This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Tämä on kauan vain kirjaston hyllyssä olleen kirjan digitaalinen kappale, jonka Google on huolellisesti skannannut, osana tavoitettaan tehdä maailman kirjatsaataville Internetissä.

Kirjan tekijänoikeussuoja on jo rauennut ja kirjasta on tullut vapaasti jaeltava. Vapaasti jaeltavalla teoksella ei joko koskaan ole ollut tekijänoikeussuojaa tai suoja on rauennut. Se, onko teos vapaasti jaeltava, riippuu kunkin maan lainsäädännöstä. Vapaasti jaeltavat teokset avaavat meille paluun menneisyyteen, menneisiin kulttuureihin sekä tietoon, joka muuten olisi vaikeasti löydettävissä.

Reunahuomautukset sekä muut lukijoitten lisäämät merkinnät on jätetty näkyviin kertomaan teoksen matkasta kustantajalta kirjaston kautta Internetiin.

Käyttöohjeet

Google on ylpeä saadessaan digitoida materiaalia yhteistyössä kirjastojen kanssa, ja tuodessaan vapaasti jaeltavaa materiaalia yleiseen tietoon. Vapaasti jaeltavat teokset kuuluvat yleisölle, ja Google toimii ainoastaan asianhoitajana. Koska työ tulee kalliiksi, Google on kuitenkin ryhtynyt toimenpiteisiin kaupallisen väärinkäytön estämiseksi, esimerkiksi rajoittamalla automaattisten kyselyjen suorittamista.

Käyttäjältä odotetaan:

- Rajoittumista vain yksityiskäyttöön
  Googlen teoshaku on tarkoitettu yksityishenkilöille, ja teosten kaupallinen hyödyntäminen on kiellettyä.
- Pidättäytymistä hakujen automatisoinnista
  Googlen hakujärjestelmien automatisoitu käyttö on kiellettyä. Jos hakujen tarkoituksena on saada materiaalia koneellisen kielenkääntämisen, optisen tekstintunnistuksen tai muun suuria määriä tekstiä vaativan sovelluksen kehittämiseen, ota yhteyttä Googleen. Google on edelläkävijä julkisesti jaeltavan materiaalin hyödyntämisessä ja voi ehkä auttaa.
- Lähdetietojen säilyttämistä
  Jokaiseen tiedostoon sisällytetty Googlen leima toimii muistutuksena projektista, ja auttaa etsimään lisämateriaalia Googlen teoshaun kautta. Älä poista merkintää.
- Varmistavan käytön laillisuuden
  Käytitpä teosta mihin tahansa, on muistettava, että käyttäjän on itse varmistettava käytön esteettömyys voimassa olevien säädösten kannalta. Ei pidä olettaa, että kirja on vapaasti jaeltavissa kaikkialla, jos se on sitä Yhdysvalloissa. Se, onko teos tekijänoikeussuojan alainen, riippuu maittain, eikä ole olemassa kattavaa ohjetta siitä, miten yksittäistä teosta voi missäkin tapauksessa käyttää. Ei pidä olettaa, että teoksen oleminen Googlen teoshaussa tarkoittaisi, että sitä voi käsitellä miten tahansa missä tahansa. Tekijänoikeussuojan rikkomukset voivat käydä kalliiksi.

Tietoja Googlen teoshausta

Googlen pyrkimyksenä on maailman tietojen järjestäminen ja niiden tuominen avoimesti kaikkien saataville. Googlen teoshaku tuo maailman kirjat lukijoitten ulottuville samalla kun se auttaa kirjailijoita ja kustantajia löytämään uutta yleisöä. Hakuja tämän teoksen täydestä tekstistä voi tehdä osoitteessa `http://books.google.com/`

NYPL RESEARCH LIBRARIES
3 3433 06734521 9

FINSK TIDSKRIFT

FÖR

VITTERHET, VETENSKAP, KONST OCH POLITIK

UTGIFVEN

AF

C. G. ESTLANDER,
WILH. BOLIN och FREDR. ELFVING.

Senare halfåret, 1885.

Tom. XIX.

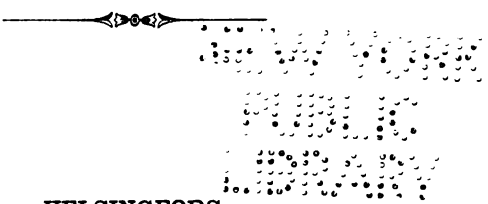

HELSINGFORS,
J. SIMELII ARFVINGARS TRYCKERI, 1885.

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
327877A
ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS
R 1917 L

Frankrikes jernvägspolitik.

I.

Enligt hos oss gällande stadganden (förordningen af den 3 februari 1876, § 4) nödgas enhvar, som i Finland vill anlägga en jernväg, underkasta sig vilkoret, att banan jemte dess rörliga material efter viss tid tillfaller kronan utan lösen och utan att egare af andelar eller aktier deri eller innehafvare af obligationer, som icke blifvit till fullo betalda, ega någon rätt till vidare godtgörelse för sina förluster. Olämpligheten af denna och andra bestämningar, som lägga hinder i vägen för byggandet af privatbanor, har blifvit alltmera känbar, i den mån de skilda landsdelarnes behof af tidsenliga kommunikationer gjort sig gällande. Om, såsom önskligt är, nästsammanträdande ständer få sig förelagd proposition rörande vilkoren för koncession å jernvägsanläggning, har dermed till deras pröfning kommit en svårlöst fråga, i hvilken vid skilda tider och i skilda länder de mest olika åsigter framträdt och tillämpats.

När det gäller att draga gränsen mellan statens och den enskildes verksamhet och myndighet på detta vigtiga område, har man att välja mellan flere särskilda system, som alla hafva sina fördelar och sina olägenheter. Staten kan antingen öfverlemna eganderätt och förvaltning åt enskilde, som draga personlig vinst af företaget och endast äro underkastade vissa af staten fastställda bestämningar; eller förbehålla sig sjelf eganderätten och arrendera ut förvaltningen på viss tid och under vissa vilkor; eller förbehålla sig sjelf eganderätten och tillika sjelf öfvertaga förvaltningen.

Af dessa trenne system har det första, som gifver staten den minsta uppgiften, antagits endast i England och Amerika. Den enda förmån ett jernvägsbolag der på öfverhetlig väg erhåller, är mark för banan, och den upplåten för evärdelig tid. För öfrigt får det sköta sin affär som det kan och vill. De af

lagstiftaren för rörelsens drifvande fastställda reglerna ingripa i sjelfva verket obetydligt eller alls ej i bolagets förhållande till allmänheten. — Man har kallat detta system det anglosaxiska, och det stämmer tvifvelsutan väl öfverens med lynnet hos de båda folk, som minst tåla statens inblandning i enskildes förehafvanden och stadigast följa grundsatsen, att frihet för handel och vandel bör vara regel, tvång undantag.

Annorlunda har saken fattats på södra sidan Kanalen. I Frankrike har det andra systemet, som gifver staten en långt vigtigare rol, slagit fast rot och nått en synnerlig utveckling. På senaste tid ha försök gjorts att vid dess sida införa det tredje, som helt och hållet lemnar jernvägsindustrin i statens händer. Den erfarenhet man härunder förvärfvat torde i någon mån kunna tillgodogöras vid lösandet af frågan, huru den enskilda företagsamheten bäst må medverka vid fortskaffningsväsendet i ett land sådant som vårt, der allmänheten vant sig se regeringen omhändertaga ej blott denna angelägenhet, men många andra, hvilka långt mindre egna sig för dess omsorg. En redogörelse derför saknar måhända icke sitt intresse.

Den, som erhållit koncession å en fransk jernvägslinie, är ingenting annat än en för viss tid antagen byggnads- och trafikentreprenör. Banan tillhör statens domän, och statens fulla eganderätt dertill får lagenligt hvarken minskas eller inskränkas. Följaktligen kan koncessionären lika litet i Frankrike som i Finland upptaga lån emot underpant i jernvägen. Denna stränga tolkning af de i en del fall något ofullständiga lagbestämningarna stöder sig på flere otvetydiga domstolsutslag (bland hvilka: *Tribunal de la Seine,* dom af 27 juli 1850; *Cour de Cassation,* 15 maj 1861). Redan år 1850 väcktes emellertid förslag om ny lag om panträtt, som skulle gifva innehafvare af koncession rätt att upptaga lån mot pant, väl ej på sjelfva jernvägen, men på sin koncession betraktad såsom nyttjorätt till banan. Denna önskvärda reform, som efter hand antagits af flere andra stater, hvilka gifva koncession blott på begränsad tid, har emellertid ej ännu blifvit genomförd uti Frankrike.

För att under sådant förhållande få jernvägar till stånd, har franska staten åt sina entreprenörer på skilda tider och i skilda fall medgifvit olika slag af förmåner. Den har än åtagit sig att sjelf utföra en del af banbyggnaden, än har den der-

för anslagit en direkt subvention, än har den förbundit sig att garantera en viss ränta å det dertill använda kapitalet.

Lagen af den 11 juni 1842 är den första i Frankrike, som fastställer allmänna grundsatser för jernvägsbyggnadernas företagande. Man hade före dess utfärdande fått till stånd endast 566 kilometer jernväg, hvarutom 311 kilometer voro under byggnad. Vid medgifvandet af koncession å dessa bandelar hade icke någon allmän princip följts. Nu var man besluten att åstadkomma ett stambanenät, som skulle förbinda de skilda landsdelarne med hvarandra och Paris med gränserna. Och dervid skulle, enligt ofvannämda lag, tillgå sålunda: att staten på sin bekostnad anskaffade nödig mark; att staten åtog sig byggandet af banvallen, af broar, viadukter, tunnlar med mera, äfvensom uppförandet af stationshusen; att koncessionären åtog sig anskaffandet och läggandet af skenorna äfvensom af den till underlag för dem nödiga sanden; att koncessionären anskaffade allt rörligt material; att koncessionären ensam skötte trafiken, åtog sig alla öfriga derför nödiga utgifter och njöt dess afkastning; att tariffen för forsling af personer och gods äfvensom koncessionstiden för hvarje bana bestämdes genom särskildt kontrakt; att vid kontraktstidens utgång skenorna äfvensom det rörliga materialet af staten eller af en ny koncessionär inlöstes till pris, som bestämdes genom värdering af sakkunnige.

Under dessa vilkor, ifrån hvilka dock en del afvikningar gjordes, visade det sig att staten utan svårighet kunde erhålla entreprenörer. Då flere anbud på samma linie inkommo, afslöts kontraktet ofta med dem, som nöjde sig med kortaste koncessionstid; denna vexlade mellan tjugusju och sjuttiotvå år. I andra fall uppläts banan åt det bolag, som syntes pålitligast. Affärsverlden omfattade dessa företag med synnerligt intresse, och deras framtid tycktes betryggad, till dess år 1847 en svår handelskris, förorsakad af dålig skörd, bragte de flesta jernvägsbolag på obestånd. Revolutionen år 1848 försvårade yttermera ställningen, och det andra kejsardömet fann jernvägsindustrin i en bedröflig belägenhet. Längden af samtliga trafikerade bansträckor utgjorde 1,825 kilometer, och deraf såg staten sig tvungen att omedelbart exploitera 583 kilometer, emedan koncessionärerne visat sig oförmögne att fortsätta rörelsen. Å en annan sträcka af 1,049 kilometer, hvars byggande beslutits, hade koncession ej ännu beviljats. Men statens tillgångar hade starkt

anlitats, och dess förbindelser voro stora. Den hade åtagit sig att i penningesubventioner utbetala ända till 51 millioner francs och att utföra arbeten för 403 millioner. Vidare hade den lofvat bolagen ett lån af 167 millioner, hvaraf hälften i penningar, hälften i arbete.

För att reda denna ställning vidtog regeringen trenne åtgärder af genomgripande betydelse.

För det första förlängdes koncessionstiden till nittionie år. Derigenom ökades jernvägsbolagens kredit så mycket, att de kunde slutföra byggandet af sina banor utan att anlita den hjelp, som staten förbundit sig lemna dem, och att de kunde åtaga sig vidare banbyggnader, dem staten i annat fall sjelf nödgats utföra.

För det andra sammanslogos de skilda kompanierna sålunda, att de delar af jernvägsnätet, som ansågos lämpligast kunna förvaltas tillsammans, öfverlemnades åt ett bolag. År 1846 funnos i Frankrike trettiotre koncessionärer, år 1855 tjugufyra, år 1857 elfva och år 1859 sex, några alldeles obetydliga oräknade. Dessa sex, som spelat en märklig rol i Frankrikes ekonomiska historia, äro: Nordbolaget, Orléansbolaget, Paris-Lyon Medelhafsbolaget, Ost-, West- och Sydbolaget. De gamla stambanorna, som följde trafikens hufvudvägar och gåfvo god afkastning, fördelades något så när jemt emellan dessa bolag, och i samma förhållande skiftades den öfriga delen af jernvägsnätet, alla de bibanor, som tillförde de förra trafik, men sjelfva buro sig sämre; på samma sätt med de projekterade linierna. Följden häraf blef att koncessionärerna för framtiden icke hade att befara någon nämnvärd konkurrens af hvarandra.

För det tredje underkastades koncessionskontrakten en fullständig revision, genom hvilken en räntegaranti infördes i stället för det understöd i mark, arbete och penningar, som staten dittills gifvit jernvägsindustrin. Emellertid skulle bolagen, hvilkas kredit svårt skakats af affärsstöringarna under året 1857, ej blifvit hjelpta dermed, att dem tillförsäkrats en viss årlig ränta på de penningar de nedlagt i sina banor, äldre och nyare, ty afkastningen från de gamla, vinstgifvande linierna uppslukades af de nyare sträckornas deficit, och statens garanti skulle i de flesta fall knappast förslagit till ränta och amortering på de skulder, som bolagen åsamkat sig. Det syntes derför skäligt att göra en bestämd skilnad mellan dessa olika slag af banor. Det

system, som i sådant syfte uppgjordes, fick giltighet genom lagen af den 11 juni 1859, hvars bestämningar äro dessa.

De linier, hvarå ett bolag erhållit koncession, delas, med afseende å räntegarantin, i tvenne skilda afdelningar, betecknade med namnen »gamla jernvägsnätet» och »nya jernvägsnätet» *(ancien réseau, nouveau réseau)*. Endast det nya nätet åtnjuter räntegaranti, och räntan utbetalas ifall nettovinsten ej räcker till. Det kapital, hvarå ränta garanteras, bestämmes enligt uppskattning af de utgifter, som gjorts och antagligen skola göras. Räntan är 4,65 %, den för amorteringen beräknade årsafgiften deri inberäknad. Garantin räcker ej längre än femtio år framåt från ett gifvet datum (1 januari 1865 utom för Ostbolaget, hvars räntegaranti skulle vidtaga från 1 januari 1864). De utgifter, staten sålunda kan komma att vidkännas, äro ett med 4 % ränta löpande lån, som bolaget skall börja återbetala, så snart dess banor gifva högre nettovinst än den garanterade. — Det gamla nätet åtnjuter ingen räntegaranti. Den del af dess nettobehållning, som öfverstiger en viss siffra, skall afstås åt det nya nätet och, så vidt den räcker till, användas i stället för den räntegaranti, staten annars kunde komma att utbetala.

Som synes, är detta system långt ifrån enkelt. Man frågar sig ovilkorligen efter hvilken grund den del af vinsten från det gamla nätet beräknas, som aktionärerna få behålla sig till godo. Denna beräkning har gjorts särskildt för hvarje bolag och verkstälts sålunda, att medeltalet tagits af de under näst föregående år utdelade dividenderna samt dertill adderats: 1:o den summa, som antagits skola åtgå till ränta och amortering å de lån, bolaget upptagit för sitt gamla jernvägsnät, samt 2:o 1,1 % af det nya nätets kapital, det vill säga skilnaden mellan den derför garanterade räntan, 4,65 %, och årsutgiften för gäldande af ränta och amortering af de för detsamma upptagna lån, 5,75 %.

Härtill kommer att bolagen, som ersättning för de sålunda beviljade fördelarne, förbundit sig att efter år 1872 med staten dela sin vinst, så snart den öfverstege en viss summa.

Förhållandet mellan staten och jernvägsbolagen, sådant det gestaltade sig genom lagen af år 1859, fortbestår ännu. En del af de siffror, som då fixerades, hafva ändrats, en del undantag hafva gjorts i särskilda fall, men till sina grunddrag är systemet

det samma och verkar i den dag som är, fastän i större skala än då det uppgjordes. År 1859 voro 16,439 kilometer jernväg upplåtna åt koncessionärer; af dem hade 8,500 kilometer hänförts till det nya nätet. För närvarande befinna sig omkring 35,000 kilometer i enskilda händer.

När räntegarantin infördes, steg det garanterade kapitalet till 3,132,000,000 francs; den största möjliga summa, som staten kunde komma att årligen erlägga, var således 145,800,000 francs. Man antog med skäl att denna räntegaranti för en del bolag skulle visa sig vara endast nominel och att den ej skulle medföra stora utbetalningar, och i sjelfva verket hafva tvenne af dem aldrig varit nödda att anlita staten. Summan af de allmänna medel, som de öfriga årligen uppburit, synes af följande tablå:

år	francs	år	francs
1863 . . .	1,492,959	1872 . . .	32,389,108
1864 . . .	15,367,882	1873 . . .	42,192,393
1865 . . .	28,667,303	1874 . . .	52,635,267
1866 . . .	24,324,175	1875 . . .	37,716,083
1867 . . .	22,173,299	1876 . . .	40,900,668
1868 . . .	31,520,573	1877 . . .	52,178,446
1869 . . .	25,515,319	1878 . . .	37,464,850
1870 . . .	6,254,714	1879 . . .	47,576,291
1871 . . .	28,485,230	1880 . . .	18,018,921
		Summa	601,159,481

År 1880 tycktes blifva det år, då jernvägsbolagen kunde upphöra att anlita statskassan och i stället börja återbetalningen. Inalles hafva de af sin skuld gäldat omkring 26 millioner. Men nya förbindelser, som de under senaste år åtagit sig, tvinga dem emellertid för närvarande att åter göra bruk af räntegarantin. För deras räkning lärer i 1886 års budget en post på 40 à 50 millioner komma att intagas.

Af lika stor vigt, som bestämningarna om jernvägsbolagens förhållande till staten, äro stadgandena rörande deras förhållande till allmänheten. Dervidlag äro tvenne punkter närmast att uppmärksamma: deras rätt att göra skuld och deras rätt att af publiken taga betaldt för sina tjenster.

Till år 1851 bildades alla jernvägsbolag sålunda, att deras aktiekapital voro tillräckliga för bestridandet af deras utgifter.

Det var endast i undantagsfall, vid tider af svårt betryck, som de tillgrepo utvägen att låna af staten eller att utgifva obligationer. Den 31 december 1850 representerade sammanlagda bolagskapitalet omkring 80 % af redan gjorda och för framtiden beräknade utgifter. Men år 1852 inträdde en förändring. Man kom till insigt af att, för så vidt företaget var väl beräknadt, borde det med större lånadt kapital kunna gifva en afkastning, som utöfver årsafgiften för ränta och amortering å lånet räckte till att betydligt öka aktieegarnes vinst, och att således ett jernvägsbolag både kunde och borde låna en del af det kapital, som var nödigt för anläggandet, drifvandet och utvidgandet af dess affär. Redan år 1855 motsvarade aktiekapitalet icke mer än 40 % af utgifterna.

Antalet aktier och obligationer samt det genom dem hopbragta kapitalet, sådant det var den 31 december år 1879, visas af följande tablå, som tillika gifver en föreställning om de olika bolagens storlek.

Bolag.	Aktier.		Obligationer.	
	Antal.	Kapital.	Antal å 5%, 4% och 3%.	Kapital.
Ost.	584,000	292,359,385,83	3,292,841	1,049,973,044,12
Syd	250,000	146,861,851,18	2,624,232	781,616,070,71
Nord	525,000	231,875,000,00	2,647,711	826,638,206,10
Orléans	600,000	306,101,236,75	3,821,954	1,125,171,860,23
Vest	300,000	151,051,646,29	3,653,211	1,093,818,152,51
Paris - Lyon-Medelhafvet.	800,000	345,549,215,86	9,380,397	2,959,940,122,33
Summa	3,059,000	1,473,798,336,43	25,420,346	7,837,157,456,00

Ehuru obligationerna endast berättiga till en fix ränta, 5, 4 eller 3 för hundrade, gifva dock en stor del kapitalister dem företräde framför aktierna, på grund af det säregna förhållandet mellan jernvägsbolagen och staten, som gör att man ansett den senare moraliskt förpligtigad att se till det de förra äro i stånd att infria sina förbindelser. Genom konventionerna af 1859 har staten sålunda sett sin kredit medelbart nyttjad af sina entreprenörer och har naturligen funnit sig föranledd att noggrant

öfvervaka det bruk de deraf gjort. De stora bolagens rätt att utfärda obligationer har inskränkts genom bestämningen, att för hvarje emission bör utverkas tillstånd af ministern för allmänna arbetena, som meddelar den, efter att hafva rådfört sig med finansministern. Vidare har såsom regel fastställts att emissionen af obligationer ej får öfverskrida det kapital, som man genom aktieteckningen afsett att hopbringa. Slutligen är det ej nog att aktiekapitalet blifvit tecknadt; intet lån får upptagas innan fyra femtedelar deraf blifvit inbetalade och antingen använda till köp af jord och material eller till byggnadsarbeten, eller ock under statens kontroll deponerade på säkert ställe.

Jernvägsindustrin, som sålunda är beroende af staten, när det gäller att anlita penningemarknaden, är likaså beroende af statens samtycke, när det gäller bestämma hvilken ersättning den för sina tjenster skall fordra af den trafikerande allmänheten. Lagstiftaren, som gjort regeringens bifall till vilkor för utfärdandet af obligationer, har ock föreskrifvit att för fastställandet af tariffer regeringens samtycke skall utverkas.

Detta är en gifven följd af jernvägsmonopolets fördelande på så få händer som sex. Utan statens mellankomst kunde de stora bolagen, hvilka hvar inom sitt område äro fria från all annan konkurrens än den af sjökommunikationer, träffa öfverenskommelse sinsemellan och pålägga allmänheten snart sagdt hvilka afgifter som helst. Genom en nyck eller ett misstag af bolagen kunde tusentals fabrikanter, jordbrukare och handelsmän med ens se sig ruinerade, tusentals arbetare med ens se sig utan föda. De kapitalstarka industrierna och de förmögnare samhällsklasserna, som hade råd att betala höga varu- och personafgifter, skulle i många fall tillföra banorna nog trafik för att äfven med ringa driftkostnad göra dem oerhördt inbringande, under det de små industrierna och de mindre bemedlade samhällsklasserna beröfvades nyttan af det kommunikationsväsende, som staten för det allmänna bästa uppammat.

Man har ofta dryftat frågan, om det, med en annan jernvägspolitik, som afsett att skapa och ej att hindra konkurrens, skulle varit möjligt att låta jernvägsindustrin på egen hand med sina kunder uppgöra sina pris. Man har i detta afseende åberopat Englands exempel.

Men äfven der hafva oaktadt största möjliga frihet konkurrensförhållandena gestaltat sig på ungefärligen enahanda sätt

som i Frankrike. Af de skilda bolagen, som en längre tid försökte underbjuda hvarandra, smälte flertalet småningom tillsamman [1]), och de återstående kommo öfverens i hufvudsak om lika tariffer. Olägenheterna af detta monopol hafva dock motverkats af den konkurrens, som flod- och sjöfarten i följd af landets insulära läge utöfvat. Huru verksam denna konkurrens varit synes deraf att jernvägsbolagen visat en tydlig benägenhet för att köpa upp kanaler och hamnanläggningar för att derigenom göra sig oberoende af sjöfarten; redan för några år sedan voro de i besittning af fyratiotre hamnar och inemot 2,800 kilometer kanalfarled [2]). Derför har man äfven i England sökt göra hamnar och kanaler svårare åtkomliga för jernvägsbolagen.

I Frankrike och Kontinentens länder har deremot staten af naturen fått sig anvisad en verksammare rol gentemot jernvägsbolagen.

Men denna rol är vansklig att sköta, och den åhvälfver staten ett ansvar föga mindre tungt än det den ikläder sig, då den vid koncessionernas beviljande besluter om banornas sträckning.

Man torde utan fara för öfverdrift kunna antaga att största delen af de varor, som säljas i ett land med så utvecklade kommunikationer som Frankrike, nå sin marknad per jernväg, och man lärer väl kunna säga att vid största delen af de köp, som der afslutas, en jernvägsfrakt antingen omedelbart eller medelbart ingår som ett element uti priset. När öfverhetliga tariffer skola införas, måste de sålunda röra alla dessa säljare och köpare hvar och en i sin stad, gripa in i deras dagliga lif, i den rikes förströelser så väl som i den fattiges sträfvan för uppehället. Det är ett ögonblick af stor betydelse, då lagstiftaren sålunda genom ett penndrag kan i väsentlig mån omgestalta vilkoren för ett helt folks arbete och länka gången af dess ekonomiska utveckling. Hvilket inflytande kunna ej vid fraktsatsernas fastställande några penni hit eller dit för den ena eller andra varan hafva för den ena eller andra industrin, som

---

[1]) I slutet af sjuttiotalet hade jernvägsnätet i England och Wales en utsträckning af omkr. 20,190 kilometer, som egdes af 222 bolag. Af dessa exploiterade dock endast 99 sjelfva sina banor, och af dem hade 14 den största delen af nätet eller 17,531 kilometer i sina händer.

[2]) I England finnes inalles omkring sextusen sjuhundra kilometer kanaler.

derigenom antingen får fart eller förlamas! Och huru återverkar ej en industris förfall eller framåtskridande på de öfriga!

När staten åtager sig att reglera en industri, som har snart sagdt hela folket till kund, synes det visserligen som gåfve sig för dess förvaltning följande regler nära nog af sig sjelfva: att prisen beräknas så låga som möjligt med minsta afseende fästadt på vinst och mesta afseende fästadt på det stora flertalets af allmänheten fördel; att prisen beräknas lika för alla; att prisen förändras så litet som möjligt.

Alla dessa regler låta väl tillämpa sig till exempel vid postbefordringen, som staten öfverallt med framgång omhändertagit, men de äro långt svårare att följa vid förvaltningen af jernvägar. Postväsendet erfordrar ett obetydligt anläggningskapital, och det tillgodoser samtidigt alla landsdelar. En jernväg erfordrar deremot ett mycket stort anläggningskapital och tillgodoser endast en landsdel. Om tarifferna på denna bana ställas så låga, att den ej betalar trafikkostnaderna, så faller ett år från år växande deficit statskassan, det är samtliga skattedragande, till last, och det vore en uppenbar orättvisa om sålunda alla medborgare finge sina utskylder ökade för att innevånarne i någon eller några gynnade trakter måtte få använda jernvägarna gratis. Således måste tarifferna ställas så höga, att banan, om möjligt, bär sig. Och ej nog dermed, de måste ställas så höga, att banan, om möjligt, kan gifva vinst. Detta af följande skäl: landet i sin helhet har iklädt sig en tunga, vanligen en skuld, hvarå det betalar ränta, för att hopbringa det stora anläggningskapital, som nu, nedlagdt i jord, skenor, vagnar med mera, länder en gifven trakt till nytta; rättvist är således att anse dem, hvilka banan gagnar, som landets gäldenärer och låta dem småningom betala tillbaka sin skuld till det allmänna. Kommer så dertill att andra landsdelar vänta på sina banor, till hvilka de hafva lika stor rätt som de, hvilka fått först. Staten, som betungats till den enas förmån, bör, åtminstone till någon del, godtgöras af denna, för att desto förr den andra må åtnjuta samma goda och så få som möjligt blifva förfördelade. Och vidare talar än ett skäl emot alldeles låga fraktsatser. Det är kust-, sjö- och flodfartens intresse. De personer, som nedlagt kapital och arbete deri, kunna med all rätt fordra att staten ej må använda allmänna medel till att så drifva sin industri, att deras omöjligt kan uthärda konkurrensen, utan måste gå under.

Vidkommande sedan den andra grundsatsen, så lärer man svårligen kunna bjuda alla industrier lika transportvilkor. Det måste falla sig vanskligt att en gång för alla bestämma att en viss vigtsenhet, till exempel en tonne, skall betala ett visst antal centimer per bankilometer. Hänsyn bör väl tagas ej blott till varans vigt, utan äfven till dess form; den bör väl ej blott betala för hvad den väger, utan äfven för huru mycket den skrymmer. Hänsyn bör vidare tagas till huru lång sträcka den skall forslas; en frakt, som går flere hundra kilometer, kan med fördel taxeras jemförelsevis lägre än den, som går en. Vidare vinner banan helt säkert, om den afsändare, som regelbundet en gång i veckan jemt upptager en eller flere vagnar, får förmånen af en jemförelsevis billigare frakt, än den, som då och då tager i anspråk en del af en vagn. Med ett ord, jernvägen måste, om den skall lemna största möjliga afkastning utan att prisen sättas oskäligt höga, förvaltas temligen på samma sätt som en affär, förutse trafikens vexlingar, tillmötesgå kundernas fordringar och så vidare. Och den är tvifvelsutan en svårskött och invecklad affär. Deri skiljer den sig åter från postväsendet, hvars förvaltning mindre kräfver affärsmannainsigt än ordning, punktlighet och rutin.

Men om jernvägarna således böra skötas som en affär, kan regeringen ingalunda lika lätt låta en gång åsatta fraktsatser kvarstå oförändrade, som den till exempel under lång tid kan bibehålla samma postporto. Den måste ständigt taga en viss hänsyn till landets allmänna ekonomiska förhållanden och deras vexlingar. Den är ju blott en stor industriidkare och som sådan beroende af alla öfriga; deras välstånd eller betryck inverkar nödvändigtvis på dess vinst. Och den är ej beroende blott af storslöjden, men af alla sina kunder, och ej minst af de minsta. Nödvändigheten af att staten utför sin affärsmannauppgift efter affärsprinciper visar sig kanske bäst, då denna uppgift är svårast, under kriser. Vid en hungersnöd till exempel är det tvifvelsutan i jernvägens eget intresse att sänka frakten på utländsk säd, oafsedt att sådant bjudes af menniskokärlek och barmhertighet. Ty den förlust, som härigenom uppstår, motväges mer än väl af utsigten, att tusentals personer, som annars skulle dött af svält eller råkat i yttersta elände, sålunda blifva i tillfälle att framdeles som förut använda jernvägen och öka dess trafik. Helt säkert skulle ett enskildt ångbåtsbolag, som förstode sitt eget bästa, handla på samma sätt. Många andra för-

hållanden, som kräfva liknande åtgärder, kunde anföras, exempelvis den kris, som för närvarande hotar Finlands industri med undergång. De stora fabriken äro jernvägens goda kunder. Nödgas de inskränka eller afsluta sin verksamhet, skall detta känbart minska dess trafik. Kan den åter, genom att under denna brydsamma tid bevilja dem förmånligare transportvilkor, göra något för att trygga deras framtid och i och med det samma sin egen framtida trafik, så tillgodoser den helt säkert derigenom bäst sin egen fördel.

Af det föregående framgår att statsmakten vid reglerandet af jernvägsindustrin svårligen kan finna en allmän grundsats, vid hvars tillämpning den vore tryggad för att begå misstag och orättvisor. Det måste i hvarje särskildt fall ankomma på de styrandes rättskänsla, takt, insigter och goda vilja att ej allmänheten förfördelas vare sig som skattedragande eller som trafikerande, att ej vid tariffernas åsättning än det ena, än det andra enskilda intresset får göra sig gällande.

I Frankrike, der öfver tio milliarder francs äro nedlagda i jernvägar [1]), har betydelsen af denna statsuppgift till fullo framträdt, dess stora vådor hafva gjort sig kända, och olika förslag att afvärja dem hafva på skilda tider grundligt dryftats.

När franska staten gjorde upp sina kontrakt med jernvägsbolagen, fastställde den ett maximum för transportprisen. Denna maximibestämning gäller för hela koncessionstiden. Bolagen kunna besluta sig för hvilka mindre summor som helst, men måste, för att få uppbära dem af allmänheten, först hafva erhållit regeringens samtycke. De kunna besluta att förändra en gång åsatta tariffer, men måste, för att få göra detta, likaledes hafva regeringens tillstånd, och äro vidare skyldige att tillkännagifva om förändringen tre månader på förhand, då det gäller personafgifter, och ett år, då det gäller varuafgifter. Ministern för allmänna arbetena, som således har rätt att förkasta hvarje tariff, har icke formelt rätt att tvinga bolagen att antaga någon sådan. Han kan, när det gäller att förändra en tariff, hindra bolagen att antaga hvarje annan, än den han anser lämplig, men han måste alltid lemna dem valet mellan denna och den dittills gällande. Koncessionärerne hafva sålunda initiativet, regeringen vetot; det är kon-

[1]) Till denna summa har statsverket bidragit med omkr. en och en half milliard.

cessionärernes sak att beräkna med hvilka pris största vinst skall ernås; det är regeringens sak att se till att dessa pris öfverensstämma med allmänhetens intresse.

Man har enats om att särskildt för hvarje bolag fastställa en allmän tariff att tillämpas på resande och fraktgods i hvarje fall, då ingen undantagsbestämning åberopas. Bolagen hafva ofta funnit skäl att sänka dessa allmänna tariffer något under det af staten tillåtna maximum.

Från de allmänna tarifferna kunde emellertid, enligt de ursprungliga bestämningarna, afvikningar göras genom antagandet af särskilda fraktsatser afsedda för särskilda omständigheter. Dessa undantagsbestämningar finge vara af hufvudsakligen trenne slag:

specialtariffer, som medgifva prisnedsättningar för den händelse att godset fyller en hel vagn, att afsändaren går in på förlängd forslingstid, att afsändare och mottagare sjelfve ombesörja in- och urlastningen med mera.

differentialtariffer, afsedda att gifva vissa fördelar åt Frankrikes inre handel, eller åt transitohandeln, eller åt utförseln, och som i sådant syfte bestämma lägre fraktpriser, än de, som skulle beräknats enligt de allmänna tarifferna.

privatfördrag, genom hvilka en eller flere afsändare, alltid efter särskildt af regeringen utverkadt tillstånd, meddelas vissa förmåner mot fullgörandet af vissa vilkor, vanligen förbindelsen att årligen försända ett visst vigtsminimum varor; regeringen dock förbehållet att, om den så för godt finner, fastställa att samma förmån skall beviljas hvarje afsändare af likartad vara, som går in på samma vilkor.

Den öfverhetliga stadfästelsen af sådana fraktsatser meddelas endast provisoriskt och kan när som helst godtyckligt återtagas. Det synes icke vara fullkomligt utredt om ministern dervid å sin sida är skyldig att lemna publiken samma öfvergångstid af tre månader för personafgifter och ett år för varuafgifter, som bolagen, då de vilja förändra tariffer. Den osäkerhet, som härutinnan råder, skulle tvifvelsutan vara till stort men, om regeringen oftare använde sin rättighet. Hittills har detta skett ytterst sällan.

Deremot har den i allmänhet icke tvekat att antaga jernvägsbolagens förslag till undantagstariffer. Följden har blifvit att Frankrikes transportväsende visar en mångfald af prisbe-

stämningar, som tillkännager att man afstått från att söka på hvart och ett af de skilda fallen tillämpa en gemensam princip.

Denna jernvägspolitik har blifvit olika bedömd från olika håll. Dess försvarare hafva städse i hufvudsak behållit öfvertaget, men dess motståndare hafva icke tröttnat i sina bemödanden att införa en annan, och de hafva emellanåt lyckats drifva igenom sina åsigter.

De första angreppen gälde privatfördragen, hvilka, som man påstod, oskäligt gynnade stora industriidkare, de der ensamne kunde förbinda sig att årligen betala jernvägsfrakt för en viss vigt varor. Lagstiftaren vans redan tidigt för denna åsigt, och rättigheten att sluta privatfördrag beröfvades bolagen år 1857 genom en klausul, införd i deras kontrakt. År 1860 utsträcktes detta förbud till så kallade abonnementstariffer, hvilka tillförsäkrade vissa förmåner åt dem, som förbundo sig att låta frakta sina varor endast per jernväg, med undvikande af alla andra transportmedel.

Men man stannade icke härvid. Inom representationen hafva upprepade gånger väckts förslag, som afsett det gällande systemets fullkomliga omgestaltning, derhän att tarifferna blefve mindre invecklade och deras ojemnheter utplånades. Programmet för dessa förändringar har bland annat framstälts i tvenne komitébetänkanden, inlemnade det ena till Senaten år 1878, det andra till Deputeradekammaren år 1880. I båda dessa aktstycken påyrkas en likformig klassifikation af fraktgods och en likformig beräkning af tarifferna för hela jernvägsnätet. I hvartdera föreslås att antalet af special- och differentialtariffer må inskränkas till det minsta möjliga, men i intetdera att de helt och hållet må afskaffas.

Som redan nämdes, ha dessa sträfvanden icke ledt till någon genomgripande lagstiftningsåtgärd. De skäl, som anförts för undantagstariffernas bibehållande, ha städse fått öfverhanden. Man har visat att, om fullständig likställighet för alla varor öfver hela franska jernvägsnätet genomfördes, regeringen skulle hafva tvenne möjligheter att välja emellan: antingen att sänka alla tariffer till samma nivå, som den lägsta förefintliga och finna sig i att med statsmedel betäcka den förlust, som derigenom åsamkades bolagen; eller att besluta sig för att höja undantagstarifferna till den allmänna tariffens nivå utan afseende på alla dem, som räknat på dessa nedsatta pris och blefve li-

dande, om de stegrades. Man har beräknat att statskassan i det förra fallet skulle få sträcka till inemot 100 millioner årligen. I det senare blefve alla de industrier ohjelpligen ruinerade, hvilkas varor säljas långt från tillverkningsorten och hvilka kunnat uppstå endast på grund af special- och differentialtariffer. Andra industrier åter, som befunne sig närmare de stora afsättningsorterna, blefve på detta sätt med ens befriade från sina konkurrenter. Följden häraf vore att jernvägarne, som förlorade de förras fraktförsändningar, komme att gifva mindre vinst, och att konsumenterne, som nödgades köpa de senares produkter till högre pris, blefve lidande.

Special- och differentialtarifferna, sådana de på dessa skäl tillåtits uppstå och bibehållits, uppträda under många vexlande former. Hvad passagerareafgifterna beträffar, har man främst att fästa sig vid abonnementsbiljetter, tur- och returbiljetter, rundresebiljetter och särskilda lustfärdståg med nedsatta afgifter. Hvad varuafgifterna vidkommer, hafva talrika specialtariffer fastställts enligt de grunder, som ofvan angåfvos. Differentialtarifferna hafva beräknats på tvenne olika sätt. Det ena är att för fraktforslingen mellan vissa gifna stationer bestämma afgifter lägre än de, hvilka den allmänna taxan skulle fordrat. I flere fall har detta system haft som följd, att varutransporter längs en del af sträckan mellan två sådana stationer, för hvilka betalning erlagts enligt vanlig tariff, kostat mera än varutransporter längs hela sträckan, för hvilka betalning erlagts enligt differentialtariffen. Detta har betraktats som ett missförhållande, och regeringen har genom en bestämning af år 1864 stadgat att afsändare, som nyttja en del af linien, skola, der de så vilja, få betala det pris, som gäller för hela sträckningen. — Det andra sättet att beräkna differentialtariffer är att, i den mån fraktdistansen ökas, minska prisenheten, det är afgiften för en tonne för en kilometer banlängd. En så uppgjord tariff har sedan år 1863 på hela Frankrikes jernvägsnät gält för artiklarne gödslingsämnen och stenkol. Den fastställer följande fraktsatser:

för en tonne för en kilometer:

8	centimes	för	transport af	1—100	kilometer
5	»	»	»	» 100—300	»
4	»	»	»	» 300 och derutöfver.	

Som man ser, innebära dessa bestämningar en oegentlighet Den, som skulle sända en tonne 101 kilometer, skulle taxeras efter 5·

centimes och finge sålunda betala 5,05 francs. Den, som sände en tonne blott 100 kilometer, skulle taxeras efter 8 centimes och finge sålunda betala 8 francs. För att undvika detta har man fastställt att 5 francs skall vara maximiafgiften för sträckor kortare än 100 kilometer och 12 francs maximiafgiften för sträckor mellan 100 och 300 kilometer. Då 5 francs, efter 8 centimes, utgöra fraktafgiften för 63 kilometer, följer häraf att priset mellan 63 och 100 är det samma. Och då 12 francs, efter 5 centimes, utgöra fraktafgiften för 240, kommer priset följaktligen icke heller att vexla mellan 240 och 300 kilometer.

Maktfördelningen mellan staten och jernvägsbolagen vid tariffernas bestämmande är en af de intressantaste punkterna i det franska jernvägssystemet. Det har visat sig möjligt att derom träffa ett aftal, som, utan att uppoffra statens rätt till verksam kontroll, likväl gifver den enskilda företagsamheten så mycket utrymme, att den, eggad af hoppet om egen vinst, sträfvar att finna de kombinationer, genom hvilka jernvägsindustrin må blifva mest fruktbärande. Denna erfarenhet har sin stora betydelse, då det gäller att bedöma 1859 års system i dess helhet.

Wilhelm Chydenius.

Några anmärkningar angående den boströmska filosofin.

(Med anledning af Boströms nu utgifna skrifter.)

I.

En särdeles märklig företeelse inom den nyaste svenska literaturen, helst om man bortser från det, som endast har intresse för stunden, är utgifvandet af framlidne professor Boströms skrifter. Docenten Edfeldt, en bland de yngste af dem, som åhört Boström sjelf, har åtagit sig sjelfva redaktionsbestyret, ehuru företaget väl annars till en del beror på en samverkan af Boströms förnämsta lärjungar. Under loppet af det förflutna året äro tvenne rätt digra band utkomna. De komma här ofta att citeras under I och II med angifvande af vederbörlig sida. Utgifvaren upplyser i sitt förord till I att meningen varit att utgifva ännu en del »af öfvervägande kritiskt och polemiskt innehåll». Men man ser att denna del uteblifvit af vissa konsiderationer, ehuru den framdeles är att förvänta, när tiden dertill synes lämplig. Men då utgifvaren ytterligare motiverar denna dels uteblifvande för det närvarande dermed, »att alla dessa skrifter af mer tillfällig art redan finnas i tryck tillgängliga, vare sig i tidskrifter och tidningar eller ock i särskilda broskyrer, hvarför det är möjligt för dem, som så önska, att skaffa sig kännedom af deras innehåll», så synes knapt någon hänsyn kunna rättfärdiga uraktlåtenheten att på ett ställe samla hvad som redan finnes tillgängligt för allmänheten.

Nyfikenheten kan fråga hvilken hänsyn här varit den bestämmande, och den oinvigde kan härpå endast gissningsvis svara, om ej hänsynen väsentligast afser tvenne skrifter: Boströms stridsskrift mot sin gamle vedersakare Borelius, och hans »Anmärkningar om Helveteläran, våra theologer och prester allvarligen att förehålla». Skriften mot Borelius bemöttes vid sitt framträdande, ehuru icke fullt rättvist, med ett temligen all-

mänt ogillande af opinionen, och Borelius fann häri en tröst och ett stöd mot det hårda slag, som träffade honom. Detta, så grundligt det än var ämnadt och till en del äfven var, kunde dock icke hindra Borelii vidare befordran just såsom filosof. Om utrymmet tilläte, skulle en närmare redogörelse för de förhållanden, som sammanhänga med denna skrift, kunna lemna ett icke alldeles intresselöst bidrag till karakteristiken af den boströmska filosofin. För en närmare kännedom af denna filosofi är skriften icke ovigtig. — Anmärkningarna om helvetesläran hade, om jag ej missminnes, sin anledning uti en upprörande händelse i Dalarne, hvilken visade hvart fruktan »för djefvulen och all helvetets makt» kan leda. Af Boströms sjelfbiografi (II, 496) synes att dessa anmärkningar framgingo ur hans system, och med andra anmärkningar sysselsatte sig Boström vanligen icke. Då Boström likväl på samma ställe säger »att hvarje obehörigt störande af den gällande positiva religionens utveckling skall tillbakavisas», tycker man att han bort undertrycka sina anmärkningar. Men då han likväl »gör en bestämd skilnad emellan att uppträda såsom positiv religionslärare för okunnige och att yttra sig såsom ren vetenskapsforskare till de kunnige», hvilken senare »bör lemnas fullkomligt fri i sin verksamhet, emedan han annars måste förfela sin vigtiga bestämmelse», kan man förstå huru Boström kunde tillåta sig att bryta en skranka, som han sjelf satt. Skriften väckte ett stort uppseende och framkallade en mängd broskyrer, alla eller åtminstone de flesta mer eller mindre riktade mot Boström. Den af sine motståndare i denna fråga, på hvilken Boström ansåg sig böra fästa mest afseende, var dåvarande professorn i dogmatik i Upsala, Beckman. Det anses som säkert att de förtjenster Beckman i denna strid inlade banade honom väg till biskopsstolen i Hernösand, som då var ledig. En anekdot tillägger att, när Beckman efter sin utnämning till biskop uppvaktade Karl XV, denne skall just med afseende på denna strid hafva sagt: »Det har du att tacka f—n för». Med Karl XV:s karakter är anekdoten icke osannolik.

Ehuru de nämda skrifterna, så vidt vi förstå, icke innehålla något för Boström egentligen nedsättande, kan man förstå att man icke vill förhasta sig att utgifva skrifter, vid hvilka sådana minnen äro fästade, om detta blott icke fullkomligt motverkades deraf, att de redan äro utgifna. Men måhända sker

underlåtandet af ändra skäl, som äro mig obekanta. Dessutom ger utgifvaren ett löfte, som särskildt med afseende på den aforistiska, skematiska och fragmentariska beskaffenheten af Boströms egna skrifter ej är att förakta. I förordet till andra delen heter det nemligen: »De nu angifna luckorna i den skriftliga framställningen komma ock att till en väsentlig del fyllas, när, såsom vi hoppas, i en snar framtid de anteckningar, som blifvit gjorda efter Boströms föreläsningar, komma att af trycket utgifvas». Det skulle då blifva något dylikt, som när vi få känna Geijers föreläsningar öfver menniskans historia genom professor Ribbings anteckningar. Man har sett antydningar till att Boströms lärjungar skulle hafva en väsentligare andel i systemet, och man har till och med sett systemet kallas Boströms och hans lärjungars. Vi förmena att en vacker andel, som Boströms lärjungar kunde få i sin mästares filosofi, vore den nu antydda. Den andel de åter förskaffa sig genom egna utvecklingar får väl till en del ställas på deras eget ansvar. Det är väl svårligen tänkbart att de så kunna framställa sin mästares läror, att icke något af det för dem sjelfva egendomliga medföljer. Men nekas kan icke att ej något i den vägen antikt vidlåder den boströmska skolan.

Ett eget öde har velat att denne den värdigaste minnesvård, som kunde resas på den store filosofens graf, skulle gifva anledning till en söndring bland de förment rättrogne boströmianerne sjelfve. För att förstå denna strid, böra vi anmärka att Boström först bland alla filosofer anser sig hafva lärt en konkret, personlig Gud. För dettas möjlighet har Boström ansett sig böra från Gud aflägsna alla sinliga bestämningar och fatta honom såsom ren ande i en mångfald och allhet — ty utom Gud och denna hans mångfald finnes intet sant och egentligt varande — af lika rena andväsenden, som äro hans bestämningar, förnimmelser eller idéer, hvaraf Boström kallar denna sin åsigt, som är karakteristisk för hela systemet, för absolut idealism. Den antydda striden rör nu förhållandet med dessa bestämningar. Utgifvaren af Boströms skrifter har såsom en välbehöflig inledning förutskickat en framställning »om den boströmska filosofins förhållande till de historiskt gifna filosofiska systemer, som äro hennes förutsättningar». Här framställer han det påståendet, att de underordnade väsenden, som äro Guds bestämningar, såsom hans bestämningar, ehuru icke i

sig sjelfva, äro lika absoluta som Gud sjelf, ty annars skulle något relativt och ofullkomligt tillkomma Gud sjelf, hvilket vare fjerran. Derför kallar han äfven, efter Boströms eget föredöme, sjelfva dessa bestämningar absoluta väsenden (entia absoluta), och man får sålunda en mångfald af absoluta väsenden, hvilket ser något besynnerligt ut. Professor Nyblæus i Lund anmälde den första delen af Boströms skrifter i Ny svensk tidskrift och kunde dervid icke underlåta att, måhända något skolmästerligt, anmärka detta förhållande, förmenande att ingen bestämning såsom sådan kan vara lika fullkomlig med det, hos hvilket det är en bestämning, och derjemte antydande att Edfeldt här måste af någon tillfällighet begått ett misstag, som blott behöfde anmärkas för att rättas. Men Edfeldt, missnöjd med tillrättavisningen, svarade i en särskild skrift, »Några ord om den boströmska filosofin», hvaraf man ser att han hade fullaste allvar med sin uppfattning, samt tillika att saken förevarit en skildt mellan de båda kämparne, innan den förekom offentligen. Härpå svarar Nyblæus i ett extrahäfte till Ny svensk tidskrift för i fjol, der han tillbakavisar Edfeldts beskyllningar och särskildt lägger denne till last mindre noggrannhet i citerandet af Boströms skrifter. Tillika förklarar Nyblæus att all skriftvexling i denna fråga är å hans sida slutad. Härpå har Edfeldt svarat genom en ny skrift »Om Boströms idélära». Men då Nyblæus vidhållit och förmodligen kommer att vidhålla sitt beslut att ej längre tvista i frågan, lär väl striden nu vara slut, för att möjligen vid ett annat tillfälle ånyo upplåga. Docenten Burman anser (Nordisk tidskrift, 1884, III) striden röra »en lifsfråga för systemet». Har man öfvertygat sig om att den boströmska filosofin lider af vida svårare fel i sjelfva sina grundprinciper, lär denna fråga ej komma att särdeles betyda.

II.

Sedan vi vidrört några förhållanden i sammanhang med sjelfva utgifvandet af Boströms skrifter, skola vi något närmare se på beskaffenheten af skrifterna sjelfva. Boströmianismens gamle vedersakare, Borelius, klagade ofta deröfver att de skrifter, som innehöllo Boströms läror, aldrig framträdde för allmänheten, utan gömdes i kollegiihäften vid akademin. Denna beskyllning bör nu vara rödd ur vägen. Dock är den det blott

till hälften. En flyktig öfverblick öfver de särskilda skrifterna visar att de flesta äro ofullständiga, ofta afbrutna midt i undersökningen, och att de, som i något så när fullständigt skick förekomma, ehuru äfven de stundom äro afbrutna, äro »grundlinier», torra, skelettartade skemer, ämnade att kompletteras genom muntlig undervisning och nu öfverlemnade åt läsaren, som må finna sig till rätta med dem så godt han kan. Sedan Boström blifvit fullt medveten om sin filosofiska betydelse, skattade han sig såsom filosof icke ringa, och lärjungarne gifva honom icke efter i mästarens uppskattande. Och att Boström har stor betydelse såsom filosof är utom allt tvifvel. Dessutom vill man påstå att den svenska filosofin till sjelfva sin art och sitt syfte skall stå öfver hvarje annan, icke blott den tyska, utan äfven den grekiska, och sedan lär väl intet land vilja täfla, ett påstående hvars riktighet vi ej vilja bestrida, utan skola vi, åtminstone hvad Boström vidkommer, söka påpeka hvari detta drag består. Men om någon sanning kan ligga till grund för allt detta, huru skola då Boströms skrifter taga sig ut bredvid andre filosofers? Boströmianerne äro sjelfve förlägne för denna fråga. Än mer. Tänker man sig en volym till, blir omfånget väl icke så obetydligt, ehuru i alla fall ringa, men detta omfång skulle känbart reduceras, om alla omsägningar och upprepanden vore borta. På huru många ställen framställas och utvecklas ej de gudomliga attributen och de menskliga förmögenheterna? Om allt sådant, som upprepas i skilda afhandlingar, vore inarbetadt i ett, skulle omfånget kunna rätt betydligt reduceras. Och likväl ser man Boström med lätthet föra pennan, ehuru han i detta fall klagar att han skulle utvecklat sig till en stor skriftställare, om förhållandena det hade tillåtit.

»Den skematiska formen var, jemte den aforistiska, den form, i hvilken Boström i skrift helst framstälde sina läror», säger utgifvaren af Boströms skrifter. Dock aflägga sjelfva dessa skrifter allt för tydligt vittnesbörd derom, att han kunde röra sig ledigt med en utförligare och omständligare utveckling. »De mer omfattande skriftställareplaner, hvilka man känner att Boström hade, blefvo icke realiserade, dels på grund deraf, att hans tid var så uteslutande upptagen af en af de ansvarsfullaste och mödosammaste lärarebefattningarna vid universitetet, och dels på grund af redan tidigt bruten helsa», upprepar utgifvaren efter Boström sjelf (II, 480). Emot sådana skäl kan intet klander

höjas. Men ehuru vi tro att Boström haft rik begåfning för skriftställeri, synes han dertill hafva saknat böjelse. Sin filosofiska ära — och någon annan sökte han knapt — kände Boström fullt garanterad till och med utan all skriftställareverksamhet. Härpå tyda hans ord (II, 480): »Han anser deras tankar, om de verkligen haft sådana, vara det som egentligen utgör deras lefnad och det enda, som skäligen bör öfverlemnas åt efterverlden, i händelse ett sådant öfverlemnande är möjligt. I annat fall må hvad de tänkt stanna inom kretsen af deras lärjungar och genom dem göras fruktbärande för framtiden.» Borelii invändningar i detta syfte bemöter han bland annat med den erinran, att Socrates och Ammonius Saccas gjort revolutioner i filosofin utan att någonsin hafva tryckt eller, så vidt man vet, ens skrifvit en enda rad i den vetenskapen. (Den spekulativa filosofen m. m. Upsala 1860, s. 33). Lade yttre omständigheter hinder i vägen, så ser man ock ett sinne, som visste lugna sig dervid. På obenägenhet för skriftställeri tyder äfven den synbara korthet, hvarom Boström öfver allt i sina skrifter bemödar sig, äfven der en större utförlighet endast kunnat gagna sjelfva saken. Till allt detta får man lägga ännu en vigtig omständighet, att nemligen Boström tillhörde ett fåtaligt folk, bland hvilket han endast kunnat påräkna en inskränkt krets af läsare. En mera omfattande literär verksamhet hade svårligen kunnat aflöpa utan pekuniär förlust, och att han skulle underkastat sig äfven en sådan är naturligtvis allt för mycket begärdt.

Hvilket klander än kan höjas mot Boströms skrifter för deras närvarande beskaffenhet, ser man att derför kunna anföras giltiga ursäkter. Man måste taga dem sådana de äro och vara tacksam derjemte. Åtminstone är detta fallet med den som skrifver detta. Han är tacksam för hvarje rad af Boström, äfven en sådan, som i hans öron låter så illa som denna (II, 362): »På jorden kan och bör ingenting finnas, som är evigt och oförgängligt». Deremot tro vi att skrifternas ofullständiga skick menligt inverkar på åsigten. Ty äfven här torde det besanna sig att vara och förnimmas äro det samma. Hade Boström djupare inträngt i de saker, som han nu knapt flyktigt antyder, skulle det, med den tankekraft han onekligen besatt, väl varit möjligt att han kunde kommit på andra tankar. Dock, detta torde vara för öfverdrifvet, helst äfven en så stor tänkare

var, såsom vi skola söka visa, bunden af inskränkningar, som han aldrig öfvervann och förmodligen icke kunde öfvervinna, om han än stundom förråder en nästan till öfverdåd gränsande öfvertygelse om sin läras sanning (se till exempel II, 313), hvaraf man icke bör låta sig missledas och hvilken troligen sammanhänger med sjelfva hans begränsning. Om det således hade varit högst önskvärdt att få Boströms skrifter i ett fullständigare och mera utarbetadt skick, så torde olägenheterna af deras nuvarande gestalt drabba Boström sjelf icke minst. Ty huru mycket Boström än kan hafva litat till sina lärjungar för fortplantningen af sin lära, så blefvo dock numera hans egna skrifter den enda fullt autentiska källan för denna lära.

Skulle man fråga oss huru Boströms skrifter, sådana de nu föreligga, böra studeras för att bäst inhemta åsigten, skulle vi stanna i icke ringa förlägenhet. Helst skulle vi hänvisa läsaren till den muntliga undervisningen vid något af de svenska universiteten och då helst det, som sett åsigten födas och uppväxa. Men skulle frågans mening just vara den, att med tillhjelp af skrifterna undvika en sådan resa, så råda vi den vetgirige att börja med »Grundlinier till filosofiska statslärans propedeutik». Början häraf innehåller satser, som Boström vanligen hvarje höst-termin föredrog, emedan de äro de egentligen grundläggande för systemet och emedan han förutsatte att han då hade många nya åhörare, som behöfde orientera sig i systemet. Som man finner, äro dessa satser egentligen hemtade ur aforismerna om själen och förnimmelsen *(de mente et perceptione)*, som torde kunna läsas samtidigt, helst bevisningen här är den bästa och fullständigaste man vanligen träffar hos Boström. För att sedan få något sammanhängande, kunde man företaga afhandlingen om religionen, visheten och dygden samt sjelfbiografin, hvarvid ordningen kan vara likgiltig. Derefter är det skäl att försöka sig litet hvarstädes bland satserna, grundlinierna, aforismerna och hvad de allt må heta; ty att läsaren bör vara beredd på att ofta söka fylla i och jemka ihop luckorna kan nu en gång för alla icke mera hjelpas.

III.

Boströms skrifter, ehuru väsentligen tillhörande en senare tid, föra dock minnet tillbaka till ett både betydelsefullt och ly-

sande tidehvarf i Upsalas och Sveriges literära lif, Geijers och Atterboms tidehvarf, och uppvisa der en ny faktor, som fans i denna tid, ehuru han kom senare till utveckling. Till lefnadsåren föga yngre än Atterbom, mognade Boström långsamt, under det Atterbom brådmognade. Månne detta är en skilnad mellan tänkarens och skaldens utveckling? Troligen icke. Det finnes äfven filosofer, som brådmognat, bland hvilke Schelling utan tvifvel var en, och exempel, ehuru måhända mera sällsynta, saknas icke att skalder mognat långsamt. Atterbom ville dessutom, som man vet, vara ej blott skald, utan äfven tänkare, ehuru han sedan afstod från att lösa »verldsförklaringens problem». Student redan vid 15 års ålder, dröjde det ej länge, innan Atterbom redan såsom sådan stod i spetsen för en mäktig rörelse, och han var en erkänd partichef, när Boström blef student (1815). Att Boström följde den pågående rörelsen med någon uppmärksamhet kan man anse för lika gifvet, som att han blott var åskådare. Hans egentliga uppmärksamhet drogs åt filosofin, så mycket brödbekymren tilläto. Det lider intet tvifvel att han, för att begagna hans egna ord till Borelius, »har varit ämnad af Vår Herre till tänkare», och hans böjelse riktades redan tidigt åt filosofin. På en tid, då Geijers föreläsningar troligen tilldrogo sig största uppmärksamheten, lyssnade Boström helst till Biberg och Grubbe. Att detta skedde af begär till filosofin och ej af något slags ringaktning för Geijer är temligen afgjordt. Äfven långt senare lär Boström oförstäldt uttryckt sin beundran för Geijer. Men om Atterbom säkerligen öfvade föga eller intet inflytande på Boström genom sina fosforistiska sträfvanden, är dock troligt att hans bemödanden för den schellingska filosofin sträckt sina verkningar äfven till Boström. Den schellingska filosofin utöfvade nu ett oinskränkt herravälde vid universitetet. Den stora makt och betydelse, hvartill schellingianismen uppsvingat sig, måste troligen mest tillskrifvas Geijers och Atterboms inflytande. Ty om filosofins egentlige representanter vid universitetet, Biberg och Grubbe, ej motarbetade detta herravälde, har det dock genom deras bemödanden ensamt troligen ej kunnat blifva så stort, som det synes hafva varit. Boströms egentligen filosofiska uppfostran har således skett under den schellingska filosofins ledning. Hans första skrifter röja också oförtydbart lärjungen af Schelling, eller, om Boström med rätta kan säga (II, 481) om sina allra

första skrifter, att deri »röjer sig den sjelfständighet i tänkandet, som efter hand har ledt» till det boströmska systemet, så är det det schellingska systemet, med hvilket han i början brottas, för att kunna lösrycka sig ur dess varma omfamning. Också hyser äfven Boström oförstäld beundran för tidens erkände filosofiske mästare (I, 158, 177). Tidigt synes han äfven hafva varit gripen af djup beundran för Kant, och denna bibehöll sig, under det beundran för Schelling sedermera sjönk icke obetydligt.

Så långt är allt klart. Men här inträder en punkt, i hvilken klarhet är nödvändig, men der man lemnas utan all ledning. Hvad känner man om Boströms studium af Hegel? Boströms system måste närmast ställas i förhållande till det hegelska. Ty då man ser Boström redan i sitt allra första uppträdande reagera mot panteismen — han är så godt som född anti-panteist — och då han anser sig genom sitt system hafva öfvervunnit all panteism, måste detta naturligtvis först och främst afse det förnämsta panteistiska systemet, det hegelska. Panteismen kan endast öfvervinnas genom en så kallad personlighetsfilosofi, och det är i denna riktning som den svenska filosofin anses öfverträffa hvarje annat lands. Man ser huru vigtigt det hegelska systemet är gent emot det boströmska, och i sammanhang dermed vore det särdeles upplysande att känna gången af Boströms studium af detta system. Att Boström grundligt studerat äfven Hegel är utom allt tvifvel, men när och i hvilken ordning är obekant. Endast följande kan gissningsvis anmärkas.

Schellings uteslutande herravälde i Upsala synes hafva sträckt sig åtminstone ett godt stycke in på 1820-talet, ehuru Hegel redan då öfverflyglat Schelling i sitt fädernesland. I Boströms första skrifter finnes intet spår af hegelsk inflytelse. Då Boström i sin gradual-afhandling, som utan allt tvifvel är hans första skrift, talar om Schelling såsom *summo recentissimæ philosophiæ auctori* (I, 158), kan det synas tvifvelaktigt om han då ens hört Hegels namn. Säkert är att han icke kände honom såsom en filosof af vida större betydenhet än Schelling. Äfven i sin andra afhandling (I, 177) talar han om Schelling såsom *summus hujus temporis philosophus,* hvadan han troligen ännu ej gjort någon närmare bekantskap med Hegel. Redan i Boströms tredje afhandling om den trefaldiga amfibolin etc. (1827)

framskymtar idéläran tydligt, utan att något spår röjes af Hegel, hvarvid äfven bör märkas att Boström nu äfven egnat någon tid åt teologin, af brist på anställning i filosofin. Följa vi Boström ännu ett steg längre, finna vi hans egen filosofi temligen utvecklad i hans uppsats mot Tholuck i Skandia 1833. Men då han här (s. 361) betecknar sin filosofi säsom absolut idealistisk eller spirituel, hvilken senare beteckning han längre fram ej ville vidkännas, och derjemte anser en idealistisk panteism för »en verklig motsägelse», så bevisar detta icke blott en osäkerhet uti den egna beteckningen, utan äfven att studiet af Hegel ännu ej kan hafva varit särdeles grundligt. Geijers exempel kan här vara upplysande. Ty äfven hans studium af Hegel är senare och tillhör kanske egentligen 1830-talet. Och liksom Geijer icke längre studerade Hegel med ungdomens entusiasm — ty denna hade han offrat åt Schelling — utan med mannens pröfvande förstånd, så synes det samma vara förhållandet med Boström. Äfven Geijer arbetade sig genom Hegel fram till en »personlighetsfilosofi», och om Boström var inkommen i en sådan riktning måhända alldeles oberoende af Hegel, så har han dock af honom ytterligare blifvit befästad i denna riktning. Lemnade utan alla upplysningar i denna vigtiga fråga, synes det oss sannolikast att Boströms egentliga studium af Hegel bör sättas kanske ett godt stycke in på 1830-talet. Härmed öfverensstämma äfven Boströms spetsiga svar till Borelius, »Den spekulativa filosofen» s. 33, att han hade studerat Hegel och kände tillräckligt hans system, när Borelius ännu larfvade i skolan. I alla händelser hade Boström då till en icke ringa grad stadgat sin egen öfvertygelse och hade derigenom styrka att uthärda slagen af begreppens öfvergång i sin motsats, hvilken lära han ansåg sig så afgjordt böra bekämpa. Också måste Boströms filosofi anses närmast och omedelbarast riktad mot den hegelska, och liksom man i filosofins historia måhända klarare skådar försynens finger än annorstädes, så torde detta äfven visa sig deri, att Hegel ej fick bemäktiga sig ynglingasinnets entusiasm, ty att Boström var mäktig en sådan känsla visar hans förhållande till Schelling; men det torde hafva blifvit svårare att bryta Hegels bojor än Schellings. Hegels ställning till Upsala universitet har varit egen. Lika mycket erkännande Schelling der vunnit, lika litet och måhända ännu mindre har detta tillfallit Hegel. Att Hegel i

Upsala blifvit grundligt studerad, derpå äro både Geijer och Boström tillräckliga bevis. Men han har der aldrig velat slå djupare rot. När Hegel sent omsider fick en egen representant i Upsala, öfverflyglades han genast af boströmianismen och har intet egentligt kunnat verka. Och hegelianismens ifrigaste och talangfullaste försvarare i Sverige, Borelius, har visserligen framgått ur Upsala, men derför också ständigt sökt sin akademiska befordran i Lund. Det ser ut som om Boström genom sin blotta skugga förmått jaga Hegel på flykten.

IV.

Efter mödor och försakelser, som Boström undanhållit verldens blickar, besteg han år 1824 parnassen såsom magister primus. Denna värdighet innefattade då en grundlig insigt i nästan alla de ämnen, som lågo inom den filosofiska fakultetens sfer. Såsom sådan ansåg han det anständigt att sjelf författa sin gradualafhandling, hvilket då icke var nödvändigt, men hvilket, med den sjelfständighet, som alltid utmärker Boström, man skulle tilltrott honom, äfven om han ej innehaft det högsta hedersrummet. Sålunda skref han sin genast och tvärt afbrutna afhandling »Om panteismens förhållande till religionen». Den som vill grundligt känna Boströms filosofi och särskildt denna filosofis utveckling hos upphofsmannen sjelf, tillstyrka vi att icke gå denna afhandling allt för flyktigt förbi. Ty här, liksom i den närmast följande, med denna likartade afhandlingen »Om tingens samband med Gud enligt panteismen», träda klarast i dagen rötterna af den kraft, som lyfte Boström upp på idealismens tinnar, liksom man i den första afhandlingen, märkvärdigt nog, ser tydligt betecknad den begränsning, som Boström aldrig kunde öfvervinna. Man må derför icke undra att vi här dröja något längre, än afhandlingens skenbara oansenlighet tyckes berättiga.

Vill man nämligen fatta Boströms hela ställning och betydelse som filosof, äfvensom den kraft, som innerst framdref hans tänkande, bör man noga besinna hvad han här (I, 158) och i ingressen till den senare afhandlingen (I, 162) säger, och hvilket vi här meddela i så trogen öfversättning, som vi kunna åstadkomma.

»Vi för vår del bekänna, heter det här (I, 158), att vi på

filosofins hela område ej funnit en fråga, hvars grundliga undersökning mer kan intressera en sanningens och fromhetens vän. Ty män hafva funnits, och det icke utan värde, som påstodo att panteismen är det sätt att filosofera, hvilket det menskliga förståndet slutligen måste råka ut för, när det ihärdigt följer bevisningens väg och i gudomliga ting snarare äflas att veta än att tro. Men om detta medgåfves, måste ovedersägligen ettdera antagas: antingen att det menskliga förnuftet, hvilket vi fått såsom en gåfva af Gud till ledning för vårt lif, är källan till det högsta vanvett och gudlöshet, eller ock att det omsider gifves någon form af panteism, som icke strider emot den sanna religionen.» Och på ett likartadt sätt uttrycker sig Boström i den senare afhandlingen (I, 162). Sedan han anfört olika omdömen om panteismen, tillägger han: »Och hvad som kan väcka förundran, de hafva funnits, som påstodo att detta var den klippa, mot hvilken menniskans förnuft, endast vägledt af sitt eget ljus, slutligen nödvändigt strandar, så att detta visserligen vore en till den grad falsk och gudlös, men likväl vårt eget sinnes äkta och egendomliga lära. Liksom detta alltid har synts oss synnerligen förunderligt och föga antagligt, så hafva vi äfven ansett att det med högsta omsorg bör undersökas om ett sådant påstående är riktigt eller icke. Ty hvem kan uthärda att det rätta förnuftet, Guds ädlaste gåfva, säges vara en källa till en gudlös och vanvettig vishet. Och hvem kan genomskåda på hvilket sätt ändtligen detta vanvettiga förnuft skall erkänna och inse en bättre vishet? — Vi misstänka visserligen att den der meningen grundar sig på någon villfarelse, efter hvars undanrödjande den till alla delar förfaller», hvarför Boström företager panteismen till förnyad undersökning. Dessa ord böra noggrant begrundas, ty i dem ligger grunden till allt Boströms tänkande. Vi skola något närmare belysa frågan.

Schellings filosofi herskade. Han kunde sjelf icke tillbakavisa beskyllningen för panteism (I, 158). Man hade redan kommit till det påstående, som från den uppenbarade teologins sida så ofta upprepats, att panteism vore det enda, som förnuftet, sig sjelf lemnadt, kunde åstadkomma, samt att panteismen tillintetgjorde religion och sedlighet (I, 157). Förnuftet anser Boström för »Guds ädlaste gåfva». Hans vördnad för förnuftet gränsar nästan till afguderi, hvilket hos Boström liksom annorstädes ej kunnat annat än medföra äfven skadliga verk-

ningar. Förnuftet måste således, om möjligt, räddas från de tillintetgörande tillvitelser, som gjordes det. Derför bjuder Boström här den uppenbarade teologin spetsen. Att Boström redan nu insåg att detta var den vigtigaste frågan inom hela filosofin vittnar icke litet för grundligheten af hans studier. Man ser ett mod, som icke svigtar, och man kan redan igenkänna den verklige filosofen. Mången bragd lyser i historien med mindre rätt än denna, hvarigenom Boström fattade sin uppgift. Sin redan här uttalade ståndpunkt bibehöll Boström alltid, såvida han ville på det rena förnuftets väg komma till en uppfattning, som ej strede mot religion och sedlighet. Han är blott ännu obestämd, om denna uppfattning borde betecknas såsom panteism eller icke, ehuru han redan nu hyser föga förtroende för panteismen (I, 160). Som vi skola se, fann Boström snart att detta icke vore förhållandet. Boström har således föresatt sig att visa teologin att menniskan kan på det rena förnuftets väg komma till en åsigt, mot hvilken hon icke kan göra någon grundad invändning. Om Boström enligt vårt förmenande i detta fall misslyckats, förtjenar hans försök icke desto mindre erkännande, och det bör återupptagas och fullföljas med lika ifver som af Boström, till dess det en gång lyckas. Att Boström mäktigt bidragit till målets uppnående lär i alla fall aldrig kunna förnekas.

Men om man således redan i Boströms första afhandling temligen tydligt ser betecknad den väg, som han hade att gå, är det icke mindre intressant att se honom med lika stor tydlighet ange den begränsning, som sedan städse följde honom under hans filosofiska arbete och som gjorde att det höga mål han satt för sig aldrig kunde vinnas. Det blir nämligen redan nu för Boström fråga om Guds förhållande till verlden, och för att någorlunda kunna beherska det virrvarr af meningar, som i denna fråga möter honom, finner han nödigt att indela dem. För denna indelning lägger han kvantitetskategorierna (enhet, flerhet och allhet) till grund och kommer sålunda till tredelningen polyteism, monoteism och panteism, allt efter som menniskan uppfattar det gudomliga ur flerhetens, enhetens eller totalitetens (allhetens) synpunkt. Redan den ordning, i hvilken dessa indelningsleder här förekomma, är efter den antagna indelnings grunden icke den rätta, ty derefter borde ordningen blifva denna: monoteism, polyteism och panteism, och om man vill tycka

att den af Boström följda ordningen är naturligare, så visar detta blott att redan här Boström är inne på en orätt väg. Ty polyteismen och monoteismen äro religionsformer, under det att panteismen är en spekulationsform, som således icke omedelbart kan likställas med de förra. Derför har Boström här begått det betänkliga felet mot logiken, att ej tillse att indelningslederna vore disjunkt koordinerade, hvilket han sjelf kunnat märka, om han i dessa rymder varit mera hemmastadd än han verkligen var. Ty sedan han flyktigt anmärkt polyteismens brister, från hvilka enligt hans mening monoteismen är alldeles befriad, tillägger han att det samma gäller om panteismen, »som äfven sjelf är monoteism» (I, 160), dermed sjelf antydande indelningens ologiskhet. Att härmed en inskränkning är gifven, som följde honom till slutet, är lätt att visa. För att vinna sina syften mot panteismen, fann Boström säkerligen snart nog att det var nödvändigt att söka utveckla en så kallad filosofisk teism, eller att filosofiskt söka fatta en personlig Gud. Men en filosofisk teism kan aldrig framställas utan på grund af en religiös teism eller en teistisk religion, som i sig innehåller grundvilkoren för en personlig Gud. Men att en sådan religion finnes, derom kan Boström på sin höjd blott hafva en dunkel aning. Boström är tvärtom till sin religiösa öfvertygelse och bestämdhet afgjord monoteist, och från denna religiösa öfvertygelse kan han aldrig utveckla en sann filosofisk teism. Den enda verkliga filosofi, hvartill Boström såsom monoteist kunde komma, enär han ville undvika panteismen, som är monoteismens enda konsekventa utveckling och i hvilken mening det är alldeles riktigt, att äfven panteismen är monoteism, var den absoluta idealismen. Genom att helt enkelt förklara att den absoluta idealismen och den filosofiska teismen äro alldeles identiska, har Boström väl sökt täcka den djupa disharmoni, som finnes i hans system; men det är gifvet att detta ej går så lätt. Vi hafva härmed verkligen påträffat den djupaste striden i hela den boströmska filosofin, och vi se att denna strid är satt i sjelfva dess allra första begynnelse. Såsom ren monoteist, som han verkligen var, kunde Boström aldrig öfvervinna panteismen, just emedan denna sjelf är monoteism, eller nödvändigt framgår ur monoteistiska förutsättningar. Också är ingenting vissare, än att Boströms absoluta idealism skulle sjelf öfvergå till panteism, om någon form af

egentlig panteism vidare vore möjlig. Men allt efter Hegel måste filosofin fortgå i teistisk riktning, och detta har Boström insett, vare sig Schelling redan så mycket anticiperat Hegel, att Boström kunnat anknyta detta sträfvande till Schellings filosofi, eller Hegel på annat sätt kunnat utöfva någon omedveten inverkan på Boström. Det är derför den teistiska beståndsdelen i Boströms filosofi, som utgör liksom den fördämning, som hindrar idealismen hos Boström att falla tillbaka i den rena panteismen. Men detta teistiska moment var icke nog mäktigt att hos Boström utveckla begreppet om en teistisk religion. Det är derför alldeles riktigt att jemte polyteismen och monoteismen finnes äfven en tredje religionsform, men denna är icke panteismen, utan — teismen. Ty teismen är både religion och filosofi, hvarför all strid mellan desse så mäktige fiender måste på teistisk ståndpunkt upphöra. Hos Boström har teismen endast filosofisk betydelse i förening med en monoteistisk religion, men dessa stå i oförsonlig strid med hvarandra. Också är Boströms teism beaktansvärd såsom ett försök, men ingenting vidare.

V.

Denna fråga förer oss redan in på den vigtiga frågan om Boströms förhållande till kristendomen. Boström uttalade ofta på sina föreläsningar att han var den förste egentligen kristne filosofen. I sin sjelfbiografi (II, 494) påstår han i öfverensstämmelse dermed att religionsfilosofin i hans system »öfverensstämmer väsentligen med den kristna religionsläran, men skiljer sig från den gällande teologin i vissa punkter, hvilka vi här vilja kortligen anföra». Hvari denna öfverenstämmelse består skola vi här söka utreda.

Först och främst förkastar Boström i »den gällande teologin» treenighetsläran, förebärande att han från Guds väsende strängt aflägsnar allt ändligt och antropopatiskt. Men det är just detta förkastande, som gör att Boström såsom filosof verkligen står utom kristendomen, eller att han till sin religiösa åskådning är monoteist och icke teist. Boström skiljer visserligen med rätta mellan den kristna religionsläran och den gällande teologin och anser treenighetsläran tillhöra den senare och icke den förra. Men är det verkligen visst att det

icke gifves en sannare treenighetslära än den nu gällande teologins, och hvilken är väsentlig för den kristna religionsläran? Månne den ursprungliga kristna tron och bekännelsen af Fadren, Sonen och den helige Ande någonsin kan utrotas ur kristendomen, och kristendomen ändå vara verklig kristendom? Den, som begriper den arianska kyrkostriden, vet att då skedde en oäkta sammanblandning af kristendom, som egentligen är teism, med monoteism, och deraf härleda sig icke blott alla de brister, som vidlåda treenighetsläran, utan denna sammanblandning, så principielt falsk den än är, har på grund af vissa förhållanden, för hvilka här ej kan redogöras, fortfarit ända till vår tid. Tag bort ifrån treenighetsläran alla falska monoteistiska beståndsdelar, och förnuftet skall icke allenast icke finna något mot denna lära att invända, utan det skall i denna lära finna, och endast i henne, hvad det genom Boström söker — en personlig Gud. När Boström derför tror sig i uppfattningen af religionen väsentligen öfverensstämma med kristendomen, och det just genom treenighetslärans förkastande, så innefattar detta endast att Boström strängt fasthåller det monoteistiska moment, som hängt sig fast vid kristendomen, men från hvilket kristendomen en gång måste frigöra sig, när tiden dertill kommer. Ty det rent monoteistiska är icke teistiskt, och det rent teistiska är icke monoteistiskt, det rent judiska är icke kristet, och det rent kristna är icke judiskt. Att kristendomen det oaktadt kunde uppstå ur judendomen är icke förunderligare, än att Spinoza af filosofin kunde göra något helt annat än Cartesius hade gjort, ehuru han var Cartesii lärjunge. Till följd af kristendomens sammanblandning med monoteismen har den sjelf blifvit ansedd såsom en monoteistisk religion, men detta är grundfalskt. Kristendomen är en teistisk religion, och de enda monoteistiska religioner, som finnas, äro judendomen och muhammedanismen. Allt detta är i vår tid särdeles vigtigt att besinna, och i synnerhet för den, som efter Boström vill med allvar och äfven med framgång bearbeta filosofin. Är något visst, så är det det, att Boström icke med sin filosofi träffat den kristna religionens väsende. Deremot får icke förnekas att Boströms filosofi innehåller en bestämd ansats i denna riktning. Men det som hindrat denna ansats att utveckla sig, är den afgjorda monoteism, som i allt beherskar Boström.

Personlighetsbegreppet är ett af den boströmska filosofins

vigtigaste begrepp, men hvilket, såsom vi skola se, aldrig af Boström företages till egentlig undersökning. Vi skola här blott antyda detta begrepps ställning till religionen, i hvilken det har sin djupaste grund. Personlighetsbegreppet är så väsentligt för religionen, att der menniskan, såsom i all hedendom, blott dyrkar en mängd döda, opersonliga naturkrafter, hon dock, när hon hunnit en viss grad af utveckling, måste ikläda dem personlighetens form, personifikationen, och redan detta är derigenom särdeles vigtigt. Ingen nekar att alla hedendomens gudomligheter äro blotta personifikationer. När nu den filosofiske anden forskar öfver dessa gudomligheters natur, afkläder han dem hvad som icke tillhör deras väsende och fattar dem såsom de äro, såsom döda naturkrafter. På hedendomens ståndpunkt kan tanken derför aldrig fatta en personlig Gud. Beträffande nu monoteismen (judendomen), är dess Gud blott en högre grad af personifikationen, men icke ett verkligt personligt väsende. Jemför man Israels Gud med de homeriske gudarne, så är han nästan samma passionerade väsende, fastän hans lidelse går i en helt annan riktning, och han är föga mindre godtycklig. Men hvad som här betyder mera, är att han är en absolut enstöring, äfven om han omgifves af legioner englar, och det samma lär väl gälla om Boströms Gud, huru han än lefver i idéernas beskådande. Endast hos Nyblæus, »Den filosofiska forskningen i Sverige» II (I, 539), hafva vi sett den vigtiga anmärkningen efter Geijer, »att en ensam person icke kan finnas». Men om så är, lär väl icke det samlif mellan sig och Fadren, hvarom Kristus vittnar och hvaraf Boström gifver en så egen förklaring (II, 517), vara utan all betydelse för gudomlighetens personlighet. Just emedan monoteismens Gud alltid är och blir den absolut ensamme, kan han aldrig medgifva uppfattningen af en personlig Gud. Detta är deremot fallet med kristendomen, just emedan denna lärer ett personligt samlif mellan Fadren och Sonen, hvilket derför måste utgöra kristendomens allra väsentligaste sida och hvarigenom kristendomen icke är, vi upprepa det ännu en gång, monoteism, utan teism. Och denna skilnad är af omätlig betydelse.

Vidare förkastar Boström *satisfactio vicaria* (II, 495, 529). Då vi här fullkomligt dela Boströms uppfattning, vilja vi blott anmärka att denna olyckliga lära, som alls icke får förblandas med försoningen, blott är en följd af monoteismens och tre-

enighetslärans oförenliga sammanblandning. När Boström derför strängt fasthöll monoteismen, var det naturligt att han förkastade *satisfactio vicaria;* men så mycket angelägnare är det att inse att denna ej heller tillhör den kristna treenighetsläran, så snart den sistnämda en gång frigjort sig från monoteismen. Hvilken falsk ställning treenighetsläran fått synes ust deraf, att hon omsider alstrat *satisfactio vicaria.*

Slutligen erkänner Boström icke heller någon »kyrka såsom ett särskildt menskligt samfund jemte de öfriga, utan han fordrar att hvarje verkligt menskligt samhälle, ifrån det lägsta till det högsta, skall vara en kyrka eller ett organ för religionen och dess ändamål, emedan det annars ej kan motsvara sin sanna bestämmelse» (II, 496). Detta klingar visserligen icke illa, men om ej samhället derigenom blir fördt tillbaka till de gamla folkreligionernas ståndpunkt, kan synas ovisst. Hvad skulle statssystemernas system hos Boström kunna betyda, om det icke en gång skall förverkligas af kyrkan? Sedan man fått idén om en verldsreligion, lär väl religionen ej kunna inskränkas inom den partikulära samhällsidén, hvilket naturligtvis icke hindrar att hvarje samhälle måste vara organ för religionen.

Här må äfven upptagas det enda omdöme Boströms skrifter förvara om den kristna religionens stiftare. I det första af de meddelade brefven till Nyblæus (II, 517) heter det: »Dock kunde man måhända anmärka om den senare (Reinhold) att han nog mycket gör Kristus till en europé och modern rationalist, och att han för litet har inträngt i en orientalisk religionsstiftares medvetande. En sådan har en djup och öfverväldigande känsla af det oändliga, men deremot ett icke rätt klart medvetande af sig sjelf, hvarför han vida mer fattar sig i sin enhet med det gudomliga än i sin åtskilnad derifrån. Han uttalar ock derför utan betänkande sin identitet med eller sitt enhetsförhållande till Gud, och det faller honom icke in att han derigenom skall blifva af sina åhörare eller lärjungar ansedd för att vara sjelf Gud, ehuru historien har visat att det alltid så skett, så snart gudomligheten ej framstält sig rent sinlig eller rent mensklig såsom t. ex. i Kina eller i Grekland.» Här ha vi således förklaringen af Kristi medvetande. Man skulle annars trott att den, som förmått stifta den fullkomliga religionen, och detta lär väl kristendomen få anses vara, skulle både

vetat hvad han ville och hvem han var. Och om det förhåller sig så med Kristus, hvarför är ej det samma fallet med Moses och Muhammed, som ju begge voro orientaliske religionsstiftare? Månne sjelfva väsendet af de olika religioner, som de stiftat, här kan vara utan all betydelse? Emellertid är filosofens ställning till religionsstiftaren sådan — ty filosofen kommer aldrig utom den sfer, hvarinom han af religionen är inskränkt — att Boström måste åt Moses egna den hyllning han ej kan gifva Kristus; och vi komma sålunda till samma resultat som förut, att nämligen Boström till sin religiösa öfvertygelse är ren monoteist, icke teist. Han kan således icke heller komma till en sann teistisk filosofi, ehuru hans försök i denna riktning äfven måste innehålla ett attentat mot monoteismen, fastän Boström sjelf icke inser detta.

Man bör derför akta sig att icke förvexla boströmianism och kristendom, och Boströms anspråk i detta fall måste bestämdt motsägas. Man finner såväl i det hela som af enskilda ställen (t. ex. I, 192) huru genomträngd af religionen den boströmska filosofin verkligen är. Men denna religiösa känsla är rent monoteistisk, och icke den som den sanna kristna religionen ingifver. Till följd af sitt öfverskattande af monoteismen har Boström äfven missförstått den. Han anser med rätta att polyteismen måste upphöra. Deremot tror han (I, 160) att monoteismen skall »kunna bibehålla sig på hvarje höjd af kultur». Men liksom det kom en tid, då äfven Trojas murar skulle ramla, så är äfven en bestämd tid satt för monoteismens fall. Det är i detta afseende betecknande att redan i vår tid den strömning icke är ringa, som föredrager den rena ateismen framför monoteismen, till den grad är man trött på monoteismen. Vidare beskyller Boström polyteismen för att vara fatalistisk och tror följaktligen att denna beskyllning ej träffar monoteismen (l c). Och likväl är polyteismens fatalism blott ytterligare skärpt i monoteismen. Moses och Muhammed äro väl, om några, fatalister. Den hårda nödvändighet, under hvilken greker och romare lefde, är blott ytterligare tillspetsad i judendomen och muhammedanismen, och det är på grund af monoteismens inflytelse, som fatalismen gjort sig mäktigt gällande äfven i kristendomen. Den rena sfer, i hvilken frihet och nödvändighet gå ihop, har menskligheten ännu ej uppnått, ty hon ligger i kristendomen såsom ren teism, och så-

som sådan har kristendomen ännu ej kunnat göra sig gällande. Häraf följer att det ej heller kan förhålla sig helt med det boströmska frihetsbegreppet.

Såsom man af allt detta kan finna, hade det för Boström framför allt varit nödvändigt att underkasta det religiösa medvetandet en omfattande, bestämd och omsorgsfull analys. Men i det han underlåtit detta, har han stannat på en lägre religiös ståndpunkt, och derför kunde hans filosofiska sträfvande, så allvarligt det än var, icke lyckas. Måhända skall hans filosofi lära den filosofiske forskaren att lägga en bättre religiös grundval för sina bemödanden på filosofins fält, och då skall den boströmska filosofin säkerligen hafva fylt den icke minsta af de uppgifter den hade att i lifvet fylla.

S. J. V. S.

Kärleksbakterien.

Fragment af en framtida föreläsning.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

— — — Vi komma nu till en af de mest anmärkningsvärda organismer, som den moderna vetenskapen uppdagat, till kärleksbakterien *(Bacterium amoris)*.

Redan för länge sedan har vetenskapen funnit att åtskilliga smittosamma sjukdomar, kolera, rabies, tyfus, difteri och andra, orsakas af dessa små, för blotta ögat osynliga, lefvande varelser, hvilka benämnas bakterier eller mikrober och hvilka naturforskaren hänför till svamparnes stora grupp. Man har lyckats visa att till exempel den sjukdom, som benämnes kolera, ständigt i organismen är åtföljd af de så kallade kolerabacillerna, och att dessa baciller, inympade på en frisk organism, hos denna framkalla alla kolerans symptom. Utan tvekan har man derför betecknat kolerabacillerna såsom sjukdomsorsaken, om man också icke kunnat förneka olikheten i afseende å den individuela mottagligheten för dessa sjukdomsfrön.

Det har varit vår tid förbehållet att för den så kallade kärleken uppvisa en liknande orsak. Jag vill genast tillägga att

kunskapen om kärleksbakterien ännu är i hög grad ofullständig, men det är i alla fall höjdt öfver allt tvifvel att den förändring i organismen, hvilken allmänt betecknas med namnet kärlek, förorsakas af en alldeles specifik bakterie eller mikrob. Att denna form, som i förhärjande verkan nästan täflar med kolerabacillen, så länge blifvit okänd kan endast tillskrifvas dess utomordentliga litenhet, hvilken gör att den blott med de yppersta optiska hjelpmedel kan studeras, samt å andra sidan blindheten hos vetenskapsmännen, hvilka ofta förbise de mest nära till hands liggande saker. Jag vill dock tillägga att redan tidigare forskare uppstält hypoteser om förekomsten af en dylik organism, dervid stödande sig på kärlekens allbekanta egenskap att vara smittosam, något som synnerligen tydligt framträder under så kallade förlofningsepidemier, hvilka visa att kärleken till sin natur är analog med de epidemiska sjukdomarne.

Hvad beträffar kärleksbakteriens förekomst, så kan man trygt påstå att den är en af de allmännast förekommande organismerna på jorden. Öfverallt dit menniskan framträngt har den blifvit anträffad, i polartrakterna lika väl som i tropikerna. Hos oss i kalla tempererade zonen förekommer den ytterst ymnigt, alla tider på året. Med säkerhet finner man den i balsalongerna, på skridskobanor och på segelturer, och det förtjenar anmärkas att den på de begge senare ståndorterna i allmänhet uppträder i en lifskraftigare, bättre utvecklad form än i balsalongerna, der den icke sällan anträffas på olika sätt missbildad och förkrympt.

Kärleksbakterien varierar i otrolig grad; knappast tvenne exemplar öfverensstämma fullkomligt med hvarandra. Dess olika former vänta ännu på en noggrann vetenskaplig klassifikation, och jag måste derför åtnöja mig med att här i korthet påpeka endast några få, typiska varieteter.

Kärleksspirillen *(Bacterium amoris* var. *spirulinum* l. *ephemerum)* utmärker sig genom sin oregelbundet vridna form och sina lifliga rörelser, hvarigenom den med lätthet äfven af en mindre öfvad iakttagare igenkännes. Med stor hastighet och under många slingringar rör den sig framåt (den har derunder stundom ett visst tycke af *rabies*-bakterien, med hvilken den ehuru falskeligen blifvit ansedd identisk), vänder ofta plötsligt om, utan att man kan finna någon orsak derför, för att sedan lika tvärt återtaga sin ursprungliga bana. Denna lifaktighet af-

mattas dock i regeln ganska snart. Rörelsen blir allt långsammare och upphör slutligen helt och hållet, hvarefter spirillen dör bort. Också kan den sönderfalla i flere mindre, hvilka hvar för sig föra ett sjelfständigt lif. För denna form äro företrädesvis yngre personer utsatta.

Kärleksbacillen *(Bacterium amoris* var. *bacillus* l. *tenax)* påminner något, både hvad form och rörelse beträffar, om den förut omtalade vänskapsbakterien *(Bacterium amicitiae)*, med hvilken den af flere författare äfven förvexlats. Den är likvisst från denna specifikt åtskild. Framstående vetenskapsmän hafva användt åratal på försök att öfverföra kärleksbacillen till vänskapsbakterien, men utan framgång. Deremot är det konstateradt att vänskapsbakterien under vilkor, som ännu icke äro tillräckligt kända, men bland hvilka konstant, hög temperatur torde spela en hufvudrol, kan öfverföras till verkliga kärleksbaciller med alla de för dessa utmärkande egenskaperna. Meningarna äro delade huruvida denna förändring bör betraktas såsom en utveckling eller såsom ett bakslag, en så kallad regressiv metamorfos, men det synes mig otvifvelaktigt att kärleksbacillen representerar en högre organisationstyp än vänskapsbakterien, hvarför här således skulle föreligga ett intressant fall, då en högre form utvecklat sig från en lägre. Villigt medgifvande förekomsten af de antydda öfvergångarne, anser jag dock att dessa båda bakterier äro väl skilda arter, för så vidt man öfver hufvud vill uppdraga gränser i naturen. — Angriper personer af 15—50 års ålder, företrädesvis 20—30. Individer öfver 50 år äro i allmänhet säkerstälda för infektion, men talrika fall med elakartad utgång kunna anföras äfven för denna åldersklass.

Såsom en tredje varietet har man velat uppställa kärleksmikrokocken *(Bacterium amoris* var. *micrococcum* l. *obsoletum)*, förnämligast utmärkt genom sin ytterst ringa rörelseförmåga. Den är ännu föga undersökt.

Såsom redan anmärkts få dessa varieteter icke betraktas såsom från hvarandra skarpt skilda. De äro förenade genom otaliga mellanformer, och äfven direkt öfvergång dem emellan är observerad. En oansenlig kärleksmikrokock kan t. ex. öfvergå till en kärleksbacill, och denna i sin tur förändras till en den mest typiska kärleksspirill, och omvändt. — Utmärkande för alla dessa varieteter, huru olika de än till sina egenskaper månde vara, är deras förmåga att vid ogynsamma yttre förhållanden

öfvergå till ett hvilostadium (på tyska *Dauersporen),* i hvilket de under åratal kunna bibehålla sin lifskraft, för att under gynsamma omständigheter åter vakna till nytt lif. I detta stadium förbises de mycket lätt; de äro troligen mycket allmännare än man föreställt sig. I synnerhet böra de eftersökas hos äldre ogifta individer.

Hvad sättet för bakteriernas inträngande i organismen beträffar, så tyckas de enda delar, genom hvilka de kunna bana sig väg in i kroppen, vara ögonen (genom pupillen) och öronen. En gång införlifvade med organismen, föröka de sig med otrolig hastighet och finna, tack vare sin rörelseförmåga, väg till kroppens alla delar, der de framkalla kärlekens allmänt kända symptom. Särskildt, såsom kanske mindre beaktadt, förtjenar att bland dessa framhållas den rubbning i hjernverksamheten, som de framkalla.

I hvad hittills blifvit anfördt öfverensstämmer kärleksbakterien i hufvudsak med öfriga sjukdomsalstrande mikroorganismer. Men hvad som förlänar den ett alldeles särskildt intresse är det egendomliga sätt naturen använder för att förekomma dess alltför stora härjningar bland menniskorna. — Antag till exempel att en ung man på 25 år blifvit inficierad. I olika grad beroende på den uppträdande bakterien och på subjektets konstitution och temperament inställa sig inom kort kärlekens alla symptom, hjertklappning, oro, hastiga vexlingar mellan gränslös nedslagenhet och omotiverad glädtighet med mera. Hans tillstånd är i hög grad beklagansvärdt. Om bakterierna äro föga lifskraftiga eller organismen särdeles kraftig, så öfvervinner organismen dem möjligen, men oftast vinna de i styrka under sitt förhärjande arbete, och för den händelse att de icke i tid öfvergå till sitt hvilostadium, så synes ingen räddning för organismen möjlig. Här har naturen, följande den gamla regeln *similia similibus curantur,* eller »der man fått sot skall man söka bot» funnit en utväg, som snarast kan likställas med den artificiela ympningen eller vaccinationen. Genom att på den i fråga varande unge mannen kärleksbakterier öfverföras från en helst något yngre flicka, som lider af samma symptom, förvandlas de i kroppen ursprungligen befintliga bakterierna helt och hållet till sin natur, så att de, ifrån att hafva varit skadliga för organismen, numera icke allenast äro oskadliga, utan till och med genom sin närvara i hög grad befordra organismens väl-

befinnande. Man har betecknat kärleksbakterien i denna form såsom en underart, *Bacterium dulce* l. *amoris reciproci*. Inympningen eller öfverföringen af bakterierna kan endast ega rum genom intim beröring af begge patienternas läppar och medför fullständigt tillfrisknande för dem hvardera.

Lika omöjligt som det varit för vetenskapen att på egen hand utfundera denna af naturen dagligen i stort använda metod, lika omöjligt är det tills vidare för henne att förklara fenomenets förlopp. Ej heller kan hon på förhand säga från hvilken annan individ kärleksbakterier i ett gifvet fall böra inympas. Att öfverföring af sådana från män till män och från kvinnor till kvinnor är utan resultat, det är konstateradt, men något annat är knappast med säkerhet fastställdt. Så oberäkneligt och regellöst utfalla försöken. Man bör dock hoppas att fortsatta forskningar skola sprida ljus öfver detta dunkla gebit, och man kan redan nu tänka sig möjligheten af att i en framtid artificiel ympning af kärleksbakterier bedrifves i samma utsträckning som vaccinationen för närvarande, vare sig sedan att man tänker sig den utförd såsom preventiv ympning, såsom skydd mot kärlek, eller verkställd i afsigt att underlätta naturen i hennes tillvägagående. I hvartdera fallet kommer den så kallade olyckliga kärleken att försvinna. — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

F. E.

Konsthistorisk forskning.

Geskel Saloman: Die Statue des belvederischen oder vaticanischen Apollo, den Manen Winckelmanns gewidmet; 74 s. stor 4:o med 7 pl. Sthlm 1882.

» » : *La statue de Milo,* dite Venus victrix; conférences tenues å l'Académie royale des beaux-arts å Stockholm; seconde partie; 102 s. stor 4:o med 24 pl. Sthlm 1880.

Victor Rydberg: Romerska dagar; oktavupplaga, 304 s. Sthlm 1882, Jos. Seligmann & C:ni.

John Böttiger: Bronsarbeten af Adrian de Fries i Sverige, särskildt å Drottningholm; konsthistorisk undersökning; 68 s. stor 4:o. med 16 pl. Sthlm 1884, tryckt i 150 expl.

Bland antikens marmorverk äro helt visst Apollo Belvedere och den meliska Venus de, som tilldragit sig den största beundran bland allmänheten och den största uppmärksamheten bland forskarne. För att komma med nya tolkningsförslag i afseende å dem, måste man ega mycken fyndighet och något kurage, men också med omtanke bereda sig på en bevisning, som i många hänseenden vill vara ganska vansklig. Professor Saloman har allt detta och har utrustat sina monografier på ett sätt, som vid första ögonkastet ger dem en betydande plats i denna konstarkeologiska literatur. Der är ett verkligt slöseri med upplysningar, argument och illustrationer. Det enda, som saknas, är en god metod, urskiljning i läggandet af premisser och säkerhet i slutdragning. Hr Rydbergs förfarande är naturligtvis helt annat.

Af dedikationen till Winckelmanns maner kunde man tro att hr Saloman uppträder till försvar för dennes tolkning af Apollo Belvedere som bågförande Python-dödare, hvilken åsigt, som bekant, är numera så godt som öfvergifven. Sedan Ludolf Stephani 1860 publicerat den i Stroganoffska samlingen i Petersburg befintliga bronsstatyett, hvilken står i närmaste förvandtskap med Vatikanens marmorstod, men i venstra handen tydligen burit någonting annat än en båge, har man efter ett längre

meningsutbyte småningom enats om att anse denna Apollotyp som en aegiochos och i gudens venstra hand tänkt sig den skräckinjagande gethuden med gorgohufvudet. Allt beror på denna hand, hvilken hos marmorstoden är modern, tillsatt af skulptören Montorsoli, som 1532 restaurerade det kort förut i Antium funna verket och dervid lät handen knyta sig kring ett stycke, betecknande bågens mittelstycke; hos bronsstatyetten ser man deremot fragmentet af något hopkramadt mjukt stoff. Ett af Wieseler framkastadt förslag att anse föremålet som Marsyas afdragna hud, hvilken den vredgade guden håller upp som varnagel för den bestraffades följeslagare, har vunnit föga anklang. Det har för det mesta blott gält att afgöra mot hvilken fiende guden gör bruk af egiden; en ganska kinkig fråga till följd af den egendomliga och invecklade rörelsen i konstverket, i det att han riktar sina steg åt höger, medan han vänder det vredgade anletet och den straffande handen i nästan rät vinkel åt venster; Stephani tänkte på acheerne, emot hvilkas anstormande skaror guden, enligt berättelsen i Iliaden, skyddar troerne medelst ægis; på Prellers förslag har man senare velat se i denna Apollobild en minnesstod öfver Delphis' underbara räddning från de inbrytande gallierna 279 f. Kr., från hvilken ort sedermera otaliga konstverk fördes till Rom, bland dem möjligen ock originalet till hithörande framställningar.

Emellertid är hr Saloman icke till freds med dessa förklaringar, emedan forntidens konst för öfrigt ingenting vet om en Apollo ægiochos, och föreslår en ny tolkning, som har åtminstone företrädet att vara stödd på traditionen. Pausanias förtäljer nemligen att han i Delphi såg bland många andra konstverk en grupp, som framstälde Apollo afhändande Herakles den heliga trefoten, hvilken denne oförsynt borttagit ur helgedomen. Ämnet synes hafva varit omtyckt, särdeles af vasmålarne, såsom framgår af de afbildningar författaren bifogat sitt verk. Enligt detta förslag borde vi således tänka oss att den vatikanske Apollo med venstra handen gripit en af trefotens fötter, medan Herakles håller en annan af dem. Hvad själsuttrycket beträffar, kan ju icke nekas att gudens förtörnade uppsyn tillfylles förklaras ur denna situation. Deremot faller det sig icke så naturligt att det är med venstra handen han fattar tag i det omtvistade föremålet, under det att den högra användes blott för en demonstrativ gest. Än svårare blir dock att fatta denna märkeliga rö-

relse i gestalten, som icke går åt, utan på sidan om den, mot hvilken handlingen riktar sig. Författarens utläggning i denna punkt är äfven mindre tillfredsställande än deras, som låter aktionen rikta sig mot en hel härskara. Som bekant, förefinnes en så stor förvandtskap i utförande mellan Diana med hinden, den så kallade Diana Versailles, att hon icke kan lemnas ur sigte vid tolkningen af Apollo Belvedere, men hon kan omöjligen tänkas in i en grupp sådan författaren föreslår, ty Artemis var visserligen med vid striden om trefoten, men som fredstiftande, medan Diana Versailles för handen till kogret; hon passar således bättre till den ægisförande Apollo, och verkeligen låter sägnen henne vara guden behjelplig vid värnandet af helgedomen i Delphi. Slutligen passar icke denna tolkning till det fragment, som Apollo Stroganoff bär i handen, och författaren måste i afseende å bronsstatyetten antaga en omkomposition, i det han skaffar sig på de mest mödosamma vägar något slags egyptiskt eller skytiskt handkläde, vittnande mera om författarens lärdomsmöda, än upplysande för bronsstatyettens grundtanke.

Oafsedt denna sistnämda utväxt, är hr Salomans arbete rörande den vatikanske Apollo icke blott ett prydligt, utan ock ett beaktansvärdt verk, i hvilket författaren ådagalägger sin lyckliga begåfning, såväl som sitt stora intresse för detta slags studier. Det samma kunde visserligen ock sägas om den pompösa monografin öfver Venus Milo, för hvars första del redogjordes i vår Tidskrifts novemberhäfte 1880 och hvars andra del återstår att redogöra för. Till utstyrsel, omfattning och anspråk är det väl det mest betydande arbete, som från svenskt håll egnats någon konstarkeologisk fråga. Fyndighet i att framställa förslagsmeningar saknas icke, ej heller materiel från alla håll och kanter, men dess vetenskapliga värde är långt mindre än det förutnämda arbetets, och dess positiva bidrag till lösningen af Venus Miloproblemet så godt som intet. Man kan trygt säga att två tiondedelar af undersökningarna i detta senare häfte icke höra till saken, och den återstående delen har föga beviskraft. Venus Milo har man tänkt sig i en grupp med krigsguden, som hon afväpnar, eller ock ensam stående, än med det af Paris henne tilldömda äpplet, än speglande sig i Ares sköld: hr Saloman vill göra troligt att hon föreställer den lockande kärleksmakt, som söker föra Herkules från dygdens väg, och han har gjort sig mycken möda att ur den arkeologiska literaturen samla allt, som

kan röra Herkules på skiljovägen. Huru uttömmande författaren sökt att behandla saken kan man sluta deraf, att han upptagit icke blott sådana bilder som Hadriani bekanta mynt, hvilka otvifvelaktigt framställa ämnet, utan ock diverse afbildningar, i hvilka det möjligen på något sätt kan inresonneras. Dygden, menar förf., kunde de gamle konstnärerne hafva utbytt mot någon manlig gestalt, likaså kunde för Herkules hafva insatts en kvinlig figur, de häfdvunna attributen kunde bortlemnats eller förändrats, och när nu hvarje föremål, som förekommer på det hundratal bilder, han på grund af ett så löst resonnement sammanför, ger honom otvungen anledning att försöka en tolkning, kan man tänka sig hvilken stor möda här är förslösad. Mycket krut hjelper icke, man måste sigta väl för att träffa. Det förefaller som om det legat författaren mera om hjertat att bevara åt efterverlden alla funderingar, han kommit på under bladandet i gamla auktorer och arkeologiska verk, än att bevisa sin sats om den meliska Venus, hvilken står oberörd under allt detta lärdomsgrus, ungefär som när hon fans i sin nisch på Milo.

Af alla de sammanställningar författaren gör känner man sig på intet sätt öfvertygad om att Venus Milo vore en *Venus eudaimonia-Peitho* = *Proserpina,* hvilka alla väsenden han i henne återfinner, det ena efter det andra. Det skulle i sanning erfordras en utomordentligt säker metod i förening med det bästa material för att förmå oss i den meliska Venus, sådan hon ter sig för den oförvillade blicken, se en sinligt lockande, ja äfven förstörande dämon. Framför allt resonnerande måste man väl ändock få tro sina ögon, och det är fullkomligt riktigt som hr Victor Rydberg refererar det intryck stoden gör, då han yttrar: »När man nalkas denna bild, öfverraskas man af de storartade linier och de spänstiga former marmorn företer, och länge kan man icke hafva skådat in i detta lidelsefria anlete, der själsadel, stolthet och kvinlig huldhet uppenbara sig, eller åsett denna lembyggnad af skönaste jemnmått, utrundad af helsa, kraft och älsklighet, eller tagit intryck af denna allvarliga och värdiga hållning, hvarifrån hvarje syfte att vinna ögat är så fjerran som möjligt, utan att känna sig andas liksom en renare luft och genomträngas af kysk värma.» Är nu detta den i stoden lefvande ande, som möter en vid dess anblick, så är hela ho-

pen af data i hr Salomans tolkningsverk som lätta agnar, hvilka inför den skingras i alla de väderstreck, derifrån de hopförts.

Då för några år sen i Finsk tidskrift det planschverk anmäldes, till hvilket hr Rydbergs »Romerska dagar» var bifogadt, lofvade vi att återkomma till hans tolkning af den meliska Afrodite, på samma gång vi anhöllo hos den ärade förläggaren att dessa den ädle tänkarens fängslande inblickar i antikens karakters- och konstlif måtte utges i ett handterligare format. Denna önskan har uppfylts, och allmänheten har en lättare tillgång till dessa betraktelser, som äro härflutna ur ett friheten likasom idealet älskande sinnelag och framstälda i en mönstergill form.

Författaren godkänner icke de gamla tolkningarna, Quatremère de Quincys, enligt hvilken Venus Milo bör tänkas i en grupp med Ares, eller de Claracs, enligt hvilken hon bär Parisäpplet i sin venstra upplyftade hand; han kan icke se i denna höga gestalt en inkarnation af kärleksnjutningen, ej heller ger äpplet i den venstra handen ett motiv för den starka lutning åt höger och framåt, som är så utmärkande för denna stod. Bättre likar honom Millingens förslag att föreställa sig henne med en sköld, den hon håller upptill med venstra och nedtill med högra handen: derigenom förklarar sig lätteligen lutningen och äfven armarnas sträckning; men att skölden vore Ares', i hvilken gudinnan speglade sig, synes honom åter och med rätta vara ett alltför lekande och smånäpet motiv för denna, visserligen af skönhet, men ock af själsadel strålande bild, utom att hennes blick riktar sig utöfver den supponerade skölden, i en ideal rymd, på detta för den bättre grekiska plastiken så egendomliga sätt.

Vidhållande samma motiv, ger nu hr Rydberg den sistnämda tolkningen ett annat innehåll. Det är icke krigsgudens sköld, utan en minnessköld hon håller fram, och inskriptionen på den har afsett att föreviga någon meliernes krigsbragd, antagligen den, då Melos jemte Atén och Sparta bekämpade perserne vid Salamis. Det är icke heller kärleksgudinnan som sådan, utan som Melos' skyddsgudinna Afrodite här framställes. »Den himmelska Afrodite, säger författaren sinnrikt, är uttrycket för den kraft, som stämmer urämnena i verldsaltet till harmoni och enar menniskorna till hem och stater. Hon är skönheten i naturen, kärleken i hemmet; hon är i staten lagen,

som drifver millioner sjelfviska viljor att verka för ett samfäldt mål». »Det var denna Afrodite, harmonins, helsans och uppoffringens, som jag såg i den meliska bilden». »Och hvilken värdigare, mer tilltalande och lämpligare vård kunde man här tänka sig än öns egen skyddsgudomlighet, Melos-Afrodite, sinnebilden af fosterlandet och fosterlandskärleken, som med framräckt sköld, hvari hon ristat runor, påminner folket om fädernas yppersta bragd?»

Helt visst är denna tanke så högstämd, att den svarar till själsuttrycket i stoden, och äfven ställningen kan möjligen lämpa sig till sköldmotivet. Dertill lägger författaren att den ända till lifsverklighet gående individualiseringen icke öfverensstämmer med den stränga styl, i hvilken de egentliga gudomsväsendena utfördes, bättre deremot med föreställningen om en lokalgudomlighet. Men gudomsväsendena liksom konsten sjelf gingo mer och mer en förmenskling till mötes, utan att derför genast förlora den storhet och höghet, som utmärkt det Phidias'ska tidehvarfvet. Man inser icke heller nödvändigheten af att införa patriotismen och frihetskänslan för att förklara den högsinnade hänförelsen i denna bildstod; inom sin egen sfär fattades Afrodite visst icke alltid som ett uttryck för kärlekslusten i lägre mening. I äldre tider föremål för en mera mystisk kult, blef hon senare föremål för en mera spekulativ uppfattning, sådan författaren sjelf angifvit på ofvanciterade ställe, uppfattningen af en verldsmakt, som ingjuter harmonisk skönhet i naturen och lifvet, knytande menniskornas hjertan vid hvar andra i hemmet och samhället.

Det tyckes derför som om författaren icke gjort full rättvisa åt Quatremère de Quincys förslagsmening: en gruppering tillsammans med krigsguden, som hon afväpnar, behöfver icke ha någonting att skaffa med Mars' och Venus' kärleksäfventyr: hon är den förenande, försonande och fridsälla makt, som böjer det stormande manliga modet efter sin milda lag. Så synes äfven den konstnär uppfattat saken, som utfört Hadriani och Sabinas grupp, der i alla fall kejsarinnan är en påtaglig imitation af Venus Milo. Så nära till hands det låg att fira kejsarparet genom att sålunda inställa dem i en berömd gudagrupp från konstens stora period, så svårförklarligt blir det att man för ändamålet skulle användt och omkomponerat en lokalgudomlighet från en liten ö och af så främmande syftning. För handen va-

nn af denna och liknande romerska grupper ger i våra ögon ett så starkt skäl för antagande af en äldre grekisk originalkomposition, i hvilken Venus Milo ingått tillsammans med krigsguden, att saken måste på något sätt förklaras, innan en annan förslagsmening kan göra sig gällande.

En annan afkomling af Venus Milo är Brescias bevingade Victoria, men denna till utförande ganska sentida bild kan snarare tänkas som en omkomposition än kejsarinnan i nämda grupp; den är för resten det enda yttre stöd, författaren kan åberopa för sin förslagsmening. På samma gång likheten i gestalt är omisskänlig, visar den sköldmotivets utförbarhet, dock så att sköldens nedre rand hvilat på det höjda venstra knäet. Då något spår deraf icke skönjes på Venus Milo, föreslår författaren att låta henne hålla skölden fritt, men föranleder dermed en så stor bräcklighet, att vi icke våga afgöra huruvida en sådan anordning vore tekniskt möjlig. En annan sak, som ofta blifvit anmärkt emot antagandet af en sköld, är olägenheten för kompositionen af ett så stort täckande föremål.

Bristen på yttre bevisningsmedel för hr Rydbergs förslag är lika stor, som tillförseln af sådana är öfverflödig hos hr Salomon, och dock skulle man icke tveka ett ögonblick i valet mellan dem, om ej andra tolkningssätt funnes. Hr Rydbergs har det oändliga företrädet att, på samma gång kompositionen blir åtminstone möjlig, tillfredsställa den estetiska och moraliska känslan. Och annat synes författaren icke heller hafva afsett; det är icke en arkeologisk lösning af problemet han velat försöka, han har blott velat återge hvad stoden talade till honom, och man är honom tacksam för det, det är en alltigenom värdig uppfattning af det ädla verket.

Till en senare tid och närmare den inhemska konstens ursprung för oss det arbete, dr Böttiger egnat bronsverken på Drottningholm. Bland dessa, som till ett antal af icke mindre än 37 stycken äro uppställda dels i slottet, dels i parken, har författaren upptäckt ett stort antal af Adrian de Fries' arbeten, hvilka förunderligen på skilda vägar blifvit samlade i drottning Hedvig Eleonoras lustslott. Deras öden leda tillbaka till tvenne af de svenska vapnens mest lysande bedrifter under storhetstiden, eröfringen af lilla Prag genom Königsmarck 1648 och Karl X Gustafs eröfring af Seeland tio år senare.

Adrian de Fries, en holländare, som lärt sig bildhuggar-

konsten under Giovanni da Bologna i Florens, blef mycket använd i mellersta Europa under slutet af 15- och början 16-hundra talen, isynnerhet vid de brunsbyggnader, med hvilka man älskade att pryda torgen i städerna, ej mindre än parkerna i de furstliga lustslotten. När Kristian IV anlade Fredriksborgs slott och såg sig om efter någon konstnär för fontänerna, som skulle spela på slotsgården och terrassen, föll valet på Adrian, hvilken vunnit stor berömmelse genom brunsbyggnaden i Augsburg och som hofpousserare i tjenst hos den konstälskande kejsar Rudolf II, hvars konstkammare i Hradschin var en af de rikaste norr om alperna. I lilla Prag nedanför Hradschin lät Wallenstein, då han kommit till stor magt och härlighet, bygga ett värdigt palats med den nödvändiga lustgården, och åter kallades Adrian de Fries att göra terrass- och fontänbilderna.

Kom så segraren och tog med vapnens rätt såväl hvad som lemnats kvar i den kejserliga konstkammaren och biblioteket, som hvad lös kunde fås i den förr så fruktade fältherrens palats. Drottning Kristina, som fägnar sig öfver att hennes »soldatesca njutit i Prag en ärlig och ansenlig ergetslighet», väntar hem detta byte såsom »det enda hon sätter värde på» och »det hon helst önskade sig af allt». Med dokumenter i hand följer författaren transporten af detta krigsbyte, deribland ett lefvande lejon, som förre egaren, grefve von Buchheim, förgäfves erbjöd sig att återlösa med 18,000 rdr, längs Moldau och Elbe till Dömitz, der man öfvervintrade. Ryttmästaren, som hade att besörja hemforslingen, afgaf underdåniga rapporter om de rara sakernas tillstånd. I april följande år kommo de hem. Förmodligen är det detta lejon, som blef egaren till den sedan så bekanta lejonkulan, af den kejserliga konstkammarens föremål kom genom drottning Kristinas frikostighet det ena hit, det andra dit, en byst af kejsar Rudolf II af Adrian de Fries återvände efter dunkla öden till kejserliga konstkammaren i Wien, en Merkurius bärande Psyche af samma konstnär, skänkt af drottningen åt ambassadören Servien, befinner sig i Louvren, och så återstår blott en del af Adrians i Prag tagna arbeten, den större delen helt visst, men icke de yppersta. Dr Böttiger räknar till denna klass 14 à 17 bronser, två antagligen härstammande från Hradschin, de öfriga mestadelen från Wallensteins palats. Bland de senare vore äfven den största af Drottningholms bronsverk, Herkules med draken, att inställa, om man finge sätta tro till

n gammal beskrifning öfver Prags härligheter, enligt hvilken lenna brunsfigur tillhört det Wallensteinska palatset. Med stor örsigtighet uppställer dock författaren allehanda tvifvelsmål på rund af stilistiska förhållanden. Den sorgfälligare kompositionen ch det bättre arbetssättet hänvisa snarare till 1600-talets början, lå konstnären, nyss utgången från sin skola i Italien, utförde brunnen i Augsburg och arbetade för kejsar Rudolfs räkning, medan han sysselsattes vid hertigens af Friedland palats- och parkbyggnad på 1620-talet, då hans alltid maniererade konst blifvit skäligen rå och flygtig. Till denna senare period höra med säkerhet en Laokoon-grupp, två flodgudar, en Venus och Adonis, en Bacchus med satyrgosse, två sirener, en brottargrupp, en Apollo och en Neptunus, den sistnämnda antagligen hufvudfiguren i wallensteinska palatsets Neptunus-brunn. Dessa verk äro nemligen signerade mellan åren 1623 och 1627, hvilket stämmer med hvad dr Ilg meddelat om den Wallensteinska palatsbyggnaden; ett och annat bär äfven Wallensteinska vapnet. Som ett kuriöst prof på den grad af lärdom konstnären besatt kan anföras att han kallar Laokoon *Lacundo,* sina flodgudar *fiungo* (it. fiumi) o. s. v.

Mellan dessa tvenne skeden infalla hans arbeten på Fredriksborg, der han var sysselsatt från 1617 några år framåt. Det var måhända på tillskyndelse af drottning Hedvig Eleonora, som umgicks med storartade byggnadsplaner på Drottningholm och under kriget uppehöll sig på Seeland, som svenskarne vid aftåget bröto lös och förde med sig Neptunus-brunnen från Fredriksborg — »ein Zierat und theure Perle der nordischen länder», såsom det heter i en samtida beskrifning. Af dess membra disjecta finnas femton stycken i mer eller mindre välbehållet skick på Drottningholm, dit Hedvig Eleonora derjemte lät öfverföra hvad som ännu fans oförskingradt efter drottning Kristina.

Tyvärr är konstvärdet i dessa bronsverk föga betydande. I de nordiska konstnärernas arbeten på 1600-talet skönjes den italienska formbildningen allt svagare liksom rörelsen i de yttre ringarna efter den i vattnet kastade stenen. Härtill kom en viss plumphet i det nederländska skaplynnet. Hade Michael Angelo och efter honom manieristerne i Italien infört i plastiken ett slags dramatik, der allt skulle vara stor och kraftfull

rörelse, upprepades nu detta i tunga och själlösa former, hos hvilka samtiden beundrade främst att »ådror och senor syntes».

För odlingens och särskildt formsinnets historia äro dessa muskelmänner förträffliga illustrationer. Man ser hvar de voro med sin smak, dessa handlingskraftiga, pompösa och något förvildade slägten från trettioåriga krigets tid. Ur denna synpunkt ha äfven Adrian de Fries' bronser, som förnöjde tidehvarfvets störste potentater, varit förtjenta af den möda och omsorg, dr Böttiger egnat dem. Hans undersökning lemnar i omständlighet ingenting öfrigt att önska, den är utförd efter bästa metod och har kommit till tillförlitliga och uttömmande resultat. Tillsammans med 16 planscher ljustryck, der 34 af bronserna finnas på ett skäligen tillfredsställande sätt afbildade, utgör den en ståtlig volym och ett hedrande bidrag till Sveriges konsthistoriografi.

C. G. Estlander.

I bokhandeln.

K. G. Leinberg: Handlingar rörande Haapaniemi krigsskola: öfvertryck från Finsk Militär Tidskrift 1884. 99 sid. 8:o.

K. G. Leinberg: Bergenheimska realskolan i Åbo; särtryck från Pedagogiska föreningens Tidskrift 1885. 43 sid. 8:o.

I de föreliggande broskyrerna fortsätter förf. sina undersökningar om de reala skolsträfvandenas historia i vårt land, ett område som han först beträdt genom uppsatsen »Om Snillevalet i vår äldre skollagstiftning», hvilken tidigare blifvit omnämd i Finsk Tidskrift (t. XVII h. 6). Såväl Haapaniemi krigsskola som den bergenheimska realskolan i Åbo vittna nämligen om en fortgående opposition mot latinskolan med dess formalism och för lifvet främmande riktning. Haapaniemi krigsskolas första inrättning såväl i afseende å lärometoder som disciplin belyses af förf. genom aktstycken, hvilka enligt officielt uppdrag blifvit samlade af prosten och kyrkoherden i Rantasalmi, mag. Johan Henrik Cygnæus († 1814), och numera förvaras bland kanslersgillets akter i svenska Riksarkivet. Af stort intresse är n:o 3 »Project till en Instruktion för Yppsyningsman och Lärare samt Cadeter vid Kongl.

Militaire Skolan i Savolakx af Sam. Möller, Inform. Lieut». Tendensen är här allt igenom real i ordets bästa betydelse. Om läroättet säger Möller, en man, som utan tvifvel var väl förfaren i undervisningsfrågor, »att det bör vara skildt från det, som nyttjas vid allmänna skolor och akademier. Det bör vara kort och redigt. All theori bör strax tillämpas till practiquen, och af alt, som här läres, bör nyttan visas. Peripatetiskt gräl och fina disputer böra ej tillöfva en militärisk ungdom att uppvingla frågor emot Subordination och förvandla en knekt till advokat. Här bör man lära sig tänka redigt, icke för att disputera, utan för att färdigt verkställa hvad rikets tjenst äskar». Detta uppfattningssätt genomföres konsekvent i de följande didaktiska anvisningarna. Språken skola läras så, att de grammatiska satserna omedelbart gå hand i hand med den praktiska tillämpningen. I historien bör man icke vara till freds »med att belasta minnet med ett ansenligt register af regenters namn och tiden, när de regerat, utan här kommer an på att uppsöka driffjädern till alla de omskiften, som berott på menniskors åtgärd». I matematiken och de rent militära läroämnena skola likaså teori och tillämpning ständigt följas åt. Möllers äfven i disciplinärt afseende utmärkta förslag vann visserligen icke regeringens bifall, emedan det syntes vara för vidlyftigt och i undervisningen införde vetenskaper, som icke voro behöfliga för kadetters undervisning, men det är dock så mycket troligare att de af honom uttalade åsigterna i hufvudsak blefvo bestämmande för krigsskolans arbete, som han redan år 1782 blef chef för läroverket. Det var under hans ledning som anstalten vann det höga anseende, som bibehöll sig under hela dess tillvara och sedermera öfvergick på Fredrikshamns kadettkår.

Bland öfriga i häftet ingående handlingar är att märka n:o XI, en af Johan Henrik Cygnaeus affattad resumé af Haapaniemi krigsskolas öden från dess grundläggning intill 1802. Cygnaeus framhåller bland annat den stora betydelse krigsskolan har genom att den bland landets infödda barn danar skickliga officerare. Derigenom vinnes »den fördel, att alla officerare såsom infödingar på det nogaste känna det land och de gränser, de skola försvara, samt der vistas och bo med nöje, ja åter den från Sverige ankomne officeraren finner allt trögt och obebodt, trånar af hemsjuka och saknar det hufvudsakligaste medel att väl uppfylla sin tjenst, då han ej kan tala med sina underhafvande». Af biografiskt intresse är en af Cygnaeus bifogad förteckning öfver 1802 års kadetter.

Broskyren om bergenheimska realskolan innehåller jemte handlingar äfven belysande text, dock så att handlingarna upptaga den vida större delen af omfånget. — Bergenheim hade i Fredrikshamns kadettkår utbildat sig till lärare och der gjort bekantskap med de pedagogiska grundsatser, som traditionelt fortplantat sig från Haapaniemi krigsskola. Sedermera beslöt han

såsom lektor vid Åbo gymnasium att söka göra dessa principer gällande i en egen privat läroanstalt, hvilken, utan att stödja sig på den klassiska bildningen, skulle meddela sina elever en fullständig medborgerlig elementarbildning. Planen framlades i en till erkebiskop E. G. Melartin inlemnad, klart och omsorgsfullt affattad skrifvelse, deri det bland annat hette: »Icke äro Romare och Greker de enda, som förstått att korrekt och skönt uttala och åt efterverlden uti skrift bevara allt det sanna, goda och sköna, hvaraf menniskosjälen varit och är mäktig. Tysklands, Frankrikes och Englands literatur kan utan förmätenhet ställa sig vid sidan af den romerska, och möjligen behöfver ej heller en och annan af Rysslands och Sveriges författare sky jemförelse med de gamla. — — — Bekantskapen med det utmärktaste uti dessa fem, att förtiga andra med oss uti mindre liflig beröring stående länders literatur, bör således kunna anses såsom en full ersättning för obekantskapen med de gamlas sätt att uttrycka sig, ty fåfängt torde man hos dem numera söka någon skön och ädel tanke, som icke af de nyare blifvit mångfaldiga gånger sagd och omsagd. Hvad åter beträffar de begge klassiska språkens rikedom på ordböjningar och andra, bestämdhet uti uttrycket befrämjande former, så öfverträffas de båda uti detta hänseende af ryskan, som derför vid den moderna språkundervisningen skall lemna ett tjenligt substrat, på hvilket den filologiska skarpsinnigheten skall kunna öfva sig». De reala synpunkterna förbinda sig i dessa och likartade yttranden med en ständigt framträdande förkärlek för det ryska språket och den ryska bildningen, ett drag som Bergenheim hade gemensamt med mången högt ställd personlighet bland sina samtida. I sistnämda afseende går han dock öfver förväntan långt, då han i läroplanen sammanfattar Finlands och Rysslands historia under den gemensamma rubriken »fäderneslandets historia». Syftet med den till Melartin inlemnade skriften var att vinna subvention för läroanstalten dels från statens sida genom ett årligt penningeunderstöd, dels från kyrkans sida genom åt lärarne för 10 timmars tjenstgöring i veckan medgifven tjensteårsberäkning, men i såväl det ena som det andra afseendet blefvo hans förhoppningar besvikna. Anstaltens öde var dermed gifvet. Visserligen lyckades Bergenheim fästa goda, delvis till och med utmärkta lärarekrafter vid skolan, som till en början lockade till sig ett ganska stort antal elever, men företagets ekonomiska ställning förblef fortfarande betänklig. Sedan undervisningen fortgått från hösten 1840 till julen 1843, stängdes läroverket plötsligt genom kungörelse af den 2 januari 1844. Företaget utöfvade således icke ett synnerligt märkbart inflytande på det uppväxande slägtets bildning, men de syften, som lågo till grund för detsamma, gifva dock den bergenheimska realskolan en egendomlig plats i vårt skolväsendes historia.

M. G. S.

W. E. Svedelius: Minne af generallöjtnanten, friherre Georg Carl von Döbeln, till Svenska akademins högtidsdag den 20 dec. 1883; 260 s. 8:o. Sthlm 1884.

I bättre händer än hr Svedelii hade uppgiften att i form af ett akademiskt äreminne skildra v. Döbelns verksamma lif och derunder skeende karaktersutveckling svårligen kunnat läggas. Derom vittna både den pietet, med hvilken förf. behandlat sitt ämne, och det lyftningsrika, men städse osökta språket, lika fritt från retorisk svulst eller långsläpighet, som från det moderna maneret att sammanträngа uttrycket till en onaturlig knapphet. Förf:s hufvudkälla är Döbelns egna anteckningar, hvarför vi utan tillgång till dessa ej kunna kontrollera grundligheten af hans forskning. Vi hafva dock intet skäl att betvifla den, så mycket mindre som de kombinationer, förf. gör af Döbelns egna yttranden med kände författares, såsom Mankells, Montgomerys, m. fl., anföranden, synas oss fullt samvetsgranna.

Vi beklaga blott, att förf. lemnat en ingalunda värdelös källa till Döbelns karakteristik obeaktad, nämligen de artiklar af C. G. Estlander i Finsk tidskrifts novemberhäfte för 1880, hvilka sedermera i följande årgång, under titeln »Mor och son», skildra en korrespondens mellan fänriken, med tiden landshöfdingen Gustaf Fredrik Stjernvall och hans mor. Då den unge Stjernvall och hans kusin von Yhlen gifva luft åt sina intryck af garnisonslifvet inom de franska regementena i Strassburg, omnämnes ofta Döbeln och hans handlingar. Det var nämligen i fransk tjenst Döbeln liksom en stor mängd svenskar under den tredje Gustafs dagar gjorde sina krigiska lärospån. Efter att med heder hafva deltagit i en fransk expedition till Ostindien mot engelsmännen, avancerade Döbeln till kapten vid furst de la Marcks regemente, som efter fredsslutet 1783 stationerades i Strassburg. Der kvarblef han ända till 1788, utmärkande sig enligt hr Svedelii framställning lika mycket genom libertinism som genom tjenstenit och allvarliga studier. Just under denna tid sändes de tvenne ofvannämde, fullkomligt oerfarne finske ynglingarne till Strassburg med rekommendation till Döbeln för att vinna anställning. Denne, för hvilken tjensten gick framför allt, beslöt genast taga morsgrisen af dem och höll dem i en upptuktelse, som föreföll de unge männen såsom höjden af grymhet. Deras bref till hemmet öfverflödade af harmfulla omdömen öfver denne mentor, hvilken de uppfattade som en inkarnation af alla laster. Emellertid fordras det ej stort skarpsinne för att under denna genom Döbelns häftiga natur i sina yttringar ofta stötande hårdhet kunna skönja uppfostrarens välmenta afsigt att inympa sina egna stränga grundsatser om den militära lydnadens kraf samt ingifva sina barnsligt naiva skyddslingar verldsmanna skick och erfarenhet. Åtskilliga i desses bref anförda yttranden af Döbeln kännetecknа hans obesvärade, ofta barska, stundom ock frivola uttrycksätt, men på samma gång röjer hans förfarande en varm omtan-

ke, som svårligen kan sammanstå med verklig libertinism. Så till exempel då von Yhlens fader skrifvit att hans son borde införas i sällskaper, der han bland andra nödiga talanger lärde sig spela, ogillade Döbeln detta sistnämda och svarade att den unge mannen vore der för att lära sig tjensten. Likaså afrådde han Stjernvall, hvars fattigdom öfver hufvud ej lämpade sig för den franska krigstjensten, från att ingå vid regementet *Royal de Suède*. emedan det var ekiperadt i guld, hvarvid han erinrade att tjenstens förre innehafvare skjutit sig för skulder.

Hr Svedelius har ingalunda hemlighållit Döbelns fel, men framhåller med rätta att de voro sådana, som lätt förlåtas, emedan de alltid voro öppna. Grunddraget i Döbelns karakter var en lefnadsfrisk, ärlig frimodighet, i botten godhjertad, men ej sällan sårande i sina yttringar. Ty lynnet var lika häftigt som känsligt, så att Döbeln i en berättigad vredes ögonblick kunde låta förleda sig till yttranden af våldsammaste, hänsynslösaste art samt till andra öfverilningar, dem han sedermera, ångerfull, gjorde allt för att försona. Till dessa sistnämda hör hans bittra förkastelsedom öfver den finske soldaten uti 1789 års savolaksiska fälttåg, hvarunder Döbeln vid Porrassalmi fick sin lifsfarliga, aldrig fullständigt läkta blessyr i pannan. Det gör ett pinsamt intryck att läsa Döbelns skildring om den räddhåga och osäkerhet, som särskildt vid detta tillfälle lades i dagen å finsk sida af både befäl och manskap. Öfverraskningen blir än större derigenom, att man i Finland nog allmänt vant sig vid att anse Porråssalmi-affären som ett glänsande prof på finskt mannamod. Huru smärtsamt det än kan kännas att sägnens deröfver bredda rosenslöja obarmhertigt rifves i tu, våga vi ej bestrida riktigheten af en så i allo renhårig mans, som Döbelns, vittnesbörd om tillgången vid en strid, i hvilken han sjelf tog en den mest framstående del. Men att hans förklenliga omdömen om finska nationen voro rena öfverilningar, detta har han till fullo ådagalagt genom sin i allo förändrade uppfattning efter 1808 års krig. Man kan knapt läsa någonting mer motsatt än Döbelns beskyllningar 1789, jemförda med hans ur hjertats djup framkvällande och derför till hvarje hjerta trängande afskedsord till de finske krigarne i Umeå 1809. De senare behöfva ej återgifvas, dem känner hvarje bildad läsare; men få torde ana att Döbeln efter 1789 års tilldragelser nedskrifvit följande: »Nationen (nämligen den finska) är kall, dess köld förbytes i pultroneri, emedan den känner intet krigsäran; den är känslolös för straff och kanske för belöning; den är rofaktig och mera djur än något naturens skapade ting. Detta folk bör hållas lika så strängt som ryssar, och den, som dem kommenderar, bör som Promethée stjäla elden från himlen för att meddela dem. Jag har sagt och repeterar det: märker soldaten, af hvad nation han än vara må, att anföraren är villrådig, att han ej vet sin sak, att de upphöra att kommendera i hetaste affären, att de fjäska med stoj, skrik

och ett orimmeligt gå på, utan att sjelfve röra sig från stället, eller att de äro mållöse, långnäste, försagde, då kvarhåller ingenting soldaten. Nej det är vid sådana affairer, som man bör vara brilliant i uppsyn och tal, väl klädd, om man kan, men i synnerhet se tvärsäker ut.»

Man lägge märke till dessa Döbelns åsigter om en befälhafvares pligter. Dem hyste han otvifvelaktigt redan i Strassburg, och de voro säkerligen hufvudorsaken till den obetvingliga motvilja, den unge fänrik Stjernvall derstädes ingaf honom. Ehuru en i allo rättskaffens yngling, visade denne en försagdhet och inbundenhet, hvilken i förening med ett föga reputerligt, något tafatt yttre oförmånligt inverkade på Döbelns omdöme. Han ansåg Stjernvall föga egnad till krigare och lade hinder i vägen för hans anställning vid de la Marcks regemente, dertill dock säkerligen äfven förmådd af ofvannämda välmenta bevekelsegrunder. Von Yhlen deremot, hvars spänstigare lynne genomgick eldprofvet af Döbelns stränga eftersyn, så att dess naturliga glädtighet snart vann öfverhand öfver den första modstulenheten, tillvann sig Döbelns bevågenhet, ehuru hans natur uppenbarligen var vida ytligare än den i det minsta samvetsgranne Stjernvalls. Ehuru Döbeln troligen genomskådade detta förhållande, ansåg han dock den raske von Yhlen för ett bättre krigarämne än kamraten, hvilken knappast tycktes kunna ingifva manskapet nödigt pli och sjelfförtroende.

Sina ofvan anförda militäriska grundsatser blef Döbeln ej heller otrogen vid de många sinsemellan olikartade, maktpåliggande värf, han fick sig uppdragna under 1808—1809 års ödesdigra krig. Om ock hans ingripande under fälttåget i sjelfva Finland är allmänt bekant i vårt land, torde deremot hans fintlighet vid det ryska infallet i Vesterbotten och än mer hans sant menskliga återhållsamhet vid fälttåget i Jemtland mot norrmännen vara mindre kända hos oss. Dessa lifligt skildrade delar af hr Svedelii skrift kunna derför påräkna ett synnerligt intresse hos finska läsare. Med rätta anmärker förf. att »Döbeln icke var blott den råa stridslystnadens berserkshjelte, utan en härförare med förstånd, och förståndet upplyst af en rik militärisk bildning», att öfverdåd var honom lika främmande som feghet, och »att hans starka öfvertygelse om den militära lydnadens pligt blef bestämmande för hela hans sätt att betrakta det offentliga lifvet». Det var derför han, ehuru i besittning af nog omfattande bildning för att vid närmare besinning kunna inse den oafvisliga nödvändigheten af 1809 års statshvälfning i Sverige, dock ogillade den, särskildt Adlersparres marsch med krigshären från vestra gränsen mot Stockholm.

Vid en ytlig granskning kunde Döbelns förfarande vid 1813 års kampanj i Tyskland synas stående i strid med den af honom städse betonade militäriska pligten att iakttaga punktlig lydnad. Såsom bekant tågade han, i öppen strid mot en honom af

högre befäl gifven order, till Hamburgs undsättning och måste derför äfven af krigsrätten dömas till döden, ehuru kronprinsen sedan mildrade domen till ett års fängelse på Vaxholm med bibehållande af Döbelns tjenst samt öfriga värdigheter. I sjelfva verket tyckes Döbeln enligt förf.s framställning hafva handlat af missförstånd, anseende å ena sidan ordern otydlig och å andra sidan troende öfverbefälhafvaren hafva sväfvat i okunnighet om den trängande nöd, de sista dagarna uppstått i Hamburg. Ganska betecknande för Döbelns känsliga sinnelag var hans ytterst häftiga grämelse öfver denna dom, ehuru det bort vara honom tydligt, att det fel han begått måste beifras för principens skuld. Med sin ömtåliga hederskänsla ansåg han sig vanhedrad, fastän kronprinsens utslag uttryckligen betonade Döbelns förut ådagalagda oförvitliga förhållande och stora tjenster mot sitt fädernesland. Länge räckte det, innan han insåg sitt misstag och återvann sitt själslugn, men hans sista lefnadsår voro fridfulla. Vistelsen på Vaxholm hade också, ehuru yttermera förkortad, oförmånligt inverkat på Döbelns redan 1808 brutna helsa, sjukligheten tilltog sedermera och medförde 1820 döden. Döbeln var då 61 år gammal, motsåg sitt slut med största lugn och förordnade att han skulle begrafvas helt tyst utan ringning och annat åtföljе än presten.

Med stor utförlighet har hr Svedelius behandlat den trassliga frågan om Döbelns giftermål. Åtminstone intill år 1810 var han ogift, men då sökte han, drifven af sin faderskänsla, förskaffa äkta barns rätt åt sin son på sidolinien, Napoleon. Ett ögonvittne påstår att Döbeln då låtit med kyrklig vigsel helga sitt förhållande till barnets moder, hvilken icke tillhörde ståndspersonsklassen. Men kort derefter utfärdade Stockholms konsistorium skiljobref efter frivilligt, ömsesidigt begifvande. Förf. ådagalägger nu att de officiela urkunderna ingalunda framställa Döbelns äktenskap såsom fullbordadt genom verklig vigsel. Ögonvittnets utsaga kan förf. dock ej jäfva, utan inskränker sig till att i en not framkasta en gissning om bristande minne, i det vigseln måhända kunde hafva varit blott en så kallad prestförlofning. Uppenbarligen söker förf. så vidt möjligt rädda Döbeln från beskyllningen att hafva drifvit en cynisk lek med de kyrkliga ceremonierna, och sant är att Döbeln hyste en djup gudsfruktan, om än hans tro ej i allt sammanföll med presternes, men någon egentlig reda i saken har förf. icke bragt, och hans sistnämda antagande synes oss temligen öfverflödigt, då vi ej kunna finna det osedligare att missbruka den ena kyrkliga ceremonin än den andra. Huru härmed nu än må hafva förhållit sig, visst är att motivet till detta Döbelns för honom sjelf motbjudande handlingssätt varit det ädla uppsåtet att gentemot sonen godtgöra följderna af sitt tidigare felsteg. Just den faderliga omsorgen om dennes utveckling har gifvit upphof åt Döbelns varmaste yttringar af enkel, oskrymtad gudsfruktan, uttalade i bref till sonen. Gläd-

jande är att finna det förf:s undersökning af Döbelns religiositet helt och hållet bestyrker Runebergs för oss alla kär vordna uppfattning, att han väl var en fritänkare, men ingen religionsföraktare, utan en frimodig bekännare af sin egen ringhet under den högre makt, som leder lifvets öden. Blott den ända till otillräknelighet trångbröstade skall med »herr prosten» i dikten djerfvas smäda honom med benämningen hedning.

S. Nordenstreng.

J. Lieblein: Gammel ægyptisk religion II. 171 s. 8:o Kristiania 1884, Aschehoug & C:o. Sthlm, Samson & Wallin; kr. 2,40.

Sedan Lieblein i första delen af föreliggande intressanta och lärorika arbete på ett fängslande sätt upprullat för oss gudsbegreppets utveckling hos Nilfolket (jemför härom Finsk tidskrift Tom. XVII sid. 116—124), öfvergår han i denna del till en närmare framställning af den egyptiska folkreligionen, sådan den utvecklade sig i de särskilda städerna och distrikten.

Vi ha sett att den egyptiska religionen från början var endast en naturdyrkan, men att, med en stigande upplysning, det mytologiska råmaterialet, om vi så få säga, blef allt mera bearbetadt. De opersonliga naturkrafterna öfvergingo till personliga gudar, och dessa fingo en hvar särskilda egenskaper och en bestämd verksamhetskrets. I den förra afdelningen af detta häfte (s. 20—130) framställer Lieblein för oss den egyptiska gudaverlden i hela dess brokiga mångfald. Han presenterar hvar och en af gudarne och gudinnorna, redogör för deras ålder, orten för deras dyrkan, denna dyrkans utbredning till öfriga städer och distrikt m. m. Om gudinnorna, kan öfver hufvud anmärkas att de ofta vexla och sammansmälta med hvarandra, emedan de utan tvifvel blott uppfattades som skilda namn eller personifikationer af den kvinliga principen i gudomen. Så är fallet med Hathor, Ma, Isis, Neith m. fl.

Till först skildras gudaverlden i Heliopolis, emedan denna ort utan tvifvel var hufvudstaden i det största af smårikena före Menes' tid och i följd häraf dess Horus-kult tidigt vann stort anseende och utbredning vida omkring; derpå följa i ordningen Memfis', This-Abydos' och de mindre städernas gudomligheter samt till sist främmande gudar, som blifvit upptagna i den egyptiska gudaverlden. Ett fullständigare referat skulle föra oss för långt i enskildheter. Hvar och en, som önskar studera det religiösa lifvet hos detta historiens äldsta folk, bör sjelf genomgå Liebleins arbete, hvars läsning icke heller erbjuder några svårigheter.

Förrän förf. lemnar gudaverlden och öfvergår till gudstjenstens yttre former och handlingar, egnar han ett särskildt kapitel åt egypternas konungadyrkan. Dennas anor gå tillbaka ända till

de första tiderna af landets historia, såsom man ser af afbildningarna från de äldsta pyramidgrafvarna, hvilka visa att prester förrättade offer och libationer till Faraos ära. Från fjerde dynastins tid tillades Faraonerna heliga titlar, hvarmed de betecknades som »solens son» och identifierades med gudakonungen Horus, hvilken tänktes ha herskat öfver Egypten förrän menniskorna började regera. Småningom betraktades de fullkomligt som gudar, efter hvad vi se af monumenter från tolfte dynastins tid, och i den nittonde ställdes deras beläten vid sidan af gudarnas och dyrkades liksom de. Att denna gudomliga dyrkan tillkom enhvar af Egyptens konungar, antingen han var infödd eller främmande, finna vi af Alexander den stores och de romerska kejsarnes historia, och ännu i dag står ju konungarnes gudomlighet och helighet kvar som en lemning från det gamla Egypten, om också den nya tiden vill förvisa deras epitet till antikens skräpgömmor. — Såsom exempel på arten af den dyrkan man egnade Farao må anföras följande ord af en egyptisk skald: »Du hör hvad som talas öfver hela jordkretsen, ty du har millioner öron; ditt öga skådar längre än himmelens stjernor, ser längre än solens öga. Talas det något, om än i afgrundens djup, hör ditt öra det dock; sker det något, om ock i det fördolda, ser ditt öga det dock.»

Djurkulten berör Lieblein med lätt hand och endast i förbigående, emedan han — som Finsk tidskrifts läsare sett af recensionen af föreliggande arbetes första häfte — anser att denna kult i den form t. ex. Diodorus framställer honom, tillhörde en förfallets tid. I denna sin uppfattning styrkes han af Max Müllers påstående att negrernas fetischism icke är en första, ofullkomlig religionsform, utan något förvildadt, ett urartande från ett tidigare, renare gudsmedvetande.

I den senare afdelningen få vi först göra bekantskap med templen, hvilkas ruiner för efterverlden på samma gång vittna om deras ofantliga dimensioner (tempelstaden i Thebe) och om egypternas fromhet och gudsdyrkan. Då i samma stad ofta funnos tempel åt flere olika gudomligheter, kunna vi föreställa oss den enorma skara prester, hvaraf det gamla Egypten hvimlade. En andlig hierarkis uppkomst hindrades af flere orsaker, främst rivaliteten mellan de skilda gudarnas presterskap samt konungamaktens styrka; härtill kom dessutom en särskild omständighet. Öfverstepresten i Thebe, den enda, som kunnat ställa sig i spetsen för en mäktig hierarki, på den tid då utsigterna härför voro störst, nämligen under Ramses III:s svaga efterföljare, gjorde det icke, utan utsträckte i sin fåfänga handen efter konungakronan, som under denna splittringens tid ej egde något synnerligt värde.

Vi få äfven lära känna de olika presterliga graderna, presternas makt och anseende, deras lärda uppfostran m. m. De betydande domäner, som voro anslagna till deras underhåll, upp-

skattar Diodorus till icke mindre än en tredjedel af landets jord. Derjemte voro de fria från alla slags skatter.

En mängd andra likheter mellan egypterna och judarne framhåller förf. för öfrigt särdeles öfvertygande, dels med stöd af citat från monumenten, dels med tillhjelp af skarpsinniga argument. Att processionerna skulle intaga en framstående plats i gudstjensten var sjelffallet. En särskild glans och betydelse fingo dessa ceremonier, då Farao deltog uti dem. Stundom rörde sig processionen blott inom sjelfva templet; stundom kunde den ha rätt ansenliga vägstycken att tillryggalägga, som t. ex. då Hathor i Dendera aflade sina årliga besök hos Horus i Edfu.

Gudstjensten, såväl den dagliga som den, hvilken egde rum under de större och mindre festligheterna, försiggick efter noggrant bestämda regler och föreskrifter. Ritualen fördjupade sig i de minsta enskildheter. Hvilka ceremonier presten skulle iakttaga, då han trädde inför gudacellen för att öppna den, huru han skulle tända elden för guden, bringa rökelsetillbehören i ordning, kasta rökelse på elden, allt var på det noggrannaste fastställdt. Bland offer till gudarnas ära uppräknas: kor, ungtjurar, gäss samt »alla slags goda och rena ting», alltså liknande offer, som bibeln omtalar hos israeliterna. Äfven en mängd religiösa plägseder egde dessa folk gemensamma. Omskärelsen blef redan tidigt i Egypten uppfattad som en religiös ceremoni, ett slags sakrament, och, om man får tro Herodotus, ha såväl fenikerna som syrerna i Palestina lärt denna sed af egypterna.

Till sist berör förf. mysterierna hos presterna i Heliopolis, Memfis och Thebe (se del I, sid. 98—126), der en renare föreställning om gudomen väcktes och närdes. Som karakteristiskt för egypternas högst utvecklade gudsmedvetande anföra vi från sista sidan i Liebleins arbete en öfversättning af en högstämd text, som lyder: »Du skall icke uthugga dig något beläte af Gud i sten eller göra dig någon bild af honom med den dubbla konungskronan på hufvudet; man ser honom icke, intet offer kan nå honom, ej kan han påkallas under hemliga ceremonier, ej heller känner man hans hem, ej heller finner man honom med tillhjelp af de heliga skrifterna.» Vi tillägga förf:s slutord, af hvilka läsaren får en föreställning om hans fängslande framställningssätt: »Denna enda fullkomliga och absoluta Gud kunde icke vinnas genom trollformler, han kunde icke en gång påkallas med böner, eller dyrkas med offer, kort sagdt, han kunde ej vara föremål för någon slags dyrkan eller gudstjenst. De allmänna gudarna deremot, de lokala, lägre stående, om jag så må säga mera menskliga gudarne, som färdades bland menniskorna, togo del i deras sorg och glädje — de kunde göras bevågna genom besvärjelser; det var endast till dem menniskan kunde bedja och offra och till hvilkas ära en gudstjenst öfver hufvud var möjlig.»

K. J. Hartman.

E. Bull: Om Kunstige ernæringsmetoders anvendelse i terapin. 81 s. 8:o. Kristiania 1885, Alb. Cammermeyer.

Principen att på konstgjordt sätt bibringa patienter näring, då dennas naturliga tillförande är omöjligt eller förknippadt med stora svårigheter, har under senaste tid rätt mycket uppmärksammats. Man använder till exempel nutrierande lavemang, man sätter organismen i tillfälle att upptaga näring genom huden och den underliggande cellväfven, man inför medels en i matstrupen inskjuten sond vanliga eller särskilda födoämnen, man tillför kroppen näring genom så kallade magfistlar, efter den operation, som benämnes gastrostomi.

Förf. till ofvannämda lilla afhandling, en af Norges mest framstående medicinare, känd både som duglig praktisk läkare och grundlig vetenskapsman, sysselsätter sig här med några metoder, som dels förtjena uppmärksamhet på grund af osäkerheten i behandlingen af de sjukdomar, der de komma i användning, dels hafva intresse såsom utgående ur den nyare tidens vetenskapliga forskning.

Ett allmänt intresse hafva försöken med lungsotspatienter. Näring genom œsofagus-sond tillgripes vid mekaniska hinder i svalget och matstrupen af den art, att de öfver hufvud tillåta införandet af sond: vid lamhet eller kramp i dessa delar, hos sinnessvaga personer, som vägra att godvilligt intaga födoämnen m. m.

Särskildt uppehåller sig förf. vid de fall, der funktionela eller anatomiska sjukdomstillstånd i magsäcken betinga en dylik konstgjord näring. Förf. redogör för de på senaste tider i Paris införda och utöfvade metoder att behandla patienter, lidande af lungsot, hysteri, magåkommor förenade med kräkningar af de intagna födoämnena, så att näring tillföres förmedelst sond i forserade doser *(alimentation artificielle, forcée, suralimentation, gavage)*. Bland de olika slag af födoämnen, hvilka på dylikt sätt införas i magsäcken, mjölsoppor, mjölk, ägg, köttpreparat, beredda på olika sätt, har förf. sett bästa nyttan af i vatten eller i flytande födoämnen löst så kalladt köttpulver *(poudres de viande)*, beredt fabriksmessigt i Frankrike sålunda, att hackadt kött torkas vid en temperatur af 120° Celsius och sedermera pulveriseras. Detta preparat påverkas lätt och snabt af magsaften. Förf. anför några sjukhistorier, hvaraf framgår den stora fördel näringen med köttpulver genom sond eger vid olikartade magåkommor, och gifver praktiska vinkar vid metodens utförande. Förf. har äfven sett god verkan af nämda preparat användt vid tarmåkommor, tyfoidfeber, bleksot, skrofler, rakitis.

Den moderna uppfattningen af tuberkulosens natur, framgången af Kochs upptäckt af tuberkelbacillen, har haft till följd försök att bringa denna sjukdoms behandling i öfverensstämmelse med de nya forskningsresultaten. Då tuberkelsjukdomen hos menniskan kan uppfattas såsom en kamp mellan bacillerna och den menskliga organismen, så bör behandlingen gå ut på

att antingen direkte angripa och förstöra bacillerna eller också understöda organismen i denna kamp och sätta den i stånd att hämma sjukdomens utbredning. Då de antiparasitära medel, som vid experimenten visat sig verksamma mot tuberkelbacillerna, icke kunna införas i menniskokroppen i tillräcklig koncentration och mängd, utan att organismen utsättes för fara, måste behandlingen afse att förhjelpa organismen till större motståndskraft mot bacillerna, att föröka energin hos dess celler genom tillförsel af ändamålsenliga näringsmedel. På senare tider har man sökt åstadkomma detta genom öfvernäring, genom tillförsel medelst sond af födoämnen i stora doser. Äfven här har förf. bland de dertill lämpligaste näringsmedel funnit köttpulvret intaga ett framstående rum.

Slutligen behandlar förf. i korthet de närande lavemangernas sammansättning och verkan samt de subkutana insprutningarna af flytande näringsämnen.

G. Heinricius.

Öfversigt.

Landtdagen 1885. II. Uti förra delen af denna öfversigt, hvilken ingick uti Tidskriftens junihäfte, lofvade vi att uti en senare artikel kasta en öfverblick på de vid landtdagen inlemnade petitionerna och deras öden. Det är naturligt att vi här kunna sysselsätta oss endast med dem, hvilka blefvo föremål för utskottsbehandling eller åtminstone till utskott remitterade, ehuru mer än en af dem, hvilka denna ära icke vederfors, kunde förtjena att med ett eller annat ord beröras; men utrymmet medgifver det icke. Detta skall ytterligare blifva klart, då vi bringa i erinran hos läsaren att de inlemnade petitionernas antal var omkring 235, af hvilka något mer än 200 blefvo till utskott remitterade och 140 derstädes verkligen föremål för behandling.

Af dessa behandlade allmänna besvärsutskottet uti 33 betänkanden 69 petitioner, lagutskottet uti 9 petitionsbetänkanden 18, lag- och ekonomiutskottet uti 10 betänkanden 16, ekonomiutskottet uti 4 betänkanden 7 samt jernvägsutskottet uti ett betänkande 22 petitioner; statsutskottet hann icke afgifva något enda petitionsbetänkande. I sammanhang med nådiga propositioner behandlades inalles 35 petitioner, hvaraf 30 ensamt af ekonomiutskottet i sammanhang med bränvinsfrågan.

Vid öfversigten af petitionerna skola vi göra början med dem,

som blifvit behandlade af allmänna besvärsutskottet, petitionsutskottet »par excellence», »skolutskottet» eller »språkstridsutskottet», som det också blifvit kalladt. De frågor, som af detta utskott behandlats, kunde indelas uti fyra grupper, nämligen språkfrågor, skol- och undervisningsfrågor, helsovårdsfrågor och slutligen särskilda frågor af den mest olikartade natur, som det ålåg detta utskott att befatta sig med. Tack vare den omständighet att nu ifrågavarande utskott under landtdagens sista månad arbetade på tvenne afdelningar lyckades det hinna till slut med alla dit öfverlemnade frågor; endast ett par petitioner, de som rörde kadettkårens i Fredrikshamn förseende med en finskspråkig parallelafdelning, blefvo, likasom genom en tyst öfverenskommelse emellan samteliga utskottsmedlemmar, sänkta i glömska och dogo sotdöden, sedan de en gång varit föremål för diskussion inom utskottet. — Redan från landtdagens början väntade man med nyfikenhet på det betänkande allmänna besvärsutskottet skulle komma att afgifva i anledning af den så kallade språkfrågan, hvarmed i detta sammanhang menades de petitioner, som inom Preste-, Borgare och Bondestånden inlemnats beträffande de begge inhemska språkens likställighet äfven vid skriftvexlingen emellan embetsverken samt beträffande svenska och finska lagtexternas förhållande till hvarandra, der dessa befinnas afvikande. Vi vilja icke här försöka skildra frågans tragikomiska utveckling inom utskottet, hvilken gjorde väntan på betänkandet mer än vanligt lång och ådrog utskottet i dess helhet ett skarpt klander, som törhända icke hade bort drabba alla dess medlemmar, och hvilken utveckling hade det märkeliga resultat att, då betänkandet slutligen såg dagen, det omfattades af endast en, säger en, af utskottets medlemmar, medan de öfriga femton, fördelade i trenne grupper, emot detsamma inlagt reservation. Vi vilja endast erinra att, medan betänkandet, hvars slutkläm var den samma, som den i Borgareståndet framstälda petitionen, försökte ådagalägga att några giltiga skäl icke funnos, som talade emot frågans om de inhemska språkens ställning lösande genom begge statsmakternas samverkan, uttalade reservationen n:o 1, som var undertecknad af Adelns samteliga och tre af Borgareståndets medlemmar i utskottet, att det var ständernas obestridliga rätt att deltaga i lagstiftningen om språket; reservationen n:o 2 erkände väl monarkens rätt att ensam lagstifta i frågan, men anhöll att ständerna måtte för denna gång »förunnas» rätt att i lagstiftningen om de begge inhemska språkens likställighet deltaga, hvaremot den tredje reservationen, omfattad af tre bönder och en prest, anhåller att H. M. utan vidare ville vidtaga åtgärder, »genom hvilka finska språket komme att åtnjuta en på gällande lag grundad likställighet vid sidan af det svenska i vårt lands embetsverk äfvensom i deras inbördes skriftvexling». Såsom att förutses var, uppnåddes ingen enighet i saken, i det Adeln och Borgarståndet omfattade reservationen n:o 1, Bondeståndet antog en allmän resolution af innehåll det H. M. täcktes såvidt möjligt låta vidtaga åtgärder, hvarigenom finska språket skulle bringas i sin lagenliga lik-

ställighet med svenska språket i vårt lands embetsverk äfvensom deras inbördes skriftvexling samt att H. M. täcktes förelägga ständerna proposition rörande förfaringssättet vid yppad skiljaktighet i de svenska och finska lagtexterna, i afseende å härförinnan utgifna eller framdeles utkommande lagstadganden och förordningar, hvaremot Prestståndet lät hela frågan förfalla. — Ännu en annan fråga, som icke precis var en språkfråga, men dock rörde språk, behandlades af allmänna besvärsutskottet, nämligen ett inom Bondeståndet väckt petitionsförslag, angående språket i särskilda till kommuns behandling afsedda skrifvelser. Petitionsmemorialet var ytterst oredigt ihopkommet, och kanske derför var äfven utskottsbetänkandet ytterst oklart. Alltnog, uti intet enda stånd vågade man sig på diskussion af det orediga spörsmålet, utan utskottets förslag, att memorialet skulle läggas till handlingarna, blef af alla stånd antaget.

Vi öfvergå nu till de af allmänna besvärsutskottet behandlade skolfrågorna. Den första bland dessa var den petition, som rörde flyttning af finska normallyceum i Tavastehus till Helsingfors; tillstyrkt af utskottets majoritet, antogs petitionen af Preste- och Bondeståndden, men förkastades af Adeln, hvaremot Borgareståndet åt petitionen gaf en lydelse derhän, att H. K. M:t, derest det privata finska elementarläroverket i Helsingfors af staten öfvertoges, ville, så vidt utan större uppoffringar för statsverket ske kunde, omorganisera denna läroanstalt som ett normallyceum och i stället ombilda normallyceet i Tavastehus till ett vanligt fullständigt lyceum. Detta Borgareståndets beslut, som lades till grund för sammanjemkningen, blef äfven landtdagens.

Af de många skolpetitionerna gingo de egentliga ut på inrättande af följande skolor för gossar: fullständiga åttaklassiga lyceer med finskt undervisningsspråk i Joensuu, Björneborg och Wasa, fyrklassiga lyceer med blandadt undervisningsspråk i Torneå, med svenskt i Kristinestad och med finskt undervisningsspråk i Kajana och Fredrikshamn, samt en tvåklassig elementarskola i Nykarleby, hvarhos en petition anhöll att språket vid det sjuklassiga tvåspråkiga lyceet i S:t Michel måtte förvandlas till finskt; äfvensom följande fruntimmersskolor: sjuklassiga med finskt undervisningsspråk i Tammerfors, Åbo, Wiborg och Jyväskylä, samt fyrklassiga med svenskt undervisningsspråk i Mariehamn och med finskt i Nyslott, hvarjemte en petition afsåg indragandet af statsunderstödet för det i sistnämda stad befintliga privata svenska läroverket för flickor.

Dessa petitioner, ömsom af- och tillstyrkta af utskottet, ledde icke till annat resultat än att Ständerne, efter sammanjemkningar och inbjudningar, beslöto petitionera om inrättandet af fullständiga klassiska lyceer med finskt undervisningsspråk för gossar i Joensuu och Björneborg.

Än mindre lycka hade frågorna om inrättande af en anstalt för gymnastiklärares och lärarinnors utbildning, af en parallelafdelning med finskt undervisningsspråk vid Mustiala landtbruksinstitut,

af en finskspråkig handelsskola, om inrättande af afton- och söndagsskolor i städerna, afseende handtverkares utbildning, äfvensom de som rörde undervisningsspråket vid polyteknikum, uti hvilka alla nödig ständerpluralitet ej kom till stånd. Deremot beslötos petitioner om en mindre jordbruksskolas inrättande på Åland, om förhöjdt statsanslag för döfstumskolan i Kuopio, om 20 % löneförhöjning för universitetets lärare och tjenstemän, om anslag ur allmänna medel för folkskolor inom åtskilliga grekisk-ryska församlingar i norra delen af Wiborgs län, om åtgärder för afhjelpande af det missförhållande, att folkskolelärare och lärarinnor under läseåret obehindradt lemna sina tjenster samt om att lärare och lärarinnor vid privata skolor måtte vid öfvergång till statens tjenst få beräkna sig till godo åtminstone ett begränsadt antal tjensteår. Af de talrika petitioner, som rörde den allmänna helsovården, sammanfördes de som rörde upphjelpande af sundhetsförhållandena på landsorten i det resultat, att ständerne beslöto petitionera: om statsunderstöd af högst 2,000 mark för de kommuner, hvilka vilja anställa och med minst lika höga bidrag aflöna egna kommunalläkare, att statsbidrag måtte beviljas äfven till inrättande och underhåll af sjukstugor i de landskommuner, som visa sig villiga att grundlägga och upprätthålla sådana; att nödig anstalt vidtoges för omreglering af de vidsträcktaste provincialläkaredistrikten samt att, der sådant låter sig göra, provincialläkares stationsort förlades till ort, som för samtliga distriktsinnevånarene vore lättast tillgänglig. Likaledes beslöts en petition derom, att den af ständerna vid 1877 års landtdag antagna plan för dårvårdens ordnande i landet måtte fortsättningsvis kraftigt fullföljas, hvarvid dock under pröfning borde tagas huruvida det icke vore ändamålsenligast att så snart som möjligt en afdelning för kroniska eller obotligt sinnessjuke med omkring 200 sjukplatser blefve bygd å anstaltens invid Kuopio område, hvarefter den tilltänkta centralanstalten vid Tammerfors efter hand borde komma till stånd. Deremot lyckades petitionerna om inrättande vid universitetet af lärostol i hygien och om en läkares anställande såsom ledamot af skolstyrelsen icke erhålla ständermajoritet, ehuru de af några stånd omfattades. Bland öfriga ärenden, som af allmänna besvärsutskottet behandlades, väckte endast petitionen om judarnes rättsliga ställning någon uppmärksamhet, d. v. s. det till Bondeståndet inlemnade memorial, deruti anhöls att, om vid innevarande landtdag ny ständerlag beträffande judarne icke kunde åvägabringas, nu gällande lag [1]) rörande dem blefve vidmakthållen. Petitionen, som tack vare den aflagda sedeln inom utskottet vann pluralitet, tillstyrktes i betänkandet, men blef dock icke, oaktadt försökt sammanjemkning, ständernas uttalande, utan saken förföll. Likaledes förföllo följande redan af utskottet afstyrkta petitionsförslag, nämligen: om nedsättande af

[1]) 1782 års judereglemente, hvilket, såsom kändt är, anvisade till boningsplatser åt judarne endast städerne Stockholm, Göteborg och Norrköping, således ingen ort inom Finland.

en komité för undersökning af handtverkeriernas tillstånd, om ändring af §§ 76—79 i värnepligtslagen, angående åtgärder för öfverflyttning af gods i S:t Petersburg från finsk till rysk jernväg och tvärtom, angående eftergifter för å kronans mark anlagda nybyggeshemman, angående fisket i Lappmarken, angående befrielse för stadskommunerna från att ombesörja kronans uppbörd och underhålla de judiciela myndigheterna, som utöfva domsrätt inom deras områden, samt angående upprensning af Ijo elf äfvensom undersökning af Valkeakoski och Apia forsar. Mera diskussion än alla dessa, men icke något lyckligare resultat föranledde utskottets betänkande angående den värnepligtiga militärens sedliga förhållanden, som bland annat inom Adeln föranledde till en af de häftigaste sammandrabbningar, som egt rum under denna landtdag; betänkandet förkastades af Adeln och Borgareståndet. Slutligen må nämnas att petitioner kommo till stånd beträffande anhållan i syfte att, der föreningar bildat sig för att lemna hjelp åt frigifna fångar i deras bemödanden att ärligt lifnära sig samt då dessa föreningar visat såväl lifaktighet som förmåga att verka för sitt syftemål, regeringen ville genom statsbidrag kraftigt understöda dem i deras menniskovänliga verksamhet; beträffande ändring af stadgandena angående arvoden för utmätningar och försäljning af lösegendom samt angående uppbörd af kronorester i norra och östra Finland. Tillägga vi att allmänna besvärsutskottet utom petitionerna behandlade äfven frågan om Alexandersstatyn, deruti utskottet föreslog samarbete för ändamålet af hrr Runeberg och Takanen samt nedsättande af en ny delegation, hvilket äfven blef ständerbeslut, så tro vi oss hafva i korthet berört alla frågor, som af detta utskott behandlats.

Ekonomieutskottet afgaf inalles fyra petitionsbetänkanden, deraf ett afstyrkande, nämligen det, som behandlade ett inom Bondeståndet väckt förslag om anläggande af en kanal emellan Päijäne och Keitele, hvilket utskottet afböjde på grund deraf, att ifrågavarande ärende som bäst utgjorde föremål för styrelsens handläggning, och hvilket utlåtande äfven föranledde petitionens förkastande af stånden. Nödig samstämmighet åter vans icke för en annan petition, som dock af utskottet tillstyrkts, nämligen den, som rörde ändringar i förordningen af den 2 april 1883 angående försäljning och utskänkning af maltdrycker. Deremot godkändes af ständerne, på utskottets tillstyrkan, petitionen om upprensning af Taivalkoskifors i Kemi elf, samt i den vigtiga, vid flere landtdagar väckta frågan om reglering af landets indelning i administrativt, judicielt och ecklesiastikt afseende. Utskottets af ständerna, efter sammanjemkning, godkända förslag gick ut på en petition af innehåll att regeringen, vid den fortgående regleringen af landets judiciela, administrativa och ecklesiastiska indelning, måtte taga hänsyn till den alltmer framträdande nödvändigheten att så snart som möjligt bringa dessa indelningar i fullständigare öfverensstämmelse med hvarandra, samt att H. K. M., när omständigheterna medgifva inrättande af flere län, täcktes förelägga ständerna nådig proposition härom jemte för-

slag beträffande den eller de orter, dit länestyrelse med största fördel för landets utveckling kunde förläggas.

Lagutskottet, hvilket under landtdagens sista tider äfven arbetade på tvenne afdelningar, medhann behandlingen af endast ett mindre antal af de till detsamma remitterade petitionerna. På nämda utskotts förslag beslöto ständerna dock till petitioner derom att proposition måtte föreläggas om sådant tillägg till landtdagsordningen, att vid hvarje landtdag en berättelse om alla sedan senaste landtdags början vidtagna styrelseåtgärder af större vigt skulle till ständerne aflemnas; på detta sätt hade nämligen af utskottet tvenne petitionsanslag modifierats, af hvilka det ena, inlemnadt inom Adeln, afsåg just den åtgärd, som af utskottet föreslogs, samt dessutom rätt för ständerne att öfverlemna denna berättelse till granskningsutskott, samt det andra, utgånget från Prestestånd et och utgörande upprepning af ett vid 1882 års landtdag inlemnadt, men ej af utskott behandladt petitionsmemorial, afsåg att införa en granskning af H. M:ts rådgifvares verksamhet af vidlyftigaste slag jemte rätt för ständerne att till H. M. frambära sina anmärkningar härom. Likaledes godkändes petitionsförslagen om att H. M:s samtliga för Finland tillsatte rådgifvare finge tillträde såväl till ståndens gemensamma som särskilda sammanträden, med rättighet att deltaga i öfverläggningarna dervid; om föreläggande för nästsammanträdande ständer af nådiga propositioner rörande ej mindre vilkoren för beviljande af koncession å jernvägsanläggning än ock inteckning i jernväg; angående sådan ändring i värnepligtslagen, att ansökning om eftergift i värnepligtens fullgörande finge ännu vid uppbådstillfället inlemnas; angående sådan lagstiftningsåtgärd beträffande borgmästare-, rådmans- och magistratssekreterareval i städerna, att rösterna vid dessa val komme att beräknas på enahanda sätt, som om rösträtts utöfvande vid rådhusstämma är stadgadt, samt att frälseman utan vidare omgång måtte kunna komma i fråga vid val till dessa platsers besättande; angående beredande af större frihet än härintills att vid ingående af äktenskap genom förord öfverenskomma om såväl egendomsrätten till, som förvaltningen af gods, hvilket af makar införes i boet, allt detta dock med bibehållande af egendomsgemensamheten makar emellan samt mannens målsmansrätt för hustrun, äfvensom att gift kvinna sättes i tillfälle att, äfven der förord icke träffats, i möjligaste måtto skydda sin egendom emot missbruk af mannens målsmanskap; om sådan ändring af näringslagen, att hustru tillerkännes rätt att i sådana fall, då mannens målsmanskap för henne af en eller annan anledning måste betraktas såsom hvilande, oberoende af mannens samtycke idka näring, samt om sådan ändring af sjölagen, att sjöförklaring finge aflemnas jemväl till ordningsrätt. Deremot vans icke ständerpluralitet för en inom Adeln väckt petition om ändringar i lagstiftningen beträffande arfvejord och testamentsrätten. Äfven är att beklaga att lagutskottet icke medhann behandlingen af till detsamma remitterade petitionsmemorial, bland hvilka må särskildt nämnas: om tryckfrihetslag, om

ändringar i gällande konkurslag, om förändrade bestämningar rörande domstolsväsendet och rättegången, om upphäfvande af obligatorisk nattvardsgång m. fl.

Återstår ännu att omnämna de tio af lag- och ekonomiutskottet afgifna betänkandena. Om vi nämna att de samtliga, så när som på tvenne, voro afstyrkande, så är det lätt att föreställa sig deras öde. De tvenne petitioner, som af utskottet tillstyrktes, rörde, den ena menighets sammankallande genom budkafle; den andra, som dock endast delvis vann utskottets understöd, tjenstehjons flyttningstid. Uti dessa frågor enades ständerne, på utskottets framställning, om att begära i förra fallet lagförslag, innefattande allmänna bestämningar rörande de vilkor, hvarunder menighet får medelst utfärdad budkafle sammankallas, i senare fallet proposition angående sådan ändring af legostadgan, att tiden för städjande af tjenstehjon blefve framskjuten närmare till flyttningstiden. Öfriga af utskottet behandlade betänkanden, som icke vunno dess understöd och följaktligen icke heller ständerpluralitet, rörde afhjelpande af särskilda för jordbruket och åboerne å kronojord menliga förhållanden; kronans skyldighet att för sina skogar deltaga i vägars och broars byggande och underhåll på landet; skattläggning och mantalssättning af kronotorp; medgifvande af rätt till ökande af ängsskiftenas antal vid anläggning af nybyggeshemman; patronatsrättens fullständiga upphäfvande; skyldighet för vederbörande embets- och tjenstemän att vid utfärdande af expeditioner, hvilka röra kommuner, derjemte tillställa fullständig afskrift af desamma åt kommunalstämmans ordförande; beviljande ur statsmedel af mindre lån åt hemmansegare för anläggande af jordtorp samt utvidgad svedjerätt för vissa trakter af landet.

Sedan vi sålunda genomgått de af samtliga utskott behandlade petitionerna, till ett antal af omkring 140, finna vi att de föranledt till endast omkring 25 petitioner, ett förhållande som, om ock till en del beroende på bristande samstämmighet stånden emellan, dock äfven vittnar om utskottens och ständernes allvarliga vilja att sätta dam för den tilltagande strömmen af vid landtdagarne framburna mer eller mindre enskilda önskningsmål. Vi nödgas dock ännu med saknad anteckna att knapt nog någon af de till statsutskottet remitterade petitionerna blef af detta utskott behandlad, och dock fans det bland dem sådana, som rörde frågor af den genomgripande betydelse som till exempel nedsättande af en komité för reglering af landets jordbeskattningsväsende, flere andra att förtiga.

Vi tro oss genom ofvanstående artiklar hafva lemnat en något så när fullständig öfverblick af resultaten af 1885 års landtdag. Om diskussionerna, om stridigheterna och partiutvecklingen vore väl ännu mycket att säga, men denna uppsats har redan vuxit utöfver det omfång, som åt den ursprungligen var anvisadt. Vi nödgas derför sluta, i det vi uttala den förhoppning att läsa-

ren skall hafva funnit att 1885 års landtdag i sjelfva verket, hvad de positiva resultaten angår, kan jemföras med de landtdagar, som uträttat mest.

A. G—g.

Sveriges konst i dess yngsta skede. För att taga en öfverblick öfver den bildande konsten i Sverige är tidpunkten nu särdeles lämplig. Vårt lands konst, som under de senast gångna åren utvecklat sig så kraftigt och fått en helt annan pregel emot förr, har nämligen under detta år haft de bästa tillfällen att visa hvad den duger till och hvart den närmast sträfvar. Konstförhållandena ha ej varit särskildt tryckta under det sista decenniet, och ingen olust eller öfvermättnad har försports hos allmänheten, och likväl märker man nu först hur slapt och lojt de konstnärliga intressena handledts inom landet. På åtta år har ingen samlad utställning af hvad konstnärerna åstadkommit blifvit föranstaltad i Stockholm. Akademin har försummat sin pligt, och det behöfdes nu den häftigaste agitation för att få denna institution att vakna och att gripa sig an såväl med en utställning som med några reformer vid sitt läroverk.

År 1885 kommer att kvarstå i vår konsthistoria såsom ett år af skarpa brytningar, men ock som ett år med goda följder. För konstvännen är det ett rikt år, ett år då han fått fullgod ersättning för hvad han måst sakna så länge, för konstnären är det ett år af hopp om bättre tider.

»Konstnärsrevolutionen» har man för korthetens skuld kallat den opposition emot akademin, som en del af landets konstnärer satt i gång. Rörelsen var allt annat än ny, och särskildt bland våra konstnärer — i synnerhet bland de i utlandet boende — hade sinnesstämningen länge nog varit afvog emot akademin. Det drog ihop till oväder, i synnerhet ibland de i Paris sig uppehållande målarne. De beslöto en vacker dag att på egen hand anordna en utställning i Stockholm, och ungefär samtidigt med det denna öppnades, lemnades till akademistyrelsen denna inlaga, hvarom sedan så mycket blifvit skrifvet. Den var undertecknad af 86 namn, några rätt okända, men ganska många hörande till de bästa vår samtida konst har att framvisa. Och ej blott unga konstnärer hade underskrifvit, utan mer än en af de »gubbar», som ej hade anställning vid akademin, hade satt sina namn under inlagan — till stor förargelse för mången, som ansett det vara ålderdomens skyldighet att vara konservativ.

Skriften innehöll en begäran att få reformer gjorda vid akademin. De 86 anhöllo derför om att få nedsatt en komité, bestående till hälften af akademiledamöter, till hälften af oppositionsskriftens undertecknare. Denna komité skulle afgifva förslag till reformer.

Det hade nog varit säkrast om inlagan innehållit endast denna anhållan och ej ett ord mera. Men för att klargöra i

hvilken riktning undertecknarne tänkt sig en reform af akademins läroverk, hade de framkastat förslag till åtskilliga förändringar. Och det var mot dessa akademins försvarare började göra inkast, och detta i ett sådant omfång, att mången rent af glömde bort hufvudpunkten i opponenternas skrifvelse för att nedgöra bisakerna deri.

Ty det var en komité man ville ha. Det andra, som förekom i skrifvelsen, var endast detaljer, som denna komité kunde efter godtfinnande upptaga till behandling eller ej.

Skrifvelsen väckte mycken uppståndelse. Den blef naturligtvis ansedd som ett misstroendevotum emot akademins nuvarande lärarepersonal. Man förebrådde den att ej vara tillräckligt vördsamt stiliserad, man sökte efter personligheter deri, och man fann alltsammans mycket onödigt. Om äfven våra konstförhållanden ej voro så blomstrande som de kunde vara, så borde man likväl akta sig för söndringar, menade de försigtige.

Framtiden skall emellertid visa om ej denna söndring bär goda frukter. Ett par dylika har den redan haft.

Tidningarna upptogo frågan och behandlade den hvar och en efter sin färg. Det medhåll, opponenterna fingo, var ej särdeles stort, efter pressens uttalanden att döma. Naturligtvis kunde ej heller utom stående yttra sig med särdeles stor sakkännedom i ämnet. Flere af opponenterna uppträdde till försvar för sin sak, alla satte de ut sina namn under hvad de skrefvo, och alla yttrade de sig klart och på saken. Tidningarna gåfvo beredvilligt plats för deras uppsatser, gåfvo sitt erkännande åt den goda afsigten, men medgåfvo intet vidare. Och i Nya dagligt allehanda skrefvo några mystiska personer, som uppgåfvo sig vara före detta elever vid akademin, men som i så fall säkert voro att söka bland läroverkets personal, en i sitt slag ensamstående artikel om hur bra det var ställdt vid den så orättvist angripna anstalten.

Det blef en verklig partistrid inom konstnärsverlden. Man sökte upp motpartiets svaga sidor, enskildt agg saknades ej helt och hållet, ensidigheter ej heller. Det är möjligt att opponenterna, då de framhöllo svaga eller löjliga sidor i akademins nuvarande byggnad, kommo att trampa någon af denna institutions nuvarande embetsmän på hälarne. Det är ej så lätt att yttra sig klart *i sak*, utan att någon *person* finner skäl att taga åt sig. Och ändå svårare är det att nyttja ett skrifsätt, som tillfredsställer alla. Men att rida upp på en sådan bisak som den stilisering, 86 konstnärers allvarsamma hemställan till konstens högkvarter erhållit, det visar knappast att man vill någon förändring.

Eljes kan det väl knapt förnekas att den mycket omtalade inlagan var mindre lyckad, hvad sjelfva ordalydelsen vidkommer. Det allra värsta var att de, som satt upp den i Paris, ej i allo kände till akademins nuvarande statuter och just derigenom gjorde spelet alltför lätt vunnet för akademin, som nu hade en präktig utväg genom att hänvisa till sina stadgar. Dessa bestämma

nämligen att förändringar i hvad institutionen eller dess läroverk vidkommer skola behandlas af en *inom* akademin vald komité. Och med stöd af denna paragraf hänvisades derför förslagsställarne till kunglig majestät, om de ville fullfölja sin begäran.

Att detta — ehuru fullt berättigadt i formelt hänseende — var allt annat än tillfredsställande i sak, följer af sig sjelft. Hvad skulle opponenterna göra? De hade väntat sig att bli helt kort och godt afvisade, och för att användas i sådant fall hade de färdig en annan skrift, undertecknad af ett sjuttiotal af de 86, hvar dessa förklarade sig ej vilja ha någon som helst gemenskap med akademin. Detta uppsägelsebref kunde naturligtvis ej användas, då akademin ju afgifvit sitt svar och således ej lemnat saken helt och hållet utan afseende. Någon allmän öfverenskommelse opponenterna emellan kunde ej ega rum, då dessa voro spridda kring Europa och litet hvar af dem dragit ut på landet till aflägsna bygder. Derför fingo de af opponenterna, som vistades i Stockholm (deribland Hagborg, Larsson, Bergh, Perséus, Hasselberg, Arborelius) inskränka sig till att afgifva den offentliga förklaring, att de, till dess inlagan, inlemnad till kunglig majestät, vunnit bättre gehör, ämnade afhålla sig ifrån att deltaga i akademins utställningar.

Så står saken för närvarande. Och den är fortfarande högst olika bedömd. De, som närmare känna till ställningar och förhållanden i vårt fädernesland, vänta sig ingen annan utgång af hela saken, än att kunglig majestät remitterar den till akademistyrelsen, som sedan svarar en gång till med ett nekande. Om saken från första början bedrifvits med mera sakkunskap och mera försigtighet, hade utgången blifvit en annan, säger man. Och man har rätt i att det hela hade vunnit på ett mera sansadt och förutseende uppträdande. Men nog hade utgången blifvit den samma. »Akademier» reformera sig ej otvungna, åtminstone ej så som venstermän, unga och gamla, vilja ha dem reformerade.

Och dessa venstermän, dem tycks Stockholms akademi anse sig kunna undvara. Att de kunna undvara akademin är alldeles säkert. Någon förlikning är ej att hoppas på. Den ömsesidiga afvogheten är större än någonsin.

Nu rustar sig akademin till utställningen i höst. Denna utställning beslöts, sedan pariserkonstnärerna beslutit ordna en egen utställning, den som varit nu i våras. Och venstern kommer, äfven den, att visa hvad den förmår genom att anordna en ny exposition, ej som förra gången af endast ett fåtal konstnärers arbeten, utan en allmän utställning, som skall kunna täfla med akademins. Den sistnämda har medhåll af staten, som ämnar till sitt sedvanliga inköp på hösten välja ibland de på akademin utstälda konstverken, — men denna omständighet torde ej komma att afskräcka oppositionsmännen från att hålla samman.

Det är dock ej endast och allenast bitterhet, som åstadkommits genom den häftiga oppositionen mot akademin. Utom det

att den klargjort mångt och mycket och först och sist bragt frågan å bane och vändt allmänhetens uppmärksamhet till den, — så har den verkligen kommit — man *kunde* säga tvungit — akademiens styrelse att vidtaga åtminstone några mått och steg för att gå allmänna önskningar till möte. Om akademin ville göra första steget till en försoning, skulle säkerligen en sådan ännu vara möjlig. Hvad akademin emellertid *kan*, är att höja sina aktier genom att visa sig mottaglig för allmänna opinionens och tidens åsigter.

Och det är just i den riktningen den verkligen tycks vilja göra en ansats. Man har under denna vår lagt märke till mer än ett åtgörande, som säkert ej alls kommit i fråga, hade ej oppositionen varit så häftig och så berättigad.

Nu lär akademin ha beslutit att anställa årliga expositioner — alldeles som revolutionärerna förut beslutit för sin del. Detta var den första följden af rörelsen.

Äfven fann sig akademin föranlåten att rekrytera sina lärarekrafter med ett par yngre förmågor. Undervisningen, särskildt i målning, har på senaste år varit mer än medelmåttig, och tillståndet i skolan under de månader, då ej grefve Rosen ledde denna undervisning, ha eleverna helst undvikit tala om. Nu blef redan i höstas Hellqvist anställd som lärare i teckning, och nyligen utnämdes såväl han som Kronberg till viceprofessor. Att ingendera af de båda sällat sig till de upproriske faller af sig sjelft. Kronberg hade likväl uttalat ett mycket mera radikalt förslag till svenska konstundervisningens ordnande, nämligen — att slopa hela akademin.

Med dessa båda nyvunna krafter hoppas man nu att det yngre partiet inom akademin skall få en välbehöflig förstärkning, ty de äro hittills till antalet så få, att deras röster ej kunna göra sig gällande emot alla de gamlas åsigter.

Vid akademins sista högtidsdag och terminsafslutning — som i parentes sagdt ej aflopp utan en liten händelse, ganska betecknande för huru det kan tillgå vid detta läroverk — iakttogos två omständigheter, som äfven de tyckas tyda på ett bättre sakernas tillstånd än det förutvarande.

Det första var att kungliga medaljen tilldelades en kvinlig elev, som aldrig målat det af akademin utsatta täflingsämnet utan som valt sina motiv sjelf. Olika meningar gjorde sig naturligtvis gällande angående elevens kompetens. Men det hör ej hit. Hufvudsaken var att akademin frångick sina sedan gammalt följda grundsatser, hvilka alltid gjort det vida svårare för en elev att vinna belöning för en tafla med sjelfvaldt ämne än om han målat det af akademin utsatta.

Jag har förut påpekat detta medaljsystems olämplighet, i synnerhet då herrar domare, såsom vid Stockholms akademi är fallet, vid sitt utslag rätta sig endast och allenast efter pristaflan, med förbiseende af studierna. Det har mer än en gång händt

att en elev, som alla visste var skicklig och värd medaljen, har fått lemna den åt en mindre skicklig kamrat, hvars prisämne råkade vara bättre uppfattadt. För hvarje årsuppvisning akademin anställer bli för öfrigt pristaflorna mindre intresseväckande och de i frihet valda motiven inom genren eller landskapet mera framstående.

Vidare togo vederbörande ett steg framåt vid bestämmandet af prisämnena för nästa år. Visserligen utsattes »Paris' dom» till täflingsämne för figurmåleri, och detta må ju de, som äro roade deraf, måla. Men landskapsmålarne sluppo ifrån de allt för hindrande motiv, hvarmed man plägade hindra dem ifrån att framställa *den* natur enhvar kände bäst och helst målade. I stället för ämnen sådana som »alar vid rinnande vatten» eller »skogigt berglandskap med fors» har man nu helt enkelt uppgifvit motivet »landskap efter regn», ett verkligt godt grepp, hvilket ej binder den originalitet, som möjligen finnes hos eleven.

Deremot har man orubbadt bibehållit skizzteckningen under bevakning, hvilken för landskapsmålarne — då den göres om våren, innan de haft tillfälle att se det motiv de böra måla — blir minst sagdt löjlig, emedan den tvingar dem att komponera ett landskapsmotiv inne på rummet, i stället för att de borde söka det ute i naturen.

Då det är om akademins styrelse och om sättet att använda de ganska dryga summor, som staten anslagit till konstens främjande striden vänder sig, har jag ej kunnat undgå att nämna ett ord om nämda instution. Den är ej så dålig som ena partiet menar, men reform behöfver den, om den ej skall ytterligare skada sitt rykte.

Den nu pågående rörelsen har nog goda följder, äfven deruti att den väcker täflan och att den kommer konstnärerna att sluta sig närmare tillsammans. Utan tvifvel vore det likväl bäst om ömsesidiga tillmötesgåenden kunde åstadkomma en försoning — i en ej allt för långt aflägsen framtid. Partigräl hindra så lätt reformerna. Nu ha konstnärerna genom ett stort lotteri samlat i hop 40,000 kronor till ett konstnärshus, som äfven skulle innefatta en utställningslokal. Men hvilket parti skall använda den? Opponenterna lemna ingenting dit, om akademin skall befalla på stället, och blir det vensterns förening, som anordnar utställningar der, lära de akademiske akta sig att deltaga.

Detta blir emellertid en framtidsfråga. Ännu står »konstnärsrevolutionen» och väger, och huru den nu skall utveckla sig vet ingen.

* * *

Jag sade här ofvan att vår konst fått en annan pregel på senaste tid. En allmän svensk utställning ger nu ej samma intryck som för tjugu eller femton år sedan. Flere af dem, som

då voro de tongifvande, äro nu ur leken, och de nya, som kommit i stället, ha andra vägar och andra mål.

Jag har framför mig en utställningskatalog från 1870. Af de der företrädde konstnärerna sakna vi nu — åtskilliga mindre betydande krafter onämda — Edvard Bergh, Berger, Boklund, Brandelius, Kjörboe, Troili med flere — och af de öfriga ha flere så godt som dragit sig ifrån täflingen. Särskildt äro Winge och Malmström namn, som man så godt som aldrig ser representerade på våra utställningar numera.

Den fornnordiska genren är totalt försvunnen. Historiemåleriet är ytterst sällsynt. Det företrädes ibland af någon Karl den tolftes-tafla af Gustaf Cederström, af någon bild från femton- eller sextonhundratalet af Hellqvist eller af någon stor och vacker duk af Kronberg, — den senare hör dock sällan till de egentliga historiemålarne.

Landskapet står sig som alltid. Djurmåleriet har vunnit en ung kraft af betydenhet. En och annan arkitekturbild från Tyskland eller Italien ser ibland dagen — men den förskrifver sig gerna från någon atelier i Stockholm och smakar väl mycket af fotografi.

Hvad som står sig allra bäst är den moderna genren, folklifsbilden, sådan vår realistiska tid vill ha den. Denna konstart drager till sig de allra flesta och de allra bästa krafter, och huru ofantligt den gått framåt, det visar hvarje ny utställning inom Sveriges gränser.

Och i bredd med den är det *studien*, som med förkärlek odlas, den enkla studien efter naturen. Den får ofta nog sådana dimensioner och är ofta så utförd och motivet så valdt, att den blir en fullbordad tafla. Oftast uppträder den också med rättmätiga anspråk på att anses som ett fullfärdigt konstverk.

Flere af de män, som i katalogen från 1870 stå som nybörjare inom konstverlden, de stå nu i spetsen för vår konst. Kronberg och Törnå hade det året fått kungliga medaljen — jemte Severin Nilsson och Oskar Berg. Grefve Rosen, Salmson, Arborelius och Perséus voro då akademiens resepensionärer. Det yngre slägtet finnes alls ej företrädt; flere af dem, som nu ha namn, aktade här hemma och i utlandet, hade då ej tagit sina första fjät ens såsom elever vid akademin. Endast dilettanterna äro de samma då som nu, fastän visserligen också de rekryterat sig.

Det är den nyaste pariserskolan, som vållat denna förändring i en utställnings pregel nu mot för femton år sedan, pariserskolan, som tagit starkt intryck af impressionismen, som fordrar det kärleksfullaste naturstudium och som anser hvilket ringa motiv som helst värdt att återgifvas i bild, blott det framställes med kärlek och sanningstrohet, pariserskolan, som visserligen ibland låter formen, utförandet, tekniken skymma bort innehållet eller öfverskyla bristen på innehåll, men som dock fört så mycken friskhet och så många sunda åsigter in i konsten. Till Pa-

ris reser numera nästan hvarje svensk målare, så snart han slutat vid akademin och ofta redan dessförinnan. Det hjelper alls inte att en och annan af de mera betydande konstnärerna här hemma år efter år på det bestämdaste afråda eleverna från resor till Paris. Dessa fara dit ändå, och de veta att de, som afrådde dem, skulle sjelfva blifvit mera än de äro, om de ej föraktat Paris, som de gjort.

* * *

Efter dessa inledande ord vill jag i korthet nämna ett och annat om vårt nyaste måleri. Efter den kommande höstens utställningar kan bilden ytterligare utfyllas.

Det stora måleriet har på sista tiden lemnat helt få verk. Vi ha ej många konstnärer som bry sig om att odla den konstarten. De slå sig hellre på genren, som är lättare säljbar och behagligare att syssla med.

Cederströms »Karl den tolftes likfärd» — präktigt som historiskt motiv, medelmåttigt, minst sagdt, som målning, — har fått ett sidostycke i Hellqvists »Gustaf den andra Adolfs lik inskeppas i Wolgast». Taflan, som ännu ej varit utställd här, liknar flertalet historiemålningar deri, att det är många medgifvanden gjorda åt publikens smak. Konungens mer än årsgamla lik bäres oöfvertäckt och iklädt harnesk i en bleckkista af fyra ovanligt starka drabanter. Krigsmän och sörjande rundt omkring. Men allt är omsorgsfullt och väl gjordt, figurerna studerade ute. kompositionen förträfflig. Hade blott bärarne varit dubbelt så många —, de hade ändå haft tungt. Nu ha de fyra tvärt om så lätt som vore det en tom träbår, de buro på.

Julius Kronberg har ett större namn nu än någonsin. Utställningen i fjor af hans glänsande praktmålning »Kleopatra» var ett evenement inom Stockholmslifvet, och hans senaste arbete »Saul och David» har väckt enstämmig beundran och har af entusiastiske konstgranskare nämts i jembredd med Munkaczys här samtidigt utstälda »Kristus inför Pilatus».

Hvilken riktning inom konsten man än tillhör eller gifver företrädet, måste man erkänna storheten i Kronbergs nya tafla, som i många fall utgör hans främsta alster hittills. Det är mera hållning och framför allt mera *själ* i denna tafla än i de förra, der ytan ofta varit hufvudsak. Här är karakterstecknigen af de båda personerna det första och sista, och den är mästerlig allt igenom, på samma gång den, särskildt i Saulsfiguren, är mycket originel. Att det arkeologiska elementet i taflan är förträffligt, behöfver ej sägas, lika litet som att väfnader, draperier och dylikt äro utmärkt genomförda.

Hvad utförandet för öfrigt vidkommer, är taflan ett experiment i gult, ett farligt experiment, emedan gula toner gerna gifva en tafla en ton af konventionalism, af sjuklighet, af atelierdager. Här försvarar dock det genomgående gula sin tillvaro genom att

det är solsken i rummet, der Saul ligger på sin soffa och David sitter nedanför på golfmattan, och reflexer och halftoner ligga i denna darrande varma ton. som starkt solljus breder öfver ett rum. Och att Kronberg ej af princip håller sina färger i gult, det veta vi ju förut.

Taflan, som då detta skrifves, gör en rundresa genom Sverige, är för 10,000 kronor inköpt af Stockholms högskolefond för att jemte 8 andra konstverk utlottas. Nog är den att lyckönska som vinner ett sådant konstverk för 10 kronor.

»Saul och David» visar således på en stark utveckling hos Kronberg, på framsteg som ej få underskattas. Och dock fins det många som fortfarande anse »Jagtnymfen» oöfverträffad, som påstå att mästaren aldrig gör om detta friska färgexperiment, detta liffulla ungdomsverk, och mena att han är mest sig sjelf, ger bästa uttrycket åt sin konstnärliga individualitet i bilder sådana som den slumrande nymfen eller den lekande bacchantinnan, som också finna mera ursprunglighet och vida mera omedelbarhet i ungdomsalster sådana som den lutspelande flickan än i Kronbergs senare anspråksfulla alster af flit — och af stora gåfvor. Det har kommit något torrt i hans målningar, ungdomligheten är borta och hur förträffligt han än vet att framställa till exempel en naken menniskokropp så målar han den ej så liffullt som han en gång gjorde. Detta framgår af den senaste taflan lika väl som af »Inslumrad» och af »Kleopatra».

Men har han förlorat på ett håll, så har han som synes vunnit på andra. Och ännu står han säkert ej på sin konstutvecklings höjdpunkt, der utförsbackarne vidtaga.

Som ett bihang till historiemåleriet plägar man nämna *porträttet.*

Vi ha i Sverige gamla, ständigt upptagne porträttmålare, som fabricera representativa bilder af gamla herrar i frack och hvit halsduk eller militärer, hvilkas uniform och ordnar alltid utgöra hufvudsak i bilden. Men vi ha numera äfven andra porträttörer. Det bästa arbete, grefve Rosen visat på senare år, utgöres af hans systers, grefvinnan Marika Dicksons, porträtt, hvilket var helt enkelt mästerligt.

Af det yngre slägtet egna sig flere åt porträttmåleri. Richard Bergh vann sig tidigt ett namn genom sina karakteristiska porträtt. Han har visat ytterligare prof på sin förmåga i den vägen nu i vår genom en förträfflig framställning af professor Schmitt. Ernst Josephson har äfven visat ett par prof på sin talang. Han har ej Berghs säkerhet eller hans gedigna underbygnad, ej heller hans sjelfkritik, han är mera sökande och famlande, man ser hvart han vill komma, äfven om han ej nått dit, det är med ett ord något ofärdigt i hans arbeten hittills, fastän han visar ovanligt dugtiga ansatser. Hildegard Norberg imiterar grefve Rosen, men har gjort dugtiga porträtt.

Landskapet är den art af måleriet, som, ehuru långt ifrån tillbakasatt, dock lemnat minsta spår efter sig i det nyaste svenska måleriet. De som vunnit namn ha i allmänhet vetat att hålla sitt rykte uppe i täflingen, men några vidare framsteg har man i allmänhet ej kunnat spåra hos dem. Wahlberg står fortfarande främst såsom poetiserande stämningsmålare. De månsken, han senast låtit oss se, ha visat hans förmåga i dess bästa belysning, och den fint afvägda sommarnattsbilden från Huskvarna med morgonrodnaden, som svagt bryter igenom dimman i den kalla duskiga natten, visar målarens skarpa öga och hans djupa blick för naturens fina belysningseffekter.

Om de öfriga af det medelålders landskapsmålarslägtet är föga att tillägga till hvad vi veta om deras olika riktningar. Men af ungdomar har ett par infört betydande krafter i vår konst. Jag talar här ej om de egentliga »parisarne», hvilka i allmänhet måla figurer i landskap, så att än det ena och än det andra blir hufvudsak. Den ende af dem, som tycks ha egnat sig endast åt landskapet, Karl Nordström, är ännu så outvecklad och har så ensidigt gått upp i ett franskt manér, att det ännu är för tidigt att yttra sig med bestämdhet om honom. Nej, de nyinkomna, som föra friskt lif in i vår landskapskonst, bygga och bo i Sverige och måla svensk natur, — hvilket icke hindrar att nästan de allesamman studerat i Paris kortare eller längre tid. Den som väckt största intresset är Johan Krouthén, en känslig natur och ytterligt envis i sin framställning. Han *skall* fram på sin egen väg, det har han föresatt sig. Derför bli hans försök ibland ensidiga i sin sträfvan efter ljus och luft. Intressanta bli de alltid, och hans bästa taflor hittills — i synnerhet den stora soligt friska sommarbilden med hövålmarna och hönsfamiljen, som döljer sig i skuggan (taflan köptes af Göteborgs museum) — tillhöra det unga Sveriges allra bästa konst. Mera populär än Krouthén är John Kindborg, den enda svenska landskapsmålare, som får sälja allt hvad han gör. Han är för tillfället på modet i Stockholm, har öfverflöd på beställningar och arbetar med lif och fart, men ibland väl fabriksmessigt — som naturligt är i hans ställning. Bland de ännu yngre har i synnerhet Karl Schultzberg visat sig lofvande i en sund och ärlig riktning. Hvad alla de andra, som egnat sig åt landskapsmåleri, komma att alstra, torde vara ovisst. Löften finnas på flere håll, ansatser likaså och praktik — och de yppersta motiv finnas rundt om i landet, der målarne nu på sommaren slagit upp sina stafflier för att måla taflor till hösten. Då dessutom landskapsmålningen mer än någon annan gren af konsten vinner den stora publikens bevågenhet, torde vi ha rätt mycket att hoppas för våra yngre konstnärers framgång.

Djurmåleriet har, som jag här ofvan nämde, vunnit åt sig en ny kraft i Bruno Liljefors, en ung man som, äfven han, hör till dem, som ha sitt hufvud för sig. Akademin har ej lärt ho-

nom något, men lifvet ute i skog och mark och flere resor i olika länder ha lärt honom mycket. Ehuru han aldrig uppehållit sig särdeles länge i Paris, har han mera än de fleste af hans kamrater tagit intryck af impressionisterna. Och han är ej rädd att måla precis som han sjelf vill. Nu har han på sista tiden vunnit mycket i teknisk väg, ehuru han ännu har mycket att lära.

På pariserkonstnärernes utställning i våras hade han sin hittills förnämsta tafla, strid mellan en jagthund och en räf. En utmärkt bild — ja, den går ej af för ett mindre loford — en sådan der tafla, som nästan ingifver konstvännen en obehaglig känsla, derför att han tviflar på att målaren skall kunna göra ett lika bra arbete en annan gång. Det är i denna tafla så mycket lif och fart, en så präktig rörelse i djuren, en sådan energi i komposition och teckning och en sådan originalitet i utförandet, som vi sällan få se. Landskapet var särskildt behandladt med sådan fin känsla, att nära nog alla konstkritici här — beklagade sig öfver att det var så otillfredsställande.

Liljefors målar ljust och luftigt, sätter ej in mörka skuggor och traditionella toner, som han ej ser, försöker sig för öfrigt inom olika områden och väcker förargelse ibland för en eller annan excentricitet, som dock ej alltid är så excentrisk, som man säger. Han är för öfrigt enligt min åsigt den mest personliga af hela det yngre konstnärsslägtet. Han har lärt mycket i teknisk väg, men hvad ämnen och sättet att skildra djurverlden vidkommer, har han tagit intryck endast af sig sjelf. Hans skizzer och till och med hans teckningar få derför en säregen pregel, så att han knappast behöfde signera dem. Och äfven då han ej är fullt inne på egen mark, då han målar en porträttstudie — dugtigt, djupt, bredt och vått — en terrängbit med blommor eller ett sällskap studenter och flickor ute i det gröna en solig sommaraftermiddag, äfven då får han något särskildt, personligt öfver framställningen, som väcker intresse och sätter »stil» på den, vore den än, som ibland händer, ganska outförd.

Georg Arsenius har gjort goda häststudier, väl genomförda, ehuru stundom något färglösa. Nils Kreuger framställer dugtigt och kängsligt franska lassdragare, oftast i en dimmig eller dammig och solstekt dager, som låter färgen gå in i taflans genomgående grundstämning.

* * *

För att nu, innan jag öfvergår till den moderna genren, nämna ett ord om vår skulptur, så är det ej lätt att få en öfversigt af den, då skulptörerna äro spridda litet hvarstädes och på senaste året endast undantagsvis hemsändt något arbete. Med undantag af Börjesons Linnémonument och hans staty »Gosse betraktande en sköldpadda» ha vi ej här hemma fått se stort annat än Fallstedts och Hasselbergs arbeten, ett par af den sistnämdes endast i skizzerade små modeller.

Efter fullbordandet af »Snödroppen» i två exemplar har Hasselberg varit sysselsatt, förutom med fontänen till Göteborg, med dekorationsfigurer i naturlig storlek till herr Fürstenbergs galleri derstädes och med några porträtt. Parisarnes utställning visade det bästa han gjort i den vägen, en bild af hans kamrat, målaren Ernst Josephson. Det är ett arbete af slående likhet, af den bästa karakteristik, lätt, elegant genomfördt i breda drag, men konstnärligt lugnt och afslutadt, så att man ej ville ha tillagt ett enda tag med modellerpinnen. Här har Hasselberg visat sig jemngod med eller öfverträffande Ingel Fallstedt, mästaren i porträttskulptur, han som bättre än någon af sina samtida landsmän förstått gifva individuelt lif och utpreglad karakter åt sina bilder.

Fallstedt visade på samma utställning ett par kvinnobyster i marmor samt en mästerlig porträttstudie af målaren Gotthard Werner i medeltidsdrägt. »Den lärde» hette bysten. Handen håller han på en dödskalle, hvilken hvilar på ett par folianter, som ligga på piedestalen — en originel idé, tillåten, då man kan utföra sitt arbete så som Fallstedt förmår det.

Af yngre bildhuggare har Gusten Lindberg, bosatt i Paris, visat en liggande kvinnobild, »Vågen» kallad, vacker i linierna, och en »Badande pojke», som torkar sig med en handduk om ryggen, en ställning, som gifvit konstnären tillfälle att visa sin förmåga i återgifvandet af den nakna kroppen och sin raskhet i behandling af rörelsen. De båda Romboarne, Brambeck och Teodor Lundberg ha båda varit strängt sysselsatta, men deras arbeten ha vi endast fått höra talas om, ej fått se. Slutligen har Alfred Nyström här föranstaltat om en utställning af flere arbeten, såväl utförda grupper och byster i marmor, som storartade förslag till monumenter eller statyer.

G—g N.

Literära föredrag och literärt lif under romerska kejsartiden.

I första raden af Juvenalis satirer frågar sig författaren, hvarför han alltid blott skall vara åhörare. I ämnena för de ständiga föredragen är hvar och en bättre hemmastadd än i sitt eget hus, väggar och pelarstoder hålla på att störta in af det oupphörliga föreläsandet, och föreläsningar väntar man af den obetydligaste lika väl som af den störste. Till Roms tusen faror, såsom eldsvådor och andra olycksfall, lägger Juvenalis de poetiska seancerna i sommarhettan. Det första slaget måttar äfven Persius i sina satirer emot föreläsarne. Hvilken fåfäng äflan råder det icke i Rom! Allt möjligt folk finnes der, och hvilka författare! Man stänger sig in på sitt rum och börjar på, fri från alla formens band, vare sig att det gäller vers eller prosa. Men något storartadt skall det blifva utaf, något som det lönar att med anlitande af lungornas hela styrka pusta ut bland allmänheten.

Föreläsaren, sådan Persius skildrar honom, uppträder på sin upphöjda plats med en elegant frisyr, i en ny, glänsande toga och med en skimrande ring, sådan man tager på sig sin födelsedag. Sin strupe har han genom idkeliga öfningar gjort tillräckligt smidig. Veklig vällust i dess högsta potens talar ur hans blick *(patranti fractus ocello)*. Och der sitta de förnäma romarne och stort folk, illa nog, oroliga och darrande af förtjusning, medan verserna »tränga in i deras kött» och förföriskt kittla dem in i märg och ben. Du i förtid utlefvade gubbe, säger vår satiriker, du med din förderfvade hy, har då din kunskap intet värde, om icke din nästa får veta af den? Det är skönt att bli bemärkt af mängden och att få höra sägas omkring sig: »det är han!». Hopens bravorop, det är mer än kritiken. — Ack, skulle det finnas ett grand af fädrens mannakraft i oss, så skulle icke sådant ske, skulle icke dylikt pladder flöda på läpparne, pladder utan styrka och frambragt utan den äkta författarens möda!

Med dessa skildringar äro vi inne i en af det literära lif

vets intressantaste företeelser under den romerska kejsartiden. Om vi också hafva all anledning att medgifva mycken sanning åt de båda satirikerne i deras hånfulla bedömanden, hafva romarnes »recitationes» dock icke skuggsidor allena att uppvisa. Det skall kanske i vår tid och för vår bildade allmänhet, som med så stark ifver omfattar allt literärt och allt hvad literärt heter, medföra något gagn att upplifva minnet af dessa mer än tusenåriga vittra idrotter och från dem söka den erfarenhet, de tilläfventyrs kunna bjuda. Ur den sporadiska literaturen öfver detta ämne välja vi för vårt ändamål med största fördel samtida romares och några grekers meddelanden samt Friedländers förtjenstfulla skildringar i hans bekanta Darstellungen aus der Sittengeschichte Roms in der Zeit von August bis. zum Ausgang der Antonine [1]).

Literaturens spridning i nutiden är dennas stolthet, och boktrycket anses med rätta som en triumf för den nya tidens bildningssträfvanden. Men om man möjligen af de ytterst få antika handskrifter, som bevarats till våra dagar, bildar sig den föreställningen, att böcker knapt alls voro i allmänhetens händer förr i verlden och att deras innehåll var för flertalet obekant, så gör man forntiden orätt. Redan Ciceros vän Atticus bedref bokhandelsaffärer i stort, ehuru som en bisysselsättning, och på Augusti tid finna vi flere sortimentsbokhandlare på olika ställen af verldsstaden. Hos dem samlade sig literärt folk för att se och höra literära nyheter, likasom den lägre befolkningen hos aptekare och barberare fann en samlingsplats — alldeles som nu i Italien. Hundratals slafvar afskrefvo böcker efter samma diktat och en upplaga på 1000 exemplar var icke något oerhördt. Martialis' Xenier kostade, såsom han sjelf berättar, litet öfver en franc och denna bok, som ungefär upptog ett ark glesare tryck, skulle, säger han, förläggaren, bokhandlaren Tryphon, kunna med vinst sälja hälften billigare. Äfven efter nutidens måttstock kunde likväl Martialis trygt tillägga, att också den läsare, som lika sällan som han såg en silfverslant, kunde skicka hans verser till skänk åt sina gästvänner. Att böcker

---

[1]) Vi utlemna här de flesta citat ur antika författare om de många enskilda fakta, som vi referera, då de till största delen återfinnas i Friedländers arbete och betydligt skulle besvära framställningen.

icke voro så särdeles rara i det gamla Rom bevisar det mer än en gång omnämda öde, som drabbade månget snillefoster, att nämligen tjena som strutar hos hökaren och brukas till omslag för salt fisk.

Utan någon kostnad fick man dessutom läsa böcker i de offentliga biblioteken, hvilkas inrättande i Rom var en af Julius Caesars folkvänliga tankar. Asinius Pollio utförde den så till vida, att han inrättade det första biblioteket för grekisk och romersk literatur. I fjerde århundradet räknade man 28 i Rom. Äfven der samlade sig den literära verlden till vittra samtal under de murgrönskransade bysterna i brons, i silfver eller i guld af bortgångne och ännu lefvande skalder och skriftställare.

Men boksynthet var dock icke hos greken och romaren något så allmänt som i nutiden; i det hela kan man ju säga det äfven om nutidens sydländingar. Då en italiensk student talar om sina tyska kolleger, gör han ofta en komisk gest, som betecknar deras vid läsningen nedhukade ställning. Det är det lefvande talet som ännu verkar det mesta bland söderns barn, icke boken. Hos de gamle var detta naturligtvis fallet i långt högre grad. Till och med på teatern hade man mer för örat än för ögat, då genom bruket af masker minspelet var mycket inskränkt. Det folk, som i chorus kunde hvissla åt ett uttalsfel af den mest omtyckte aktör, måste hafva haft ett utomordentligt gehör, ett godt öra för alla språkljudens finesser. Hur mången af oss vill icke hellre sjelf läsa, än höra för sig föreläsas till och med den mest lättsmälta lektyr! Hur mången student, magister och så vidare i lärdomsskalan kan platt icke på ett ens begripligt, än mindre behagligt sätt läsa högt ur ett tidningsblad, att icke taga ett tal eller ett poem! En mumlande eller stammande romare var deremot utesluten från de bildades och väl uppfostrades krets. Medan vår ungdom skolas till att så tidigt som möjligt i de största tänkbara kvantiteter intaga all verldens visdom och med fullfjädrad formel teori och praxis i allt annat än sitt modersmål och sin egen literatur träda in i lifvet, var fädrens och den helleniska grannens språk och vitterhet, åtminstone före förfallets tid, det som Roms söner och döttrar framför allt skulle inhemta genom undervisningen. Geometri och musik gåfvo äfven sinnet tillräcklig näring och sinnena tillräcklig öfning; nästan all annan undervisning såsom i historia, geografi, astronomi, mytologi och moral, förmedlades ge-

nom läsning af skalderna. Amman och betjenten redan, säger Quintilianus, böra åtminstone vara skickliga i att tala och förstå att rätta felaktiga uttryck hos de små.

Det talade ordet hade också den största praktiska betydelse i Rom. Talare skulle hvar och en vara, som räknade på någon framgång i det medborgerliga lifvet. Detta arf från det republikanska Rom bortkastades ingalunda i kejsartiden, ehuru det då icke mer användes som frihetens värn eller i samma utsträckning som förr förbrukades i offentliga värf. Vältalighetens planta omhuldades ingalunda mindre, utan hellre med större omsorg i talareskolorna. Men dess blomma slog ut, icke mer i det öppna, fria forum, utan inom den kejserliga senatens väggar, och det kändes dock kvaft att tala inför en Tiberius, en Domitianus. De talanger, som icke stöddes af en fast karakter — och alltför sällan förena sig dessa båda företräden äfven i bättre tider än dessa, då frimodigheten ofelbart straffades med död eller förföljelse — de flesta talanger klängde sig under denna tid upp för den vittra produktionens trygga stöd; många hemtade all sin näring från kejserligt smicker, som var mest eftersökt, der det var minst förtjent.

På Augusti tid gynnades vitterheten icke blott genom ynnest och understöd, som kommo skriftställarne till del. Man sörjde också derför, att deras alster kommo ut bland allmänheten, nämligen om de icke innehöllo förgripliga yttranden. I detta fall var man sträng nog. Ehuru Titus Labienus, som för sin i mångas ögon »rasande» opposition emot enväldet erhöll namnet Rabienus, vid de offentliga föreläsningarna ur sin historia öfver den nyaste tiden gick förbi flere stycken med den anmärkning, att de skulle läsas först efter hans död, dömdes likväl hans verk att å båle brännas och han gaf sig sjelf döden. Cremutius Cordus undgick en dödsdom genom frivillig död, då han anklagades för att i sina krönikeböcker hafva kallat Brutus och Cassius de siste romarne. Men den oskadliga literaturen främjades och spriddes så mycket mer. Och det bästa medlet härför var de offentliga föredragen. Böckerna voro i följd af det sätt, hvarpå de tillkommo, ännu mindre korrekta än nutidens dagblad eller doktorsdisputationer. Och så var det, som vi sagt, en fullare njutning att höra en angenäm recitator, än att ur de obekväma rullorna lägga i hop *(legere)* de stora bokstäfverna, der de stodo utan några mellanrum eller skilje-

tecken emellan ord och meningar. Först med uppläsningen fick ett literärt verk lif och blod, boken var blott en skugga af dikten.

Redan tidigt plägade skalderne för vänner och bekanta uppläsa sina dikter för att inhemta råd och bedömanden, men redan tidigt råkade man äfven ut för falska vänner. Tänk ej på, säger Horatius, att läsa upp dina verser för en vän, som du nyss gladt med en gåfva; han skall ropa bravo och än blekna än gjuta en tår, än hoppa än stampa marken med foten, likasom de lejda gråterskorna låtsa sörja värre än de, som bära sorgen i hjertat. Annat är förhållandet med Quintilius, han säger sanningen, och vill man hellre försvara än ändra sina fel, spiller han icke vidare ett ord, utan låter dig utan rival beundra dig sjelf och ditt verk. Han säger icke: hvarför skulle jag i bagateller stöta en vän? Han låter icke en vän hemfalla åt det allmänna åtlöjet och ett ogynsamt emottagande från publikens sida. Ty han vet huru illa det kan gå en alltför ifrig författare; värre än en besatt fruktas han, och i lifsfara bryr sig ingen om att hjelpa honom. Lärda och olärda förjagar föreläsaren, likasom björnen, som brutit sig genom sin burs galler; men den, i hvilken han slagit sina klor, håller han fast och dödar med sin läsning, likasom igeln, som ej släpper huden förrän den mättat sig med blod.

Med större humor, men mindre bitterhet än Juvenalis och Persius, angifver Horatius ungefär samma fel som desse hos den tidens författare och föreläsare: fåfängan att komma fram med mycket och uttrötta åhöraren samt att jägta efter ett tomt och betydelselöst bifall. När Asinius Pollio utvidgade de privata uppläsningarna, som väl småningom antagit allt större dimensioner, och gjorde dem offentliga, trodde han sig väl icke blott sprida intresse för literatur, utan äfven skapa en säkrare kritik än vänkretsens och kotteriernas. Han upplät för offentliga föreläsningar en vacker sal, han intresserade den förnäma verlden för dem och, då litet senare kejsarene så ofta besökte föreläsningarna, hade väl redan den försigtige Augustus gifvit dem ett föredöme häri. Bifallet vid en föreläsning var en rekommendation åt författaren i allmänhet och åt de skrifter han utgaf i bokform.

Men då redan tidigt föredragen tyckas hafva följt tätt på hvarandra, kunde man icke vänta att finna en stadig publik af folk med allvar och omdöme, af män, som genom arbete i of-

fentlighetens tjenst lärt sig att bedöma lifvet, eller af personer med djupare studier och en utbildad smak. Det var de sysslolöse som bildade hufvudstammen af den alltid förtjusta åhöraretruppen. De ifrigaste voro parasiterna, äfven de andliga om vi så få säga. Hur mången hade sjelf förstånd och förmåga af urskiljning, hur mången måste icke vara nöjd med de bitar, som bekvämast stodo honom till buds! Och de verkliga parasiterna! De passade på hvarje tillfälle att förtjena en gåfva, en middag eller åtminstone ett tomt ynnestbevis af de mången gång inflytelserike män, som uppträdde i föreläsningssalen med sitt opus, eller som läto talangfulla författare ur sitt kotteri begagna sig af deras praktfulla salar. Hvad betydde väl en och annan missnöjd skakning på hufvudet bland en sådan mängd förnöjda åhörare?

Vanligen föreläste författarene sjelfva sina verk, nya och färska som de voro. Framför allt voro i början poem på modet. Mer än något slags literatur behöfde den i så hög grad på formens välljud bygda antika poesin föreläsas. I autentisk lydelse fick publiken höra det allra nyaste, hela poem eller utvalda stycken; författaren fick presentera sin egen person för publiken, och i egen person fick han skörda dess bifall. Snart nog blef, som vi nämde, reciterandet allmänt. Redan Horatius talar om forum och baden som platser för trägna föredragare. På senare tider var det mycket vanligt att hyra lokaler och betjening för detta ändamål. Mecenater voro nämligen icke alltid så nogräknade med de rum de uppläto åt sina medellösa skyddslingar. Men äfven de hyrda lemnade mycket öfrigt att önska. Det kunde vara ett »jernbeslaget» hus, som länge varit tillbommadt, allt annat än renligt. Bänkar hyrdes skildt, likaså det baktill sig höjande galleriet; länstolsraden och sjelfva katedern var långods, berättar Juvenalis. Några afgifter tyckas här lika litet hafva kommit i fråga som vid andra publika nöjen. Tvärtom fick föreläsaren hålla åhörarne varma med gåfvor, som vi sågo, och dessutom lega sig clacqueurer, som placerades på lämpliga ställen i salen *(magnas comitum disponere voces)*, om icke hans vänner med sina klienter och parasiter, som alltid så mangrant som möjligt följde sina beskyddare, gjorde honom denna lilla tjenst. Plinius den yngre, som med så stark indignation beskrifver det väl ordnade och disciplinerade clacqueurväsendet vid rättegångar, tecknen som gifvas till bifall

vid passande ställen i talen och så vidare, tager, i motsats till hvad vi funno Horatius anse, det som en helt naturlig sak att man icke bör neka sitt bifall vid föreläsningar. Då han en gång upplefde en stor likgiltighet hos åhörarene, kunde han icke hålla sig från att i ett särskildt bref utgjuta sin förtrytelse deröfver. Nära nog vanvettigt finner han det att genom kritisk tystnad stöta och till sin fiende göra föreläsaren, till hvilken man kommit såsom till en vän. Är han bättre än du sjelf, menar Plinius, bör han berömmas, ty annars kan du ej sjelf räkna på berom. Är han lika god som du eller underlägsen, bör han ändock berömmas, emedan det ligger i ditt eget intresse att den, som är jemngod med dig eller sämre, har så godt anseende som möjligt. Måhända medveten af det naiva i detta ömsesidiga utbyte af loford, tillägger han dock att han för egen del vördar och till och med beundrar alla, som göra i literatur *(aliquid faciunt in litteris)*. Ty saken är svår, och man lönar den ringaktande i sin tur med ringaktning.

Helst gick man naturligtvis på sina vänners och kotterikamraters föreläsningar; följande dag kunde ju rolerna vara ombytta, föreläsaren våra åhörare, — hvarför skulle man ej applådera för att till gengäld få applåder! Å andra sidan kan man icke neka att nytta kunde dragas af dessa föreläsningar för kritiken, om man blott, såsom Plinius det gjorde, åsyftade kritik, icke blott bifall, och ville veta hvad man borde ändra och förbättra före utgifvandet i bokform. Plinius plägade i allmänhet icke sammankalla publiken, utan ett antal säkra och utvalda, till hvilka han kunde se upp och sätta lit och dem han kunde gifva akt uppå, en och en, och frukta hvar för sig. Blotta tanken på en föreläsning, säger han, gör att man bättre utarbetar sina ämnen. Pomponius Secundus åter plägade, då vänkretsen i hans tragedier fann något som borde borttagas, medan han sjelf ville bibehålla det, »vädja till folket»; dess tystnad tolkade han som misshag, vid dess bifall följde han deremot sin egen åsigt. Af åhörarenes miner, säger Plinius, kan man ofta sluta till deras åsigt. Och då en sådan efteråt i bok läser det samma, som han förut åhört, skall han ofta till sin glädje finna just det ändradt, som han ansett mindre lyckadt, ehuru han icke uttalat sin åsigt. Alldeles illusorisk behöfde sålunda publikens kontroll icke vara, som Nisard anser i sitt bekanta arbete öfver den romerska poesin under dekadensen. Men visserligen äro klagomålen mot recita-

torerna nog allmänna. Martialis betackar sig i ett epigram till Celer för att läsa upp sina verser för denne, ty höra vill Celer i sjelfva verket icke, utan blott läsa upp sina egna verser. Och då han bjuder en vän till sig på måltid, lofvar han som det raraste att icke recitera för honom! Ligurinus åter, som bjuder på middag, ber han borttaga alla sina rätter och blott tiga. En dålig föreläsare, som förkylt sig och uppträder med halsen väl omlindad, tillkännager dermed, säger Martialis, att han icke kan tala, men också att han icke kan tiga. Fåfängan, det är det genomgående onda. Tyvärr ökas den blott genom åhörarenes skuld. Föreläsaren ger tillkänna att han vill sluta, om man så önskar. Läs, läs heter det, ehuru man helst såge att han genast förstummades. Petronius låter Eumolpos under sina poetiska föredrag mottagas med stenkastning, och denne tycktes dock vara van dervid; på det sjunkande skeppet framvrålar han i dödens ögonblick sina verser. — Till och med andras poesier reciterade man såsom sina egna.

Med den stora ifver alla visade att deltaga i det literära lifvet förenade sig icke ett motsvarande allvar. Medan de äldre skalderne med mycken högtidlighet förutsade att deras verk skulle blifva odödliga, tänkte de flesta i kejsardömets tid blott på mängdens bifall, på stundens lof. Förut var man nöjd med det egna medvetandet om att hafva skrifvit något dugligt, som gillades af de bäste; nu behöfde man larmande bifallsrop för att hålla sig uppe. Det började snart bli en ära att skrifva så snabt och så mycket som möjligt, att alltid uppfinna något nytt och ovanligt. Det gälde naturligtvis såväl innehållet som formen.

Hvad innehållet och den poetiska formen beträffar, fördes ett ständigt krig emellan det gamla, det klassiska, och det nya, det moderna. Horatius föredrager med rätta sin tids poesi framför föregångaren Lucilii knaggliga verser. Men senare gälde det för Quintilianus att emot sin tids förderfvade smakriktning ställa de gamla mönstren. De ädla former förnämligast Cicero och Vergilius skapat för romarnes prosa och poesi kunde icke heller någonsin förgätas, oaktadt det abrupta, effektfulla manér, som man senare försökte införa i naturlighetens namn. Cicero och Vergilius höllo sig längst i skolorna, ehuru det förekom att äfven den nyaste literaturen i dem lästes. Trimalchio, den obildade, rike patronen i provinsen, som Petronius skildrar, roar sina gäster på råaste vis med alla möjliga galenskaper, der han

sitter vid sitt rikt försedda bord, med en tandpetare af silfver *(pinna argentea)* bearbetar sina tänder och försäkrar att »fisken vill simma» *(pisces natare oportet)* i hans hundraåriga falerner-vin, men han citerar dock en vers från Vergilius och menar att han studerat till husbehof *(in domusionem)*, fastän han sammanställer Troja och Hannibal och låter Agamemnon enlevera Helena. Man rådbråkar vid hans middag ett längre stycke från Eneiden. Det var en gammal plägsed att i kritiska ögonblick slå upp sin Vergilius och derifrån hemta orakelspråk, och man plägade fira hans födelsedag. Hela den riktning Vergilius representerar dog aldrig helt och hållet ut, fastän Martialis till exempel förklarar att de stora epopéerna voro ett lekverk, medan deremot han griper in i lifvet och derför borde läsas af dem, som ville känna sig sjelfva och sin tid.

Och i realistiska skildringar lemna satirikerne intet kvar för en nutida naturalist. Hos Petronius är den krassa naturen och den raffinerade njutningen det förherskande i skildringen. En egendomlig blandning af det upphöjda och cyniska kan man iakttaga hos Appuleius. Epikern Statius, som troligen åsyftas af Martialis i ofvannämda yttrande och som var en gerna hörd recitator, skildrar i sina *Silvae* med mycken noggrannhet och i lifliga färger de plattaste hvardagligheter. Det vi hafva af hans Achilleis är en vacker och hellre alltför sinlig än sublim genrebild af hjeltens ungdom. Den på denna tid mycket gouterade tillfällighetspoesin ersatte, som Friedländer anmärker, i viss mån nutidens press, då den officiela tidningen, *acta diurna,* endast innehöll de nyheter regeringen ansåg nödvändiga att spridas.

Ett besynnerligt ämne för en recitation skildrar Plinius i ett bref. Den rike Regulus sörjer sin gosse och sörjer som ingen. Han utvecklar sin vanliga energi. Han låter föreviga den aflidne i färg, i vax, i brons, i silfver, i guld, i marmor, i elfenben. Han samlar en ofantlig åhörarekrets och uppläser en skrift om gossens lif, sänder den ut i en stor upplaga öfver hela Italien och låter den på alla orter föreläsas af personer med goda röstressurser, denna bok om ett barn, mera löjlig än egnad att framkalla medlidande; ty man vill tro att den icke är skrifven om ett barn, utan af ett barn.

Men det sades att man äfven i formen för recitationerna, i det yttre uppträdandet sökte det ovanliga. I allmänhet tyckes en viss högtidlig pregel hafva varit tryckt uppå dem, lika-

som på teatern. Plinius omtalar med förtrytelse det störande intermezzo, som tilldrog sig vid Passenni Paulli föredrag. Paullus läser: *Prisce iubes* (O Priscus, du befaller), och då utropar en närvarande med detta namn: *ego vero non iubeo* (Nej, jag befaller icke). Vi sågo redan i början Persius teckna en föreläsare i sin prydno. För att icke porträttet må anses för en karrikatyr, bör till jemförelse tilläggas att andra författare omtala rhetorns effektfulla yttre, hans parfymdoft, hans kvinliga ögonkast och hans honingssöta stämma. Föreläsaren vill, heter det, äfven genom sin person utgöra ett vackert skådespel. Det klädde föreläsaren väl att röja en viss blygsamhet i stämman och en viss oro i sitt ansigte. Då han kom till en ny ort — ambulatoriska föredragare voro ingen sällsynthet, ehuru de flesta underrättelser åsyfta förhållandena i Rom — plägade han inledningsvis säga något godt om staden, dess innevånare och deras sträfvanden. Och ehuru ryktet föregick honom, försmådde han icke att också tala litet för sig sjelf.

Synnerligen vigtig var aktionen. Den blifvande talaren — och de flesta romare med några apparencer gingo fortfarande i talareskolan — ger Quintilianus de minutiösaste föreskrifter om alla utförandets detaljer. Det är naturligt att det mesta äfven gälde föreläsarene, som i början tycktes uppträda mera anspråkslöst, men snart, ju mer innehållet försämrades, genom gester och minspel blefvo ett slags skådespelare, som framför allt sökte effekt. Då, såsom vi sett, författarene för det mesta sjelfve uppträdde, råkade de ofta i stort bryderi, om de icke lyckades väl i deklamationen. Plinius läste icke väl upp vers och lät derför en af sine frigifne göra det i sitt ställe, men ämnade sjelf, likasom många andra, bredvid denne deltaga i representationen genom minspel och gestikulation. Den vekliga, sinliga affektation, med hvilken mången föreläsare sökte och vann bifall hos ett omanligt slägte, väckte förbittring äfven hos andra än Persius. Man menade till och med att det icke var så stor skilnad, om man utöfvade otukt på detta sätt eller på ett gröfre. Naturligtvis var i detta skådespelet och pantomimen en förebild. I synnerhet den senare blef snart beryktad för sina lasciva danser och sin tvetydiga musik, likasom den utmärkte sig för sin fulländade gestikulation. När Bathyllus dansade Ledas rol, voro stadsdamerna utom sig af vällustig njutning, och beklagligt nog började till och med den landtliga oskulden då göra sina första lärospån.

Sambandet emellan pantomimerna och literatörerne höll sig också derigenom att ansedde poeter, såsom till exempel Statius, skrefvo pantomim-texter, hvarpå de förtjenade mycket mer än någonsin genom sina dikter. Det var naturligt att den krassa atmosfer, som rådde i de flesta af kejsartidens nöjen, skulle lägra sig äfven öfver recitationerna och att vid dem aktörernes fel skulle imiteras. Om den bekante Pylades lät komma sig till last öfverdrifter vid återgifvandet af Herkules vansinne, hur skulle en reciterande dilettant kunna hålla sig fri från misstag? En egendomlighet, som låter nästan otrolig, karakteriserar väl det gränslösa effektsökeriet, huru långt man i denna period af literärt förfall hade hunnit och huru litet man generade sig för att hopblanda de af estetiken särskilda konstarterna med hvarandra. Dikter, som voro bestämda för recitation, uppfördes under dans på teatern. Ja, Tacitus berättar »något som knapt borde kunna låta höra sig, att flere talare till sin ära och sitt beröm och som något snillrikt skryta dermed att man sjöng och dansade deras talkonsept».

Huru litet innehållet för mången var hufvudsak framgår af recitationerna på främmande språk, särskildt grekiskan. Ty om det också hörde till god ton för hvartdera könet att kunna Hellas tungomål, var denna kunskap och bekantskapen med den grekiska literaturen på originalspråket ofta blott ett sken. Redan Cicero ironiserar detta snobberi, och från senare tider anföras flere exempel på okunnighet i grekiska. Men den grekiska sofisten Hadrianus vann stort bifall i Rom hos senatorer och riddare, som icke förstodo honom. Man beundrade hans stämma och tonfall, modulationerna och rytmen i hans tal; det var som hade man hört en näktergals härliga toner. Också hade man på teatern vant sig att höra, men föga nog förstå aktörer med alla slags språk *(omnium linguarum histriones)*.

Bifallets styrka var icke mindre teatraliskt. Man applåderade, tillropade uppmuntrande ord och visade åtbörder af den högsta förtjusning, man reste sig och kastade slängkyssar. Plinius skrifver till Spurinna om en ung ädlings recitation, att han vid slutet mycket och länge kysste denne och berömde honom samt lyckönskade hans mor och broder. Dock synes hans fröjd mindre härröra af recitationens förträfflighet än deraf, att den förnäma ynglingen sålunda utmärkte sig framför sina geli-

kar, hvilka ofta icke hade att uppvisa något annat vackert än sina anor.

Frågade man redan i allmänhet i Rom efter de uppträdandes rikedom och inflytande mer än efter deras karakter och snille, så var man naturligtvis i högsta grad partisk för kejsarene, som icke sällan höllo föredrag. Claudius läste i en mindre krets med mycken möda upp hvad han skrifvit — Suetonius omtalar hans svårighet att vid ett tillfälle återhålla sitt ständigt påkommande skratt, då i början af föreläsningen en fet person krossat några bänkar och väckt allmän uppståndelse. Sedermera begagnade sig Claudius af en legd föreläsare *(lector)*. Nero saknade, som bekant, till den grad grundlig bildning att han måste låta Seneca skrifva sina tal, men hängaf sig så mycket mer åt konst och literatur. Han nöjde sig icke med att genom sin slipade smaragd — han var närsynt — betrakta skådespelen, utan deltog sjelf i dem med den största ifver, och då han offentligen föreläste sina egna dikter, beslöt man tacksägelsefester! Som prins reciterade äfven Domitianus. Han förstorade dessutom de pris man plägade tilldela föreläsande skalder. Medan detta förut skedde sporadiskt och mest gälde grekiska författare, införde Domitianus i den capitolinska pristäflan *till* och med prosa. Skaldekronan i Rom var en storartad och glänsande belöning, som lefde länge i minnet och i en långt senare tid åter började utgifvas. Petrarca föredrog lagerkransen i Rom framför den, som samtidigt erbjöds honom af universitetet i Paris.

Under all den glans, som kom de offentligen uppträdande författarene till del, var, såsom antydts, deras ställning allt annat än lysande. Likasom bland aktörerne endast några få blefvo uppburne och rika, medan de fleste voro obetydliga och fattiga och i sitt hemlif hade en sorglustig kontrast till det ståtliga uppträdandet på scenen, så kommo sig bland skalderna blott få till goda dagar. De rika och förnäma följde icke länge Mecenas vackra föredöme. Väl hörde de gerna sig firas af skalderna, men de afspisade dem med förbindliga ord eller obetydliga skänker. Martialis klagar ofta öfver detta missförhållande. Och om äfven han tyckes hafva varit en ohjelplig slarf och dertill en nästan simpel karakter, måste dock hans tiggeriepistlar till en viss grad anses betecknande för de förändrade tiderna. I ett ovanligt långt epigram besjunger denne riddare och tribun en toga, som Parthenius skänkt honom, och antyder på ett li-

stigt sätt i slutet, att hans öfriga drägt föga harmonierade med den vackra gåfvan. Men icke nog dermed. En annan gång klagar han öfver togans utslitna tillstånd, som gör att den numera icke påminner om Parthenius, utan om den fattige poeten sjelf. — Brödbekymmer, klagar Juvenalis, tilltäppa den poetiska ådern, och blott fursten tänker på skalderna. I lyckligaste fall omtalas han en kort tid, och från sin lysande föreläsning har han i behåll intet annat än obestämda, högljudda och konventionela bifallsyttringar och en flyktig glädje *(clamorem vagum et voces inanes et gaudium volucre,* säger Tacitus). Och med allt detta fortfar hans olyckliga skrifklåda *(scribendi cacoethes).* Vid lampans sken utarbetar han sina dikter. Mager och blek vandrar han bland likgiltiga menniskor.

Ofta har han svårt att finna publik för sina gratis-prestationer. Man kommer nödd och tvungen, man roar sig i förrummen med historietter och låter höra efter om föreläsningen redan börjats, om inledningen är slut eller om en tillräckligt stor del redan är öfverstånden. Då först träder man in långsamt och dröjande, men blifver ändock icke kvar till slutet, utan smyger sig bort eller går helt öppet sin väg. Genom den vidt utbredda dilettantismen var också konkurrensen stor, och man blef lätt led på föreläsningarna, oaktadt deras brokiga ämnen. Endast den outtröttlige Plinius omtalar med stor belåtenhet en årstids rikliga »skörd» af föreläsningar, då under hela april månad knapt en enda dag gick förbi utan någon recitation.

Näst alla slags poetiska ämnen voro historiska de vanligaste vid recitationerna; men äfven rättegångstal kunde man föreläsa, och icke heller vetenskapliga arbeten voro uteslutna. Efter Hadriani tid inslogs en mera prosaisk riktning i literaturen. Medan denne mångsidige man ännu på sin dödsbädd skref det bekanta poemet *Animula vagula blandula* och hans företrädare nästan alla uppträdde som poeter, hörde det efter honom till undantagen att kejsarene roade sig med dylikt, ehuru de flesta af dem stodo på en hög bildningsgrad. I stället började man i de vittra kretsarne vetenskapligt sysselsätta sig med de äldre skalderna och den literära historien. I det stora hela hade ju den romerska poesin icke någon stark lifskraft, och på denna tid hämmades dess tillväxt af många orsaker. Grekernes öfverväldigande inflytelser stäckte vingarne på mången poet vid mer originela utflygter. Poesi och lärdom eller åtminstone full-

ändad teknik betraktades länge som oupplösligt förbundna; poesin var en svär konst. Det var ju icke något ovanligt att pedagogerne och filologerne voro skalder eller kritiker. Ju mer retoriken, i hvars skola vi nämt att de fleste gingo, utbildade sig till ett system, desto mer aflägsnade sig undervisningen deri från det verkliga lifvet. Under påtrycket af föräldrars fåfänga och konvenansens fordringar sysselsatte sig brådmogna ynglingar med skolans och skolteorins abstraktioner, de öfvade sig i overkligt effektsökeri, i frambringande af tomma fraser och falsk patos. Den skadliga inverkan häraf på diktningen är ögonskenlig. Onaturliga karakterer och onaturliga situationer skildrades med förkärlek. Den öfverdrifna skolbildningen, som äfven Seneca kritiserar [1]), och den retoriska skenverlden framkallade sannerligen icke poetisk produktion och uppöfvade icke den poetiska förmågan i högre mening. Med den högt uppdrifna receptiviteten hos de unga förenade sig icke lätt en större sjelfverksamhet. Å andra sidan saknades, såsom naturligt är, i bredd med denna lärdomsmani ingalunda dess motsats, stor okunnighet i det nödvändigaste, till och med i ganska höga kretsar. Augustus kunde afskeda en tjensteman för ett ortografiskt fel, ehuru han sjelf följde en facilare, fonetisk princip (Sueton. Aug. 88), men Marcus Aurelius måste göra långt sorgligare erfarenheter. Tillika började kejsarrikets vidt omfattande administration, som på denna tid i många afseenden fullkomnades, taga såväl regentens som hans gunstlingars och hofvets tankar i anspråk. Talangerna fingo under mildare regeringar åter fritt utveckla sig och spridde sig åt olika håll. Mest bidrog måhända till omsvängningen det starka inflytandet af den grekiska sofistiken, som med sin till högsta fullkomning utbildade, att icke säga öfverbildade prosa och sin improvisatoriska förmåga lockade romerske författare till efterföljd. Appuleius till exempel är påtagligen en poetisk natur, denna framträder i hans skildringar och i hans diktion, men formen är prosans, den genomstuderade prosans.

Härtill kom — äfven derpå är Appuleius ett exempel — att filosofin långt mer än förut populariserades och gjordes till föremål för muntliga föredrag samt blef en beståndsdel i dagslitteraturen. Ju mer det sinliga elementet i konsten tog öfver-

[1]) Jfr härom J. A. Heikels framställning i Läroverkets för gossar och flickor program, Helsingfors 1885.

hand, ju mer arenans och cirkens oädla nöjen fängslade romerska män och kvinnor, ju mer religionen urartade till tomt formväsende eller vidskepligt bigotteri utan verkligt sedlig halt, desto ifrigare voro filosoferne med sina moralpredikningar. »O menniskor, I rusen i förderfvet. Hvad gören I olycklige? I söken sällheten der den icke finnes. Hvarför söken I den utom er? I er kropp, i rikedom, i makt, i herravälde bor den icke. Sen de starke, de rike, de mäktige, hören deras klagan och suckar, tänken på Nero och Sardanapalus, på Agamemnon! Hur är det möjligt att utan hus och hem, utan egodelar, naken, utan vård, utan tjenare, utan fosterland lefva lycklig? Se, Gud har sändt er den, som i verk och handling kan bevisa er, att det är möjligt.» Och i sjelfva verket gafs det filosofer, som icke inskränkte sig till predikan. Seneca tadlades visserligen för sin girighet, men Demetrius, som i trasor talade i filosofiska ämnen, tillbakavisade med hån en stor penningesumma, som Caligula erbjöd honom. De förnämsta män i staten sökte hans sällskap och lyssnade till hans läror.

Men å andra sidan voro ofta föredragarene af filosofiska läror lika litet fria från fåfänglighet som recitatorerne. Man klandrade dem dessutom för hyckleri och beskylde dem för osedlighet; många påstodos kläda sig i filosofens grofva mantel blott för att med den skyla sitt lastbara lefnadssätt. Deras inbördes stridigheter och oförsonlighet ingaf allmänheten misstro. Nero fann ett nöje i att bjuda filosofer af olika åsigter på middag, för att höra deras häftiga tvister. Deras högmod var stort. Apollonius bekvämade sig icke att flytta till det palats, der den unge Marcus Aurelius bodde: lärjungen borde komma till läraren, och så gjorde prinsen äfven. Dock fick mången nöja sig med att i en rik mans hus figurera som filosof, men tillika förrätta allehanda lägre sysslor och röna ett föga aktningsfullt bemötande. Likasom de literära recitationerna voro äfven filosofernes föreläsningar för många åhörare ett blott tidsfördrif. Man sökte blott något för örat, men tänkte alls icke på att lemna sina fel och söka en ny norm för sitt lefverne. Så länge filosofen talade i allmänhet, hörde man gerna på, men blef han frimodigare, förargades man. Man sökte näring för sin smak och sin konversation, men icke för sitt andliga lif. Intet under att filosoferne rättade sig efter sin publiks fordringar och fägnade den med vackra skildringar eller välklingande ord i stället för

att söka träffa dess fel. Man kunde tro sig höra en flöjtblåsare eller en annan musikalisk virtuos och icke en filosof, så rytmiskt var språket, så ursinnigt var bifallet.

Det skulle föra oss för långt att till slut försöka företaga en mönstring af publiken vid de offentliga föreläsningarna af poeter, historiker, filosofer och andra författare i kejsaredömets Rom. De gamle skriftställarenes antydningar i denna sak äro icke heller så tydliga, att en fullt klar bild af ett literärt auditorium skulle kunna utan fantasins osäkra ledning upprullas. Hvad man finner hos auktorerne i den vägen är i det närmaste redan nämdt. Vi kunna tillägga den skildring Plinius ger af sin maka. Hon läser och lär sig till och med utantill hans broskyrer. Då han reciterar sitter hon undanskymd i närheten och uppfångar begärligt allt bifall, som tilldelas hennes man. Han tackar sin svärmor för denna hustru, som så ifrigt deltager i hans själslif och förutspår på denna grund en ständig lycka i deras äktenskap. Men tyvärr kan man icke antaga att Plinii maka vore en allmän typ. Om äfven den romerska jungfrun fick en viss bildning och i viss mån kunde uppträda i det offentliga, räckte detta icke till att värja henne för de förderfvande intryck, för hvilka hon var utsatt i hufvudstaden. Återvände icke hvarje Penelope som en Helena från den på förströelser rika badsejouren i Baiae, så väntade henne i verldsstaden tusen frestelser och tusen roligare nöjen än de allvarligare recitationerna. Hennes väninnor togo henne med för att se och ses på arenan, der någon af dem sjelf kunde uppträda, såsom det hände sig på Neros tid med förnäma damer. De gjorde henne bekanta med atleter och ballettmästare, med musiker och skådespelare, som i hvardagslifvet agerade lika utstuderadt som på scenen. De rådde henne att taga en *procurator* för sina affärer, en väl friserad ungdom, en äkta cicisbé, som snart också bestyrde om mannens affärer. Fullt upp hade hon med sin toilett, som flere gånger om dagen byttes. Eller ock tillbragte hon sin tid med asketiska öfningar i något af de många olika gudarnes tempel. Ofta voro icke heller fruntimrens vittra studier mycket värda. Juvenalis beklagar sig öfver de damer, som med oupphörligt estetiskt snack öfverrösta filologer, rhetorer, sakförare och till och med härolder, det låter som klockors klang och trumpetens smattrande; dertill förarga de sina män och sina vänner med att rätta deras fel mot grammatiken.

En trägen åhörare var säkert landsbon, som med sina strängare seder och sin allvarligare lifsåskådning hade kommit till Rom för att studera, icke blott för att bese dess prakt och dess märkvärdigheter. Dock hvem skulle kunna öfverblicka alla dessa kejsarstadens hundrade vitterhetsälskande typer bland dess en till två miljoner innevånare! Der hafva vi uppkomlingen, miljonären med de uppdiktade anorna, der han i sin af rödklädda lakejer burna *lectica* tager sig den lur, som konvenansen nekade honom vid recitationen. Der hafva vi den rike läkaren, som nyss hemkommit från en studieresa till Alexandria och berättar om Egyptens många märkvärdigheter och huru han inristat sitt namn i den underbara Memnonkolossen. Der den kejserlige sekreteraren, en af tidens bäste stilister, som spekulerar på en hög post och, ehuru han känner recitationernas ringa värde, framför allt vill vara *comme il faut;* och sakföraren, som man beskyller för att göra svart till hvitt *(nigrum in candida vertunt).* Der hafva vi den stolte senatorn, som dock aldrig är rätt säker på sin afundade plats; kanske röra sig hans allvarliga tankar kring den olycklige landsflyktige embetsbroder, hvilken nu plägar uppträda som rhetor med följande, på medlidande beräknade inledning: »Hvilken grym lek du har, Fortuna! Af senatorerne gör du professorer och af professorerne senatorer». Der går åter en mycket omtalad skådespelare, hvilken en ung medlem af noblessen följer med en betjents påpasslighet.

Så när hade vi glömt en typ, ehuru dess representanter oupphörligen kretsa ikring oss, det är ardelionen, den brinnande »fjesken», som är öfverallt och ingenstädes, vet allt och ingenting. Först explicerar han väderleken *(ver aperire se coepit,* det blir vår), så berättar han att handlanden med de vackra kristallsakerna och med den magnifika våningen gjort bankrutt, medan hans sjuka hustru undergått en mjölkkur i Sabinerlandets barrskogar; han berättar om lindansare och fyrverkerier vid senaste offentliga spel, om en 136 års gammal man, om en storätare och en moder med 30 barn, om de nyaste märkvärdigheterna på missfoster-torget, om den kejserliga audiensen på nyårsdagen, då han oafbrutet uppehållit sig i palatsets närhet för att synas höra till hofvet; han vet att man i staden bryr Violantilla för en ung ädling; han har hört att dennes vänner under ett nattligt svärmeri illa tilltygat en fredlig kälkborgare och att en känd hyresvärd på spekulation bygt sitt hus

så illa, att det instörtat. Då vi icke bry oss ens derom, förtäljer han, att man numera visar samma dyrbara relik af Isis icke blott i Memfis, utan äfven i Koptos. Monstrekonserter, nya teaterpjeser, nya balletter, ett nytt praktfullt bad — allt har han på sin reportoar. Men då vi nu tillsammans kommit från en föreläsning, fråga vi honom hvad man menade om den så högt ansedde, äldre Plinii energiska opposition emot odödlighetsläran. Dermed blifva vi af med honom för att råka i händerna på ett exemplar af de literära fjeskarne. Hans signalement gifver oss Martialis (II: 7):

Nätt du läser, nätt du drifver mål, min vän;
häfder nätt du tecknar, nätt du skrifver vers,
skrifver nätta dramer, nätta epigram;
nätt du är som språkkarl, nätt som astrolog;
nätt du sjunger, dansar nätt, min Attalus,
spelar nätt på lyra, kastar bollen nätt.
Allting gör du nätt, men intet gör du väl;
skall jag säga hvad du är: en stor, stor fjesk.

Vi behöfva icke tro att alla romare med ardelionens lättsinne idkade eller gynnade vittra öfningar, vi behöfva icke heller tro, att ruttenheten i literaturens kärna var så långt gången, som formens försämring tycktes antyda, ej heller att sedeförfallet i det romerska riket var så stort, som det under vissa perioder var allmänt bland *la haute volée,* men vi måste tillstå att förfädrens, i svåra strider härdade sinne hade försvunnit från det vekliga folk, som efterträdde dem. De fleste tänkte blott på sig sjelfve och på sina njutningar. Och voro dessa icke alltid af det lägsta slaget, så voro de sällan ens i sin vackraste form af bästa halt. Öronfägnad, ögonfägnad och fåfängans tillfredsställande voro allt för dessa stundens barn, som icke tänkte på det som komma skulle. Verka godt, förbättra sig och andra ville ingen, handla ville ingen, men njuta ville alla, njuta af konstens och literaturens läckerbitar, medan ännu statsmaskineriet sörjde för det helas orubbade bestånd. Denna tids öfverförfinade kultur hotades icke i sitt eget sköte af socialister och nihilister, faran grodde vid de aflägsna gränserna, hos de råa barbarerne, på hvilka ingen tänkte. Hvarför skulle man ej vara sorglös? Men de kommo desse barbarer, och snart bortsopade de det mesta, och delvis det bästa af verldsstadens

storhet. Sångmön tystnade, historien krympte ihop och det literära lifvet utslocknade nästan helt och hållet. I sjette århundradet kunde ännu Cassiodorus upptäcka ett annat folk af statyer inom Roms murar, men tillvaron af en vitter samling hade icke ens en öfverdrifven loftalare kunnat denna tid inbilla sig eller andra i den stad, som haft af uppvisa en Ciceros, en Vergilii, en Taciti snilleverk.

F. Gustafsson.

Frankrikes jernvägspolitik.

II.

Vid sidan af Frankrikes stora stambanenät och dess första bibanenät, som, tillgodoseende allmänt nationela intressen, bygts och brukats med hjelp af statsmedel, har, sedan början af 1860 talet, allt mer och mer gjort sig gällande behofvet af en tredje jernvägskomplex, afsedd att betjena den lokala samfärdsel, hvilken stannat utom de båda andras trafikområde. En lag af 1865 lemnade dess uppkomst beroende af bidrag från departement och kommuner. Man afsåg att härigenom åstadkomma billiga och korta linier, hvilka hvarken skulle anlita statsverkets tillgångar eller konkurrera med de bolag, som af detta understöddes. Man hoppades derjemte ingjuta nytt lif i kommunalväsendet, då de lokala myndigheterna sålunda erhölle en ny och betydande uppgift, som väsentligen ökade deras inflytande och deras ansvar. Den rol, lagstiftaren velat anvisa denna bangrupp, var väl icke storartad, men den var nyttig och vigtig. Det var ett så i ekonomiskt, som politiskt afseende godt uppslag, som gjordes i och med detta försök att decentralisera förvaltningsväsendet genom att lyfta en börda från staten och låta kommunerna sjelfva taga vara på ett af sina dyrbaraste intressen.

Denna lagstiftningsåtgärd har emellertid haft mer vidtutseende och helt andra följder än dess upphofsmän kunnat ana. De lokala myndigheterna, hvilkas verksamhet städse varit underkastad den noggrannaste öfverhetliga reglementering och kon-

327877A

troll så i stort som smått, ådagalade, när det gälde att reda sig på egen hand, en beklaglig brist på insigt och förutseende. Deras banor blefvo för talrika, för långa och framför allt för dyra; anläggningskostnaderna, som beräknats till 50 à 80,000 francs pr kilometer, stego i sjelfva verket till i medeltal 250,000 francs. Koncessionärerne voro oförmögna att fullgöra sina förbindelser, och flertalet af dem stod efter ett tiotal år i begrepp att göra fallit. Samtidigt råkade några bolag, åt hvilka staten upplåtit linier af sekundär betydenhet, i bryderi och sågo sig, äfven de, urståndsatta att fullfölja sina byggnadsarbeten.

Dessa kompaniers obestånd visade att Frankrikes jernvägspolitik kommit till gränsen af ett nytt skede. De i någon mån rentabla [1]) banorna voro bygda, och jernvägsnätet hade redan för länge sedan nått den utveckling att dess vidare tillväxt måste ske på allmän bekostnad. Huru skulle staten handla under sådana förhållanden? Var det skäl att låta denna industri vidga sig utöfver gränserna för en produktiv affär? Och i så fall, huru mycket? Borde man inskränka sig till att hålla vid lif de grenar, som redan hotat tvina bort? Borde man fortsättningsvis skapa nya? Eller vore det klokare och rättare att stanna, der man stod, och ej vidare nedlägga allmänna medel i företag, som sent eller aldrig skulle ge dem igen?

Vid afgörandet af frågan om och i hvad utsträckning icke rentabla banor skulle byggas, gälde det att söka beräkna den indirekta nytta, de kunde göra samhället, och väga den mot den direkta förlust, de skulle åsamka statsverket. Det måste alltid vara svårt att i penningar värdera den vinst, som den trafikerande allmänheten drager af en kommunikationsled, och synnerligen grannlaga blir denna uppgift, då värderingen skall läggas

[1]) De hufvudsakliga uppoffringar, som franska staten gjort för åstadkommande af jernvägar, äro årliga utbetalningar som hjelp åt de stora bolagen vid erläggandet af räntan å deras skulder. De belopp, som af allmänna medel härtill åtgått, finnas angifna i föregående delen af denna uppsats. När det gäller bedöma hvilken börda samhället bort och kunnat åtaga sig för vidare utveckling af kommunikationsväsendet, bör emot dessa omkostnader ställas den fördel staten dragit af jernvägarna 1:o derigenom, att bolagen förbundit sig att för dess räkning gratis utföra vissa transporter, t. ex. postbefordringen, 2:o derigenom, att de beskattats. Värdet af denna statens profit har år 1866 beräknats till 96,852,745 francs. Det har derefter år från år ökats och beräknades för år 1882 till 269,242,835 francs.

ill grund för vidtutseende regeringsåtgärder. Man har i Frankike, för att finna en något så när hållbar beräkningsgrund, till n början studerat verkningarna af det redan förefintliga jernvägsnätet och har dervid tillämpat följande betraktelsesätt: Den ndirekta nyttan af en jernväg visar sig i flere former. I en el låter den numeriskt uppskatta sig, i andra icke. Till de enare höra: vinsten af snabbare tankeutbyte; den utveckling af näringarna, som utan banan ej skulle skett och hvilken ökat nationalvälmågan, hvarigenom tillika skatterna blifvit mera gifvande och statsverkets tillgångar vuxit; underlättandet af landets försvar m. fl. Dessa moment äro af utomordentlig betydelse, men de måste lemnas å sido, när det gäller en sifferberäkning. En sådan kan svårligen afse mer än en omständighet. och det är skilnaden mellan det pris, som nu erlägges för varors transport, och det som skulle erläggas, derest inga jernvägar funnes. En uträkning häraf, grundad på förhållandena sådana de voro år 1877, har lemnat följande resultat: Prisskilnaden för en tonnekilometer är 0,272 francs. Hela bansträckningen utgjorde 21,019 kilometer, vigten af transporteradt gods 404,667 tonnes. Summan af besparade kostnader var sålunda, uttryckt i tusental francs: 2,313,549. Jernvägsnätets anläggningskapital, ökadt med årskostnaderna för dess underhåll kapitaliserade efter 5 %, steg till tusental francs: 12,401,210. Räntan på denna summa, beräknad efter 5 %, gör 620,060 francs, som, jemförda med den nyss anförda årsbesparingen, lemna ett öfverskott af 1,693,489,000 francs, hvilket vore att anse som nationens rena behållning. Det i jernvägsindustrin nedlagda kapitalet gåfve sålunda 13 % ränta.

Mot denna uppskattning kunde måhända en mängd anmärkningar göras, men huru som helst, är dess resultat ett minimum. Till detsamma borde läggas vinsten af snabbare och regelbundnare transportbefordran. Toge man tidsvinsten med och beräknade den äfven efter lägsta grund, skulle dock ofvanskrifna ofantliga summa växa ut till än mer häpnadsväckande dimensioner.

Då den indirekta nyttan af de redan förefintliga jernvägarna enligt lägsta möjliga värdering visade sig så utomordentligt stor, var det förklarligt att man skulle besluta sig för att bygga vidare, äfven om de nya banorna blefve något mindre vinstgifvande. Lagarna af den 16 och 31 december 1875 hade

redan till jernvägsnätet lagt 2,795 kilometer. Den 11 juni 1878 voterades yttermera åt ministern för allmänna arbetena en kredit af 331 millioner francs att användas till inköp och fullbordande af sådana linier, hvilkas koncessionärer råkat på obestånd, innan de hunnit utföra sina arbeten. Och slutligen antogo kamrarna den 17 juli 1879 ett lagförslag, som afsåg anläggandet af yttermera 8,823 bankilometer.

Den sista och största af dessa byggnadsplaner har nämts efter sin upphofsman, *de Freycinet,* dåvarande minister för allmänna byggnaderna och nuvarande minister för utrikes ärendena. Den utarbetades af honom i samråd med tvenne andra af Frankrikes främsta statsmän, *Léon Say* och *Gambetta.* Med dessa tre namn som borgen för sitt gagn och sin lämplighet i tekniskt, finansielt och politiskt hänseende blef den utan tvekan antagen af lagstiftande församlingen, och dess förverkligande har sedan dess varit en af den franska politikens hufvuduppgifter.

För att fatta betydelsen af *le plan Freycinet* och de förändringar, den sedan sex år tillbaka undergått, är det till en början nödigt att närmare skärskåda den i dess ursprungliga form. Léon Say har utförligt redogjort[1]) för dess uppkomst och första syfte. Man villé ej allenast skapa jernvägar utan ock förbättra och föröka landets hamnar och kanaler. För det förra ändamålet hade man beräknat en utgift af omkring $3\,^1/_2$ milliarder, för det senare omkring 1 milliard. Tillsammans $4\,^1/_2$ milliarder.

Hvad jernvägarna beträffar, har Léon Say, för att utröna den trafik de kunde få och den nytta de komme att göra, sökt taga reda på huru stor del af Frankrikes befolkning, som genom dem skulle försättas i direkt åtnjutande af förbättrade kommunikationer. Han har till en början trott sig finna att samtliga de banor, hvilkas byggande antingen utförts eller ock blott beslutats före år 1878, med en spårlängd af omkring 35,000 kilometer betjenade ett innevånaretal af 27 à 28 millioner, boende inom en rayon af 6 à 7 kilometer på hvardera sidan af banan. Sålunda omkring 790 menniskor pr bankilometer. De linier, som innefattades i de Freycinets plan, skulle, enligt enahanda beräkning, med en banlängd af omkring 8,800 kilometer, komma att betjena omkring 2 millioner innevånare, det är 230

[1]) Senatens debatter för den 20 december 1882.

menniskor pr kilometer. Med den trafik, de sålunda komme att erhålla, hoppades man att deras indirekta nytta skulle blifva omkring 30,000 francs årligen pr kilometer, beräknad enligt samma metod, som ofvan angaf den indirekta nyttan af de redan exploiterade jernvägarna till öfver hundratusen francs årligen pr kilometer.

Dessa beräkningar göra naturligtvis icke anspråk på fullkomlig visshet. Men de visa i alla händelser att staten iklädts förbindelser, som väl äro de största rimliga i förhållande till de väntade resultaten. Att lagstiftaren kunde göra detta, berodde af särskilda ekonomiska, att han ville det, af särskilda politiska förhållanden, som vid denna tidpunkt i samverkan gåfvo en ny riktning åt Frankrikes politik. Spåren af 1870—71 års förödelse höllo på att försvinna, och tillväxten af nationens nydanade välstånd fann naturligen sin gradmätare i statsverkets rikligare penningetillgång. Summan af de allmänna medel, som kriget mot Tyskland slukat, beräknades i rundt tal till 11 milliarder, af hvilka endast 9 $^1/_2$ millarder ökat statsskulden, under det den närvarande generationen redan betalat 1 $^1/_2$. För att bestrida dessa oerhörda utgifter hade nationalförsamlingen med exempellöst nit pålagt nya skatter, som folket med exempellöst mod fördragit. De blefvo år från år allt mer och mer inbringande, och 1875 kunde finansministern visa samma jemvigt mellan debet och credit som år 1869. Sedan dess hade ansenliga öfverskott antecknats och än större kunde motses. Man hade nu att besluta huru dessa medel skulle användas. Det fans två vägar att välja mellan: antingen att bibehålla statens utgifter vid det gamla och minska skattebördan, eller att blott delvis afskaffa pålagorna och öka statsutgifterna genom vidtagandet af allmännyttiga arbeten.

Nationalförsamlingen med sin monarkiskt sinnade majoritet hade emellertid spelat ut sin rol och lemnat frågan att lösas af det republikanska partiet, som vann obestridd öfvervigt i det nya parlament, hvilket bildats enligt den nya konstitutionen. De män, som nu på allvar skulle grundlägga republiken, ville vinna allmänheten genom en lysande statshandling, som gåfve landet ett synbart och mäktigt vittnesbörd om hvad den kunde göra för dess förkofran. I detta syfte tillkom och antogs de Freycinets plan.

Emellertid tycktes den icke tillfredsställande, och kamrarne beslöto tid efter annan att yttermera utvidga dess gränser. Vid

utgången af år 1882 beräknade man, att kostnaderna för dess förverkligande skulle stiga till minst 9 milliarder, deraf 6 milliarder för jernvägsbyggnader.

Samtidigt förspordes ett enträget yrkande på en allmän nedsättning och förenkling af hela jernvägsnätets tariffer. Och för att nå detta mål har man föreslagit, att staten skulle från de stora bolagen återköpa deras linier och framdeles sjelf bruka dem. Af praktiska skäl har detta förslag väl ej kunnat genomföras, men dess princip har lagstiftaren antagit, i det han som fält för tariffexperiment skapat ett statsbanenät, bestående till väsentligaste delen af de sekundärbanor, som regeringen år 1878 inköpt, emedan deras koncessionärer råkat på obestånd.

Denna dubbla tendens att bygga improduktiva jernvägar och att bruka dem enligt en improduktiv metod syftar klarligen att gynna enskilda intressen på allmän bekostnad. Den är en bland de märkligaste af de mångfaldiga yttringarna af en politik, som under senaste årtionde vunnit allt större och större insteg i Frankrike. För att blifva deputerad nödgas en person lofva sina valmän guld och gröna skogar, för att hafva utsigt att blifva återvald måste han skaffa dem någonting af det han lofvat, en kanal, en väg, en jernväg, en skola, öfverhufvudtaget ett statsanslag. För att blifva minister nödgas en person lofva sin majoritet att fullgöra dess förbindelser gentemot valmännen, och för att hafva någon utsigt att sitta kvar på sin taburett måste han infria någon del af sina löften. Följden är att staten får sig uppdragen en ständigt växande mängd af företag, hvilkas skötsel kräfver ständigt ökade omkostnader. År 1869 stego de allmänna utgifterna till i rundt tal 1,904,2 millioner, år 1876 till 3,030,7 millioner och år 1883 till 3,556,9 millioner [1]).

Man har skylt denna fruktansvärdt snabba tillväxt på Frankrikes republikanska författning och man har påstått att en demokratisk regering nödvändigtvis måste vara en dyr regering; man har sökt uppvisa de frestelser till slöseri, som skulle anfäkta den mer än en annan, de väljande massornas okunnighet,

---

[1]) Statsutgifterna vid tidigare tidpunkter hafva varit:

1832	1,174,350,197.
1840	1,363,711,102.
1847	1,629,678,089.
1857	1,892,526,217.
1865	2,147,191,012.

partiernas hållningslöshet, ledarnes egennytta, regeringens vanmakt gentemot representationen och de täta ministerskiftena. Det är klart att ett system, hvars hufvudpunkter äro allmän rösträtt och partiregering i parlamentariska former, skall hafva sina vådor och olägenheter såväl som hvarje annat. Det är lika så litet som något annat en säker borgen för rättskaffenhet och oegennytta hos de maktegande, ty i statslifvet är anden hufvudsak och bokstafven bisak, allt beror af medborgarenes sinnelag och blott föga af regeringsformens paragrafer. Under republiken har tvifvelsutan månget missbruk och mycken korruption förekommit. Det är allom bekant att ministrar, för att skaffa plats åt sina partivänner, entledigat och pensionerat arbetsföra embetsmän samt derutöfver inrättat onödiga tjenster i sina byråer. Det är ingen hemlighet att svek vid skatteuppbörden fått försiggå obeifrade på grund af politiska hänsyn, eller att stora summor bortslösats i pensioner åt folk, som icke haft andra anspråk på dem än sitt ministeriela sinnelag och sin tjenstvillighet. Dessa och andra synder ligga i öppen dag. De hafva i oändlighet blifvit omskrifna och utskrikna. Och likvisst lärer man svårligen kunna bevisa att den tredje republikens politiska moralitet är sämre än det andra kejsardömets. Den har ärft det lyte, som vidlådt de föregående regimerna allt sedan Ludvig XIV:s tid: en vidtutgrenad, allsmäktig och öfver höfvan centraliserad administration, hvars oförnuftiga förmynderskap kväft folkets medborgarkänsla och sjelfständighet. Detta onda har varsnats mer tydligt under en statsform, som framför allt kräfver allmän anda, men å andra sidan har den fria författningen redan efter ett och ett halft årtionde hunnit visa sin uppfostrande inverkan, och det är obestridligt att den franska allmänheten, om den betalt dryga lärpenningar, äfven gjort betydande framsteg i politisk mognad, i sans och erfarenhet.

Det är ej en växande brist på offentlig rättskänsla, som förorsakat de allmänna utgifternas tillökning. Roten till den parlamentariska praxis, som ofvan påpekats, är den vidsträckta tillämpningen af en ekonomisk teori. Man anser att staten till sina mångfaldiga andra uppgifter bör lägga den att reglera folkets näringslif sålunda att förmögenhetsförhållandena utjemnas och hvarje medborgare erhåller, icke så mycket som han kan förtjena genom fritt byte i fri marknad, utan så mycket som regeringen finner honom vara värd att ega. Denna åsigt, som

ofta uppträdt i den ekonomiska vetenskapen med olika nyanser och under olika namn, socialism, kommunism, m. fl. har på senare tider allt mer och mer tillämpats vid de kontinentala staternas lagstiftning. Tyskland har dervidlag gått i spetsen, Frankrike har följt på afstånd. Man har sträfvat till målet på två vägar, sålunda att man tagit från en del och gifvit åt en annan, och sålunda att man tagit från alla och gifvit åt några. I förra fallet har man helst betjenat sig af höjda tulltariffer, genom hvilka afnämarne af en del varor tvungits skatta åt tillverkarne. I det senare har man gått ttll väga på skilda sätt. Allmänna medel hafva direkte utdelats åt vissa personer, exempelvis såsom premier åt skeppsredare. Men i allmänhet har man föredragit att, skattedragarne till nackdel, utvidga statens industriela verksamhet. Man har sålunda gynnat tvenne grupper af medborgare, för det första dem, som genom densamma fått arbetsförtjenst, för det andra dem, som kommit i åtnjutande af dess produkter.

Följdriktiga tillämpningen af detta system har ofta i skrift framstälts af dess anhängare. Den vore att göra all näring till regale och alla menniskor till kronoembetsmän, hvilkas arbete och lön bestämdes af en allsmäktig regering. I praktiken har man tills vidare nöjt sig med att taga blott ett par steg i den riktningen. Fortskaffningsväsendet, som i väsentlig mon måste vara statssak, har erbjudit ett ypperligt fält för de första försöken. Då jernvägsindustrin på grund af sin natur är ett monopol, då den i alla händelser måste understödas och öfvervakas af allmän myndighet, har det fallit sig enkelt att vid dess förvaltande utsträcka statens verksamhet något längre än nödigt varit. Deraf den oerhörda utvidgningen af Freycinets plan.

Den ekonomiska uppfattning, af hvars yttringar dessa storartade byggnadsföretag kanske äro de märkeligaste, har visat sig leda till resultat, dem man icke förutsett och icke velat kännas vid, men som ej desto mindre äro i ögonen fallande.

Léon Say, som utarbetat den finansiela delen af det ursprungliga förslaget, tvekade ej att samvetsgrant beräkna och öppet tillkännagifva hvilka uppoffringar det skulle kräfva. Det var i hans och hans meningsfränders tanke ett allmänt nationelt intresse, som genom dem tillgodosåges. Hans plan var att de nödiga medlen skulle anskaffas genom statslån till ett belopp af 4 à 500 millioner under hvarje af de tio år, som följde 1878.

Detta läte så mycket hellre göra sig, som de stora jernvägsbolagen, hvilka redan höllo på att afsluta sina byggnadsarbeten, i det närmaste upphört att anlita penningemarknaden. Staten borde antaga den mest omtyckta formen af deras obligationer, 3 % med amortering, och allmänheten, som vant sig att lägga ned sina besparingar i sådana papper, skulle helt säkert gerna fortsätta dermed. De summor, som sålunda inflöte, skulle föras till en särskild fond, benämd *budget sur ressources extraordinaires* och afsedd uteslutande för allmänna byggnadsarbeten. På detta sätt upptogs under Léon Says finansförvaltning ett statslån af omkring en half milliards storlek.

Léon Says efterträdare, som mer än fördubblade Freycinets plan, kunde icke längre för sina utgifter åberopa ett allmänt nationelt intresse. Bästa beviset härför är att de sökte dölja dem. De ville lägga ned nio milliarder och mera i allmänna arbeten, de ville utsträcka regeringens verksamhet åt alla håll, men de ville icke visa hvad det kostade. Efter att år 1881 sett sig nödsakade att betäcka föregående års brister genom ett ansenligt lån efter Léon Says plan, skydde de att vidare öppet öka en statsskuld, hvars räntor redan på skattedragarne lade en årlig börda af öfver en milliard.

Huru de under sådana förhållanden kunde drifva sin politik låter förklara sig vid en närmare blick på af Frankrikes statshushållning.

En af dess egendomligheter är att regeringens förslag till finanslag uppgöres så tidigt som femton månader före det afsedda årets början. Häraf följer att uppskattningen af utgifter och inkomster blott ungefärligen kan stämma öfverens med förhållandena sådana de i verkligheten gestalta sig. Den nya politiken har skickligt betjenat sig af denna omständighet. Man har sorgfälligt undvikit att ådraga dess fordringar allt för stor uppmärksamhet genom siffror, på regelbundet sätt införda i budgeten, och denna har sålunda, då den granskats af parlamentet kunnat visa en tryggande jemnvigt, som bedragit den stora allmänheten och till en del lagstiftarne sjelfva. Men så snart finansåret ingått, har man oförmärkt börjat votera de mest olikartade supplementärkrediter, hvilkas för gången måttliga belopp öfverskylt deras mängd. De stora byggnadsarbetena oafsedda, hafva de tillskott till vanliga utgiftstitlar, som sålunda beslutats, under åren 1880, 1881 och 1882 stigit till resp. 124,9, 182 och

219,3 millioner. Som man ser, borde deras summor varit stora nog att inge betänkligheter. Men ingen har sammanräknat dem. Ty detta missbruk har gått hand i hand med ett annat. Kamrarne som haft fullt upp att göra med att votera nya utgifter, ha ej fått tid att taga kännedom om räkenskaperna för de gamla, och ministrarne, som haft tusen andra saker att tänka på, ha icke brådskat med att ställa dem i ordning. Följden är att man handskats med årets drätsel utan att hafva någon klar föreställning om fjolårets och att såväl lagstiftarne som allmänheten fått nöja sig med provisoriska kalkyler, sväfvande siffror och oafslutade konti. Emellertid böra räkenskaperna för ett finansår granskas af parlamentet och ändgiltigt afslutas genom en lag, som bör föreläggas inom de tvenne första månaderna efter utgången af det år, hvarunder bokslutet gjorts, sålunda till exempel för 1881 års budget före den första mars 1883. Denna bestämning, som dock ej synes vara för hård, efterlefves aldrig, och följderna häraf har visat sig allt mer och mer bedröfliga. Så hade till exempel deputeradekammaren i maj månad år 1883 ej mindre än tio års budgeter öfver sig, räkenskaperna för åren 1875—1879, som voro den förelagda, men ej ännu upptagna till behandling, dem för åren 1880 och 1881, som afslutats, men ej ännu kommit från finansministeriet, dem för år 1882, som ej ännu slutförts, det löpande årets affärer och förslaget till finanslag för 1884. När statsutskottet år 1882 ville taga kännedom om skattkammarens ställning, sträckte sig den sist utkomna relationen icke utöfver år 1879 oaktadt den lagenligt bort innefatta år 1881. Alla sådana dröjsmål hafva ytterst och sist berott af det oerhörda arbete, som erfordras för att ordna och granska den ständigt växande mångfalden af utgifts- och inkomstposter, som statens vidgade verksamhet gjort nödiga. De i sin ordning hafva höljt ställningen i mörker, minskat den eggelse till sparsamhet, som en klar öfverblick af affärerna alltid måste medföra, och sålunda varit en vigtig orsak till fortsättningen af den politik, hvaraf de framkallats.

Man har på detta sätt fått en ordinarie budget som i verkligheten från 1880 till 1883 vuxit med 240 millioner och som i verkligheten dragits med ett 150 millioners deficit. Vid dess sida har man haft Léon Says extraordinarie budget, hvilken från början var beräknad att lefva på ränteemission. Man har nu blandat ihop de båda och lagt en del af den förras tunga

på den senare. Med andra ord, man har bestridt ordinarie statsutgifter med lån. Och detta på samma gång man beslutat fördubbla de extraordinarie expenserna för allmänna arbeten.

Det är synnerligen upplysande att för några år följa vexlingarna af *le budget sur ressources extraordinaires* och se hvartill dess tillgångar användts. Nedanstående tablå visar dess belopp samt fördelningen mellan de skilda ministerierna.

	år 1880 millioner francs:	år 1881 millioner francs:	år 1882 millioner francs:
Den extraordinära budgeten ursprungligen i finanslagen beräknad till: . .	**615**	**644**	**559**
Dess slutliga belopp:	**479**	**707**	**765**
Deraf anslagna åt ministern:			
för Allmänna arbetena:	346,5	521	536,5
hvaraf för jernvägar:	**233**	**353**	**382,5**
för Jordbruket:	—	5	6,5
» Sköna konsterna:	—	9	10
» Sjöväsendet:	19	24	31,5
» Krigsväsendet:	108	135,5	169
» Post- och Telegrafväsendet:	1,1	11	11
» Inrikesärendena:	3	—	—
» Finansväsendet:	1,5	—	—

Under dessa år upptaga allmänna arbetena sålunda öfver 70 % af hela beloppet, och af deras anslag kommer drygaste parten eller omkring två tredjedelar på jernvägarnes andel. Emellertid var det blott en obetydlig del af det stora programmet, som man härmed kunnat utföra. Lagstiftarens heder stod i borgen för att återstoden af de nio milliarderna skulle anskaffas och utgifvas under följande år. Befolkningarna väntade på sina jernvägar, de stora skarorna af lösa arbetare på förtjenst, ingeniörerna på anställning, unge män på nya statstjenster och så vidare i oändlighet. Med ett ord, en god del af allmänheten visste sig lagligen berättigad att för en längre framtid lefva på statens bekostnad. Och dock hade redan ganska respektabla summor åtgått utöfver de vanliga inkomsterna. Hvarifrån hade de kommit och hvarifrån skulle de för framtiden tagas?

De ledande statsmännen vidhöllo att de icke hade lånat och att de icke tänkte låna. Att de för en tid lyckades in-

billa allmänheten detta och kanske sjelfve trodde det, beror af en finansiel praxis, som gifver statsverkets ressurser en hög grad af elasticitet.

Då resultatet af ett års förvaltning ej är kändt när det nästa ingår, och dess öfverskott eller deficit sålunda ej kan införas i dess räkenskaper, har man inrättat en skild fond, bestämd att upptaga dessa poster. Den har samtidigt fått en annan uppgift, som är att tjena statskassan till rörelsekapital i de fall, då dess utbetalningar verkställas hastigare än skatterna inflyta. Betydelsen af denna fond och dess skötsel har under senaste år vuxit derhän, att man kan säga, att följden af dess årsräkenskaper är hufvudkapitlet i Frankrikes finanshistoria. Ty det är ur dess grumliga vatten som den nya politiken oförmärkt fiskat sina milliarder.

Fonden kallas *la dette flottante,* den sväfvande skulden. Namnet kommer deraf, att tillgångarna, för den händelse sådana erfordras utöfver statsverkets öfverskottsmedel, böra anskaffas genom emission af skattkammarförbindelser på kort tid. Så snart inkomsterna öfverskrida utgifterna, bör behållningen till en början användas till att minska dessa förbindelser och i händelse af betydligare öfverskott till att återbetala någon del af den konsoliderade statsskulden. Detta bokföringssätt, hvars egentliga uppgift varit att hålla räkenskaperna klara och tjena som medel för amortering, har emellertid gjorts till ett medel att hålla allmänheten i okunnighet, smussla undan deficits och maskera lån. I stället för att låta hvarje finansperiod reda sig med sina egna ressurser, hvarigenom det varit möjligt att jemföra dem inbördes, har man från det ena årets budget lånat åt det andras och sålunda gjort det för den oinvigde svårt eller nästan omöjligt att se huru inkomster och utgifter svarat mot hvarandra. Öfverskottet från de goda åren 1875—1880, hvilket rätteligen bort användas till att antingen betala skulder eller minska skatter, har i verkligheten snart nog slukats af de följande dåliga årens behof, ehuru det officielt bokförts som disponibla medel. Och dessa, som således med orätt fått sina tillgångar ökade, hafva, såsom ofvan visades, likaledes med orätt fått en del af sina utgifter öfverförda från den ordinarie till den extraordinarie budgeten, från den, som lefver af skatter, till den, som lefver på lån. Om deras officiela budget kunnat bringas i något slags jemnvigt, så är det derför, att *la dette flottante*

uppgifvits ega regelrätta tillgångar, som den icke haft; om man under tiden kunnat vidtaga stora extrautgifter, så är det derför, att den erbjudit andra tillgångar af mindre regelbunden natur.

Den 1 januari 1883 var beloppet af dess skuld 1 milliard 846 millioner francs. Och man beräknade att den innan årets slut skulle stiga till innemot 3 milliarder.

Af dessa medel har endast en del anskaffats genom emission af skattkammarförbindelser på kort tid, från några månader till fyra à sex år. En summa af 170 millioner erfordrades till inlösen af sådana obligationer, som skulle förfalla under år 1883.

Återstoden hade till väsentligaste del erhållits genom lån från landets sparbanker, som äro nödsakade att deponera sina medel i en publik kassa, nämd *la Caisse des dépôts et consignations,* från hvilken skattkammaren i sin tur ansett sig kunna taga efter behof. Beloppet af de sparbanks medel, den härifrån mottagit, stego den 1 januari 1883 till icke mindre än 878 millioner.

La Caisse des dépôts et consignations har jemväl andra tillgångar, som delvis eller helt och hållet gått samma väg. Den upptager depositioner af olika slag, dels frivilliga dels obligatoriska, stälda som kaution af tjenstemän eller af enskilda försäkringsbolag. Summan af dessa insättningar var vid ofvan anförda datum omkring 482 millioner. Den drifver dessutom vidsträckta låne- och försäkringsaffärer, som staten inrättat i filantropiskt syfte, det är för att på allmän bekostnad dels understöda kommunerna vid deras väg- och skolhusbyggnader, dels uppmuntra förutseende och sparsamhet bland de mindre lyckligt lottade samhällsklasserna. En af dess underafdelningar är en lifränteanstalt, en annan gifver assuranser för dödsfall, en tredje för olycksfall. Alla dessa företag gå med stor förlust, men för ögonblicket gifva de disponibla medel. Kassan hade under dessa trenne former vid 1883 års början uppsamlat 523 och en half million francs. Slutligen hade skattkammaren sjelf mottagit direkta depositioner från kommuner, departement och från några publika inrättningar, stigande till ett belopp af öfver 400 millioner.

Dessa medels användning för statsbehof har medfört många synnerligen allvarsamma olägenheter och vådor. De skilda fondernas invecklade räkningar sig emellan hafva gjort det svårt

för regeringen sjelf att taga en öfverblick af ställningen, n
har i stället gjort det så mycket lättare för den att hindra k
rarne och allmänheten derifrån. Hvad man sett har varit
det alltid funnits penningar till hands så snart en utgift v
rats. Hvad man icke sett eller icke velat se har varit att d
penningar lånats och lånats på svåra vilkor. Fordringsega
hafva haft obestridlig rätt att i hvad ögonblick som helst krä
större delen af dem igen. De hafva icke gjort det, emedan
dets ekonomiska läge hållit sig någorlunda lugnt. Men om
plötsligt skakats, så att den stora allmänheten med ens känt
hof af sina tillgodohafvanden, hade staten oförmodadt under
vecka kunnat tvingas att återbetala en milliard. Den skulle
nödgats gripa till ett öppet lån. Man tänkte sig en milli
obligationer i ett nu kastade ut i marknaden under en k

Om den stora massan af valmän för någon tid kunnat h
las i lycklig ovetenhet om att regeringens frikostighet med
naler, broar, hamnar, jernvägar, subventioner, pensioner, billi
lifräntor och billiga lån m. m. m. m. kostade mycket och n
vändigtvis måste öka statsskulden, så har deremot finansverld
redan tidigt fått den föreställningen, att denna politik förr el
senare skulle leda till lån. Trots ministrarnes upprepade fö
säkringar hafva kapitalisterne hyst den orubbliga föreställning
att staten någon gång med ens skulle bjuda dem ett tillfälle t
fördelaktig placering. Denna uppfattning har vållat en stor os
kerhet i penningemarknaden. En ständig väntan på statslå
hvilkas belopp ej kunnat förutses, måste naturligen hafva t
följd att höja räntan och således vara till hinder och men fö
den enskilda företagsamheten, som behöfver lega kapital för a
kunna producera. Och svårigheten kännes så mycket mera *som*
staten samtidigt lägger beslag på alla de små besparingarna,
hvilka tillsammans bilda en stor summa. Maximibeloppet för
hvarje insättning i sparbankerna är 2,000 francs, men sammanlagda öfverstiga de en milliard.

Franska skattkammaren är som ett moln, hvilket samlar upp den fuktighet, hvaraf marken får sin växtkraft. Sedan det tagit sin tribut från alla håll, gifver det med ens här och hvar en regnskur. Milliarderna, som skulle gjort sin nytta öfver hela landet, om de fått blifva i de enskildes värjo, kastas nu hejdlöst ut på en del gynnade trakter. Ministrarne visa med stolthet huru der smides, timras, gräfs och bygges, huru vetenska-

upptäckter tillgodogöras, huru tusentals arbetare finna sin ing. Men de tala ej om hvad skattedragarne skulle kun- göra, om de i stället fått sina utskylder minskade, hvad rukarne, som hafva svårast att få kredit, kunnat uträtta, sparbanksmedlen stått till deras förfogande i stället för att as ned i kanaler, der kanske inga skepp skola fara, och i ägar, hvilkas vagnar troligen skola gå tomma.

Jordbruket icke allenast beröfvas sitt kapital, utan ock arbetare. Staten är och måste vara en liberal patron, lik- den är och måste vara en facil låntagare. Och följden är aglönarne lemna sina förra sysslor och söka sig i dess tjenst. stora, plötsliga och oberäkneliga statsbeställningar, som så- onaturligt uppdrifvit prisen på penningar och arbete, hafva mte omedelbart utöfvat ett störande inflytande på en mängd strier, bland hvilka i främsta rummet handeln med bygg- material. Och medelbart har så godt som hela nationens gslif blifvit beroende af ministrars godtfinnande och af er hos en lagstiftande församlings majoritet. Den, som kun- förutse den högre politikens vexlingar och ställa så till, att i första eller andra hand fått drifva affärer med regerin- har förtjenat, och ju mera penningar den satt i omlopp, mera har man spekulerat på sådana lyckträff. Affärsmän industriidkare hafva insett att det ej är nog att lägga sig om yrkesduglighet för att med god och billig vara kunna i öppen marknad under lag, som är lika för alla, utan att ta medlet till framgång är gehör på högsta ort. De ha fun- att kronan är bättre kund än allmänheten och att det min- lönar mödan att arbeta på kontoret eller i verkstaden, än att ngas i de ministeriela väntrummen och möjligen skaffa sig en verans. Börsspelare, kronoleverantörer, supplikanter och lön- gare, se der de fyra slag af näringsidkare, som statens vidgade erksamhet oafbrutet ökat.

Den tallösa skara embetsmän, som det ålegat att förvalta llmänna medel, har naturligen ej kunnat undvika en viss miss- hushållning. Ingen kan fordra att de, äfven med bästa vilja, kola tillgodose regeringens fördel med samma nit, hvarmed de i annan handel och vandel tillgodose sin egen. Och ingen kan toppas att de alla skola hafva god vilja. Deras buse är ej den egna förlusten utan förmäns eftersyn. Och dessa förmän hafva ater haft sina förmän, ända till hierarkins högsta öfverhufvud,

ministrarne, som ensamme ansvarat för allt. Men det finnes en gräns, der en ministers arbetsförmåga tager slut, låt vara att han gör sitt bästa under trycket af parlamentets kontroll. Och det finnes en annan gräns, der bristen börjar märkas. Båda dessa hafva vida öfverskridits.

Allmänheten har småningom kommit under fund med att allt ej gått som det bort. Den har märkt att statsvagnen kommit in på rasande väg, der det var fara för att urspåra. Man har blifvit orolig, hejdat farten en smula och börjat besinna sig.

En följd af denna eftertanke har varit att man lemnat planen att ruinera staten genom att inköpa de stora jernvägsbolagens linier, hvarvid den kontraktsenligt skulle fått sig ålagdt att till koncessionstidens utgång år 1956 betala dem en annuitet af 515 millioner francs samt inom tre månader efter köpet i ett för allt en summa af 2,230 millioner, motsvarande värdet af stationsbyggnaderna och den rörliga materielen. Den skulle fått försöka på att som industriidkare göra detta kapital räntebärande eller ock låta skattdragarne betala förlusten. Den skulle dervid haft att öfvervaka och aflöna omkring etthundraåttiotretusen nya tjenstemän.

En annan följd var att man beslöt sig för att konsolidera största delen af den sväfvande skulden genom att gifva *la Caisse des dépôts et consignations* 3 % obligationer af samma slag som de, hvilka användts vid föregående statslån. Under år 1883 återbetalades på detta sätt 1,200 millioner af dess tillgodohafvande. Man har strängt kritiserat denna åtgärd, och det lärer väl vara tvifvelaktigt, om statens ställning genom den blifvit så mycket säkrare. Under en kris kunna sparbanker och andra depositarier i alla händelser återfordra sina medel, och kassan, hvilken då nödgas låna på statsobligationerna som pant, skall antagligen hafva föga, om alls lättare att sålunda anskaffa reda penningar, än skattkammaren sjelf skulle hafva att göra det genom ett vanligt lån. Emellertid har regeringen härmed visat en prisvärd afsigt att öppet erkänna sina skulder och söka afskaffa missbruket af *la dette flottante.*

En vidare följd har blifvit att man beslutat sig för att underhandla med de sex stora jernvägsbolagen för att förmå dem att åtaga sig utförandet af de banbyggnader, som staten ej mäktat med.

Den 31 december 1882 hade man af 13,827 kilometer,

som voterats sedan år 1875, fullbordat 1,926 och höll som bäst på med 3,633. Dessa arbeten hade icke utförts på ett tillfredsställande sätt. Kostnaderna, som från början beräknats till i medeltal 200,000 francs pr kilometer, stego i sjelfva verket till 250,000 francs och beräknades komma att växa till 275,000 eller än mera. För att tillfredsställa så många valkretsar och deputerade som möjligt, utfördes arbeten samtidigt på omkring tvåhundrafemtio skilda sträckor, en splittring af arbetskraft och kapital, som klarligen måste fördröja och fördyra dem. Längden af de linier, som icke ännu hunnit påbörjas, var omkring 8,200 kilometer. Genom konventioner, antagna under år 1883, hafva bolagen öfvertagit omkring 10,000 kilometer och förbundit sig att fullborda dem inom tio år.

De fördelar staten härigenom ernått äro af tvenne slag. Dess utgifter hafva blifvit mindre, än de annars skulle varit, och de ha blifvit lättare att verkställa.

De stora kompaniernas direktioner hafva bakom sig aktieegarne, som fordra dividender, och sköta följaktligen förvaltningen vida omsorgsfullare än något embetsverk. Det är dem möjligt att reducera anläggningskostnaderna, der det för staten varit ogörligt, och de förstå att draga någon vinst af banor, der den skulle fått ingen. De hafva följaktligen kunnat nöja sig med en mindre summa än den, som annars skulle fallit budgeten till last. Man har beräknat skilnaden till 37 millioner årligen. Denna siffra måste naturligtvis vara ytterst osäker och är måhända tagen för hög.

Vidare är det för en sådan direktion lättare att upptaga stora lån än för en finansminister. Bolagen hafva således kunnat åtaga sig att i mån af behof anskaffa de erforderliga milliarderna mot det att staten förbundit sig att till dem inbetala en annuitet, beräknad efter en på förhand bestämd ränta.

De närmare bestämningarna hafva stält sig olika för olika bolag. Dervid är att märka det de, som voro statens gäldenärer för den räntegaranti, de tidigare erhållit, förbundit sig att återbetala sin skuld (hvars belopp för alla tillsamman steg till omkring 550 millioner) sålunda, att de utan ersättning utförde arbeten till detta värde. För öfrigt har öfverenskommelsen i de flesta fall varit den, att kompaniet utan ersättning åtagit sig att sträcka till 50,000 francs pr bankilometer, under det den för statens räkning upplånar de öfriga 200,000 à 250,000. Åt

de bolag, som tidigare varit i behof häraf, gifver staten fortfarande en räntegaranti, olika beräknad för hvart och ett, allt efter de uppoffringar det åtagit sig.

Hvad beträffar exploiteringen, är det naturligt att jernvägskompanierna böra få någon ersättning för den afkortning, som de nya banornas deficit tillfoga de gamlas vinst. Man har sålunda gifvit dem rätt att under de tio första åren föra detta deficit på anläggningskostnaderna. Vidare skall statens i de förra konventionerna stipulerade rätt att dela nettovinsten utöfvas först sedan aktieegarne fått ut en viss dividend, olika för olika bolag, men skulle då i stället sträcka sig till två tredjedelar, i stället för till hälften af det återstående. Någon allmän minskning eller förenkling af tarifferna har man ej kunnat fordra, men öfverenskommelse har träffats om att fraktsatserna för ilgods skulle sänkas i den mån den skatt minskades, som hvilat på dessa transporter, äfvensom att bolagen sinsemellan skulle söka enas om att afskaffa de ojemnheter, som mest öfverklagats.

Bästa beviset för hållbarheten af det system, enligt hvilket den enskilda företagsamheten medverkat i Frankrikes jernvägsindustri, är väl dess förmåga att öfvertaga denna nya börda. Vare dermed ej sagdt att det icke skulle visat sig medföra olägenheter, såväl som fördelar. Sådana affärer som de stora jernvägsbolagens erfordra en ytterst invecklad bokföring, och emellertid bör styrelsen, som på en gång är deras borgesman och medintressent, ständigt öfvervaka denna i dess minsta detaljer. Hufvudbetingelserna för att allt skall gå väl äro en omutlig redbarhet å direktionernas, och stora tekniska insigter å regeringens sida. Men det erfordras dessutom mycken god vilja, mycken takt och mycken uppriktighet hos hvardera parten. Alla dessa förutsättningar hafva öfver hufvud funnits, och resultatet har i allmänhet ansetts som godt. Och dock måste man medgifva att anmärkningar kunna göras mot systemet. En viss våda måste alltid medfölja utarrenderandet af ett sådant statsmonopol som jernvägsindustrin. Äfven om af affärens vinst endast en på förhand beräknad och ytterst måttligt tilltagen del kommer aktionärerne, och resten skattkammaren till godo, måste dock lemnas dem en möjlighet att öka förtjensten genom bättre förvaltning, och systemet har sålunda onekligen till följd att en del kapitalister försättas uti en på sätt och vis privilegierad ställning.

Noggrant och med sakkännedom öfvervakade af staten kunna de visserligen icke missbruka den, men sjelfva faktum kvarstår, och det har uppretat en del af allmänheten, som deri velat se en kvarlefva från klassprivilegiernas tid. Man har ansett att omedelbar statsexploitering vore rättvisare, och man har påstått att den skulle medföra ett lika godt eller bättre ekonomiskt resultat, på samma gång den gåfve den trafikerande allmänheten större förmåner. Härvid hafva ock hänsyn till de strategiska förhållandena gjort sig gällande. Man har framhållit den fördel landets försvar hade deraf att jernvägarne helt och hållet vore i regeringens händer. Man har härvid främst haft Tysklands exempel för ögonen. En bland de många olycksdigra följderna af furst Bismarcks näfrättspolitik, som tvingar Europas folk att väpna sig till tänderna och lägga ned en god del af sina besparingar i förödelseverktyg, är väl den att fortskaffningsväsendet, för att tjena dess syften, måste bringas ur sin naturliga utvecklingsgång, mista sin karakter af industri och mera än nödigt vore göras till statsinstitution. Det synes emellertid som skulle man afsigtligt öfverdrifvit vigten af detta skäl för att bakom dess nationela skylt maskera enskilda intressen, vare sig sedan det gält att få banor bygda eller exploiterade på allmän bekostnad.

Anhängarne af detta system, som ej förmått genomdrifva hela jernvägsnätets återköp, hafva emellertid lyckats göra sina åsigter så till vida gällande, att regeringen i sjelfva verket, som redan nämdes, öfvertagit förvaltningen af en bankomplex, hvars längd var omkring 1,600 kilometer år 1879, 2,778 år 1883 och 2,111 vid början af år 1885.

Detta försök har visat sig vara ett misstag. Under statens förvaltning har väl den trafikerande allmänheten erhållit stora förmåner. En synnerligen dyr materiel har användts för dess betjenande, prisen hafva sänkts och tarifferna förenklats. Men följden har varit att exploiteringen gifvit långt sämre ekonomiska resultat än på de delar af de stora bolagens banor, som befunnit sig i liknande omständigheter. Vidare är att märka det en stor del af den trafik, som dessa linier på grund af sina billiga pris lyckats erhålla, i sjelfva verket fråntagits vissa delar af närgränsande privatbanor, som annars skulle tillgodosett den. Häraf tvenne följder för statens hushållning: för det första ett direkt deficit från dess egna jernvägar, för det andra en ökad

utgift genom räntegarantin åt de stora bolagen. Långt ifrån att medföra större rättvisa har således denna politik blott åstadkommit att samtliga skattdragande fått betala vissa förmåner, som unnats innevånarne i en gynnad trakt.

I tekniskt afseende har statsbanenätet icke stått öfver privatbanorna, ehuru regeringen gjort allt hvad den kunnat för att vid företaget fästa framstående förmågor. I merkantilt afseende har det icke gifvit upphof till de reformer man väntat sig. Tarifferna hafva väl i allmänhet nedsatts och i någon mån förenklats, men någon ny, allmän grund för deras beräkning har ej påfunnits. I hufvudsak har man nödgats följa samma metod, som de privata bolagen, nämligen att sköta sin rörelse efter affärsprinciper och söka de pris, med hvilka största vinst kan ernås. Följden är att undantagstarifferna allt fortfarande bibehållits, om de ock mindre ofta tillämpats.

Statsbanenätet, som kostat omkring 900 millioner francs, hvilka hopbringats genom lån, har i årlig nettobehållning gifvit blott mellan 2 och 3 millioner och sålunda förorsakat budgeten en årlig börda af öfver 30 millioner. Detta har varit och är en af de svagaste punkterna i Frankrikes statshushållning. Detta ej blott på grund af sjelfva deficit, utan ock till följd af den förvirring, som dess skötsel infört i de allmänna räkenskaperna. Af statens utgifter äro de flesta en gång för alla gifna, och deras summa måste bestämmas på förhand, för att folkombuden må kunna besluta om de nödiga skatterna. Men om en affär, hvars anläggningskapital är 900 millioner, skall göras något så när gifvande, så är det klarligen omöjligt att drifva den på det sätt, att utgifterna i ett för allt fixeras femton månader före förvaltningsårets ingång. Då nu Frankrikes budget uppgöres femton månader på förhand, således långt innan föregående års resultat äro kända, så synes följden böra blifva antingen att den stora statsindustrin, om den klämmes in i den vanliga finanslagstiftningens former, kommer att skötas slentrianmessigt och på må få, eller ock att den, skött som en verklig affär, hvilken lämpar sig efter stundens fordringar, skall spränga ramen för statens hushållning och deri införa ett element af oreda och ovisshet. I sjelfva verket har man erfarit båda dessa olägenheter. Budgeten har förvirrats, men jernvägarna ha icke förvaltats lika väl som andra affärer.

Detta missförhållande har gjort sig än mer kännbart, då

man i öfrigt, efter afslutandet af 1883 års konventioner med de stora kompanierna, både kunnat och velat i någon mån återgå till ett annat, för Frankrike mera egnadt system. Det synes som om valmännen småningom börjat få klart för sig huru dyr statens verksamhet är och hvad det kostar att öka den med ständigt nya uppgifter. Åter och åter felslagna försök hafva visat huru fruktlöst det är att anlita dess makt för att söka reglera näringslifvet. Det ekonomiska program, som vill utjemna förmögenhetsförhållandena genom att taga från alla för att gifva åt en del, har burit sorgliga frukter. Dess tillämpning har här som alltid visat sig leda till orättvisa. De, som begärt ljudligast, ha fått mest. Och de hafva ingalunda varit de mest behöfvande och bäst berättigade, oftast de oförsyntaste. Den demoralisering, som sådana gunstbevisningar föra med sig, låter ej mäta sig och han ej uttryckas med siffror. Den kan således förnekas af dem, som ej vilja se någon fara deri, att medborgarne för sin utkomst lita på staten, mer än på sig sjelfva. Men en af denna politiks många förderfliga verkningar kan ej bortförklaras. Den visar sig först i ökade slutsummor i statsverkets böcker och slutligen och oundvikligt på debetsedlarne.

Det är för denna påföljd, för statslån med åtföljande räntebetalning och skatteökning, som man ryggat i Frankrike. Man har begynt fatta att skattedragarens intressen äro hela folkets och böra öfverordnas alla andra ekonomiska. För att kunna göra det har man allt mer sökt inskränka den extraordinarie budgeten, hvars tillgångar äro lån. I detta års finanslag har den ännu ingått med 194,5 millioner, men man hoppas att dess utgifter efter någon tid fullständigt skola kunna bestridas med ordinare tillgångar. Ett af de medel, hvilka man synes besluten att anlita för klarandet af den finansiela ställningen, är att hyra ut statsbanenätet. Förslag i detta syfte hafva dryftats, och majoriteten i den nuvarande kammaren har icke visat sig obenägen att lyssna till dem. Denna frågas lösning, likasom riktningen af landets hela politik, beror af de stundande valens utgång.

Wilhelm Chydenius.

Några anmärkningar angående den boströmska filosofin.

(Med anledning af Boströms nu utgifna skrifter.)

VI.

Återvända vi nu till Boströms första kamp med panteismen, så återfinnes denna i hans äldsta skrifter. Sedan Boström bestigit parnassen, måste han af brist på akademisk anställning afbryta sina filosofiska studier, måhända lika plötsligt som han afbrutit sin afhandling för den filosofiska gradens erhållande. Han egnade sig nu åt teologin. Dock är det troligt att med sin afgjorda håg för filosofin han ofta vände sina tankar åt detta sitt älsklingsstudium. Slutligen ändrade sig detta förhållande. Tillfälle yppade sig för Boström till direkt filosofisk verksamhet, och han återvände till filosofin för att aldrig mer lemna den. När vi derför nu (1827) se honom återuppträda på den filosofiska arenan, finna vi honom intaga väsentligen samma ståndpunkt, som då han 1824 lemnade den, hvadan hans filosofiska arbete synes hafva varit långt ifrån odeladt. Endast den vetenskapliga apparaten synes vara mera utvecklad. Han uppträder nu med hela apparaten af definitioner, isagoge m. m., och är ännu nog vänligt stämd mot Spinoza att vilja upprepa hans försök af geometrisk och matematisk bevisning i filosofin (I, 163). Boström synes nämligen nu vilja göra allvar af sitt redan i gradualafhandlingen angifna alternativ, att söka uppvisa en form af panteismen, som icke strider mot religion och sedlighet. Men snart ändrar sig detta förhållande. Redan i den straxt derpå följande tredje latinska dissertationen, om den trefaldiga amfibolien, finna vi Boström, med uppgifvande af alla dylika panteistiska försök, inne direkt i den riktning, som sedan oafbrutet ledde till den boströmska filosofin. Har utvecklingen hittills gått långsamt, går den nu ovanligt fort. Uppsatsen om Leibnitz och hans filosofiska sy-

stem synes oss innefatta sjelfva den afgjorda brytningen hos Boström med all panteism, hvarför vi på denna grund skulle vilja förlägga författandet af denna uppsats till tiden mellan de båda latinska afhandlingarna 1827. Vi skola med anledning af dessa uppsatser göra några ytterligare anmärkningar om Boströms förhållande till panteismen.

Boströms andra afhandling om panteismen (De nexu rerum etc.) är tydligen blott en fortsättning och ett återupptagande af den afbrutna gradualafhandlingen. Det senare ämnet ligger redan antydt i den förra afhandlingen (I, 159: »et quanam ratione ad mundum phænomenorum se habeat»). I stället för att blott fortsätta sin afbrutna gradualafhandling, föredrog Boström att angripa sitt ämne från en annan sida för att komma till full klarhet med panteismen. I båda dessa afhandlingar är Boström brydd af panteismens förment många former, och han visar derigenom att hans förhållande till panteismen är långt ifrån klart. Såsom panteister räknar han, jemte många andra, Xenofanes, Plato, Spinoza, Leibnitz och Schelling. Beträffande dessa måste han snart, såsom man af uppsatsen om Leibnitz kan sluta, hafva gjort ett undantag för denne. Länge kan det icke heller hafva dröjt, innan ett sådant måste göras äfven för Plato. Kant deremot fritager Boström redan nu (I, 169) från beskyllningen för panteism, ehuru Kant är ställd i en riktning, som otvifvelaktigt leder till panteism, ty hvad vore Hegel utan Kant? Äfven med den reduktion, som sedan måste göras af de panteistiska formerna, ser man att Boström söker panteism äfven i den antika filosofin. Emellertid vill Boström för korthetens skull undvika att framställa alla de historiska former af filosofin, som anses panteistiska, och i stället söka en idealform af denna, »som riktigt utvecklar de för denna filosofi egendomliga principerna, utan att såra lagarne för den logiska sanningen» (I, 163), helst det kunde inträffa att ingen af de historiska formerna ändå till slutet vore tillfredsställande eller fullt konsekvent panteism, och det är ett sådant försök Boström nu ämnar afgifva. Detta angifver ett nytt missförstånd af panteismen; ty någon konsekventare panteism än den, som var historiskt gifven före Boström, kunde Boström icke framställa, och ingen annan heller, med undantag af Hegel, som ännu tyckes vara för Boström alldeles obekant. Professor Ribbing, Boströms äldste lärjunge, har skrifvit en utförligare afhandling

om panteismen, emedan detta är en hufvudfråga för den boströmska filosofin, och med, som det tyckes, fullkomligt iakttagande af den boströmska ståndpunkten i öfrigt, genomgår han de förment panteistiska systemen. Af båda framgår att äfven eleatismen räknas till panteismen, hvilket är ett grundfel, så stort, att det nedtränger i sjelfva rötterna af den boströmska filosofin. Men då vi vid uppsatsen om Leibnitz få bättre tillfälle att fullfölja denna anmärkning, skola vi spara den till dess.

Boströms utförande af sitt försök att visa tingens samband med Gud enligt panteismen, är en egendomlig blandning af panteism och sedermera utvecklad boströmianism, och redan detta visar att Boströms öfvervinnande af panteismen ej kan vara till alla delar riktigt, enär en sådan sammanblandning var möjlig. Vi känna Boströms ställning: antingen måste det menskliga förnuftet vara en källa till vanvett och gudlöshet, eller ock måste det gifvas en form af panteismen, som icke strider emot religionen. Då nu denna form skall fram, är Boström försigtig nog att ej vilja bära det personliga ansvaret. Han vill blott framställa satsernas konsekvens ur de antagliga principerna (I, 163) och ingenting annat. Försöket är således icke särdeles allvarligt menadt. Det blott visar att Boström är ifrigt sysselsatt med att söka sin egna filosofi.

Men så kunde det icke länge förblifva. Äfven denna Boströms afhandling om panteismen är, liksom den förra, ofulländad. Då man finner att de blott hafva för ändamål att liksom rekognoscera terrängen, är deras afbrytande icke att beklaga.

Annorlunda låter det straxt i det följande; det är icke längre fråga om att söka någon form af panteism, för att undgå teologernas beskyllningar mot förnuftet. Tvärtom synes all panteism allt mer förkastlig. Och detta visserligen med rätta. Ty leder förnuftet endast till panteism, så är det snarare ett irrbloss än en ledstjerna. Om, såsom vi förmoda, man här har att insätta uppsatsen om Leibnitz, så framträder den förändrade ståndpunkten redan här. Väl håller Boström ännu fast den schellingska filosofin, men den stränga dom Spinoza här måste undergå, anger tydligen ett annat förhållande till panteismen. Det Boström här framför allt söker är idealism — han har redan en föreställning om absolut idealism (I, 93) — och Spinoza

›eskyller han för ren realism och söker derur förklara hans ›anteism. Ännu länge var Boström öfvertygad om att idealism och panteism ej läte sig förena. Då detta angifver Boströms svåraste missförstånd af panteismen, skola vi fullfölja ·är redan påbörjade anmärkning härom. Det är då först och ›ämst förunderligt, att Boström kunnat förbise det idealistiska noment, som verkligen finnes hos Spinoza, och hvarförutan han ›isserligen icke kunde vara den konsekvente panteist, som han ›erkligen är. Spinoza är minst lika stor idealist som Cartesius, ·å vida man ej vill anse de kartesianske hvirflarne äfven för dealistiska. Genom Leibnitz fortgick utvecklingen visserligen : idealistisk riktning, ehuru idealismen måste utgå från en helt ännan sida (genom Locke), för att blifva fulländad. Men om Leibnitz sålunda fullföljde idealismen, ger detta ingen rätt att förbise den idealism, som verkligen finnes hos Spinoza. Långt ifrån att Spinozas panteism skulle vara en följd blott af hans realism, kunde den uppstå först derigenom, att ett idealistiskt moment tillkom, hvilket dessutom är gifvet i sjelfva den nyare filosofins princip eller utgångspunkt. All panteism är ett i sjelfva panteismens väsende grundadt oriktigt försök att försona idealism och realism. Just derför är det så oriktigt af boströmianismen att betrakta eleatismen äfven såsom panteism, emedan eleatismen är ren realism, eller rör sig med den rena realiteten, utan att ännu ha det ringaste medvetande om kunskapens befintlighet, än mindre om dess betydelse och ändamål. Hade Boström sjelf fattat betydelsen och gjort allvar af sin sats (I. 160), att panteismen sjelf är monoteism, så skulle han aldrig sökt någon åtminstone egentlig panteism i en kultur, som stod under polyteismens inflytelse. Endast genom monoteismen har det för panteismen nödvändiga idealistiska momentet inkommit i spekulationen, och sedan detta blifvit tillräckligt utarbetadt, består panteismen uti försöket att förlika idealism och realism, så att antingen det realistiska eller det idealistiska momentet blir det öfvervägande, men icke det uteslutande, ty detta skulle vara att förneka sjelfva utgångspunkten. Derför äro endast två former af egentlig panteism möjliga, af hvilka den ena har blifvit förverkligad af Spinoza och den andra af Hegel, mellan hvilka skilnaden och förhållandet äro tydliga af det föregående. Närmast dem kommer visserligen det försök till panteism, som i antiken gjordes af Aristoteles. Men detta

jäfvar icke det sagda. Ty för att filosofin skulle komma ur den klämma, hvari företrädesvis eleatismen bragt henne, måste en rörelse försiggå i sjelfva den polyteistiska religionen i monoteistisk riktning. Detta skedde genom Sokrates, och häri består väsentligen hans betydelse. Sedan Sokrates föregått dröjde det icke länge, förrän idealismen kom genom Plato, hvilket varit omöjligt, om ej en monoteistisk rörelse gått förut. Knapt var idealismen kommen, förrän ett svagt försök till panteism skedde genom Aristoteles. Detta kan dock aldrig räknas såsom egentlig filosofisk panteism, just på grund af svagheten af det monoteistiska och, såsom följd deraf, det idealistiska försök, som är dess nödvändiga förutsättning. Här, om någonsin, visar sig huru litet filosofen förmår uträtta, der ej den verklige religionsstiftaren gått förut och banat hans väg. Emellertid utvecklade sig den från Sokrates utgångna rörelsen och kom icke blott, såsom det vanligen anses, kristendomen, utan, hvad som hittills blifvit oanmärkt, den judiske monoteismen till mötes, för att båda småningom skulle utveckla sig till en verldsmakt. Ty monoteism och kristendom ingingo, till ömsesidigt stöd, ganska tidigt ett i längden ohållbart förbund, som aldrig fans i den stiftelse, som kristendomens grundläggare lemnade efter sig. Sedan monoteismen sålunda med stöd af kristendomens högre kraft, tillräckligt inarbetat sig i medvetandet, har han i den nyare filosofin bildat panteistiska system, hvarom forntiden ej kunde drömma. Egentligen är hela den nyare filosofin genomträngd af panteism, för så vida hon utgår från monoteismen, ehuru den egentligen bryter fram blott på de tvenne punkter som nämdes. Liksom Platos idealism genast öfvergick i ett försök till panteism, så skulle det samma utan tvifvel ske med Boströms idealism, om ej panteismen förmodligen vore uttömd. I stället torde Boströms idealism hafva sig en skönare lott förbehållen, att nämligen förbereda en verklig teism, eller ett på kristendomen grundadt sant försök att försona idealism och realism, ty sedan dessa båda moment utpreglat sig i utvecklingen, kan filosofin ej bestå i något annat, och vår tid är egnad att visa om en sådan försoning är behöflig. Att hon icke är möjlig utan en personlig Gud torde förstås af sig sjelft.

Man skall från boströmiansk sida möjligen invända att vi lägga allt för stor vigt vid skrifter, som Boström sjelf blott be-

traktade som exercitier, samt att Boström i sin senare filosofi undvek de anmärkningar, som möjligen träffa dem. Den enda ändring, Boström undergick i sitt förhållande till panteismen, var att han sedan måste erkänna en idealistisk form deraf, ehuru detta icke tyckes hafva gått fort. Annars blef Boström sin här framstälda åsigt trogen, hvilket synes oss bevisadt äfven deraf, att uppfattningen i grunden är den samma i Ribbings afhandling. Hela Boströms filosofi grundar sig på den i hans gradualafhandling framstälda religiösa förutsättning, som Boström aldrig ändrade, och denna bestämmer äfven hans förhållande till panteismen, hvilket allt är af allt för stor betydelse, för att lemnas alldeles oanmärkt.

VII.

Emellertid var Boströms förhållande till panteismen nu afgjordt: all panteism måste lemnas å sido. Detta hade visserligen icke kunnat ske, utan att Boström nu på annat sätt hade utsigt att undvika den beskyllning, som teologin gjorde förnuftet, att det sig sjelf lemnadt blott vore en källa till vanvett och gudlöshet. Vi veta redan hvilken ny utsigt som visat sig för Boström. Det är idealismen, som nu framträder och sedan allt framgent förblef Boströms åsigt. Sedan uppsatsen om Leibnitz visat oss sjelfva vändpunkten i Boströms filosofiska arbete, ser man den boströmska idealismens första bestämda gryning uti hans tredje latinska dissertation, »om den trefaldiga amfibolien», hvilken derför måste ådraga sig en stunds uppmärksamhet.

Denna afhandling är först och främst märkvärdig, emedan Boström nu öfvergår till den så kallade praktiska filosofin. Ty man har alltid ansett den framgång, med hvilken Boström bearbetat filosofin, till en väsentlig del bero derpå, att han utgått ifrån den praktiska synpunkten och derifrån ledt sig till de teoretiska förutsättningar, som voro nödvändiga för lösningen af lifvets praktiska frågor. Härmed sammanhänger den beskyllning man från boströmiansk sida särskildt gör panteismen, att han nämligen strandar just på de praktiska frågorna. Sålunda skall Boström, och endast han, hafva uppstält en verklig etik (jfr. II, 497). I statsläran »är den mest egen och originel, emedan jemförelsevis mest här varit att göra och omgöra» (II, 497). Han

anser nämligen staten vara ett personligt väsende eller en omedelbar idé hos Gud — ty alla sådana äro personliga. Beviset för denna för Boström alldeles egna uppfattning får man se antydda I, 60 (II, 313). Slutligen upptager Boström äfven såsom en del af den praktiska filosofin den rationela religionsläran. Men fastän Boström i och med denna afhandling bestämdt beträder den praktiska filosofins område, bör man erinra sig att denna synpunkt varit den bestämmande äfven för hans tvenne föregående latinska dissertationer. Ty det är just för att undgå de beskyllningar, som från teologins sida gjordes förnuftet i praktiskt afseende, som Boström anser sig böra göra ett försök äfven i panteistisk riktning, och hans tredje dissertation är derför blott en fortsättning af samma sträfvande med den närmare begränsning, att Boström nu fullt insåg att detta sträfvande ej kunde lyckas i panteistisk riktning, hvarför det borde försökas i idealistisk. De första raderna af Boströms gradualafhandling äro i detta fall fullt bevisande. Denna lilla, som det tyckes, i sjelfva sin början afbrutna framställning är ett verkligt protoplasma; och om man än kan tycka att derur kunna utveckla sig mångahanda riktningar, går utvecklingen med det organiska lifvets säkerhet endast i den riktning, som befruktningen angifver, och icke efter typen för det darwinska urvalet. Huru stort afbrottet än är mellan Boströms första och andra afhandlingar å den ena sidan och den tredje å den andra, ser man dock att han i den tredje blott fullföljer ett mål, hvarom han var fullt medveten redan från början; han har i den tredje beträdt blott en väsentligt annan väg för dess uppnående.

En annan beaktansvärd egenhet med denna afhandling är att Boström här tyckes omedelbart utgå ifrån Kant, »hvilken ingalunda kan beskyllas för panteism» (I, 169). Som man vet var äfven för Kant skilnaden mellan det teoretiska och praktiska förnuftet väsentlig. Så äfven för Boström skilnaden mellan teoretisk och praktisk filosofi, och det ända derhän, att frågan om möjligheten af praktisk filosofi för boströmianismen alltid varit en hufvudfråga, som derför mycket varit ventilerad. Skilnaden mellan Kant och Boström är blott den, att Kant utgick från det teoretiska förnuftet, och sedan detta visat sig vanmäktigt, angrep problemet från den praktiska sidan, för att sålunda åstadkomma en lösning, som från den teoretiska sidan ej

kunde vinnas, ehuru denna lösning just derigenom bevisar sin osäkerhet; Boström deremot utgår omedelbart från det praktiska och leder sig tillbaka till dess förutsättningar, som han vill upphöja till fullt bevisade förnuftssanningar. Härigenom söker han icke allenast täcka den djupa klyfta, som hos Kant finnes mellan det teoretiska och det praktiska förnuftet, utan i allmänhet åstadkomma större harmoni inom systemet. Dock torde detta ej hafva riktigt lyckats. Systemet torde hafva ej ringa svårighet att bekämpa just i afseende på den teoretiska och den praktiska filosofins förhållande till hvarandra, något som visserligen inom skolan anses för en af systemets glanspunkter. Man bör besinna att för Gud gifves enligt Boström ingen praxis. Det är enligt honom endast för ändliga väsenden som praxis uppstår på grund af sjelfva deras ändlighet. Närmast ger sig enligt Boström ändligheten till känna genom det ofullkomliga förnimmandet. Detta skapar af den absoluta idealverlden (gudomligheten och dess ideer) en mer eller mindre ofullkomlig fenomenverld, som bestämmes utaf rum och tid såsom formerna för det ändliga förnimmandet, hvarmed följer rörelse såsom det första vilkoret för all praxis. Om man således fäster sig vid menniskans fenomenverld, hvilken är vår närvarande verld, så kan enligt Boström dess praktiska karakter ej blifva något annat än dess brist på sann realitet. Kunde den menskliga verlden genom det menskliga förnimmandets styrka fullkomligt upphöjas och förklaras till den gudomliga idealverlden, skulle hon i och med det samma upphöra att vara praktisk. Det praktiska är således enligt Boström en ren negation, som endast på teoretisk väg skulle kunna häfvas, ehuru äfven detta synes omöjligt, så vida ej den ändlige anden i och med det samma skall upphöra att vara ändlig; och huru i denna negation skall kunna ingjutas ett positivt rationelt lif, vare sig i afseende på religion, rätt eller sedlighet, är väl ej så lätt att begripa. Det är sant: idén skall finnas i fenomenet med en viss af det ofullkomliga förnimmandet åstadkommen inskränkning. Men då det just är denna inskränkning, som åstadkommer det praktiska, synes detta ej kunna öka eller i allmänhet åstadkomma någon ändring i idéns ställning till fenomenet. Det vill synas, som just det praktiska skulle för den boströmska filosofin medföra större svårigheter än man möjligen föreställt sig. Dessutom är det väl sant att en teoretisk sanning bör vara praktisk, det är kunna genom-

föras i lifvet, ehuru detta icke medgifves af alla, åtminstone icke utan stora inskränkningar, men deraf följer icke att hvad som under vissa förhållanden kan synas praktiskt lämpligt, äfven är teoretiskt sant, emedan lifvet kan vara stadt i en från sanningen väsentligen afvikande riktning. Fråga blir derför, om man icke ännu en gång måste med Kant utgå ifrån det teoretiska förnuftet och undersöka om ej detta i sig sluter helt andra ressurser, än dem både Kant och Boström deruti funnit, för att dermed nöjaktigt kunna lösa lifvets både teoretiska och praktiska frågor.

Emellertid utgår Boström från det praktiska lifvets behof och höjer sig derifrån till teorin, och hela Boströms teoretiska filosofi, äfven när hon framträder i sin mest utvecklade form, såsom II, 262 ff., är ingenting annat än en förutsättning för den praktiska. Härvid bör äfven märkas att enligt Boström menniskan ej kan utveckla någon kunskap om idén annorlunda än för såvidt idén i henne ingår. Sålunda kan hon hvarken om Gud eller om staten veta mer än för så vidt dessa väsenden i henne ingå, och detta är jemförelsevis ringa emot hvad de äro i sig sjelfva; ja icke ens om sig sjelf kan menniskan hafva annat än en högst bristfällig kunskap, emedan hennes egna idé i Gud är något vida fullkomligare än hvad som angifves af hennes eget sjelfmedvetande. Skulle man således hos Boström vilja beundra eller möjligen äfven klandra en viss djerfhet att beträda idéns rymder, så ger å den andra sidan hans filosofi många medgifvanden åt den menskliga kunskapens inskränkning och begränsning. Den öfversinliga verlden är för Boström icke så problematisk som för Kant; deremot innehåller hon rymder, om hvilka man kan tvifla huruvida de någonsin skola upplåta sig för den menskliga blicken.

Besinnar man dessa och andra drag i den fullt utvecklade boströmianismen, erbjuder hans afhandling »om den trefaldiga amfibolien i begreppet om den praktiska lagstiftningen, som bör observeras i moralfilosofin», ett icke ringa intresse. Man ser här idélärans första gryning (I, 193 f.), en närmare anslutning till Plato (I, 193), och en nästan öfvermensklig ansträngning att blifva herre öfver det innehåll, som rör sig inom honom (I, 188 ff., 194—199). Man ser huru han slites af motsatsen mellan det abstrakta och det konkreta, som han aldrig hade ens den aflägsnaste tanke på att öfver-

vinna. Han kan endast mot Kant anmärka att ingen form gifves utan materia (I, 193), under det han sjelf känner en formel lag, som är en »unitas abstracta, inanis, iners, ex qua sola nihil varium excutitur. Formam refert, quæ tanto plus habet vacui, quanto plura capere possit, quæ autem ipsa non ordinat ea, quæ in eam conjiciantur» (I, 187), således den renaste form utan materia eller innehåll. Följer man här det som ådrager sig det största intresse, nemligen sjelfva ideens gestaltning i detta primitiva stadium af idélärans utveckling, så tyckes för Boström utom den väg, som han här beträder, äfven skymta en annan, som han ej synes hafva fullt klar för sig sjelf ännu. Han går nämligen från det lägre till det högre, ehuru ingenting »i och för sig hindrar att ju äfven den motsatta vägen kan beträdas. Då själens innandömen (penetralibus mentis) blifvit bättre genomforskade än hittills kunnat ske, skola till äfventyrs de icke saknas, som skola lemna äfven denna väg icke alldeles oförsökt.» Så heter det meningsfullt I, 199. Om samma båda vägar har han förut (I, 194) mindre förhoppningsfullt yttrat: »Ty ehuru denna ordning (från det lägre till det högre) lätt är utsatt för falska utläggningar, då en lägre station (här: område eller grad af tillvaro) kastar det sken framför sig, som om hon redan kunde vara fullkomlig, äfven utan att den högre tillkomme, synes likväl en annan åtminstone ännu icke kunna bekvämt användas; och den der olägenheten får man genom tillagda erinringar på visst sätt söka förekomma. Men det finnes i allmänhet sex slag af relativa krafter, som alla öfverensstämma deruti, att, för så vidt de hänföras till den absoluta anden (mens absoluta), de af honom äro fattade (conceptæ), men åtskiljas genom olikheten i det, som i dem fattas (concipiantur) och som de sjelfva förnimma (percipiant).» Vi skola längre fram söka gissa hvilken denna väg är. Man ser en ande, som brottas med sitt innehåll, utan att ännu hafva blifvit herre öfver det. Boström behöfver icke Sokrates' barnförlossningskonst; men man ser huru han är stadd i födslovånda, ehuru han endast vill anlita sina egna hjelpmedel.

Följa vi nu något närmare den enda väg, Boström ännu anser sig kunna beträda, nämligen från det lägre till det högre, heter det derom redan förut (I, 190): »Åtminstone kan man icke inse huru något till sin natur lägre kan ur sig utveckla något högre; deremot kan det visserligen inses huru detta senare (det

högre) småningom manifesterar sina moment, huru det, då man endast tager existensen i betraktande, förr är materia än organism, förr organism än själ (anima) och så vidare, till dess det i tiden visat sin idés alla moment.» Det blir fråga om vi ej här åter hafva en af dessa inskränkningar, som Boström aldrig kunde öfvervinna, ja, som han aldrig ens märkte eller tog i betraktande. Det ser visserligen probabelt ut att det lägre ej kan ur sig utveckla det högre, men fråga är just om man utan närmare undersökning får stanna vid det probabla och taga detta för gifvet. Det torde — hvem vet? — vara en för mennisko-anden ännu ouppgången hemlighet, att sjelfva det högsta kan dölja sig i det allra lägsta och derur genom en långsam process utveckla sig. Detta skall naturligtvis alltid blifva obegripligt för dem, som anse utveckling, detta djupa begrepp, som i rang och höghet knapt ger något annat efter, blott för en brist, som såsom sådan ej kan finnas hos det högsta. Men sedan man sett sig nöjd på deras egna obegripligheter, gör man gerna ett försök att åtminstone se huru härmed i grunden kan förhålla sig. Säkert är att det ej är åtminstone mycket bättre att förklara det lägre ur det högre än att förklara det högre ur det lägre. Båda vägarne hafva verkligen blifvit försökta. Den hedniska såväl religionen som filosofin — ty religion och filosofi följas åt i detta såsom i många andra fall — utgick från det enskilda och sökte höja sig till det allmänna, med hvilket resultat, visar företrädesvis den eleatiska filosofin. Sedan har man redan med Sokrates och Plato, men ännu mera i den nyare filosofin, som vi vilja med ett ord beteckna såsom monoteistisk, utgått från det allmänna till det enskilda, med hvilket resultat, visar egentligen den hegelska filosofin. Men emedan Boström just vill öfvervinna de svårigheter, på hvilka den hegelska filosofin strandade åtminstone till en betydlig del genom deras kringgående, egnar sig han måhända icke mindre till att visa metodens vansklighet. Sålunda går syftet i första hand ut på att uppställa ett så kalladt absolut. Sedan detta väl är vunnet, skall man återgå till det relativa, hvilket icke är lättare. Huru sker detta enligt Boström? Jo, genom den ofullkomliga förnimmelsen. Det fordras att så strängt som Boström yrka på identiteten af vara och förnimmas, utan att han ens sjelf vågar gå längre i detta yrkande, än att de beteckna det samma i olika afseenden, för att inbilla både sig och andra att detta skulle vara

möjligt. Att boströmianismen strandar på den ofullkomliga förnimmelsen, om han ej möter några andra stötestenar i sin väg, torde ej vara svårt att förutse. Men den ofullkomliga förnimmelsen är just vägen för Boström att ifrån det absoluta återgå till det relativa. Det har icke lyckats bättre för Moses, hvilken såsom religionsstiftare förut banat den väg, som den monoteistiska filosofen måste vandra efter honom. Sedan han väl sett hvart den hedniska religionsutvecklingen tog vägen, inslog han den alldeles motsatta metoden att utgå från ett gudomsväsende, som är »utan begynnelse och ända» eller, som det på nutidens filosofiska språk heter, från ett absolut, och då uppstod för honom samma problem som Boström hade att lösa, nämligen att från det absoluta leda sig tillbaka till det relativa, och huru Moses eller möjligen den religionsutveckling, som härleder sig från honom, löst detta problem, är oss meddeladt i första kapitlet af Genesis. Ehuru Moses icke kommit på idén om det ofullkomliga förnimmandet och ehuru han likaledes är alldeles obekant med de ideer, som sedermera utvecklat sig, att nämligen tid och rum blott skulle vara inskränkningar hos den ofullkomligt förnimmande menniskoanden, utan att tillkomma tingen sådana de äro i sig sjelfva och inför Gud, ideer som oaktadt både Kants och Boströms stora anseende, och man kunde tillägga äfven Lockes — ty honom tillkommer början i denna stora och märkvärdiga rörelse — aldrig blifvit upphöjda till trosartiklar, ännu mindre till afgjorda filosofiska sanningar — Boström sjelf erkänner att Kants bevis för tidens och rummets så kallade idealitet ingenting bevisa, utan att dock sätta några bättre i stället, endast förklarande att rummet och tiden tillhöra formerna för föreställningen —: så torde sannerligen icke den mosaiska förklaringen af den sinliga verldens uppkomst innefatta större svårigheter än Kants och Boströms. Den mosaiska förklaringen åter är det endast den fromma enfalden (sancta simplicitas) som ännu kan gilla, under det att det naturligtvis fordras så mycket mera klyftighet att uppvisa den kant-boströmska förklaringens falskhet, som man kan säga att en stor del af hela den nyare filosofins sträfvan går ut på att inveckla problemet. Så går det nämligen alltid, när man utgår ifrån en oriktig begynnelse: man intrasslar sig slutligen så, att man knapt eger en ariadnetråd kvar att leda sig ur labyrinten, mest derigenom att man tager för afgjorda sanningar hvad som ingalunda är bevisadt

och aldrig kan bevisas. Emellertid hoppas vi att man åtminstone i någon mån anar att det ingalunda går bättre att ifrån det högre leda sig tillbaka till det lägre, än att ur det lägre utveckla det högre. Enda skilnaden är den, att då den förra utvägen gerna måste tillgripas efter den senare, den förutsätter en vida större utveckling, hvarigenom den rör sig med betydligt mäktigare hjelpmedel, hvilka likväl icke kunna åstadkomma en bättre lösning, men äro nödvändiga för hela problemets upplyftande på ett högre stadium, från hvilket lösningen endast kan ske. Om nu det är lika omöjligt att få en sann fortgång ifrån det lägre till det högre, som en sann återgång från det högre till det lägre, så kan detta aldrig bero på något annat än en oriktig uppfattning af vare sig det lägre eller högre.

Och härmed hafva vi kommit till en anmärkning, som icke kan nog eftertryckligt inskärpas, mot det absoluta i den nyare filosofin, som framträder skarpare ju längre hon framskrider och som möjligen når sin spets hos Boström, — att detta absoluta måste vara behäftadt med något grundväsentligt fel, efter som det icke medgifver en naturlig och antaglig förklaring af det relativa. Och denna anmärkning gäller med lika styrka vare sig det är fråga om Boström eller Moses, från hvilken Boströms absoluta direkt nedstammar, för att nu icke nämna någon af de otaliga mellanlänkar, som finnas dem emellan. Det kan icke nog djupt inpreglas i nutidens medvetande, att äfven mosaismens Gud är en afgud, en afgud utan beläte, ty som man vet, ville icke Moses att menniskan skulle tillbedja beläten, kreatur och skapade ting. Derför blef den lotten måhända honom förbehållen, att i den menskliga utvecklingens historia visa att det verkligen gifves afgudar utan bilder. Vore mosaismens gudsbegrepp sant, hvilket beherskar den nyare filosofin från och med Cartesius till och med Boström, så hade Kristus aldrig hvarken kommit eller behöft komma i verlden. Men just det mosaiska gudsbegreppets falskhet framkallade Kristus, och han såsom hvarje högre genius — han lär väl få anses såsom den högste — fattade sin uppgift riktigt och stötte den judiske afguden af sätet, och lade i stället grundvalen för en gudstjenst i ande och sanning; men huru allt detta skett och hvad det innefattar, har utvecklingen ännu icke framskridit nog långt för att inse. Men när detta inses, och någon gång blir det

väl fallet, kommer »verldsförklaringens problem» att ställas annorlunda — och dess lösning skall lyckas.

Man skall beskylla oss för en allt för lång digression, ehuru vi knapt vilja medgifva denna beskyllnings riktighet. Dermed må likväl förhålla sig huru som helst, så är förevarande afhandling af Boström allt för vigtig, för att icke till sitt väsentligaste innehåll fattas fullt i sigte; ty i denna afhandling ligger den boströmska filosofins egentliga födelse — aflelsen tillhör förmodligen gradualafhandlingen — och det måste ega sitt stora intresse att se hurudant det barn är i sjelfva sin födelse, som under faderns ledning fick en uppfostran, att det i alla händelser kan presenteras i stort sällskap. Vi lemnade Boström, liksom Herkules, vid skiljovägen. Han ser sig nödsakad att i det vigtiga tankearbete, som han nu måste underkasta sig, utgå ifrån det lägre till det högre, ehuru han icke kan begripa att något högre kan utveckla sig ur det lägre, eller hvilket är detsamma, att »det oändliga icke fattas af en ändlig förmåga» (I, 187). Också ser man att den motsatta vägen, som Boström nu endast kan skymta i ett aflägset fjärran, dock redan nu tränger sig fram, så att gången från det lägre till det högre blott är en förklädnad för den alldeles motsatta gången från det högre till det lägre, i det ordningen från det lägre till det högre egentligen endast innefattar huru det högre småningom manifesterar sina moment i tiden. Allt visar huru åsigten nu framträder i sin allra första gryning. Huru Boström här löser de svårigheter, som ställa sig i hans väg, skola vi för korthetens skull öfverlemna åt den intresserade att sjelf inhemta ur I, 188—190, 193—199. Deraf framgår att, liksom den boströmska termen idé här bestämdt framträder, så äfven det vigtiga begreppet förnimma, ehuru som det tyckes, ännu mindre bestämdt. Sjelfva begreppet idé är ännu så svagt, att ideerna oftare betecknas såsom krafter (vis, vires). Ännu mindre har begreppet förnimma inträdt i sin egentliga funktion hos Boström: den vigtiga identiteten af vara och förnimmas är ännu icke uppfunnen. I det hela har Boström ännu mera ett objektivt åskådningssätt, i motsats mot det senare rent ideela. Såsom lägre ideer — utom den högsta — eller genera virium relativarum räknar han sex, som äro: materia, planta, anima, animusque sensualis, intelligens, rationalis (I, 194). Härvid är att märka att sjelfva dessa ideer sedermera gestaltade sig för Boström icke obetydligt

annorlunda, vidare att han ännu icke höjer sig öfver den enskilda menniskan. Under det att Boström sedermera ej längre erkände någon af dessa ideer, utan började idéverlden först med menniskan, emedan hvarje verklig idé måste vara ett personligt väsende, uppreste han emellan menniskan och Gud sex nya ideer, nemligen först de privata samhällena: familjen, kommunen och det privata ståndet eller korporationen, och sedan de publika samhällena: staten, statssystemet och statssystemens system eller hela menskligheten. Huru emellertid de sex ursprungliga ideerna för det närvarande gestaltade sig för Boström, är angifvet på de anförda ställena.

Öfvergå vi nu till den andra vägen, som Boström icke ännu rätt kunde hitta på, så består denna naturligtvis i den fullt utvecklade idéläran. Då identifieras vara och förnimmas, och derigenom tror sig Boström hafva förvärfvat sig rätt att konstituera ett särskildt vara för hvarje särskild förnimmelse, vare sig fullkomlig eller ofullkomlig, vi hade så när sagt: vare sig sann eller falsk. Då behöfver man icke längre arbeta med det omöjliga, att utveckla det högre ur det lägre, utan då utgår man ifrån den fullkomliga förnimmelsen, som fullkomligt förnimmer allt, äfven det ofullkomliga, och sedan nedstiger man derifrån till den ofullkomliga förnimmelsen, som ofullkomligt förnimmer allt, äfven det fullkomliga, och om man äfven från denna ståndpunkt måste erkänna en skilnad mellan t. ex. växt och djur, så beror detta derpå, att menniskan förnimmer djuret fullkomligare än växten, ehuru hon förnimmer begge två högst ofullkomligt, och derför blifva de för henne sinliga väsenden. Man kan blott förundra sig öfver att icke Gud sjelf enligt Boström för menniskan blir sinlig, emedan äfven han af henne förnimmes ofullkomligt. Detta är boströmianismen i sin fulländning, men så långt förmådde icke Boström bringa det i den trefaldiga amfibolien.

Äfven om vår förmodan är riktig, att Boströms uppsats om Leibnitz bör insättas mellan hans tvenne latinska afhandlingar af år 1827, förekommer dock här en så starkt forcerad utveckling, att man har svårt att fatta dess förlopp. Under det att Boström liksom lekande, ehuru under det djupaste allvar och med den bestämdaste afsigt, försöker sig på panteismens fält, sker ett tvärt afbrott, hvarigenom Boström inslår på en bestämdt idealistisk riktning, som sedan utbildas till hans egent-

liga system och hvilken derför måste antagas hafva legat ursprungligt i hans inre. Det saknas dock icke öfvergångar, som tjena till att mildra detta afbrott. Härvid bör man först erinra sig den praktiska riktning, som aldrig öfvergifver Boström, icke ens under hans panteistiska försök, och hvari Boström enligt boströmianismens mening hade det säkraste korrektivet emot all panteism, vidare att Boström alltid föreslog dessa försök blott såsom försök och under bestämd förklaring att de ej voro hans verkliga åsigter. Äfven under dessa försök framträder Boströms senare åsigt temligen bestämdt. Sålunda heter det i hans panteistiska afhandling af 1827 (I, 166): »För visso, den oändlige anden både har på en gång kännedom icke blott om några ting, utom om alla, så många de i det hela äro, och förnimmer dem med samma klarhet och tydlighet» etc., en lära som Boström bekände till slutet. När Boström straxt derpå (I, 166) anför exempel ur astronomin, har han vunnit en jemförelse, som adekvatast bland alla uttrycker hans senare åsigt. Ty denna kan aldrig mer träffande åskådliggöras än genom planeternes ständiga ringdans kring sin sol, som sjelf fröjdar sig af evigt ljus, under det de få nöja sig med omvexlingen af dag och natt, månader och år. Redan förut (I, 165) har Boström slutit sig till Kants lära om tid och rum och tror sig derigenom befriad från alla frågor angående uppkomst och förgängelse och andra, som hafva med tid och rum att göra, för att kunna öfverlemna dem åt historikern, en åsigt som Boström sedan ständigt vidhöll. Vill man se huru den kunde modifieras, läse man hvad som II, 531 yttras om sättet att öfvertyga sig om en annans frihet. Äfven II, 521 o. f. är upplysande. Också bland sjelfva de panteistiska satserne är mycket, som Boström sedan kunde upptaga, t. ex. angående det absoluta. Ger man dessutom akt derpå att idéläran i sitt första framträdande är särdeles outvecklad, och får man såsom mellanled insätta uppsatsen om Leibnitz, saknas visst icke öfvergångar. När man likväl erinrar sig att Boström under fulla tre år (1824—1827) intager väsentligen samma ståndpunkt, visserligen under sysslande med teologiska studier, hvarunder likväl hans filosofiska arbete för visso icke alldeles hvilat, synes förändringen det oaktadt plötslig och för oss är icke allt dunkel i denna fråga skingradt.

Skulle det vara möjligt att Boström nu helt plötsligt fått

syn på Hegel och utaf honom helt hastigt inhemtat hvart all panteism slutligen leder, för att han genast skulle gifva alla panteistiska försök på båten? Vi återkomma härigenom till den vigtiga frågan om Boströms studium af Hegel, hvarom vi dock lemnas i nästan fullkomlig okunnighet. Vi anmärka äfven att Boström genom sin idealism har visserligen sökt segla förbi panteismen, men detta har icke lyckats och icke kunnat lyckas, utan har han, utan att veta och erkänna det, måst taga panteismen i släptåg.

S. J. V. S.

I bokhandeln.

Utdrag ur Åbo Domkyrkas räkenskaper 1553—1634, utgifna af *R. Hausen;* 210 sid. 8:o. Helsingfors 1884. *(Bidrag till Åbo stads historia,* utgifna på föranstaltande af Bestyrelsen för Åbo stads historiska museum, I). Fmk 6.

Bestyrelsen för Åbo stads historiska museum, som redan genom sjelfva museets uppställande inlagt stor förtjenst, har genom föreliggande arbete brutit med den koncentrering af alla vetenskapliga sträfvanden i hufvudstaden, som traditionelt hos oss herskat och som varit i ej ringa mån menlig för den historiska och arkeologiska forskningen. Då på samma bestyrelses initiativ ett Sällskap för utgifvande af bidrag till Åbo stads historia bildat sig, så är att hoppas att detta första häfte skall efterföljas af talrika andra.

Utgifvaren, dr Hausen, säger att han fattat sin uppgift sålunda att han, med uteslutande af det mindre väsentliga, sökt ur Åbo domkyrkas, å statsarkivet förvarade, räkenskaper hopsamla allt hvad för forskaren i ett eller annat hänseende kan hafva någon betydelse, dervid dock städse följande principen att hellre meddela för mycket än för litet. Endast redovisningarna för åren 1553 och 1554 hafva såsom de äldsta, som finnas i behåll, blifvit in extenso meddelade. Ett intresse för den stora allmänheten kunna dessa räkenskaper icke hafva. Dertill äro de af allt för speciel natur. Men väl kan härur hemtas mången för Åbo stads historia vigtig statistisk och biografisk upplysning. Anteckningarna om domkyrkans inkomster och utgifter låta oss blicka in i dess ekonomi, göra oss bekanta med dess inventarier samt meddela oss notiser om de skador, som kyrkan lidit, och om de reparationer, som genom dem gjorts nödvändiga. Ur prisuppgif-

terna kunna slutsatser om penningevärdet och yrkesförhållandena dragas. Utdragen ur Åbo domkyrkas begrafningslängder, innehållande anteckningar om de begrafningar, som egt rum, och de afgifter, som för dem blifvit erlagda, äro upplysande isynnerhet från biografisk och topografisk synpunkt. Vi lära här känna namnen på stadens gator, få en ungefärlig föreställning om de olika stadsdelarnes betydenhet, folktäthet m. m. Egentligen historiska upplysningar af vidsträcktare betydelse torde deremot svårligen kunna fås ur dessa korta anteckningar om kyrkans inkomster och utgifter. Utgifvaren antyder i sitt företal att räkenskaperna belysa det finländska presterskapets uppträdande i fejden mellan Sigismund och hertig Karl. I sjelfva verket finner man att räkenskapsföraren varit föga vänligt stämd mot Klas Fleming. Så t. ex. tyckes en viss förtrytelse ligga i orden: »Strax derefter ringdes för Clas Fleming 1 full vecka ut; lofvades betalning, och fick icke — 1 fyrck». Det är dock ytterst sällan, som anteckningarna beröra tidens mera framstående personligheter.

Utgifvaren har, så vidt ref. kan döma, förfarit med vanlig omsorg. Ett misstag i afseende å kyrkoårets förhållande till den vanliga borgerliga tideräkningen har efteråt blifvit rättadt i särskild bilaga. Vi anteckna för öfrigt att utgifvaren icke följt texten med fotografisk noggrannhet, utan för att göra den läsbarare utbytt stora bokstäfver mot små, infört en regelbunden interpunktion o. s. v. Vi tro att den väg, utgifvaren sålunda inslagit, är den riktiga, liksom ett sådant förfarande öfverensstämmer med de moderna principerna för utgifvande af handskrifter.

Publikationens värde ökas genom ett af utgifvaren utarbetadt noggrant person-register och genom fyra planscher: Åbo domkyrka före branden 1827; plan af Åbo domkyrka uppgjord af C. L. Engel d. 29 oktober 1827; Åbo domkyrkas omgifning före 1652 äfvensom Plan af Åbo domkyrkas ringmur 1754.

M. G. S.

Landtbruks-Årsbok för Finland. Utgifven af Redaktionen för Biet. Första årgången. 1883. 122 s. 8:o. H:fors 1884. (Äfven på finska).

Så länge landtbrukstjenstemän, landtbruks- och mejeriskolor existerat i vårt land, hafva de enhvar haft skyldigheten att till styrelsen årligen afgifva utförliga berättelser öfver sin verksamhet, och intet skäl finnes att betvifla att de äfven fullgjort sin pligt. Men allmänheten har — på få undantag när — ej fått se en skymt af dessa berättelser. De offrades år ut och år in åt styrelsens tystlåtna arkiv. Och år gingo, ja till och med decennier, allt under det man troget hembar sina offer åt arkiven. Dock slutligen »begynte folket att knorra» och rop höjas om att offren blefvo för stora och dyrbara. Tidskriften Biet åtog sig saken, och att dess bemödanden krönts med framgång, derom

vittnar den nyligen utkomna »Landtbruks-årsbok för Finland», genom hvars utgifvande tidskriften och dess insigtsfulla redaktör gjort sig väl förtjenta af våra landsmäns tacksamhet.

Årsboken inledes med en intressant öfversigt. Derpå följer årsberättelser, afgifna af 14 landtbrukstjenstemän (ibland hvilka 2 statsmejerister), 8 landtbrukslärover k, 13 mejeriskolor och 7 landtbrukssällskap (2 saknas). Landtbrukstjenstemännens *in extenso* publicerade årsberättelser förråda nogsamt att det äfven i de föregående årens relationer måste finnas mycket värdt att komma till allmänhetens kännedom. Man behöfver endast läsa den första, afgifven af landets enda statsagronom, eller ock den intressanta relationen om landtbrukets tillstånd i Kuopio län, eller den sista i ordningen, statsmejeristens i norra distriktet, och man skall strax komma underfund med att ej allenast den jordbrukande allmänheten utan äfven den för fosterlandets ekonomi och framåtskridande intresserade medborgaren kan draga nytta af dessa publikationer, och att det varit till väsentlig skada för vårt land att de tidigare berättelserna ej publicerats. Att dock bland dessa årsredogörelser förekomma äfven omogna stilprof och torra, i officiel stil hållna, skrifvelser måste tyvärr tilläggas.

Landtbrukslärover kens delvis i sammandrag publicerade berättelser tala äfven de på ett tydligt språk om nödvändigheten af publikation. Det som först frapperar är den högst olika grad af kultur, på hvilken de särskilda skolorna synbarligen för närvarande stå. Det efter våra förhållanden lysande tillstånd, i hvilket institutet å Mustiala, och, ehuru i mindre grad, det å Kronoborg befinna sig, sticker bjert af mot den primitiva ståndpunkt, på hvilken de lägre jordbruksskolorna stå. I redogörelserna från Söderkulla, Otava och Koivikko skolor hafva vi dock tyckt oss skönja delvis ej så ringa spår af en stigande kultur, men de öfriga befinna sig uppenbarligen ännu hardt nära »begynnelsens» stadium, »då allt var öde och tomt».

Mejeriskolornas relationer, som alla meddelas i sammandrag, visa tydligt, också de, att *les extrêmes se touchent.* Stor brist på öfverensstämmelse synes råda i de särskilda skolornas organisation. Vid en af dem finnes ej ens lärare i mejeriskötselns teori, och en stor del synes hafva öfverhöfvan litet öfningsmaterial, då deremot andra äro mönstergilla i alla afseenden. För öfrigt vilja vi framhålla den för våra förhållanden storartade mejeridriften å Kumogård, de utmärkta resultaten vid separatormejerierna å Hovila och Järvikylä, de allt annat än mönstergilla förhållandena å Korsholm och de sorglustiga omständigheter, i hvilka »mejeriskolornas *enfant perdu*», den å Tarvaala, befinner sig. Endast i fem af landets 13 mejeriskolor finnas separatorer.

Hvad landtbrukssällskapens berättelser angår, måste vi främst konstatera att ett af landets sällskap uraktlåtit att sända sin årsrelation till gratis-publikation, »oaktadt upprepad anhållan». Det

är väl knappast möjligt att det upplysta sällskapet i Satakunta ej skulle inse nyttan af berättelsernas publikation, isynnerhet då denna sker på de begge inhemska språken, hvarför vi förgäfves sökt utgrunda orsaken till denna separation. Kejserliga Finska Hushållningssällskapet publicerar särskildt sina »Handlingar», hvarför endast en förteckning öfver dess statsanslag ingår i boken.

Af de redogörelser, som de öfriga landtbrukssällskapen lemnat, framgår tydligt det sorgliga faktum, att sällskapen hafva så godt som ingen gemenskap och beröring med hvarandra. De ega inga gemensamma intressen, de utföra inga samfälda företag, ej heller hafva de gemensamma publikationer. Att härigenom krafterna onödigt splittras, omkostnaderna stegras och resultaten förminskas är lätt att inse.

Nylands och Tavastehus läns landtbrukssällskap synes under detta år, såsom äfven tillförene, varit det mest lifaktiga och af initiativ mäktiga. Dess deltagande i fröutställningen i Amsterdam var en seger för det finska jordbruket. Äfven S:t Michels läns landtbrukssällskap synes, sedan det undergått en total omorganisation, vilja uppträda bland dem, som gå framåt. Inrättandet af ambulatoriska mejeriskolor är högst originelt och synes slagit an i ej ringa grad. Den gamla länedejeinstitutionens olämplighet framgår tydligt af Wiborgs läns landtbrukssällskaps berättelse. Såväl den manliga som den kvinliga slöjden synes ligga Kuopio landtbrukssällskap särdeles om hjertat. Det har ej mindre än tre manliga och två kvinliga slöjdlärare. Södra Finlands landtbrukssällskap, det yngsta af alla, visar äfven lifaktighet.

Den finska upplagan är lika omsorgsfullt redigerad, som den svenska.

G. Grotenfelt.

Maamiehen Kalenteri ja käsikirja. Toimittanut T. Forssell. 64+XII s. Helsingfors 1885. Fmk 2.

Denna landtbrukskalender och handbok, som uppträder i bekvämt fickformat, är synbarligen utgifven i ändamål att tjena landtmannen dagligdags till anteckningsbok och hjelpreda. Tyvärr måste vi säga att boken i högst ringa grad uppfyller detta ändamål.

Oss synes sjelfva planen att i fickformat utgifva en kalender i förening med en handbok vara bra nog svår att realisera på ett sätt, som tillfredsställer billiga fordringar på båda dessa afdelningar. Idén att utgifva en liten fick-handbok i landtbruk är i och för sig utmärkt, liksom äfven planen att låta trycka en finsk landtbrukskalender. Men svårligen lär det låta göra sig att sammanträngа båda inom en fickboks inskränkta volym. Antingen kalendern eller handboken eller ock båda delarna blifva då för knapphändiga, och i hvart och ett af dessa fall är bokens dubbla ändamål förfeladt.

I föreliggande arbete är det kalendern, som blifvit styfbarn; den är kort och förkrympt till de mest anspråkslösa dimensioner. Tillfälle till dagliga anteckningar erbjuder den i högst inskränkt mån, ity att blott en sida är anslagen för en hel veckas anteckningar. De i landtbrukskalendrar så vanliga och behöfliga kolumnerna för anteckningar om skörd, sådd, kornas mjölkning och dylikt ingå alls icke i boken, utan stå att köpas särskildt och uppträda då i stort, opraktiskt format.

Hvad handboken angår så måste åt dess första afdelning tillerkännas förtjensten att ega praktisk nytta. Den upptager landtbrukstjenstemännens och landtbrukslärroverkens namn och adresser. Men härvid måste vi inlägga en gensaga mot utgifvarens förfarande att förfinska en del personers namn och göra dem oigenkänliga. Vi vilja alls ej inlåta oss på den ännu oafgjorda frågan om huru namn böra skrifvas i finskan (såsom besynnerliga förfinskningar måste vi dock anteckna: Klaase, Ludvik, Aabiel, Knuut), men vid återgifvandet af lefvande personers såväl slägt- som dopnamn borde väl den princip följas att personen sjelf eger rätt att bestämma öfver sitt namns skrifsätt. I alla fall hade ju utgifvaren bordt vara konsekvent och icke på ena stället skrifva »Aleksanteri» och på det andra »Alexanteri», ej heller förfinska en del namn och lemna andra oförändrade.

Handbokens andra och vidlyftigare del upptager först resonnerande förteckningar öfver landtbruksarbetena under årets särskilda tider. I allmänhet äro dessa instruktiva nog, oaktadt äfven de på vissa ställen gifva skäl för anmärkningar. Vi våga sålunda betvifla, att utgifvaren handlar så alldeles rätt, då han (s. 5) afråder från att förbättra sandjord med mylla, eller då han (s. 11) tillråder användandet af takgödsel på kornländerna. Förbigående öfriga bristfälligheter och ofullständigheter vid denna förteckning, vända vi oss till handbokens, enligt vår tro, minst lämpligt utförda del, nämligen den, som i åtskilliga uppsatser behandlar landtbrukets allmänna ekonomi. Uti en bok, som den nu i fråga varande, der alla upplysningar och föreskrifter borde, för att taga så litet rum som möjligt, vara kortfattade, distinkta och liksom uttryckta i telegramstil, måste det i sanning öfverraska att finna långa innehållstomma resonnement och vidlyftiga skildringar till och med från tider, hvilkas erfarenhetsrön äro af ingen nytta, allra minst i den dagliga vandeln i vår tid med dess framskridna landtbruk. Vi taga som exempel den första afhandlingen. Den börjar med vida och breda beskrifningar på öfver en sida om huru menniskorna hade det förr än de började idka jordbruk; huru de fiskade och jagade och ledo nöd, samt huru de sedan började med boskapsskötsel och lefde »herdelif». Detta är allt ämnen som i och för sig äro intressanta och lärorika, men enligt vår tanke försvara de ingalunda sin plats i en fick-handbok, lika litet som det närmast följande. Först på tredje sidan kommer förf. till de tider, då 2- och 3-skiftes bruken voro allmänna. Så-

som bekant äro dessa odlingssätt redan till största delen aflagda, hvarför de lämpligen kunnat omnämnas endast i förbigående och under kort angifvande af orsakerna, hvarför de ej mer anses dugliga. Först på sjette sidan finna vi meddelanden, hvilka kunna vara till någon nytta för dem handboken är afsedd för. Dock bemödar sig förf. ej ens här om att vara kortfattad. De öfriga kapitlen sluta sig i afseende å utvecklings- och framställningssätt troget till det första. Vi kunna ej annat än beklaga, att utgifvaren i företalet utlofvar att i en kommande årgång i betydlig grad öka dessa afhandlingars antal.

De i tillägget meddelade utdragen af författningar, reglementen och dylikt tyckas vara gjorda med praktisk blick för hvad landtmannen dagligdags behöfver; förgäfves hafva vi dock sökt efter jagtstadgan, liksom efter fiskeristadgan.

Vidlyftigheten af denna anmälan härrör af att vi velat motivera vårt hårda omdöme, hvilket tyckes vara i strid med det vi sett uttaladt i en annan inhemsk tidskrift.

G. Grotenfelt.

Georg Nordensvan: Figge, en berättelse ur konstnärslifvet; 146 s. liten 8:o. Sthlm 1885, Alb. Bonnier; pris 1: 75 kr.

Ernst Lundqvist: April, roman; 346 s. liten 8:o. Sthlm 1885; pris 3: 50 kr.

Dessa två novellister, som höra till de mest betydande bland Sveriges yngre berättande diktare, gå mycket olika vägar till målet. Hr Nordensvan, som känner konstnärslifvet ut och in, har framstält emot hvarann två representanter deraf, dem han helt visst studerat, om också icke kopierat efter verkligheten. Förf:s realism besticker sig egentligen i planen; karaktersutvecklingen släpar sig långsamt fram, som i verkligheten är vanligt, utan kriser, vacklande hit och dit och utan att man har intrycket af ett förutbestämdt mål; först då man når slutet och ser tillbaka, kan läsaren sjelf göra ut den ledande tanken, under erkännande att förf. just häri förträffligt förstått att imitera alldagliga existensers lefnadslopp. Hr Lundqvist har sökt två representanter ur studentlifvet, och spar icke på kriser, genom hvilka karaktersutvecklingen går ganska raskt framåt. Rörelsen i hans dikt är lifligare, och dock framskymtar målet icke så, att berättelsen derigenom skulle förlora i intresse, men hvarken fortgången i berättelsen eller i karaktersutvecklingen förefaller i alla delar trolig. Det är naturligtvis icke bristande kännedom af de skildrade lefnadsförhållandena, som är skulden härtill, snarare då bristen på en skarp och säker konstnärsblick. I hvardera berättelsen införas par unga kvinnor. Hr Nordensvan anbringar dem mera derför, att de höra till lefnadsförhållandena, än att kärleken skulle utgöra något egentligt vilkor för dessa konstnärers utveckling; i hr Lundqvists roman är det kärleken som hufvudsakligen betingar vändningarna.

Af de två ungdomar, som hr Nordensvan låter representera konstnärslifvet i Stockholm, är Svante Ulf en framåtsträfvande, arbetsam, ordentlig natur, men utan egentlig begåfning, en elev som akademin måste tycka om och som äfven vinner dess belöningar på samma gång som kritikens bevågenhet; den andre, kallad Figge, är sorglös, lat, en riktig slarf, men ett målaringenium, som förstår att framkalla originela effekter, då han någon gång suddar på sin duk. Mellan dem står fröken Dina, elev i akademin, som Svante gör sig grön för med att hjelpa och beskydda, men som drar känsel på att han i grunden är en filister och känner mera sympati för Figge, det stora godmodiga barnet. I Paris, der de alla sammanträffa, utvecklar sig Svante till en verldsman, som håller sig en stilig atelier med grisette och allt samt utställer i salongen taflor, om hvilka der hemma ryktet vet berätta stora saker; af Dinas konstnärssträfvanden blir hela resultatet ett något emanciperadt väsen, mindre lämpligt numera för ömmare känslor, ehuru hon ändock gifter sig slutligen med en tystlåten medicinare, och hvad Figges existens beträffar, blir han mer och mer problematisk, man vet ej af hvad han lefver, och hans taflor, när han efter åratal gör någon fårdig, refyseras merendels. Hur det går, blir Svante föreståndare för ett tekniskt läroverk med utsigt på intendents-titeln och Vasen, men tillbakagående i sin konst. Han spelar kort med gubbar i kraschan, och kritiken är allt lika vänlig mot den stora nationela konstnären, men för sig sjelf tillstår han att han förfelat sitt mål. Då höres, i berättelsens sista drag, att Figge målat någonting ovanligt, som antagligen kommer att göra uppseende på salongen. Men hur det än månde gå, kan man svårligen tro att en så tanklös natur åstadkommit någonting af djupare värde, möjligtvis lifseffekter medels nya tekniska grepp, men ingenting för samtidens idélif, dertill är han ju dock för obildad. Ju mera man har känslan af att förf:s skildring af konstnärslifvet är sann, dess mera nedslående intryck gör berättelsen. Umgänget mellan de unga af båda könen i ateliern, på maskraden, vid konstnärsfesten på Nacka är väl fritt, men i sedligt hänseende bra. Förf. är alltför fintbildad, att ge oss prof på dålig lefnadston eller traktera oss med kruditeter, och han rår säkert icke för att samspråket är så intresselöst, ett öfverflöd på nonsens-prat, späckadt med lokala och atelierkvickheter eller slangord, men en total brist på bildadt innehåll, och *om* konstnärslifvet nu är sådant, hvilka frukter för konsten skola väl uppspira ur dylik jordmån?

Hr Lundqvist syftar högre med sin roman, men uppnår icke så mycket. Hans roman berör studentlifvet blott styckevis och ytligt, ehuru den vill skildra en students uppfostran till mognad lifserfarenhet. Ur kamratlifvet och studierna härflyta få motiv; utom kärleken är det vänskapen, genom hvilken hjelten lär sig att sofra ut det goda och pålitliga från det glittrande slagget. Det är i lifvets april med dess hastiga vexlingar och vårliga löften be-

rättelsen förlöper, och den slutar Valborgsmessoaftonen, när studenternes majsång ger visshet om att lifvet skall snart gå i blom.

Algot Grahn är en oerfaren, renhjertad gosse, rik på känslor, som blott längta efter föremål att klänga sig vid. Han har nyss förlorat sin mor, af hvilken han erhållit en frisinnad uppfostran, och icke långt förut en tvillingbror, som skjutit sig för pannan, då han ertappat sin hjertanskär på en grof trolöshet. Så är han ensam i lifvet, då han beger sig till Upsala att göra sina studier. Ett litet kapital sätter honom i stånd att fullfölja dem utan bekymmer. Han får sig rum hos kaptenskan Holm, vägg i vägg med Fritz Harlow, som är bestämd att i vänskapsväg ge hans känsla första dufningen och lära honom att pröfva, innan han anser någonting för godt. Men förf. har knappast lyckats att göra deras förhållande troligt. Harlow är en lika sjelfvisk och fåfäng, som osjelfständig natur och ger sin sjelfbjudne vän alltför många prof på sin karakters rätta halt, att Algots sympati vore rätt förklarlig. Det är ett fint psykologiskt drag att förf. låter honom drapera sig i en kostym af poetisk verldssmärta; detta sken af en rikt begåfvad, men bruten ande, som kastar sig in i sus och dus med några flott lefvande snobbar, är väl egnadt att hos Algot väcka deltagande och lust att rädda kamraten, men förf. blandar icke färgerna väl och demaskerar dessutom Harlow för tidigt, hvartill bidrar Elisabeth Holm, värdinnans dotter, en skarp och klar intelligens, som genomskådar de båda studenternes rätta halt och lägger ut den både för dem sjelfva och för läsaren.

Genom umgänget med Harlow ledes hjelten i beröring med Elvira, skänkjungfrun på Novum, som blir hans första lärospån i kärleksväg, ett riktigt funnet och vackert utfördt motiv. Efter tre veckors svärmeri om att uppfostra den förtjusande flickan och gifta sig med henne, kommer han underfund med att det oskyldiga utseendet döljer vanlig grof lättfärdighet. Djupt förödmjukad föresätter han sig att bättre följa sin mors varning på dödsbädden och griper sig så på allvar an med studierna. Han får äfven sin vän att tänka allvarsamt på kurserna, såsom enda sättet att undandraga sig en farbrors förmynderskap, hvilket för hans oordentlighets skuld af domstol förlängts utöfver myndighetsåldern. Algot slutar icke, innan han bragt en försoning till stånd mellan farbrodern och brorsonen. Intagen af den unge mannen, bjuder grosshandlar Harlow de båda vännerna att bo hos sig.

I grosshandlarns hus väntar Algot en ny och långt djupare pröfning, än den han rönt genom bekantskapen med Elvira. Grosshandlarens svärdotter, enka efter hans aflidne äldste son, är nämligen ingen annan än den Inez Ritter, för hvars skuld hans bror skjutit sig. Algot känner väl icke den unga damens alla äfventyr sen dess, men hennes lättsinne vid nämda sorgliga tillfälle är honom väl bekant. Det är emellertid möjligt att han kan låta vilseleda sig af hennes blyga stillsamma väsen och barnsliga ögon

samt sätta tro till hennes skenfagra förklaringar och andra konster — om blott det ena hos henne läte väl förena sig med det andra till en person. Så mycken falskhet och sedeslöshet borde lemna tillräckligt spår i sjelfva väsendet, för att omedelbart afhålla en ädel natur som Algot. Sant nog att förf. icke vill skildra Inez såsom alldeles elakartad, men blandningen af goda och dåliga egenskaper ha lyckats förf. här lika litet som vid teckningen af unge Harlow. De förra vilja samla sig till mask, de senare till kärna. I alla fall är det troligare att Algot låter bedåra sig af sirenen som tyckes ha till sin lifs uppgift att lägga karlhjertan till sina fötter och sedan trampa på dem, än att hans ögon öppnas på det sätt förf. skildrat. Äfven läsaren, som måste anses för lefnadserfarenheten sjelf, har svårt att, trots förf:s alla förklaringar, inse rimligheten af historien med ringen; dess mindre bör den på den oerfarne Algot öfva en så desillusionerande verkan.

Denne gripes nu af en lifsleda, så mycket större som Inez till hämd gör sig ett lätt byte af Algots vän och dermed gör slut på hela vänskapen, — en måttlig förlust, tycker läsaren, då Fritz är ett dåligt subjekt och ej ens gjort min af att på något sätt be svara Algots vänskapsbetygelser. För resten är denna vändning väl motiverad och raskt utförd. Ur detta svårmod hjelpes han genom Elisabeth, som på slutet framträder i förgrunden såsom representant för det ideal, förf. gjort sig af en ung kvinna, en genom intelligensens odling och pligtuppfyllelse stärkt karakter. Under umgänge med henne och med den förträfflige grosshandlarn vinner nu hjelten den själens friskhet och jemnvigt, som beskäres en ädel yngling efter väl beståndna prof. De äro bärarne af det goda, som lifvet ofelbart i en eller annan skepnad ställer vid den kämpandes sida att räcka honom hjelpande händer. I denna förf:s goda och upphöjda tro på lifvet har man en godtgörelse för en och annan osäkerhet i karaktersteckningen eller plananläggningen. När förf. under fortsatt studium af lifsföreteelserna ett fullt mästerskap i deras framställande, så få vi i honom helsa ej blott en fängslande, utan ock välgörande romanskrifvare. Till våra önskningsmål hör äfven ett riktigare val af de partier, som böra direkt skildras. Innehållet af berättelsens första scener hade med all fördel kunnat redogörelsevis meddelas. Språket är lifligt och behagligt, men ojemnt; i Elisabeths parti t. ex. får det någonting drastiskt, hvarmed förf. väl till öfverlopps vill ange att hon är fri från sentimentalitet.

C. G. E.

C. A. Nyström: Handbok i telefoni, populärt framställd; 167 s. liten 8:o. Sthlm 1885, Lars Hökerberg. Kr. 2: 25.

Med den utsträckning, som telefonin äfven hos oss i Finland vunnit, måste ett arbete, som har till ändamål att handleda vid det praktiska användandet af telefonen, vara välkommet. Ifrågavarande bok lemnar äfven en god vägledning för telefon-

apparaters uppsättande, liniers byggande och afhjelpande af tillfälliga fel. Någon populär framställning är boken egentligen icke. Den ringa del, som i kap. VI egnas telefonapparatens sammansättning och sätt att verka och som populärt söker framställa telefonapparaterna, hade äfven saklöst kunnat utelemnas. För den i fysiken mindre invigde måste nämligen de i detta kapitel gifna förklaringarna blifva till stor del oförstådda. Att vid en redogörelse för telefonen tala om rubbningar i magnetisk jemnvigt och om hypoteser angående den elektriska strömmen kan icke anses såsom ett lämpligt utbyte mot den vanliga enkla förklaringen af telefonen.

De klart framstälda skemata för linier och apparater och de för uppsökande af fel gifna vägledningar, som boken innehåller, komma säkert att göra den till en värdefull kamrat för hvar och en, som sysselsätter sig med praktisk telefoni. De i handbokens slut förekommande tabellerna äro till utmärkt nytta, och hade vi gerna sett dem förökade med flere andra i praktiken ofta behöfliga tabeller. Då äfven hos oss för det mesta endast Bells, Blakes och Erickssons apparater förekomma, uppfyller boken, ehuru den endast specielt behandlar dessa system, sitt ändamål. I afseende å uppställningen vilja vi likväl uttala den önskan, att förf. i en möjligen kommande upplaga måtte, efter det telefonapparaterna enkelt blifvit beskrifna, först grundligt behandla en enkel linie med endast tvenne stationer, för att sedan småningom öfvergå till vidlyftigare installationer.

Framställningen af det praktiska tillvägagående inom telefonin är i allmänhet god. Några anmärkningar tillåta vi oss likväl göra. Definitionen på ändstation skulle vinna i tydlighet, om man skulle tillägga att dermed förstås en station, som har direkt förbindelse endast till en station eller till centralstation. Vid behandlingen af extra-klockas insättande är icke förutsedt det fall, att induktionsrullarne i de båda klockorna af ett eller annat skäl kunna hafva olika ledningsmotstånd och att den ena, om så är fallet, kan blifva tyst då de äro stälda i derivation. Benämningen elektromagnet anse vi mindre väl använd för det med trådrullar omgifna ankaret till en magnet och på samma sätt benämningen induktor i stället för induktionsrullar, såsom mikrofoninduktor, hvilket äfven föranleder förf. att på ss. 96 och 97 förvexla trådrullarne i vexelströmklockan med signalinduktorn. Vid beskrifning af Bell-telefonen säges att den är oregulerbar; de flesta Bell-telefoner vi sett äro i den membranen motsatta änden försedda med en skruf för magneternas inställning. På ss. 99—100 gifvas dimensionerna för ledningsmotstånden inom apparaterna, utan anmärkning om att dessa kunna variera och till exempel för klaffapparaten på centralstationen för större afstånd måste blifva större genom användande af finare tråd för en sådan klaff. Slutligen äro de fel, som kunna förekomma på en centralstation, helt och hållet förbisedda liksom äfven andra ofta före-

kommande fel; så hade t. ex. kunnat omnämnas, då den så kallade kokning, som uppkommer af jordströmmar, omtalas, att en sådan kokning äfven kan uppkomma, om ett batteri är så utmattadt, att det icke mer kan bibehålla konstant tillstånd.

Då endast den dagliga erfarenheten kan lemna en allt noggrannare kännedom om telefonapparaternas skötsel och vård, hoppas vi att förf. i en följande upplaga skall inlägga ytterligare förtjenster om handledningen inom telefonin och att han der äfven ger allmänheten en inblick i telefonens och dess biapparaters verkningssätt.

F. Zetterman.

Albrekt Segerstedt: Taflor ur minnet, berättelser från svenska bygder; 179 s. 8:o. Sthlm 1884, Alb. Bonniers förlag; 1 kr. 50.

Valfrid Grane: Ströftåg bland hvardagsmenniskor, Teckningar och utkast; 142 s. 8:o. Sthlm 1884, Alb. Bonniers förlag. 1 kr. 25.

Af dessa anspråkslösa samlingar små berättelser står den förstnämda betydligt högre än den senare. Albrekt Segerstedt har poetisk uppfattning och inlägger så mycken värme i sina skildringar, att han väcker intresse för de enkla tilldragelser han tecknar, vanligen i korta karakteristiska drag. De flesta af dessa små historier, som endast omfatta några blad — den lilla boken innehåller ej mindre än tjugufem — framställa händelser eller förhållanden ur lifvet på landet. De berättelser, som röra stadslifvet, äro ojemförligt svagare. Förf:s starka sida ligger i den naturfriskhet, hvarmed han för oss skildrar exempelvis skogsbranden i »En het dag» eller fiskafånget i »Ett vinterfiske», den unge Björn-Jans första nappatag med skogens starke konung i »Från Hedegården» eller den djerfve flottkarlen Olofs bedrifter i »Vid elfstranden». Mindre åskådligt, men dock tilltalande tecknas striderna i djupet af menniskosjälen; bevis härpå lemna den stränge rusthållaren i »Aristokrati», som hellre låter sin enda dotter duka under för sorgen än han tillåter hennes giftermål med den unge gårdsdrängen, och den gamle bonden i »Sjösänkningen», som ej kan öfverlefva förlusten af det grunda träsket han skådat sedan sin barndom, samt modern i »Han kommer nog», som ej misströstade om sonens slutliga hemkomst. Äfven det humoristiska elementet är ganska väl, ehuru endast undantagsvis representeradt.

»Valfrid Grane», en nyligen afliden nybegynnarinna på det literära området, visade icke någon synnerlig begåfning. Hennes menniskor äro hvardagliga; språket och stämningen likaså. De tio berättelserna, som hufvudsakligen framställa scener ur familjelifvet, äro af alldeles harmlös natur och röja alla mer eller mindre godmodighet. I »Tant Nora», den stackars af otur för-

följda, opraktiska själen, och i »Lilla Stina», det arma misshandlade barnet, har förf. dock visat sig ega öga för de drag, som göra en karakter intressant, äfven der de dölja sig under en löjlig eller vid första blicken oansenlig yta. För förf:s vänner har den lilla samlingen säkert värde som minne af en god och älskvärd person.

L. A.

Edmondo de Amicis: Konstantinopel; auktor. öfversättning fr. italienska orig. 12:te uppl. af A. Schulman, 487 s. 12:o. Upsala 1884, Universalbibl:s förlagsexped.

Förf. förtjenar obetingadt öfversättarens loford att vara en utmärkt reseskildrare. Kunskaper, intresse för saken, inbillningsgåfva och färger isynnerhet, förena sig att göra hans skildringar af Stambul, de sju kullarnes stad, verldens moder, till en särdeles intressant läsning. Hans förfarande är icke alltför metodiskt, icke heller huller-om-buller som en del reseskildrares, hvilka lemna en klarare bild af sina erfarenheter, än af platsen. Sina intryck, som måhända äro en mån mindre lifliga än uttrycken, grupperar han efter vissa stora synpunkter tillsammans med hvad han läst om märkvärdigheterna i Konstantinopel och delger en sålunda icke blott en totalbild under första dagarnes ströftåg, utan ock en liflig föreställning om vissa hufvudstycken i det hela: bazaren, Hagia, Sofia, Dolma Bagtsjeh, gamla Seraljen, murarne och De sju tornens borg, hundarne, turkinnorna, baden, krigshären, med mera, som rör sederna, kulturen och lokalen, ty för det politiska och administrativa, eller hvad som sammanfattas under begreppet Höga porten redogöres endast tillfälligtvis.

För resten skall en sida eller par af detta arbete bäst sätta läsaren i tillfälle att värdera förf:s sätt och äfven öfversättarens talang. Vi välja förra stycket af kap. *Janghen Var;* i kapitlets senare hälft har förf. efter muntliga och skriftliga källor en briljant skildring af den stora eldsvådan 1870, visande hvilka förvånansvärda resurser han eger i sin inbillningsgåfva.

»Hvad står på i Konstantinopel i natt?

Jag lyssnade och hörde ett doft, oredigt sorl på gatan, ett ljud af brådskande steg i trapporna, ett surrande och ett bullrande, som om dagen. Jag gick till fönstret och såg i mörkret menniskor springa nedåt Gyllene hornet. Jag sprang ut på trappafsatsen och fasttog en grekisk uppassare, hvilken i vild fart rusade ned för trapporna, och frågade honom hvad som var på färde. Han slet sig lös, ropande: »*Janghen Var,* för Guds skuld! Har ni icke hört ropet?» Derpå tillade han: »Se på toppen af Galatornet» — och försvann.

Vi gingo tillbaka in i rummet och sågo ut emot Galata. Hela den öfre delen af Galata tornet upplystes af ett starkt, rödt sken, och ett stort svart moln höjde sig från de angränsande

husen öfver en hvirfvel af gnistor och utbredde sig hastigt öfver den stjernbeströdda himmeln.

Våra tankar ilade ögonblickligen tillbaka till Konstantinopels stora eldsvådor, först och främst till den förskräckliga branden år 1870, och det första vi kände var förskräckelse och medlidande. Men strax derpå — jag tillstår det till vår skam — tog målarens och reseskildrarens nyfikenhet öfverhanden, och vi, äfven detta måste jag bekänna, utbytte ett leende som Doré skulle hafva kunnat gripa i flykten och pregla på en af sina Dante-demoners anlete. Den, som i detta ögonblick hade öppnat våra hjertan, skulle icke hafva funnit annat än ett bläckhorn och ett staffli.

Vi klädde oss i hast och sprungo nedför Peragatan.

Lyckligtvis blefvo vi svikne i vår väntan. Elden var redan nästan släckt, innan vi uppnådde Galatatornet. Två små hus hade nedbrunnit, folket började skingra sig, gatorna voro öfversvämmade af vatten och fulla med möbler och madrasser, ibland hvilka män och kvinnor i blotta linnet sprungo af och an i morgonskymningen, darrande af köld, ropande och skrikande om hvarandra på mångfaldiga språk. Man hörde dock på detta larm att faran redan var öfverstånden, och blott en återstod af fruktan fans kvar, som skulle blifva en förträfflig krydda i samtalet för hela dagen. Då vi sågo att eldsvådan led mot sitt slut, gingo vi ned till bron för att trösta oss med soluppgången.

Här bevittnade vi ett skådespel, som var mera värdt än branden.

Himlahvalfvet började ljusna bakom Asiens kullar. Stambul, som för en stund hade kommit i rörelse vid underrättelsen om eldens utbrott, hade nu återgått till nattens högtidliga lugn. Stränderna och bron voro öde; hela Gyllene hornet sof, höljdt i ett lätt töcken och försänkt i en djup stillhet. Icke en båt gled öfver vattnet, icke en fogel rörde sina vingar, icke ett löf prasslade, icke ett andedrag hördes. Den oändliga, blånande, stumma och beslöjade staden föreföll oss lik en hägring i luften och som om den skulle hafva försvunnit, om vi upphäft ett rop. Aldrig hade Konstantinopel visat sig för oss så luftigt och gåtfullt, aldrig hade det framstält en trognare bild af de österländska sagornas fabelaktiga städer, hvilka plötsligen resa sig för pilgrimmen, som inträder och finner ett orörligt folk, hvilket andarnes konung för att hämnas förstenat midt i ett gladt och rörligt lif. Lutade mot bröstvärnet, betraktade vi denna underbara tafla, och hade slagit all tanke på eldsvådan ur hågen, då vi fingo höra ett svagt, oredigt sorl, som kom från Stambulsidan af Gyllene hornet, derpå högljudda rop: »Allah! Allah! Allah!», hvilka plötsligen återskalla i hamnens ofantliga, tysta rymd, och samtidigt visade sig en hemsk, larmande folkhop, som rusade ned på bron, rakt emot oss.

»*Tulumbadsjih!*» ropar en broväktare. Det är »släckningsmanskap»!

Vi vika åt sidan.

En hord halfnakna vildar — barhufvade, drypande af svett, gamla och unga, svarta och bruna, dvergar och jättar, långhåriga och skalliga, anleten af mördare och tjufvar — bärande emellan sig en liten spruta, som snarare liknar en barnlikkista — beväpnade med långa båtshakar, rep, yxor och hackor — storma förbi oss, vrålande och flämtande, med läpparne sammanpressade, ögonen rullande, håret liggande i alla väder och skynkena fladdrande för vinden, och lemnande efter sig en afskyvärd vilddjurslukt, försvinna de i Galatas gatulabyrint, hvarifrån deras sista hesa allah-rop nå våra öron.

Derpå inträder åter en djup tystnad.

Det intryck, som denna stormande och blixtlika uppenbarelse midt i den slumrande stadens hemlighetsfulla stillhet gjorde på mig, förmår jag icke skildra. Jag vet blott att jag med ens såg och förstod tusen scener af barbariska infall, plundringar och gräsligheter i aflägsna länder och tider, hvilka jag dittills fåfängt hade ansträngt mig att lefvande framställa i min inbillning, och att jag frågade mig om jag verkligen befann mig i det moderna Konstantinopel, om det var samma bro, öfver hvilken de europeiska stormakternes sändebud, de efter parisermodet klädda damerna och de franska, italienska och grekiske tidningsförsäljarne om dagen passerade.

Efter ett par minuter stördes Gyllene hornets högtidliga tystnad ånyo af ett aflägset sorl, och några ögonblick derefter stormade åter en hop vilda, halfnakna män förbi oss på den gungande och dånande bron, och åter en gång förlorade sig de hesa, långt utdragna allah-ropen i Galatas labyrinth och efterträddes af en graflik stillhet.

Kort derefter kom åter en tredje dylik hop, så en fjerde, sedan ännu två andra, och till sist galningen från Pera, naken från topp till tå, halfdöd af köld, skrikande af alla krafter och förföljd af en skara gatpojkar, som försvann med honom och släckningsmännen bakom husen på den frankiska stranden, der eldsvådan länge sedan var släckt. I den stora, af morgonens första strålar förgylda staden herskade åter djup stillhet.

Snart steg solen upp på himlahvalfvet, muezzinerna trädde ut på minareternas terasser, kaikerna gledo ut på vattnet, hamnen vaknade, menniskor började gå öfver bron, stadslifvets dofva sorl begynte utbreda sig, och vi aflägsnade oss i riktning mot Pera.

Men bilden af den stora, i sömn försänkta staden, den ljusnande himmeln, den högtidliga stillheten och de vilda horderna kvarstod så djupt inpreglad i vårt minne, att vi ännu aldrig träffas utan att leende framkalla den för hvarandra, i det en underlig blandad känsla af förvåning och fruktan genomgår oss, liksom vid tanken på någon scen från Stambuls förgångna storhetstid eller från en dröm under ett hadjirus.»

* *

Hermann Heiberg: Noveller, bemyndigad öfvers. af Bernhard Risberg; 351 s. stor 16:o. Upsala 1884. Universalbibl:s exp.; pris 2: 75 kr.

Denna novellsamling innehåller fyra berättelser, af hvilka två äro förlagda till barnaverlden. På detta område är det ock som förf. lyckats bäst. I berättelsen »Bakom sandreflarne» skildrar han med pinsam noggrannhet en liten flickas förfärliga dödsångest, då hon, lemnad ensam i en tillåst stuga, ser den löskomna elden gripa omkring sig, med giriga lågor komma henne allt närmare och närmare och slutligen fatta tag i henne. Såsom gjord med rik färg och liflig känsla bör denna berättelse ovilkorligen ställas främst i samlingen.

»Jeg elsker dig» är en liten täck skildring, ehuru både hjelten, en holsteinsk skolgosse, och hjeltinnan, en liten danska, som är på besök i trakten, förefalla nog försigkomna för att vara skolbarn. Hjeltinnans danska skaplynne är fint och behagfullt tecknadt, men i alla dessa barnnaturer ingår en hop sentimentalitet, som lyckligtvis icke återfinnes hos vår skolungdom.

De båda återstående, »I fiskarstugan» och »Ulrika Behrens», behandla hvardera de olyckor, som uppstå då en ung och en gammal törenas med hvarandra för hela lifvet. Den senare af dessa är till anläggningen den mest betydande och innehåller par ganska förtjenstfult hållna karakterer, men är något utdragen.

Heibergs stil är liflig och målande, han eger en fin iakttagelseförmåga och en varm känsla, men af poesi är der icke mycket. Oaktadt skildringarna äro nog så realistiska, förefalla hans ideer som gamla, på ett eller annat sätt utfunderade och icke heller synnerligen omvexlande.

I förevarande samling framstår Herman Heiberg visst icke som någon betydande, men väl som en bra och talangfull novellist. Den utgör blott en mindre del af hans noveller, som äro mycket omtyckta i Tyskland och kända äfven i Danmark. Oaktadt det danska namn han bär, är han till språk och härkomst tysk. Han föddes 1840 i Schlesvig, och hans första novellistiska försök daterar sig från 1881.

**

Öfversigt.

Konstutställningen 1885, I. Den konstutställning, som den 1 augusti öppnades i Riddarhuset härstädes, gör i många hänseenden anspråk på största uppmärksamhet. Den åsyftar att visa den bildande konstens utveckling i vårt land under det senaste decenniet samt dess nuvarande ståndpunkt, och man har för den skuld sökt hopbringa ett så stort antal representativa verk som möjligt från arkitekturens, skulpturens och måleriets områden. Att ändamålet uppnåtts kan hvar och en öfvertyga sig om. En utställning jemförlig med denna ha vi ej haft sedan 1876, då vid stora allmänna expositionen i Helsingfors äfven den inhemska konsten var ganska fullständigt representerad. Den nuvarande utställningen ådagalägger genom en mängd konstverk, af hvilka många äro af högsta rang, huru mycket konsten hos oss sedan dess gått framåt; den visar våra konstnärers vakna blick för konstens utveckling i kulturländerna och visar de olika strömningar, som under de senaste tiderna gjort sig gällande inom vår unga konst; den bär slutligen vittne om att den inhemska konsten varit vuxen de delvis ganska betydande, monumentala uppgifter, som särskildt skulpturen och arkitekturen under denna tid talrikare än förr haft sig förelagda, samt att den derigenom på ett värdigt sätt häfdat sin vigtiga plats i det allmänna kulturarbetet.

Initiativet till konstutställningen togs af landets regering, och torde förtjensten häraf i främsta rummet tillkomma hr senatorn L. Mechelin. Det förslag till stadgar, som utarbetats af den i februari för sådant ändamål sammankallade komitén af konstkännare och artister, godkändes af senaten den 31 mars. För att utställningen värdigt måtte fylla sitt ändamål, anslogs en summa af 30,000 mark till den af senaten utsedda bestyrelsens förfogande, hvarjemte staten bestämde tio guldmedaljer såsom pris för de bästa konstverken. Vidare har ur statsmedel anslagits en summa af 20,000 mark till beställningar hos de konstnärer, som visat sig vara de främste, — en åtgärd, som endast kan helsas med obetingadt erkännande.

I utställningen, som äfven behedrades med ett besök af landets Storfurste under Hans vistelse i hufvudstaden, deltaga 49 målare med 200 konstverk, 9 bildhuggare med 53 skulpturverk, 20 arkitekter med 47 byggnadsritningar, hvartill komma 9 byggnadsritningar, utställda af öfverstyrelsen för allmänna byggna-

derna i Finland, samt ritningar utförda vid polytekniska institutet samt vid föreningens för konstfliten i Finland skolor. Utställningen hade måhända blifvit ännu större och värdefullare, derest artisterna hade fått veta af den något tidigare, ty otvifvelaktigt måste den tid af fyra månader, som förefans mellan utfärdandet af inbjudningen att deltaga i utställningen och utställningens öppnande, anses vara allt för kort för frambringandet af något mera betydande, större konstverk.

Då vi nu gå att ge en kort öfversigt af de utstälda konstverken, begynna vi med målarekonstens alster, hvilka ju äfven torde ådraga sig hufvudparten af de besökandes uppmärksamhet, samt sysselsätta oss först med figurmålningen, inom hvilken *E. J. Löfgren* med sin »Zopfmädchen» och sitt porträtt af skulptören Sjöstrand är den enda representanten för den äldre konstnärsgenerationen. Främsta intresset bland figurmålarena ådrager sig otvifvelaktigt hr *A. Edelfelt* såväl genom beskaffenheten och mängden — icke mindre än 23 numror — af utstälda konstverk, somemedan man nu har ett utmärkt tillfälle att öfverskåda hans konstnärliga bana och utveckling. Det var nämligen genom sin äfven nu utstälda »Drottning Blanca» från 1877 som han först väckte större uppmärksamhet. Efter denna älskliga, historiska genrebild med dess fina idealisering och delikata utförande följde hans stora historiska målning »Hertig Karl, skymfande Claes Flemings lik», klart komponerad, med skarp karakteristik och uppfyld af ett visst dramatiskt patos, hvilket i förening med den realistiska kraften i återgifvandet af enskildheterna förklarar det uppseende taflan vid sitt framträdande väckte. Hans derpå följande stora tafla, »Scen ur klubbekriget» utgör, på samma gång den visar betydande tekniska framsteg, en öfvergång till det område, inom hvilken Edelfelt sedan nått mästerskapet. Det historiska har fått vika för den genreartade, realistiska uppfattningen af verkligheten. Hans följande, stora taflor af hvilka dock ingen finnes på utställningen, behandla med en djup och säker uppfattning, med en öfverlägsen styrka i karakteristiken, med en öfvertygande säkerhet i formgifning och teknik scener ur det nyländska skärgårdslifvet. En föreställning om kraften i dessa bilder ger dock hans »Gumma med pertkorgen», på samma gång den vittnar om hans tekniska mästerskap. Jemte dessa genrebilder har han målat en serie andra, med ämnen ur andra samhällssferer, äfven dessa utmärkta af fin uppfattning i förening med kraftig realism i utförandet. Af dessa har utställningen att uppvisa främst hans vackra midsommarstämning »I sommarkväll» samt hans liffulla »Parisisk genre». Denna sistnämda, hans senaste bild, här ej förut sedd, behandlar i likhet med »drottning Blanca» en moder, lekande med sitt barn, men med himmelsvidt olika uppfattning. Der en fint idealiserad scen, här den kraftigaste realism i återgifvandet af den eleganta modern, den nakna, knubbiga pysen, som kryper på mattan mot henne, samt den sta-

diga sköterskan der bredvid. Och dock, trots så grundväsentliga olikheter i uppfattning och utförande, ger dock den grace och älskliga finess, som just är egendomlig för denna grupp af målarens taflor, dem ett otvetydigt syskontycke, och man är vid betraktandet af hans första och hans senaste genrebild nästan frestad att undra, huruvida ej detta slags genre dock är den, som mest passar för hans skaplynne. Att Edelfelt, med sin blick för det reella, med sin förmåga att snabt och skarpt få ut det karakteristiska, med sin breda, säkra teknik, är en mästare såsom porträttör är sjelffallet. Här är han främst fysiognomist, och genom sin förmåga att med några raska, säkert insatta penseldrag kunna fixera de ögonblickliga skiftningar och miner, som ofta nog ge ett ansigte dess mest egendomliga karakter, förlänar han merendels sina porträtt ett sken af lif och sanning som öfvertygar. Af hans många utstälda porträtt, vid hvilka han ofta med sällspordt mästerskap användt pastellfärger, nämna vi endast hans båda porträtt af kommerserådinnan A. Sinebrychoff samt hans stora porträtt af Pasteur, en af de främsta taflor mästaren någonsin frambragt. Här förenar sig hans säkra realism i formgifningen och hans fysiognomiska skärpa med en enkelhet och hängifvenhet i uppfattningen till frambringandet af en lika lifsverklig, som karakteristisk och värdig bild af den store vetenskapsmannen.

En väsentligen ännan konstkarakter och icke mindre originalitet har hr *G. Berndtson*, som på utställningen likaledes är representerad genom ett stort antal taflor. Han eger ej Edelfelts omfång, djerfhet och energi, men sätter sig in i sina ämnen med en omsorg och klarhet, som tillåter honom utarbeta sina små bilder ända in i minsta detalj, utan att friskheten går förlorad. Medan Edelfelt målar ända till öfverdådighet bredt och ofta nöjer sig med att blott antyda detaljerna, fördjupar sig Berndtson med lika kärlek i alla småsaker, på sitt sätt ej mindre realist än Edelfelt. Lika stor som olikheten är mellan dessa båda konstnärers tekniska utförande är olikheten i skaplynne i öfrigt. Medan Edelfelt i främsta rummet är fysiognomist och har skarpaste blicken för föremålens yttre karakteristiska linier och färger, är Berndtson mera psykolog och humorist. Hans små figurer frappera i början mindre, men intressera ofta i längden mera. Med sådana egenskaper måste Berndtson naturligtvis vara en utmärkt porträttör, ehuru i en helt annan stil än Edelfelt, och olikheterna i de båda konstnärernas skaplynne framträder måhända bjertast just vid en jemförelse af deras porträttkonst. Man observere t. ex. hans porträtt af baron Delort de Gléon, ett stycke utmärkt genom psykologisk karakteristik och finhet. Mindre säkert utförda synas oss hans större porträtt. Af Berndtsons genrebilder har utställningen sådana små perlor som hans redan tidigare här exponerade »Konstkännare i Louvren» och den nu för första gången här sedda »Brudens visa», länge känd genom afbild-

ningar, en tafla lika anmärkningsvärd för flere ypperligt utförda figurer, som för den fina humor, hvarmed det hela är uppfattadt. Af konstnärens nyare taflor är att märka hans bruna danserska »Almée», en liten österländsk interiör med ett underbart luftigt perspektiv mot bakgrunden och en fin stämning, samt »På rekognosering», en liten bit militärlif, präktigt uppfattadt och utsökt väl utfördt.

Beträffande öfrige figurmålare kunna vi fatta oss kortare. Hr *A. v. Beckers* af gammalt kända säkra, väl utbildade teknik och omsorgsfulla utförande förnekar sig ej heller nu i de små nya genrebilder han utstält jemte ett antal redan förut kända. Obetingadt prisvärda äro »Efter seancen» och den gamla herren med flickan »på kafeet», ett stycke med naturlighet och sann stämning. Deremot synes oss scenen i »Smedjan», äfven den från i år, ej höra till konstnärens bästa. Den brist på lifsvärme och sympati, som man anmärkt som en brist äfven hos hr Beckers bästa bilder, är här starkt märkbar; man har svårt att fatta något lefvande intresse för dessa figurer. Dertill är formgifningen osäkrare och svagare än man kunde vänta af en konstnär af hr Beckers rang. Hr *A. Liljelund* har ej utstält några mer betydande nya saker. Hans konstnärsskap ses bäst i hans äldre taflor »Hemkomsten från läsförhöret», »Uppköp af Säkyladrägter», hans otvifvelaktigt bästa tafla, och »Den lille spelmannen»; man finner i dem alla en klar, god komposition och en sann känsla för det framstälda, men derjemte äfven alltför ofta ett visst sökande att träffa de rätta formerna och linierna, ett nästan för mycket putsadt utförande, som stundom verkar tråkigt, samt en lust att idealisera, som någon gång ger ett visst, ledsamt drag af sentimentalitet åt det hela. Det synes dock af »En atelierscen» samt af de i år gjorda bilderna som om konstnären skulle hålla på att arbeta sig till ett friskare manér. Hr *Fr. Ahlstedt* eger en idyllisk konstnärsnatur, som älskar att framställa sådana scener som barnen vid »Mammas namnsdagsbord» i det gröna eller hvilande skördefolk, som dricker sitt kaffe i gröngräset. En vänlig, lugn stämning kan ej frånkännas dessa bilder; dock äro teckning och färg för svaga och oklara, särskildt i hans stora »Vid skördetid», på hvilken tafla konstnären dock synes ha nedlagt mycket arbete, för att intrycket skulle blifva af någon djupare art. Derjemte har hr Ahlstedt utstäldt några porträtt, bland andra det af landtmarskalken, frih. v. Troil. Målarinnorna fröknarne *Schjerfbeck* och *Wiik* ha hvardera utstält flere taflor, bland hvilka de bästa äro barnporträtten, som ofta lyckats förträffligt. I kompositioner synes deras formgifning mindre säker. Så synes fröken Schjerfbecks »Armodets barn», trots det säkra och goda tekniska utförandet och den trasiga drägten vara nog kropplös för att rätt väcka medkänsla. I fröken Wiiks kompositioner synes oss färgen derjemte något forcerad och sökt. Huruvida hr *F. Björksténs* tafla »Den unge virtuosen», som visserligen vida öfverträffar hans tvänne andra bilder, innebär några

löften för vidare utveckling våga vi ej afgöra. Medan vi förbigå ett antal artister, hvilkas prestationer dels äro för fåtaliga för att tillåta några allmänna omdömen, dels böra räknas till dilettantismens för kritiken fridlysta område, kunna vi till slut ej undgå att omnämna hr *S. Falkmans* stora historiemålning »Karl Knutson Bonde, begifvande sig från Wiborgs slott till konungavalet i Stockholm 1748». Medan utställningens alla öfriga taflor ega ett mer eller mindre modernt tycke, befinner man sig här inför en bild, som närmast påminner om de gamla från Italien hemkomne tyskarne, med nära nog deras naivitet. Vi tvifla ej att alla arkeologiska detaljer äro riktiga och vapensköldarne fullkomligt historiska. Men någon konstnjutning har man knapt af dessa besynnerligt styfva riddare på sina ännu besynnerligare hästar, af detta vimmel af kantiga figurer stälda i ett landskap utan luft, så att de se ut som vore de uppklistrade på ett plan. Det kan ej hjelpas att dylika lärda konstproduktioner taga sig slätt och främmande ut i jembredd med en friskare, naturligare konst.

—nn—

Den franska Talisman-expeditionen. Intill senaste tider har man haft ganska ofullständig kunskap om det lif, som råder på de stora djupen i verldshafven. Att vi nu ega en någorlunda klar bild deraf, derför hafva vi i främsta rummet att tacka några framstående naturforskare i Frankrike, England och Amerika, hvilka oförtrutet arbetat på att få undersökningar af hafsdjupen utförda och äfven lyckats förmå sina respektiva regeringar att verksamt bidraga dertill. Så hafva tills dato åtminstone tvenne större expeditioner i antydda syfte blifvit utrustade, oberäknadt flere smärre, nämligen en nord-amerikansk till Atlanten, en engelsk för resa kring jorden, samt flere franska till hafvet utanför Afrikas och Europas vestkust, af hvilka den sista, som under sommarmånaderna 1883 utförde sina arbeten omkring Cap-Verdiska- och Canarieöarna är den största och i alla afseenden mest anmärkningsvärda.

Den som ifrigast arbetat för att dessa franska expeditioner kommit till stånd är den bekanta zoologen, professor Milne-Edwards den yngre, hvilken för öfrigt gjort denna djurverld på hafsbottnen till föremål för särskildt studium. Till hans förfogande har den franska republiken hvarje sommar under åren 1880—83 stält ett af flottans fartyg, först Travailleur och senast den betydligt större rekognoseringsångaren Talisman. De tre första med Travailleur företagna färderna kunna efter Milne-Edwards egen utsaga endast betraktas såsom försöksexpeditioner, ty dels var fartyget för litet för att bekvämt kunna hålla sjön, dels för illa utrustadt i afseende å undersökningsmaterialen. Dessa

missgynnande omständigheter hade de franska vetenskapsmännen ej att kämpa emot under sommaren 1883. I besittning af ett sjödugligt och i alla afseenden väl utrustadt ångfartyg, som derjemte var försedt med så stor segelmassa att det utan maskinens tillhjelp kunde skjuta ganska stark fart, arbetade expeditionen under de mest lyckliga förhållanden. Man hade nu tillgodogjort sig alla de nyaste förbättringarne i afseende å fångstredskapen. De förut vid draggning använda hampkablarne, hvilka visat sig föga ändamålsenliga, hade utbytts mot smäckra ståltrådslinor, och såväl vid lodning som vid draggarnes utläggning och upphalning tjenstgjorde skilda ångvinscher, hvilket betydligt underlättade arbetet. Det oaktadt hände det rätt ofta att blott en draggning kunde utföras på dagen till följd af det ansenliga djupet. Såsom fångstredskap begagnades det på senare tiden allmänt erkända trawlnätet, jemte svablar och släphåf. Det förstås af sig sjelft att det vetenskapliga materialet af en dylik expedition ej på några få år hinner fullt genomarbetas. Men äfven innan detta är gjordt, innan alla de från djupet för första gången i dagen upphemtade formerna blifvit tillbörligen beskrifna och klassificerade, kan en redogörelse för expeditionens arbeten, hufvudsakligen stödd på de korta meddelanden, som derom gjorts till Pariser Akademin möjligen vara af intresse.

Sista dagarne af maj 1883 samlades expeditionens medlemmar i hamnen Rochefort, hvarifrån resan till de afrikanska vattnen anträddes den 1 juni. Navigeringen ombord på Talisman var uppdragen åt kapten Parfait, förut befälhafvare på Travailleur och som sådan redan förtrogen med det blifvande arbetssättet ombord. Den vetenskapliga staben stod under ledning af professor Milne-Edwards. Från Rochefort ställdes kursen längs afrikanska kusten ned till Senegal, hvarunder draggningar tidt och ofta företogos; härefter blef hafsbottnen kring Cap-Verdiska-, Canarieöarna och Azorerna föremål för undersökning. Slutligen gjordes en några dagars utflygt till det mångomtalta Sargassohafvet, derifrån hemresan anträddes.

Hafsbottnen från Marocko och Sudan vesterut i Atlanten är utmärkt genom stor regelbundenhet i sin bildning. Man påträffar ej der, såsom utanför Frankrikes och Spaniens kuster, denna om ofantliga reliefer påminnande bottenbildning, hvilken i så hög grad försvårar alla hydrografiska arbeten; tvärtom är sluttningen mot vester helt lindrig, och genom att förflytta fartyget närmare eller fjärmare ifrån land kan man alltid träffa det djup man för tillfället åstundar. Efter några dagars draggningar längs kusten kände man äfven så väl till faunan på de olika djupen att redan en flyktig blick på den fångst släphåfven upphemtat var tillräcklig att bestämma på hvilket djup den strukit längs bottnen. Expeditionens uppehåll vid den vestafrikanska kusten bildar nästan den märkligaste perioden under hela resan, så tillvida som man genom den gradvisa sänkningen af hafsbottnen fick

en tydlig föreställning om djurlifvet ifrån hafsytan ända ned till fyra å sextusen meters djup.

På 5—100 meters djup anträffas en hel mängd fiskar af i tropiska trakter allmänna slägten (*Macrurus, Malacocephalus, Pleuronectes* m. fl.), vidare räkor, krabbor, holoturier, sjöborrar och spongier af de mest omvexlande former, en del förekommande i otroliga massor, andra åter ytterst sällsynta. Något djupare, 1000 å 1500 meter under hafsytan äro fiskar af ofvannämda slägten ännu ganska talrika, men till dem sälla sig nya former (*Bathynectes, Bathygadus, Stomias, Malacosteus* m. fl.), hvilka ej anträffats i det ytligare vattenlagret. Här påträffas äfven en talrik samling evertebrater, bland hvilka må nämnas blinda krustaceer, blodröda räkor, kiselspongier, holoturier, sjöstjernor, ofiurer m. fl. Ofta kunde fångsten från en enda draggning vara så ymnig, att dagen ej räckte till att ens klassificera alla dessa djurformer. Ofta bestod den uteslutande af fiskar, hvilket är så mycket mera anmärkningsvärdt, som krustaceer och blötdjur vanligen äro de ymnigast representerade grupperna inom hafsfaunan. Färgerna hos dessa fiskar voro i allmänhet dunkla; köttet var geléartadt och huden öfverdragen af ett tjockt slemlager. Flertalet fiskar, likasom en mängd i detta mörker lefvande arter af andra djurgrupper voro försedda med s. k. fosforescensskifvor, en lysapparat på främre delen af kroppen, vanligen mellan ögonen, hvilken utstrålar ett särdeles mildt ljus liknande det som alstras af de bekanta *Noctiluca*-arterna.

Efter att under sommarens förra del hafva undersökt bottnen närmare afrikanska kusten, dervid bland annat en mycket reguliert bildad bank på höjden af Kap Non noggrant undersöktes, anlöpte expeditionen hamnen Praya å S:t Jago på Cap Verdiskaöarne. På djupet i hafvet kring dessa öar är djurlifvet förvånansvärdt mäktigt utveckladt. Fångstredskapen hvimlade bokstaflingen af lefvande varelser, när de kommo i dagsljuset. Med ett enda tag kunde man erhålla ett tusental fiskar och räkor, hundratals andra krustaceer, sjöstjernor, holoturier m. m.

Efter några dagars uppehåll härstädes, hvilket af expeditionens medlemmar användes till samlingarnas ordnande, utflygter till lands och vatten och dylikt, lättade Talisman den 30 juli ankaret och stälde kursen till Sargassohafvet. Det vidsträckta område af Atlantiska ocean, som bär detta namn, bildar likasom ett bakvatten, omslutet af golfströmmen och begränsadt af Cap-Verdiska- och Canarieöarne samt Azorerna. Högst sällan passerar något fartyg genom Sargassohafvet, väl ej till följd af de der förekommande algmassorna, hvilka alltsedan Columbi tider ådragit sig sjöfararenes uppmärksamhet och hvilka, enligt hvad man förr påstod, genom sin mängd skulle hejda skeppens framfart, men med anledning af den der rådande ihärdiga stiltjen.

Ungefär tre veckor uppehöll sig Talisman på denna plats. Flere punkter, hvilka på kartorna angifvas såsom täckta af Sar-

gassum-algen, passerades utan att man kunde iakttaga annat än här och der kringflytande algbuntar, stora som ett skatbo, skilda från hvarandra genom ett afstånd af flere meter och vanligen bildande linier i den herskande vindens riktning. Någon gång påträffade man äfven mer eller mindre breda bandlika samlingar af dylika algbuntar, men så löst fogade till hvarandra att en ringa rörelse i vattnet var tillräcklig att bryta bandet. Af de mångomtalta vidsträckta algslätterna syntes ej spår till.

Sargassoalgens härstamning och utveckling är man ännu ej fullt på det klara med, Att den ej utvecklar sig på bottnen af Sargassohafvet och derifrån uppflyter i ett äldre stadium, derför talar den omständigheten, att djupet i denna del af oceanen uppgår till 4 à 6000 meter, och från ett sådant djup har man ännu aldrig upphemtat något växtalster. Enligt en del författares påståenden skulle *Sargassum bacciferum*, detta är algens vetenskapliga benämning, lefva på stenig botten i Atlanten i närheten af New Foundland. Af golfströmmen skulle den uppryckas och föras ner till afrikanska kusten, der den samlas i den strömhvirfvel, hvilken golfströmmen der bildar. Men å andra sidan häntyda algtufvornas friska utseende, deras sferiska form, hvilken påtagligen uppstått derigenom att växten obehindradt kunnat utveckla sig i mediet i alla riktningar, på en af fast grund helt och hållet oberoende existens. Äldre algtufvor alstra dessutom nya genom att skjuta skott, hvilka i sin tur utveckla sig i alla rummets dimensioner och lösslita sig från moderplantan. Någonting, som skulle likna fortplantningsorganen hos de närstående *Fucus*-arterna, har emellertid aldrig blifvit iakttaget hos *Sargassum*, och den tycktes sålunda endast på vegetativ väg föröka sig i denna del af oceanen. Detta förökningssätt antyder att plantan råkat under ogynsamma förhållanden och att dess egentliga hemvist vore att söka annorstädes, kanhända just vid Nord-Amerikas ostkust, och det uppgifves äfven att exemplar med rotlika vidfästningsorgan blifvit tagna derstädes. — En liten verld af evertebrater och smärre fiskarter har i Sargassohafvet slagit upp sina bopålar långt skilda från sina slägtingar vid hafsstränderna.

Bottnen i denna trakt består af löst, hvitaktigt slam, af pimstensartad natur, här och der täckande större pimstenstycken och eruptiva stenar. Från det normala djupet af 5 à 6000 meter uppstiger en bank till 3000 meter, hvilken förenar Cap-Verdiska- och Canarieöarne samt Azorerna och tyckes fordom utgjort en enda ur hafvet uppskjutande bergskedja, på hvilken dessa ögrupper utgjort de högsta topparne. Om faunan på ytan af detta haf visar en stor rikedom af djurformer, så är den så mycket fattigare på djupet. Endast ett fåtal sällsynta fiskar, några arter räkor och mollusker tyckas uppehålla sig på de större djupen. Men omkring banken, på ett djup af 3000 à 1500 meter, var det animala lifvet särdeles rikt och mångskiftande. Detta djup tyckes för öfrigt efter de rön man gjorde under Talismans resa

vara det lämpligaste för utvecklingen af den marina faunan, ehuru det ingalunda var sällsynt att ännu på 5 à 6000 meters djup göra rätt goda fångster. Detta inträffade t. ex. rätt ofta under hemresan från Azorerna till Frankrike.

Den franska expeditionen har utredt att hafvet eger två hvarandra olika faunor, en djupvattens- och en bottenfauna. Den hafsfauna vi hittills egt kunskap om har varit sammansatt af sådana djurformer, hvilka påträffas i de öfre vattenlagren. Bottenfaunan har för oss varit alldeles, eller till allra största delen obekant. Till 3000 meters djup är djurlifvet rikt och uteslutande bestående af djupvattensformer. Härpå anträffar man ett mellanskikt af ett eller partusen meters mäktighet, utmärkt genom sin fattigdom på alla slags organiska varelser. Hvad som af fångstredskapen härifrån upphemtas utgöres af djupvattensformer som från högre regioner förirrat sig dit ner. Först när detta mellanskikt passerats inträda vi inom den abyssala eller bottenfaunans område. Här möta oss egendomligt bygda och föga talrika djurformer, hvilka troligen aldrig frivilligt lemna sitt hemvist på hafsbottnen för att uppstiga till högre belägna vattenlager. När de upptogos ombord på Talisman, voro de ständigt liflösa. Väfnaderna befunno sig i ett mjukt och så att säga luckert tillstånd, så att de redan vid varsam handtering voro i fara att sönderfalla. Detta förhållande förklaras lätt på grund af det relativt obetydliga tryck under hvilket de vid hafsytan befunno sig.

I anledning af denna erfarenhet har man i Paris anstält försök för att utröna huru de under vanligt tryck lefvande organismerna förhålla sig, då de utsättas för tryck sådant som det på hafsbottnen, och det har, såsom man nästan med säkerhet kunnat förutsäga, visat sig att de i sin tur icke kunna fördraga större förändringar. Försöken utfördes med samma apparat, som kemisterna begagna för att bringa gaser till flytande form; i dessa kunde organismerna underkastas ett tryck af ända till 1000 atmosferer, motsvarande ett vattentryck af cirka 10,000 meter. De första försöken gjordes med de vanliga jästsvamparna. Kraftigt verkande jäst underkastades hastigt ett tryck af 600 atmosferer, hvilket småningom ökades till 1000, hvarunder de förblefvo under några timmar: härpå uttogs den och lades i ett kärl med sockervatten vid tjenlig temperatur för att inleda jäsningsprocessen, men denna uteblef helt och hållet. Svamparna voro dödade. Ett nytt försök gjordes sålunda att socker och jäst blandades och bragtes under ett tryck af 6 à 700 atmosferer. Medan en annan i fria luften stående del af samma blandning råkade i jäsning redan efter en kvart timme, förmärktes ingen förändring hos den torra. Men sedan det normala trycket återstälts inträdde jäsning efter någon tid. Försök med alger under måttligt tryck gåfvo enahanda resultat. En större mängd kolsyra afgick först ur växten, hvarpå den dog och begynte upplösas redan efter

några timmar. Andra försök, som anställdes med frön samt lägre och högre djur, ådagalade det förhållande att organismen genom trycket först råkar i ett tillstånd af latent lif, hvarefter död och förvandling inom kortare eller längre tid följer. Smärre fiskar uthärdade väl ett tryck af 100 atmosferer, vid 200 blefvo de oroliga och vid 300 voro de döda eller döende; ökades trycket till 400 atmosferer blefvo kropparna fullkomligt styfva och stela, hvilken egenskap de bibehöllo ända tills förruttnelse inträdde, sålunda skiljande sig från den vanliga likstelheten.

Det är tills vidare nästan ofattligt huru på de största djupen i oceanen, der vattentrycket är ofantligt, der ett evigt mörker råder och intet tecken till vegetation kunnat spåras, så talrika, så omvexlande och så fullkomligt danade djurformer kunna utvecklas och fortlefva som der nu blifvit uppdagade.

Studiet af dessa former och deras lifsvilkor skall helt säkert blifva af stor betydelse för den jemförande fysiologin.

E. Eriksson.

Rättelse:

I föregående häfte s. 25 rad 11 uppifrån står *blefvo* i st. f. *blifva*

Läkarekursens förkortning vid vår högskola.

Läkarekursens ändamålsenliga anordning är en fråga, som intresserar ej blott männen af facket, men ock den stora allmänheten. För denna sistnämda är af mycken betydelse att kunna påräkna skicklighet, kunskap och samvetsgrannhet hos de läkare, som erbjuda henne sin tjenst; men ej mindre vigtigt är att läkarnes antal är så stort och att de äro så öfver landet fördelade att äfven den aflägsnare landsortens befolkning har en möjlighet att anlita deras verksamma hjelp. Den fordran kan derför från allmänhetens synpunkt med rätta ställas på högskolan att hon så må anordna läkarekursen, att den inrymmer allt det för en grundlig fackbildning väsentliga, men å andra sidan icke öfverhöfvan förlänges genom öfverdrifna och på sidan om det nödvändiga gående fordringar. Ty utan vidare utläggning torde vara klart att en omåttligt lång läkarekurs måste i väsentlig grad inskränka tilloppet till läkarebanan. Det kapital, som erfordras för studietiden, växer till så stort, att dess anskaffande — äfven med det vid vår högskola vanliga, väl utvecklade lånesystemet — blir omöjligt för ganska många, hvilka eljes känna håg och lust för yrket. Det bör ock påpekas att den stora kostnad, som en mycket lång läkarekurs kräfver och som vanligen föranleder en betydlig skuldsättning, helt naturligt gör läkaren dyrare. Han måste påräkna en redan från början rätt betydlig inkomst för att betäcka ej blott sina lefnadsbehof, men ock ränta och amortering å skulderna. Följden häraf blir bland annat en ej ringa svårighet för aflägsnare och fattigare landsändar att hos sig fästa duglige läkare.

Beträffande grundligheten och omfattningen af de fackinsigter, som vid vår högskola meddelas den blifvande läkaren, torde ingen synnerligen graverande anmärkning kunna göras. Väl kan med skäl anmärkas att lärarekrafternas antal kunde erfordra förstärkning och att framför allt den så utomordentligt vigtiga helsovårdsläran äfvensom barnsjukdomarna borde erhålla sina

särskilda målsmän; men dessa önskningsmål torde vara på väg att fyllas och öfver hufvud bör med erkänsla konstateras att de ökade fordringar, medicinens växande omfattning medför, pläga af de ledande myndigheterna omsorgsfullt uppmärksammas.

Deremot synes den andra sida af frågan, jag ofvan betonat, nämligen önskligheten af att läkarekursen ej må göras oproportionerligt lång, hvarigenom tilloppet till läkarebanan inskränkes och läkarnes hjelp fördyras, icke vunnit ett tillräckligt beaktande. Och likväl förtjenade denna sida af frågan att allvarligt behjertas, ty såsom jag straxt skall med siffror påvisa är i vårt land både läkarnes antal utomordentligt ringa och läkarekursen omåttligt lång, i jemförelse med förhållandet i öfriga bildade länder.

I fackmännens egen krets hafva dessa omständigheter visserligen icke undgått uppmärksamhet. Härom vittna diskussioner, som förefallit såväl vid ett Finska läkaresällskapets sammanträde den 19 mars 1870, som vid samma sällskaps allmänna möte den 13—18 september 1883. Mycket olika åsigter uttalades dock såväl beträffande önskligheten af att inskränka läkarekursens nuvarande längd, som angående de lämpligaste medlen att vinna detta syfte. Öfver hufvud syntes frågan ännu icke vunnit tillbörlig mognad.

Med ledning hufvudsakligen af det material, som vid sistnämda diskussion framlades, skall jag här nedan lemna ett bidrag till frågans bedömande.

Huru många år fordrar läkarekursens absolverande vid vår högskola och huru gestaltar sig dess längd i andra länder? Se der frågor, som främst böra med siffror besvaras. Det är väl bekant att, med den studiefrihet vid vårt universitet råder, examenskurserna af de studerande slutföras inom ganska vexlande tidrymder. Medan den ene till exempel för filosofiekandidatexamen använder 2 eller 2 $^1/_2$ år, hinner en annan först på 5—6 år blifva färdig dermed. Detta förhållande framträder naturligtvis ock i fråga om den medicinska kursens slutförande. Men genom ett medeltal kan dock en ungefärlig föreställning vinnas. Jag har för 100 läkare, hvilka mellan åren 1867 och 1883 afslutat sin läkarekurs, uträknat medeltalet år den erfordrat. Resultatet har blifvit, att *medelstudietiden* för desse 100 läkare utgjort 11 år 7 $^1/_5$ månad. *Medelåldern,* vid hvilken kursen afslutats, utgör 30 år 4 $^1/_3$ månad. Om några, hvilka studerat en

ovanligt lång tid, öfver 15 år, afskiljas, blir medelstudietiden för de återstående likväl 11 år 1 $^3/_4$ månad samt medelåldern 30 år $^1/_2$ månad. Om man fördelar de 100 läkarne i grupper af 20 och för enhvar undersöker medelstudietid och medelålder, finner man att under den ifrågavarande tidrymden 1867—1883 hvardera företer endast oväsentliga fluktuationer. Den kortaste studietiden har utgjort 7 år 8 månader, den längsta 21 år 4 månader. Följande tabell utvisar huru studietidens längd varierat för de 100 läkarne:

2	hafva	användt	7—8	år
9	»	»	8—9	»
12	»	»	9—10	»
27	»	»	10—11	»
23	»	»	11—12	»
13	»	»	12—13	»
6	»	»	13—14	»
8	»	»	14 —	»

Hälften af läkarne hafva sålunda slutfört sin kurs inom 10—12 år; kortare tid än denna hafva 23 behöft, men 27 längre tid.

Att i medeltal 11 år 7 $^1/_5$ månad[1]) användes på läkarekursens slutförande och att en medicinestuderande först vid den mogna åldern af 30 år utträder i det verksamma lifvet, måste utan tvifvel betraktas såsom ett missförhållande, hvilket ännu mera faller i ögonen, då man anställer en jemförelse med den medicinska studietiden i andra länder och isynnerhet de stora kulturländerna. En ansedd tidskrift (Lancet 1883) meddelar angående studietiden i olika länder följande tal:

Sverige	10	år
Norge	8	»
Danmark	6—7	»

[1]) Mot giltigheten af denna siffra har den invändning blifvit gjord, att ej sällan någon tid till och med ett eller par år förflyter, innan den unge studenten bestämmer sig, åt hvilken bana han vill egna sig; denna tid borde alltså rätteligen afdragas. Om ock detta i enskilda fall kan vara riktigt, så torde dock sällan obeslutsamheten vara så stor, att ej åtminstone filosofiekandidat studiet inom den fysisk-matematiska sektionen påbörjas; och i sådant fall går ju egentligen ingen tid förlorad.

Holland, Belgien, Italien . .	6	år
Österrike, Ryssland, Portugal	5	»
England, Tyskland [1]) . . .	4	»
Förenta staterna	2—3	»
Spanien	2	»

Vi finna sålunda, då vi afse från sådana ytterligheter som Spanien och Förenta staterna, att de flesta stater och bland dem de stora europeiska kulturländerna nöja sig med en studietid af 4—6 år, hvilken vid några och tjugo års ålder är afslutad. Den ansedde läkaren Billroth föreslår att 24 år borde utgöra minimalåldern för en läkare, som utträder i praktiken.

Jag har redan ofvan berört de olägenheter, som härflyta af en så abnormt lång läkarekurs som vår, nämligen de stora kostnaderna, den deraf härflytande skuldsättningen, många begåfvades utestängning, läkarnes relativa dyrhet och ringa antal. Sistnämda punkt fordrar en särskild belysning med några siffror. På 1 miljon innevånare räknas i

Förenta staterna	1,624	läkare
Schweitz	706	»
Italien och Österrike . .	610	»
England	600	»
Norge	340	»
Tyskland	312	»
Frankrike	291	»
Sverige	142	»
Finland (1884)	84	»

Läkarnes antal är sålunda i vårt land ytterst lågt — vida lägre än i något annat civiliseradt land. Tager man dertill i betraktande landets stora vidsträckthet, torde man kunna påstå, att en mycket stor del af landets befolkning är i faktisk afsaknad af läkarehjelp. I sjelfva verket ljuder äfven ropet på större antal läkare allt högljuddare från landsorten, och i den mån välstånd och bildning stiga skall detta behof ännu starkare gifva sig tillkänna, men den långa studiekursen skall emellertid stå hinderlig i vägen för dess fyllande.

[1]) Först 1883 förlängdes studietiden i Tyskland till 5 år. Karakteristiskt är att redan gentemot yrkandet på en sådan ringa förlängning den ökade skuldsättningen framhållits.

Olika meningar torde knappast på allvar kunna uttalas beträffande önskligheten att inskränka den utomordentligt långa ti läkarekursen hos oss fordrar. Det är icke möjligt att finna någon förnuftig grund, hvarför i vårt land mera än ett decennium borde förslösas för vinnande af samma syfte, som i de stora kulturländerna uppnås på ett halft decennium och mindre. För undanrödjande af hvarje missförstånd bör jag här framhålla att jag endast åsyftar den praktiske läkarens utbildning, icke det lärda medicinska studiet, hvilket hos oss kulminerar i medicinedoktorsgraden, som vinnes först efter aflagdt disputationsprof. Detta djupare studium, som vanligen syftar till lärare- och vetenskaplig verksamhet, fordrar äfven i andra länder vida längre tid; och härom är naturligtvis intet att anmärka.

Äfven läkaresällskapet förenade sig vid den diskussion, jag ofvan åberopat, enhälligt om det uttalandet att en inskränkning af läkarekursens för närvarande oproportionerliga längd är i hög grad önsklig.

Men i fråga om sättet att genomföra en sådan inskränkning — ja redan i fråga om dess möjlighet — uttalades mycket olika åsigter.

Innan jag redogör för dessa olika meningar, bör jag förutskicka några anmärkningar beträffande den medicinska kursens nuvarande anordning hos oss. Den sönderfaller i tvenne delar: de förberedande studierna, som vinna sin afslutning i filosofiekandidatexamen, samt de egentliga fackstudierna med deras tvenne stadier, medicinekandidat- och medicinelicentiatexamen.

Huru lång tid erfordra dessa skilda vägstycken på den medicinska studiebanan? Svaret på denna fråga lemnar min statistik (inom parentes anföras de tider, som erhållas, om de läkare, hvilkas studietid varat öfver 15 år, ej tagas i betraktande):

Filosofiekandidatexamen:	4 år	6	mån.	(4.3)
Medicinekandidatexamen:	2 »	8	»	($2.6^3/_4$)
Medicinelicentiatexamen:	4 »	$3^1/_5$	»	(4.3)

Vi finna alltså att de *förberedande studierna erfordrat i medeltal 4 $^1/_2$ år, de egentliga fackstudierna knappa 7 år.*

Den långa tid, som egnas åt de förberedande studierna, är i ögonen fallande, och man måste fråga sig om det verkligen är nödigt att den unga studenten genomgår en så långvarig för-

skola, innan han alls får vidtaga med sitt egentliga yrkesstudium.

Förhållandet är att, såvidt jag vet, i intet annat land utom vårt vinnandet af en lärd grad, sådan som filosofiekandidatgraden, erfordras, innan de medicinska studierna få påbörjas. Äfven Sverige har ersatt denna examen med en mycket mindre omfattande så kallad medicofilosofieexamen. För ej längesen tycktes man hos oss så öfvertygad om den inom filosofiska fakulteten vunna lärdomens allmängiltighet, att man ej ens närmare begränsade hvilka vetenskaper en blifvande medicinare borde hafva studerat. Det kunde sålunda hända att en filosofiekandidat begynte sin medicinska kurs efter ett grundläggande studium af historia, klassiska språk, filosofi, astronomi o. s. v., men utan att hafva studerat de naturvetenskaper, hvarpå den moderna medicinen väsentligen grundar sig.

Detta absurda stadium är väl numera öfverståndet, sedan genom förordningen af den 30 maj 1871 bestämdes att för inträde i medicinska fakulteten erfordras kandidatexamen, hvarvid kunskapsprof aflägges i zoologi, botanik, kemi, fysik samt romersk literatur eller historia, äfvensom att i åtminstone ett af de föreskrifna examensämnena vitsordet *laudatur* samt i alla ämnen tillsamman minst 9 röster böra erhållas, hvarförutom ytterligare erfordrades sådant högre vitsord i fysik, som ådagalägger för studium af denna vetenskap erforderlig matematisk underbyggnad, eller ock utom de föreskrifna läroämnena särskildt prof i matematik.

Denna förordning betecknade ett framsteg, men var dock derutinnan bristfällig, att en kandidat kunde begynna medicinska studier, efter att hafva förvärfvat *laudatur* t. ex. i den från medicinen fjerran stående botaniken, men endast det lägsta vitsordet i en af medicinens grundvetenskaper, kemi eller fysik. Denna brist afhjelptes genom förordningen af den 6 juni 1883, hvarest stadgas att filosofiekandidat, för att vinna inträde i medicinska fakulteten, bör hafva aflagt kunskapsprof i fysik, kemi, botanik och zoologi samt erhållit högre vitsord såväl i fysik som kemi; för öfrigt bibehålles för kandidatexamen fordran på studium af ett historiskt-filosofiskt ämne äfvensom på ett *laudatur* samt tvenne *cum laude approbatur* eller ytterligare ett *laudatur* (inalles minst 9 röster).

Genom dessa reformer har alltså så mycket vunnits att

förstudierna obligatoriskt omfatta de för den blifvande medicinarn nödiga naturvetenskaperna och att ett ändamålslöst bortslösande af tid på obehöfliga studier, medan de behöfliga försummas, ej vidare ifrågakommer.

Men är väl nödigt att såsom medicinskt förstudium fordra hela det mått af kunskap, den sålunda bestämda kandidatexamen omfattar?

Se der hvad jag för min del ville bestämdt bestrida.

För att gifva skäl för min uppfattning bör jag söka utreda, huru beskaffad den naturvetenskapliga grund bör vara, hvarpå det medicinska studiet med framgång kan byggas.

Fysik och *kemi* äro otvifvelaktigt den moderna medicinens grundvetenskaper; både fysiologi och patologi äro ju väsentligen tillämpningar af dessa vetenskaper, om än de problem de sträfva att lösa äro af oändligen komplicerad och svårtydd art. Med rätta måste derför fordras att den blifvande medicinarn i dessa vetenskaper förvärfvar rätt grundliga insigter; det minimalmått, som för närvarande är bestämdt, nämligen en kurs, som bedömes med vitsordet »med beröm godkännes», är utan tvifvel riktigt funnet. Matematisk kunskap, hvars vigt icke bör underskattas redan för tankens skärpande, förvärfvas i och med kursen i fysik och behöfver ej göras till särskildt läroämne. Kunskap i *zoologi* är önsklig, ehuru en direkt tillämpning deraf på andra grenar af det medicinska vetandet än komparativ anatomi och embryologi knappast torde ifrågakomma; i skolan meddelas redan en öfversigt af denna vetenskap, som vid högskolan kan erfordra en komplettering till en approbaturskurs. *Botanik* har icke heller någon synnerligen stor betydelse för den moderna medicinen; de från växtriket hemtade droguerna studerar läkaren med hänseende till deras fysiologiska verkningar, hvaremot deras ursprung ur den ena eller andra växtarten har för honom ett ringa intresse. Den betydelse åtskilliga mikroskopiska växter (bakterier och andra) törhända spela vid sjukdomars uppkomst kan knappast för närvarande anses betinga ett behof af djupare botaniskt studium. Af de anförda omständigheterna må dock motiveras att skolstudierna i botanik vid högskolan utsträckas till en approbaturskurs. Öfriga naturvetenskaper kunna icke tillmätas någon nämvärd betydelse såsom grundval för det medicinska studiet.

Den kunskap i latin och i moderna språk, som för den blif-

vande medicinarn är nödvändig, har han redan i skolan grundlagt: utan tvifvel är önskligt att han vidare utbildar den; men en nödvändighet att genom examina pröfva hans språkliga vetande föreligger knappast. På sin höjd kunde ett skrifprof, sådant det för kandidatexamen erfordras och med valfrihet mellan latinska språket och något af de moderna språken, anses önskvärdt.

Förmågan att i skrift behandla modersmålet är otvifvelaktigt af den stora vigt att den bör äfven vid högskolan utvecklas och pröfvas. Kunskap i det andra inhemska språket inläres numera grundligt i skolan; att ytterligare uppöfva denna kunskap kunde ock anses höra till förstudierna, men då insigt i de inhemska språken erfordras såsom kompetensprof för statstjensters vinnande, föranledes den unge läkaren att i alla fall senare komplettera sitt vetande på detta område.

Jag tror mig härmed hafva berört och till sin omfattning begränsat alla de ämnen, som med fog kunna anses tillhöra det preliminära studiet, hvilket bör föregå den egentliga medicinska kursen. Då den unge medicinarn inhemtat det sålunda bestämda kunskapsmåttet, är han fullt förberedd att vidtaga med fackstudiet — jag vågar tro att ingen sakkunnig skall bestrida det. Äfven vid den diskussion, som i frågan föreföll i Finska läkaresällskapet, gjordes ingen anmärkning i detta hänseende, om ock i allmänna ordalag betonades att grundvalen för fackstudiet bör vara så bred som möjligt.

Nåväl — om detta en gång erkännes, hvarför då begära mera än det nödiga? Hvarför betunga den studerande med fordran på *laudatur* i tvenne ämnen eller *laudatur* i ett ämne samt *cum laude approbatur* i tvenne andra? Hvarför ytterligare begära att han aflägger prof i ett historiskt-filosofiskt ämne, som intet sammanhang eger med hans blifvande fack?

Jag vill gerna medgifva att det må stå den vetenskapligt begåfvade eller förmögne fritt att utsträcka sina förberedande studier, huru långt han önskar i olika riktningar, men att uppställa en minimalfordran, som vida öfverstiger det nödvändiga, är ett slöseri med de studerandes tid och (mestadels lånta) kapital, hvartill i vårt land än mindre skäl än annorstädes förefinnes.

Den preliminära examen, sådan den ofvan blifvit begränsad, skulle med lätthet fullbordas på två år och äfven kortare

tid. En tidsbesparing af 2 eller 2 1/2 år vore dermed vunnen, utan ringaste uppoffring af medicinskt vetande.

En högst väsentlig förkortning af den medicinska kursen skulle alltså kunna ernås derigenom att filosofiekandidatexamen icke vidare gjordes till vilkor för inträde i medicinska fakulteten, utan frihet lemnades att ersätta den med en kortare preliminär kurs.

Äfven läkaresällskapet stannade vid en resolution i detta syfte; men detta beslut fattades efter omröstning med 18 röster emot 14 — sålunda med ganska ringa majoritet. Minoriteten motsatte sig lifligt denna utväg att förkorta den medicinska kursen. Se här den hufvudsakliga grund, som från dess sida anfördes. Det är af utomordentlig vigt att den finska läkarekåren bibehåller den aktade ställning, den för närvarande och sedan länge i landet intager, och denna aktade ställning beror väsentligen på den allmänna bildning, läkarne utöfver sin fackkunskap innehafva. En sådan allmän bildning vinna läkarne just genom studiet för filosofiekandidatexamen, hvilken examen alltså på inga vilkor bör såsom förberedande kurs afskaffas. En talare belyste ytterligare denna uppfattning genom en paralell från det högvördiga ståndet; för de alumner, som inträda i detta stånd, hade fackstudierna utvidgats, under det fordringarna på allmän bildning icke höjts, och följden deraf hade blifvit att ståndet icke kunnat upprätthålla sitt forna anseende.

Denna invändning har utan tvifvel en lockande klang. Vore det verkligen fallet att den aktade ställning, de finske läkarne med fullt skäl kunna sägas innehafva, beror derpå att de genom filosofiekandidatexamens absolverande vinna en allmän bildning, som de i annat fall skulle sakna, då vore visserligen ett mycket vigtigt skäl för handen att ej afskaffa denna examen, ty en förkortning af den medicinska kursen får på intet vilkor köpas dermed att läkarekåren sjunker i socialt anseende — derom är jag gerna ense med mina motståndare.

Men lyckligtvis kunna de mest grundade tvifvelsmål hysas med hänseende till sjelfva det påstående, att läkarekårens bildning och anseende vore oupplösligt beroende just af den aflagda filosofiekandidatexamen. Om läkarne i vårt land öfver hufvud utmärka sig genom ett upplyst och fördomsfritt tänkesätt, genom sakkännedom och intresse äfven för allmänna angelägenheter, så hafva de att derför tacka ingalunda endast det

till en filosofiekandidatexamen formade förstudiet, men äfven sjelfva fackstudiet och öfver hufvud hela arten af den vetenskapliga utbildning, de för sitt yrke förvärfva. Den medicinska vetenskapen tillhör, både med sina grunder och sina särskilda delar, naturvetenskapens vida område; dess metod är naturvetenskapens exakta, kritiska metod. Hela det medicinska studiet från början till slut är en öfning af iakttagelseförmågan och omdömet, på samma gång det nödvändigtvis fostrar ett fördomsfritt och skeptiskt uppfattningssätt. Icke ett eller annat *laudatur* i till förstudierna hörande vetenskaper, icke afläggandet af en under tidernas lopp mycket skiftande kandidatexamen, utan hela det grundliga och allvarliga studium under den naturvetenskapliga andans tuktan, som af den blifvande läkaren erfordras, gör honom till en upplyst, kunnig och intresserad medborgare. Det kunde tilläggas att den kännedom och rätta uppskattning af menniskorna, läkareyrkets utöfning medför, äfven i sin mån torde bidraga till det inflytande i offentliga angelägenheter, läkaren så ofta på sin ort förvärfvar.

Efter det sagda torde jag icke behöfva vidare tillbakavisa den jemförelse, som hemtats från det högvördiga ståndet; ty fackstudierna inom detta stånd äro väl till största delen sjelfva motsatsen till den naturvetenskapligt medicinska fackbildningen, i det de icke lemna någon maning till tviflande och pröfvande granskning.

Är väl då möjligt att på allvar vidhålla att ett par års inskränkning af den långa tid för närvarande egnas åt läkarekursen — en inskränkning vunnen genom några oväsentliga förstudiers bortlemnande — skulle beröfva denna kurs dess karakter att uppfostra klart tänkande och upplyste män äfvensom sätta läkarekårens medborgerliga anseende i fara? Ett säkert bevis att så icke kan vara fallet ligger redan deri att förstudiernas omfattning och art och äfven hela kursens längd under tidernas lopp rätt mycket vexlat, utan att dock veterligen den finske läkarens ansedda ställning häraf lidit intrång. En talare intygade under läkaresällskapets diskussion att för en tid tillbaka, som han väl mindes, hela den medicinska studiekursen ej erfordrade mera än 4 år, nämligen två år för filosofiekandidatexamen och lika lång tid för medicinelicentiatexamen; och landets läkare hade vid denna tid ej åtnjutit mindre aktning än nu.

Äfven från Sverige kunde ett upplysande exempel hemtas; oaktadt förstudierna i detta land omfatta ungefär det mått jag föreslagit är läkarens ställning der väl lika aktad som i vårt land.

Flere af de talare, som vid läkaresällskapets allmänna möte uttalade sig mot filosofiekandidatexamens afskaffande såsom allena tillfyllestgörande grund för det medicinska studiet, medgåfvo dock att den för närvarande upptager längre tid än önskligt var.

En förbättring af detta förhållande ansågo de böra vinnas dels genom den grundligare reala bildning, som numera meddelades i skolorna och som gjorde den unge studenten mera förberedd för det naturvetenskapliga studiet vid högskolan, dels genom förändrade anordningar af sjelfva kandidatexamen.

Att af de reala ämnenas grundligare inlärande i skolan hoppas en återverkan på filosofiekandidatkursens långvarighet, synes mig dock temligen illusoriskt. Ty naturvetenskapernas omfång växer alltjemt, i det ständigt nya fakta hopas samman, och man kan snarast förutse en progressiv ökning af de kunskapsmått, som för kandidatgradens och särdeles dess högre vitsordade kurser erfordras. Detta förhållande torde nogsamt uppväga den grundligare reala förberedelse i skolan numera vinnes. Ihågkommas bör ock att en af de vigtigaste vetenskaper, kemin, alls icke i skolan läres.

Hvad åter angår förändrade anordningar af kandidatexamen, så framhölls såsom en utväg i detta hänseende, att vid filosofiska fakulteten särskilda undervisningskurser för blifvande medicinare kunde åvägabringas, hvarigenom en inskränkning af den preliminära studietiden förmenades blifva möjlig. För min del kan jag dock icke inse riktigheten af detta resonnement. Om dessa kurser för medicinarn blefve lika omfattande, som för öfrige studerande inom filosofiska fakulteten, vore väl ingen fördel af deras inrättande att förvänta; blefve de åter kortare, så vore dermed faktiskt en ny preliminär examen för medicinare införd, och blott kandidatgradens namn — med orätt — bibehållet.

Om kandidatgraden till hela sitt omfång bibehålles, kan en förkortning af den för dess absolverande nödiga tiden förväntas endast af en allt större flit och omtanke hos de studerande sjelfve. Men en sådan faktor är af oberäknelig och problematisk art, och man gör vida vägnar klokast att lemna den ur räkningen.

De invändningar och förslag, som här ofvan blifvit underkastade granskning, synas mig på intet sätt försvaga mitt slutpåstående, och jag upprepar alltså:

Vill man allvarligt en förkortning af den tid, de medicinska studierna erfordra, utan att deras grundlighet tar skada, så erbjuder sig i främsta rummet såsom en verksam utväg filosofiekandidatgradens ersättande med en kortare, ändamålsenligt ordnad preliminär examen.

Återstår att taga i betraktande om icke genom lämpliga reformer på sjelfva fackstudiernas område en ytterligare inskränkning af kursens långvarighet kunde vinnas. Enligt den af mig uppgjorda statistiken upptaga fackstudierna, med deras tvenne stadier, medicinekandidat- och medicinelicentiat-examen, inalles en tid af i medeltal ej fullt 7 år, hvilken sålunda betydligt öfverskrider den tidsrymd i flertalet länder åtgår för den medicinska examen i dess helhet. En tidsbesparing äfven på detta område vore utan tvifvel välkommen. Emellertid bör genast på det bestämdaste betonas att fackstudiernas vare sig omfång eller grundlighet på inga vilkor tåla vid någon afprutning — härom rådde äfven vid läkaremötet endast en mening. Tvärtom vore det önskligt att en utvidgning egde rum i några riktningar; särskildt kan fordran på en fullständigare förberedelse i helsovårdslära icke tillräckligt ofta framhållas.

Om äfven sålunda hvarken studiernas omfattning eller grundlighet får lida afbräck, vore det dock tänkbart att genom praktiska anordningar och en förbättrad metodik någon tid kunde inbesparas.

Redan vid de medicinska fackstudiernas början kunde tid vinnas genom ökad tillgång på dissektionsmaterial samt möjligen ock genom utvidgning af de histologiska, fysiologiska och fysiologiskt kemiska laboratorierna. Under studiernas vidare fortgång efter aflagd medicinekandidatexamen skulle till kursens snabbare afslutning bidraga om den kliniska tjenstgöringen så ordnades, att i regeln samtidigt tvenne kliniker kunde besökas, samt utsträcktes till feriemånaderna äfven på andra kliniker än den medicinska och kirurgiska, om vidare de praktiska öfningarna befordrades medelst handledning i flere specialriktningar, exempelvis fysikaliska och mikroskopiska undersökningsmetoder, elektroterapi, m. fl. Dessa åtgärder skulle förutsätta rikligare lärarekrafter än för närvarande finnas vid fakulteten anstälde.

Behofvet häraf betonades af flere talare. Och otvifvelaktigt är att, om de studerande vid privatkurser och kollegier kunna inhemta det vigtigaste af de olika vetenskapsgrenarne ur lärarens mun, vida mindre tid åtginge än om de sjelfve nödgas sikta fram det väsentliga ur böcker. Just härutinnan låge en väsentlig skilnad mellan vår högskola och de med rika lärarekrafter utrustade stora utländska universiteten. Likväl bör man icke heller vara blind för olägenheterna af en alltför långt drifven handledning af de studerande, hvilka derigenom afvänjas från sjelfstudium och lätt förvärfva en för deras vidare vetenskapliga utbildning förderflig benägenhet att »svära på magisterns ord».

En erfaren talare framhöll att enligt hans åsigt professorerne vid fakulteten sjelfve delvis vore skuld till studiernas långvarighet, emedan de stälde för höga examensfordringar och särskildt rekommenderade för vidlyftiga läroböcker. Denna sistnämda punkt, de digra läroböckerna, förtjenar äfven enligt min mening det största beaktande. Isynnerhet yngre lärare hafva i allmänhet en afgjord benägenhet att öfverdrifva vigten och betydelsen af sitt fack, och drifna af ett föga välbetänkt nit uppsöka de de mest omfattande, detaljerade och tyvärr ofta nog mest diffusa handböcker, hvilka rekommenderas till de studerandes bruk. Den tidsförlust, som uppstår genom inpluggandet af de tungsmälta monsterläroböcker, hvarpå isynnerhet den tyska literaturen är så rik, är för hvarje medicinare välbekant. Gagnet af detta pluggsystem är lika med noll, ty alla de otaliga detaljerna och småsakerna glömmas efter aflagd examen ändå hastigare än de blifvit inlärde. De respektive lärarne skulle ej blott inbespara tid för de studerande, men ock befordra deras kunskapers soliditet, om de ville hänvisa till måttligt omfattande och öfversigtliga läroböcker och göra slut på den falska ambitionen att sluka folianter.

Genomförandet af dessa åtgärder och anordningar, hvilket delvis kunde ske lätt nog, skulle måhända medföra en tidsvinst af, låtom oss säga, ett år eller något mera — detta äfven med fästadt afseende på den medicinska vetenskapens ständigt växande omfattning.

Inalles skulle realiserandet af de reformer, jag förordat, nedbringa den medicinska studietiden med vidpass tre år; i stället för medeltalet $11^1/_2$ år, erhölle vi medeltalet $8^1/_2$ år. Tre inbesparade år vore ingen ringa sak; den vore liktydig med ett räddadt kapital af 10,000 mark eller mera, och äfven värdet af att

tre år tidigare inträda i ett verksamt produktift lif bör ej uppskattas lågt.

Men i min ifver att rädda tid och kapital åt den unge medicinarn och bereda landet ökad tillgång på läkare, bör jag ej tillsluta öronen för ett från flere håll ljudande varningsrop. Se till att studietidens förkortning icke drifves derhän att en öfverproduktion af läkare, såsom flerestädes i utlandet, exempelvis i Tyskland, eger rum. Akta er att locka för många in på den medicinska banan, hvarigenom lätteligen inom läkarekåren fostras ett proletariat, som drifves att genom allehanda konstgrepp söka uthärda en förtviflad konkurrens.

Nåväl, jag vågar hemställa till de lugnt pröfvandes bedömande, är det väl en sådan extrem åtgärd, hvilken skulle helt och hållet ändra bestående förhållanden, jag föreslår? Äro ej dessa 8 studieår en tillräcklig hämsko på alla dem, hvilka lättsinnigt och utan tillbörlig kallelse ville kasta sig in på läkarebanan? Å andra sidan är det just, om ej egentligen proletariat, så dock något dermed beslägtadt, nämligen slafveriet under en öfverhöfvan stor skuldbörda, till hvars utplånande ofta ett helt lifs arbete ej är nog, jag ville kämpa emot.

Utan tvifvel önskar jag att antalet läkare i landet må tilltaga och efter hand tilltaga högst betydligt, ty med närvarande antal läkare, hvaraf en fjerdedel är koncentrerad på hufvudstaden, är endast en bråkdel af landets befolkning i tillfälle att åtnjuta faktisk läkarevård. Det är icke att vänta, än mindre att önska det vårt land skall stanna efter öfriga europeiska länder med hänseende till tillgång på läkarevård. I den mån kultur och bildning allt mera sprides, i den mån lifvet och helsan få ett högre värde, i den mån skall också anspråket att i sjukdomens stund ega tillfälle att anlita en skicklig rådgifvare allt mera stegras. Redan möta vi allt talrikare yttringar af detta behof. Sålunda framlades vid senaste landtdag särskildt inom bondeståndet en mängd petitioner, alla åsyftande en förbättrad läkarevård på landet. Ständerne förordade för sin del införandet af en ny institution, nämligen kommunalläkare på landet, hvilka skulle åtnjuta en statssubvention, uppgående till samma belopp som kommunens eget tillskott — dock ej utöfver 2,000 mark — och antagligen skall denna åtgärd äfven vinna den andra statsmaktens gillande. Det är högst sannolikt att en mängd kommuner efter hand skola uppskatta alla fördelar af att på nyssnämda

vilkor hos sig tillämpa denna institution. En betydligt ökad efterfrågan på unge läkare skall häraf blifva följden.

En blick på den statistik öfver läkarnes relativa antal, jag ofvan anfört, visar ock att den gradvis försiggående stegring af landets läkaresiffra, jag betraktar såsom både önsklig och nödvändig, ligger fjerran från den öfverproduktion i några länder förekommer. Redan för att uppnå det i Sverige rådande ingalunda öfverdrifna förhållandet skulle läkarnes antal i vårt land böra nära fördubblas.

På alla dessa grunder kan jag icke tillmäta det välmenta varningsropet betydelsen af ett ord i sinom tid.

M. W. af Schultén.

Sederomanen i Ryssland.

Den sanningsökande, efter verkligheten tecknande prosadikten har i Ryssland uppvuxit på sjelfständig folkelig grund, årtionden innan den moderna realistiska romanen i Frankrike framträdde med anspråk på att vara något i literaturhistorien alldeles nytt — ett anspråk som alltför villigt erkänts af den nya skolans beundrare och efterföljare i andra länder. Det är sant att de ryska romanförfattarne icke utmärka sig för någon systematisk förkärlek för det råa och stygga, samt att deras opersonlighet och hänsynslösa sanningskärlek icke pålägga dem någon hjertlöshet eller indifferentism; men så är ju icke heller deras pessimism en på effekt beräknad literär modesak, utan ett ångestskri, frampressadt ur djupet af en i förtviflan kämpande, i mörker famlande folkande.

Den drastiska komik, hvarmed Gogol, begynnaren, blottar och bestraffar den sociala förruttnelsen och embetsmanna-korruptionen, öfvergår hos Turgenieff till en finare psykologisk analys, vid hvilken nationalkarakterens godsinta vankelmod träder i dagen, samt utvecklar sig slutligen hos Tolstoy och Dostojevsky till ett omedelbart lefvande uttryck af den nationela själssjukdom, hvars politiska symptom vi benämna nihilism, men hvars sociala insida här blottas med en fond af menskligt medlidande, som i oemotståndligt gripande verkan saknar sitt mot-

stycke i verldsliteraturen. Och vid allt detta är deras sjelflärda konst att teckna efter naturen så öfverväldigande, att alla realismens nya skoldoktriner, inom en kämpande modeliteratur för dagen, förfalla till en betydelselös godtycklighet.

Det är förvånande att en nationalliteratur, som ur allmänt mensklig, ur etnografisk och estetisk synpunkt, är af så utomordentligt intresse, kunnat så länge förblifva för Europa nästan okänd. Endast Turgenieff bildar härifrån ett undantag, grundande sig dels på hans personliga ställning såsom emigrant och sjelf utgifvare af sina arbeten på franska, dels ock på arten af hans författareskap, som gör honom fullt ut lika europeisk som rysk. Men det kan icke heller nekas att hvad han dervid vunnit af kosmopolitisk popularitet, det har han förlorat i nationel ursprunglighet, konstnärlig kraft och omedelbarhet.

Gogols förnämsta arbete »Döda själar» är mig veterligen ännu icke öfverflyttadt till franskan och icke heller till svenskan. En såsom mästerlig ansedd öfversättning af denna roman till finska språket har deremot nyligen utkommit. Först de två sistförflutna åren ha sett Dostojevskys och Tolstoys romaner i fransk öfversättning, hvarjemte en följd af uppsatser i Revue des Deux Mondes af hr de Vogüé bidragit att sprida någon kännedom om den ryska sederomanen i våra dagar. Dostojevskys förnämsta romaner hafva likaledes under förlidet år utkommit i svensk öfversättning, men af Tolstoy mig veterligen intet annat än ett litet ungdomsarbete, en äktenskapshistoria, hvilken varit såsom följetong synlig i en Åbo-tidning. Det är under sådant förhållande antagligt att Turgenieff är den enda hos oss allmänt kända af desse författare, att Gogol är af en och annan känd till namnet och Tolstoy icke ens det. Men de hvilka, såsom jag, vid läsningen af Dostojevskys »Raskolnikoff» (»Brott och Straff») stannat med häpnad inför en ny, öfverväldigande uppenbarelse inom verldsliteraturen, skola icke gerna nöja sig med en knapphändig biografisk notis i öfversättarens företal, och det är derför jag här bjuder dem en frukt af mina på sådan grund inledda studier i den ryska sederomanen.

I.

Ryska literaturen var intill Puschkins och Gogols framträdande endast en återspegling af franska och tyska förebilder.

En och annan diktare, såsom till exempel Krylow i sina djurfabler, hade visserligen anslagit en folkelig ton, men ett fullständigt omslag inträffade först under brytningen mellan den klassiska och romantiska skolan. Det var då Alexander Puschkin på lyrikens och Nikolaus Gogol på sedeskildringens område i anda och bild bragte hemlandets natur, lynne och lif till heders. I sin ungdoms diktning från den lill-ryska hembygden följer Gogol ännu den lyriskt romantiska strömningen, dels i sånger på folkets munart och i folkvisans manér, dels i några historiska skildringar från de zaporogiska kosackernas glansperiod. Taras Bulba är en storslagen hjeltegestalt, som framträder med outplånliga drag ur sagans dunkel. Men redan här i »Aftnarna på landtgården Dikanka» (1832) och »Mirgorod» (1834) finna vi efter verkligheten tecknade humoristiska bilder af lill-ryskt bondelif, som bebåda den blifvande satiriskt komiska sedemålaren, han som i komedin »Revisorn» och romanen »Döda själar» så skoningslöst blottat det ryska samhällets skuggsidor och så djupt gripit in i sitt folks sedliga sjelfmedvetande. Mer än ur Puschkins, med all sin ryskhet dock i grunden byroniserande lyrik, framgick ur denna Gogols realism en för den ryska literaturens framtid afgjordt skolbildande efterföljd. Också säga de ryska romanförfattarne med rätta: »Vi hafva alla utvecklat oss ur den »kappan», dermed syftande på en så benämd novell, hvari Gogol för första gången anslår det ryska folklynnets fromma, tålmodiga, åt hopplöst lidande hängifna grundton, som närmast upptogs af Turgenieff i »En jägares berättelser» och vidare med ständigt stigande styrka genomgår Tolstoy och Dostojevsky.

I sina »Bekännelser», utgifna i sista upplagan af hans verk, talar Gogol sjelf om hvad som af en rysk författare fordras för att han skall förmå bidraga till lösningen af tidens frågor. »Han bör, säger han, jemte medfödda, höga naturgåfvor, jemte ordets lefvande daningskraft, jemte blickens genomträngande skärpa, jemte lyrikens upplyftande makt och sarkasmens förkrossande styrka, förvärfva sig en fullständig kännedom om sitt land, så i rot och grund som i de finaste förgreningar. Han bör utbilda sig till medborgare i eget land icke mindre än såsom verldsborgare. Han må icke träda fram utan att vara härdad i ödets skola, fast såsom klippan, orubblig i kam-

pen för folk- och menniskorätt. Så utrustad skall han gifva karaktersteckningar, som framstå med porträttlikhet, som följa oss öfverallt och jaga alla modeskriftställares karrikerade hjeltar på flykten.»

Sjelf hade ock Gogol under sin korta lefnadstid — han dog 1852 vid fyratiofyra års ålder — hunnit genomgå många pröfningar och göra mångahanda erfarenheter. Hans fader var en åttig godsegare i guvernementet Poltava, och i denna stad fick gossen sin första skolbildning, efter den tidens ryska sed mest under ledning af utländska språkmästare. Redan då vurmade han för det lill-ryska folkspråkets höjande till skriftspråk, äfvensom för teatertillställningar inom kamratkretsen, hvarvid han uppträdde både såsom författare och skådespelare. Vid tjuguett års ålder debyterade han på en teater i Petersburg, men misslyckades. Nedslagen af denna motgång ville han söka sin utbildning i utlandet, men kom icke längre än till Hamburg, der han satte på grund i följd af penningebrist. Återkommen till Petersburg fick han 1831 en öfverlärareplats, kom i beröring med Puschkin, och började på allvar egna sig åt literaturen. »Aftnarna på Dikanka» och »Mirgorod» äro såsom redan nämdt från detta tidskede. 1834 blef han professor i historia vid ett högre läroverk, och nu vidtager hans betydelsefulla sedeskildrande skriftställareverksamhet.

»Revisorn» synes mig för alla tider vara embetsmanna korruptionens klassiska komedi, likasom Tartuffe är det hycklande fromleriets eller Erasmus Montanus det latinska skolfuxeriets. Hvem kunde väl ock för behandlingen af detta ämne vara lyckligare ställd än en rysk författare med dramatiskt gry och styrka i komiken? Hvilka förebilder i det lefvande lifvet, och hvilken väl förberedd, tacksam publik! Kejsar Nikolaus var icke den, som tålte att se statsmaktens organer göras till föremål för kritik eller åtlöje. Med säker förhoppning om framgång vädjade man derför till den stränge sjelfherskaren för att få den riksvådliga, högst kompromettérande revisorn förvisad från scenens tiljor. Men kejsaren tog icke denna gång saken på god tro, utan ville sjelf se den förgripliga pjesen. Han vardt öfver måttan road och skrattade af full hals på sina tschinownikars bekostnad. Han befallde att yxan skulle få gå; detta förmodligen så mycket hellre, som envåldsherskaren härvid kände sin vanmakt att sjelf hålla i skaftet! Och detta höga beskydd

vann Gogol utan något sådant smickrets rökoffer, som Molière tände för »den store konungen», hvars representant i slutscenen af Tartuffe uppträder såsom *deus ex machina*. Man kan icke tänka sig ett på samma gång mera naturligt och mera verkningsfullt slut än budskapet om den verklige revisorns ankomst, i samma ögonblick vederbörande kommit under fund med huru grundligt de af ondt samvete, feghet och dumhet lurat sig sjelfva genom all den hyllning och alla de mutor, de offrat på den förmente revisorn. Sjelfva uppslaget är alls icke klyftigare än i den »Förmente prinsen», som i vår barndom utgjorde en stående repertoarpjes vid alla sällskapsspektakler. Men huru förträffligt tjenar icke detta enkla *qui pro quo* att inleda de följande förvecklingarna, och huru dråpligt kulminera icke dessa i den scen, der guvernören i den lilla residensstaden uppsöker den af beställsamt skvaller såsom revisor utpekade unge embetsmannen från Petersburg, hvilken inkognito kantänka sitter fast för skuld på ett dåligt värdshus. Guvernörens afsides utrop: »Gud vare tack och lof! . . han tar pengar!» är verkligen pengar värdt.

Man må icke vänta sig en stil i dialogen eller en dramatisk teknik, sådan den i våra dagar utbildats af en Augier, Dumas d. y., Sardou eller Ibsen. Stycket öfverflödar af monologer och yttranden »afsides» eller till publiken. Icke heller kan man fritaga Gogol ifrån att temligen groft karrikera sina lyckligt funna typer, i synnerhet dem i en högre samhällsställning, hvilka dock, icke minst i Ryssland, i den dagliga beröringen med sin omgifning bibehålla skenet af en yttre värdighet, en viss förnäm hållning, som nog äfven den kunnat erbjuda sin komiska sida. Men såsom folkpjes har det allt igenom mästerligt byggda stycket säkert vunnit i framgång och betydelse genom den drastiska, äfven till formen hänsynslösa komik, hvarmed embetsmanna korruptionen prisgifves åt folkets åtlöje. *Castigat ridendo mores* har aldrig haft en mera betydelsefull tillämpning, och der skrattet, såsom här, öfvar sin fuila rätt till sedernas tuktan, der kan ingen finess ersätta folkhumorns bredmynta löje.

Den stundom något tröttande omständlighet, hvarmed personerna uttala sig, har denna komedi gemensam med de ryska romanförfattarne i allmänhet; men man må härvid icke förbise att detta öfversvallande ordflöde är ett äkta ryskt karakters-

drag. På en gång naivt meddelsamma och skarpt iakttagande, äro ryssarne kända såsom utmärkta skådespelare. Man kan sålunda förstå att den sceniska framställningen i sin mån ersätter den mera detaljerade sedeskildring, hvarmed Gogol i sin epokgörande roman behandlat nära på samma ämne. Ett menskligt lyte blir icke vid en bok så utskrattadt som på teatern, der en mera summarisk rättvisa skipas, men så kan icke heller dramat gifva oss den rikedom af detaljstudier efter naturen, som står den berättande och beskrifvande diktformen till buds.

I »Döda själar» har Gogol, såsom ofvan antydts, väsentligen behandlat samma motiv som i »Revisorn». Det är icke här en ung tschinownik, som genom mutkolfvarnas sjelfbedrägeri blir inledd i frestelse. Tvärtom! Det är en verldserfaren ung privatman med ett litet grundkapital, som byggt sin plan på den allmänna oärligheten. Det är han som inleder dem i frestelse; och härvid har han icke uppgjort räkningen utan värden. *A smart man,* skulle amerikanaren säga. En förklaring af hvad bokens besynnerliga titel innebär, utgör i sig en kortfattad redogörelse för dess innehåll. En godsegares förmögenhet räknas — eller räknades då — efter huru många själar, det vill säga lifegna, han hade. Nu är det så, att i den ryska »ekonomin», såsom den kallas på embetsspråket, afföres icke till exempel en artilleri- eller trosshäst, stundom icke heller en gammal pensionstagare genast efter döden ur rullorna. Hästen äter fortfarande sin hafra och sitt hö till förmån för regementschefens »ekonomi», och pensionen kommer någon slägting till gòdo, såvida han delar med sig åt vederbörande myndighet, mantalskommissarie eller hvad han nu må kallas, han som för bok öfver lefvande och döda. Nu hade herr Tschitschikow uttänkt det lika enkla som sinnrika räknestycke, att man på »döda själar» kunde grunda en likartad ekonomi. Välborstad, välrakad, trind, behaglig, smidig och inställsam, med ett ord typen för hvad på danska menas med ett »skikkeligt menneske», blir han synnerligen väl upptagen i den lilla guvernementstad, som han valt till basis för sina operationer. Från guvernörens hus hela vägen nedåt, så långt hans intressen kunde kräfva eller tillåta, gjorde han sig omistlig: hos prokuratorn, öfverdomaren, polismästaren, postmästaren, bränvinsförpaktaren och så vidare. Härpå inledde han med synnerlig förtänksamhet förtrolig bekantskap med omnejdens förnämsta godsegare. Så började han sina operationer.

Det vore frestande att efter amerikanskt mönster göra en »kondenserad roman» på en kortfattad skildring af alla de typiska personligheter, med hvilka han under denna lofliga affärsverksamhet kom i beröring. Men det är nog så att den kondenserade formen icke skulle kunna rymma synnerligen mycket af all den humor, all den lifslefvande komiska iakttagelse, all den bitande ironi och förkrossande sarkasm, hvaraf denna sedeskildring ända in i minsta smådrag öfverflödar. En skänker honom villigt sina döda själar, såsom god pris för en så originel och fantastisk idé; en annan sporras af detta imaginära värde till det mest orimliga köpslagande, men knappast någon hyser minsta moraliska betänklighet vid att åt den hederlige Tschitschikow öfverlåta dessa endast på papperet kvarlefvande lifegna, hvilka, hopsummerade såsom godsegaren Tschitschikows så och så många tusen själar, bilda det grundkapital, med hvilket han tänker börja operera i den högre finansen. Det förstås af sig sjelf att han icke skrifver någon på näsan, i hvilken afsigt han gör dessa imaginära köp, och att det öfverallt sker under tystnhets förbehåll.

Det är hos den sliskigt sockersöta, känslofulla och opraktiska godsegaren Manilow som Tschitschikow första gången inleder frågan om ett sådant besynnerligt köpeaftal.

»Är det länge sedan ni senast upprättade en revisionslista?» frågar Tschitschikow.

»Åh ja, temmeligen, jag kan icke så noga säga huru länge sedan.»

»Ha många bönder dött sedan dess?»

»Jag vet verkligen icke, jag skall fråga förvaltaren.» Och sedan han sålunda fått besked, vänder han sig åter till Tschitschikow:

»Hvartill behöfver ni en sådan namnförteckning?»

Synbarligen förlägen svarar Tschitschikow att han skulle önska köpa bönder.

»Tillåt mig en fråga», säger Manilow, »vill ni köpa bönder med jord eller till öfverflyttning?»

»Det är icke egentligen bönder jag behöfver . . . jag önskar köpa döda bönder.»

»Huru? Ursäkta . . . jag är litet lomhörd, jag hörde visst galet . . .»

»Jag skulle önska köpa döda bönder, men sådana som finnas på revisionslistan upptagna såsom lefvande.»

Manilow tappade tobakspipan och stirrade med vidöppen mun på sin gäst. Han trodde honom vara från förståndet.

»Jag har visst bragt er i förlägenhet?» frågade Tschitschikow.

»Alldeles icke», sade Manilow, »jag kan bara icke begripa . . . Ursäkta . . . jag har naturligtvis icke fått den utmärkta uppfostran, som framlyser ur ert sätt att vara . . . jag förstår icke att uttrycka mig så konstmessigt . . . Det är från er sida kanske endast ett vackert talesätt? . .»

»Ingalunda», afbröt honom Tschitschikow, »jag har uttryckt mig rätt på saken. Jag menar sådana själar, som verkligen redan äro döda. Om ni således icke har något deremot, så kunna vi genast afsluta köpet.»

»Ett köpeaftal om döda själar?»

»Gud bevare!» sade Tschitschikow. I kontraktet skola de upptagas som lefvande, såsom de enligt revisionslistan ännu i sjelfva verket äro. Det är min grundsats och vana att icke en hårsmån afvika från de borgerliga lagarna, ehuru jag såsom tjensteman fått lida derför. Pligten är mig helig och inför lagen böjer jag mig.»

Dessa sista ord behagade Manilow, ehuru han allt ännu icke förstod hvad det egentligen var fråga om. I stället för att svara började han suga på sin pipa så starkt, att den gaf ifrån sig toner likasom en fagot.

»Måhända hyser ni någon betänklighet?» frågade Tschitschikow.

»Åh, jag ber så mycket! Jag fruktar alldeles icke att ni vill lura mig. Tillåt mig endast en fråga, om icke en sådan åtgärd, eller för att uttrycka mig tydligare, en sådan akt möjligen skulle kunna komma att på något sätt stå i vägen för blifvande lagliga förordningar eller framtida planer för vårt land.»

Och härvid stirrade Manilow på Tschitschikow med den mest ansträngdt djupsinniga statsmanna min. Men Tschitschikow lugnade honom i detta hänseende med den förklaring att det tvärtom var en fördel för staten, så länge skatten inflöt enligt den lagliga taxan.

»Ni tror alltså? . .»

»Jag är till och med öfvertygad om att allt ordnar sig på bästa sätt.»

»Om så är, har jag intet vidare att invända», sade Manilow fullkomligt lugnad.

»Vi ha således endast att komma öfverens om priset.»

»Om priset? . . Tror ni då att jag tar emot pengar för själar, som så till sägandes redan slutat sin tillvaro? Om ni vidhåller er fantastiska önskan, ger jag er för min del dessa själar till skänks och tar till och med kostnaderna för köpekontraktet på mig.»

Tschitschikow var naturligtvis öfver sig förtjust öfver en så lycklig början.

Hos den cyniske snålvargen Sabatschnikow gick det icke lika lätt. Han begärde hundra rubel för hvarje själ, men gick af för två och en half. Men girigbuken Pluschkin tackade Gud på sina bara knän att Tschitschikow sålunda öfvertog hufvudskattens betalande. Den enda, som hyste några betänkligheter, var en gammal adelig enka, men dessa betänkligheter grundade sig ingalunda på rättrådighet — så mycket mindre som de besegrades af vinstbegäret — utan på en skrockfull känsla, som ju till en viss grad kunde stå tillsamman med oklara religiösa föreställningar. Det var äfven dessa skrupler, som bidrogo till att i förtid röja Tschitschikows förehafvande och bringa honom på fall; näst skvalleraktigheten hos en slösande libertin, Nosdrew, med hvilken Tschitschikow kommit i slagsmål, då han, visst icke af samvetsskrupler, vägrade att spela om de dödas själar.

Ända till dess Tschitschikow, sålunda röjd af skvallret, packar in och reser till en annan marknad, har hans förtid varit en hemlighet lika mycket för läsaren som för den omgifning, i hvilken han rört sig. Då författaren nu har honom väl instufvad i sin resvagn, med sitt ryska trespann »troikan» jagande hän öfver Rysslands vida slätt, ger han i ett slutkapitel »vår hjeltes» lefnadsteckning ända från hans barndom. Detta är ensamt för sig en kondenserad roman, full af den blodigaste ironi och en mångfald af träffande drag ur det ryska lifvet. Vi skola försöka att här samla hufvuddragen i en yttermera kondenserad form.

Tschitschikow var af en mycket anspråkslös, men dock adelig härkomst. Till utseende bråddes han icke på sina för-

äldrar. Åtminstone sade en bondkvinna, som var barnmorskan till hjelp, »att han icke röjde likhet hvarken på fä- eller möderne, men deremot, såsom ordspråket säger, liknade den resande herrn, som varit gäst i huset». Hans mor dog tidigt. Ett litet hus med små fönster, som öppnades hvarken vinter eller sommar, en sjuk fader i en fotsid kaftan och tofflor på de bara fötterna, med tung andedrägt vankande af och an i rummet och ofta harsklande sig öfver en i vrån stående spottlåda; ett evigt sittande på en träbänk med en penna i hand, bläck på fingrarna och förskrift framför sig; en obehaglig känsla af att faderns med långa naglar försedda fingrar vredo om örlapparne på honom, om han af den eviga enformigheten låtit förleda sig till några snirklar och krumelurer: se der hans tidiga barndom, af hvilken han för öfrigt knappast bevarade något minne.

En vacker vårdag spändes den magra skymmeln för en bondvagn och den skolvuxna pilten fördes af fadern till närmaste stad, der man körde in på en gård vid en bakgata, med två blommande äppelträn framför det lilla husets fönster, och bakom huset en liten trädgård med något grönsaker, idegran och fläder. Här bodde en utmerglad gammal gumma, som hvarje morgon gick till torget och derefter torkade sina strumpor på téköket. Här skulle han bo, medan han gick i stadens skola. Vid afskedet gaf honom fadern jemte en half rubel i kopparslantar följande visa lefnadsregler: »Hör på, Pauluscha, var flitig och gör inga dumheter, men framför allt sök att stå väl med lärare och öfverordnade. Om du blott i allt gör dina förmän till viljes, så går dig allt väl i händer, äfven om du inga framsteg gör, eller Gud icke unnat dig några synnerliga gåfvor. Umgås icke mycket med dina skolkamrater, du lär af dem intet godt; och om det nu så skall vara, så umgås med dem, som äro rikare än du, så att de vid tillfälle kunna blifva dig till nytta. Traktera du ingen, men ställ dig så att du blir af andra bjuden till gäst, och sök framför allt att taga vara på hvarenda kopek, det är det pålitligaste ting i verlden. En kamrat eller vän bedrar dig, men kopeken sviker dig i ingen fara eller olycka. Med den lyckas dig allt, allt förmår du med den.» Med tårar i ögonen tog fadern afsked; Tschitschikow återsåg honom aldrig, men hans lära hade djupt inristat sig i gossens själ.

Efter slutad skolgång, hvarunder han stält sig dessa vis-

hetsregler till efterrättelse, fick han trots sina goda betyg endast med svårighet en högst underordnad anställning vid finansdepartementet. Till och med i de aflägsnaste vrår är protektion af nöden. Han fick således en liten plats med fyratio rubel årlig lön. Men fast besluten att med ifver egna sig åt tjensten och besegra alla hinder, ådagalade han ett oerhördt tålamod och en förmåga af försakelse intill det nödvändigaste. Från tidigt på morgonen till sent på kvällen satt han der fördjupad i luntor och protokoll. Han gick icke en gång hem till natten, utan sof på bordet i embetsrummet, tog sina måltider hos portvakten och förstod dock vid allt detta att hålla sig snygg och anständig, att gifva sitt ansigte ett behagligt uttryck, ja till och med antaga en viss förnäm hållning. Härvid är att märka att de andra lägre tjenstemännen utmärkte sig för obetydlighet och obehaglighet. Somliga med ett ansigte, som liknade illa bakadt bröd, ena kindbenet svullet, käken på sned, den tjocka pussiga öfverläppen med fula sprickor; med ett ord allt annat än behagliga. Deras röst var rå och barsk, som om de velat en menniska åt lifvet; de offrade alltför ofta åt guden Backus och kommo stupfulla upp på embetsrummet, hvarför luften der icke heller var synnerligen välluktande. En gammal, annars högst otillgänglig förman tjenade Tschitschikow till trappsteg. Han innästlade sig till och med i hans hus och låtsade göra sin kur för en något bedagad dotter till den knarrige gamle kanslisten, men då Tschitschikow genom hans protektion sjelf blifvit kanslist, var det slut på den förra underdåniga hängifvenheten, och någon förlofning hördes alls icke af.

Nu var det första svåra steget taget, sedan gick det lättare. Han blef en betydande man. Just vid denna tid företogs en sträng räfst med alla bestickningar, men äfven detta förstod Tschitschikow att göra sig till godo. Han inrättade saken på följande sätt: så snart en sökande infann sig och stack handen i fickan för att framtaga de bekanta rekommendationsbrefven med grefve Chowanskis underskrift — såsom det heter i Ryssland — sade Tschitschikow, som med ett leende fattade den sökandes hand: »Nej, nej, ni tror kanhända att jag . . . nej, nej. Det är vår pligt, vår skyldighet, vi måste göra det utan någon ersättning. Från den sidan kan ni vara alldeles lugn: i morgon är allt afgjordt. Tillåt mig att be om er adress, ni behöfver icke sjelf besvära er; vi skicka papperen hem till

er.» Sökanden hemkom utom sig af förtjusning och sade: »Ändtligen hafva vi en man, sådan han skall vara, hade vi väl bara flere sådana, han är ju en äkta perla». Emellertid väntar han en dag, han väntar två, men papperen höras ej af; den tredje likaså litet. Han frågar sig för i kansliet, hans sak har ännu alls icke varit före. Han går då att uppsöka den äkta perlan. »Ack, förlåt!» säger Tschitschikow, fattande hans båda händer, »vi ha varit så öfverhopade, men i morgon är med säkerhet allt färdigt, jag skäms ordentligt för er». Allt detta beledsagas af det mest inställsamma sätt. Om nattrocken till exempel råkade öppna sig något, sökte han strax att i öfverensstämmelse med anständighetens fordringar bringa allt i ordning. Emellertid förgingo flere dagar och allt fortfarande syntes inga papper till. Den sökande blir betänksam och gör sig underrättad hos andra. »Ni måste gifva skrifvaren något» svarar man honom. — »Ja hvarför icke, jag ger honom gerna en fjerdedels rubel». — »Nej, icke en fjerdedels, utan tjugufem rubel». — »Tjugufem rubel . . . en skrifvare?» . . utropar den sökande förvånad. — »Hvarför blir ni så ifrig», svarar man honom. »Det är ju alldeles så som ni sjelf sagt, skrifvaren får icke mer än en fjerdedels rubel, det öfriga får chefen.» Nu slår sig den enfaldiga sökanden för pannan och svär ve och förbannelse öfver alla nya bruk och öfver tjenstemännens höfliga manér. — »Förr,» sade han, »visste man åtminstone hvad man hade att göra; man gaf kanslichefen ett litet rödt papper, och saken var klar; nu måste man ge ett hvitt papper, och ändå till på köpet förlora en hel vecka, till dess man gissar sammanhanget. Fan må annamma tjenstemännens oegennytta och ädelmod!» — Den sökande har icke orätt, men så gifves det icke heller numera några bestickliga statstjenare; de äro alla ärliga menniskor, endast sekreterare och skrifvare äro skurkar.

Snart erbjöd sig för Tschitschikow ett mera lönande fält: man nedsatte en komité för uppförandet af en kronobyggnad. Han blef en af komiténs verksammaste medlemmar. Man skred genast till verket. I sex år arbetade man oupphörligen, men om det nu var klimatets eller materialets skuld, kronobyggnaden kom aldrig ut öfver grunden. Emellertid hade en hvar af komiténs medlemmar i andra ändan af staden byggt sig ett litet vackert solidt hus; förmodligen var grunden der bättre. Nu först började Tschitschikow att frigöra sig från de försa-

kelser och de umbäranden, som han allt ifrån sin ungdom pålagt sig såsom en nödvändighet, och det visade sig att han alls icke var någon fiende till njutningen. Han tillät sig nu hvarjehanda lyx: han höll en god kock och bar skjortor af holländskt lärft. Hans rock var af finaste kläde, och från denna tid höll han sig till den kaffebruna och mörkröda färgen.

Hästar och vagn skulle han hafva, och sidohäst vänd såsom snedlöpare med hufvudet åt sidan. Han tvättade sina händer med eau de cologne, han köpte en ganska dyr tvål, som gaf huden glans och smidighet, han . . .

Men plötsligt kom i stället för den gamla nattmössan en ny guvernör, en militär, en sanningens och rikets vän. Räfst, revision, balans, afsättning, konfiskation åt alla håll. Guvernören hade en alldeles särskild aversion för Tschitschikows glatta och behagligt skinande anlete. Men då guvernören i alla fall icke var annat än militär och icke förstod sig på civiltjenstens finheter, så kommo snart andra tjenstemän genom ett rättframt utseende och genom att utforska hans svaga sidor så i hans gunst, att han inom kort fann sig omgifven af ändå större skurkar, hvilka han alla höll för ärliga karlar. Han var mycket nöjd med att nu ändtligen hafva tjenstemän sådana de borde vara, och det var icke på skämt han berömde sig af sin fina takt vid valet af dugligt folk. Tjenstemännen hade snart uppfattat hans lynne och karakter. Alla, som tjenade under honom, blefvo fruktansvärda förföljare af all orätt, de fullföljde denna förföljelse med sådan framgång att enhvar af dem genom jagten på detta samhällsonda jagade hop ett litet vackert kapital. Vid denna tid beträdde många af de förut afskedade åter sanningens stråt och togo ånyo tjenst. Endast Tschitschikow kunde icke åter komma till nåder, huru mycken möda han än gjorde sig, och huru mycket den af furst Chowanskis rekommendationsbref bevekta förste sekreteraren bistod honom, denne sekreterare som dock annars ledde guvernören vid näsan. Allt var förgäfves. Det enda som kunde utverkas var ett ordenligt tjenstebetyg, och äfven detta endast genom att uppväcka medlidande med hans olyckliga familj, något som Tschitschikow lyckligtvis alls icke hade.

Så kom Tschitschikow in vid tullverket. Vi förbigå skildringen af huru han här åter kom sig upp genom sina naturgåfvor och sitt nit såsom spårhund. Allt nog, inom kort hade

han beröfvat lurendrejarne all möjlighet till utkomst. Tschitschikow var de polska judarnas skräck och förtviflan. Så uppnådde han omsider en chefsplats, dertill försedd med en vidsträckt utomordentlig fullmakt till smuggleriets utrotande. Vid denna tid bildade sig ett välorganiseradt smugglaresällskap; det djerfva företaget kunde inbringa millioner. Tschitschikow hade sedan länge kunskap härom och hade till och med afvisat deras utskickade med det korta besked att »tiden ännu icke vore inne». Men då man nu beklädt honom med en så betydande makt, lät han säga sällskapet att »nu var tiden inne». Han realiserade orimliga summor på detta kompaniskap, och det var bland annat han, som var upphof till det ofta omtalade smugglerit med spanska får, som, i dubla pelsar, stoppade med brabant-spetsar till ett värde af en million, drefvos öfver gränsen. Men en vacker dag kom han för en småsak i tvist med en kollega, som han nödgats göra till sin kompanjon. De skymfade hvarandra och kallade hvarandra för »prestsöner». Detta var mera än herr statsrådet kunde tåla. I besinningslös ilska angaf han Tschitschikow, och då häraf framkallad ransakning och dom drabbade honom sjelf i lika mått, dog han innan kort af grämelse. Emellertid var Tschitschikow åter nästan på bar backe. Af hvad han kunnat undanhålla hade det mesta åtgått till mutor för att undgå rättsligt åtal. Nu fick han draga sig tillbaka med tjenstens förlust och ett litet räddadt kapital af tiotusen rubel. Vidare hade han i behåll två dussin skjortor af holländskt lärft, en vagn sådan som ungkarlar bruka, två lifegna betjenter samt dessutom ännu fem eller sex stycken fin tvål, som några tjenstemän af ren godhjertenhet gifvit honom till skänks. Under väntan på bättre utsigter var han tvungen att befatta sig med advokatskap, och så fick han, såsom ombud för en halft ruinerad adelsman, i uppdrag att låta i förmyndarerätten pantförskrifva några hundradetal bönder. Då Tschitschikow såsom en betänklig omständighet framhöll att hälften af bönderna voro döda, svarade sekreteraren: »Vi räkna ju efter revisionen. Den ene föds, den andra dör, jag kan icke finna hvad det gör.» Han kunde till och med rimma, den gode sekreteraren. Då uppstod hos Tschitschikow en tanke, som väl ingen menniska före honom haft. »Sådant dumhufvud jag är», sade Tschitschikow till sig sjelf, »jag söker hatten och har den på hufvudet! Jag behöfver ju endast köpa döda själar före nästa revision; vi

antaga att jag köpt tusen, förmyndarerätten ger tvåhundrade rubel på hvarje själ: der hafva vi ett kapital af tvåhundratusen rubel. Tidpunkten är synnerligen gynnsam, en farsot har nyligen härjat, och en hel mängd har gudskelof dött. Godsegarne äro genom slöseri och dålig förvaltning i trångmål och se gerna att de komma ifrån hufvudskatten. Affären är icke utan fara och måste behandlas med stor försigtighet; men hvartill har väl menniskan fått förstånd? Det är sant att man icke utan land kan hvarken köpa eller förpanta. Men jag köper ju till öfverflyttning; för närvarande kan man i Taurien eller guvernementet Cherson få jord för intet. Dit skall jag öfverflytta dem alla; ja i guvernementet Cherson, der skola de få hålla till. Och öfverflyttningen låter sig, som sig bör, lagligen verkställa genom domstolen. Om man fordrar ett intyg öfver bönderna, har jag intet deremot. Man finner nog en kretsdomare, som ger mig ett sådant. Byn skola vi kalla Tschitschikowa eller, efter mitt dopnamn, Paulowsk.» Så gick Tschitschikow till verket — och så börjar romanen »Döda själar».

Men nu är romanen redan utspelad, och vi se Tschitschikow bekvämt instufvad i sin resvagn njuta af det äkta ryska nationalnöjet att efter ett trespann i fyrsprång jaga hän öfver den ändlösa slätten. »Tschitschikow log, medan han vände sig af och an på sin läderdyna, han älskade synnerligen att åka fort. Och hvilken ryss älskar icke att åka fort? Hvem älskar icke detta nöje, som likt en yra griper själen? Hvem älskar icke den raska fart, som medför en underbar känsla likasom af en triumf? Ack Troika, fogel Troika, hvem har uppfunnit dig? Och du Ryssland, jagar icke äfven du framåt likt en snabb, oupphinnelig troika? Ryssland svara, hvart jagar du hän? Du gifver intet svar. Man hör klockan klinga så underfullt, det susar i luften, en storm går upp; på jorden ilar Ryssland förbi, andra folk och riken vika ur vägen för att icke hämma dess lopp.»

Så slutar första delen af »Döda själar». Hvad är allvar och hvad är ironi i detta susande och brusande? Är der icke en flägt af nihilism i denna chauvinistiska storm?

Gogol är hel i denna första del. Den andra, sådan den finnes ofullbordad och oafslutad utgifven efter hans död, kan icke göra något väsentligt tillägg till hans författareskap, äfven om delar af denna andra del äro honom fullt värdige. Under inflytande af sinnessjukdom och religiöst grubbel, förstörde han

en gång manuskriptet till denna andra del. Det ånyo upptagna arbetet har öfverstigit hans sjunkande krafter.

Jagad af själskval och tärd af kropsligt förfall företog han resor och pilgrimsfärder till Rom och Jerusalem, utan att hemföra hvarken helsa eller frid. Han var såsom alla begynnare äfven en martyr. Frid finna de först i grafven, och fullt erkännande efter döden.

Karl Wetterhoff.

Några anmärkningar angående den boströmska filosofin.

(Med anledning af Boströms nu utgifna skrifter.)

VIII.

Den närmast i ordningen följande af Boströms skrifter är den af utgifvaren med namnet »Psychologie» försedda framställningen af menniskans väsende och grundförmögenheter, som Boström tidigt synes hafva författat. Boström hade nämligen i början af 1830-talet blifvit lärare i filosofi vid ett enskildt läroverk, Upsala Lyceum, och det är betecknande att han genast, äfven vid elementarundervisningen, började framställa sina egna läror. När man här (I, 116) finner Boström upptaga samma sex slag af väsenden, fördelade i natur och ande eller intelligens, som i framställningen af den trefaldiga amfibolin, kan man vara öfvertygad om att han ännu grundväsentligen kvarstår på samma ståndpunkt, som der blifvit framställd. Detta bekräftas äfven deraf, att vi åtminstone förgäfves i denna psykologi sökt efter det ringaste spår till identiteten af vara och förnimma, hvilken väl får anses såsom den egentliga porten till boströmianismen i sin fulländning. Detta hindrar likväl icke att med samma grundåskådning i öfrigt här kan finnas en viss utveckling utöfver hvad som är gifvet i den trefaldiga amfibolien, såsom det i synnerhet tör synas af paragraferna 7—9 i psykologin. För öfrigt, ehuru grundsubstansen af den boströmska antropologin här redan är gifven, behöfver man blott jemföra öfverskrifterna med senare framställningar

af samma sak för att finna att icke så litet ännu återstod, innan Boström lyckats bringa antropologin i den form, som blef den sista.

Annorlunda förhåller sig med den uppsats i Skandia för år 1833, som Boström sjelf omnämner i sin sjelfbiografi (II, 480). Här föreligger ett betydligt framsteg i riktning emot boströmianismens fulländning. Vi skola blott antyda det allra vigtigaste. Sålunda förekommer här (Skandia 1833, sid. 362) temligen tydligt identiteten mellan vara och förnimmas. Lif och sjelfmedvetande, en annan hufvudpunkt i boströmianismen, äro likaledes identifierade (l. c. 365, 375). Boströms, sedan så vanliga experimenterande med talsystemet förekommer redan här (l. c. 361). För en omständligare framställning vore skäl att här dröja betydligt längre. Vi skola blott ytterligare uppehålla oss vid ett uttryck, som tyckes medgifva en närmare inblick i Boströms förhållande till Hegel, hvilket synes oss vara lika vigtigt, som höljdt i mörker. Det heter (l. c. 365): »Detta innebär den bekanta sanningen att det verkligt förnuftiga är det absolut rätta och det absolut rätta det verkligt förnuftiga». Det lär väl icke vara allt för djerft att antaga, att denna sats endast är en boströmiansk återspegling af den bekanta hegelska satsen, att det verkliga är det förnuftiga och det förnuftiga det verkliga. Om så är, visar detta icke blott ett studium af Hegel, utan ett studium med eftertanke och i oppositionel riktning. Måhända kan detta studium föras tillbaka så långt som till 1827, till den trefaldiga amfibolin. Visst är att boströmianismen kan aldrig rätt uppfattas utan såsom en opposition mot Hegel. Denna uppfattning skulle naturligtvis vinna i styrka, om man kunde förvissa sig derom, att boströmianismen, allt sedan Boström lemnat alla panteistiska funderingar, blifvit utvecklad med stadig hänsyn till Hegel.

Vi kunna ej lemna denna skrift utan den anmärkning, att de, som klandra Boströms uppträdande mot Borelius, här kunna se att Boström kunde uppträda på ett likartadt sätt, äfven der personliga förhållanden ej kunde alstra en särskild bitterhet. Boström höll sig alltid till sak, och detta så strängt, att personen kunde få sitta emellan för saken, hvem det än var. För öfrigt är det mindre välbetänkt att Boströms skrifter kommit att utgifvas, utan att en sådan uppsats som denna fått en lika vidsträckt spridning.

Nu inträffar en förändring i Boströms lefnadsställning, i

det han kallades till lärare för Oscar I:s äldste söner. Han blef således nu för en tid ryckt ifrån Universitetet, och vi återfinna honom der först 1837. Det första literära minne man har af Boströms förnyade akademiska verksamhet är det skema öfver filosofins historia, som börjar andra delen af hans skrifter. Detta har bland annat det intresse, att det visar att uppställningen af filosofins historia efter boströmska grundsatser äfven härleder sig från Boström sjelf. Vi hade annars trott att förtjensten häraf tillkomme Ribbing, hvars åtgöranden för filosofins historia säkerligen i alla fall icke få underskattas. Men snart finna vi Boström åter på den akademiska vädjobanan. År 1839 gingo hans aforismer »de mente ac perceptione» af stapeln, hvartill vi ej veta anledningen, enär han återvände till akademin såsom befordrad till filosofie adjunkt. Här framträder boströmianismen fulländad, hvarför vi ej skola skrifva vidare kommentarier öfver densamma, utan öfverlemna honom att studeras af den intresserade efter den redogörelse för hans senare skrifter och verksamhet, som hr Edfeldt meddelar.

Då likväl Boströms bevisning i dessa aforismer synes oss vara den fullständigaste han i allmänhet meddelar, skola vi här närmare granska en sådan bevisning för att se dess verkliga innebörd, och vi välja dertill aforismerna VI—VIII såsom sinsemellan sammanhängande och dessutom utgörande en hufvudpunkt i den boströmska åskådningen. De handla, som man finner, om rörelse och förändring, och aforismen VI utsäger att all rörelse och förändring i hela verlden (in rerum universitate) måste ytterst härledas ur lifvet eller snarare ur några lefvande »ting», men att (aforismen VII) begreppen rörelse och förändring likväl icke nödvändigt höra till begreppet lif, utan tillkomma det blott accidentelt eller under ett visst vilkor, ithy att (aforismen VIII) rörelse och förändring nödvändigt tillhöra blott de väsenden, hvilkas lif är ofullkomligt eller ändligt. Det kunde nu först och främst emot sjelfva uppställningen sättas i fråga om rörelse och förändring verkligen äro det samma eller stå i det inre förhållande till hvarandra, att den ena nödvändigt innefattar den andra, hvilket tydligt är Boströms mening, men hvilket vi icke medgifva, åtminstone utan en väsentlig modifikation. Ty om man yrkar att hvarje rörelse tillika innefattar en förändring, så är det dock visst att rörelsen innefattar en förändring endast i förhållandet till annat, men ej till sig sjelf.

Likaledes är det visst att man kan alldeles orörlig undergå de mest genomgripande förändringar, så vida man ej vill invända att under ett sådant tillstånd lifsverksamheten alltid måste förloggå, en invändning som måste vara af vigt för en åsigt, som känner lif utan verksamhet och tänkande utan — hjerna. Om man således kan hafva sina skäl att icke så alldeles identifiera rörelse och förändring, så följer att orörlighet och oföränderlighet icke heller äro så alldeles det samma. Men som man finner, afvika våra åsigter här så väsentligt från Boströms, att det ej tjenar till något att fullfölja frågan vidare i denna riktning, utan hafva vi blott velat tillkännagifva att vi ej erkänna Boströms förutsättning af identiteten af rörelse och förändring samt af orörlighet och oföränderlighet. Och med denna reservation öfvergå vi till Boströms egen bevisning. För att bevisa att all rörelse i naturen måste härledas från något lefvande, föreställer han sig en maskin, hvilken, såsom sådan, får all sin rörelsekraft utifrån, och hvilken derför icke kan sägas lefva, huru mycket han än rör sig och verkar. Och så måste man fortgå, tills man kommer till något, som har rörelse i sig sjelf eller är sjelfrörande eller sjelfrörligt. Endast med detta resonnemang tror sig Boström hafva bevisat att i hela den tillvaro, som vi kalla den döda naturen, ej skulle finnas någon immanent rörelse. Detta är verkligen så orimligt, att man knapt vill tro att det kunnat ske alldeles omedvetet. Ty skulle icke Boström veta att de våldsammaste rörelserna i naturen åstadkommas genom döda och icke lefvande krafter? Så stor är förnimmelsens öfvermakt hos Boström. Om det är troligt att Boström af fullaste hjerta instämmer i det cartesianska *cogito ergo sum*, så visar detta hans resonnemang till fullo att han ej heller kommit ifrån de cartesianske hvirflarne, och han lemnar sålunda ett intressant bevis derpå, att man hos en verklig tänkare, såsom Cartesius väl är, ej kan afsöndra en del, som man tror sig kunna erkänna såsom sanning, och afskilja annat som skulle blott bero af hans inskränkning. De cartesianske hvirflarne äro nog äfven inneslutne i *cogito ergo sum*. Det bör här icke förgätas att Cartesius förklarade all rörelse i naturen — någon rörelse hos det lefvande urskiljde han knapt — ur en af gudomen omedelbart åt materien meddelad stöt. Det kan vara skäl att uppmärksamma Boströms tillägg till denna aforism (I, 207), »att om det vore möjligt, att någon del af materien kunde

ensam i och för sig sätta någon annan del i rörelse, hvilket vi nu visserligen icke påstå, borde det anses för ett säkert tecken, att denna del i sjelfva verket icke helt och hållet saknar allt lif, huru ofullkomligt för öfrigt detta än måste anses för». Häraf ser man för det första, huru absolut renons på all rörelse Boström anser den så kallade döda materien i och för sig sjelf vara, och vidare att, om någon immanent rörelse skulle tillerkännas henne eller någon del af henne, hon eller denna del måste så till vida anses för lefvande, huru ofullkomligt detta lif än måste anses vara. Och detta är alldeles riktigt, äfven den så kallade döda materien är till en viss grad lefvande, och derför kan äfven lifvet, måhända i sin högsta potens, ur henne utvecklas.

Öfvergå vi nu till Boströms bevis för den satsen, att rörelse och förändring dock blott äro accidentela bestämningar hos lifvet, det är, icke förekomma hos allt lif och icke hos det högsta, så anmärker Boström att lefvande är icke det som röres, utan det som röres af sig sjelf, eller det som har sjelfrörelse, hvarvid lifvet betecknas, icke genom beståndsdelen rörelse, utan genom beståndsdelen sjelf i begreppet sjelfrörelse, ehuru vi med våra sinnen icke kunna förnimma detta på annat sätt än i och genom rörelsen. Af alla möjliga synpunkter, ur hvilka Boström anser detta bevisligt, väljer han blott en, det absoluta väsendet och i synnerhet dess allvetenhet och oföränderlighet. Hos detta väsende kan nämligen hvarken finnas rörelse eller förändring, hvilka begrepp af Boström helt enkelt identifieras. »Ty man kan då icke utan motsägelse tänka något, af hvilket det, för att röras, skulle anses blifva och icke redan vara medvetande». Men blifvande, såsom innefattande en förändring, måste anses vara från det högsta väsendet uteslutet. Granskar man denna bevisning, så kunna vi äfven här återgå till Cartesius; men det förer likväl längre tillbaka. Ty såsom man lätt finner, är det judendomens Gudsbegrepp, hvarvid Boström här är bunden. Detta Gudsbegrepp har Cartesius förklarat för en medfödd idé (idea innata), d. v. s. att hon finnes lika utpreglad hos alla menniskor, hos hottentotter i söder och eskimåer i norr, och man finner att oaktadt alla de invändningar, som allt ifrån och med Locke blifvit gjorda mot Cartesii medfödda ideer, förekommer denna idé åtminstone hos Boström på samma sätt som hos Cartesius. Men detta är oriktigt; ty det mosaiska Guds-

begreppet är icke menniskans första och blir icke heller hennes sista. Det är blott ett vigtigt led i Gudsbegreppets utveckling och visar derigenom att icke ens detta begrepp, och minst detta såsom det allra vigtigaste, får tagas färdigt på hyllan, utan äfven det får väl genomgå den skärseld, i hvilken alla begrepp skola skäras och renas. För öfrigt är det anmärkningsvärdt, att Boström sjelf finner att hans Gudsbegrepp lätt kan förväxlas med den liflösa materien (I, 207). Det är nämligen öfverallt fallet, der man yrkar på ett så kalladt oföränderligt vara, från och med elementerne till och med de boströmska ideerna, att detta vara har sin mest omedelbara motsvarighet i den rena materien. — En följd af den föregående framställningen blir, enligt Boström, att rörelse och förändring äro bestämningar blott hos ofullkomliga lefvande väsenden, hvarför Boström här inskränker sig att förklara hvarför man i allmänhet identifierar lif och rörelse. Detta skall nämligen bero derpå, att de flesta menniskor så hänga fast vid sinneverlden, att de ej kunna lyfta sin tanke till en verld, som är högre än och oberoende af denna.

Det vill synas oss som hade det varit lämpligare att vid denna fråga gå till väga så, att man först undersökt rörelsen, sådan som hon faktiskt existerar. Förmodligen hade Boström då funnit att rörelsen stiger i fullkomlighet med väsendet och lifvet. Härvid hade det då legat nära till hands, att analogice sluta att hos det högsta väsendet måste finnas den fullkomligaste rörelse. Ville man då ej stanna vid ett sådant analogibevis, som ej ensamt kan vara tillräckligt, hade man dock deraf kunnat taga sig anledning att undersöka, dels hurudan en fullkomlig rörelse måste vara, dels hurudant det högsta väsendet måste fattas, för att en sådan rörelse skall kunna tilläggas detsamma, för att sedan efterse, om de bestämningar, som man sålunda funnit, låta sig tänkas. Men som man finner, leder detta åt ett helt annat håll. I stället förutsätter Boström att rörelsen alltid angifver något ofullkomligt, hvarför hon icke kan finnas hos Gud. Han borde då likväl förklara hvarför rörelsen stiger i fullkomlighet med lifvet sjelft i vår ofullkomliga verld, hvilket han likväl underlåtit, och hvilket möjligen icke heller är så lätt. Månne äfven detta kan förklaras genom förnimmelsen?

Huruvida vi härmed lyckats framställa några verkliga inkast mot Boströms bevisning, lemna vi åt sakkunnige att be-

döma. Så mycket torde dock deraf framgå, att man icke bör lemna den egna pröfningen åsido. Detta bör, som man vet, aldrig ske af hvem som helst och mot hvem som helst, som sysselsätter sig med verklig filosofi.

Vi tillägga här den anmärkningen, att huru obetydliga och ofullständiga Boströms första skrifter än äro, äro de dock ganska vigtiga för att följa gången af hans tankeutveckling. Väl meddela de icke alltid de upplysningar, som man skulle önska. Men stundom lemna de dock större inblick i den inre processen än man skulle tro, och äro då äfven fullt tillräckliga. Några andra upplysningar kan man svårligen hoppas, så vida Boströms lärjungar här ej se sig i stånd att fylla luckorna.

IX.

Det, hvarigenom Boström utan tvifvel inlagt största förtjensten om filosofin, är hans stränga yrkande att all sann verklighet måste utgöra enhet i mångfald eller rättare enhet i allhet af bestämningar. Denna idé förekommer hos honom så långt tillbaka, som i hans första psykologiska utkast (I, 118). Den torde dessutom ligga på botten af hela hans åskådning. Men så riktig denna idé är i sig sjelf, likaså oriktigt blir hon af Boström tillämpad. Ty han tror att enhet i mångfald och i allhet är möjlig, utan att negationen dermed intränger i förhållandet. Negationen vill han åter utesluta, för att dermed utesluta alla motsatser. Boströmianismens högsta idé, gudomligheten och dess idéer, är derför ett helt rike af den största omfattning — ty utom det finnes ingenting — ur hvilket all negation och all motsats äro på det bestämdaste uteslutna. Det är den rena positiviteten i ett och allt, och för dem, som ej kunna komma till rätta med negationen, måste det derför på det högsta rekommendera sig. För att ytterligare stödja denna uppfattning, yrkar man att åtskilda begrepp, olika begrepp, ej nödvändigt äro motsatta begrepp. En omständligare utveckling af denna fråga förekommer hos A. Nyblæus, »Den filosofiska forskningen i Sverige», II, 1 sidd. 468 f. och flerestädes i detta verk. Och att Nyblæus härigenom verkligen uttrycker mästarens mening ses af stridskriften mot Borelius, sid. 54, not. 105. Detta är således en ganska vigtig punkt i systemet, och så vigtig, att derförutan det absoluta icke af Boström kunnat uppställas så

som skett. Det är utan allt tvifvel fruktan för den hegelska motsatsen, som härvid öfvat ett vigtigt inflytande. Icke desto mindre är detta falskt, och det underligaste är att man någonsin kunnat yrka något sådant, och än mer att man sökt bevisa detsamma. Ty det är klart att en mångfald aldrig kan tänkas, utan att dess moment inbördes utesluta hvarandra. Olika eller åtskilda begrepp äro just olika eller åtskilda derigenom, att det ena icke är det andra, och skarpare kan motsatsen aldrig uttryckas. En triangel är, som man vet, både tresidig och trevinklig; men tresidigheten är icke trevinklighet, ej heller tvärtom, ja det finnes motsats emellan triangeln sjelf och både tresidigheten och trevinkligheten och med ett ord hvarenda en af dess bestämningar, så vida begreppet sjelf och dess bestämning ej äro rent identiska eller ömsesidigt gå helt och hållet upp uti hvarandra. På samma sätt med den boströmska idéverlden. Det måste finnas en motsats mellan gudomligheten sjelf och hvarenda dess idé och emellan alla dess idéer inbördes, så vida de ej skola sammanfalla till ett åtskilnadslöst något, i likhet med det eleatiska varat. Att Boström ej kunnat eller velat erkänna detta beror deraf, att han ej kan tänka sig något annat förhållande mellan motsatser än att de utesluta hvarandra. Sålunda kan Boström icke fatta huru en triangel kan vara både tresidig och trevinklig, om dessa bestämningar äro hvarandra motsatta, ej heller huru triangeln kan vara tresidig, om mellan trianglen sjelf och tresidigheten finnes någon motsats. Motsatser, äfven de mest tvära såsom de rent kontradiktoriska, utesluta hvarandra endast till en viss grad, men icke alltid och under alla förhållanden. Motsatser äro alltid relativa, och hafva såsom sådana hvar sitt gebit, inom hvilket de hvar och en hafva fullt utrymme och kunna fredligt förlikas med hvarandra. De utesluta hvarandra endast så vida den ena vill gälla för den andra och derigenom intränga på den andras område. Om icke-A vill gälla för A eller tvärtom, blir det strid dem emellan. Men vill icke-A endast gälla för icke-A och A endast för A, förefinnes alls ingen strid dem emellan, utan de kunna begge vara bestämningar åt samma begrepp, ja till och med åt hvarandra. Men med motsatsen följer negationen, och sålunda finna vi att negationen herskar icke minst i sjelfva den boströmska idéverlden, fastän Boström berömmer sig af att hafva rensat åtminstone denna verld från allt hvad

negation beter. Om negationen gäller till fullo »furca expellas, tamen usque recurrit», och derför tittar negationen fram ur hvarenda boströmsk idé och ler åt denne sin ifrige vedersakare. Det är och blir en ren illusion, att tro sig hafva uppstält och bevisat en hel idéverld af rent positiva bestämningar, i hvilken icke ett grand af negationen får intränga.

Med denna Boströms grundvillfarelse sammanhänger en annan, nämligen en oriktig uppfattning af negativa bestämningar, och det oriktiga här är så mycket vigtigare att uppmärksamma, som Boström äfven häri uttalar den allmänna meningen. Om man seger: triangeln är icke fyrsidig, så är den allmänna meningen liksom Boströms den, att begreppet fyrsidig i intet afseende är en bestämning till begreppet triangel. Så är likväl icke fallet, utan en negativ bestämning frånsäger ett begrepp en bestämning blott i ett visst afseende, men icke i allmänhet eller helt och hållet, och detta beror derpå, att negationen liksom motsatsen är relativ eller hänför sig till mångfalden och ej till enheten. Sålunda, när man säger, att triangeln icke är fyrsidig, menar man att triangeln icke omslutes af fyra sidor. Men fastän fyrsidigheten i detta fall är från triangeln utesluten, gifvas andra förhållanden, i hvilka fyrsidigheten inträder såsom en positiv bestämning i triangeln. Annars kunde man icke begripa huru hvarje triangel kan utgöra precis hälften af motsvarande parallelogram, huru hvarje fyrsiding kan upplösas i trianglar, huru två trianglar kunna bilda en fyrsiding o. s. v. På samma sätt är cirkeln en positiv bestämning till triangeln. Blott det förhållandet, att i en halfcirkel kan rymmas en obestämd mångfald trianglar, hvars två spetsar utgöra diameterns ändpunkter och den tredje faller hvar som helst på halfcirkelns periferi, hvilka alla äro rätvinklige, måste ange det mest positiva förhållande mellan cirkeln och triangeln. Rätliniga figurers och cirkelns in- och omskrifning är otänkbar, utan att rätliniga figurer och cirklar äro ömsesidigt positiva bestämningar åt hvarandra. Så utesluter en negativ bestämning aldrig bestämningen helt och hållet från begreppet, utan blott i ett visst afseende Och detta är alltid betydelsen af negativa satser, fastän detta visserligen fattas annorlunda, nämligen absolut, dels af okunnighet om det rätta förhållandet, dels af språkets egenskap, att icke blott i sjelfva denominationen, utan i hela sin invecklade sammansättning röra sig *a potiori*. Om man sålunda tar be-

greppet oändlighet, som torde utgöra den innersta drifkraften i hela den nyare filosofin, så är det först och främst oriktigt att, såsom skett från och med Cartesius till och med Boström, ange oändligheten såsom ett positivt begrepp. Ty ett positivt begrepp kan aldrig få ett negativt språkuttryck; ej heller kan ett positivt språkuttryck ange ett negativt begrepp. Oändlighet är helt enkelt negation af ändlighet, hvarken mer eller mindre. När man då, och Boström icke minst, älskar att kalla Gud oändlig, den oändlige, tillägger man honom blott en negativ bestämning, hvilken såsom sådan blott i ett visst afseende från honom utesluter ändligheten, men hvarvid man kan vara öfvertygad att ändligheten i annat afseende lika visst är en positiv bestämning till gudomligheten, som fyrsidigheten till triangeln, oaktadt ingen triangel finnes, som omslutes af fyra sidor. Men hvad vi egentligen med allt detta ville säga är att liksom gudomligheten icke kan hafva ideerna blott till sina positiva bestämningar, med aflägsnande af alla negativa förhållanden, så kunna icke heller ideerna skilja sig hvarken från gudomligheten, ej heller från hvarandra derigenom, att de blott skulle hafva flere eller färre ideer till positiva bestämningar och de öfriga endast till negativa. Ty, såsom vi sett, hindrar ingenting att en negativ bestämning i ett helt annat afseende är en positiv bestämning till samma begrepp. Härigenom både är och är icke ett begrepp samma bestämning; men då detta gäller i olika afseenden, lär det mycket väl gå för sig och eger sin tillämpning på det högsta begreppet lika väl som på det lägsta. Och är detta vår vigtigaste anmärkning angående den boströmska idéläran och hela den boströmska filosofin.

X.

Äfven om det lyckats oss att med dessa anmärkningar visa att allt icke är så helt inom den boströmska filosofin, äro vi de förste att erkänna Boströms stora betydelse såsom filosof. Denna betydelse är troligen större än det kan synas både af ett flyktigt ögnande i hans skrifter och af våra anmärkningar. Sin största betydelse har Boström i filosofins historia såsom den der efter Hegel omedelbart har fortsatt filosofins arbete. Ty filosofins kungsådra går från Hegel genom Boström. Det är också endast i motsats mot Hegel som den boströmska filosofin kan till

sitt rätta värde uppskattas. Den hegelska processen har stannat i den stela, orörliga boströmska idéläran. Boström kunde icke tänka sig något så kalladt absolut, som vore inbegripet i process. Emedan Hegel såsom panteist äfven måste vara realist, har Boström blifvit absolut idealist. Sålunda får hvarje utmärkande drag i den boströmska filosofin sin bestämda form genom sin motsats till Hegel. Men på samma gång filosofins arbete omedelbart fortsättes genom Boström efter Hegel, har filosofin äfven blifvit omplanterad i en annan jordmån. Framgången ur en bygd, som ligger närmare polens gräns, bjöd Boström filosofin handen, när hon, flyktig från soligare nejder, såg sig om efter en ny fristad, der hon i lugn kunde upplåta sina ännu oafslöjade hemligheter; och Upsala blef den utkorade platsen. Det är icke troligt att hon så snart vänder tillbaka på andra sidan Östersjön. Huru Boström bedömer en af Tysklands nyare filosofer synes II, 517 ff. Troligen hade de alla fått en likartad dom, om han företagit sig att granska dem. En bland nutidens störste filosofer, måhända den störste, är väl Spencer. Men hvad kan äfven han annat än visa huru otillfredsställande allt vårt vidsträckta empiriska vetande är, när det ej omfattas af en filosofiskt enande tanke, af hvilken han förmodligen ingalunda är mäktig. I norden deremot ligga ännu oförsökta land för filosofin. Ty om det än blifvit visadt att filosofin redan har en historia i Sverige, är dock denna allt för beroende af filosofins utveckling i utlandet för att vara sjelfständig, och visar blott med hvilket intresse filosofin länge varit omfattad i Sverige, hvilket utan tvifvel är ett vigtigt vilkor för filosofins sjelfständiga uppträdande derstädes. Våra sjelfständigaste filosofiske andar, en Thorild, en Geijer, visa otvifvelaktigt redan i hvilken riktning en svensk filosofi skall utveckla sig, men sjelfve måste de stanna vid ofullkomliga utkast. Isynnerhet gäller detta om Thorild, som med sin andes höga flygt, sin djupa, rena och lifliga känsla redan kan sägas hafva uppdragit de yttersta gränslinierna, inom hvilka en svensk filosofi skall röra sig. Oaktadt allt Thorilds beroende t. ex. af Rousseau, finnes hos honom ett svenskt drag, som egentligen gör honom till Thorild, och utan tvifvel är det detta, som bragte honom i motsats till sin tids tyska filosofi, hvilket visar att en svensk filosofi till sitt innersta väsen är af helt annan art än den tyska. Och om filosofin under Boströms hand tagit en icke obe-

tydligt annan gestalt än under Thorilds, häfdar äfven Boström sin fulla sjelfständighet gent emot tyskarne och äfven andra lands filosofer (I, 358 f.)

Om således den äran obestridligen tillkommer Boström, att först i Sverige hafva framstält ett sjelfständigt filosofiskt system, blir den ställning, som Boström härigenom intager, så mycket betydelsefullare, som marken redan länge i Sverige var beredd för filosofins mottagande, på samma gång hon började förlora fäste i det land, der hon senast gjort så vigtiga eröfringar. Man besinne att under det filosofin sönderslets i Tyskland genom den hegelska skolans splittring, var Boström som ifrigast sysselsatt med att uppföra ett nytt filosofiskt system. Och under sådana omständigheter är det äfven att hoppas det filosofins besök i Sverige ej skall vara tillfälligt. Men vare sig i Sverige eller annorstädes, skall filosofin aldrig kunna vidare få en egentlig utveckling utan den grundväsentligaste förändring i den religiösa ställningen och öfvertygelsen, en förändring, som filosofin säkerligen sjelf måste åvägabringa, om den ej annars kommer till stånd. Ty den nyare filosofin ända ifrån och med Cartesius till och med Boström har visserligen sin närmaste historiska förutsättning i reformationen. Men dessutom och i och med det samma gifver den uttryck åt menniskoandens arbete allt sedan den grekiska filosofins dagar och derjemte åt det medvetande, som i historien först framträdt hos judafolket, allt under ständigt inflytande af och djupare inträngande i den grekiska filosofins ande och väsen. Den faktor, som härvid är den allt bestämmande, är det mosaiskt-judiska Gudsbegreppet eller monoteismen, och hvad detta Gudsbegrepp förmår pröfvas egentligen i Spinosas och Hegels panteistiska system. Men sedan panteismen och i och med det samma monoteismen genom dem visat sig ohållbar, har monoteismen visserligen genom Boström skaffat sig ett mera omedelbart uttryck såsom ren eller absolut idealism; men redan detta hänvisar till en principielt annan utveckling af filosofin. Ty i och med det samma som den hegelska panteismen tvingat Boström öfver till ren idealism, har han äfven påtvingat honom personlighetsbegreppet, som så tillvida står i motsats till idealismen, som personligheten äfven måste omfatta det reela — vi begagna hellre detta ord än realistiska — momentet, en i den boströmska filosofin djupt gående söndring, som Boström endast vetat dölja, genom

att inbilla sig att personligheten är af rent idealistisk natur, hvarför hvarje ren idealism äfven måste blifva personlighetsfilosofi, en villfarelse som hos Boström ej härleder sig från annat håll än monoteismen. Af dessa hvarandra upphäfvande moment i den boströmska filosofin, idealismen och personligheten, är den förra Boströms egentliga princip, och den senare, huru djupt hon än griper in i denna filosofi, påtvingar sig snarare i trots af sjelfva principen. Men det är genom denna som Boström har framtiden i sin hand. Boström är härigenom verkligen en Janus, som med två anleten skådar långt tillbaka åt forntiden och djupt in i framtiden.

Men för att en verklig och sann personlighetsfilosofi skall kunna utvecklas, fordras, såsom redan blifvit antydt, en rent teistisk religionsuppfattning, och en sådan är visserligen ursprunglig i kristendomen, men har icke kunnat framträda ren och obemängd, hvarken i katolicismen eller i protestantismen, just på grund deraf, att kristendomen redan tidigt, till följd af tidens kraf, men i strid mot sitt sanna väsende, anslöt sig till monoteismen, hvilket endast vill säga att judendomens Gudsbegrepp alldeles oförändradt upptogs i kristendomen. Men den som kan urskilja hvad som verkligen härleder sig från Kristus — och detta är ännu och måste vara möjligt, såvida Kristi sändning ej skall varda förfelad — han vet att Kristus sjelf häremot på det kraftigaste protesterat, och icke blott det, utan uppenbarat guddomsväsendet i sin sanning. Och att det börjar lida på tiden att från gudomsväsendet, sådant Kristus uppenbarat det, afskilja alla rent monoteistiska beståndsdelar, hvarigenom endast ren och sann teism återstår, detta bevisar icke minst kraftigt den boströmska filosofin, ty annars skulle personlighetsbegreppet i denna filosofi aldrig kunnat göra sig så gällande som skett.

För att således fullt uppskatta den boströmska filosofins betydelse fordras att insätta henne på sin bestämda plats i filosofins hela utveckling, och ehuru det på detta sätt först är framtiden förbehållet att fullt uppskatta henne, kunna vi dock redan nu finna att hennes betydelse ej kan vara ringa. Detta framgår äfven af det mäktiga tankearbete, som man ofta kan spåra i Boströms skrifter och som bjertast torde framstå i hans dissertation om den trefaldiga amfibolin.

Det omedelbara inflytandet af Boströms filosofi har förnämligast varit inskränkt till Boströms fädernesland. Äfven de

skandinaviska grannlanden, Danmark och Norge, hafva alltid intagit en reserverad hållning till denna filosofi. Och när just i dessa dagar, den Boströms lärjunge, åt hvilken han säges hafva lemnat sin filosofiska Eliasmantel, Pontus Wikner, blifvit kallad till professor i filosofi i Kristiania, har dertill säkerligen icke minst medverkat att Wikner för länge sedan offentligen frisagt sig från boströmianismen, ehuru vi ej lyckats finna att han ännu kunnat tillkämpa sig en sjelfständig betydelse. Men otvifvelaktigt måste han hafva en djup förnimmelse af det otillfredsställande i Boströms åskådning, hvilket väl må anses lika förtjenstfullt som att endast trampa de nötta boströmska spåren, sedan tiden icke obetydligt ändrat gestalt och säkerligen icke längre kan mättas af den boströmska förnimmelsen. Wikner är dessutom märkvärdig såsom den förnämste representanten för den mystik, som boströmianismen nödvändigt måste alstra, för så vidt man med den största bestämdhet yrkar att förnuftet kan med klarhet uppfatta endast en högst ringa del af känslans rika innehåll. I Tyskland är Boströms namn kändt; men af hans filosofi torde man icke känna mycket, och ännu mindre begripa. En sägen har vetat förtälja att sjelfve Bismarck skall hafva gjort bekantskap med Boström och sätta honom högt. Så vidt någon sanning ligger till grund härför, syftar detta väl på Boströms statslära, hvilken, ehuru icke tänkt för mannen af jern och blod, dock innehåller ännu så mycket autokratiskt element, att det måste tilltala en så autokratisk natur som Bismarck. Kunde han i Tyskland införa t. ex. samma förhållande mellan representation och regering, som Boström uppställer i sin statslära, skulle han förmodligen icke tveka att det göra.

I Sverige har Boströms inflytande i det hela otvifvelaktigt varit stort. Glansperioden för hans verksamhet torde kunna sättas i 1850-talet. Då hade han genom sin föregående verksamhet fullkomligt banat väg för sitt inflytande och han var då ännu i sin fulla mannakraft. Med skäl kan Boström i sin sjelfbiografi, som är skrifven vid slutet af denna tid (1859), säga (II, 480) »att filosofins studium i Upsala under hans läraretid icke har sjunkit eller aftynat, utan snarare här höjt sig och blifvit lifligare». Han åhördes då talrikt och med entusiasm af den studerande ungdomen. Filosofin studerades ifrigt. De män, som bestego parnassen, disputerade ofta i filosofiskt ämne. Lärareplatserna i filosofi vid akademierna hafva blifvit besatte med

Boströms lärjungar, och hans filosofi har nedträngt till läroverken och framställes der af boströmianer, vi skulle tro, utan undantag. De män, som då ingingo i förvaltningen, hade fått sin grundläggning af Boström, så att Sveriges förnämsta förvaltningsgrenar nu skötas af män, som erfarit boströmsk påverkan. Ännu bedrifves naturligtvis den filosofiska undervisningen vid universiteten på boströmianskt sätt, men utan tvifvel har den första entusiasmen flyktat och en död slentrian efterträdt den förra lifligheten. Andra studier synas nu ådraga sig mer uppmärksamhet.

Beträffande Boströms inflytande på andra vetenskapsgrenar, har han liksom principmessigt stött ifrån sig naturvetenskapen genom sin förklaring af naturen, som tyckes tillhöra det oförvägnaste försök filosofins historia har att uppvisa. Vetenskapen, i hvilket ämne som helst, kan, liksom konsten, icke lefva utan det medvetandet att hon sysselsätter sig med det gudomliga. Men då, enligt Boström, för Gud ej finnes någon natur, utan denna uppkommer endast genom menniskans ofullkomliga förnimmelse, har detta medvetande blifvit naturvetenskapen beröfvadt. Också har hon gått sin egna väg, fullkomligt oberoende af Boström. Deremot kan man nog spåra inflytande af Boströms filosofi i juridiska, politiska och politiskt-ekonomiska afhandlingar, hvilket också är naturligt, så vida statsläran icke blott är den del af filosofin, som Boström mest bearbetat, utan i hvilken han äfven är mest egendomlig. I teologin kan man spåra en tvåfaldig riktning. De anhängare af Boströms filosofi, som trädt i kyrkans tjenst, blifva vanligen rent ortodoxe, kanske någon gång med en pietistisk anstrykning. Och äfven på detta sätt följa de mästarens ande i viss mening, i det han satte den gamla äkta lutherska teologin långt framför 19:de århundradets haltlösa förmedlingsteologi (Skandia, 1833, sid. 394), ehuru han rättvisligen tillade, »undantag finnas visserligen, och lysande undantag; men dessa äro jemförelsevis få, och dessutom icke tidens älsklingar». Men andre boströmianer, som stält sig icke blott utom kyrkan, utan äfven i opposition mot henne, hafva dock icke kunnat motstå den mäktiga religiösa dragning, som torde ligga på botten af vår så upprörda tid, och hafva bildat den religionsfilosofiska rörelse, som tyckes allt mer gripa omkring sig i Sverige. Vi vilja kalla dem sanningsökande. Sjelfve kalla de sig äfven förnuftstroende. De äro troligen ännu Bo-

ströms lifligaste beundrare, genom hvilka han utöfvar den lifaktigaste verkan, ehuru boströmianismen är långt ifrån den ende faktor, som här drifver sitt spel. Deras vigt torde ursäkta ett något omständligare dröjande vid dem.

Det är bekant att den hegelska filosofin bildat en vigtig skola för kritiken af nya testamentet, ehuru det ej var genom Hegel, som filosofin här gjorde sin första egentliga påhelsning, utan denna ära tillkommer den gamle rationalismen, som fick sin egentliga enhet och styrka genom Kant. Men den gamla rationalismens banaliteter äro naturligtvis af ringa betydelse i jemförelse med de upptäckter, som skulle göras af den »spekulativa» filosofins kritik. C. F. Baur är, såsom bekant, hufvudman för denna kritiska skola. Hans kritik är ren hegelianism tillämpad på nya testamentets skrifter, och för att gifva kritiken eftertryck, indrogs hela den äldsta kyrkliga literaturen med i rörelsen. Det bör nu anmärkas att den hegelska filosofin aldrig kan träffa historiens sanna rörelse, så icke heller här. Liksom den hegelska filosofin sjelf upplöser sig i en process, som saknar både början och slut, så försatte oss ock den baurska bibelkritiken i en rörelse, der man omöjligen kunde upptäcka hvarken början eller slut. Det är naturligt att, då en så prononcerad filosofi företager sig att bedöma en mäktig historisk rörelse, skola de filosofiska grundsatserne taga betydlig öfvervigt öfver de säkra hållpunkter, som historien gifver vid handen. Baur skydde inget resultat, hvartill hans åskådning ledde, huru mycket det än stötte historien för hufvudet. Hans lärjungar hafva icke heller följt honom till gränsen. Tvärtom måste de värsta orimligheterna falla i ögonen. Och sålunda hafva i Tyskland bildat sig så kallade protestantföreningar, som vilja basera sig på det historiska i nya testamentet, och detta historiska vinnes så, att man aflägsnar det orimligaste af Tübinger skolans kritiska resultat, men likväl bibehåller grundåskådningen. Denna nya tyskprotestantiska riktning har blifvit öfverflyttad till Sverige, och upptagen af den boströmska filosofins religionsfilosofiske adepter, hvartill kommit den amerikanska unitarismen, hvars åskådning lätt låter förena sig med den boströmska filosofins högsta tanke, ehuru de torde väsentligen skilja sig i utförandet. Det är således tre faktorer, som konstituera den religionsfilosofiska rörelsen i Sverige, hegelsk-tysk kritik, amerikansk unitarism och boströmsk filosofi. Och liksom det är betecknande att

den boströmska filosofin ej ensam förmått skapa rörelsen, så är det äfven säkert att de utifrån hemtade faktorerna ej skulle vunnit en sådan styrka utan den boströmska filosofins hjelp. Huru dessa tre faktorer sins emellan öfverensstämma är en annan sak. Eget är att, så bestämdt den boströmska filosofin ställer sig emot den hegelska, hon har måst adoptera henne i afseende på bibelkritikens resultat. Det bör märkas att Boström sjelf är främmande för hela denna rörelse och skulle måhända icke hafva gillat henne. Någon direkt kallelse att kritisera nya testamentet tyckes den boströmska filosofin ej hafva, men kan i alla händelser ej underskrifva den hegelska kritikens resultat. Den vigtigaste disharmonin i föreningen torde ligga deri, att troligen hvarken den tyska kritiken, ej heller den amerikanske unitarismen hafva något egentligt intresse för personlighetsbegreppet, hvilket dock aldrig kan frånkännas boströmianismen. Men föreningen visar att icke heller boströmianerne så lifligt känna detta begrepp, ty då skulle föreningen varit omöjlig. Det har gått med boströmianismen som med andra märkligare rörelser: den sämre sidan får öfvertaget öfver den bättre. Så låta boströmianerne, liksom Boström sjelf, sig nöja med idealismen, menande sig hafva personligheten med det samma, hvarutinnan de förmodligen bedragit sig. Personligheten vinnes icke för så god pris.

Boströms inflytande på den allmänna (skön-)literaturen har förnämligast varit förmedladt genom den literära kritiken, som hittills väsentligen varit utöfvad af boströmianer, ehuru de nu tyckas få medtäflare äfven på detta fält. Dock är Sveriges mest framstående rent idealistiske skald, af Wirsén, till sin filosofiska trosbekännelse otvifvelaktigt boströmian, och en så ansedd literatör som V. Rydberg omfattar troligen äfven boströmiansk grundåskådning. Men boströmianismen har varit för svag att utestänga nutidens rent realistiska riktning i literaturen, och denna riktning är naturligtvis afgjordt antiboströmiansk. August Strindberg har långt för detta vändt sig bort från den boströmska idéverlden, om han någonsin haft sin blick riktad på den. Realisterne kämpa redan med boströmianerne om kritikens spira. Sålunda gifver många tecken vid handen att den boströmska filosofin redan sett sina bästa dagar. Men om, såsom vi förmena, det lyckats den boströmska filosofin att under ett visst tidsskede uppfånga och uttrycka den aldrig hvilande

verldsanden, måste denne, i samma mån som de boströmska banden sprängas, skapa sig nya former, tills han en gång finner hvila i sig sjelf, och hvilken utveckling detta skall föranleda är det endast framtiden förbehållet att visa. Tiden ser alltför betydelsefull ut, för att icke ett mera afgörande genombrott när som helst skall kunna väntas.

S. J. V. S.

„Ett testamente" af Anselm Feuerbach.

Då jag hösten 1880 kom till Berlin, hade jag aldrig hört Anselm Feuerbach nämnas. Så mycket mer frapperades jag i nationalgalleriet af en stor målning, signerad med detta namn. Det var en scen ur Platos »Symposion»: Alkibiades, åtföljd af sköna kvinnor och blomsterbärande »putti» träder in till den fest Agathon tillstält med anledning af sin skaldeseger. Lagerkransad stiger värden den stojande ynglingen till möte, medan de öfriga gästerna — bland dem märkas Plato sjelf, Sokrates och Aristofanes — sitta eller ligga kring det festliga bordet, delvis inbegripna i det samtal den store filosofen skildrat, delvis störda af det bullersamma intermezzot. Scenen försiggår i ett rikt smyckadt rum: fresker på väggarna, statyetter i nischer, och mellan sirliga stenkolonner öppnar sig en utsigt öfver trädgårdens arkader.

Senare fick jag se många taflor af samma hand. I Nya pinakoteket i München finnes en på flykt stadd Medea, med sina barn väntande på hafsstranden, under det man skjuter ut fartyget, som skall föra dem bort. Grefve Schack eger i sitt berömda galleri i samma stad flere bilder af Feuerbach, bland hvilka en »Pietà» eller de heliga kvinnerna sörjande vid Kristi lik. Modren har i förtviflan kastat sig öfver den döda kroppen, medan tre andra knäböja i stilla vemod. I museet i Stuttgart såg jag slutligen en «Ifigenia i Tauris». Hon sitter, stödd mot tempelmuren och blickar, halft vänd från åskådarn, längtansfullt bort öfver hafvet, som i bakgrunden rullar skummande vågor upp mot stranden.

Få moderna målningar ha i samma grad som dessa hos mig kvarlemnat dröjande minnen. Man må nu också bedöma dem huru som helst, så torde dock ingen kunna neka att der ligger något särdeles originelt i dem alla, en säregen karakter, som afgjordt skiljer dem från mängden. Det är något stort, likasom en medfödd adel i Feuerbachs gestalter, ett »odi profanum vulgus», en formens aristokrati, en flägt af medveten, förnäm värdighet, som håller sig för god för att tränga sig fram.

Det är tydligt från första stund att vi ha att göra med en konstnär, som med anslutning till renässansen och antiken syftar mot en ideal skönhet. Häri ligger nu visserligen icke hans originalitet. Men hans teckning eger en storhet, hans modellering en bredd, hans färg en ton, en stämning, som är hans och endast hans. Uti hela den långa kometsvans af imitatörer, som renässansmästarne dragit efter sig genom konsthistorien, känner jag få mer ursprungliga, mer personliga genin. Direkt liknar han ingen af dem, men han ledes af samma grundsatser och han fattar naturen lika upphöjdt som de. Att man dock i hans figurer ofta spårar något öfverdrifvet, något afsigtligt, likasom enkelheten i hans behandlingssätt ej sällan tyckes sökt, visar blott att han likväl är barn af sin tid, som icke saknar någon dygd i så hög grad som naiviteten.

Feuerbach var historiemålare, men ingalunda i modern mening. Han sökte icke, såsom vanligen sker i våra dagar, den historiska sanningen i det arkeologiska och etnografiska, i kostymer, husgeråd, smycken, vapen . . . Han ville blott gifva menniskan i hennes högsta, af honom fattbara och åtkomliga skönhet. Det som i naturen intresserat honom tvekade han derför ej att införa i sina målningar, skulle det också icke varit sant i strängt vetenskaplig mening. Så äro till exempel sjömännen, hvilka skjuta ut fartyget i den nämda Medea-bilden, tagna direkte bland fiskarene i Amalfi eller någon annan syditaliensk stad, och danserskorna, som åtfölja Alkibiades, äro icke grekinnor från Sokrates tid. utan romarinnor från i går. Alma Tadema och Gérôme akta sig för slika anakronismer, men Rafael hade funnit dem naturliga och berättigade.

Feuerbachs konst är sålunda en fullt medveten protest mot våra dagars herskande konstprincip: troheten mot det faktiskt gifna, röjd främst i den moderna naturalismen. Men ännu starkare är hans opposition mot den enda fritt idealiserande rikt-

ning, som nu för tiden åtnjuter någon allmännare dyrkan, det koloristiska effektmåleriet. Ingenting var honom mera motbjudande än teaterprålet, den plebejiska påflugenheten i en Makarts eller andra efemära storheters kolorit.

Då jag måste förutsätta att de flesta af tidskriftens läsare icke sett någon bild af Anselm Feuerbach, tror jag inga skäl förefinnas att fördjupa mig i en analys af hans konst, och jag nöjer mig med att helt kort hafva angifvit dess hufvudsakliga karakter, sådan jag fattat henne. Men Feuerbach har efterlemnat ett skriftstycke, ett slags sjelfbiografi eller rättare sjelfförsvar, som efter hans död utgifvits i sammanhang med utdrag ur bref från olika perioder af hans lif. Boken, som i år utkommit i sin andra upplaga, bär titeln »Ein Vermächtniss von Anselm Feuerbach», och den förtjenar också detta namn. Hvad hans bilder icke direkte förmå säga, emedan deras språk är formen, det uttalas här med stor energi. Men Feuerbachs »testamente» är dock mer än blott en förklarande komplettering till hans konst. I synnerhet i brefven, de flesta skrifna till hans styfmoder, stå hans tankar, hans känslor, hela hans själslif fram i gripande omedelbarhet. Det ligger i dem en intensiv lidelsefullhet, som ej kan förfela sin verkan, och äfven den, som stötes af författarens otämda sjelfkänsla, hvilken kan förefalla såsom sjelföfverskattning och öfvermod, skall ej ett ögonblick kunna betvifla djupet af hans känslor, ärligheten och kraften af den konstnärliga öfvertygelse, som dref honom mot tidsströmmen, förödmjukelser och umbäranden till möte. Och då man, såsom Feuerbach, är ung, medveten af sin genius och full af lefnadslust och ett svårkufligt begär att göra sig gällande, så fordras det också ingen ringa grad af sjelfförsakelse att för denna öfvertygelse uppoffra den ställning, hvarpå man i sin talang anser sig hafva ett slags medfödd anvisning.

Anselm Feuerbach föddes 1829 i Speyer. Hans fader var den berömda arkeologen af samma namn, författare till »Der vatikanische Apollo». Hans farbröder voro, den ene Karl, en framstående matematiker, den andre filosofen Ludvig Feuerbach, hans farfar kriminalisten Johan Anselm. Snille hade han således fullt upp att brås på. Men hvad hos hans anförvandter var abstrakt förståndsskärpa, det tog hos honom form af fantasi och känsla.

Men utom sin begåfning ärfde han ännu två saker, hvilka

ej bidrogo till hans framgång och lefnadslycka: sin nervösa retlighet samt sin klassiska sinnesriktning. En nervsjukdom hade förbittrat hans faders dagar, och sonen säger sjelf att endast ett gränslöst medlidande kunde hafva förmått hans styfmoder att ingå detta äktenskap. Klassicitetens åter låg så att säga i luften i hans hem, en klassicitet, »riktad på det menskligt sanna och stora, som också icke förfelade att gestalta hans lif till en hopplös kamp mot samtiden».

Sina första konstnärliga studier gjorde han under Schadow vid akademin i Düsseldorf, der han till sin förvåning fick lära sig göra kompositioner med lineal och efter vissa regler. Snart stod han också i full opposition mot det akademiska schablonmåleriet, hvarigenom lifvet blef honom surt i Düsseldorf. År 1848 finna vi honom i München, der han dröjde två år. Han tecknade till en början upp en stor komposition: »Bacchus bland sjöröfvarne». Jag vill här, såsom ytterst betecknande för konstnären, öfversätta ett par ställen ur hans bref från denna tid, erinrande blott att han då var nitton år gammal:

»Bacchus blir i naturlig storlek; förr vill jag dö, än låta någon inskränka mig. — — De band, hvarmed röfvarene fjettrat guden, ligga på däcket. Rankor skjuta upp och slingra sig, likt ormar, öfver det dunkla skeppet. Bacchus skrider fram med lätta steg och framräcker bägaren. Röfvarena vika tillbaka och fly öfver relingen. Två störta ren. — En bild full af lefnadslust, genomandad af allt skönt i naturen! Gudens lätta gång, de andras förfäran . . . det måste ju blifva af kolossal verkan!»

»Blott denna enda bild må ödet förunna mig att fullända, sedan vill jag gerna sjunka i grafven! I skolen få se, den finner icke sin like! Jag vet det, jag ser det, jag känner det!»

På ett annat ställe: »Min Bacchus har blifvit märkvärdigt mogen. Snart skall han stå färdig — men utan föregående teckning, ur min själ kastad ut på duken och sedan studerad inifrån ut, det är den enda geniala väg!»

Man hör, det är ett verldsstormande, ungdomligt öfvermod, besmittadt af det slags genialiserande tyskeri, som vill konstruera allt »aus der Tiefe des sittlichen Bewusstseins».

Denna stämning räckte för öfrigt icke länge. Då han ändtligen tecknat upp kompositionen och återsåg den efter några dagars bergsvandring, så förskräcktes han öfver sin kära Bacchus. Så liten, så obetydlig, illa tecknad, eländigt komponerad! Hvart

hade idealet försvunnit på vägen från hufvudet till handen? Duken refs ned och der satt han framför en ny, men utan inspiration; det var slutet på visan.

De två åren i München betecknar Feuerbach sjelf såsom bortkastade. Efter en pedantisk arbetsmani i Düsseldorf inträdde reaktion »enligt de skönaste psykologiska regler». Det var två »Bummeljahre» med promenader, maskerader, kafébesök et cetera. Men han insåg slutligen att det ej är nog att veta sig vara geni, det fordras arbete, mycket arbete, och han måste erkänna att han ännu kunde mycket litet. Han reste derför till Antwerpen, der han ett helt års tid sysslade endast med modellmålning på akademin. Så kom han år 1851 till Paris, som blef vändpunkten i hans konstnärslif, fundamentet för hans konstnärliga bildning. Det var Couture, hvars »romains de la décadence» då var endast några år gammal, som förde honom »von der deutschen Spitzpinselei» till en bred, pastös behandling, från akademisk schablonkomposition till stor åskådning och uppfattning.

Men i verldsstaden vid Seinen begynte också hans strid med armodet. Sjelf fick han ingenting såldt, hans far hade dött 1851 och hans styfmoder, »den enda lyckostjerna, som oförändradt mildt belyste hans konstnärsbana», kunde icke bringa honom tillräckliga offer. »Jag är icke gjord att krypa på marken och likväl rycker mig ödet beständigt i vingarna. Förbannelse öfver fattigdomen!» Detta skrefs redan i december 1851. Då han 1854 återvände hem till Karlsruhe, dit hans moder flyttat, voro hans pekuniära förhållanden de sämsta möjliga. Han målade trots vinterkölden i oeldadt rum, emedan han ej hade råd att köpa ved, och han ansattes svårliga af förgyllare och färghandlare. Hans styfmoder gjorde sitt yttersta, »men hon hade förblödt redan för Paris». Ännu långt efteråt nödgades han emellertid anlita hennes tillgångar. År 1856 skrifver han till henne: »Du har hjelpt mig fram, jag vågar icke fråga huru, för att ej förlora modet». I många, bittra år var fattigdomen hans trogna kamrat. På 1857 års exposition i Rom kunde han utställa blott ett litet hufvud, emedan det var det enda han haft råd att taga natur till. Det var bittert, ty han kände med sig att der fans ingen, som han ej förmått lyfta ur sadeln. Våren 1863, då han slutat sin »Pietà», säger han i ett af brefven: »i morgon gifver jag åter helt gemytligt ut min sista thaler. Det

kallar man i Tyskland geniets kamp för lifvet. Men hvad gör det? Pietà är ett skönt arbete. Min madonna, som kastat sig öfver Kristus, griper mig sjelf.» Så gladt bar han emellertid ingalunda alltid sin tomma börs. »Skulle icke fattigdomen», heter det i ett af brefven, »skulle icke fattigdomen förödmjuka mig och göra mig vankelmodig — så skulle jag gerna lida den. Och dock är jag icke född för kojan, utan för palatset. Ack — moder natur har menat det väl med mig, men tiden och ödet, de elaka systrarna, kasta mig in på hårda stigar. — Men någon tragedi är det dock icke; ty dertill behöfs, utom det rätta tragiska ödet, ännu den rätta dumma menniskan. Men jag är ej densamme . . . Jag slår mig igenom.»

Få konstnärer af Feuerbachs rang hafva i sjelfva verket haft så svårt som han att tilltvinga sig erkännande i sitt fosterland. Jag måste emellertid nöja mig med att konstatera faktum, ty jag känner icke förhållandena tillräckligt för att kunna gifva förklaringen dertill. Det synes nämligen ej vara nog att framhålla Feuerbachs oppositionela ställning gent emot de rådande konstriktningarna i våra dagar. Kändt är ju att ingen epok i smakens historia kan täfla med denna i förmågan att fatta de mest olika slag af skönhet, och åtminstone i Frankrike åtnjuter till och med en så strängt styliserande konstnär som Puvis de Chavannes ett vidsträckt och stadgadt anseende. I Feuerbachs personliga uppträdande, antaget att det var än så öfvermodigt, torde förklaringen icke heller kunna sökas, ty han förde under de två förnämsta decennierna af sin lefnad ett enstörigt lif i Rom, långt utom sitt fosterlands gränser.

Huru härmed än förhåller sig, säkert är att det bemötande, som kom Feuerbach till del, för det mesta var af mycket nedslående art. Med undantag af åren 1863 till 1867, då han arbetade för baron (senare grefve) von Schack, voro de flesta af hans bilder tio till tjugu är räntelösa kapital och gjorde härunder fruktlösa expositionsresor Tyskland rundt. Betecknande är att hans första betydande bild »Hafis på krogen», som målades 1852 i Paris, såldes först 1876 i Nürnberg. Sistnämda år gör han följande anteckning: »Skall efterverlden kunna tro att, då jag skrifver detta, ingen konstförening — så vidt jag vet — förvärfvat sig någon bild af mig och att endast två statsgallerier, i Karlsruhe och Stuttgart, upplåtit sina salar för arbeten af min hand? Det förra motvilligt, på hög befallning, det senare eme-

dan man lyckades erhålla min Ifigenia »på grund af teckningsfel» för utomordentligt billigt pris.»

Han fattade också sjelf sitt förhållande till samtiden såsom en strid, hvilken för läsaren, trots Feuerbachs egen försäkran om oriktigheten af en sådan uppfattning, får en tragisk anstrykning, emedan samtiden i sin oåtkomlighet spelar rolen af öde.

De tidigaste brefven gifva i skarpa konturer bilden af en ung man med hela verlden öppen för sig och fast tillförsigt om att den skall tillhöra honom. »Espérance! Eternamente Giòvine!» Och så följa vi honom steg för steg genom »den långa kedjan af missräkningar och förödmjukelser, hvilka gjorde hans konstnärslif honom till förbannelse», tills vi i slutet af boken finna följande anteckning: »Hvad mig beträffar, så har jag blifvit vis och inser mycket. Illusioner har jag inga mer; öfvertyga verlden kan jag ej i detta korta lif, än mindre underkasta mig. Öfver resten vilja vi icke bråka vår hjerna.» I ett bref från början af 1859 skrifver han till sin mor: »De säga att min konst icke står i öfverensstämmelse med tiden, med lifvet. Men huru kan jag ändra det, när lifvet bjuder mig endast kval och förödmjukelser, då det beröfvat min ungdom dess ljus och dess fröjd?» Han skulle blott behöft »ett hjelpsamt handtag i det rätta ögonblicket, en erkännande uppmuntran, för att i jublande språng ha nått det högsta», och så möttes det, som dock sprungit varmt ur hans väsen, af likgiltiga axelryckningar eller kritikens blodtörstiga styng. Hans bref andas ofta en förtviflan, mot hvilken han sjelf kämpar. I ett af dem söker han tröst på följande sätt: »Bort dystra tankar! Lifvet räcker blott en stund, men konsten är evig, och hvad man en gång verkligen känt, det måste dock hafva något värde. Och sedan, då den osäkra, försagda menniskan är borta, framstår konstnärssjälen i sin renhet, och ingen frågar mera: huru har han lefvat och kämpat, utan: hvad har han skapat.» Men den trösten är klen. »Anvisningen på efterverlden är ingen ersättning för hyllande, lefvande hjertans varma pulsslag.»

I hvad mån Feuerbach öfverdrifver orättvisan af den behandling, som föll på hans lott, är mig ej bekant. Säkert är att han absolut saknade medelmåttans gyllene dygd: förnöjsamhet och anspråkslöshet. För Feuerbach gälde det *aut Cæsar aut nihil.* Och att han var född till Cæsar, derpå tviflade han ej ett ögonblick. Han kände ju att han var «ein mit Poesie zum

Zerspringen erfüllter Künstlerkopf». I hans bref till styfmodern finner man oupphörligt yttranden sådana som följande: »Pietà är i det närmaste färdig. Jag vågar väl säga att den målat sig sjelf, — det är ett själfullt arbete menar jag!» Om en annan tafla, »Paris dom», säger han: »Mig synes bilden omotståndlig; andra komma att finna den outhärdlig. Men hvad gör det? Jag var glad under arbetet.» Allt från barndomen, då han — vid 11 års ålder — tecknade en Barbarossa i naturlig storlek, plägade han nämligen uppskatta värdet af sina arbeten efter den känsla af lycka de ingifvit honom vid konceptionen. Det gaf honom ett medvetande af deras förträfflighet, som ingen kritik förmådde rubba.

Att vänta det Feuerbach med resignation skulle underkasta sig sitt öde, kunde icke gerna falla någon in, som kände honom. Hans pulsar hamrade, hans blod sjöd. »Hvarför hette han också Feuerbach — han hade eld i ådrorna.» Det lugn han trodde sig ha förvärfvat var blott det tunna skalet öfver ett glödande inre. I synnerhet den första tiden af hans vistelse i Italien — han dröjde der i sjutton år — utmärktes af en högt drifven nervös exaltation, framkallad af öfveransträngning, förbittring och de mäktiga intrycken af konst och natur. Han kunde erfara en gränslös smärta och en dunkel, beslöjad glädje på samma gång, utan att förmå angifva orsak eller namn. Han tyckte sig se musik med ögonen, i stället för att höra den med öronen. I ett bref från denna tid skrifver han: »Min ande är rastlöst verksam, och då jag skjuter åt sidan dess innersta skärm, så glöder något genom springorna liksom klart ljus». På ett annat ställe heter det: »Mitt lif förefaller mig ofta som en dröm. Huru kommer det sig att mina bilder stå så fasta och orörliga, och sjelf är jag dock som ett svajande rör? Ofta ser jag hundrade år fram i tiden och vandrar genom gamla gallerier och skådar mina egna bilder i stilla allvar hänga på väggarna. Jag är kallad till stort, det vet jag väl. Till lugn kommer jag först i döden. Lida får jag alltid, men mina bilder skola lefva för evigt.»

Den, som älskar att föreställa sig konstnärskonceptionen såsom en mysteriös ingifvelse, har i Feuerbach sin man. Det föregående låter också sluta till en ovanligt utvecklad inbillningskraft. Redan som gosse hade han hufvudet fullt af bilder, och

de framträdde med sådan omotståndlighet, att han plägade bemöta hvarje invändning mot sina teckningar med ett kategoriskt: »so muss ich». Äfven senare hade hans bilder »sin egen vilja», oberoende af hans reflexion. »Fantasins rastlöshet var det ljufva kval, som förtärde hans själ — lycka utan ro!» I inspirerade stunder drogo sköna tankar liksom musik genom hans själ. »Genom min själ går ett stilla tåg, bild efter bild. Plötsligt framträder en, de andra hölja sig och vika tillbaka.» Om »Paris dom» yttrar han: »Det är den gladaste bild jag någonsin målat. Woher — wohin — det vet jag ej. Liksom utskjuten ur en pistol, ett plötsligt infall utan historia, utan afsigt, utan mödosamt studium, en mild, varm ström, omedelbar och osökt ur mitt hufvud fluten på duken.»

Af det nämda kunde man måhända få den föreställningen att Feuerbach endast var en ytlig improvisatör och en idealist af den gamla, äkta, tyska arten — sådan som en Overbeck eller en Cornelius, för hvilka den visionära fantasibilden var allt. Så var emellertid alls icke fallet. Tvärtom plägade han grundligt genomarbeta de uppgifter han valde sig, och flere af dessa öfvergaf han icke, förr än han i skilda varianter pressat ur dem deras konstnärliga innebörd. Hvarje af hans större arbeten besitter en omgifvande krets af studier, skizzer och små bilder, »liksom en tjenande hofstat, som framställer hufvudmålningens utvecklingshistoria». Många ideer kunde han gå och bära på i åratal, innan de mognade. Några utdrag ur brefven skola åskådliggöra konceptionsprocessen. Maj 1860: »Under de sista veckorna har jag gjort en akvarell till »Gästabudet». Jag har såsom motstycke till den glade Alkibiades satt de lärda herrarna med Sokrates i midten, på hvars kala hjessa lampan kastar sitt sken. Det gaf mig ingen ro, det måste ut. — Vid detta tillfälle tänker jag efter från hvilken tid första idén till bilden månde stamma, och jag frågar mig om jag icke möjligen bragt den med mig, då jag blef till.» »Gästabudet», heter det i januari 1867, »står alldeles i bakgrunden af min själ, täckt af ett ogenomskinligt förhänge. Jag vet blott att det är der, vidare intet.» Och sedan i juni: »Skulle icke «Gästabudet» vara, så kunde jag vara lycklig; men det breder ut sig, tränger sig fram och inkräktar på mina tankar. Det närer sig med mitt hjertblod och griper in i mitt innersta lif.» Ändtligen var bil-

den färdig »att — sans comparaison — fullrustad springa fram ur hans hjerna».

De omdömen han fäller öfver de gamle idealisterne äro träffande och föga mindre skarpa, än dem han riktar mot naturalismen och det koloristiska effektmåleriet. »Man fann», yttrar han, »af idel hänförelse icke tid att lära sig teckna ett hufvud eller en hand. Hvartill hade det också tjenat? Det var mycket snillrikare att icke kunna det. De omöjliga armarna och benen, kläderna, uti hvilka ingenting fans, voro osvikliga tecken på geniet.»

Emot detta tomma måleri, denna »kropplösa andlighet» stälde han fullt medvetet »den positiva företeelsen», formtanken gentemot den abstrakta. Hans gestalter voro alltid först färdiga, innan han fann det rätta namnet för dem och vissa rörelser, som han hade i sinnet, fingo användning först efter åratal. I »Gästabudet» t. ex. förefans, såsom också framgår af det nämda, den bacchiska gruppen med Alkibiades redan länge, innan, vid sökande efter den behöfliga motvigten, Platos Symposion plötsligt föll honom i sinnet. »Man kallar mig för idealist», säger han på ett ställe, »och likväl har kanske ingen nu lefvande arbetat så mycket och så beständigt efter naturen som jag.»

Jag har egentligen redan hunnit till slutet och kan öfver resten fatta mig kort. Feuerbachs »Vermächtniss», hvarpå jag velat fästa läsarens uppmärksamhet, har ett långt större psykologiskt än biografiskt intresse. Hans lif var ej rikt på fakta. Han kände sig som en landsförvist, och van som han var att icke, eller åtminstone först efter många år af missaktning och skoningslös kritik, se sina verk förstådda och uppskattade, lefde han inom sig, sluten och skygg gentemot den yttre verlden. I hans atelier i Rom tumlade deremot barn, hvilka han upptagit för att alltid hafva en bit naiv natur för ögonen, och under vissa perioder af hans lif fingo sköna romarinnor, hvilka tjente honom som modeller, en liknande betydelse åtminstone för hans konst, om också icke för hans lif, som Fornarina för Rafael.

År 1873 mottog och antog han en kallelse till professor vid konstakademin i Wien. Han hade väl slutligen blifvit trött på sin frivilliga landsflykt. Och om han också icke kunde vänta sig en större mottaglighet för sin konst i den prakt- och nöjeslystna Donaustaden, der Makart var dagens hjelte, så hoppades

han kanhända kunna utöfva ett reformatoriskt inflytande genom den konstskola han kallades att öfvertaga.

Han hade i ingendera hänseendet räknat fel. Expositionen af två stora bilder, en »Amazonslagtning» och »Gästabudet» väckte en störtsjö af hånfulla kritiker och karikatyrer — »hvilka tyvärr alltid voro dåliga». Det var »nålstyng, mot hvilka han ej kunde värja sig». Så mycket större var hans framgång vid akademin, der han snart såg sig omgifven af en skara talangfulla och honom ärligt tillgifna elever.

Vistelsen i Wien blef emellertid icke längre än tre år. Hans ömtålighet, hans nervösa sårbarhet gjorde snart hans ställning der outhärdlig. Kom dertill en svår sjukdom, som gaf honom anledning att resa bort. Han återvände aldrig.

I Venedig fortsatte Feuerbach att arbeta på en stor beställning, som han påbörjat redan i Wien, takmålningar till antiksalen i konstakademin derstädes. Mittelbilden föreställer gudarne i kamp med giganterna, symbolen för civilisationens seger öfver naturtillståndet. Detta arbete afbröts af hans död genom hjertslag den 4 januari 1880.

Ännu hans sista anteckning (af år 1879) är af polemisk natur och må här afsluta karakteristiken. Den lyder:

»Mycket lärorikt har jag bjudit mitt fosterland i min konst. Det har förskjutit mig och följt andra konstriktningar.»

»Min skuld är det ej, om min konst icke fullt och gladt slagit ut i blom. Hvad den välvilliga naturen nedlagt i min själ, det har mina samtidas hårdhet och oförstånd uppehållit i dess växt och förtorkat.»

»Detta ville jag säga, icke för min egen skuld — hvad skulle det nu mera hjelpa? — men för sanningens skuld och för kommande tider. Ty rättvisan bor i historien, icke i det enskilda menniskolifvet.»

J. J. Tikkanen.

I bokhandeln.

F. W. v. Ammon: De första moderspligterna och den första barnavården; bemyndigad öfversättning från originalets 24:de, af d:r F. Winckel bearbetade, upplaga af d:r Rob. Tigerstedt. 214 s. 8:o. Sthlm 1884, Fahlcrantz & C:o. (Gula biblioteket, 3) Kr. 2,25, inb. 3,50.

Hanna Kamke: Barnet, dess vård och uppfostran. En praktisk rådgifvare för mödrar. 178 s. 8:o. Sthlm 1885, Oscar L. Lamm. Kr. 1,50, inb. 2.

I det nya hemmet råder icke liten oro då de första moderspligterna skola uppfyllas. Den unga hustrun eger från sin uppfostringstid ingen fond af kunskap, på hvilken hon skulle kunna stöda sig i detta hänseende. Mannen kan härvid ej heller stå henne till råds, och en falsk blygsamhet hindrar henne kanske att, som hon borde, skänka läkaren en plats i familjerådet. Saknande de allra nödigaste och oundgängligaste insigter, sammanskrapar hon i sin villrådighet en uppgift från ett håll, en annan från ett annat och vinner derigenom icke det lugn, som endast en verklig kännedom om det förestående kan bibringa. I sådan händelse kan en lämplig läsning uträtta mycket, och i de stora kulturländerna finnes redan en rikhaltig populär literatur i ämnet. Den nuvarande generationen hos oss eger icke i ifrågavarande riktning något arbete, som skulle vunnit åtminstone en allmännare spridning i hemmen. Lyckligtvis har prof. Abelin skänkt oss ett utmärkt arbete »om vården af barn under de första lefnadsåren», hvilket ej får saknas i familjebiblioteket; men den handlar endast i förbigående om den vigtiga period i kvinnolifvet, som omfattar hafvandeskapet, förlossningen och barnsängen.

I d:r Ammons ofvanstående arbete, som, omarbetadt af en af Tysklands störste fackmän i ämnet, prof. F. Winckel, redan utkommit i 24:de upplagan, erhåller den bildade modern en ypperlig vägledning. Denna bok, som grundar sig på en lång läkareerfarenhet, förvirrar icke sin läsare genom anatomiska skildringar och genom ett torrt uppräknande af fakta, som borde kommas ihåg, men som när de behöfvas falla ur minnet. Det rika förråd af fina iakttagelser boken bevarar gifver den unga modern vinkar till sjelfobservation och skänker henne förmåga att sjelf bedöma sin ställning. Den lugna och värdiga ton, som genomgår boken, kommer henne också att med förtroende lita på det sagda.

I bokens tre första kapitel, som handla om hafvandeskapet, förlossningen och barnsängen, finner man råd i afseende å dieten, klädedrägten, kroppsrörelser, valet af bad m. m. och en lugnande framställning om förmågan att genom egen viljekraft blifva herre öfver den sjukliga själsstämning, som stundom vid denna tidpunkt sträfvar att bemäktiga sig mindre kraftiga naturer. Många anvisningar lemnas om sättet att förebygga lidanden och obehag, som den unga modern genom okunnighet kan åsamka sig. Gamla fördomar, förda vidare från mor till mor, föråldrade åsigter, kolporterade af gamla barnmorskor, belysas af en senare tids riktigare uppfattning.

Särskilda kapitel egnas härefter åt »den ammande modern och dibarnet» och »amman», redogörande omständligt för det lefnadssätt i såväl kroppsligt, som andligt hänseende en ammande bör iakttaga för att hennes skyddsling skall trifvas. I ett annat kapitel omnämnas de olika sätt man har att artificielt uppföda barn, som ej kunna sättas i tillfälle att få moders- eller ammjölk. Hela framställningen härom hänför sig till förhållanden i Tyskland och eger för oss nordbor, som accepterat den af prof. Abelin förordade artificiela uppfostringsmetoden, ej något särskildt intresse. Den svenske öfversättaren har också med reservation låtit kapitlet stå kvar såsom en tablå öfver de många sinnrika försök man gjort för att komma till resultat i denna vigtiga fråga.

I arbetets senare hälft får man följa barnets vård från födelsen genom tandsprickningens- och afvänjningsperioderna till den tid det får fröjden sitta vid föräldrarnes bord. Kapitlet om barnets vård under det första lefnadsåret från födelsen till tandsprickningen är i vårt tycke mästerligt utfördt. Man får der lära sig att bada den lilla, att se till att han, blöjor och lindor till trots, får sprattla fritt med sina knubbiga ben; när han genom stampningar i sköterskans famn visar sig ämna fägna familjen med försök att röra sig på egen hand, undervisas man om iordningställandet af en lämplig lekplats åt honom; skall han bäras på armen, gäller det att hålla vaksamt öga på de omständigheter, som kunna framkalla snedhet. Under all omvårdnad varnas dock för att genom ständigt vaggande och bärande skämma bort barnet. »Ty», för att gifva ett prof på skrifsättet i kapitlet, »just nu är den tid, då man kan uppfostra åt sig stilla barn eller skrikande nattfoglar. Detta sker hufvudsakligen derigenom att man icke söfver barnet genom att bära det omkring, utan låter det ligga lugnt i sin bädd, utan att plågas af trånga, tätt sittande klädesplagg; vidare genom att man icke, vid minsta tecken till missnöje från dess sida, genast lyfter upp det och under vaggning och sång bär det kring rummet, utan låter det skrika i sin bädd och ger akt på huruvida detta skrik endast är en naturlig kraftyttring och icke en följd af ett yttre oangenämt intryck eller af smärta. Talar man härvid till barnet, smeker det och låter det

skrika ut, naturligtvis så framt icke dess skrik förorsakas af verklig smärta eller obehag, så lugnar det sig snart utan denna ofta så skadliga hjelp.»

I slutet af boken egnas ett kapitel åt »det sjuka barnet och dess vård.» Det är ej, såsom man ofta finner i böcker af detta slag, ett försök att pina modern till att söka uppdiagnosticera den eller den sjukdomen, utan endast att lära henne aktgifva på de företeelser, som pläga åtfölja och förebåda sjukdomen. Hon får här lära sig att undersöka huruvida barnet har feber eller ej, att observera dess sätt att skrika, att andas, att afgöra huruvida digestionsstöringar föreligga eller ej, sköta dess hud och ögon, gifva in läkemedel och mera dylikt.

Öfversättningen är väl gjord och lätt flytande.

Det andra af ofvanstående arbeten är skrifvet af ett fruntimmer, som samlat sin erfarenhet från såväl sin egen familj, som från läkares och pedagogers skrifter. Första afdelningen, om barnets fysiska uppfostran, stöder sig på kände barnläkares arbeten, men innehåller derjemte flere praktiska detaljer, särskildt om barnens klädsel, klädernas rengöring och dylikt, hvilka endast en omtänksam och erfaren moder kan meddela. Den andra afdelningen, om det sjuka barnets vård, upptager till först allmänna kännetecken på sjukdom, råd för sjukas behandling, såsom för ingifning af medikament, för kalla omslags och senapsdegars applicerande m. m. Endast dylika *allmänna* föreskrifter om sjuka barns vård hade författarinnan enligt vår tanke bort meddela. Nu bifogar hon en lång utläggning angående igenkännandet och behandlingen af de vanligaste barnsjukdomar, ämnad för dem som hafva långt till läkaren. De lemnade diagnoserna må vara huru lyckade som helst, en mor skall dock vid det kritiska ögonblicket stå villrådig på ett så trassligt fält som barnsjukdomarnes diagnostik, så mycket mer som den naturliga oron för de närmaste ej är egnad att skärpa iakttagelseförmågan.

Hela senare hälften af boken handlar om barnets intellektuela och moraliska uppfostran med kapitel om språkets utveckling, om arbete och lek, om tankeöfning, om uppfostran till lydnad, sann sjelfkänsla, beslutsamhet, arbetsamhet o. s. v. Hela framställningen, ur hvilken hvarje moder kan framleta gyllne tankar till vidare begrundande, genomandas af den djupaste religiositet. Man kan i några detaljer ej vara ense med författarinnan. men deruti måste man gifva henne rätt, att vädjandet till den religiösa känslan är en väsentlig faktor i barnauppfostran och af oskattbart värde i den för ynglingen åtminstone farliga brytningsperioden.

Den höga tanke om barnauppfostran som besjälar boken, den varma sympati för ämnet som talar derur, den rika personliga erfarenhet den meddelar skola säkert i förening med prisbilligheten bereda arbetet en plats i många familjer såsom „en praktisk rådgifvare för mödrar».

R. Sievers.

L. A. Hubendick: Rådgifvare vid valet af lefnadsbana. V. 178 s. + X s. stor 12:o. Sthlm 1884, Samson & Wallin. Kr. 2.

I ännu högre grad än de föregående häftena kan detta rekommenderas äfven vårt lands allmänhet. De förhållanden som här behandlas äro öfver hufvud taget icke mycket olika våra egna, hvarför de gifna reglerna och råden kunna lända äfven vår ungdom till godo. Härtill kommer att också de speciela läroanstalter, som i detta afhandlas, rätt ofta besökas af vårt lands barn. Då vi tidigare uttalat oss om arbetets goda sidor, inskränka vi oss till att ur innehållet upptaga det, som möjligen kan intressera tidskriftens läsare.

Åt jordbrukaren, skogstjenstemannen och affärsmannen (banker, försäkringsväsende, fabriker, grosshandel, mäkleri och andra dylika affärer, bokhandel, minuthandel o. s. v.) egnas nära hälften af detta häfte. Konstnären får af sign. A—H., W—A., m. fl. (ss. 77—138) mången förmaning till anspråkslöshet och arbetsamhet, så målaren och bildhuggaren, arkitekten, tecknaren o. s. v.; musikern och skådespelaren få sin allvarliga anpart.

Hofmannen och diplomaten kunna vi gå förbi; ty hofchargerna i vårt land lära existera mer till namnet än till gagnet, och våra diplomater, de ha det felet, att knapt finnas till. Det kan ju dock intressera oss att läsa om Sveriges öfverste kammarherre, öfverkammarherre, 12 kabinettskammarherrar med generalmajors rang, 7 kammarherrar hos drottningen med biskops(!) rang, 121 kammarherrar med öfverste rang, 40 kammarjunkare med majors rang o. s. v. o. s. v.

För de kvinliga yrkena redogöres med mycken värme af sign. E—th (fröken Ljungstedt?), som uttalar sig för likställighet med mannen, hvilken »intet väl genomtänkt antagande» kan motsätta sig. Efter en öfversigt af det myckna, som i detta afseende förändrats under den sista tiden, framhålles med rätta att också i afseende å högre studier föräldrar böra gifva alla sina barn oberoende af kön »rätt till en täflan, der de yttre förhållandena äro lika och framgången endast betingas af den enas eller andras öfverlägsna förmåga och skicklighet». Och, säges det vidare, »om den unga flickan under studietiden skulle gifta sig, hvilket naturligtvis ofta blefve händelsen, kunde man med skäl antaga att hon blefve betydligt mera lämplig som maka och uppfostrarinna, när hon erhållit större kunskaper och vunnit någon erfarenhet af den verld, der hennes barn en gång skola göra sitt inträde». De yrken, som enligt den intressanta redogörelsen (ss. 153—171) stå den bildade svenska kvinnan till buds, äro icke heller få, och under all den konservatism, som är Sveriges af domkapitlen ännu beroende skolväsende egen, har dock på enskild väg mycket gjorts för högre kvinlig bildning. Men troligen skall dock ännu länge der, likasom hos oss, mången fader, som för »principens» skull pinar sin klenaste son till

student, icke tänka på att låta sin bättre begåfvade dotter bli läkare eller magister.

Detta sista häfte af hr Hubendicks nyttiga samling åtföljes af anmärkningar och tillägg samt af ett utförligt register till hela verket.

F. G.

Esaias Tegnérs Samlade Skrifter; jubelfestupplaga. Fjerde bandet. Sthlm 1884, P. A. Norstedt & Söner. Kr. 6.

Talrika och fullständiga upplagor af Tegnérs skrifter hafva redan länge funnits tillgängliga för allmänheten. Få torde särskildt de dikter vara, hvilka ännu ej tryckts, och hvad innehållet beträffar, hafva de senast framkomna knappast annat än ett historiskt värde. Tegnérs skrifter i obunden form, som hittills varit spridda i olika editioner, hafva nu samlats på ett ställe i denna jubelfestupplaga, hvars utgifvande närmast framkallats af minnesfesten på hundrade årsdagen af skaldens födelse. Nytt ingår i nu föreliggande IV band ej mycket; endast två skrifvelser angående läseriet i Småland samt ett utlåtande om militärbildningen i Vexiö domkapitels namn. Det senare, ett utkast i embetsskrifvelsens form, vidrör endast de allmänna synpunkterna i frågan, utan att ingå på något detaljeradt förslag. I de förra förfäktar Tegnér, gentemot åsigten att tvångsåtgärder borde användas mot läsarne, foglighet och fördragsamhet. På sitt vackra bildrika språk säger han: »Svärmeriet, liksom all annan öfverspänning, upplöser sig sjelf, när det ej får någon ny näring, och starkaste näringsmedlen äro tvång och förföljelse. Dämmer man bäcken, så rasar han och svämmar; men låter man honom gå som han vill, så fördunstar den förgänglige, och nästa morgonsol finner knapt hans fåra i sanden.» Dessa kloka och frisinnade ord äro ej de enda, som bära vittne om den fördomsfrihet, hvarmed Tegnér satte sig in i de frågor, som tillhörde hans kall som en kyrkans tjenare. Stundom tycker man sig dock märka att skalden och den akademiska läraren i och med prestrocken alltför stramt snört sig in i den presterliga ensidigheten och fördomsfullheten. Så yttrar han t. ex. i ett af sina kyrkliga tal: »Af verldslig mångkunnighet blir ingen vis, och för allmogen isynnerhet är den både onödig och ofta skadlig. Det enda nödvändiga för den äro kristendomens enkla och rörande sanningar, som på en gång äro de första och sista af visheten.» Det vore kanske ofta bäst för död man, om ej allt hvad han under lifstiden yttrat, så noga upptoges och bevarades för efterverlden. Vanskligt är dock att här beträda den rätta vägen, och om fullständigheten någonsin är på sin plats, är den väl det, när det gäller att från alla sidor låta nationernas store framstå i sitt rätta ljus.

Allt hvad talaren Tegnér frambragt förtjenar dessutom redan för formens skull att räddas. Bland de svenska prosaisterna

finnas i allmänhet ej många språkkonstnärer. I detta afseende stå de efter många andra kulturfolk. Så mycket bättre, då man bland de få kan framvisa mästare.

Till sitt yttre är denna senaste upplaga särdeles prydlig och tilltalande. Den är också jemförelsevis dyr. Men den, som eger tillgångar, skall säkerligen icke tveka att förskaffa sig den store svenske skaldens skrifter i en yttre utstyrsel, som fullt motsvarar det oförgängliga innehållet.

K. Lindström.

Svensk vältalighet utgifven af Joh:s Almén. Sthlm 1885, Looström & Komp. Kr. 5: 50.

Antologier äro ett slags genvägar, hvilka ej föra till målet, för så vidt detta är kännedom om och af literaturen. Likväl ställer sig förhållandet väsentligen olika mellan poesi och prosa. En läsare med utbildad smak skall visserligen föga nog nöja sig med det skiftande innehållet i en poetisk kalender, men den stora mängd menniskor, som hvarken kunna eller knappast ens bry sig om att förskaffa sig eller taga kännedom om en skalds arbeten i deras helhet, hemta ur en antologi både njutning och vederkvickelse. Inom prosaliteraturen är urvalet deremot betydligt svårare. Dessa lösryckta bitar härifrån och derifrån utan sammanhang med hvarandra kunna på sin höjd bilda en vacker profkarta, der betraktarens sinnen ryckas än hit än dit, utan att finna verklig tillfredsställelse bland de lysande proflapparna. Tal kunna väl, relativt korta som de ofta äro, anföras i sin helhet, men äro de längre eller stå de på gränsen till föredrag, tvingas man till mer eller mindre ofullständiga excerpt. »Svensk vältalighet» har ej heller kunnat undgå detta fel. — Bland vältalighetsprofven påträffas äfven några, hvilka vi i motsats till utgifvaren skulle hålla för en krans af oratoriska praktblommor, prunkande och granna, men färglösa. Den officiela vältaligheten klifver stundom upp på styltor, så höga att man häpnar öfver att den ej bryter nacke och ben af sig.

I allmänhet är dock urvalet gjordt med god urskiljning. Många af talen erbjuda såsom tidsbilder stort intresse. Så är t. ex. fallet med de trenne uttalanden i 1865 års representationsfråga, som fått plats i samlingen. Särskildt rycka de hänförande och varnande ord, hvarmed numera landshöfding Treffenberg sökte försvara det gamla representationsskicket, läsaren med sig. Bland mera allmänt kända och lästa tal ingå sådana af Gustaf I, Gustaf II Adolf, Gustaf III, v. Döbelns afskedsord till de finska truppterna 1809, tal af Wallin, Tegnér m. fl.

Utgifvaren säger sig hafva varit tveksam angående ordningsföljden. För vår del skulle vi hafva föredragit den kronologiska. Om ock de meddelade profven ej lemna någon fullt karakteristisk tidsbild, så hade dock utvecklingen från äldre tiders prålande

och bildrika vältalighet till vår tids otvifvelaktigt sundare och kraftigare sätt att uttrycka sig blifvit mera öfverskådlig. I och för denna öfverskådlighets skuld hade kanske några flera vältalighetsprof från förra seklet kunnat upptagas. Dessa senaste anordningar äro dock, det måste medgifvas, beroende af olika smak, och en dygd hos ett verk sådant som detta är alltid, att ej allt för många författare blifva representerade.

K. L—m.

Theokritos' idyller, öfversatta af *Erland Lagerlöf*. VIII + 216 s. liten 8:o. Lund 1884, C. W. K. Gleerup. Kr. 2.

Med idyller vill man gerna förena något landtligt, herdar, kor, får och getter. Sådant besjunger äfven Theokritos, men hans idyller behandla äfven andra ämnen. »Små bilder» (*εἰδύλλια*) äro de, poetiska genrebilder, från tredje århundradet före Kristi födelse, der hufvudsakligen hvardagslifvet, men äfven Ptolemaiernas hof och den tidens mytiska föreställningar komma till heders. Den naturliga tonen och den otvungna framställningen ställa dem öfver deras mera kända efterbild; de öfverträffas ej heller i finhet af Vergilii bukoliska dikter, om en oskyldig naivitet i naturliga ting är förenlig med finhet.

Vi lyckönska öfversättaren till hans framgång och finna det helt naturligt att öfversättningen prisbelönts af Svenska akademin. Det vore enligt vår tanke särdeles lyckligt om literära talanger, i stället för att äflas med ett brådmoget originalitets-jäktande i innehåll och i form, mer än hittills vände sin håg åt öfversättningar och derför äfven rönte uppmuntran. Den antika och den utländska literaturen har så mycket, som måste tilltala hvarje begåfning, äfven den sjelfständigaste, och den svenska literaturens största snillen hafva i utvecklingsåren icke försmått det grundliga studium af förgångare, hvilket just vid öfversättandet blir en nödvändighet.

Hr Lagerlöf eftersträfvar tydligen ordagrannhet utom vid krassare ställen och har äfven ganska väl återgifvit originalets andemening och uttryckssätt, om äfven en och annan otydlighet i den svenska öfversättningen insmugit sig. I språkligt afseende hafva vi knapt några anmärkningar och äfven dessa tveksamma efter den skärseld öfversättningen genomgått. Sid. 2 t. ex. skulle vi icke sagt »kullen *der* står, *der* buskarne växa», sid. 3 »lemmarnes samlade kraft han *vänder* på fisket», sid. 7 »går herden, *I* känden, *i* skogen», på några ställen skulle vi hellre säga *dofta* än *lukta*, allt anmärkningar, som vid ett så svårt arbete måste betraktas som obetydliga.

Hexametern är ganska korrekt enligt den princip, som de senaste undersökningarna i ämnet af svenska författare riktigt hafva fastställt, att nämligen en skilnad emellan trokeer och spondeer, daktyler och cretici icke göres af ett svenskt öra. Ef-

ter denna grundsats hafva vi t. ex. i »*högra öga, o månne*» (sid. 21) lika regelrätta versfötter som i »*säg hvems kor är väl det, o* Korydon» (sid. 23). Men en annan fråga är, om icke till versens välljud och behag hör ett noggrannare jemnmått i versfötternas kvantitet. Detta gör t. ex. Malmströms Angelika så välklingande åtminstone för den, som är van vid det stränga iakttagandet af kvantiteten i antik vers. I alla fall är hr Lagerlöfs vers ganska välljudande. Äfven de så ofta förbisedda caesurerna äro någorlunda väl iakttagna.

De upplysande anmärkningarna i bokens slut hade lämpligare i något förkortad form dels föregått sångerna, dels stått under texten i form af noter.

Vi hysa den förhoppning att denna öfversättning af Theokritos skall väl emottagas af dem, som önska återupplifva sina klassiska minnen eller uppfriska sitt af den modernaste problemnovellistiken rådbråkade sinne med den enkla realiteten af en verld, som är sedan länge förgången, men dock ej varit alldeles olik vår egen.

F. Gustafsson.

Edmund Wenström, Erik Lindgren: Engelsk-svensk ordbok; stereotyperad upplaga. Första häftet. Stockholm 1884, P. A. Norstedt & Söner. 2 kr.

Detta arbete »är ämnadt så väl till hjelpreda vid läsning af modern engelsk literatur i allmänhet, som till ledning vid öfversättning *till* engelskan». I och för det senare syftet har ordens konstruktionssätt, der sådant ansetts nödigt, upptagits samt en mängd begreppsskiftningar och engelska språkegendomligheter framvisats genom anförda talrika exempel.

Uppställningen är anordnad på så sätt, att under stamorden såsom »rubrikord upptagas i regeln först sammansättningar och efter dem dithörande afledningar, om den alfabetiska ordningen tillåter; i annat fall anföras dessa senare särskildt hvar för sig i bokstafsföljd».

Hvad de engelska ordens stafning och uttal beträffar, har det bruk följts, som i de flesta fall representeras af Ogilvie eller Stormouth. I fall, der uttalet varierar, hafva äfven »de förnämsta af öfriga källor» blifvit anlitade.

Vid uttalsbeteckningen hafva förff. följt det Walkerska systemet, som dock blifvit något »modifieradt och utvidgadt».

Ifall emellertid ljudfärgen och värdet af de, i de under sidorna gifna typiska exemplen, förekommande vokaltecknen, ej, då arbetet i sin helhet utkommer, nogare specificeras, än hvad Walker i sin »*Table of the Simple and Diphthongal Vowels*» sjelf, eller hans till vår kännedom komna svenska efterföljare, gjort det, så måste vi, den gjorda modifikationen och utvidgningen oaktadt, anse uttalsbeteckningen endast som en ungefärlig antydan om det

engelska uttalet för den svenska läsaren (för engelsmannen, som i eget språks uttal ej alltid är sadelfast, är hon naturligtvis tillräcklig), snarare än som ett korrekt återgifvande af »*The standard english pronunciation*». Och äfven om de gifna vokaltecknen på ett fullt tillfredsställande sätt förklarades, så äro de dock, med det val af dem, som i de fonetiska bilderna gjorts, ej tillräckliga att återgifva det engelska uttalets skiftningar. Då författaren t. ex. för angifvande af uttalet af vokalljudet i första stafvelsen af de ord, som börja med det obetonade prefixet valt tecknet $\overset{2}{\acute{e}}$ i stället för det af Walker samt Nilsson, Widemark, etc. begagnade $\overset{1}{\acute{e}}$, så flyttar detta endast svårigheten, men undanrödjer henne ej.

Rörande uttalet af *r* efter vokal, för utländingen sannolikt den största af engelska uttalets svårigheter, har ingen antydan gifvits.

Arbetet, som genom sitt första häfte ger godt löfte om sig, beräknas komma att utgöra omkring 80 tryckark, och är meningen att det före utgången af nästa år skall utkomma i 8 häften å 2 kr.

†

Emelie Lundberg: Ur tvenne verldar, roman; 366 s. liten 8:o. Sthlm 1885, Looström & Komp.; pris 3: 50 kr.

En jemförelsevis spirituel stil, en godlynt satir, fina och träffande reflexioner samt en liffull sedeskildring ge åt denna berättelse mera behag, än man vanligen erfar af det moderna novellskrifveriet. Det är historien om en mesallians mellan en dam ur Stockholms teater- och konstverld och en ångbåtskapten, son af ett bondfolk och utan literär bildning. Hjeltens karakter går kanske icke rätt i hop, då han röjer ett omdöme i literära ting, en förmåga att skicka sig och ett mått af finkänslighet, som nämda förutsättningar ej skulle låta förmoda. Men hans själstillstånd utvecklar sig icke desto mindre med mycken säkerhet under det hjertlösa koketteri, för hvilket han blir utsatt vid färderna till skärgården. Detta, som är för honom, den enkle mannen, en ny och underbar sak, öfvar hjeltinnan som en lek, till sin förströelse. Huru det sedan går, att hon fattar så mycket tycke för honom, att det blir giftermål af, motiveras skickligt, liksom ock upplösningen af deras förbindelse, sedan hon fått och förlorat ett barn samt dervid återvunnit sin sångröst, den hon mistat i tiden efter en debyt å teatern. Till den sorgliga utgången bidrar ock att han blifvit läsare, liksom gumman, hans mor, var det. I och omkring hjeltinnan ger förf. en liffull skildring af artistverlden. som att börja med, vid det obundna umgänget mellan könen, gör ett visst intryck af demimonde. Så illa är det dock icke, men halt- och hållningslösheten i ett af konsten mättadt lefverne, utan några sedliga intressen eller grundsatser, framträder tydligt i

skildringen, för hvilken förf. påtagligen gjort noggranna studier, kanske äfven personliga rön. Detta evinnerliga skämtande öfver allting, dervid intet tyckes fast stående eller aktadt, framkallar ett pratande, som skulle fordra mera komisk behandling, för att ej i längden verka tröttande. Den konklusion läsaren gör vid berättelsen är icke blott den gamla satsen att lika barn leka bäst, utan ock en motvilja för dessa tomma, sladdrande existenser, bland hvilka hjeltinnan, ursprungligen varmhjertad och ädelt anlagd, småningom urholkats till det kärnlösa väsen, det svajande rör, hon nu är. Detta förf:s allvar i förening med hennes fängslande skrifsätt gör att man gerna förbiser en och annan öfverflödighet i kompositionen, t. ex. episoden af det frieri, hjeltinnan får emottaga på sommarstället helt oväntadt och utan vidare påföljd.

* *

I: (förf. till En ung flickas historie m. fl.) *Från vägar och stigar,* skizzer; bemyndigad öfvers. från danskan; 126 s. 8:o. Sthlm 1885, Alb. Bonnier; kr. 1.

Såsom läsning för ungdom har den danska signatyren I:s berättelser med rätta intagit ett ganska framstående rum; särskildt genom sina rena och fina skildringar ur den unga flickans känslo- och tankelif har förf. skaffat sig många vänner. Det är derför så mycket mer att beklaga att dessa nyutkomna skizzer afgjordt äro underlägsna tidigare arbeten. Den fina känslan och den älskvärda tron på det godas seger finnas väl kvar, äfven framställningssättet är den vana pennans, men alla sex skizzerna äro skrifna i ett afgjordt moraliserande syfte, som verkat att personerna hvarken handla eller framträda omedelbart, utan alla mer eller mindre gå förf:s ärenden. Boken uppfyller icke det kraf på sanning, rörlighet och lif, som måste ställas på en bok, hvilken kan sägas vara god att gifva i ungdomens händer, om också aldrig en skymt af tvifvel på förf:s goda afsigter kan uppstå.

H—a.

Öfversigt.

Konstutställningen 1885. II. Landskapsmålningen är på konstutställningen representerad af en hel mängd delvis utsökt fulländade verk, lika karaktäristiska för sina mästare, som för den realistiska konstriktning, hvars mäktiga inflytande spåras hos alla nutidens mera begåfvade konstnärsandar. Den äldre generationen, hvars förtjenst bestod i att vara banbrytande för konsten hos oss, är representerad af vår gamle landskapsmålare *J. Knutson,* som utstält trenne stycken. I spetsen för den moderna riktningen står *B. Lindholm,* som under en lång konstnärsbana af allvarligt arbete blifvit den utan motsägelse främste landskapsmålare vårt land hittills haft. Ärlighet och flärdlöshet samt stor enkelhet i motiven hafva alltid karaktäriserat hr Lindholms konstnärskap, men man kan säga att han vunnit sitt nuvarande öfvertygande djup i uppfattningen, sin slående kraft i stämningen och sin aldrig svikande tekniska säkerhet genom att allt mer och mer inskränka sferen för sina framställningar, men derinom koncentrera hela sin kraft. Äfven Lindholm har i tiden målat månskensstycken och morgon- och aftonstämningar med granna ljuseffekter — till denna grupp hör hans 1878 målade »ångbåt i is», — men småningom har han lemnat sådana scenerier, som föga tillåtit direkta naturstudier, för att uteslutande framställa skönheten hos vår nordiska natur i dess enkla hvardagsdrägt en vanlig, solig högsommardag. Och här är han en mästare som få. Intensiteten i hans naturstudier visar en jemförelse mellan hans 1878 målade »skogsinteriör», som på sin tid med rätta väckte så stort uppseende, och hans skogsinteriör af år 1882, tillhörig prokurator R. Montgomery, hans vy från Baldersnäs i Dalsland och hans »insjö i norra Dalsland», dessa båda från i år. I den tidigare taflan röjer sig ännu trots allt mästerskap en viss hårdhet i konturer och aftoningar, en tyngd i färgen, medan man i de senare ser luften mellan stammar och mossiga stenar med sina soliga reflexer lysa upp skuggorna och tätnande blåna inåt de underbara, djupa perspektiven, framkallande en stämning lik den från naturen sjelf; färgen är underbart ljus, fin och naturlig; måtte blott ej den lätta, dämpade silfvergrå ton, som är så karaktäristisk för de senare stora bilderna, alltför mycket göra intrång på färgernas friskhet och blifva manér. Af nästan gripande sanning är den ensliga eftermiddagsstämningen vid en »skogstjärn i Dals-

land», hvilken vackra interiör är utan den för Lindholm så egendomliga skogsstigen. Af mästarens öfriga taflor nämna vi ett klart och naturligt måladt »fiskeläge i Bohuslänska skärgården», en representant för Lindholms skärgårdsstycken, samt den lilla soliga utsigten öfver ön Hisingens grönskande ängsmarker med de blånande bergen och kullarne i bakgrunden, ett litet mästerstycke af slående natursanning och oöfverträfflig teknik.

Det är hr *Hj. Munsterhjelms* öde att alltid blifva nämd jemte Lindholm; det kan näppeligen aflöpa utan en jemförelse, som ju alltid vill medföra någonting oangenämt. Lindholm fängslar genom den objektiva, enkelt storslagna natursanningen hos sina bilder, Munsterhjelm verkar mer genom sjelfva motiven och genom styrkan hos sin subjektiva stämning. Han målar med lika förkärlek månskensnätter och solskensdagar, morgonstämningar och sommaraftnar, ruskigt snöslask och klar vinterdag. Hr Munsterhjelms förmåga att väcka de åsyftade stämningarna hos åskådaren har väl hvar och en erfarit framför hans taflor; det är blott att observera att månsken, solnedgångar och dylika mera effektrika scenerier i naturen äro de, som lättast försätta oss i en viss stämning, att för den skuld framställningar af sådana stämningar redan genom sjelfva motiven vida lättare verka på oss än framställningar af det mer hvardagliga, samt att derför äfven ett mindre fulländadt konstverk — och att vid återgifvandet af dylika scenerier kunna ernå fullkomlig natursanning torde redan af rent tekniska skäl vara omöjligt äfven för den mest begåfvade konstnär — kan framkalla den åsyftade stämningen. Då härtill kommer att för konstnären direkta naturstudier endast i begränsad grad äro möjliga, så att han till stor del måste lita blott på sitt minne, ligger för honom faran nära till hands att blifva stereotyp och i och med det samma tråkig, trots all yttre mångfald i motiv. Vi kunna ej neka att sådana tankar någon gång kommit öfver oss vid åsynen af hr Munsterhjelms städse väl och elegant målade landskap. Dock glömmer man dem lätt och gerna, då man ser hans fulländadt vackra »månskensnatt» med dess silfrade strömoln, glittrande vatten och svalkande stämning. Med frisk naturlighet är den »första snön» återgifven, som ligger våt och kall på stranden, mot hvilken hafvet rullar sitt mörkgrå vatten. Det är något af modernare konst i denna tafla. Detsamma gäller om konstnärens senaste bild, hans stora »strandparti med kor», som dock, trots förträffligheten i enskilda partier, synes oss vara öfverträffad af en och annan af hans tidigare framställningar af liknande motiv.

Hr *V. Westerholm* har med sina trenne stora bilder med ens stält sig i främsta raden af våra landskapsmålare. Hans konstnärsbåna är dock ännu för kort och hans utstälda arbeten för få, för att tillåta någon mer ingående karaktäristik af hans konstnärskap. Hans båda stora höststämningar tyda på en skarp blick för det karaktäristiska i naturen och en ärlig, frisk känsla för den

riktiga stämningen; den nordiska höstens starka färger, kulna luft och bleka solsken äro öfvertygande, om ock något idealiserande återgifna. Med slående natursanning är höstvädersrusket vid »Eckerö postbrygga» med dess våta broplankor framställdt. Omedelbarheten i iakttagelsen och den tekniska säkerheten i återgifvandet gör denna stämningsfulla tafla till ett konstverk af högt värde. Af öfrige landskapsmålare nämna vi hr *Th. Wænerberg*, hvars teknik dock är otillräcklig att motsvara hans ofta goda intentioner, hvarigenom hans landskap merendels erhålla något svagt och osäkert, som gör stort intrång på konstnjutningen och ger hans färger en viss stereotyp pregel. Bäst lyckadt synes oss hans »parti af slätten vid Haarlem» vara. Af öfriga landskapsmålare nämna vi hr *Ahlstedt*, som inom denna branche framträder mer till sin fördel än som figurmålare, samt fru *J. de Cock-Stigzelius*, hvars »byväg i Gasny» är ett godt stycke arbete.

Inom marinmålningen ha vi endast att nämna hr *O. Kleinek*, som på denna utställning framträder synnerligen till sin fördel. Hans tvänne mariner från norska kusten, aftonstämningar, samt månskensstycket från Normandie visa icke blott det aktningsvärda bemödandet att lemna endast det bästa möjliga ifrån sig, som städse kännetecknat hr Kleinehs konstnärskap, de bära äfven vittne om icke obetydliga tekniska framsteg under de senaste tiderna, om han också ännu ej kunnat bringa det fram till full illusion. Svagast synes han oss i återgifvandet af luftperspektivet; de nämda taflorna äro dock i hvarje fall högst förtjenstfulla arbeten.

Inom djurmåleriet har hr *F. von Wright* utstält några af sina kända fågelbilder, bland andra tvänne präktiga kungsörnar. För stillebensmålningen åter är den gamle, för våra konstförhållanden så varmt intresserade *W. Swertschkoff* den anmärkningsvärdaste representanten. Utställningarna af pasteller, akvareller och teckningar, af hvilka särskildt den förstnämda har att framvisa förträffliga saker, nödgas vi af brist på utrymme förbigå.

Då vi nu gå att gifva en kort öfverblick af utställningen af skulpturverk, hafva vi först att nämna banbrytaren i vårt land för plastikens sköna och svåra konst, hr *C. E. Sjöstrand*, som ännu med oförtröttad arbetslust står i ledet bland producerande konstnärer. Det är ett öde, som drabbat så godt som alla konstens banbrytare i vårt land, att de, såsom de förste, visserligen och med rätta uppburits af den första, tacksamma entusiasmen, men att de småningom måste se en yngre generation, för hvilken förhållandena äro gynsammare, växa dem öfver hufvudet. Sedan hr Sjöstrands framträdande har den plastiska konsten, lemnande sin ofta nog rent yttre och stereotypa anslutning till den i många väsentliga punkter missförstådda antiken, slagit in på nyare och såsom åtminstone vi tro friskare banor. En blick på hr Sjöstrands utstälda arbeten visar att han visserligen ingalunda sökt undandraga sitt konstnärskap, som inom sitt omfång omfattat snart sagdt alla

plastikens grenar, inflytelserna af en ny tid, men fjerran från de egentliga konsthärdarne, har han ej förmått sammansmälta dessa nya impulser med det gamla. Deraf förklaras att hans verk så ofta sakna den klassiska linieskönheten, utan att dock ega de nyares öfvertygande och stämningsfulla natursanning. Man betrakte blott hans »flicka med amorin» och hans liggande »Kyllikki» för att finna skäl för detta påstående, likaså flertalet af hans porträttbyster, hos hvilka bristen på lefvande naturlighet är lika märkbar; ett undantag härifrån utgör hans porträtt af Löfgren, en af utställningens bästa byster, der den aflidne konstnärens drag och karaktär på ett lefvande sätt fått sitt uttryck. Hr *W. Runebergs* tidigare, antikiserande riktning är representerad af hans »Psyche med dolken», ehuru redan här moderna inflytelser äro skönjbara. Detsamma gäller i ännu högre grad om den älskliga gruppen »Amor och Bacchus». Med sin staty »sexton år» har han helt och hållet stält sig i de moderna bildhuggarnes led. Här verkas stämningen genom den omedelbara natursanningen i uppfattning och utförande. Då man ofta hört anmärkningar om formernas oskönhet, magerhet och kantighet, till och med om felaktiga proportioner och onaturlig ställning, är det kanske ej ur vägen att påminna om, hurusom vår föreställning om den nakna kroppens plastiska skönhet i de allra flesta fall bildats endast genom anblicken af antika konstverk från antikens senare, sämre perioder, ytterst sällan genom den direkta anblicken af naturen. När det omdöme uttalas om ett modernt skulpturverk, att det är onaturligt, innebär detta i de flesta fall ej annat, än att formerna te sig annorlunda än man vant sig att finna dem i antiken. Oss synes att man bör hålla konstnärerna räkning för att de söka finna skönheten hos naturen, såsom den lefver omkring oss, äfven om de dermed till en början skulle stöta gamla, mer eller mindre konventionela föreställningar. Att den monumentala skulpturen ej är oförenlig med denna realistiska konstriktning visar på ett eklatant sätt Runebergs högväxta »Patria», en af figurerna till hans Alexandersmonument. Här möter oss en ädelhet i proportioner, ett lugn i hållningen, en storartad enkelhet i draperibehandlingen, men derjemte en osökt naturlighet i ställningen och klädnadens deraf beroende veckfall, ett lefvande, nästan individuelt drag i anletet, hvilket allt gör denna staty till det måhända främsta konstverk någon inhemsk bildhuggare åstadkommit. Större delen af dessa förtjenster ega äfven hans öfriga allegoriska figurer till Alexandersmonumentet, »Lux», »Labor» och äfven »Pax», ehuru denna sistnämda staty i mångt och mycket är de öfriga underlägsen. Hvad hans projekt till Alexandersmonumentet i dess helhet beträffar, synes det oss lida af ett betänkligt fel, i det nämligen det arkitektoniska elementet, som bör förefinnas ej blott i den egentliga piedestalen, utan bör göra sig gällande äfven i en väl afvägd öfver- och underordning af hufvudparti och bipartier samt uti det sätt, hvarpå det hela så att säga bygger upp sig, ej blif-

vit som sig bör tillgodosedt. Men just på denna rent arkitektoniska resning och sammanhållighet beror i ganska väsentlig grad det helas monumentala verkan. Företrädena och bristerna i sjelfva Alexandersstoden framgå klarast vid en jemförelse med hr J. Takanens skizz till samma stod. Runebergs bild kännetecknas genom vackrare proportioner — originalet var ju kändt för sin ståtliga, höga gestalt — Takanens Alexander är vida mer undersätsig, nästan borgerlig, men har derjemte ett nästan trohjertadt. välmenande tycke, som saknas hos Runebergs mindre uttrycksfulla figur. I sammanhäng härmed må nämnas att Takanens enkla piedestal gör hans skizz mera enhetlig eller om man så vill monumental, ehuru anmärkningar med skäl kunna göras såväl mot piedestalens nyktra och intetsägande proportioner och utsmyckning i öfrigt, som mot anbringandet af de fyra, skäligen betydelselösa lejonen deromkring. Af hr Runebergs arbeten återstår ännu att nämna hans ytterst karakteristiska, ehuru kanske något patetiska byst af Nordenskiöld samt skizzen till Pehr Brahes staty i Åbo, hvilken skizz dock ger föga föreställning om detta utmärkta och kraftiga konstverk, som ju nu raskt går sin fullbordan till mötes. Hr *J. Takanens* skizz till Alexandersmonumentet ha vi redan omnämt. Hr Takanen är afgjordt modern till sin konstuppfattning, och hans arbeten utmärka sig städse genom sitt omsorgsfulla, realistiskt trogna utförande. I »Rebecka», som allt fortfarande är konstnärens förnämsta arbete, höjes nämda företräde genom en fint karaktäristisk uppfattning af situationen. Slutligen omfattar utställningen ett större antal porträttbyster af hans hand, en del förträffliga, såsom den äldre i alla afseenden utmärkta bilden af J. W. Snellman, andra mindre goda, såsom bysten af prof. C. G. Estlander, der hvarken likhet eller karaktär tillfredsställande återgifvits. Vår mest afgjorda realist inom skulpturen är väl hr *V. Wallgren.* Man behöfver blott se hans nakna pojkfigurer med deras magra, kantiga former för att finna bekräftelse på detta påstående. Det omedelbara och så att säga ögonblickliga i uppfattningen och skizzerandet af situationen gifva dessa liffulla små bilder stort värde. Det är derför att beklaga. att hr Wallgren så sällan ger sig mödan att omsorgsfullare utarbeta sina bilder i detalj. Så lefvande än t. ex. hans »gosse, lekande med kräfta» är i det väsentliga, störes dock intrycket, då man ser de liflösa fötterna, hvars muskler synas fullkomligt oberörda af den kroppen beherskande rörelsen. I hr Wallgrens »Nadeschda» äro ej blott detaljerna, utan figuren i dess helhet lika flyktigt och slarfvigt behandlade; det är en i alla afseenden svag och otillfredsställande staty, som vi för konstnärens egen skuld önskat bort från utställningen, så mycket hellre som han i sin utomordentligt karaktäristiska byst af Strindberg, ett af de bästa porträtt på utställningen, samt i den med lif och finhet modellerade »Näckrosen» visat sig vara en skulptör af mindre vanlig begåfning. Hr *R. Stigells* bästa arbete på utställningen är den ener-

giskt uppfattade och realistiskt utförda bysten af »en arbetare». Deremot är hans »slafvinna» en obehaglig och illa gjord modellfigur, hvarken realistisk eller något annat. Bland öfriga skulpturverk omnämna vi slutligen en väl modellerad porträttbyst af fröken *S. af Forselles*.

Af största intresse är den synnerligen talrika utställningen af arkitekturritningar, som bär ett vackert vittnesbörd om våra arkitekters lefvande intresse för sin konst. Sedan Engels dagar, då landets förnämsta institutioner skulle erhålla värdiga byggnader, har väl också ingen tidpunkt varit så gynsam för arkitekter i vårt land, som sistförflutna decennium, då Helsingfors med nästan amerikansk snabbhet börjat utveckla sig till en stor stad. Arkitekterna hafva här haft det yppersta tillfälle att visa sin talang, att ådagalägga huru de följt med sin konsts utveckling i kulturländerna, att gifva åt landets hufvudstad en europeisk och vacker fysionomi. Större delen byggnadsföretag äro naturligtvis af privat natur; dock har under dessa år ingalunda saknats offentliga byggnadsföretag, delvis af högst betydande dimensioner. Äfven i landsorten har under detta decennium rest sig månget anmärkningsvärdt byggnadsverk, förnämligast kyrkor. Vi beklaga att vi ej äro i tillfälle att egna den intressanta utställningen den uppmärksamhet i detalj, som den förtjenade, utan måste nöja oss endast med några antydningar om hvad som synts oss anmärkningsvärdast.

Då ha vi att främst nämna ritningarna till Finlands ständerhus, emedan de ej blott äro de yppersta på utställningen, utan derjemte det yppersta vårt lands främsta arkitektoniska snille, *Frans Anatolius Sjöström*, frambragt. Som kändt slutade han sina dagar samma dag konstexpositionen öppnades, den 1 aug., endast 45 år gammal. Under de senaste tolf åren har han verkat såsom lärare i arkitektur vid härvarande polyteknikum, och det är med fullt berättigande man kan påstå att den riktning, vår byggnadskonst under sista decenniet tagit och hvarom hans elevers utställda arbeten bära det vackraste vittnesbörd, till en god del är att tillskrifvas hans inflytelserika läraréverksamhet. Sina egna arkitektoniska studier bedref han vid Fria konsternas akademi i Stockholm, der han stod under omedelbart inflytande af en så eminent, så rikt begåfvad och impulsgifvande konstnärsnatur, som F. W. Scholanders. De impulser och vyer han fick under dennes ledning utvidgade han under en tre års studieresa i utlandet, förnämligast i Tyskland och Italien. Med vaket sinne satte han sig in i förgångna tiders byggnadskonst, men främst i de ideer, som besjäla nutidens. Vår tid med sina invecklade förhållanden, sina komplicerade behof och mångfaldiga, ofta svårförenliga fordringar inom såväl det privata, som offentliga lifvet måste naturligen pålägga arkitekten alldeles egendomliga betingelser. Någon stil i den stränga bemärkelsen att, såsom vid antikens eller medeltidens tempelbyggnader, den konstruktiva prin-

cip, som beherskar byggnadsverket i dess grunddrag, med nödvändighet bestämmer äfven den yttre arkitekturen, har vår tid ej och kan ej ha, då i regeln samma byggnad skall tillgodose de mest olika behof, som oftast fordra en högst invecklad fördelning af grundplanen. Den nutida arkitekten har att med tillgodoseende af alla möjliga yttre betingelser, såsom terrängens beskaffenhet, penningetillgångar, bekvämlighetens fordringar m. m., såväl bringa rumfördelningen i en organisk ordning, så att de salar, som bäst uttrycka byggnadens ändamål, äfven bli de arkitektoniskt dominerande, kring hvilka de öfriga klart grupperas i inre sammanhang, som ock att se till att denna inre organism klart och skönt uttalar sig i den yttre arkitekturen. För att väl kunna lösa denna så kombinerade uppgift måste arkitekten vara i besittning af klart, praktiskt förstånd i förening med en i hög grad konstnärlig fantasi. I hvilken grad Sjöström egde dessa båda egenskaper visar en blick på hans trenne projekt till ständerhus. Såväl i de tvenne tidigare ritningarna till ett hus för tre stånd, som i den senaste för fyra stånd stå grundplanerna i afseende å konstnärlig klarhet i anordningen öfver allt beröm. Med denna reda i grundplanens disposition korresponderar på ett harmoniskt sätt den yttre fördelningen af väggytorna, hvilkas dekorativa utsmyckning derjemte är i hög grad originel och fantasirik. Vid fasadernas dekorering förfara som kändt vår tids arkitekter i högsta grad eklektiskt, i det de utan betänkande sammanställa element från de mest olika byggnadsstilar. Vid betraktande af de uppgifter, som merendels föreläggas arkitekterna, bör detta förfarande ej fördömas; det är blott den fara för handen, att en sådan frihet lätt förleder den med mindre skönhetssinne begåfvade till en betydelselös, oskön svulst i dekoreringen eller tvärtom till en torftig, fantasilös magerhet, hvardera ytterligheterna lika okonstnärliga. Just i den yttre dekoreringen visar sig måhända påtagligast Sjöströms stora, konstnärliga takt; hans ornamentering är kraftig, vacker och fantasirik utan att vara öfverlastad eller sökt; i hans senaste stora ständerhusritning har han med användande af renässansens rika dekorativa element åstadkommit en fasad af imposant verkan. Här ofvan framhållna företräden tillkomma i högre eller lägre grad alla Sjöströms arbeten, bland hvilka vi framhålla hans originela träkyrka i Kronoborg; den icke mindre originela ryska kyrkan i Kexholm, i förträffligt uppfattad och använd byzantinsk stil, karaktärsbyggnaden på Malmgård i nordfransk eller holländsk renässance samt den till grundplan och dekorering lika lyckligt genomförda ryska gymnasiibyggnaden, hans ritningar till privathus att förtiga.

Vår andra arkitekt af betydenhet är hr *C. Th. Höijer*, det »Grönqvistska stenhusets» arkitekt. Hr Höjer har namn om sig att vara vår främste arkitektoniske dekoratör och säkert är att hans fasader ej kunna undgå att ådraga sig allmänhetens uppmärksamhet genom sin rikedom och sitt präktiga utseende; på

oss har dock Sjöströms måttfulla genialitet i dekoreringen gjort ett djupare intryck. Hr Höijers förnämsta arbete på utställningen äro hans ritningar till byggnad för Konstföreningen och Föreningen för konstfliten i Finland, hvilken byggnad med sin imposanta fasad kommer att blifva en af de förnämsta prydnaderna i Helsingfors. Det ytterst svåra problemet om rumfördelningen synes oss i det stora hela vara synnerligen lyckligt löst, trappuppgången ser ut att blifva af magnifik verkan; endast den stora, med den öfriga byggnaden ej fullt organiskt sammanvuxna föreläsningssalen med dess tre kalla väggar synes oss ej fullt tillfredsställande placerad; äfven kunde anmärkas frånvaron af ett med denna sal direkt kommunicerande rum för föreläsaren. I betraktande af uppgiftens svårigheter äro dock dessa anmärkningar af föga betydenhet. Hr *C. G. Nyström* har utstält sina ritningar till byggnad för Finlands statsarkiv; fasaden är synnerligen vacker i ädel renässans; att i den spåras inflytelsen från Engels byggnadsverk, särskildt universitetsbiblioteket, länder arkitekten blott till beröm; man ser att det ingalunda är någon slafvisk imitation utan ett fullt medvetet och fritt anslutande till goda förebilder. Mindre lyckade synas oss fasaderna till realskolehuset vara.

Af öfriga utstälda arbeten omnämna vi hr *S. Gripenbergs* eskiss till ett teaterhus, ett arbete af stor förtjenst, om ock korridorerna synas oss något för knapt tilltagna, den aflidne arkitekten *A. H. Dahlströms* ritningar till Finlands banks byggnad, massiv och tung i formerna men ej utan en viss imposant verkan, den likaledes aflidne *E. Lagerspetz'* i många hänseenden utmärkta ritningar till Nylands bataljons officers- och soldatkaserner, ett vittne om att i honom en mindre vanlig förmåga gick förlorad, samt hr *Th. Deckers* smakfulla ritning till kyrka för Tammerfors. Eljes visar denna ritning, likasom de öfriga ganska talrika ritningarna till kyrkobyggnader, att denna gren af byggnadskonsten ej är våra dagars förnämsta intresse på arkitekturens gebit. Vår praktiska tid skyr att uppoffra några betydande summor på tempelbyggnadens ideela konst, liksom den i allmänhet saknar sinne för detta slags, mera genom proportioner än dekorationer verkande arkitektur. — En granskning af ritningarna till privata boningshus, vid hvilka det yttre, dekorativa elementet utgör en väsentlig beståndsdel, måste denna gång lemnas derhän. Vare blott sagdt att just dessa ritningar lemna det vackraste beviset såväl på Sjöströms inflytande som lärare, som på hans elevers förmåga att förstå och bringa till användning de impulser han meddelade dem.

Slutligen några ord om de ritningar, som utstälts af öfverstyrelsen för allmänna byggnaderna. De anmärkningsvärdaste äro skolhusritningarna. Vi vilja ej bestrida att de efter dessa ritningar uppförda byggnaderna äro bekväma och lämpliga för sitt ändamål; deremot synes det i vårt kalla klimat ej vara alldeles praktiskt att placera fest- och bön- samt gymnastiksalarne så, att

de ha så godt som uteslutande kalla väggar omkring sig. Okonstnärligt är det afgjordt, att anbringa fest- och bönsalen, som sjelffallet borde vara den arkitektoniskt mest dominerande delen, vare sig i en skild byggnad, förenad med det egentliga skolhuset genom en smal gång, såsom i normalskolan och öfriga efter samma mall gjorda byggnader, eller i ändan af en gårdsflygel, såsom i svenska fruntimmerskolan härstädes. Den sistnämda skolbyggnaden trotsar äfven deri all konstnärlig byggnadskonst, att gatufasaden med dess tre oproportionerligt kolossala utsprång, hvarpå dock slösats rikligen med man kunde säga monströsa dekorationer, bakom sig hyser endast så arkitektoniskt betydelselösa partier som korridorer, trappor och samlingsrum. Någon konstnärlig lösning har skolbyggnadsarkitekturen genom öfverstyrelsens arbeten ej fått.

Att emellertid arkitekturens monumentala konst har en framtid i vårt land, framgår på det evidentaste sätt af utställningen. Det antal yngre arkitekter, hvilkas delvis förtjenstfulla arbeten vi tyvärr här ej haft tillfälle att ens omnämna, hafva med rätta fäst vid sig de vackraste förhoppningar, hvilka det tillhör dem att ej låta komma på skam.

—nn—

Bref från Bonn. Redan vid stiftelsen af universitetet i Bonn år 1818 var den klassiska filologin väl representerad vid denna högskola, för att ej nämna andra, genom Welcker, Aug. Wilh. von Schlegel och sedan 1823 äfven genom den berömde Niebuhr. Den af desse män omfattade reala och estetiska sidan af den klassiska filologin utgör likväl ej grunddraget i de nuvarande representanternas studium och lärareverksamhet. Den nu herskande riktningen går närmast tillbaka till Friedrich Wilhelm Ritschl, som verkat i Bonn under åren 1839—1865, och sedan sistnämda år till sin död 1876 i Leipzig samlat ett stort antal lärjungar kring sig.

Hans hufvudsakligen på Plautus och den äldre latiniteten riktade verksamhet, som kan betecknas såsom en på »grammatisk-kritisk grundval historiskt rekonstruerande», har blifvit upptagen och fortsatt främst genom hans lärjunge *Franz Bücheler*, som måste betraktas såsom en bland de förnämste nu lefvande latinister. Såsom föreläsare är han ovanligt framstående. Visserligen går han t. ex. vid interpretation af Plautus långt utom det egentliga ämnet, men hvad han anför är så instruktivt och framställes på ett så lifligt och åskådligt sätt, att det rikhaltiga materialet ej verkar tröttande och förvirrande, hvilket helt säkert blefve fallet vid en i vanlig katederton docerande framställning. Bevisföringen är i hög grad metodisk och stöder sig på ett beundransvärdt rikt material. Allt är beräknadt på att för studenten på en gång vara en förebild för och väckelse till egna forskningar. Hvad man med säkerhet öfver en sak kan påstå, och

hvad åter beror på mer eller mindre sannolika antaganden, eller hvad ännu fordrar en noggrann undersökning, anges alltid tydligt och klart. Intet bländverk och inga fraser. Textkritiken är för Bücheler ett vigtigt ögnamärke, men den utöfvas med stor besinningsfullhet och med afsigtlig opposition mot det på vissa håll, isynnerhet inom den holländska skolan öfverhandtagande konjekturmakeriet. Bücheler har såsom princip uppstält att man bör göra en noggrann skilnad mellan upptäckten att ett ställe är förderfvadt eller förfalskadt och uppställandet af ett botemedel (konjektur) derför. »Af tjugu konjekturer är kanske en riktig». Man kan derför äfven höra honom yttra: »Detta är uppenbart oriktigt, men hvad som bör sättas i stället, vet jag tillsvidare ej». Då han uppställer en konjektur — och med den utomordentliga språkkännedom han besitter och den metodiska noggrannhet, hvarmed han förfar, kan det vara honom oftare tillåtet än en annan — äro hans förbättringsförslag ofta evidenta eller af slående sannolikhet. Studenterna hysa utomordentlig beundran för Büchelers filologi, en beundran som nästan går för långt. Ej såsom skulle hans uppfattning innebära en missriktning, men då han med sin fackverksamhet predominerar, blir den reala sidan af filologin af studenterne tillbakasatt.

Att filologerna egna den största och en nästan uteslutande uppmärksamhet åt den kritiska och grammatisk-rekonstruerande filologin beror äfven på den framställning af den filologiska vetenskapens väsen och uppgift, som i offentliga föreläsningar öfver detta ämne lemnas af en annan professor i klassisk filologi, *Hermann Usener,* som här vanligen ställes vid sidan af Bücheler. Enligt Useners något egendomliga åsigter är filologin ej en sluten historisk vetenskap, utan en i kritik och exeges bestående *konstutöfning,* uppbygd på lefvande sjelfförvärfvad språkkännedom. Filologen är en pionier för historikern. Filologin är ett organon för alla historiska vetenskaper (historie, teologi, juridik). Men för att med säkerhet kunna utöfvas måste filologin förbindas med kännedomen af ett folks nationela, historiska lif på alla områden. Genom en sådan deduktion bringar Usener åter, liksom andra systematiker på detta område, inom omfånget af den filologiska vetenskapen utforskandet af det andliga lifvet på alla områden hos romarne och grekerne. Genom denna något invecklade tankegång uppställes filologin först såsom en konst, hvilken ej kan utöfvas utan kännedom af det antika lifvet; denna kännedom är sålunda blott ett *medel* för den filologiska konstutöfningen, ej filologins ändamål. Men å andra sidan är det antika lifvet på samma gång det område, hvarpå filologin riktar sin verksamhet. Slutsumman blir i alla fall, att filologin består i grammatisk insigt, kritik och interpretation. För öfrigt förenar Usener i sin personlighet mycken friskhet och ursprunglighet. Hans vyer äro vidsträckta, hans föredrag är kraftigt och framarbetas, synbarligen

utan förberedelse i form och detalj, i katedern inför åhörarens ögon.

Eloquentiae professorn *Eduard Lübbert* har jag varit i tillfälle att höra endast i en för examen beräknad kurs i grekiska statsantikviteter. Genom väl valda hänvisningar till källorna och citat derur, förstår han att intressera åhörarena för auktorerna och leder dem att omedelbart ur dem söka sitt vetande. Genom upprepningar eller framställande af samma sak i olika vändningar söker föreläsaren inpregla fakta i åhörarenas minne — hvilket ej synnerligen bidrager till föredragets skönhet. Framställningen är för öfrigt enkel, derjemte stundom beräknad på att framkalla munterhet i auditoriet, — något som äfven förekommer vid andra föreläsningar.

Till eloquentieprofessorns åligganden hör äfven att vid universitetets regelbundet återkommande fester uppträda såsom talare. Vid ett sådant tillfälle i slutet af semestern höll prof. Lübbert, efter några få inledande ord till hans tyska majestäts ära ett föredrag öfver Aeschylus, hvilket utmärkte sig genom ett högstämdt innehåll och en ovanlig formfulländning. Den derpå följande prisutdelningen med anledning af inlemnade täflingsskrifter förkunnades för samtliga fakulteter på latinska språket genom samme professor, som i detta språks muntliga bruk eger en alldeles ovanlig förmåga.

I viss mån en motsats till Bücheler och Usener såväl genom sitt framställningssätt, som genom föremålet för sina studier och föredrag är representanten för romersk och grekisk historia *Heinrich Nissen.* Föredraget, som är på det sorgfälligaste utarbetadt, framsäges på ett lågmäldt, saktmodigt sätt. men man finner att en man och tänkare står bakom ordet. Nissen utmärker sig genom en ovanlig klarhet, reda och öfversigtlighet i framställningen, hans omdömen äro skarpa, träffande och tillika välgrundade. Så vidt jag kunnat förstå, står han i en viss motsats till den genom Th. Mommsen representerade hyperkriticismen, och det kan väl ej fela att han småningom bildar en skola omkring sig.

I sammanhang med studiet af klassisk filologi bedrifves vid en del tyska universitet äfven sanskritstudier. För denna vetenskap eger universitetet i Bonn en framstående representant i *Aufrecht;* likväl hör studiet af sanskrit åtminstone bland de klassiska filologerna till undantagen.

Deremot har en annan vetenskap, som äfven med rätta räknas till området för den klassiska filologin, allt sedan universitetets stiftelse omfattats med intresse. Det är den klassiska arkeologin, främst skulpturen. Den förutnämde Welcker, som i Rom studerat arkeologi i ett väckelserikt umgänge med arkeologer och konstnärer, grundade såsom förste professor i arkeologi i Bonn det akademiska konstmuseet härstädes, hvilket sedermera under Otto Jahns och för närvarande under R. Kekulés insigtsfulla led-

ning allt vidare utvidgats, så att det numera utgör en bland de rikaste af likartade universitetssamlingar. Originalen äro få och mindre betydande, några byster, dubbelhermer, terracotta arbeten, vaser m. m. Sitt egentliga värde och sin betydelse får museet af de till mer än 700 uppgående gipsaftrycken af statyer, statyetter, byster, reliefer och dylikt från alla perioder af den antika skulpturen: från lejonporten i Mykenæ till de romerska kejsarhufvudena. Några exemplar af egyptiska, assyriska och indiska skulpturer och ett större antal prof på etrurisk konst lemna ett välkommet tillfälle till jemförelse. Föremålen äro i historisk följd grupperade i sex ljusa och rymliga salar, dock så att det estetiska intresset med stor skicklighet tillgodoses. Den konstnjutning och det tillfälle till en djupare, lifligare uppfattning af antiken, som en sådan samling erbjuder, synes ej heller af den filologiske studenten underskattas.

Äfven med epigrafik kan filologen göra en omedelbar, praktisk bekantskap genom den rätt betydande samlingen af i Rhentrakten uppgräfda graf- och votivstenar från romartiden. Han har tillfälle att under e. o. professor *Josef Kleins* sakförståndiga ledning taga förträffliga aftryck af dessa inskrifter genom att breda fuktadt, oglättadt papper öfver stenarna och dugtigt bearbeta pappret med sin klädesborste. Då pappret torkat, har han ett hållbart, ytterst noggrant aftryck af inskriften, som nu endast tarfvar sin förklaring, hvarvid han äfven har professorns handledning. En sådan handledning är ej af ringa betydelse nu mera, då inskrifterna uppträda i jembredd med auktorerna som vigtiga källor för den historiska kunskapen om forntiden. Deremot finnes ej i Bonn någon egentlig tillgång till grekiska och romerska handskrifter, men genom en rikhaltig samling afbildningar och facsimiler söker universitetet ersätta denna brist. Genom föreläsningar lär studenten känna de grekiska bokstäfvernas och tecknens form och historia från de äldsta nu funna inskrifternas tid ända till tryckerikonstens uppfinning, och då läseöfningar dermed äro förbundna, vinner han sålunda denna för den klassiska filologen nära nog oumbärliga färdighet att läsa och till deras ålder ungefär bestämma de codices, i hvilka de gamla författarena blifvit åt oss bevarade.

Så stor betydelse de offentliga föreläsningarna ega för den unge filologens utbildning, utgör dock *det filologiska seminariet* den egentliga härden, der han uppfostras till sjelfständig vetenskaplig verksamhet. Så väl professorer som studenter lägga en stor vigt på denna inrättning, och de senare betrakta det som en stor lycka att blifva upptagna som ordinarie medlemmar i seminariet. Ordinarie medlemmarna intagas på grund af till vederbörande professorer inlemnade profarbeten och äro endast tio. I proseminariet deremot är antalet obegränsadt, om ock blott ett färre antal har tillfälle till aktiv verksamhet. Denna består i öfversättning och tolkning på tyska af en grekisk eller romersk författare, hvar-

vid den yttersta noggrannhet måste iakttagas. I det egentliga seminariet sker samma sak på latin, af hvilket språk medlemmarna med temlig färdighet betjena sig. Intet resonnerande hit eller dit förekommer. Isynnerhet är Bücheler ytterst sträng, och interpreten befinner sig ständigt i en verklig press. Sällan riktas en fråga till någon annan af medlemmarna; genom väl anbragta frågor ledes interpreten på ett verkligt pedagogiskt sätt att finna det riktiga, om det sedan gäller en tolkning eller en konjektur. Med de senare iakttager dock Bücheler, enligt sin förut nämda princip, stor försigtighet. Professorn är sjelf väl förberedd, och tål ej heller att interpreten betjenar sig af några åsnebryggor genom åberopande af grammatiker eller lexika. Att någon citerat en grammatik torde knappast förekomma; någon gång kan man deremot höra att interpreten i sin vånda åberopar ett vanligt lexikon, men då tillrättavisas han med ett: *tu ipse melius scribe lexicon* (skrif sjelf ett bättre lexikon)! Det gäller att bestyrka hvarje påstående med citat ur auktorerna sjelfva, i andra rummet ur skolier och utförliga thesaurer.

Omvexlande härmed affatta medlemmarna enligt anvisning arbeten med anslutning till någon författare eller literaturgren. Dessa arbeten granskas af professorn och af en för hvarje gång utsedd opponent. Vid disputationens början lemnar professorn en exposé öfver innehållet, så att äfven öfriga medlemmar kunna följa med disputationen, i hvilken de dock enligt sakens natur ej stort deltaga.

Seminariet förfogar öfver tvenne stora salar och ett ej obetydligt bibliotek, innehållande de bästa editioner af auktorerna och de för filologiska studier vigtigaste arbeten på den klassiska filologins alla områden. Seminariisalarna och biblioteket äro öppna för ordinarie medlemmarna hela dagen om, för medlemmarna af proseminariet under vissa timmar. En sådan lätt tillgång till nödig literatur verkar naturligtvis i hög grad befordrande på studierna.

Huru högt studenterna skatta denna fördel kan man bland annat finna deraf, att den här befintliga »Verein für klassische Philologie», en fullkomligt fri studentförening, i sina statuter bestämmer: »Jedes ordentliche Mitglied ist gehalten von seinem zweiten Studiensemester ab das Proseminar zu besuchen und vom Ende seines ersten Proseminarsemesters ab bis zum siebenten Studiensemester sich um Aufnahme in das ordentliche philologische Seminar zu melden».

För öfrigt söker den klassisk-filologiska föreningen arbeta på en ömsesidig väckelse och förkofran i studiet af den klassiska filologin derigenom att hvarje kneipafton inledes med ett föredrag öfver något ämne från denna vetenskap, hvilket föredrag sedan underkastas en kortare diskussion. Föredragen stå oftast i sammanhang med de uppgifter, som i seminariet af den föredragande behandlas, eller utgöra förarbeten till hans blifvande dis-

sertation. Förträfflig är den inrättning, att föreningens medlemmar bilda läsecirklar på tre à fyra personer, hvilka under ledning af en äldre student eller om möjligt en doktor sysselsätter sig par timmar i veckan med vanligen kursorisk läsning af en grekisk eller romersk författare. Derigenom utvidgar studenten på ett jemförelsevis säkert och snabt sätt sin kännedom af literaturen. Detta är för honom såväl ur rent vetenskaplig synpunkt vigtigt, som äfven derför att för doktorsexamen inga bestämda kurser fordras, utan kännedom i allmänhet af literaturens förnämsta alster, förmåga att förstå lättare arbeten såväl på latin som grekiska, äfvensom det vigtigaste af literaturhistoria, antikviteter o. s. v. Hvad som står i sammanhang med dissertationen bör han framför allt känna. Man finner lätt att studenten såsom bekvämare föredrager att läsa bestämda kurser, men för hans sjelfständiga utveckling är dock den bestående anordningen mera fruktbringande. I öfriga discipliner, historia och filosofi, äro fordringarna obetydliga, och i matematik och fysik uppfriskar doktorskandidaten vanligen sina kunskaper från priman eller sekundan på gymnasiet. I sitt specialämne stå derför de unga doktorerna betydligt öfver våra filosofiekandidater, men i omfattande kunskaper, allmän bildning, och moget omdöme vanligen under.

Vår filosofiekandidatexamen motsvaras såväl med afseende å praktisk betydelse som med afseende å den detaljerade kunskap, som dervid fordras, af den så kallade statsexamen. Om examinanden disputerat i latin eller i grekiska, behöfver han ej affatta något skriftligt arbete i dessa ämnen, men underkastas en noggrann muntlig pröfning deri. Vill han erhålla kompetens till statstjenst äfven i något annat ämne, måste han skrifva en afhandling öfver uppgifvet tema och derjemte undergå muntlig pröfning. Statsexamen betraktas långt mera än doktorsexamen såsom en *examen rigorosum*, och det kan ej förnekas att ett inpreglande i minnet af en stor massa fakta för examen måste förefalla motbjudande för den, som redan någon tid sysselsatt sig med sjelfständiga forskningar.

Det är obestridligt att studiet af den klassiska filologin blomstrar vid universiteten i Tyskland, och orsakerna dertill finner man lätt. Vid universiteten finnas för denna vetenskap talrika och dugliga lärarekrafter, samt en förträfflig och tillräcklig läromateriel; den klassiska filologin har en gammal tradition för sig och åtnjuter bland den bildade allmänheten stor aktning; åt latinska och grekiska språken är ett stort timantal i gymnasierna anslaget, och i följd deraf äro äfven ett stort antal lärare i dessa språk nödiga.

Man skulle vänta att den tyska studenten, då han tager ihop med studiet af klassisk filologi, genom den grundliga gymnasialundervisningen i detta ämne stode vida öfver våra studenter. Detta är dock mindre fallet, än man vore böjd att tro, särskildt i fråga om latinet. Det är väl sant att blott få af de

från våra lyceer utdimitterade ha förmåga att utan större svårighet förstå en enklare latinsk text, något som dock ej vore omöjligt att ernå, om man vid undervisningen lade an derpå, men å andra sidan äro, efter hvad jag af tyska studenter hört, vidpass hälften af de tyska abiturienterna likaledes redlösa, om de få en obekant latinsk text för sig. Den vetenskaplighet, med hvilken de tyska ynglingarne redan på gymnasiet få göra bekantskap i fråga om klassisk filologi, äro de ej mogna för; åtminstone äro frukterna deraf obetydliga. Jag kan ej värja mig för den tanken, att för mycken tid användes i de tyska gymnasierna på latinet, en tid som med större fördel kunde egnas åt andra ämnen, särskildt de reala, ty hvad dessa beträffar hafva de tyska filologerna, så vidt min erfarenhet sträcker sig, föga insigt och än mindre intresse.

Bonn, i augusti 1885.

I. A. Heikel.

Om tillgodogörandet af våra födoämnen.

Att vi för att lefva måste äta är en så banal sanning, att den ej här behöfver närmare utvecklas. För att vår föda i längden skall kunna uppehålla lifvet, bör den, såsom erfarenheten lärt oss, innehålla ämnen tillhörande följande fem hufvudgrupper: 1) ägghviteämnen, 2) fett, 3) kolhydrater, det är socker och stärkelseartade ämnen, 4) vatten, 5) vissa oorganiska ämnen, som man plägar sammanfatta under namnet askbeståndsdelar. Af dessa äro ägghviteämnena och askbeståndsdelarne oundgängligen nödvändiga och kunna icke på något sätt umbäras. Kroppen behöfver oupphörligt ägghvita; får han icke dagligen i födan en viss mängd deraf, så tager han ägghvita från sin egen substans och aftynar i följd häraf småningom; berg af fett och kolhydrater kunna icke hindra kroppen från att, vid brist på ägghvita i födan, slutligen dö — hungersdöden. Det samma gäller om askbeståndsdelarna; en föda, som innehåller huru rikliga mängder som helst af ägghvita, fett och kolhydrater, blir i längden otillräcklig, om den icke i tillbörlig mängd innehåller de nödvändiga askbeståndsdelarna.

Teoretiskt taget skulle vi kunna undvara fett och kolhydrater, om vi blott finge tillräckligt ägghvita och askbeståndsdelar. Men en sådan diet skulle ej bekomma oss väl: för att hålla kroppen vid makt behöfde vi i detta fall, såsom erfarenheten visat, så pass stora mängder ägghvita, att vår matsmältningsapparat, sådan den nu en gång är, snart nog skulle säga upp kontraktet. Den för kroppen nödvändiga mängden af näring skulle ej kunna ordentligt smältas och upptagas i blodet, utan en stor del af ägghviteämnena såsom osmälta och ouppsugade rester med exkrementerna onyttigt bortföras från tarmarna. Äfven andra, lika tungt vägande omständigheter tala emot att från födan utesluta fettet och kolhydraterna, och vi måste derför jemte ägghviteämnena också använda dessa. Nu hör det till saken att kolhydrater och fett i ganska vidsträckt mån kunna

träda i stället för hvarandra; vi veta ju att de i vildt tillstånd lefvande köttätande djuren förtära endast ytterst obetydligt kolhydrater och att å andra sidan de växtätande djuren konsumera relativt ganska litet fett. För oss menniskor är det dock, såsom alla tiders erfarenhet nogsamt ådagalagt, lämpligast att blanda begge, ty endast så blir det arbete vi pålägga vår matsmältningsapparat någorlunda jemnt fördeladt på dess olika afdelningar; för mycket fett eller för mycket kolhydrater i födan åstadkomma alltför lätt betänkliga rubbningar af matsmältningsorganens normala verksamhet.

Huru mycket af de olika arterna af näringsämnen bör vår kropp dagligen erhålla, för att födan skall kunna anses vara tillfyllestgörande? Vår tids förnämste auktoritet i detta hänseende, professor Carl Voit i München, uppställer på grund af ett vidsträckt och omsorgsfullt studium af alla hithörande förhållanden följande dagsrationer för en fullvuxen, icke öfvermåttan starkt arbetande man:

ägghvita	118 gram;
fett	56 gram;
kolhydrater	500 gram.

Dock bör anmärkas att Voit i denna kostsats tagit så litet fett som möjligt, emedan detta är ett i förhållande till kolhydraterna dyrt näringsämne; der de ekonomiska förhållandena sådant tillåta, kan man trygt taga icke obetydligt mera fett och proportionsvis minska mängden af kolhydrater; härvid bör beaktas att i födan en del fett ungefär är lika värd som två delar kolhydrater.

Vid uppgörande af en kostordning behöfver i allmänhet intet särskildt afseende fästas vid askbeståndsdelarna, emedan vi i de födoämnen vi vanligen förtära få nog och mer än nog af dem, utan att vi derom behöfva bekymra oss. Om vattnet gäller det samma. Vårt dagliga behof af vatten kan ej fullt skarpt fastställas, emedan det är beroende af kroppens vattenförlust, och denna åter på en mängd olika omständigheter. I regeln står oss till buds så mycket vatten vi behöfva; vid brist på vatten hjelper det ej att fysiologin lärer att så och så mycket vatten dagligen är nödvändigt för kroppens underhåll: *ultra posse nemo obligatur.*

Men jag återgår till de organiska beståndsdelarna af fö-

dan, ägghvita, fett och kolhydrater. Vi förtära sällan eller aldrig dessa i rent tillstånd, utan mestadels blandade dels med hvarandra, dels med för kroppen onyttiga ämnen. Genom ytterst flitiga arbeten har man bestämt den kemiska sammansättningen af alla möjliga födoämnen, både från växtriket och från djurriket, och det allmänna resultatet deraf är att de animaliska födoämnena innehålla hufvudsakligen ägghvita och fett, de vegetabiliska åter ägghvita, fett och förnämligast kolhydrater. Ingenting borde då vara enklare, än att uppställa en lämplig matordning: man ser blott efter huru mycket af olika födoämnen man bör taga för att erhålla de af Voit postulerade 118 gram ägghvita, 56 gram fett och 500 gram kolhydrater. Gälde det att göra upp en kostordning för anstalter, der födan bör blifva så billig som möjligt, så skulle man derjemte hafva att jemföra födoämnenas kemiska sammansättning, det är deras halt af närande beståndsdelar, med deras pris, och hela saken vore jemförelsevis ganska lätt afgjord, isynnerhet som flere dylika sammanställningar redan utgifvits af trycket.

Men frågan är likväl på långt när icke så enkel, som den vid första ögonkastet ser ut att vara. Vid redogörelsen för de integrerande beståndsdelar, som vi nödvändigt måste finna i vår föda, hafva vi helt och hållet förbisett en, som dock eger en synnerligen stor betydelse. Det är de ämnen, som åt födan gifva dess lukt och smak. Om vi i tillräckliga mängder taga ren ägghvita, till exempel väl uttvättadt fibrin, ren stärkelse, rent fett och alla de salter, som äro nödvändiga i födan, så hafva vi en blandning, som icke tilltalar vår matlust och som vi endast i yttersta nödfall kunna besluta oss att förtära. Och dock finnes deri allt hvad vi behöfva, utom ett: något som ger smak åt denna föda och gör att den tilltalar oss. Vi må icke tro att denna motvilja mot en dylik föda har sin orsak i den mer eller mindre civiliserade menniskans njutningsbegär och att den således skulle bero på dålig uppfostran eller dålig vana. Långt derifrån; vi se hos djur alldeles enahanda förhållande: en fullständigt smaklös föda förtäres icke, äfven om den innehåller allt hvad försöks-djuret behöfver; det dör hellre hungersdöden, än det förmår sig att i längden hålla ut med en slik föda.

Allt hvad åt vår föda ger smak och lukt, som gör den för oss angenäm och behaglig, kalla vi *njutningsmedel.* Det är till en stor del njutningsmedlen, som betinga ett födoämnes

högre eller lägre pris. En af våra dyraste rätter är i förhållande till dess näringsvärde buljongen; man har beräknat att för de der ingående närande beståndsdelarna betalas icke mindre än 86 gånger deras näringsvärde, om man såsom enheter vid beräkningen väljer de billigaste pris, till hvilka man kan köpa ägghvita, fett och kolhydrater. Men vi förtära icke buljongen för dess näringsvärde eller rättare sagdt för dess halt af närande beståndsdelar, utan just för de deri innehållna smakande och luktande ämnena. Skulle buljongen således icke hafva någon annan uppgift än att kittla gommen? Ingalunda; buljongen har tvärtom en mycket stor betydelse för vår näring, ty just genom sin halt af nyssnämda ämnen verkar den såsom ett kraftigt retmedel på magsäcken, framkallande en riklig afsöndring af den vigtiga matsmältningsvätska, som kallas magsaft. Det samma är fallet med alla våra så kallade njutningsmedel i deras betydelse för vår näring: de förmå i högre grad än de egentligen närande beståndsdelarne af födan att bringa vår matsmältningsapparat i verksamhet.

Njutningsmedlen hafva således en djup fysiologisk uppgift, och vid uppgörande af en kostordning är det vår skyldighet att icke förbise detta förhållande, om ock dess värde ej kan uttryckas med siffror. Att man äfven kan gå för långt i användningen af njutningsmedel behöfver knappast anmärkas, men att missbruk äro möjliga bör ej utgöra skäl mot ett förnuftigt bruk, isynnerhet då detta, såsom i förevarande fall, är alldeles nödvändigt.

Innan vi lemna frågan om njutningsmedlen, böra vi ännu erinra oss en vigtig omständighet, nämligen nödvändigheten af omvexling i födan. Äfven den bästa föda, de mest läckra rätter blifva oss obehagliga, tilltala icke vår aptit, om vi alltför ofta nödgas förtära dem. För att kroppen skall i sig kunna upptaga en tillbörlig mängd näring, är det således af stor vigt att maten skall erbjuda en lämplig variation. Det är här icke frågan om läckra och dyrbara rätter; det gäller endast att med förstånd tillreda maten, och af det billigaste material kunna en stor mängd olika rätter sammanställas, såsom hvarje kunnig husmor nogsamt vet och såsom synes af de af fru Morgenstern utgifna recepterna för matlagningen vid folkköken i Berlin och af Voits utkast till dylika i hans »Untersuchung der Kost in einigen öffentlichen Anstalten» (München 1877). Jag vill ej här

närmare inlåta mig på dessa frågor, utan har endast antydningsvis velat påpeka hvilken mängd olika omständigheter vi vid födans utväljande måste beakta och huru den kemiska analysen af födoämnena på långt när ej räcker till att ensam för sig vara ledtråden i denna labyrint.

Min egentliga afsigt med denna uppsats är att redogöra för några, under de senaste åren utförda undersökningar öfver en fråga, som i praktiskt hänseende är af största vigt vid bedömandet af födoämnenas näringsvärde, nämligen det sätt hvarpå de *tillgodogöras* i vår matsmältningsapparat. Det är ej nog att vi veta det ett födoämne innehåller så eller så mycket ägghvita, fett och kolhydrater; skola vi — vid uppgörande af kostsatser — på ett fullt tillfredsställande sätt kunna bedöma dess näringsvärde, så måste vi äfven veta huruvida all den ägghvita och så vidare, som der finnes, verkligen smältes och uppsuges, eller om en del och huru mycket deraf bortgår från tarmen utan att hafva kommit kroppen till godo. Endast genom att med den kemiska analysens resultat sammanställa våra erfarenheter om det sätt, hvarpå födoämnena tillgodogöras i tarmkanalen, kunna vi uppgöra fullt tillfredsställande kostsatser. Om vi i bestämda kvantiteter af tvenne olika födoämnen hafva 118 gram ägghvita, men i det ena nästan hela ägghvitan tillgodogöres, under det att i det andra låt vara 20 % bortgår icke uppsugadt, så är det tydligt att vi af det senare födoämnet böra taga en motsvarande större mängd, för att kroppen skall kunna erhålla tillräckligt ägghvita i den dagliga födan.

Undersökningarna åt detta håll äro utförda företrädesvis å det fysiologiska laboratoriet i München, derifrån så många andra vigtiga och grundläggande undersökningar inom näringsfysiologin utgått. Bland dem som utfört dessa undersökningar böra nämnas G. Meyer, Fr. Hofmann och framför alla andra Max Rubner, numera professor i hygien i Marburg.

Försöken öfver födoämnenas tillgodogörande äro förenade med icke få svårigheter. För att närmare precisera uppgiften skola vi tänka oss att vi hafva oss förelagdt att bestämma huru ägghviteämnena i *rent kött* tillgodogöras. Kött lemnar mycket litet exkrementer; de köttätande djuren hafva vid rent animalisk föda endast en till två tarmuttömningar i veckan. Nu gäller det att bestämma: 1) huru mycket ägghviteämnen vi med den bestämda köttmängden införa i vår matsmältningsapparat, och

2) huru mycket af dessa ägghviteämnen som bortgår i tarmuttömningarna utan att hafva kommit kroppen till godo. Man bestämmer mängden af ägghvita hos födoämnena genom att bestämma deras kväfvehalt; då nämligen ägghviteämnena i medeltal hålla 16 % kväfve, finner man ur födoämnenas kväfvehalt den i dem ingående ägghvitemängden genom multiplikation med 6,25. I tarmuttömningarna bestämmer man likaledes kväfvehalten. En jemförelse mellan kväfvemängden i födan och i tillhörande exkrementer tillåter oss att bedöma huru fullständigt det i födan ingående kväfvet tillgodogjorts i vår matsmältningsapparat. Denna metod är icke alldeles tillfredsställande, emedan i födoämnena utom ägghvita (och lim) ingå äfven andra kväfvehaltiga ämnen, som icke i födan hafva samma direkta betydelse som dessa, och ifrågavarande beräkningssätt ger således något för höga värden för ägghvitan i födoämnena. Men emedan i de flesta födoämnen kväfvet till allra största delen ingår i form af ägghvita, ger oss denna sammanställning dock ganska noggrann upplysning om huru fullständigt ägghviteämnena upptagits i vår matsmältningsapparat. Om i födan finnes 20 gram kväfve och i motsvarande tarmuttömningar 4 gram kväfve, är kväfveförlusten sålunda 20 % och vi kunna, med den reservation som ligger i nyss anstälda betraktelser, påstå att af i födan innehållna 20 × 6,25 = 125 gram ägghvita, endast 16 × 6,25 = 100 gram verkligen kommit kroppen till godo, och 4 × 6,25 = 25 gram bortförts derifrån, utan att hafva upptagits i blodet.

Men nu frågas, alldenstund matsmältningsapparaten alltid är mer eller mindre fyld med rester från föregående måltider, huru skall man då veta hvilken del af tarmuttömningarna härstamma just från det kött, hvars tillgodogörande skall bestämmas? Här ligger den stora svårigheten vid alla dessa undersökningar. Det gäller att kunna begränsa de till den bestämda köttmängden hörande exkrementerna och skarpt afskilja dem från alla föregående och efterföljande. Många metoder hafva i detta afseende pröfvats och den ena befunnits lämplig här, den andra der, så att man knappast kan säga att någon bestämd metod skulle vara ensamt gällande och alla andra öfverlägsen. Grundprincipen för alla hithörande metoder är likväl den samma: man låter försökspersonen intaga sin sista ordinarie måltid 15 till 20 timmar innan försöket skall börja samt väljer till denna

något födoämne, som ger exkrementer af karakteristiskt utseende. Efter den sista till försöket hörande måltiden får försökspersonen åter fasta 15—20 timmar; den första måltiden härefter bör nu igen utgöras af samma födoämne som näst före försöket. Om frågan till exempel gäller att undersöka tillgodogörandet af kött, så låter man den sista måltiden före och den första måltiden efter försöksdagarne bestå endast af mjölk, som ger hvita, temligen konsistenta exkrementer. Dessa utgöra då, ifall försöket utfaller lyckligt, ganska skarpa gränsmärken, mellan hvilka de till det förtärda köttet hörande exkrementen komma att ligga.

För att ett dylikt försök skall vara så bevisande som möjligt, är det önskvärdt att det utsträckes öfver flere dagar. Men här möter åter en svårighet. Af lätt insedda skäl är det vid undersökningar åt detta håll nödvändigt att till en början bestämma huru hvart och ett födoämne tillgodogöres, då det förtäres enbart. Men nu har erfarenheten visat att det är omöjligt för en person att under flere dagars tid förtära vissa födoämnen ensamma, utan tillblandning af andra. Kött och mjölk gå väl an; men af ost kunde ingen af dem, på hvilka Rubner utförde sina försök, ens under en enda dag utan någon tillsats förtära så mycket som hade varit nödvändigt, och han var derför tvungen att jemte ost använda mjölk; men icke heller denna diet synes hafva fördragits mer än en dag i sender. Likaledes var det för försökspersonerna omöjligt att förtära mais, ris och potatis ensamma för sig; äfven dessa födoämnen behöfde tillsats af andra ämnen. Deremot gick det jemförelsevis lätt för sig att undersöka huru bröd enbart tillgodogöres.

Men vi förtära sällan eller aldrig något födoämne enbart, utan blanda i regeln flere olika födoämnen med hvarandra, till exempel kött, bröd och potatis; det är *a priori* icke omöjligt att en mängd födoämnen i blandning med andra tillgodogöras annorlunda än då de förtäras enbart, och erfarenheten har äfven visat att detta är fallet. Ur praktisk synpunkt är det derför af vigt att undersöka det sätt, hvarpå olika blandningar af födoämnen och specielt sådana, som allmänt förekomma inom större grupper af befolkningen, tillgodogöras. Problemet blir sålunda allt mera omfattande, och de undersökningar vi hittills ega, så vigtiga och värdefulla de än äro i vetenskapligt hänseende, äro likväl ingalunda tillräckliga att besvara alla frågor. Med hänsyn just till den praktiska sidan af frågan, vore det af

stor betydelse att ega de mångsidigaste undersökningar, utförda på en stor mängd olika personer. Vi skulle med ett ord behöfva en statistik i ämnet. Något dylikt finnes dock icke till; redan det personliga obehaget vid försöken vållar att det ej är lätt att finna många individer, som vilja låna sig härtill; de kemiska bestämningarna äro mycket besvärliga och arbetsdryga; och slutligen är hela detta område jemförelsevis sent upptaget: Rubners afhandling, som visserligen icke är den tidigaste, men den grundligaste och med största omsorg utförda, är icke äldre än sex år. Vi må derför icke förvåna oss öfver att dessa undersökningar icke ännu lemnat så rika resultat som vi, med hänsyn till frågans stora praktiska betydelse, skulle önska; och å andra sidan böra vi vakta oss för att tillskrifva en alltför stor betydelse åt de siffror, som på grund af de redan utförda försöken här skola meddelas. De äro vunna genom relativt få försök, utförda på ett fåtal personer; det är mycket möjligt att vi framdeles i många stycken få korrigera dem, men på samma gång stöda och bekräfta de i mångt och mycket hvarandra och hafva derigenom vunnit en så pass stor grad af allmängiltighet, att det i ingen händelse kan anses berättigadt att vid uppgörandet af kostsatser för trupper, fängelser och så vidare underlåta att fästa afseende vid dem.

Men jag öfvergår att redogöra för undersökningarnas faktiska resultat. Då ägghviteämnena i viss mån utgöra den vigtigaste gruppen af våra näringsämnen, är det berättigadt om vi först närmare betrakta dem och den fundamentala olikhet, som i afseende å deras tillgodogörande eger rum mellan animaliska och vegetabiliska födoämnen. Jag meddelar här en sammanställning af Rubners observationer öfver ägghvitans tillgodogörande; för att låta försöks-resultaten gälla hvad de kunna, har jag i denna sammanställning särskildt upptagit hvarje enskildt försök med samma födoämne, hvarigenom vi vinna en föreställning om den grad af noggranhet, som vid dessa försök blifvit uppnådd. I denna tabell upptager första spalten den intagna födans art, den andra huru många dagar försöket varat, den tredje den totala mängden föda för dag, den fjerde födans absoluta kväfvehalt, den femte kväfvehalten i exkrementerna, och den sjette den härur beräknade procentiska kväfveförlusten.

Föda.	Försökstiden, i dagar.	Föda per dag i gram.	Kväfve i föda, i gram.	Kväfve i exkrementerna, i gram.	Procentisk kväfveförlust.
Kött	3	884	48,8	1,2	2,5
Kött	3	738	39,8	1,12	2,8
Ägg	2	948	20,7	0,61	2,9
Mjölk + ost	1	2,491 [1])	24,1	0,9	3,7
Mjölk + ost	1	2,268 [2])	23,5	0,7	2,9
Mjölk + ost	1	2,726 [3])	38,9	1,9	4,9
Mjölk	3	2,438	15,4	1,0	6,5
Mjölk	1	2,050	12,9	0,9	7,0
Mjölk	1	3,075	19,4	1,5	7,7
Mjölk	1	4,100	25,8	3,1	12,0
Macaroni	2	695	10,9	1,86	17,1
Hvetebröd	3	ur 860 gram mjöl	13,0	2,44	18,7
Hvetebröd	3	ur 500 gram mjöl	7,59	1,95	25,7
Mais [4])	2	860	14,7	2,27	15,5
Ris [5])	2	759	10,4	2,13	20,4
Potatis [6])	3	3,278	11,45	3,69	32,2
Rågbröd	2	1,360	13,3	4,26	32,0
Gula rofvor [7])	2	2,566	6,47	2,52	39,0

Vi se ur denna tabell att en mycket stor skilnad eger rum beträffande det sätt, hvarpå ägghvitan tillgodogöres ur animalisk och vegetabilisk föda. Med kött, ägg, mjölk + ost utgör förlusten 2,5 — 3,7 %; endast i det fall att en mycket stor mängd mjölk och ost förtäres, stiger förlusten högre, nämligen till 4,9 %. Härvid bör dock anmärkas att äfven denna relativt ringa kväfveförlust hos födoämnen af animaliskt ursprung säkert är alltför högt beräknad, ty det kväfve, som finnes i tarmuttömningarna, härstammar icke uteslutande från den intagna födan, utan har till en del kommit från de i tarmen utgjutna matsmältningsvätskorna. Voit har nämligen funnit att till och med djur, som alls icke få någon föda, det oaktadt, om ock mycket sällan, afgifva tarmexkrementer, som äro mycket rika på kväfve och icke

[1]) 2,291 gram mjölk, 200 gram ost.

[2]) 2,050 gram mjölk, 218 gram ost.

[3]) 2,209 gram mjölk, 517 gram ost.

[4]) Mais med tillsats af parmesan ost, köttextrakt, smör och koksalt.

[5]) Ris med tillsats af köttextrakt, fett och koksalt.

[6]) Potäter med tillsats af olja, smör och koksalt.

[7]) Gula rofvor med tillsats af något fett.

kunna härstamma från annat håll än det nyss omnämda. För att få en ungefärlig föreställning om huru mycket af det i tarmexkrementerna innehållna kväfvet härstammar från nu omtalade källa, anställde Rubner ett försök, dervid han lät försökspersonen förtära en så kväfvefattig föda som möjligt, innehållande endast 1,36 gram kväfve; i motsvarande tarmuttömningar erhöll han emellertid 1,39 gram kväfve. Af detta försök framgår att den från matsmältningssafterna härstammande kväfvemängden i tarmuttömningarna kan uppskattas till 1 gram eller deromkring. En granskning af tabellen sid. 251 visar att vid animalisk föda den absoluta kväfvehalten i exkrementerna i ogynsammaste fall icke stiger högre än till 1,9 gram; vi kunna med allt skäl häraf sluta till att den i kött, ägg, mjölk + ost innehållna ägghvitan i det närmaste fullständigt tillgodogöres i vår tarmkanal.

Något annorlunda förhåller det sig med tillgodogörandet af ägghviteämnena ur mjölken, då denna förtäres enbart. Vi hafva här vid stora kvantiteter mjölk en absolut kväfvehalt af ända till 3,1 gram i exkrementerna, motsvarande en procentisk förlust om 12 % af kväfvet i den förtärda mjölken. Vid mindre mjölkkvantiteter ställer sig tillgodogörandet fördelaktigare; utan svårighet kunna vi begripa att ett födoämne, äfven om det annars tillgodogöres väl, kan tillgodogöras sämre, om det förtäres i alltför stora mängder.

De vegetabiliska födoämnena förete deremot ett ganska ogynsamt förhållande. Den absoluta kväfvemängden i tarmuttömningarna är i allmänhet betydligt högre än vid animalisk föda, och den procentiska förlusten ställer sig ytterst oförmånlig, vexlande mellan 15,5 och 39 %.

Till de i ofvanstående tabell meddelade sifferuppgifterna böra ännu tilläggas tvenne observationer öfver tillgodogörandet af ägghvitan från ärter. Woroschiloff och Strümpell hafva vid lämplig preparation af dessa funnit att den procentiska kväfveförlusten icke stiger högre än till något öfver 10 %; men härvid bör specielt framhållas att ärterna då måste vara skalade; ärter, som förtäras med sina skal, tillgodogöras vida sämre.

Detta faktum, att preparationssättet utöfvar ett högst betydande inflytande på tillgodogörandet af ägghvitan ur vegetabiliska födoämnen, framgår med en synnerlig klarhet ur en af G. Meyer utförd undersökning öfver tillgodogörandet af olika

brödsorter. Han utförde undersökningen på sig sjelf, och det bör i förbigående framhållas att han sedan barnaåren var van vid den brödsort — den nordtyska pumpernickeln —, som sämst af alla tillgodogjordes. Orsaken till att denna visade sig sämst bör således icke sökas deri, att försökspersonen skulle hafva varit alltför ovan vid den märkvärdiga födan. Meyers resultat äro följande:

Brödsort.	Försökstiden, i dagar.	Föda pr dag, i gram.	Kväfve i födan, i gram.	Kväfve i exkrementerna, i gram.	Procentisk kväfveförlust.
Horsford-Liebigs rågbröd	4	800	8,7	2,8	32,4
Münchener rågbröd	4	817	10,5	2,3	22,2
Hvetebröd	4	736	8,8	1,8	19,9
Nordtysk pumpernickel	4	757	9,4	4,0	42,3

Dessa tal hafva den största praktiska betydelse. De visa hurusom, när det gäller vegetabiliska födoämnen, tillredningssättet är af en utomordentlig vigt, men att äfven vid det gynsammaste tillredningssätt i alla fall en mycket stor kväfveförlust uppstår, hvilken noggrant bör beaktas, der det gäller att bedöma näringsvärdet hos vegetabiliska födoämnen. Några af dessa tillgodogöras visserligen, såsom redan anmärkts, temligen väl, men hos andra, bland dem ett så allmänt födoämne som potäterna, kommer af den redan i och för sig ringa kväfvemängden endast vidpass två tredjedelar kroppen till godo. Vi skola längre fram närmare granska orsakerna till den betydande skilnad, som i detta afseende eger rum mellan animaliska och vegetabiliska födoämnen; derförinnan måste vi undersöka huru de tvenne andra hufvudgrupperna af organiska näringsämnen, fettet och kolhydraterna, tillgodogöras.

Såsom fett beräkna vi alla de ämnen, som medels eter kunna utdragas ur födoämnen och tarmuttömningar. Emedan i dem äfven finnas andra i eter lösliga ämnen än fett, få vi således också fettmängden något litet större än den verkliga. Specielt gäller detta om fettmängden i exkrementerna, på grund af de från sönderfallande tarmepitelier härstammande i eter lösliga föreningarna, som tillblandas dem. I anledning häraf skola vi vid följande sammanställning lemna bort dem af Rubners försök, der födans fetthalt var så ringa, att det från nyss om-

nämda källa härstammande eterextraktet kunnat i väsentlig mån influera på resultatet. De öfriga af Rubners försök finnas upptagna i nedanstående tabell:

Föda.	Försöksti-den, i dagar.	Fett i födan pr dag, i gram.	Fett i exkre-menterna, i gram.	Procentisk fettförlust.
Ägg	2	118,5	5,2	4,4
Fläsk + kött + bröd	2	99,0	17,2	17,4
Fläsk + kött + bröd	2	194,7	15,2	7,8
Fläsk + kött + bröd + smör	2	350,5	44,6	12,7
Smör + kött + bröd	2	214,0	5,8	2,7
Mjölk	3	95,1	3,0	3,3
Mjölk	1	79,9	5,7	7,1
Mjölk	1	119,9	6,7	5,6
Mjölk	1	160,0	7,4	4,6
Mjölk + ost	1	138,6	3,8	2,7
Mjölk + ost	1	133,6	10,4	7,7
Mjölk + ost	1	213,5	24,6	11,5
Potatis + smör	3	143,8	5,3	3,7
Mais + ost + smör	2	48,6	8,5	17,5
Macaroni + smör	2	72,2	4,2	5,7
Gula rofvor + smör	2	47,3	3,1	6,4
Kväfvefri föda + smör	2	157,8	2,9	1,8

Häraf framgår att fettet tillgodogöres relativt väl, om blott en icke alltför stor mängd deraf införes i kroppen. Granska vi denna tabell något närmare, så finna vi att smöret och det i mjölk och ost, äfvensom i ägg ingående fettet tillgodogöres något bättre än fettet i fläsk. I förra fallet håller sig förlusten i allmänhet mellan 1,8 och 6,4 % och är i medeltal omkring 5 %. Dock förekommer äfven här någon gång en betydligare fettförlust (7,7 resp. 11,5 % vid mjölk + ost, och 17,5 % vid mais + ost + smör). Denna synes delvis bero på en alltför stor mängd fett i födan, delvis, såsom i försöket med mais, på någon tillfällighet. I alla försöken med fläsk är tillgodogörandet mindre gynsamt. Till en del beror detta sannolikt på den stora fettmängden, men äfven i de försök, der icke öfverdrifvet mycket fett intagits, är förlusten större än den i regeln är med de andra fettarterna.

Vi komma nu till den tredje gruppen af organiska näringsämnen, kolhydraterna. Såsom kolhydrater bestämmes vid dessa undersökningar den rest, som erhålles då från det vatten-

fria födoämnet eller de vattenfria exkrementerna bortdragas 1) den ur deras kväfvemängd beräknade ägghvitan, 2) det såsom fett beräknade eterextraktet och 3) återstoden efter glödgning, eller askbeståndsdelarna. Likasom för fett och ägghviteämnen få vi således också för kolhydraterna ett något för högt värde såväl i födoämnena som i exkrementerna.

Kolhydrater förekomma så godt som uteslutande i födoämnen af vegetabiliskt ursprung. I animaliska födoämnen ingå de endast undantagsvis i så stora mängder, att de af oss böra beaktas; detta är fallet förnämligast med mjölken och lefvern, dock ega vi inga bestämningar öfver tillgodogörandet af kolhydraterna i dessa, och få derför lof att nu endast hålla oss till de vegetabiliska födoämnen, öfver hvilka följande tabell innehåller alla nödvändiga data.

Föda.	Försökstiden, i dagar	Kolhydrater i födan, i gram.	Kolhydrater i exkrementerna, i gram.	Procentisk förlust af kolhydrater.
Hvetebröd	3	670	5	0,8
Ris	2	493	4	0,9
Macaroni	2	462	6	1,2
Hvetebröd	3	391	6	1,4
Fett + kött + bröd	2	259	4	1,6
Kväfvefri föda + smör	2	674	11	1,7
Mais	2	563	18	3,2
Fett + kött + bröd	2	226	14	6,2
Fett + kött + bröd	2	221	14	6,8
Fett + kött + bröd	2	234	16	7,6
Potäter	3	718	55	10,9
Rågbröd	2	659	72	15,4
Gula rofvor	2	282	50	18,2

Här se vi åter, likasom i de föregående sammanställningarna, att näringsämnena i högst olika grad tillgodogöras från olika slag af födoämnen. Medan vi hos de finare brödsorterna äfvensom hos ris, macaroni, mais hafva en förlust af kolhydrater om blott 0,8—3,2 %, stiger denna hos potäterna till 10,9 %, hos rågbrödet till 15,4 och hos de gula rofvorna till 18,2 %. Se vi bort från dessa, så kunna vi trygt påstå att hos väl tillredda och på lämpligt sätt behandlade vegetabiliska födoämnen kolhydraterna tillgodogöras synnerligen väl, och detta äfven i det fall att den i kroppen intagna mängden kolhydrater

är högst ansenlig. Då Voit i sin normalkost upptager 500 gram kolhydrater, har han sålunda icke uppstält något kvantum, som skulle lägga ett alltför tungt arbete på vår matsmältningsapparat; tvärtom förmår denna att upptaga vida större mängder kolhydrater, blott man icke väljer dem i någon särdeles ogynsam form.

Det skulle nu återstå att undersöka huru askbeståndsdelarna tillgodogöras. Rubner har med stor samvetsgrannhet vinnlagt sig äfven om denna detalj, men vi kunna här saklöst förbigå den, alldenstund askbeståndsdelarna i regeln tillgodogöras så pass väl, att vi aldrig behöfva frukta att icke en tillräcklig mängd deraf skulle inkomma i blodet, om vår näring annars är något så när förnuftigt ställd.

Vi måste nu närmare betrakta orsaken hvarför de i olika födoämnen ingående närande beståndsdelarna tillgodogöras i så anmärkningsvärdt olika grad. Då böra vi främst beakta en grundväsentlig olikhet, som förefinnes mellan animaliska och vegetabiliska födoämnen. Hos de förra äro de närande beståndsdelarne utan någon vidare preparation tillgängliga för våra matsmältningsvätskor. Om vi på alla möjliga sätt steka och koka dessa födoämnen, så sker detta mindre för att göra dem smältbara, än af kulinariska skäl, emedan vid till exempel stekning af kött åtskilliga kemiska ämnen bildas, som åt det stekta köttet gifva dess tilltalande lukt och smak, eller för att förstöra de ägg af intestinalmaskar, som möjligtvis finnas i köttet. De animaliska födoämnena innehålla derjemte ytterst få icke smältbara beståndsdelar, hvilket bland annat framgår af det kända sakförhållandet att de köttätande djuren endast med flere dagars mellanrum hafva tarmuttömning.

Helt annorlunda förhåller det sig med de födoämnen, som vi hemta från växtriket. De för oss närande ämnena i sädeskornen äro der inneslutna inom ett omhölje, som knappast röner inverkan af våra matsmältningssafter. För att vi skola hafva någon välsignelse af vegetabiliska födoämnen, måste vi derförinnan på mångfaldigt sätt bearbeta dem. Vi mala säden och afskilja dervid det yttersta hårda omhöljet, som bildar det man kallar kliet; sedan spränga vi genom kokning eller på annat vis de cellulosa hinnor, som innanför fröskalet omsluta de i fröet innehållna näringsämnena; sedan kornen på detta vis preparerats, äro de tjenliga till kroppens näring. — Dylika förberedel-

ser behöfva icke de växtätande djuren, då nämligen deras matsmältningssafter ega förmågan att upplösa cellulosahinnorna. Menniskans tarmkanal kan endast upplösa mycket ung och fin cellulosa — något som dock näppeligen eger någon praktisk betydelse i menniskans hushållning.

I de vegetabiliska födoämnena hafva vi således ett antal i vår tarmkanal icke uppsugbara beståndsdelar, hvilka vi visserligen delvis, men långtifrån fullständigt kunna aflägsna vid födans beredning. Och derför komma de vegetabiliska födoämnena mera än de animaliska att tynga på tarmkanalen och det så mycket mer, som de förra, i förhållande till sin halt af närande beståndsdelar, hafva en betydligt större volym än de senare.

Jemföra vi det sätt, hvarpå olika vegetabilier tillgodogöras i tarmen, så finna vi vissa ganska värdefulla hållpunkter för förklaringen af den fråga, som nu sysselsätter oss. Vi finna då att det gröfre brödet tillgodogöres sämre än det finare, att ärter med skal tillgodogöras sämre än silade ärter. I det grofva brödet hafva vi en mängd osmältbara beståndsdelar, likaså i ärter som förtäras med skal. Dessa reta tarmen på mekanisk väg till snabbare rörelser, födoämnena passera derför snabbare genom tarmen, från hvilken nu de för kroppen nyttiga och verkligen uppsugbara ämnena icke hinna fullständigt uppsugas. Tillgodogörandet af dessa kommer sålunda att ställa sig ganska dåligt i förhållande till hvad fallet är med de födoämnen, som icke så rikligt innehålla slika osmältbara beståndsdelar. Fr. Hofmann har direkt undersökt frågan genom att till vissa näringsämnen blanda fint skuren cellulosa; han fann att de nu tillgodogjordes vida sämre än utan denna tillblandning.

Denna omständighet är af icke ringa vigt, ty den innebär att se opp för hvarje försök att åstadkomma så kalladt nödbröd i tider då skörden slår felt och hungern klappar på dörren, såsom dess värre fallet alltför ofta är i Finland. Man brukar då blanda diverse ämnen, främst kanske bark, till brödet. Hvad nytta gör denna bark? Svar: den gör icke blott icke någon nytta, utan åstadkommer tvärtom stor förlust, ty den innehåller inga närande beståndsdelar, men hjelper i stället till att försämra tillgodogörandet af de få närande beståndsdelarne i födan.

Och dock skulle jag hafva svårt, ja omöjligt att i ett kon-

kret fall bestämdt afråda från barkens tillblandning till brödet, ifall jag egde den yttre makten dertill. Saken är nämligen mera komplicerad än man tror.

Vår känsla af hunger beror i första hand derpå att vår magsäck är tom och behöfver fyllas. Känslan af mätthet uppstår då magsäcken i tillbörlig grad blifvit fyld. Men alla menniskor hafva icke lika stor magsäck. En del menniskor behöfva således en större, andra en mindre volym föda för att känna sig mätta. En person, som för att känna sig mätt behöfver en stor volym föda, känner sig hungrig med en mindre volym, och hon blandar hellre osmältbara ämnen till sin föda, än hon lider af den gnagande hungerskänsla, som uppstår då magsäcken ej är tillbörligt fyld. Häraf behofvet för den finske bonden att blanda bark till brödet: han känner sig bättre dervid och plågas mindre än utan denna tillsats. Under förhandenvarande förhållanden är alltså barken i brödet nödvändig.

Ett lysande exempel på betydelsen af denna »bukfyllnad« lemnar en ofta citerad erfarenhet från det stora orientaliska kriget. De ryska fångar, som fransmännen der togo, klagade ständigt öfver hunger, och derför sågo fransmännen sig nödsakade att åt dessa gifva en större brödration än den de sjelfve förtärde. Orsaken härtill låg ej deri att ryssarne voro vane vid kraftigare näring än fransmännen, långt derifrån. Men ryssarne voro vane att proppa sin mage full med det skrymmande ryska soldatbrödet; nu fingo de i stället det franska brödet, hvaraf den vanliga rationen innehöll mera närande beståndsdelar än de i bruttovigt större ryska brödrationerna, men detta fylde ej ut ryssarnes magar i tillbörlig mån, och de kände sig derför aldrig mätta.

Denna fråga om födans volym är af den största praktiska betydelse. Vi få ingalunda tro att ryssar från födseln hafva så mycket större magar än fransmän; saken förhåller sig fastmera så, att magsäckens storlek beror af födans volym. Om från tidiga barnaår användes en mycket voluminös föda, det är en föda, som innehåller relativt små mängder närande beståndsdelar, så spännes magen allt mer och mer ut, då det blir nödvändigt att deri införa stora volymer födoämnen, för att framkalla känslan af mättnad. Gifva vi åt en sådan person en mindre skrymmande föda, som dock innehåller lika mycket eller mera nä-

rande beståndsdelar, så känner sig den ifrågavarande personen dervid aldrig mätt.

En dylik utvidgning af magsäcken förekommer såsom regel hos alla folk, hvilka genom sed eller af fattigdom äro hänvisade till en alltför voluminös föda; det mest pregnanta exemplet härpå är irländarne, hvilka enligt hvad det uppgifves dagligen förtära omkring 4 kilogram (10 ℔) potäter. Jag behöfver icke många ord för att framhålla de olägenheter, som deraf blifva en följd. Främst bör påpekas hurusom genom den stora volym föda, som införes i vår tarmkanal, ett alldeles för stort arbete lägges på denna, hvilket har till följd en bristande förmåga af produktivt arbete i kroppens öfriga delar. Vidare skapar utspänningen af magsäcken en lämplig jordmån för utbildningen af sjukliga tillstånd i matsmältningsapparaten, hvilka kunna antaga de mest sorgliga skepnader och på det skadligaste sätt inverka på kroppens näringstillstånd och förmåga af arbete.

Det är derför en af den allmänna hygienens vigtigaste uppgifter att med alla medel söka förebygga ett dylikt ondt. Och då det onda grundlägges under de tidigaste barnaåren, är det allas och i synnerhet läkarnes pligt att söka förekomma detta och se till att åt barn måtte gifvas en så koncentrerad föda som möjligt. Hvem har icke hört talas om »potatisbukar« — dessa stora hängande bukar, åtföljda af en ofta nog i hög grad utmärglad och eländig kropp. Det är just potatisen, som hos oss ofta är roten till det onda. Potatisen innehåller på en mycket stor volym ganska litet närande beståndsdelar, och dessa tillgodogöras dertill ganska dåligt. Må man hålla ögonen öppna för den fara, som ligger i ett alltför rikligt användande af detta födoämne för små barn.

Men vi måste lemna den praktiska hygienens område, till hvars gränser våra betraktelser öfver födoämnenas tillgodogörande fört oss, och fortsätta med undersökningen hvarför de vegetabiliska födoämnena tillgodogöras jemförelsevis så dåligt. Till de faktorer vi redan berört — den voluminösa födan och de osmältbara beståndsdelarna — kommer ännu en vigtig omständighet, nämligen den sura jäsning, hvari de vegetabiliska födoämnena och i synnerhet vissa bland dem råka i tarmen. Tarmuttömningarna äro, specielt efter en föda bestående af surt bröd, potatis, med ett ord de vegetabiliska födoämnen, som sämst tillgodogöras, icke blott voluminösa, utan hafva en lös konsistens,

äro mycket rika på gaser, och så vidare. Dessa gaser hafva uppstått genom den sura jäsningen i tarmen. Hvari denna egentligen har sin grund är tills vidare icke fullt utredt, men sjelfva faktum är så mycket säkrare fastställdt. Denna sura jäsning och de deraf uppstående produkterna verka nu på tarmarnas muskler såsom en stark retning till sammandragning; i följd häraf uttömmes tarmens innehåll snabbare och tillgodogöras födoämnena sämre.

Det är således ganska fundamentala olikheter, som förefinnas mellan animaliska och vegetabiliska födoämnen med hänsyn till deras förhållande i vår matsmältningskanal. Nu frågas: hvilken föda böra vi använda: animalisk eller vegetabilisk eller blandad?

Att behandla denna fråga i hela dess vidd är något, som alldeles faller utom ramen för denna framställning. Jag vill här endast framhålla några synpunkter, som äro af vigt för frågans utredning. En rent animalisk föda är icke lämplig och för vår nuvarande menskligheet knapt möjlig. Jag har redan antydt att vi böra vinnlägga oss om att i vår föda blanda alla de tre hufvudgrupperna af organiska näringsämnen. En af dessa, kolhydraterna, är ganska klent representerad i djurriket, och redan detta är ett skäl att ej göra oss uteslutande till köttätare. Dertill kommer att en uteslutande köttdiet, på grund af de sällsynta tarmuttömningarna, lätt nog åstadkommer rubbningar af tarmens förrättningar, såsom till exempel erfarenheten från senaste fransk-tyska krig nogsamt gifvit för handen. Äfven skulle, åtminstone i Europa, priset för en rent animalisk föda sannolikt ställa sig ganska dyrt, om vi fästa afseende vid nödvändigheten af omvexling i födan, ty annars kunde man ju af stockfisk och amerikanskt fläsk sammanställa en näring, som i prisbillighet icke lemnade något öfrigt att önska.

Men en rent vegetabilisk föda? Ur växtverlden kunna vi ju få både ägghvita, fett (oljor) och kolhydrater. Ur denna synpunkt möter intet hinder. Men de omständigheter, som ofvan framhållits, synas mig dock utgöra ett så pass tungt vägande skäl mot en uteslutande vegetabilisk föda, att mot dem inga berättigade invändningar egentligen kunna göras. Allt, hvad man anfört i motsatt riktning, är af den beskaffenhet, att det icke synes kunna uthärda någon allvarligare kritik, och det kan i förbigående förtjena att framhållas hurusom nödvändigheten af

att de vegetabiliska födoämnena före användandet måste underkastas mycken beredning, innan de kunna komma kroppen till godo, kraftigt talar mot påståendet att menniskan ursprungligen skulle hafva varit ett växtätande djur. Det samma framgår äfven af byggnaden af hennes matsmältningsapparat, jemförd med de växtätande djurens.

En blandad föda är således den lämpligaste: genom denna kunna vi få alla de hufvudgrupper af näringsämnen, som vi behöfva, vi kunna utan öfverdrifvet höga kostnader få tillbörlig omvexling i födan, vi lägga icke något alltför tungt arbete på vår matsmältningsapparat, tarmarnas rörelser hållas inom lämpliga gränser, de blifva hvarken för snabba eller för långsamma — och så vidare.

För studiet af födoämnenas tillgodogörande är det emellertid icke tillräckligt att studera dem hvart och ett för sig, utan det är derjemte af stor betydelse att undersöka huru de förhålla sig då de äro blandade med hvarandra. Ett par försök af Rubner och af Malfatti hafva nämligen lärt oss det ytterst intressanta redan antydda sakförhållandet att vid en lämplig blandning vissa födoämnen tillgodogöras bättre, än om de förtäras enbart. Rubner fann att en blandning af mjölk och ost tillgodogöres bättre än mjölk ensamt för sig. (Med ost enbart var det omöjligt att göra försök, emedan såsom ofvan nämdes ingen menniska kunde förmå sig att förtära ost i så stor mängd, som för försöket varit nödvändigt). Vid förtärandet af 2,291 gram mjölk och 200 gram ost med tillsammans 24,1 gram kväfve, var kväfveförlusten 3,7 %; vid förtäring af 3,075 gram mjölk med 19,4 gram kväfve var förlusten af kväfve 7,7 %; den absoluta mängden kväfve i tarmuttömningarna utgjorde i förra fallet 0,9 gram, i det senare 1,5 gram. Alltså måste osten utöfva något slags gynsamt inflytande på mjölkens upptagande i tarmen eller också upptagas fullständigt utan något slags återstod, hvilket senare dock icke just är antagligt.

Utgående från Rubners nyss anförda försök har Malfatti börjat att undersöka på hvilket sätt sådana blandningar af födoämnen tillgodogöras, som användas mycket ofta och af stora befolkningsklasser. Malfatti jemförde bland annat en blandning efter italienskt bruk af mais och ost, med mais ensamt för sig. Mais ensamt för sig gaf en förlust af kväfve om 18 %, af kolhydrater om 3,4 %; mais med ost visade deremot en kväfve-

förlust om blott 7,3 % och en förlust af kolhydrater om 2,3 %; till och med om vi antaga att allt kväfve ifrån osten tillgodogjorts, så blir i alla händelser kväfveförlusten från mais vid tillsats af ost icke större än ungefär 12 %, således betydligt mindre än vid mais enbart.

Vi hafva ännu för studiet af födoämnenas tillgodogörande en annan metod än den, för hvars tillämpning jag i denna uppsats redogjort. Denna grundar sig på den af Voit och Bischoff funna erfarenhetssatsen, att den mängd kväfve, som dagligen afgifves med urinen, vid längre tid använd enahanda föda, är lika stor som den från födan genom matsmältningsapparaten i blodet upptagna kväfvemängden. Jag antager att man har att undersöka matordningen i till exempel ett fängelse, der invånarne en lång tid förtära en föda med ungefär lika mycket kväfve hvarje dag; då behöfver man endast bestämma 1) kväfvet i födan och 2) kväfvet i urinen; en jemförelse mellan begge kväfvemängderna lär känna huru mycket kväfve verkligen upptagits till blodet och huru mycket som oanvändt passerat tarmkanalen. Denna viga metod lämpar sig naturligtvis endast för ägghviteämnena, men är af stor betydelse vid undersökningar öfver deras tillgodogörande i den kost, som gifves soldater, fångar, och så vidare.

En vigtig anmärkning torde kunna göras mot hela läran om olika ämnens tillgodogörande i matsmältningsapparaten, nämligen att den kemiska analysen af födoämnena och tarmuttömningarna icke direkte gifver deras halt af ägghvita, fett och kolhydrater, utan endast deras kväfvehalt, eterextrakt och den rest, som återstår sedan man från den torra återstoden subtraherat vissa särskildt bestämda beståndsdelar. Denna anmärkning är fullt berättigad, ty i födoämnena finnas andra kväfvehaltiga ämnen än ägghvita och andra restbeståndsdelar än kolhydrater. Det är således möjligt att de verkligen närande beståndsdelarna af födan tillgodogöras något bättre än de ofvan meddelade försöken synas utvisa, om ock den principiela skilnaden mellan animalisk och vegetabilisk föda på grund häraf icke kan bortresoneras. I rent praktiskt hänseende blir likväl resultatet alldeles oberördt af denna invändning. Ty den kemiska analysen har ännu icke hos födoämnena exakt bestämt den verkliga halten af ägghvita och så vidare, utan vi hafva i allmänhet att hålla oss till bestämningar af ofvan definierade art. Genom för

söken öfver födoämnenas tillgodogörande hafva vi då i alla händelser lärt den praktiskt vigtiga sanningen att af dessa, i analysen såsom ägghvita och så vidare betecknade ämnen endast en viss del och icke allt kommer kroppen till godo. Vid beräkningen af kostsatser äro derför försöken lika fullt afgörande, om ock deras teoretiska tydning skulle i någon ringare mån behöfva modifieras.

Jag slutar här; det har icke varit min afsigt att lemna en uttömmande framställning af den vigtiga fråga, som utgjort föremålet för denna uppsats. Jag har endast velat fästa uppmärksamheten på den mängd af olika omständigheter, som böra beaktas vid bedömande af födoämnenas näringsvärde och vid uppgörande af kostordningar för kaserner, fängelser, försörjningsanstalter, och dylikt. Tyvärr sakna vi undersökningar öfver tillgodogörandet af många af de födoämnen, som i de nordiska folkens hushållning spela hufvudrolen. Här öppnar sig således ett forskningsområde, som lofvar rika skördar och hvilket erbjuder lika stort intresse för den teoretiska vetenskapen som för dess praktiska tillämpning. Här, om någonsin, borde staten med sitt materiela understöd träda den vetenskapliga forskningen till möte, ty de arbeten, som här kräfvas, äro så omfattande, att de knappast kunna utföras utan dylik handräckning, och deras resultat bör i sin tillämpning ega den största betydelse för staten.

Robert Tigerstedt.

Studier på svensk språkbotten i Finland.

I.

Företager man sig att behandla provinciela och lokala egenheter och oregelbundenheter i ett språk, måste man främst hafva klart för sig hvad som är riksspråk och hvad icke. Då oklarhet i detta afseende delvis och hos mången i vårt land är herskande, skola vi därför främst lämna ett svar på frågan: hvad förstås med svenska riksspråket eller högsvenskan? På detta spörsmål svarar Schwartz-Noreen: »Med svenska riksspråket förstås det språk, som användes af den bildade allmänheten öfver hela riket» [1]). I en anmärkning göres dock omedelbart till denna sväfvande definition följande tillägg: »Naturligtvis är vårt riksspråk hos de talande individerna mer eller mindre färgadt af dialektiska (och äfven af individuela) egendomligheter. Närmast detsamma torde komma språket i vissa delar af Södermanland samt i hufvudstaden.» Den i och med detta tillägg gjorda inskränkningen är fullkomligt nödvändig, ty den bildade allmänheten i riket använder i sanning ett ganska skiftande språk; och gäller frågan språket, så måste ju också Finlands svenska befolkning otvifvelaktigt räknas till »hela riket». Emellertid är det hos de bildade i vårt land gängse språkbruket ofta och i mycket olika det i Sverige rådande. Afvikelser låta sig påvisas, från hvilken af de synpunkter, som ett språkligt uttryck erbjuder, man än betraktar den finländska svenskan [2]). Denna olikhet i språkbruk har äfven varit föremål för uppmärksamhet både i Sverige och Finland såväl från vetenskapsmännens som från den stora allmänhetens sida. Komma vi här eller på andra sidan Bottenhafvet i beröring med någon infödd Sveriges bo, så

---

[1]) *Svensk språklära* för högre undervisning och till självstudium af Eugène Schwartz och Adolf Noreen, 1 häft. Stockholm 1881.

[2]) Vi föredraga detta uttryck framför den af Sveriges vetenskapsmän upptagna olämpliga och oegentliga: *finsk-svenskan.*

dröjer det ej länge, innan denne uttrycker sin förvåning öfver de många egendomliga och »roliga» ord och talesätt, som begagnas i Finland. Iakttagelserna bruka sällan härvidlag vara särdeles djupsinniga; de röra sig företrädesvis kring tonfallet samt kring ord och uttryck, som knappast hos oss vunnit burskap annat än i vårdslöst tal. Det löje dylika »fennicismer» oftast väcka är därför ganska berättigadt, om ock ej alltid på sin plats, då det ger sig luft på ett altför öfvermodigt sätt. Det kan dock vara en tröst att det är en inrotad vana, långt skild från elakhet, hvilken så lätt, stundom taktlöst, sätter svenskarnes skrattmuskler i rörelse, då de höra sitt modersmål i ringaste mån rådbråkas.

Ehuru, som sagdt, vetenskapsmännen ej förbisett afvikelserna i den finländska svenskan, så hafva de dock hittills inskränkt sig till spridda iakttagelser från detta område; någon ens närmelsevis öfversigtlig framställning har lika litet blifvit gjord från svensk som finländsk sida. Delvis kunna dock ljudförhållandena sägas utgöra ett undantag, ty de hafva äfven i skrift varit föremål för undersökning och utredning [1]). Dessa märkas också lättast äfven af oss, då de under talet jämt och ständigt återkomma och då Sveriges boarnes uttal af ljuden lika mycket stöter vårt öra som vårt är sårande för deras. Hvad däremot afvikelser och oriktigheter, som hänföra sig till ordens böjning eller betydelse, vidkommer, så äro de vida svårare att upptäcka för en infödd, såvida han ej någon längre tid vistats i Sverige eller på annat sätt blifvit uppmärksamgjord på dem.

Material till en framställning af den finländska svenskans alla afvikelser borde därför med största utsigt till fullständighet och framgång kunna samlas af till vårt land inflyttade bildade Sveriges boar. Ett sådant arbete är dock ej stundens värk, utan kräfver af sin man både tid och krafter. Det är ej häller, eme-

---

[1]) Af i Finland publicerade arbeten och artiklar i detta ämne, se: Svensk rättskrifningslära af Axel Freudenthal. Andra upplagan. Helsingfors 1884.

Om *e* och *ä* såsom ljudtecken i svenska språket, af I. U. Finsk tidskrift 1883.

Ruotsin Kielioppi tehnyt K. W. Forsman. Helsingissä 1884.

De upplysningar i vårt ämne, som ur dessa arbeten stått att taga, hafva begagnats utan att hänvisningar till de resp. förff. för hvarje gång särskildt gjorts.

dan vi skulle vara i besittning af en sådan materialsamling, som vi tagit frågan till tals, utan emedan det tyckes som om den skulle erbjuda flere vigtiga synpunkter för öfverläggning, äfven om ämnet ej för närvarande kan uttömmande behandlas.

Det är nämligen obestridligt att hos oss påträffas en mängd genomgående och lätt skönjbara afvikelser från riksspråket; flere af dessa äro uppenbara oriktigheter och böra för den skuld aflysas och framföralt förhindras att göra sitt inträde i skriftspråket, dit de ovilkorligen snart skola bana sig väg, om ej språkkänslan i tid varnas för dem. Å andra sidan förekomma ej få fall, där den finländska svenskan är fullt ut lika berättigad eller åtminstone står på lika god språkhistorisk grund som högsvenskan och där förty rättvisa bör göras henne. I allmänhet kan man säga att de omordade olikheterna låta sig påvisas i talspråket, men vi skola i det följande äfven anföra åtskilliga exempel på att ej häller skriftspråket särskildt hos Finlands senare och yngre författare förmått hålla sig fritt från dialektiska egenheter.

Häröfver är ej att undra, för så vidt språket är en ömtålig egendom, där tiden och tidsriktningen lätt lämna märken efter sig. Och ju mera Finland aflägsnar sig från det gamla moderlandet, ju mera de literära inflytelserna därifrån aftaga i styrka, dess mera skall språket i Finland, utsatt för påvärkan från andra håll, aflägsna sig från riksspråket för att försöka egna vägar. De främmande inflytelserna utgå och skola hufvudsakligen utgå från två håll, dels och främst från våra svenska allmogemål, dels från det andra inhemska språket [1]). Landsmålen, hvilka i de olika landsändarna betydligt afvika från hvarandra, invärka naturligtvis ganska olika på skilda trakter. Därför kan man äfven ofta afgöra från hvilken del af landet en person är bördig: om från Österbotten, om från västra Nyland etc. Då våra dialekter i många afseenden stå på en åldrig ståndpunkt, är det dem vi hafva att tillskrifva bibehållandet af flera ålderdomliga ordformer och uttryck, som påträffas i »vårt» riksspråk. Hvad

[1]) Hvad åter inflytandet från ryskan vidkommer, så är det ej af någon betydelse. Det inskränker sig för det mesta till några enstaka låneord såsom *isvotschik, samovar, lavka* etc. Den i vårt land bosatta och till en stor del aklimatiserade ryska medelklassen är alt för liten till antal och står på för låg bildningsgrad, för att kunna utöfva något inflytande.

finskan beträffar, så invärkar den klarligen starkast på orter, där den bildade svenska klassen är omgifven af en ren finsk befolkning. Man måste antaga att detta inflytande skall tilltaga i styrka i den mån, som den bildade klassen tvingas att förskaffa sig en grundligare kännedom i finska språket och i den mån detta kommer att som samtalsspråk tränga sig upp inom de högre samhällslagren. Tillsvidare äro dock kanske de flesta af finskan påvärkade uttryck af lokal natur och hafva ej, utom de trängre kretsar de tillhöra, lyckats vinna burskap i det bildade och vårdade föredraget.

Att skarpt begränsa hvad som tillhör detta och att i hvarje särskildt fall afskilja, hvad som i vårt land är allmängiltigt uttal eller legaliseradt uttryckssätt, från det som endast är förorsakadt af ren vårdslöshet eller andra tillfälliga orsaker, är ej alltid lätt, stundom omöjligt. Under det att till exempel de breda ä- och ö-ljuden framför *r*, det egendomliga uttalet af *en* och *det* äro finländskt riksspråk, under det att verbet *slippa* bland oss användes i en för högsvenskan främmande betydelse, stannar man i tvekan huru stor allmängiltighet man skall tillmäta det i Finland ofta hörda uttalet af *u* såsom europeiskt u-ljud, samt huru sådana uttryck som: »sätta fast dörren» med flere skola bedömas från ståndpunkten af de bildades språk i vårt land. Då vi likväl i denna uppsats hvarken föresatt oss eller ens med det material, som stått oss till buds, kunnat skrifva en systematisk och uttömmande framställning af alla den finländska svenskans egendomligheter, ligger det mindre vigt på ett dylikt afgörande i hvarje enskildt fall. Vårt syfte är främst att genom anförande af några allmänna och påtagliga fall påvisa förekomsten af dessa skiljaktigheter samt att väcka uppmärksamheten på dem. Frågan har nämligen, såsom redan antydts, en ganska stor praktisk betydelse såväl för literaturen som för undervisningen och hör därför till antalet af dem, som ej böra hvila längre.

Vi skola vid våra undersökningar utgå från de olika hufvudsynpunkter, som ett språkligt uttryck erbjuder, och således först taga i betraktande ljudförhållandena inom den finländska svenskan. Dessförinnan måste vi dock ägna någon uppmärksamhet åt riksspråkets ljud, hvilkas egenskaper, särskildt deras kvalitet och kvantitet, äro långt ifrån så fastställda och säkra, som man skulle tro. »På detta fält», yttrar en svensk for-

skare, »råder ännu en osäkerhet, som vetenskapen ej längre bör fördraga, en osäkerhet som till och med gifvit upphof till det påstående, att vi icke skulle vara vetenskapligt berättigade att antaga ett från landsmålen skildt högsvenskt talspråk, emedan det språk, som den bildade i vårt land talar, icke skulle vara något annat än en skiftning af landsmålet i den landsdel, hvarest han blifvit uppfostrad. Det är nu å ena sidan obestridligt att ett fullständigt rent högsvenskt mål i närvarande stund är ett ideal, lika litet förverkligadt inom något geografiskt område som det rena landsmålet. Det är sant att äfven den, som tror sig väl känna sitt modersmål, alt som oftast kan göra den upptäckt, att han i sitt tal begagnar ljud, som ej äro högsvenska [1]).»

Äfven Noreen [2]) anger åtskilliga ord, hvilka i riksspråket vackla dels i uttal, dels i kvantitet och i tonfall, och han söker ej afgöra hvad som i hvarje fall är det riktigare. Dessa vacklande ord äro emellertid en försvinnande del af språkets stora ordförråd, som är noga bestämdt med hänsyn till ljudförhållandena i de ofvan nämda tongifvande landsdelarna af Sveriges rike. »Just den omständighet», säger Svahn i sammanhang med nyss af honom anförda ord, »att han förmår urskilja hvad som i fonetiskt hänseende tillhör landsmålen och hvad som tillkommer högsvenskan, utgör ett kraftigt vittnesbörd om tillvaron af ett högsvenskt mål — — —». Från detta afviker dock den finländska svenskan i flere afseenden [3]).

Bland självljuden intager ä-ljudet otvifvelaktigt en mycket vacklande ställning.

»Uttalet i Finland såväl som i några trakter af Sverige förväxlar ofta det korta e-ljudet (till exempel i eld) med det korta ä-ljudet (till exempel i fäld [4]).»

»Med hetsad harm flöt fiendernas *eld*
som Etnas lava på dess hålors isar,
men hvarje ryttare, som dignar *fäld,*
ännu i döden på sin konung visar».

---

[1]) Oskar Svahn. Språkljud och Qvantitativ betoning i Högsvenskan. Stockholm 1882 sid. I.

[2]) Anf. arb. sid. 11 ff. sid. 20 f. sid. 29 sid. 33 f.

[3]) För att utmärka kvaliteten hos de ljud, som i svenskan sakna motsvarande tecken, begagna vi samma beteckningssätt, som förekommer i Schwartz-Noreen'ska språkläran.

[4]) Freudenthal anf. arb. sid. 10.

Detta och otaliga liknande exempel ur våra inhemska skalders värk bestyrka nämda osäkerhet i uppfattning. Man rimmar remnar med hämnar, fästa med fresta (Gånge Rolf); däcket med strecket, sätt med snedt (Tavaststjerna); mätt med sett skepp med läpp (Topelius) etc.

Hvad beträffar det långa ä-ljudet, så äger äfven här en sammanblandning ofta rum, dock ej på långt när så allmän och så genomgående som vid det korta ä-ljudet.

Från Tavaststjernas dikter kunna vi anföra strofen:

»Berget högt öfver sundets spegel
nickar mossigt ett tungt far*väl;*
låg ej under det hvitt ett segel,
tog ej Hon i dess afsked *del?*»

Ehuru således både tal- och skriftspråket bestyrka att språkkänslan äfven i detta fall hos oss är slappad, så kunna vi dock ej gå in på de teorier för det närvarande och tillkommande, som af I—U. proklameras[1]). Fastmera tro vi i motsats till honom att uttalet i Finland i detta fall skall vinna i riktighet och öfverensstämmelse med riksspråket. En *ljudenlig rättskrifning* skall äfven kraftigt understödja en utveckling i denna riktning.

Det af Noreen omnämda, för »många trakter af Sverige särskildt hufvudstaden» egna breda uttalet af *ä* och *ö* ($ä_2$, $ö_3$) är hos oss allmänt.

En annan öfverensstämmelse mellan stockholmskan och det »finländska riksspråket» råder däruti, att ingendera af dem skiljer mellan o_2 och å och således uttalar *godt* och *gått* med precis samma å-ljud.

U_2 (t. ex. i Lund, buss) uttalas i Sverige gärna med en dragning åt ö. Hos oss påträffar man ej sällan personer, som i liknande ord begagna det europeiska u-ljudet. Mången erinrar sig kanske huru svårt fru Engdahl vid sitt uppträdande på talscenen hade att bekämpa ett dylikt uttal. Det äfven stundom afvikande uttalet af slutet *u* är sällsynt inom den bildade klassen, huru ofta det än ljuder ur det lägre folkets led.

De »tjocka» ljuden d_2 l_2 n_2 s_2 t_2 förekomma ej i den fin-

[1]) Se anf. arb. sid. 290.

ländska svenskan. I *vörda, sorl, värna, fors, vårta* höras hos oss tydligt såväl r-ljudet som de följande *d, l, n, s, t*-ljuden, under det att de i det bildade talet i Sverige sammansmälta till ett »tjockt» ljud. Enligt Freudenthal skulle ej häller j_2 (t. ex. i tjur, kött) förekomma hos oss, utan skulle i dessa ord en tydlig ljudförbindelse t + j förefinnas. Äfven högsvenskan tyckes i detta fall vara vacklande, i det att »hela, norra, en del af mellersta och en del af södra Sverige» (Noreen) hafva ej *ett* utan *två* ljud. Liknande osäkerhet gör sig enligt vår åsigt gällande i Finland, ty j_2 höres här så ofta, att svårt torde vara att afgöra hvilketdera uttalet (j_2 eller t + j_2) är allmännare.

Bland enskilda ord, som ljuda afvikande i »vårt» riksspråk, hafva vi: *helbrägda, vindögd, sarga, agent, Angelika, original, legend, logik,* med flere af utländsk börd, hvilka hos oss uttalas med g-ljud (sarga stundom med j-ljud), då de däremot i Sverige vanligen uttalas med j-ljud. I *zoologi, Zakarias, Franzén, Berzelius, Zeus,* med flere är *z* = *t* + *s* öster, *z* = *s* väster om Bottenhafvet. *Ärtskocka* öfverensstämmer hos oss åtminstone ställvis till skrifsätt och uttal; i högsvenskan betecknar *sk* ett *sje*-ljud (s_3). I *auktion, inskription* med flere höres ej i Sverige något t-ljud.

Stafvelsekvantiteten följer i Finland samma lagar som i Sverige, »ehuru det till följd af inflytande från våra dialekter icke är ovanligt att finna betonad kort stafvelse äfven i de bildade klassernas talspråk [1]).» *Mĭna* och *dĭna* för *mīna* och *dīna*, *hŏnom* för *hōnom* äro exempel härpå.

Ett icke ringa antal ord hafva i Finland kvantiteten olika fördelad. Sålunda uttalas följande ord, som i högsvenskan hafva långt å-ljud, i Finland med kort å: *dold, dolde, moln, porla, portvin, rodna* [2]), *son, vilkor* [3]). Cygnaeus sjunger också:

»Bland bärgets klyftor skymta granna män,
och deras hviskningar till rop sig byta,
när fram de störta utur det försåt,

---

[1]) Freudenthal anf. arb sid. 11.

[2]) Detta ords uttal afviker också däruti, att *d* och *n* hos oss assimilerats till ett långt n-ljud.

[3]) I *honing* vacklar hos oss liksom i Sverige uttalet mellan kort och långt å-ljud.

Tårta och ördna torde tillhöra det ovårdade språket

där deras feghet sina planer *dolde,*
och fegheten tar min af modets ståt,
då hon tror kungen och hans folk re'n *sålde*». [1])

Och hos Jonatan Reuter läser man:

»Långt bort i lä seglar örnen *stolt*
till boet, som han helt säkert *dolt*
i fjärran Ljusaröskogen».

I *måka* och *Måns* höres vanligen i rak motsats till förhållandet i Sverige långt å-ljud.

Tal- och skriftspråket bestyrka bägge det afvikande uttalet af de vanliga orden *en* [2]) och *det,* det förra med långt e-ljud, det senare med kort å-ljud. I följd af denna olikhet staka sig ofta Sveriges boar, när de läsa v. Döbelns ord till sin unge läkare:

»Herr doktor, flärd är mycket, som vi dyrke,
och bland fritänkare är jag visst *en,*
två ting dock lärt mig akta läkarns yrke:
min bräckta panna och min vän *Bjerkén*».

Våra yngre skalder följa Runebergs exempel;

»Han vet ej att du är ett väsen
att famnas endast af *en;*
den vackraste skaldetanke,
som nån'sin har lidit sig *ren*».

Tavaststjerna.

»Ock gudar dömts falla hvar endaste *en,*
men sällast är slockna vid klaraste *sken*».

Gånge Rolf.

Den poetiska literaturen lämnar talrika bevis på att själfljudet i *det* är kort, men också därpå att man än uppfattat det som ett e-ljud, än som ett ä-ljud. Topelius till exempel rimmar *det* lika fullt med *sett* som med *rätt.*

Prōst, kōkt säga vi, *prŏst kŏkt* Sveriges boarne; likaså bär

[1]) De sjuttio vid Demmin.
[2]) Jfr *ēns, ēnsam, ēns.*

hos oss självljudet i *dom, domar, domare* och *tom* upp kvantiteten och ej som i Sverige m-ljudet.

I öfrigt råda för ljudens kvantitet i det bildade talet samma ljudlagar på bägge sidor af hafvet, om ock antalet af ord med vacklande eller osäker kvantitet [1]) skulle kunna något ökas ur den finländska svenskan.

Inom aksentens område faller den lättast hörbara och därför mest påtagliga olikheten mellan den finländska svenskan och riksspråket. Denna skiljaktighet är uråldrig och sedan långa tider tillbaka af de grammatiske författarne konstaterad. Redan den framstående grammatikern Hof påpekar den i sin 1753 utkomna bok: Swänska språkets rätta skrifsätt. Senare språkforskare hafva likaså egnat uppmärksamhet åt den så kallade »finska brytningen» [2]). Vi förutskicka här en redogörelse för hufvudaksenterna och reglerna för aksenten i riksspråket samt följa härvid, till vinnande af nödig enkelhet och korthet, Sunden's svenska språklära.

»Hufvudaccenter i svenskan äro: akut och gravis.

Akut (´) kallas accenten, då han faller på en stafvelse med *hög* ton, till exempel första stafvelsen i ordet ánden (af and). Gravis (`) kallas accenten, då han faller på en stafvelse med *låg* ton, till exempel första stafveln i ordet ànden (af ande).»

I regeln hafva nu i riksspråket enstafviga ord akut, tvåstafviga gravis. Svenskan, sådan hon talas af de bildade i Finland, har däremot alltid akut [3]). I våra landsmål påträffas både akut och

---

[1]) Jfr Schw. Nor. anf. arb. sid. 20.

[2]) Se Rydqvist. Svenska språkets lagar, del IV sid. 218.

[3]) Aksentförhållandena erbjuda ofantligt mycket af intresse för forskaren, och denna gren af språkvetenskapen har, ehuru den ända till senaste tider varit jämförelsevis förbisedd af nordiske lärde, under de senaste åren genom några få framstående vetenskapsmäns undersökningar lämnat de vackraste resultat. Ett dylikt, hvilket visserligen ännu ej öfverskridit hypotesernas gräns, kunna vi ej underlåta att omnämna, då det för oss har ett ganska stort och allmänt intresse.

Den i den finländska svenskan rådande aksentueringen tyckes i sin mån bestyrka den svenska befolkningens uråldriga besittningstagande af detta lands södra kuster. Den nu för svenska riksspråket karaktäristiska aksenten anser Kock på goda grunder hafva uppkommit i fornsvenska riksspråket ungefär samtidigt med nedskrifvandet af de älsta svenska handskrifterna, hvilket inträffade omkring år 1200. De svenska landsmålen i södra Finland hafva till öfvervägande del liksom de bildades talspråk akut och representera häri en ståndpunkt.

grav aksent. Det är denna olikhet i tonfall, som gifvit de »högsvenska» anledning till påståendet att vi sjunga, ett påstående som vi, och det med större skäl, kasta tillbaka mot dem själfva. Hvilketdera tonfallet som för öfrigt är vackrare torde nästan få anses som en smaksak. Hos oss ser det ut som om man skulle anse det i Sverige herskande för elegantare och vackrare. Huru eljes förklara den motvilja man har att från scenen höra eget lands tonfall af orden! Det tonfall, som dagligen och stundligen återger de skiftande intrycken från vårt egen känslovärld, det skratta vi åt, när det talar till oss från tiljan, och föredraga att höra våra inhemska artisters fåfänga äflan att tillegna sig ett främmande tonfall. Liksom om det ej i de flesta fall skulle märkas att de äro af »de våra». Det svenska riksspråkets aksentlagar med sina otaliga undantag tillegnar man sig ej så lätt, då man lefver i en omgifning, för hvilken de äro främmande. Och de skola förblifva det; ty om ock många afvikelser från högsvenskan kunna fås att försvinna, olikheten i tonfallet skall dock kvarstå. Det är därför ej utan skäl man kan påstå att, om den finländska svenskan utvecklar sig i en från riksspråket afvikande riktning, aksenten kommer att vid denna utveckling spela en vigtig rol.

äldre än riksspråkets, en omständighet som ej annat än kan styrka, att dessa mål skilt sig från svenska riksspråket tidigare än nu för detsamma gällande aksentueringslag uppkommit och genomförts. Jfr härom Språkhistoriska undersökningar om Svensk akcent af Axel Kock sid. 136 f. sid. 147.

Karl Lindström.

Sederomanen i Ryssland.

II.

Turgenieff är såsom redan nämdt den ende af ryska romanliteraturens stormän, som äfven utom eget land är allmänt känd, läst och till fullo uppskattad. Hans flesta och i alla fall hans förnämsta arbeten äro till de stora kulturfolkens tungomål och äfven till svenskan öfversatta. Hans rang bland Europas författare kännetecknas deraf att han vid den literära kongressen i Paris var kallad att under Victor Hugos försäte intaga plats såsom vice president. Vid hans för några år sedan timade frånfälle genljöd den europeiska pressen af hans namn. En kortfattad lefnadsteckning och karakteristik af hans lifsgerning finnes på svenska af C. R. N. framför andra samlingen af »En jägares anteckningar», i öfversättning utgifven 1879. Han har utgjort ett älsklingsämne för följetonger och föredrag af både grundligare och lösligare halt. Vid det mått af utrymme, som i denna öfversigtliga studie af sederomanen i Ryssland kan egnas honom, må derför Tidskriftens läsare icke vänta sig något nytt, så mycket mindre som det här gäller att, såväl med afseende på deras lefnadslopp som deras skaldeverk, göra bekantskapen med hans mindre kända samtida så fullständig som möjligt. Men ur en jemförelse med dem skall Turgenieff otvifvelaktigt framstå i en ny och klarare belysning, och det är ur sådan synpunkt han i vår framställning bör intaga den plats honom med rätta tillkommer.

Ivan Sergejevitsch Turgenieff föddes 1818 i staden Orel. Fadern tjenade vid ett derstädes förlagdt kyrassierregemente; och sedan han fått afsked med öfverste rang, slog han sig ned på sitt gods, Spassky-Lutsvinov, som han fått med sin maka, född Lutsvinov. År 1827 inflyttade familjen till Moskwa. Då Ivan var femton år gammal, inskrefs han vid universitetet derstädes, men redan följande år, 1834, samma år hans fader dog, sändes han

till Petersburg att der fortsätta sina studier. Hans akademiska kurs afslutades 1837.

Bland sina studentminnen omtalar Turgenieff följande: »I början af år 1837, då jag var student i tredje kursen, erhöll jag från professorn i ryska literaturen, Pletner, inbjudning till en literär afton. Kort förut hade jag visat honom »förstlingen af min sångmö», såsom man ju sade i forna dagar, nämligen ett fantastiskt drama på femfotade jamber, kalladt »Stenio». Under en af de närmaste lektionerna analyserade Pletner med sin vanliga godmodighet, utan att nämna mitt namn såsom författare, detta i sjelfva verket tarfliga opus, i hvilket jag med barnslig oerfarenhet hade efterhärmat Byrons »Manfred». Då jag kommit ut från universitetsbyggnaden, fick han se mig på gatan, vinkade mig till sig och höll för mig en faderlig straffpredikan, hvarvid han likväl anmärkte att hos mig låg någonting förborgadt. Dessa få ord voro tillräckliga att ingifva mig mod att visa honom ännu ett par dikter. Han utvalde två af dessa, och ett år derefter lät han trycka dem i »Sovremenik» (Samtiden), en tidskrift som härstammade från Puschkin. Den ena diktens titel minnes jag nu icke mer, men den andra hette »Den gamla eken». Detta var det första alster af min penna, som trycktes, men naturligtvis anonymt. — Då jag nu den nämda literära aftonen kom in i tamburen till Pletners våning, stötte jag mot en herre, som, med hatt och utanrock redan på sig, tog afsked af värden, hvarvid han med klangfull stämma utropade: »Ja, ja, de äro goda våra ministrar; mot dem kan ingenting invändas!» och gick sin väg med ett högt skratt. Jag fick ej tid till mera än att betrakta hans hvita tänder och eldiga ögon. Huru ledsen vardt jag ej, då jag sedan erfor att mannen icke var någon annan än Puschkin, som det dittills icke lyckats mig att träffa, och huru förargad var jag icke öfver detta sålunda försummade tillfälle. Puschkin var den tiden så väl för mig som för många af mina kamrater en halfgud. Vi rent af tillbådo honom.» — Detta var det enda ögonblick, då två af Rysslands mäktigaste skaldesnillen möttes, utan att dock veta af hvarandra.

Då Turgenieff följande år våren 1838 begaf sig till Tyskland, vardt ångbåten utanför Travemünde lågornas rof. Turgenieff har sjelf sedermera gifvit en gripande skildring af denna hemska »Fartygsbrand på hafvet», der lågor och vågor kräfde

offret af många menniskolif, och hvarvid de öfverlefvande endast med yttersta nöd räddades.

Resans ändamål var att i Berlin fortsätta studierna och förkofra det vid universitetet i Petersburg inhemtade ganska knappa kunskapsförrådet. Under två terminer sysselsatte sig Turgenieff hufvudsakligast med Hegels filosofi, språk och historia. Med afseende på den vana att fara utomlands, som den tiden tillhörde alla unge män i Ryssland, yttrar Turgenieff i sina ofvan anförda memoarer:

»Det var som om hvar och en af oss hade känt att hans land (jag talar icke om fosterlandet i allmänhet, utan om hvars och ens moraliska och förnuftiga arfvedel) vore stort nog, men att der icke funnes någon riktig ordning. Jag kan säga om mig sjelf att jag personligen erfor hela obehaget af ett sådant lösrifvande från fosterlandet, ett sådant afslitande af alla trådar, som fasthöllo mig vid den omgifning, i hvilken jag var uppvuxen. Men — jag hade ingenting annat att göra. Den samhällsställning, den omgifning, i hvilken jag befann mig såsom adelsman gent emot lifegenskapen, kunde icke fängsla mig. Tvärtom! Nästan allt hvad jag såg omkring mig, väckte hos mig känslor af missnöje, af förtrytelse och småningom af äckel. Jag kunde icke tveka längre. Antingen måste jag underkasta mig och lugnt följa spåren på den gamla vägen, eller också på en gång göra helt om och stöta ifrån mig »allt och alla», om jag också skulle löpa fara att dervid förlora allt, som var mitt hjerta dyrbart. Och så gjorde jag äfven. Jag kastade mig hufvudstupa i »det tyska hafvet», som skulle rena och pånyttföda mig. Men då jag åter dök upp derur, hade jag helt plötsligt blifvit vesterländing, — och jag har för alltid förblifvit det. Det kan dervid aldrig falla mig in att fördöma dem bland mina kamrater, som på en annan, mindre negativ väg nådde den frihet och den kunskap, som jag eftersträfvade. Jag vill blott säga att jag icke såg någon annan utväg för mig sjelf. Jag kunde icke inandas samma luft, icke stanna tillsamman med sådant, som jag hatade; dertill saknade jag förmodligen tillräcklig ihärdighet och karaktersfasthet. Jag måste alldeles hålla mig på afstånd från min fiende, för att från fjerran håll så mycket starkare kunna anfalla honom. I mina ögon hade denne fiende en bestämd gestalt och ett bekant namn. Denne fiende var *lifegenskapen*. Under detta namn samlade jag tillhopa allt,

mot hvilket jag beslutit att kämpa till det yttersta och som jag svor att aldrig försona mig med. Detta var min Hannibals-ed, och jag var icke den ende, som på den tiden aflade en sådan. Derför drog jag också till det vestliga Europa för att bättre kunna hålla den. Jag tror icke heller att min sympati för vestern beröfvat mig all medkänsla för det ryska lifvet eller all förmåga att uppfatta dess brister. »En jägares anteckningar», denna då för tiden nya, längre fram mycket spridda bok, författade jag i utlandet, och många bland dessa skizzer skrefvos i dystra ögonblick, under hvilka jag grubblade öfver om jag skulle återvända till fäderneslandet eller icke. Man kan framkasta den frågan, huru den smula rysk anda, som genomgår dessa skizzer, kunde komma fram i dagen, då jag var så vesterländsk till mina åsigter, och man kunde måhända föreställa sig att denna anda blifvit motsträfvigt inlagd i dem. Det är svårt att tvista om slika frågor; jag vet blott det, att om jag stannat kvar i Ryssland, så hade jag aldrig kommit att skrifva »En jägares anteckningar». Jag säger vidare att jag aldrig erkänt någon oöfverstiglig linie, som åtskilliga eldiga men oförståndiga fosterlandsvänner ovilkorligen vilja draga mellan Ryssland och det vestliga Europa, — detta Europa, med hvilket Ryssland genom natur, språk och seder dock är så nära förbundet! Och om man erkänner Romas förlossning genom Grekland och den germaniskt romaniska rasens genom Roma, hvarför skulle man icke kunna antaga att vi en gång kunde förlossas genom den germaniskt romaniska rasen? Äro vi då verkligen så osjelfständiga och svaga, att vi med barnslig fruktan måste bäfva tillbaka för hvarje främmande inflytande såsom något för oss skadligt? Jag tror det icke; jag tror tvärtom att om vi också badades i sju olika vatten, så skulle dock den ryska naturen hos oss icke dermed försvinna. Ja, och i motsatt fall, hvilket eländigt stackars folk vore vi icke nu! Jag säger af egen erfarenhet: min förkärlek för det vestliga Europas kultur har icke hindrat mig att ha en liflig känsla för det ryska språkets renhet, hvilken jag också söker bevara. Såsom man torde erinra sig, har den fosterländska kritiken förebrått mig orenhet i språk och härmning af utlandets stil . . .»

Det kommer oss icke vid om ett och annat af dessa yttranden kunde både från europeisk och rysk synpunkt påkalla någon gensaga. För oss är det af vigt att taga fasta på dessa

sjelfbekännelser, emedan de i det följande vid framställningen af Turgenieffs två stora samtida, Tolstoy och Dostojevsky, angifva den rätta synpunkten för de jemförelser, hvilka närmare bestämma den särskilda plats, som tillkommer Turgenieff inom den ryska sederomanen i våra dagar, sådan den med dessa tre författare på fyratiotalet utgick ur Gogols skola.

Vi återknyta här den afbrutna lefnadsteckningens tråd. År 1840 återvände Turgenieff, efter ett kort uppehåll i Ryssland och en resa till Italien, igen till Berlin, der han stannade ungefär ett års tid. Han återkom till Ryssland 1841, inträdde 1842 i utrikesministeriets kansli och gjorde der tjenst, men då detta gick både dåligt och oregelmessigt, tog han afsked redan 1843. Samma år började han sin författarebana dermed, att han anonymt lät trycka en liten dikt, »Parascha», och gjorde derpå den berömda kritikern Bielinskys bekantskap. Under loppet af de följande två åren 1844—45 fortfor han att skrifva vers, ja, författade till och med större skaldestycken, hvilka dock hvarken vunno erkännande eller förtjente sådant. När han nu mot slutet af 1846 for utomlands, hade han fast beslutat att uppgifva sin föregående verksamhet, — då det erkännande han vann för en kort prosaskizz, kallad »Khor och Kalinisch», numera den första bland »En jägares anteckningar», hvilken han lemnat kvar hos redaktionen af den åter utkomna tidskriften »Sovremenik», bestämde honom att åter egna sig åt literärt arbete.

Vi hafva i det föregående berättat huruledes kejsar Nikolai kom att taga Gogols mutkolfsgisslande komedi »Revisorn» under sitt hägn. Detta hägn tyckes oförklarligt nog hafva blifvit utsträckt äfven till »Döda själar», ty det är mig veterligen icke förtalt att Gogol, som förtärdes af inre fiender, någonsin var utsatt för envåldsmaktens vredesblixtar. Eget nog skulle en sådan åska urladda sig öfver Turgenieffs hufvud just med anledning af en uppsats öfver Gogol, vid dennes död. Han kastades i fängelse, der han satt under en månad (1852), hvarefter han förvisades från Petersburg till sitt gods på landet. Först år 1855 efter kejsar Nikolais död återfick han sin frihet.

Från 1861 vistades Turgenieff för det mesta utomlands, känd och ärad öfver hela den bildade verlden såsom en af de främsta storheter inom samtidens vitterhet. Hemlös var han dock, äfven i den bemärkelse, att han aldrig knutit äktenskapets band eller iklädt sig en familjefaders pligter, han hvars

diktning värmes af den innerligaste känsla för den husliga härdens lycka och som gifvit oss så många underfullt sköna kvinnogestalter, än idealiskt rena i sjelfuppoffringens heliga strålglans, än oupphunna typer för den kvinliga tjuskraftens outgrundliga dämonik.

De sista åren af sitt lif, intill 1883, bodde han i Paris eller på en villa i dess omnejd. Bruten till kropp och själ väntade han här döden i skötet af en familj, konstnärsparet Garzia-Viardot's, vid hvilket han sedan lång tid var fäst med band af ömhet och vänskap. Han dog en from och fri tänkares död.

Några år förut hade han besökt sitt hemland och då öfverallt i Ryssland helsats med de största ärebetygelser. Detta storartade emottagande upprepades i dubbelt mått, då den hädangångne skaldens stoft i ett sorgetåg, som med deltagande följdes af alla folk, flyttades från Seinens till Nevans stränder.

* * *

Att ingå i en skärskådande framställning af Turgenieffs talrika romaner och berättelser vore utan tvifvel en lockande uppgift, men skulle föra oss för långt från den, som för ögonblicket ligger oss närmast. Till sina allmänna drag är Turgenieffs författareskap tillräckligt kändt och hans skilda verk tillhöra vitterhetens vänner såsom gemensam egendom. Vi behöfva icke här för vårt ändamål återgifva hans romaner i kondenserad form, så som då det gäller att införa läsaren i en ny verld inom literaturen, hvilket till en del blir fallet vid framställningen af Tolstoy och Dostojevsky. Att angifva några väsentliga synpunkter och framhålla några spridda drag tillhör dock den uppgift, som oss föreligger.

Turgénieffs första vittra lärospån äro redan i det föregående med hans egna ord omnämda. Den betydelse han dervid sjelf tillmäter »En jägares anteckningar» såsom den frivillige landsflyktingens första ungdomsbedrift i kampen mot förruttnelsen i hans fädernesland och främst mot den oförsonligt hatade lifegenskapen — denna betydelse har literaturhistorien att enligt samtidens bekräftande vittnesbörd utan vidare anteckna. En annan fråga blir om någon läsare i våra dagar skulle utan förutfattad mening kunna föreställa sig att dessa harmlösa skildringar, som endast på några få ställen ganska indirekt beröra lifegenskapen genom förhållandet mellan husbönder och husfolk,

skulle med afseende på den stora frågan om böndernas frigifvande kunna anses hafva haft någon betydelse i den mening, som till exempel »Onkel Toms stuga» med afseende på slafemancipationen i Nordamerika. Att man efter Gogols drastiska skildringar och blodiga, på djupet gående ironi vill tillmäta en sådan betydelse åt jägarens i allmänhet ganska patriarkaliskt idylliska berättelser, kan efter min mening icke finna någon annan förklaring än den att presstvång och politisk förföljelse här, såsom vanligt, mot de maktegandes eget intresse skapat ett martyrskap, som gifvit saken en större betydenhet, än den annars skulle haft. Det antages nämligen att Turgenieff skulle hafva ådragit sig det nämda fängelse- och förvisningsstraffet kanske mer genom den nyss förut utgifna andra samlingen af »En jägares anteckningar» än genom uppsatsen om Gogol. Att dessa små berättelser icke synbarligen röja något syfte att kämpa mot lifegenskapen bör för öfrigt ingalunda i våra ögon förringa deras värde såsom skildringar af folk och natur. Åt den lifegne bonden egnas en försvinnande liten uppmärksamhet i dessa små landtjunkar-historier. Den djupast ur ryska folkets inre gripna person, som här framträder, är »Det lefvande skelettet», Lukéria, denna hos de ryska författarne i vexlande gestalt återkommande typ för den mest öfvermenskliga undergifvenhet i lidandet.

Det är en smaksak om man anser det breda rum naturmålningen i och för sig här intager vara en förtjenst eller en svaghet. En konstnärlig förmåga att låta naturen likasom spela med i handlingen följer Turgenieff under utvecklingen af hans skaldeskap; men då han nått sin fulla mognad spelar icke naturen solo, såsom här ofta är fallet. Vi se häri en yttring icke blott af den tidens smak utan ock af ungdomligt jägarelynne, och man följer honom gerna genom alla årstider från morgonljus till nattens mörker, då han i alla fall har den grannlagenhet att icke sysselsätta oss med sport.

Det är i »Fäder och Söner» (1861) Turgenieff första gången för verlden presenterar nihilisten eller i alla fall fastställer typen och gifver honom hans namn. Den unge Arkadi Kirsanow besöker under ferierna sin far och sin farbror på deras landtgods samt har dervid såsom gäst från Petersburg medfört en god vän, medicinestuderanden Bazarow.

»Hvad är Bazarow i sjelfva verket? frågar Paul, farbrodern, med en dragning på orden.

Arkadi smålog: »Vill ni, min onkel, att jag skall säga hvad han *i sjelfva verket* är? Han är en nihilist.»

»Nihilist!», sade fadern. »Detta ord är naturligtvis härledt af det latinska ordet *nihil*, intet, för så vidt jag kan förstå, och följaktigen betyder det en person, som . . . ej vill erkänna något såsom sant?»

»Eller snarare, som ej respekterar något», sade Paul.

»En person, som betraktar allt ur kritisk synpunkt», återtog Arkadi.

»Kommer ej detta på ett ut?» frågar hans farbror.

»Nej, visst icke; en nihilist är en person, som icke böjer sig inför någon auktoritet, som icke godkänner någon princip utan pröfning, huru stort förtroende denna princip än må åtnjuta.»

»Och du tycker, att det är bra, det der?» återtog Paul.

»Det beror på, min onkel. Somliga personer befinna sig väl dervid, under det andra tvärtom befinna sig mycket illa.»

»Verkligen? Välan, jag ser att vi aldrig skola förstå hvarandra. Menniskor, som tillhöra den gamla tiden, såsom jag, tro att principer »(Paul framsade detta ord med en viss mjukhet, såsom det uttalas i franskan, Arkadi deremot accentuerade det hårdt) »principer, antagna utan pröfning — för att begagna sig af ditt uttryck — äro alldeles oundgängliga. I hafven ändrat allt detta; Gud gifve er helsa och genralsvärdigheten [1]); vi skola åtnöja oss med att beundra er, herrar . . . hur kallar du dem?»

»Ni-hi-li-ster», svarade Arkadi med tonvigt på hvarje stafvelse.

»Ja, vi hade hegelianer; nu är det nihilister. Vi få se hur I bären er åt för att existera i detta ‚intet', i tomrummet, liksom under en luftpump. Och nu, min bästa bror, gör mig den tjensten att ringa; jag skulle vilja dricka mitt chokolad.»

I »Fäder och Söner» kommer det ännu icke från prat till handling, men författaren förmår dock intressera oss för denna pratmakartyp, såsom han redan tidigare gjort i »Rudin», ehuru icke ur nihilistisk synpunkt; ett exempel bland många på den djupa medkänsla, hvarmed Turgenieff skildrar dessa ryska Ham-

[1]) Ryskt ordstäf.

letnaturer, hvilkas inre tomhet och brustenhet han prisgifver åt vår medömkan.

I »Rök» är (1866) ironin mera bitande, typerna mera mångfaldiga och belysningen skarpare, en verkan som väl delvis beror på att de ryska figurerna i Baden-Baden framstå mot en europeisk bakgrund. Man nödgas verkligen fråga sig sjelf på hvilketdera hållet man finner mera af rök och humbug, tomt sken och tomt prat, antingen hos den fina badsocieteten i trädgården under *l'arbre russe* eller i kretsen af de poserande och skräflande nihilisterna, antingen bland de unga generalerna, som med en omisskännelig »stojka» i elegansen bära den civila drägten, doftande af patschuly, cigarett och rysläder i en aristokratisk blandning; eller hos den allvetande stortigaren Bambajew, omgifven af sina beundrare, en samling typer af barnslig och floskulös känslofullhet i förening med den ytligaste konversationslexikons-bildning, buren till torgs med ett evinnerligt munväder.

Då det slutligen i »Obruten mark» (1877) kommer från ord till handling, då nihilisten går från konversation till konspiration och dessa svärmare i verkligheten skola bestå profvet, lyfter sig äfven ämnets behandling från ironin till en tragik, som kvarlemnar ett osvikligt vittnesbörd att här dock i grunden, med all jemmer, all halfhet, all lögn, är ett stort drag af verldshistoriens martyrium, sådant det mest storartadt framträder under väldiga brytningsperioder. Också uppträder här bland konspiratörerna en ny typ, Solomin, som sympatiserar med nydanarne men icke tror på deras medel. Tid och arbete skall småningom fullborda verket. Son till en klockare i Ryssland har han arbetat i England och är nu föreståndare i en fabrik. Han liknar icke en ryss utan »en finländare eller snarare en svensk». Med denna ädla, sunda, handlingskraftiga typ, hvilken likasom författaren och vi i grunden sympatiserar med nihilisterna, synes den enda vägen till en bättre framtid vara utpekad.

Man vore frestad att tro någon personlig lifserfarenhet ligga till grund för ett drag, som osvikligen möter oss i Turgenieffs alla mera betydande romaner, nämligen att hjelten är ställd under det stridiga inflytandet mellan tvenne motsatta kvinliga naturer. Vi hafva redan i det föregående angifvit dem till deras grunddrag.

Den ena fulländad verldsdam, fängslande genom yppig fägring, fint men ytligt bildad, spirituel utan djupare begåfning,

njutningslysten utan passion, egoist utan att vara elak. Den andra renhjertad, hängifven, tillbakasatt, sjelfuppoffrande, genialisk, anspråkslös, sällan skön, men sympatiskt vinnande, och slutligen sublim i sin heroism. De vankelmodiga ryssar, som Turgenieff sätter i scen, gå vanligtvis förlorade under det dämoniska inflytandet af den förstnämda typen, endast någon gång räddas de sent omsider af den andra.

Äfven en främling kan känna huru i grunden ryska de äro dessa kvinnor, och hos författaren synas de med afseende på hans folk likasom symbolisera icke mindre hans djupa tvifvel än hans starka tro. En enda gång, i »Vårböljor», har han låtit sin resande ryss i skötet af en italiensk familj finna det kvinliga idealet, som han äfven ganska riktigt svagligen och skamligen sviker. Såsom skald står väl knappast Turgenieff någonsin högre än i skildringen af dessa goda italienska naturbarn, främst Gemma, en bild af bara ljus och dock så sann i sin skönhet.

* * *

Om vi slutligen fråga oss hvad som under ett långt lif i främmande land kunnat så helt bevara Turgenieff åt sitt fäderneslands literatur, så lyder vårt svar: *Modersmålet.* För Turgenieff heter det: *Ryska språket.* Det är rörande att under denna ofvanskrift i sista stycket af »Senilia», tecknadt juni 1882, det sista som flutit ur hans penna, läsa följande rader:

»Under dagar af tvifvel, under dagar af tyngande grubbel öfver mitt fosterlands öde har du allena varit mitt stöd och min staf, du stora, mäktiga, sannfärdiga och fria ryska språk! Vore icke du, huru skulle man ej då bringas till förtviflan vid anblicken af allt som sker här hemma!»

»Men det är förbjudet att tänka att det ej skulle vara ett stort folk, åt hvilket ett sådant språk blifvit beskärdt!»

Karl Wetterhoff.

Wallensteins förbindelser med Sverige åren 1631—1634.

E. Hildebrand: Wallenstein och hans förbindelser med Sverige. Historisk tidskrift 1883 h. 4.

E. Hildebrand: Wallenstein und seine Verbindungen mit den Schweden. Actenstücke aus dem Schwedischen Reichsarchiv zu Stockholm. XI + 80 s. 8:o. Frankfurt am Main 1885, Literarische Anstalt.

A. Goedeke: Wallensteins Verhandlungen mit den Schweden und Sachsen 1631—1634. Mit Acten und Urkunden aus dem k. Hauptstaatsarchiv zu Dresden. XII + 346 s. 8:o. Frankfurt am Main 1885, Literarische Anstalt.

Länge var bland forskare, som sysselsatte sig med Wallensteins historia, den åsigt förherskande, att de svenska arkiven icke innehöllo betydelsefullare bidrag till hans karakteristik och att särskildt hans handlingssätt under åren 1631—1634 icke från detta håll kunde få en ny belysning. Man var så mycket mera viss derom, som den lärde benediktinermunken, pater Dudik från Mähren vid en år 1851 företagen resa till Sverige med syfte bland annat att efterforska handskrifter rörande Wallenstein fann endast ett fåtal aktstycken, hvilka visserligen i och för sig voro intressanta nog, men dock icke kunde anses vara af afgörande betydelse för bedömandet af Wallensteins handlingssätt. Man åtnöjde sig i trettio års tid med det resultat Dudik vunnit, men numera har det visat sig att denne, vare sig att han icke hade tid att fullfölja sina forskningar eller att den oordning, som herskade i arkivsamlingarna, omöjliggjorde det, förbigått de flesta och vigtigaste af de bref, som röra Wallensteins förhållande till svenskarne. Dr E. Hildebrand fann nämligen, sysselsatt med att ordna den i svenska riksarkivet förvarade diplomatiska korrespondensen med Tyskland, i den så kallade Oxenstjernska eller Tidösamlingen ett stort antal aktstycken, hvilka i allt väsentligt angåfvo gången af underhandlingarna mellan Sverige och Wallenstein 1631—1634. Han tillgodogjorde det nästan oförmodadt upptäckta materialet i ofvan-

nämda, i Historisk tidskrift införda afhandling, hvilken i detalj redogör för Wallensteins underhandlingar med Sverige och åtföljes af 18 aktstycken såsom bilagor. Sedermera såg han sig i tillfälle att i Tyskland publicera hela samlingen, bestående af 65 bref. Betydelsen af de bidrag han sålunda lemnat blef omedelbart uppskattad i Tyskland. Prof. Goedeke i Dresden, som samtidigt sysselsatte sig med ett arbete om Wallensteins underhandlingar med Sverige och Sachsen, hvilket numera utkommit, innehållande jemte text 165, dock till största delen förut publicerade aktstycken, stödjer sig väsentligen på Hildebrands publikationer och erkänner äfven sin tacksamhetsskuld, då han i företalet bland annat säger: »Hufvudförtjensten af att hafva kastat mera ljus öfver 1631—1634 års händelser måste tillerkännas dr E. Hildebrand i Stockholm. Vår kunskap om denna tid uppvisade ännu nyligen luckor, hvilka varit förnämsta anledningen till särskilda försök att förfäkta Friedländarens oskuld. Derom skall framdeles icke mera kunna vara fråga.»

Såsom Goedeke här antyder, hade den historiska forskningen i fråga om Wallensteins historiska rol och framför allt om hans förhållande till kejsar Ferdinand och dennes motståndare under åren 1631—1634, blifvit ledd på afvägar, från hvilka det icke tycktes vara lätt att återvända. Tvenne böhmare, drr H. Hallwich och E. Schebeck, hade kanske ledda af patriotisk önskan att förhärliga sin landsman, hvars tre-hundra åriga minnesfest år 1883 skulle firas, kanske äfven af verklig öfvertygelse om att historieskrifningen begått en orättvisa, som i sanningens namn måste bekämpas, företagit sig att vederlägga opinionen om Wallensteins förrädiska förhållande till kejsar Ferdinand. Hallwichs hufvudarbete, »Wallensteins Ende», som utkom 1879 i två digra band, skall alltid bibehålla ett vetenskapligt värde med afseende å det synnerligen omfattande material författaren sammanstält. Han iakttager ännu här en viss reservation i hufvudfrågan, men tendensen att förfäkta Wallensteins oskuld framträder dock i yttranden sådana som att Wallenstein i sina underhandlingar aldrig öfverskred den vidsträckta fullmakt kejsaren gifvit honom, eller att han naturligtvis slutligen skulle utverkat sig statsöfverhufvudets bifall till sina åtgärder. I det hela framträder Wallenstein här såsom en ganska beskedlig herre, hvilken ville alla menniskor godt, men författaren står på nog lös mark, då han förnekar Wallensteins för-

rädiska afsigter endast på den grund att aktstyckena, enligt hans mening, icke innehålla direkta vittnesbörd om dem. Med vida djerfvare advokatorisk ifver kämpar deremot Schebek i sitt hufvudverk (1881), som han anspråksfullt benämner »Die Lösung der Wallenstein-Frage», för Wallensteins frikännande. »Befriad från förräderiet», utropar han, »stiger hjelten lik en ljusgestalt fram ur de dimmor, i hvilka hans historia blifvit inhöljd». Alla de beskyllningar, som blifvit riktade mot Wallenstein, härleda sig, enligt Schebeks oförmodade upptäckt, från en personlig fiende till honom, den genom fensterkastningen i Prag ryktbar vordne Wilhelm Slavata. Denne gjorde till sin lifsuppgift att krossa Wallenstein, och han lyckades slutligen förträffligt. Alla för Wallenstein ofördelaktiga relationer och bref äro medelbart eller omedelbart Slavatas verk och böra förkastas såsom understuckna eller förfalskade. Sålunda kommer Schebek bland annat till det resultat, att underhandlingar mellan Wallenstein och Gustaf Adolf alls icke egt rum. Likaså bortresoneras den diplomatiska brefvexlingen mellan Frankrikes sändebud De Feuquières och Wallensteins agent, grefve Kinsky. »Slutligen», säger han, »måste man rent af taga den möjligheten i beräkning, att Kinsky varit en mystisk person», en tanke, som han vidare utvecklar i ett senare arbete, »Kinsky och Feuquières», hvars hufvudtema är att den föregifne Kinsky var en af Slavatas agenter, som skickligt förde såväl Feuquières som Richelieu och hela samtiden bakom ljuset. Schebeks böcker, som vittna om fullkomlig okunnighet om all historisk forskningsmetod, men annars äro skrifna med icke ringa retorisk kraft, emottogos med lifligt bifall af Hallwich, som i sin festskrift »Heinrich Mathias Thurn als Zeuge im Process Wallenstein» bland annat yttrar: »Tusen och åter tusen af de framlagda aktstyckena till Wallensteins historia innehålla intet spår till bevis om hans skuld; hvarje jury-domstol i verlden skulle på grund af det föreliggande materialet af handlingar utan betänkande uttala sig för: icke skyldig.» Att äfven kritiken i dagblad och tidskrifter visade en viss benägenhet att gifva vika för de böhmiska författarenas yrkanden kan endast förklaras genom den hemlighetsfullhet Wallenstein i sina negociationer iakttog. Han yttrade sig alltid endast muntligen, förstörde konsekvent alla bref, som kunde blifva kompromettérande, och öfverlemnade öfver hufvud fullföljandet af planerna åt vännerna

i sin omgifning. Hvad desse skrifvit kunde möjligen synas falskt eller mindre pålitligt, då intet vittnesbörd af Wallensteins egen hand förefans.

Bland alla kända aktstycken var utan tvifvel det för Wallenstein mest kompromettérande, i synnerhet så vidt det gälde förhållandet till Sverige, öfverste Sesyma Raschins år 1635 författade relation. Raschin var en böhmisk patriot, som så mycket hellre anslöt sig till Wallensteins mot kejsaren riktade planer, som han af dem hoppades återställandet af Böhmens oafhängighet. Han blef den ständige budbäraren mellan Wallenstein och hans vänner å ena sidan samt grefve Thurn, Oxenstjerna och Gustaf Adolf å den andra, intill Wallensteins död den 25 februari 1634. Sedermera var han någon tid landsflyktig, men fick på Slavatas förslag löfte om att kunna återkomma till fäderneslandet och att återvinna sin förlorade egendom mot vilkor att afgifva en fullständig berättelse om sina för Wallensteins räkning drifna underhandlingar. Han biföll härtill och sålunda uppkom, så godt som under Slavatas ögon, hans vidlyftiga berättelse, som i Goedekes publikation utgör ej mindre än 25 sidor. Affattad i liflig, rask stil och full af detaljerade uppgifter äfven rörande smärre omständigheter, bär denna relation i hög grad pregel af trovärdighet, hvarför också Leopold von Ranke betraktat den såsom en synnerligt värdefull historisk källa och i sin bok »Wallenstein» (1869) nästan uteslutande derpå bygt sin framställning af Wallensteins underhandlingar med Sverige. Schebek har begagnat sig af att Raschins skrift uppkom på Slavatas initiativ till att förklara den allt igenom falsk, och han synes ju ha något skäl dertill. Men i denna afgörande punkt är han fullkomligt slagen genom de af Hildebrand offentliggjorda aktstyckena. Vi kunna numera nästan fullständigt kontrollera Raschins uppgifter, som visa sig fullkomligt tillförlitliga med undantag af några mindre vigtiga omständigheter. Äfven den färg denne ger åt händelserna är fullt sakenlig, så att hans personliga uppfattning endast någon gång synes hafva influerat. Jag skall i det följande angifva några punkter, i hvilka Raschins relation och de i Hildebrands samling ingående brefven så fullkomligt öfverensstämma, att intet tvifvel om sakförhållandet kan komma i fråga.

Det första närmandet mellan Gustaf Adolf och Wallenstein egde enligt Raschins berättelse rum i maj och juni 1631,

då Wallenstein efter erhållet afsked ännu befann sig på sina gods i Böhmen missnöjd, orolig och längtande efter verksamhet. Wallensteins förtrogne vän och svåger, den i hans historia ofta nämde grefve Trzka gaf Raschin vid ett sammanträffande den 17 maj 1631 i uppdrag att underrätta grefve Thurn, som flyktig från sitt fädernesland Böhmen numera var general i Gustaf Adolfs tjenst, om att Wallenstein var häftigt missnöjd med kejsaren, hvarför »konungen af Sverige, om han ville underhandla med Wallenstein, skulle kunna bringa honom på sin sida; han vore en stor herre, mycket älskad bland soldaterna, och blefve allt väl ställdt för honom, kunde han göra konungen många goda tjenster». Underhandlingen skulle föras i Trzkas namn, så att Wallenstein alls icke skulle framträda. Raschin förklarade sig villig att fullgöra uppdraget, begaf sig i väg och sammanträffade i Berlin med grefve Thurn, hvars förhoppningar om Böhmens befrielse nu tändes till nytt lif. Gemensamt begåfvo de sig derefter till Gustaf Adolfs högkvarter i Spandau, der de framlade saken för konungen, hvilken visade sig i hög grad förvånad öfver budskapet, som han i början knapt fann trovärdigt, men hvilken derefter noga underrättade sig om personer och förhållanden samt slutligen förklarade sig villig att gå Wallensteins önskningar till mötes. Denna helsning framfördes muntligen af Raschin, som den 18 juni 1631 i Prag sammanträffade med Wallenstein och dervid hörde denne i vanlig våldsam ton fara ut mot kejsaren. »Vore hans (Wallensteins) själ», utbrast han, »i helvetes afgrund och han kunde lösa den derifrån genom att tjena kejsaren, så skulle han dock icke vilja göra det.» Gustaf Adolfs anbud vore honom kärare än hela verlden, dock borde saken hållas i yttersta grad hemlig. I början af juli befann sig Raschin åter hos Gustaf Adolf, som gaf honom ett egenhändigt bref till Wallenstein, deri han lofvade bistå denne mot hans fiender och i allt upprätthålla honom. Underhandlingen fortsattes sedermera, till och med någon tid efter det Gustaf Adolf vunnit sin stora seger öfver Tilly vid Breitenfeld, men strandade slutligen mot det misstroende de båda statsmännen dock i grunden hyste till hvarandra. Medan Wallenstein anhöll om 10—12,000 man till hjelp jemte artilleri, förklarade sig Gustaf Adolf icke villig att sända mera än tre regementen om tillsammans omkring 1,500 man. Härmed inträdde en märkbar köld i det ömsesidiga förhållandet, och mot slutet af året

var det till Thurns och de böhmiska patrioternas bittra grämelse icke mera fråga om de förut med lifligt intresse omfattade planerna. Det visade sig att Gustaf Adolf haft grundadt skäl till misstro, då Wallenstein inom kort åtog sig att för andra gången såsom furstlig generalissimus leda de kejserliga arméerna. — Det tidigaste vittnesbördet om sanningen af Raschins berättelse i denna del är ett bref från Thurn till Gustaf Adolf, dateradt den 17 (27) juni 1631, deri följande ord ingå: »med hjertlig längtan afvaktar jag Raschin, som i Böhmen underhandlar om en så högvigtig angelägenhet» [1]). I maj 1633 talar den svenske residenten i Dresden Laurens Nicolai (Lars Nilsson) i bref till Axel Oxenstjerna bland annat om den traktat, »som Gustaf Adolf för två år sedan lät begynna med Wallenstein» (Hildebr. saml. XI). Men vigtigast är ett redan förut kändt bref från Thurn till Gustaf Adolf, hvars äkthet, förut betviflad, numera blifvit af Hildebrand till full evidens ådagalagd, i det han funnit det till uttryckssätt, språk och stafning fullt öfverensstämma med Thurns öfriga bref. Den böhmiske patrioten beklagar sig här i början af oktober 1631, då det redan var lätt att förutse att underhandlingen skulle blifva resultatlös, öfver Gustaf Adolfs numera visade kallsinnighet mot Wallenstein, hvilken dock, om planen blifvit verkställd, kunnat blifva vice-konung samt i konungens namn rycka fram mot Wien och vidare in i de kejserliga arfländerna.

Wallensteins återgång i kejserlig tjenst grundlade hos de svenska statsmännen ett misstroende, som aldrig sedermera kunde utplånas. Också blef det under Gustaf Adolfs lifstid icke vidare fråga om ett närmande mellan Wallenstein och Sverige, och det var först någon tid efter slaget vid Lützen som de gamla planerna åter läto höra af sig. Det är otvifvelaktigt att Wallenstein under loppet af år 1633 fattades af en allt lifligare längtan efter fred. Den fruktade generalen var trött på kriget, som icke tycktes kunna bereda honom sjelf några vidare fördelar. Han ville genomdrifva en fred, som skulle bringa de kämpande religionspartierna till förlikning, men tillika tillförsäkra honom sjelf en framstående ställning bland Europas furstar, och detta skulle ske utan afseende på kejsarens och hans jesuitiske

[1]) »Mit herzlichen verlangen wart ich des Raschins so dies hochwichtig negotium in Böhem traetirt». Hildebrands saml. N:o I.

rådgifvares vilja. Härvid borde Sverige, Frankrike och Sachsen vara honom till hjelp, dock så att Sveriges och Frankrikes önskningar vid den slutliga uppgörelsen i så ringa mån som möjligt skulle tillgodoses. I april 1633 vände sig Wallenstein i detta syfte till Axel Oxenstjerna, och dervid tjenade Raschin för andra gången såsom hans budbärare. Under ett nattligt samtal sade Wallenstein honom: att mycket ändrat sig på ett år; nu först hade han utsigt att föra igenom hvad han haft i sinnet. Så till vida var det en lycka att konungen af Sverige omkommit. Nu förde Thurn befäl öfver den svenska armén i Schlesien; sakerna kunde då gå lättare; och Thurn måste skicka general-vaktmästar Bubna till honom. Raschin begaf sig omedelbart härefter till Thurns läger, derifrån han återvände jemte den nämde general-vaktmästar Bubna, äfven en af de böhmiska emigranterna, hvilken nu af honom fördes till Wallenstein, som befann sig på sitt slott Gitschin. Denne upprepade hvad han förut sagt, försäkrade under ett två timmar långt samtal att han nu ville bringa sina planer till »verklig effekt»; Bubna skulle derom underrätta Oxenstjerna; slutligen gaf han Bubna en skänk af 1,000 dukater, medan Raschin erhöll 500. Raschins berättelse om detta möte och dermed sammanhängande omständigheter bekräftas genom en af Bubna till Oxenstjerna afgifven relation, författad i maj 1633, det märkligaste af de aktstycken, som Hildebrand bragt i dagen (Hildebrands samling N:o XV). Enligt Bubnas berättelse sade Wallenstein bland annat att de, som hade arméerna om händer, sjelfva kunde åvägabringa en fred, som skulle lända till allmän välfärd och rättvist tillfredsställa icke blott en eller annan, utan alla så väl evangeliska som katolska. Kejsaren och presterna skulle icke hafva något med saken att skaffa. Sjelf ville han nu öfvertaga den döde svenske konungens rol i spetsen för de båda arméerna. Endast i en punkt afvika Raschins och Bubnas berättelser från hvarandra; hos Raschin uttalar nämligen Wallenstein sin önskan att blifva Böhmens konung, medan han hos Bubna helt och hållet förnekar alla tankar derpå. Det är troligt att Bubna har rätt, men i hvarje händelse kunna de båda berättarena hafva uppfattat hans ord olika, utan att någondera med afsigt velat misstyda dem. Det vidare förloppet af de underhandlingar, som nu följde, belyses af Hildebrand genom talrika depecher, de flesta från Thurn och den nämde Laurens Ni-

colai till Axel Oxenstjerna. Det framgår att hvarken Oxenstjerna eller dennes diplomatiska agenter hade rätt tillit till »Friedländarens» löften och förespeglingar. Man hade förut blifvit allt för groft gäckad för att icke nu iakttaga den största försigtighet och såg dessutom med misstänksamma blickar det spel Wallenstein samtidigt dref med den saxiske fältherren Arnim. »Jag måste bekänna», skref Axel Oxenstjerna till Gustaf Horn, »att de schlesiske traktater mig i alla consilier intet litet turbera». I samma tveksamma anda uttalar sig den store svenske rikskanslern i tvenne i början af september 1633 skrifna bref till hertig Bernhard af Weimar, hvilkas äkthet Schebek märkvärdigt nog förnekat. Det dröjde i sjelfva verket icke länge, innan farhågorna blefvo bekräftade. I början af oktober 1633 öfverföll och tillintetgjorde Wallenstein de under Thurn stående svenska trupperna vid Steinau i Schlesien, till följd hvaraf hans förbindelser med Sverige naturligtvis blefvo afbrutna. Den gamle Thurn var otröstlig öfver att sålunda både hafva blifvit förd bakom ljuset såsom diplomat och slagen såsom fältherre.

Ännu en tredje gång, nu under trycket af öfverhängande fara, anropade Wallenstein Sverige om hjelp, nämligen i den kritiska situation, hvari han under de två sista stormiga månaderna af sitt lif befann sig. Medveten om att det spanskt-jesuitiska inflytandet vunnit öfvervigt vid hofvet i Wien och att en ny afsättningsdom förestod, sände Wallenstein mot slutet af december 1633 agenter åt olika håll, och Raschin blef för tredje gången utsedd att framföra hans budskap till Thurn. Bland de af Hildebrand publicerade brefven rörande detta sista skede af underhandlingarna, hvilka återigen bestyrka riktigheten af Raschins relation, är Thurns till grefve Kinsky af den 3 (13) januari 1634 det intressantaste. Hvad under konungens lifstid i denna sak förelupit, hvad Raschin framlagt, hvad Bubna underhandlat, allt hade ledt till intet resultat. Om Wallenstein denna gång visade sig pålitlig, så skulle man visserligen äfven på svenska sidan stå fast vid sina föregående förklaringar, men något verkligt hopp hyste han icke mera. »Posito», säger han, »jag ville efter mitt hjertas lust arbeta i saken, har jag genom den förra utgången så kommit på skam, att jag likasom måste slå ned ögonen, emedan krediten fallit så märkbart». Den svenske rikskanslern hade blifvit underrättad om saken, men denne hade endast Thomas-tro. Så tänkte numera icke blott svenska,

utan äfven saxiska och franska statsmän och diplomatiska agenter. Först när allt redan började ramla öfver den djerfve spelaren, som så länge varit föremål för Europas spända uppmärksamhet, skyndade man till, men då var det redan för sent. Förr än de svenska och saxiska hjelptrupperna anlände till Eger, hade Wallenstein blifvit mördad.

Medan det numera står fast att Wallenstein upprepade gånger inlät sig i underhandlingar med främmande makter, särskildt med Sverige, och att han, såsom Oxenstjerna skonsamt uttryckte sig, företog sig mera än han kunde utföra, kan det deremot icke utredas hvad han med sitt skiftande spel ytterst åsyftade. Då han aldrig uttalade sig annat än i, om äfven häftiga och grofva, dock likafullt sväfvande och oklara ordalag och då han icke efterlemnat något skriftligt vittnesbörd om sina afsigter, måste hans inre bevekelsegrunder alltid blifva i viss mån dolda. Ett försonande moment, något som Goedeke alltför litet betonat, ligger dock i hans uppriktiga hat till de falska jesuiterna och i hans allvarliga sträfvan efter en på billiga grunder och religiös likställighet bygd fred. Protestanterne skulle dervid återvinna den ställning de före krigets utbrott innehaft. Så egennyttig han än var, höjes han derigenom utöfver de vanliga, egoistiska konspiratörerna till den betydande historiska personlighet, som Ranke i sitt ej mindre genom framställningens klarhet än undersökningens allvar och opartiskhet utmärkta arbete tecknat. Öfver hufvud har Rankes uppfattning blifvit såväl bekräftad som ytterligare belyst genom Hildebrands och Goedekes undersökningar.

M. G. Schybergson.

Ett aktstycke rörande förräderiet vid Sveaborg.

Nedanstående aktstycke, hvilket meddelas såsom ett bidrag till belysande af den ännu i många afseenden dunkla frågan om Sveaborgs kapitulation, torde vara en öfversättning från det af kejsar Alexander I affattade manuskriptet. Papperet har ursprungligen tillhört Sveriges hofkansler efter 1809, grefve Wetterstedt, som förmodligen erhållit det från S:t Petersburg. Sedermera har det öfvergått till grefve Nils Gyldenstolpes samling och slutligen nyligen tillfallit svenska riksarkivet.

Hofråd Hagelström.

Till belöning för de af Eder hafde bemödanden och bevisade ifver under närvarande Campagne emot Svenskarne, under hvilken I hos Arméens Öfverbefälhafvare varit nytjad, samt förestått hemliga Brefväxlingen och alla värf samt underhandlingar med Svenska trouperne, och under hvilken I alla hinder och faror oagtadt, verkat ett inflytande hvarigenom åtskillige officerare på wår sida öfvergått samt så väl gjordt flere tjenster vid underhandlingen med Sveaborgs fästning, som äfven deltagit vid afslutandet af sjelfva Conventionen, utnämner Jag Eder till Riddare af S:t Anne Ordens Andra Classe, hvars insignier Jag härhos til Eder Öfversänder, med befallning att anlägga och författningarna likmätigt bära dem, öfvertygad att detta skall tjena Eder till uppmuntran, att med fördubblad ifver fortsätta Eder tjenst. Förblifver Eder bevågen.

S:t Petersburg d. 10 april 1808.

ALEXANDER.

F. A. Sjöström och J. Takanen.

Vår konst har inom loppet af par månader gjort lika oväntade som smärtsamma förluster. På områden, der konsten ännu var jemförelsevis fåtaligt representerad, har hon förlorat tvenne framstående, i sin bästa mannaålder verkande mästare. Arkitekten F. A. Sjöström kan törhända anses i och med sin Ständerhus-ritning hafva uppnått höjdpunkten af sin utveckling och stod derefter onekadt främst bland våra byggnadskonstnärer; skulptören J. Takanen hade helt visst ännu många framsteg att göra, många sidor af sin lyckliga begåfning att utveckla. Också hade den förre fått rikligt af uppdrag under de tretton år han utöfvade konsten härstädes; för den senare begynte lyckan att komma med sina större håfvor först i bortgångens stund. Af lifvet hade Sjöström fått jemte allmän äfven skolbildning i erforderligt mått; Takanen hade deraf mindre än det nödiga.

Frans Anatolius Sjöström föddes den 3 juli 1840 i närheten af Åbo. I denna stad hade den talangfulle Chiewitz, skaparen af Riddarhuset och Nya teatern i Helsingfors, blifvit anställd som länearkitekt. Hos honom erhöllo Sjöströms anlag den rätta riktningen, efter det att han, som genomgått tekniska realskolan, först försökt sig par resor till sjös. Chiewitz var väl ock den, som hänvisat honom till den rätta mästaren, då han 1861 begaf sig till Stockholm och blef elev hos Scholander i Fria konsternas akademi.

Man kan icke vara elev i bättre och riktigare mening än Sjöström var det af Scholander, med fullt bevarad sjelfständighet, samma eleganta formbehandling, samma säkra känsla för stylen med en viss förkärlek för renässansen, samma öppna blick för det praktiska behofvet och samma återhållsamhet i fantasin. I sista hänseendet tog Scholander skadan igen genom att låta

sin fantasi i teckning, i akvarell och i vers måla dessa färgrika berättelser, som äro allmänt bekanta. Akvarellen lärde sig äfven Sjöström att behandla, han kopierade Scholanders dekorationsbilder (till exempel skådespelet »Torkel Knutsson» i Konstföreningens samling) och bragte det derhän, att han med framgång beherskade medlet i sjelfständiga bilder, sådana som de vackra dekorationerna till feeriskådespelet »Slösaren» (Nya teatern). Men det låg i hans natur en stor energi att koncentrera sig på hufvuduppgiften, för hvilken han lätt åsidosatte andra frestande möjligheter. Akvarellen blef en bisak, medan han med fäordig ifver tillegnade sig arkitekturen, der han 1868 vann akademins stora guldmedalj.

Efter sju års studier återvände han till hemlandet. Der hade en man, som fullföljde ihärdigt sin lifsgerning och spejade efter medarbetare, fått blicken på den lofvande arkitekten. Direktor A. O. Sælan umgicks som bäst med tanken att förvandla sin tekniska realskola till en polyteknisk skola, i hvilken arkitekturen skulle införas som »fackafdelning» jemnsides med de tekniska brancherna. Detta var visserligen i Scholanders ögon ett nedsättande och förderfvande af byggnadskonsten, sjelfva modern för de fria konsterna, som rycktes ur deras krets och sattes i ett arbetshus. Men man hade hos oss förlorat allt förtroende till estetiska svärmerier i de fem byggnadsordningarna, och man sökte en solidare grund för arkitekturen i en polyteknisk uppfostran. Men skulle å andra sidan denna icke nedsätta konsten till ett blott ingeniörsarbete, så måste läraren i ämnet förena med en säker teknik ett lefvande och välbildadt formsinne. Direktorn fann sin man; Sjöström fick reseunderstöd och uppehöll sig tre år i utlandet, i Tyskland och Italien, och när enligt förordningen af 1872 polytekniska skolan uppsattes, blef han dess förste lärare i arkitektur.

I sammanhang med konstutställningen har i Tidskriften framhållits hvilken lycklig inflytelse han utöfvade som lärare. Det skedde mera genom föredöme och rättelse, än genom föredrag, ty ordets konst var icke hans. De flesta af hans större byggnader hafva vid samma tillfälle blifvit omnämda. Hans första uppdrag af större betydenhet blef en byggnad för den högskola, i hvilken han sjelf var lärare. Något nytt i kompositionsväg erbjöd denna uppgift icke, då den redan var förträffligt löst i många af Tysklands polytekniska anstalter (Aachen, Stutt-

gart, München) och närmast i Scholanders teknologiska institut i Stockholm; den rymliga tomten kräfde icke och medlen medgåfvo icke några synnerliga afvikelser från normalplanen. Men i all sin enkelhet har byggnaden eleganta proportioner och ganska välformade rum, sådana vi då för tiden just icke voro vande vid. Något tyngre rör han sig i den medelfranska palatsstylen, som han försökte i karaktersbyggnaden på Malmgård, och samma tyngd vill vidlåda hans grafmonument (Fr. Raa, A. O. Sælan m. fl.). I den lombardiska tegelarkitekturen har han deremot lemnat rätt vackra minnesmärken i tyska fruntimmerskolans och ryska gymnasiets hus, men hans rätta element var dock den nyrenässans, som, uppblandad än med romaniska, än med roccoco-former, kan anses nu för tiden förherskande i Europas hufvudstäder. I synnerlig renhet och storhet framträder denna styl i projektet till Ständerhuset på Observatoriiberget.

Samtidigt Sjöström anställdes vid polytekniska skolan, öppnade han tillsammans med två andra af Scholanders lärjungar, hrr Decker och Höijer, en arkitekturbyrå, hvilket var en nyhet, som framkallade långvariga slitningar med statens byggnadsstyrelse. Dittills hade alla mera betydande uppgifter, ej blott statens, utan ock kommuners och enskildes, tillfallit byggnadskontoren, främst det i Helsingfors, der intendenten eller öfverdirektören utskiftade hvad han ej ansåg erfordra sin större talang för att lösas. Att en så fördelaktig position skulle försvaras var naturligt, och der konstnärskapet ej hann till att bestå konkurrensen, återstod alltid den officiela granskningen af de oberoendes projekter. Må man blott tänka sig att den praktiserande läkarn skulle nödgas underställa sin behandling ledamöternas i Collegium Medicum godkännande! Men de oberoende arkitekterne hade på sin sida en större makt i den öfverlägsna talangen och fingo snart äfven den allmänna meningen för sig; för sin del förde Sjöström äfven pennan med eftertryck, och på den väg, som nu är bruten för den fria täflan, hoppas man embetsmannamyndigheten icke vidare skall resa något hinder, helst den sedan erhållit en annan ledning. Att nu ett ganska stort antal sjelfständigt arbetande arkitekter finnas för de så utomordentligt stegrade byggnadsbehofven är icke blott att tillskrifva Sjöströms läraréverksamhet, utan till en god del ock den energi, han inlade i fullföljandet af sin lefnadsuppgift.

Det var vid den stora internationela täflingen på hösten

1881 Sjöström indrogs i Ständerhusprojektens sorglustiga peripati. Bland inemot trettio täflande erhöll han så godt som enhälligt första priset. Att hans vackra projekt för Servalen icke kom till utförande var som bekant icke hans fel: ett helt stadskvarter hade blifvit för trångt för vår högtflygande nationalkänsla. För den dominerande platsen på Observatoriiberget framstälde Sjöström sedan tre projekt, af hvilka det vackraste valdes till utförande. Detta luftslott blef kronan och slutet på hans verksamhet. Han omfattade sina uppgifter med en häftighet i känslan, som ogerna lät resonnera med sig, och han hade icke heller den böjlighet och rikedom i fantasin, som utan stor ansträngning skulle bygt upp nya projekt i stället för dem man rifvit sönder. Hans resliga, kraftfulla gestalt dolde dessutom ett lidande, som minst af allt tål vid en eggande oro. Det medförde döden den 1 augusti, samma dag som årets stora konstutställning öppnades.

Dagen innan utställningen slöts, eller den 2 oktober bortgick en annan af dem, som enhälligt ansetts värdiga utställningens högsta belöning. Takanen var icke den man, som kunde kämpa sig fram till första platsen. Försagd af naturen och mera opraktisk än äfven bland konstnärer är vanligt, behöfde han andras stöd för sin fortkomst, och om äfven hjelpsamma händer icke saknades, fogade omständigheterna att han ej sällan stod hjelplös.

Född den 8 december 1849 i en finsk torparstuga, utsändes han på sin konstnärsbana 1867, då han följde med W. Runeberg till Köpenhamn och sattes i Bissens atelier. Hans anlag hade upptäckts af varma konstvänner i Wiborg, som satt honom i tillfälle att komma till hufvudstaden och under par år hos Sjöstrand och Runeberg erhålla den första handledningen. Någon boklig bildning, ens så stor som den i nutidens folkskola meddelas, egde han då icke. Språket och hans oföretagsamhet, då det gälde annat än konsten, hindrade honom att i önsklig mån fylla en brist, hvaraf han sjelf var väl medveten. Då han för par år sen begärde och erhöll en förteckning på lämplig läsning från Skandinaviska föreningens bibliotek, menade hans umgängesvänner att det kunde vara godt och väl, men icke skulle leda till någonting; han kunde väl behjelpligt göra sig förstådd på danska, men saknade vana vid läsning.

Det första arbete Takanen hemsände från Bissens atelier,

»en herdegosse lekande med sin hund» (gipsgrupp i Konstföreningens samling), röjde emellertid hvilka utmärkta anlag naturen nedlagt hos honom. Undervisningen i Bissens atelier var riktad på antikens skönhet, men detta antikstudium rubbade på intet sätt hans innerliga förhållande till naturen; så mycket mindre som det möttes af en inneboende finkänslighet i hans själ samt en öppen blick för det älskliga och täcka. Med hänsyn till hans härkomst skall man kanske finna sådana egenskaper oväntade, men den som åtnjutit hans umgänge kan bevittna att han röjde samma känslans ursprungliga adel och finhet i allt sitt förhållande, medan hans arbeten nogsamt ådagalägga hans förkärlek för barnets och den kvinliga gestaltens skönhet.

Det är öfver hufvud icke tankens betydenhet eller kompositionens utveckling som utgör styrkan i hans verk, vare sig de hemtats från antiken, från bibeln eller Kalevala. Till de förstnämda höra en marmorgrupp »Venus med Amor» af 1875, »Andromeda vid klippan», och »Amor krossande hjertan», föga lyckliga kompositioner, betraktade som inspirationer från antiken, men äfven hans »Aino» af 1876 och »Rebecka» af 1877 äro mytiska eller bibliska blott med hänsyn till den yttre situationen. Men det längtansfulla svårmodet hos Aino är lika gripande, som Rebeckas leende drömmar vid betraktandet af smycket på armen äro fängslande, och hos hvardera finnes i hållning och former ett lefvande behag, som kommer en att föga sakna någon djupare tanke.

Takanen var sålunda helt naturligt inne på den moderna riktningen, blott att han icke nöjdes med något yttre skal af natur, ej heller hade något sinne för det fula i naturen. Hans gestalter äro lika fria från schablon och fraser, som de äro genomvärmda af hans känsla. Äfven Snellmans drag, dem han återgaf 1879 i gips under en vistelse i hemlandet samt senare (1884) återgett i marmor (2 exemplar) och i en kolossal bronsbyst för Kuopio, röja hans egendomliga uppfattning. Der man kunnat vänta sig större stränghet i det manliga anletet, har han inlagt ett skämtsamt, nästan vänligt drag, som icke heller var originalet främmande. Huruvida de monumentala uppgifter, till hvilka han syntes kallad, skulle lämpat sig för hans skaplynne eller för hans bildning kan vara ovisst, då för karakteristiken af historiska personligheter erfordras en genom studier vunnen åskådning af hela tidsåldrar. Såväl den nämda kolossalbysten

som utkastet till Alexandersstatyn ådagalägga emellertid att, hvilken än hans uppfattning kunnat bli, förmågan att göra den lefvande i en genomkänd och värmd gestalt icke skulle saknats. Ett 1883 påbörjadt utkast till Pehr-Brahemonument, framställande den präktige stormannen från 1600-talet, till hvilken Finland smyger sig som ett förtroendefullt barn, visade ock till hvilken grad en anande konstnärsblick kan ersätta en bristfällig, blott ur de magraste källor vunnen kännedom af tiden; men hvad som i detta utkast var verkligen rörande var barnets tillitsfulla uttryck i uppsyn och rörelser.

Han hade 1873 begett sig till Rom med ett mindre understöd, och utan det bistånd hans gynnare i Wiborg fortfarande egnade honom i form af beställningar, hade det säkert gått illa för honom, trots hans stora medfödda förmåga att umbära. Afståndet från hemlandet och hans svårighet att meddela sig gjorde försakelserna större, än de kanske eljes hade blifvit. Att hålla sig atelier och modell, de oundgängliga betingningarna för skulptörens arbete, var ett problem, hvars lösning ofta nog tog mera konst i anspråk än beställningarna. Hans atelier, belägen i en gränd bortom Porta di popolo i en sank del af staden, sades hafva tillhört den bekante engelska skulptören Flaxman i förra århundradet, men det var visserligen icke derför, utan för det att den var en tredjedel billigare än en vanlig anspråkslös studio, som Takanen höll ut der, och det är blott allt för troligt att han der lade grund till den sjuklighet, som stundom länge nog hindrade honom att arbeta, äfven då tillfälle erbjöd sig.

Hvilken kärlek till konsten erfordrades ej för att under sådana förhållanden icke gå under, utan framåt! Den ståndpunkt han som konstnär intog och det vinnande i hans väsen förvärfvade honom en tillgifvenhet, som bär det bästa vitnesbörd om hans personlighet. Hans naturliga finkänsla i förening med en harmlös tillitsfullhet skaffade honom trogna vänner inom den danska konstnärskretsen i Rom och i den dansk-svenska konsuln hr C. A. Myhlenphort en beskyddare, hvars välvilja sträckt sig äfven till hans efterlemnade familj. Som en särskild ynnest af ödet får det anses att han fick ett eget hem, der trohet och omtanke gåfvo honom hopp och stöd, då det såg ut som mörkast. Någon tid efter sitt giftermål hade han det svårt ännu; en sommar för fyra eller fem år sen, då han flyttat till Abruzzerna och låg sjuk i sviterna af sin kalla atelier, tycktes ho-

nom vara den tidpunkt, då lyckan var som djupast i nedan; utan arbete och utan tillgångar begrep han icke huru Giacinta slog sig ut. Det var hennes vård han tillskref sitt tillfrisknande, och vid återkomsten till Rom tog han sig modigt för att hugga i marmor andras arbeten. Sedan gick det bättre och bättre, tills döden plötsligt afbröt hans verksamhet just som det ljusnade; men åt henne, som så troget bistod honom i nöden och nu blifvit ensam kvarlemnad der, har man tänkt att hemlandet borde godtgöra hvad omständigheterna gjorde att Takanen i lifstiden erhöll jemförelsevis i mindre mån än andra hans yrkesbröder.

C. G. Estlander.

I bokhandeln.

H. Wieselgren: Cavour, Italiens befriare; 160 s. 8:o. Stockholm 1884 (Lefnadsteckningar öfver utmärkta personligheter, utgifna af stiftelsen Lars Hjertas minne IV); kr. 2: 50.

Till raden af de lefnadsteckningar öfver utmärkta personligheter stiftelsen »Lars Hjertas minne» hittills utgifvit — de öfver Michelagniolo, Georg Adlersparre och William Harvey — har nu blifvit lagd bilden af »Italiens befriare», grefve Camillo Cavour. Dr Wieselgrens arbete, såvidt vi känna den första något utförligare biografi öfver Cavour på svenska språket, uppfyller till alla delar de anspråk, som böra ställas på en teckning af den store statsmannen och den sjelfuppoffrande fosterlandsvännen. Skildringen genomgås af en varm medkänsla, och man förnimmer en lifvande fläkt af den lyckligt slutförda frihetskampen.

Född i Torino den 10 augusti 1810, växte Camillo Cavour upp i den heliga alliansens Italien. Söndradt i en mängd småstater, styrda af furstar, hvilka stödjande sig på österrikiska bajonetter sökte öfverbjuda hvarandra i grymhet, tycktes hans fosterland verkligen på väg att blifva blott ett »geografiskt begrepp». Konungariket Sardinien var den enda italienska stat, i hvilken en inhemsk dynasti herskade, och äfven den enda, hvilken icke var försjunken i absolut slafveri. Sina första steg i det offentliga lifvet gjorde den unge Cavour på den militära banan, men hans frihetsvänliga åsigter, hvilka han på intet sätt sökte dölja, gjorde honom snart föga gerna sedd på hög-

sta ort, och då franska julirevolutionen gjorde frihetsmännen om möjligt än mera misstänkte i Italien, fann sig Cavour föranlåten att vid 21 års ålder taga afsked från krigstjensten. Han egnade sig nu åt förvaltningen af familjegodsen och studerade ifrigt de ekonomiska vetenskaperna. En 1835 företagen resa till Frankrike och England utöfvade stort inflytande på hans utveckling, i det han, på samma gång han befästades i sina frisinnade åsigter, bestämdt skilde sig från det af Mazzini med flere ledda, unga Italien, som såg fosterlandets enda räddning i revolutionen. Vid återkomsten hem fann Cavour tillfället så litet lämpligt som möjligt för politiskt arbete; reaktionens välde var fortfarande lika tryckande. Han egnade sig derför uteslutande åt praktiska värf. Han grundade ett landtbrukssällskap, gjorde storartade odlingsförsök, deltog i jernvägsföretag och dylikt, och ernådde genom lyckliga ekonomiska spekulationer det oberoende han ansett som ett nödvändigt underlag för en politisk verksamhet.

Först 1844 uppträdde han som politisk skrifställare. Särskildt märklig för kännedomen af Cavours åsigter är en artikel i parisertidskriften »Revue universelle», behandlande Italiens jernvägspolitik. Kraftigt betonar han betydelsen för Italien af jernvägsanläggningar, på samma gång han framlägger sitt program för Italiens befrielse. »Jernvägarna skola borttaga den municipala rivalitet, den provinsiela afund, som — gammal skötesynd — är första orsaken till Italiens elände. Och Österrike bör ej frukta anknytningen mellan sina och öfriga italienska banor. Om framtiden förbehåller Italien lyckligare öden, om detta sköna land, så som det är tillåtet att hoppas, är bestämdt att en dag återeröfra sin nationalitet, kan detta endast vara följden af en stor europeisk omgestaltning eller af en bland dessa väldiga skakningar, på hvilka den större eller mindre lättheten att förflytta några regementen icke kan utöfva något inflytande. Konspirationernas tid är förbi.» I slutet af artikeln visar han på Piemonts konung som den sjelfskrifne ledaren i befrielseverket.

1847 grundade Cavour jemte några vänner en tidning »Il Risorgimento», återuppståndelsen. Tidningen, hvars program lydde: nationelt oberoende, förening af furstar och folk, framåtgående på reformernas väg, förbund mellan Italiens stater, stark och ordnad moderation, var afsedd att utgöra ett organ för moderatliberala åsigter i opposition mot så väl de radikala som de ultramontana. Cavours artiklar tillkommer till stor del förtjensten af att Sardiniens konung gaf sitt land en grundlag. Under inflytande af franska februarirevolutionen tog emellertid den radikala strömningen alldeles öfverhand. Det jäste öfverallt i Italien, ett allmänt nationalkrig mot Österrike var på väg att utbryta, och Sardinien utfärdade äfven krigsförklaring. Kriget fördes olyckligt, de revolutionära stämplingarna verkade förlamande, slutligen slöts fälttåget med nederlaget vid Novara, hvarefter konungen nedlade kronan till förmån för sin son Victor Emanuel.

Det första denne gjorde var att bilda en högerministèr och upplösa den ultraradikala kammaren. Radikalismen hade äfven uttömt sina krafter, den nya kammarens majoritet gjorde en betydlig sväng åt höger; Cavour, som i den förra kammaren suttit på högerns bänkar, bildade en »högra center» med samma program som i tiden Risorgimento. — Nu börjar ett nytt kapitel i Cavours historia. Han vann sin första parlamentariska framgång vid behandlingen af ett förslag att upphäfva »forum eccleasticum», hvilket han kraftigt förordade. Talet väckte ett ofantligt uppseende, och efter några månader (oktober 1850) inträdde Cavour i ministèren som minister för handel och åkerbruk. En betydande förtjenst inlade han härvid vid ordnandet af landets ekonomiska förhållanden i frihandelsvänlig anda. I ministèren blef Cavours ställning emellertid allt svårare, och en brytning inträffade omsider, i det han gjorde sitt ryktbara »connubio» (giftermål) med venstern, det vill säga han bildade ett nytt parti ur venstern och en del af högern. Om några månader återinträdde han dock i ministerrådet, nu som konseljpresident.

Talrika reformer i det inre utmärkte hans styrelse. Italiens återförening under Sardiniens hegemoni var dock allt fortfarande den första punkten i hans program. Trots häftigt motstånd från de radikales sida anslöt han sig vid tidpunkten för det orientaliska kriget till vestmakterna och deltog i förbundet mot Ryssland. »Det var uteslutande för att skaffa Sardinien ett ord med i Europas rådslag; han ville begagna det ordet till Italiens förmån, han ville åt Sardinien vinna en sådan ställning i Italiens, i Europas opinion, att det förra erkände dess ledning, det senare dess målsmanskap.» Och han uppnådde äfven sitt syftemål, om ock Sardinien vid fredskongressen i Paris vann ingen positiv fördel.

Alla Cavours bemödanden riktades nu på att förbereda det »goda kriget» mot Österrike. Han sökte förena alla partier till gemensam kamp, och en stor del af de gamle mazzinisterne slöto sig äfven till honom, sjelfve Garibaldi lofvade honom sitt obetingade understöd. Frankrikes hjelp tillförsäkrade han sig mot löftet att efter företagen folkomröstning afträda Savoyen och eventuelt Nizza. Efter ett långvarigt diplomatiskt fälttåg, hvarunder stormakterna ifrigt sökte förebygga ett fredsbrott, utbröt ändtligen kriget, i slutet af mars 1859. Frankrikes och Sardiniens förenade härar vunno flere framgångar, och Cavour hoppades det bästa, då Napoleon plötsligt slöt fred i Villafranca, på för Österrike jemförelsevis förmånliga vilkor. Sardinien skulle erhålla endast Lombardiet, af det öfriga Italien bildas en konfederation med påfven som förbundets hederspresident. Cavour var emellertid fast besluten att icke nöjas härmed. De små nord-italienska staterna hade alla fördrifvit sina furstar, och införlifvades de med Sardinien efter verkställd folkomröstning. Garibaldi företog sitt bekanta tåg till Sicilien och Neapel, och dessa samt Umbrien och Markerna

inkorporerades, utan några allvarligare protester från stormakternas sida. — Det första italienska parlamentet öppnades 18 februari 1861, och dess första åtgärd blef att proklamera Victor Emanuel till konung af Italien. Cavour blef konseljpresident i den första italienska ministèren. Länge fick dock icke hans återförenade fädernesland se honom i spetsen för styrelsen; Venedigs coh Roms återförening fick han icke upplefva. Bruten af de ofantliga ansträngningarna insjuknade han och dog 6 juni 1861. Hans sista ord voro: »en fri kyrka i en fri stat». Hela landet klädde sig i sorgdrägt; »befriaren» vann sent omsider äfven af sina landsmän det erkännande, hvilket de så ihärdigt förnekat honom.

Edv. Öhrnberg.

N. Ekholm, C. V. L. Charlier och K. L. Hagström: Fyrställiga logaritmisk-trigonometriska-handtabeller, jemte några andra tabeller samt formler och konstanter. XXVIII + 72 s. 8:o. Upsala 1885, R. Almqvist & I. Wiksell; kr. 1: 75.

Vid en mycket stor mängd numeriska räkningar är den åsyftade tillnärmelsen ej större än att användandet af fyrställiga logaritmer är fullt tillfyllesgörande. Det har derför varit en brist, att ett motsvarande tabellverk med svensk text hittills icke funnits; denna lucka fyller föreliggande arbete på ett tillfredsställande sätt.

Genom ett förträffligt begagnande af utrymmet har det lyckats förff. att på 48 sidor inrymma ett förvånande stort antal tabeller. Deri ingå främst tabeller för talens logaritmer, additions- och subtraktionslogaritmer samt, för de trigonometriska funktionerna, såväl de vanliga logaritmtabellerna med graden indelad i minuter och sekunder, som ock de särdeles vid många längre räkningar synnerligen nyttiga tabellerna med decimaldelning af graden. För de sista samt för talen förekomma ock antilogaritmtabeller; det kan dock med fog ifrågasättas af huru stor nytta dylika äro. Säkert är att många vana räknare föredraga att begagna samma tabell, när argumentvärdet sökes, som när funktionsvärdet skall finnas. Utom de redan nämda tabellerna innehåller samlingen ännu ett stort antal andra. Man finner der tabeller för de numeriska värdena af de trigonometriska funktionerna för kvadrattalen, inversa värden af talen och deras kvadrater samt för kvadrattabeller. Vid den allt vidsträcktare användning de elliptiska funktionerna erhållit inom den tillämpade matematiken, ser man med tillfredsställelse deras upptagande i tabellsamlingar afsedda för en allmännare spridning. Väl afser man vanligen vid deras användande en större noggrannhet, än fyrställiga logaritmer kunna gifva; men de här upptagna tabellerna för de fullständiga elliptiska integralerna af första och andra slaget samt för storheten q blifva dock vid öfverslags- eller kontrollräkningar af stor nytta. Det samma gäller ock om tabellerna för log $\frac{\sqrt{x}}{1-x}$ och log $\frac{\sqrt{x}}{1+x}$, hvilka i många flere fall än blott vid användnin-

gen af elliptiska funktioner göra goda tjenster. De sista tabellerna gifva värdena för sannolikhetsfunktionen, gammafunktionen och de Besselska funktionerna samt för åtskilliga heltalsprodukter och potenser, ändtligen för de Bernouilliska talen.

Af stor betydelse för snabbare räknande är att på de flesta sidor proportionaltabeller finnas anbragta; der utrymmet ej tillåtit sådanas anbringande å samma sida, betjenar man sig af ett särskildt blad, innehållande alla proportionaltabeller, och som är vidhäftadt boken på det sätt, att det alltid kan ligga uppslaget.

För att något öka tabellernas användbarhet har på några ställen den sista delen af tabellen utsatts med fem eller till och med sex decimaler. Då emellertid trycket fordrar att i hvar och en af de skilda kolumnerna (utom den första) stå fyra siffror, så kommer denna afvikelse från likformigheten att för den mindre öfvade räknaren verka störande och föranleder lätt räknefel. Der räkning med fem decimaler är nödvändig, bör man hellre begagna någon af de många förträffliga samlingarna af femställiga tabeller t. ex. Bremiker's, Hoüel's eller Wackerbarth's. — Deremot är det en stor förtjenst hos arbetet att treställiga tabeller der förekomma i sådan riklighet. De hafva sin rätta plats i en samling af fyrställiga tabeller och skiljas från dessa vid första ögonkastet.

Utom tabellerna innehåller arbetet en framställning af sättet för hvarje tabells användning jemte uppgift, hvarifrån den är tagen. De sista 19 sidorna upptagas af en god samling af matematiska formler och fysikaliska konstanter, hvartill ännu komma några astronomiska och andra konstanter samt uppgifter om metersystemet och dess förhållande till olika länders mått och vigt, slutligen om deras mynt. Särskildt bör samlingen af formler ur teorin för de elliptiska funktionerna framhållas såsom rik och väl ordnad.

En vigtig omständighet vid ett tabellverk sådant som detta är valet af stilar och papper. Då man under flere timmar å rad skall söka bland en stor mängd siffror, bör detta sökande göras så litet ansträngande för ögonen som möjligt. Lätt uppfattade typer och tjockt papper böra derför väljas. I det förra afseendet fyller arbetet alla anspråk; deremot hade det varit önskvärdt att ett annat papper begagnats, som ej låtit siffrorna från andra sidan bladet skymta igenom. Ett format, nästan dubbelt så stort som i de fyrställiga tabeller, hvilka hittills varit i bruk, har här användts. Då detta möjliggör att inrymma de flesta större tabeller på två mot hvarandra vända sidor, bör det betecknas såsom ett framsteg.

Vid undervisningen i skolorna hafva hos oss så godt som uteslutande femställiga logaritmtabeller varit i bruk. Utgifvarene framhålla i förordet hurusom de fyrställiga genom sin lätthandterlighet och öfversigtlighet i pedagogiskt hänseende hafva bestämda företräden framför de förra. Härtill kan ännu läggas att de synnerligen väl egna sig för uppöfvande af snabbheten i räk-

nande. Framför tabellsamlingen, sådan den nu föreligger, vore dock för skolornas behof att föredraga ett utdrag deraf, innehållande de tabeller, som vid undervisningen komma till användning. De öfriga, hvilkas betydelse eleven ej känner, förbrylla honom blott; också kunde boken på så sätt ställas än billigare.

A. Donner.

B. Getz: Om en forandret rettegangsmåde i straffesager, med saerligt hensyn til jurykommissionens lovudkast. 176 + XI s. 8:o. Kristiania 1885, Cammermeyer.

År 1881 framlade nuvarande statsministern Sverdrup, jemte 45 andre medlemmar af Odelstinget, såsom lagförslag en af Odelstinget år 1863 besluten lag om rättegångsförfarandet i brottmål. Då förslaget emellertid syntes påkalla en väsentlig omarbetning, tillsattes för detta ändamål en parlamentarisk kommission, den så kallade jurykommissionen, som i slutet af år 1884 utgaf ett nytt förslag, innefattande en fullständig rättegångsordning för brottmål.

Det allmänna syftemålet i detta förslag synes hafva funnit sitt uttryck i titeln på en af kommissionens ordförande i saken utgifven broschyr »Om Juryen. Skal vi beholde Enevaeldets Embedsmans-Domstole eller skal vi gjenindfore vore Forfaedres Folkedomstole?». Enligt förslaget utgöras nämligen brottmålsdomsstolarne af lagmans-, femmans- och tremansdomstolarne, af hvilka de förstnämde bestå af tre juridiskt bildade domare och tio jurymän, samt femmans- och tiomans domstolarne af en rättslärd person och fyra, resp. två lekmän, hvilka enhvar hafva lika röst. Dessa domstolar, af hvilka lagmansdomstolen har att afdöma grofva brott, femmansdomstolen åter mindre förbrytelser samt tremansdomstolen politimål och saker, som bero uteslutande på enskildt åtal, döma hvar inom området för sin kompetens såsom första och med afseende å skuldfrågan äfven enda instans, mot hvars dom besvär tillåtes allenast på grund af rättsvillfarelse, formfel eller ett uppenbart missförhållande mellan förbrytelse och straff.

Förf. har i föreliggande arbete underkastat de ledande grundsatserna i kommissionens förslag en kritisk granskning. Efter en inledande jemförelse mellan lagbeslutet af år 1863 och det föreliggande förslaget upptages främst frågan om lekmäns användande vid rättskipningen och sättet, hvarpå detta bör ske, till undersökning. Förf. framhåller härvid att påståendet att en god rättskipning ovilkorligen förutsätter det lekmän taga del deri — ett påstående som ofta göres med anspråk på obestridlighet — innefattar att lekmän antingen bättre än personer med juridisk bildning förstå att bedöma sakens faktiska sida, eller bättre än dessa hålla sig fria från partiskhet, förutfattade meningar och juridiska spetsfundigheter. Att den icke-lagkunnige skulle hafva

större förmåga att bilda sig ett riktigt omdöme om lifvets faktiska förhållanden, eller större erfarenhet än den lagkunnige, hvars yrke just medför en ständig öfning härutinnan jemte rikt tillfälle till erfarenheter, kan emellertid väl ingen på allvar påstå, med mindre man utgår från antagandet, att lag- och rättsstudiet så förvillar omdömesförmågan, att en normal utveckling deraf icke är möjlig. Lika så litet kan det förutsättas större opartiskhet hos lekmannen än hos juristen. Förhållandet är tvärtom motsatt. Lekmannen är i allmänhet snar att fatta öfvertygelse om dens skuld, mot hvilken misstanke väckts; i synnerhet i fråga om förbrytelser, hvilkas tilltagande i mer än vanlig grad synes hota den allmänna säkerheten, eller der brottet väcker synnerlig afsky, ligger enligt erfarenhetens vittnesbörd faran nära till hands att lekmannen under inflytande af den allmänna oviljan eller farhågan, eller emedan han icke vågar ställa sig i motsats till den allmänna meningen, öfveriladt uttalar sitt skyldig, ett sakförhållande som är så erkändt, att man i Amerika utesluter en hvar, som har en på förhand fattad mening om saken, från jurybänken, och att mångenstädes omröstningen i juryn i uppenbar strid mot juryns väsen är hemlig. Och å andra sidan skall lekmannen ofta på grund af sin uppfattning om att lagen står i strid med det moraliskt rätta eller andra liknande skäl fria den verkligen skyldige, hvarpå senare tider erbjuda talrika exempel. Visserligen kan mången anse just detta vara en fördel. Men om det ock kan medgifvas att någon gång en föråldrad lag kan stå i strid med det allmänna rättsmedvetandet, så är det dock klart att det icke är lagens mening att det skall stå enhvar fritt att ställa sitt personliga rättsmedvetande öfver lagen, eljes sättes godtycke i stället för lag. Att ett domarestånd, som är afhängigt af de styrandes gunst, i politiska saker har visat partiskhet för de makthafvande kan lika så litet bestridas, som att sådan partiskhet äfven fortfarande är möjlig. Der den politiska kampen deremot utkämpas mellan olika partier i folket sjelft, skall lekmannadomaren långt mindre än fackmannadomaren kunna hålla sig fri från partiskhet för dem, som höra till partiet och mot dem, som höra till det motsatta. Då det icke heller torde kunna ifrågasättas att lekmannadomaren skulle hafva förmåga att bättre tolka lag än juristen, kan en lekman icke sägas hafva något företräde, eller ens likställas med juristen såsom domare.

Härat vore dock icke uteslutet att ett kollegium, sammansatt af jurister och lekmän, skulle vara en fullkomligare domstol än en af uteslutande jurister bestående domstol, i det nämligen de olika elementen i rätten skulle komplettera hvarandra. Der emellertid domstolen, såsom vid juryinstitutionen, är delad i två delar, af hvilka den ena eller lekmännen skola allena för sig avgöra skuldfrågan, medan utmätningen af straffet är anvisad åt de rättslärde domarne, är institutionen bygd just på den förutsättning att lekmannen vore mera egnad än den sistnämde att be-

döma bevisningen i målet. En sådan delning har dessutom, än värre, till följd att jurymännen, så vidt de såsom vanligen hafva att afgöra skuldfrågan, komma att äfven afgöra alla de rättsfrågor, som betinga bedömandet af den anklagades skuld, och det oåterkalleligt utan att någon hjelp mot en dervid använd oriktig rättsuppfattning är möjlig. Å andra sidan är lösrifvandet af bevispröfningen och straffutmätningen från hvarandra fullkomligt stridande mot sakens väsen, enär ju bevispröfningen just skall afgifva grunden för utmätandet af straffet, och af det abstrakta »skyldig», som juryn uttalar ingen stödjepunkt vinnes för bedömandet af brottslighetens grad utan ett ingående på sjelfva bevisningen. Och medan domaren nödgas utmäta straff för en person, som han anser oskyldig, vågar jurymannen icke uttala sitt »skyldig», af fruktan att straffet skall blifva för strängt.

Skall för öfrigt afseende fästas vid jurymännens kvalifikationer, måste användandet af juryn, såsom ock flerstädes har skett, begränsas till de grofva brotten. Men utom att en sådan olikhet i sakernas behandling är godtycklig, uteslutes lekmannadomaren härigenom just från de saker, vid hvilka han, om någonsin, kan hafva en särskild uppgift att fylla, nämligen sådana, vid hvilka straffbarheten beror på hvad man kan kalla den allmänna i samhället antagna måttstocken för den redlighet, som bör visas i handel och vandel, eller för den omtanke och aktsamhet man i det dagliga lifvet är skyldig sina medmenniskor.

Förf. anser derför jurydomstolar afgjordt stå tillbaka för domarekollegier sammansatta af jurister och lekmän. Huruvida dessa sistnämda skulle medföra en verklig förbättring af rättskipningen vore väl icke så alldeles otvifvelaktigt; men derest de organiserades väl, komme de åtminstone icke att lända den till skada. Vid sådant förhållande kunde hänsyn tagas äfven till andra, för den principiela sidan af saken strängt taget främmande skäl, exempelvis att man genom att till ett domarekollegium tillkalla ett antal lekmän med erforderliga kvalifikationer kunde skapa domstolar i första instans med sådan sammansättning, att appellen i fråga om bevispröfningen kunde bortfalla, att deltagandet i rättskipningen är till gagn för folkets politiska uppfostran och annat dylikt; och dessa skäl gifva enligt förf:s mening ett afgörande utslag till förmån för domstolar af berörda art.

Den odelade beundran, som tidigare kommit juryinstitutionen till del, har i sjelfva verket efter hand begynt vika. De fördelar, hvilka införts jemte juryväsendet, såsom förhandlingens offentlighet, muntlighet och omedelbarhet, fri bevispröfning med mera, och derför tillskrifvits detta, äro ingalunda beroende af juryinstitutionen och kunna likaväl vinnas utan denna. Men en ökad erfarenhet har tillika blottat olägenheterna och vådorna af denna institution. Man behöfver härvid icke anföra exempel från stater, i hvilka jurydomstolarna icke förefunnit hos allmänheten den bild-

ningsnivå, som utgör en nödvändig förutsättning för denna institution. Men till och med i ett land med den bildning som Tyskland är erfarenheten om juryns verksamhet ingalunda gynsam, och den åsigt är der starkt representerad, att hela institutionen är, lindrigast, af tvifvelaktigt värde. Anm. som varit i tillfälle att i Tyskland under en sessionsperiod öfvervara förhandlingarna inför en jurydomstol, kan icke heller neka att det intryck han dervid erfor, ingalunda var till förmån för detta slag af domstolar, i hvilka det oåterkalleliga afgörandet öfver lif, frihet och heder kan bero och ofta äfven berott på en ren slump. Såsom ett exempel bland många kan nämnas att en juryman, som varit insomnad under en del af förhandlingen, likväl dömde i saken.

Huruvida en jury eller en med lekmän såsom meddomare bildad domstol förmår fylla sin uppgift beror först på huruledes medlemmarne i juryn eller domstolen utses och derefter huruledes sättet för deras deltagande är anordnadt. Kap. III är derför egnadt åt en undersökning huruvida lagförslaget i dessa afseenden är tillfredsställande. I följande kapitel behandlas sedan spörsmålet om affattningen af frågorna till juryn — jurysystemets Akilleshäl — hvarefter det sätt, hvarpå anklagelseprincipen genomförts i förslaget och dess regler angående sakbehandlingen i kap. V och VI blifva föremål för granskning. I kap. VII upptager slutligen förf. till undersökning huruvida, i anledning af de beräkningar öfver kostnader för reformens genomförande jurykommissionens ordförande publicerat, detta skulle medföra stora utgifter eller uppoffringar af annat slag, eller tilläfventyrs ock olägenheter för sjelfva rättskipningen. Förf:s kritik i dessa delar är så dräpande och ovederlägglig, att förslagets öde åtminstone annorstädes vore dermed besegladt. Att närmare redogöra för denna del af frågan skulle emellertid föra för långt. Vi måste derför åtnöja oss med att endast anföra förf:s slutomdöme om förslagets fem- och tremansdomstolar, så mycket hellre som detta omdöme, mot hvars befogenhet icke kan göras något jäf, tillika fäller utslaget öfver värdet af förslaget i dess helhet. Förf. säger å s. 69:

»Jemför jag det rättstillstånd, som uppstår när dessa femmans- och tremansdomstolar träda i verksamhet, med det närvarande, kan jag icke neka att det förekommer mig såsom ett tillbakagående, nästan så stort som från civilisation till barbari. Jag är ingalunda blind för det beståendes brister; jag är särskildt af den öfvertygelse att muntlighet och omedelbarhet är ett obetingadt framsteg och tror att man för deras skuld kan och bör åtminstone i en viss grad uppoffra rätten till appell i bevisfrågan: jag antager också att lekmannaelementet åtminstone skall blifva mera till nytta än till skada för rättskipningen. Men jag ville se den man, som, då han oskyldigt anklagades, skulle emotse fem-

och tremansdomstolens dom med samma tillit, hvarmed nu i sådant fall motses höiesterettens dom.»

J. Serlachius.

Edv. Hjelt: Bruchstücke aus den Briefen F. Wöhlers an J. J. Berzelius; 56 s. 8:o. Berlin 1884, Robert Oppenheim. Rmk 1.

Bland alla Berzelii lärjungar var Friedrich Wöhler, den sedan så ryktbar vordne tyske kemisten, den som ständigt var den store läraren kärast. Det var år 1823 som Wöhler, 23 år gammal och ännu fullkomligt obekant för den vetenskapliga verlden, sökte och vann inträde på Berzelii laboratorium, då det berömdaste i verlden. Under det ena år, Wöhler tillbragte här, utbildade sig mellan honom och den mer än 20 år äldre Berzelius ett vänskapsförhållande, som ostördt af några missförstånd varade ända till den senares 1848 inträffade död. Den oafbrutna brefvexling, som fick ersätta ett personligt umgänge dem emellan, (de råkades nämligen, efter det Wöhler lemnat Stockholm, endast tre gånger) lemnar ett vackert vittnesbörd härom. Ingen månad förgick, utan att de båda vännerna utbytte åsigter och redogjorde för sina arbeten. Och icke endast i vetenskapliga frågor var det man brefvexlade; ofta gälde brefven rent personliga förhållanden, intima familjeangelägenheter, hvilket till fullo visar den förtrolighet, som rådde mellan brefskrifvarene.

Wöhler hade efter Berzelii död till Vetenskapsakademin i Stockholm förärat alla de bref, några hundrade till antalet, hvilka han från honom erhållit, och äfven Wöhlers bref till Berzelius äro i samma akademis värjo. Af de förra hade Wöhler sjelf tidigare publicerat några få, men enligt en bestämning af honom skulle de öfriga bevaras förseglade till år 1900. Af Wöhlers bref hade deremot intet blifvit offentliggjordt, förrän i föreliggande arbete, och äfven nu har utg. af hänsyn till en af Wöhlers familj uttalad önskan nödgats inskränka sig till att utgifva endast några få bref, eller rättare mest utdrag derur. Att sålunda mycket, och kanske just det intressantaste, förblifvit outgifvet kan man endast beklaga. Man måste väl nämligen få antaga att brefvexlingen mellan dessa två kemister, af hvilka den ene onekligen har hufvudförtjensten af kemins ofantliga utveckling i vårt århundrade och dessutom ofta utgjorde hufvudpersonen i de ständiga och häftiga kontroverser, som då utkämpades, borde kunna lemna förklaring af mycket, hvarom den tidens journalpolemik icke lemnar några upplysningar; och detta så mycket mer som förtroligheten mellan de båda vännerna borde tillåtit dem att uttala sig för hvarandra utan förbehåll. Något dylikt nytt bidrag för bedömandet af tidens personligheter vinner man ej i föreliggande lilla arbete, men utg. har i alla fall förstått att genom ett lämpligt urval af sina utdrag, hvilka

han dessutom förenar genom korta biografiska notiser, lemna läsaren en mycket anslående bild af Wöhlers sympatiska person, och den lilla skriften rekommenderas derför på det varmaste åt hvar och en, som intresserar sig för kemins historia.

U. Collan.

Öfversigt.

Handarbetsutställningen i Helsingfors 1885. I. Idén om handslöjdens betydelse som uppfostringsmedel är icke ett gårdagsbarn hos oss. Redan för tre decennier tillbaka har den uppfattats och uttalats af Uno Cygnæus, grundläggaren af vårt folkskoleväsende. Och han har också med hela sin själs energi oaflåtligt arbetat för denna idés praktiska tillämpning och vidare utveckling inom folkskolan. Såsom årsbarn med denna institution har det pedagogiska handarbetet under sin tjuguåriga tillvaro småningom slitit ut barnskorna och börjar att röra sig säkrare, sjelfmedvetnare. Man har derför äfven rätt att ställa vissa anspråk på det. Och såsom en yttring deraf anse vi det af regeringen tagna initiativet till en hela landets folkskoleväsende omfattande handarbetsutställning. Väl ha redan tidigare uppvisningar af folkskolornas elevarbeten egt rum, men dessa ha varit dels lokala, såsom vid folkskolemöten, årsexamina och andra dylika tillfällen, dels ingått som moment i en allmän utställning, såsom fallet var 1876. En handarbetsutställning af sådan omfattning och art som den nyss afslutade är derför att inregistrera såsom den första hos oss i sitt slag.

Till detta vigtiga tillfälle gafs ingen lång förberedelsetid. Först i april månad — således kort före läseårets afslutande — meddelades resp. skolinrättningar regeringens beslut om den tillernade utställningen, och till början af juli borde alla utställare ha insändt sina artiklar. Med spändt intresse motsåg man derför huruvida verkligen sådana skulle inkomma i tillräckligt antal, för att med dem fylla den lokal om fem rum, som för ändamålet upphyrts, men inom den utsatta tiden hade till deltagande anmält sig: samtliga seminarier och normalskolor, folkskolor från 19 städer, 282 folkskolor på landet äfvensom två blindanstalter. Antalet insända föremål steg till 13,300.

Om utställningen med afseende å rikhaltighet vida öfverträffade förväntningarna, är det ännu större glädje att kunna konstatera att den äfven genom sjelfva beskaffenheten af de framlagda

slöjdalstren var egnad att tillfredsställa billiga fordringar samt tillvunnit sig icke blott talrika landsmäns utan äfven aktade främlingars uppmärksamhet och erkännande.

Kasta vi först en kort öfverblick på det *manliga* handarbetet, begynnande från hufvudhärdarna för vår folkbildning, seminarierna, visar det sig att ifrågavarande undervisningsgren i dessa anstalter uppnått en anmärkningsvärdt hög grad af utveckling. Handslöjden i seminarierna omfattar dels trä- dels metallarbeten, och af hvardera arten förekommo förtjenstfulla samlingar, rikhaltigast från Sordavala och Jyväskylä, mindre talrika från Nykarleby. Men en uppmärksam betraktare kunde icke undgå att märka huru särskildt träslöjden i hvar och en af de nämda läroinrättningarna utvecklat sig i olika riktningar. Seminariets i Jyväskylä slöjdalster utgjordes företrädesvis af större, mera sammansatta föremål, omvexlande till form och vitnande om mycken skicklighet hos tillverkarene. Vi funno der fanerade divanbord, etagèrer och skulpterade stolar, som kunnat pryda ett välförsedt möbelmagasin. På samma benägenhet för komplicerade uppgifter häntydde också smidesalstren, bland hvilka föremål sådana som skrufmaskiner, vågar, betsmän, dynamometrar förutsätta icke ringa förmåga och yrkesfallenhet hos eleverne. — I Nykarleby seminarium har åter träsnideriet vunnit burskap. Och rent af undransvärdt var att se hvad den unge österbottningen med sitt goda handalag och sin säkra blick under en skicklig ledning kan på en jemförelsevis kort tid åstadkomma. T. ex. denna ovala bricka med sin fint skurna bård i fornnordisk stil, eller än mer den andra, rektangelformiga af mörkpolerad björk med sin enkla men verksamma och med prisvärd ackuratess utförda ornamentering, så ock dessa urnor, brefgömmor m. m., hvilka alla redan stå på konstindustrins område. Också på större föremål, såsom stolar och bord, voro träsniderier anbragta, smakfulla och af god effekt. Af stålarbeten förekom en mindre, men utvald samling. — Af helt annat skaplynne voro tillverkningarna från landets yngsta seminarium invid Sordavala. Inga sirater, inga sniderier, framförallt ingen möbelfabrikation syntes till, men uteslutande arbeten af mindre omfång, afsedda för det praktiska behofvet — husgerådsartiklar, verktyg, svarfningsprof m. m. — allt utmärkande sig genom påfallande enkelhet. Men å andra sidan om hvilket solidt, felfritt och ända till de minsta detaljer samvetsgrant arbete buro de icke vittne dessa skärbräden, skedar, förläggare o. s. v. Och så hvardagliga föremålen än voro, förnöjde de ögat genom sina stilfulla former och korrekta proportioner. Derjemte var kollektionen i hög grad egnad att låta skönja arbetets gradvisa utveckling från det enklare till det svårare. Det blef klart att man här stod framför en medveten pedagogisk idé i förkroppsligad gestalt, enkel och allvarlig, sann och stor. Man hade alls icke lagt an på att uppnå fackmannens mästerskap eller en konstnärlig fulländning i någon särskild branche;

man hade endast velat utbilda ögat och smaken samt genom handens uppöfning att fritt begagna verktyget åstadkomma en allmän handfärdighet — som ju är handarbetets hufvuduppgift i skolan, specielt folkskolan. Sedt från pedagogisk synpunkt öfver hufvud och under erinran att vi här ha att göra med lärarebildningsanstalter för våra folkskolor, tillkommer derför de från Sordavala seminarium utställda elevarbeten den främsta platsen. Samma goda vitsord förtjenar dess fullständiga, till 162 n:r uppgående kollektion af metallarbeten, äfven dessa stälda i systematisk serie, som tydligt utvisar arbetets utvecklingsgång.

Till hvilken grad de olika riktningarna, hvilka handarbetsundervisningen inslagit i de särskilda seminarierna, hafva förmåga att göra sig fruktbärande visade oss närmast normalskolornas elevarbeten, handledda som dessa äro af lärarekandidaterna vid seminarierna. En enda blick på nämda arbeten var tillräcklig att ge företräde åt dem från normalskolan vid Sordavala seminarium, såsom i regeln korrekt och nogrant utförda och öfver hufvud taget bärande samma pregel som seminariets egna tillverkningar. De öfriga normalskolornas samlingar deremot företedde arbeten af jemförelsevis ojemt, stundom till och med underhaltigt värde.

När vi öfvergå till alstren af folkskolornas handslöjd, får vid deras bedömande sjelffallet icke användas samma måttstock som för seminariernas arbeten. De nödiga förutsättningarna för ett godt resultat äro här på långt när icke i samma mån för handen. Garantierna för en riktig ledning äro långt mindre, arbetslokalerna — om sådana alls finnas — ofta trånga och otjenliga, modellerna och verktygen merendels bristfälliga. Och sist och slutligen utgöras eleverna icke af nutvecklade ynglingar, utan af barn om 9 å 14 år. Huru mycket hadarbetsundervisningen är beroende af dessa omständigheter behöfver icke vidare framhållas. — De kommuner, hvilkas både andliga och materiela ressurser bäst tillåtit att ordna sitt folkskoleväsende efter tidens fordringar, äro städerna. Derför bilda, också hvad handarbetet vidkommer, städernas folkskolor den naturliga förmedlingslänken mellan seminarierna och folkskolorna på landet. Af 5,892 barn, som läseåret 1883—84 besökte högre folkskolor i städerna, åtnjöto 4,012 eller nära $^4/_5$ undervisning i handarbeten. I de flesta stadskommuner är detta ämne obligatoriskt äfven för gosseleverna. Bland undantagen intager landets hufvudstad ett bemärkt rum, till ovedersägligt men för de inemot 1,400 gossar, som för närvarande besöka dess högre folkskolor och *alls icke* undervisas i handslöjd. — Af de 12 städer, som insändt gossarbeten, lemnade Åbo sina medtäflare ett godt stycke efter sig. Dess rikhaltiga utställning, tillsammans 250 n:r, hade att uppvisa mest smärre träarbeten, dels afsedda för det praktiska behofvet i hushållet och verkstaden, dels med sniderier utsirade prydnadsartiklar för skrifbordet och toiletten. Dernäst förtjena Björneborg, Viborg, Kexholm, Jakobstad, Kotka och Lovisa att omnämnas för sina omfattande och

merendels dugliga kollektioner af träslöjd. Från Kristinestad förekommo alster af nätknytning samt bast-, halm- och korgflätning af icke ringa förtjenst.

I afdelningen för gossarbeten från folkskolorna på landet funnos icke mindre än 182 skolor representerade med sammanlagdt åtminstone 5,000 artiklar. Det ojemförligt öfvervägande antalet bestod af träslöjd, till den omfattning som tid, krafter och öfriga ressurser kunnat medgifva. Här erbjöds godt tillfälle att följa med gången af den lille skolpilten-slöjdarens utveckling genom alla stadier. Här förekom till hundradetal sådana små tingestar som blomkrukskäppar, nyckeletiketter, selpinnar, klädklykor m. m. dylikt i talrika variationer, betecknande det första utvecklingsskedet. Öfvergången till mera sammansatta uppgifter bildades genom dessa till form och användning mångartade husgerådsartiklar, hvilka i hvardagslifvet äro oumbärliga äfven för de enklaste hem; till detta stadium höra äfven olika verktyg för snickeri, för bakning och tvätt, leksaker, skrifbordstillbehör o. s. v. Slutligen ha mera försigkomna krafter fått öfva sig på förfärdigande af träkärl, möbler, sniderier och andra mera betydande arbeten, närmande sig hvad vi erinra oss ha sett i seminariernas samlingar. Utom träslöjd utställdes från åtskilliga skolor borstbinderiarbeten af olika slag, äfven något sadelmakararbeten — koffertar, väskor — samt jerntråds, bleck- och andra metallarbeten.

Oväntadt nog står slöjdkunnigheten högst i folkskolorna i landets östra del. Kollektioner, sådana som de från Nygårds uppfostringsanstalt, Kaukola, Kronoborg, Jaakimvaara, Sordavala landsförsamling, Wederlaks m. fl. skolor i Wiborgs län samt, längre norrut, från Kristina, S:t Michel, Linnanmäki, Heinävesi, Kides, Sorsakoski och andra, bära på ett glädjande sätt vittnesbörd om att handarbetet på dessa trakter bedrifves planmessigt, skickligt och med anmärkningsvärd framgång. Programmet upptager hufvudsakligen enklare arbeten, men utförandet är korrekt och noggrant, och till lärarenes beröm länder att icke hafva slösat med elevernas tid och håg på uppgifter, hvilka de icke varit vuxne. — Bland skolor från landets mellersta och sydvestra del utmärkte sig främst Tammela — hvars utställning var en af de rikhaltigaste och prydligaste i denna afdelning — dernäst Käyrä uppfostringsanstalt, Tykö, Wånå och Pemar. I allmänhet tendera dessa och andra skolors arbeten från ifrågavarande trakter till större formrikedom och prydlighet än de från östra Finland, hvaremot den systematiska arbetsgången är mindre strängt vidhållen. Det är tydligen reminiscenserna från Jyväskylä, som här gå igen och framkalla resultat af ganska ojemt värde.

Var det oväntadt att finna slöjdundervisningen intaga en så löftesrik ståndpunkt i den del af landet, hvarest dock den andliga kulturen senast vunnit rotfäste, är det lika så anmärkningsvärdt att från det för sin slöjdkunnighet bekanta Österbotten endast tre skolor med mera utmärkelse deltogo i utställningen, nämligen

Kauhava, Alavo och Ylihärmä. Hufvudorsaken till detta egendomliga sakförhållande, som tyckes trotsa den gamla traditionen om österbottningarnes goda handalag, tro vi ligga deri, att de med sitt rörliga, på mera storslagen verksamhet riktade skaplynne icke förstå att tillbörligt respektera den i skolan idkade småslöjden. — Oklarast synes oss handarbetets ändamål och medel vara uppfattade i Nylands län. Visserligen förekomma der skolor, som arbeta med bättre framgång, såsom Sibbo, Liljendal, Nurmijärvi, Othby, men öfver hufvud röja de nyländska slöjdalstren mycken osäkerhet och planlöshet i undervisningen. Också vid val af föremål har man stannat i villrådighet; man försöker sig litet på hvarjehanda: leksaksfabrikation, träskulptur, djurformer m. m., utan att bekymra sig om en metodisk, efter elevens ålder och fallenhet lämpad arbetsplan. Icke underligt då, om under sådana förhållanden arbetet lemnar problematiska resultat. Vi hålla för att den exklusiva riktning handarbetsundervisningen antagit vid det af våra seminarier, hvarifrån lärarekrafterna till ifrågavarande skolor företrädesvis rekryteras, icke är utan sin goda andel i det påpekade missförhållandet.

A. H:nen.

Sveriges konst i dess yngsta skede. II. Sedan min förra uppsats härom skrefs, ha vi sett besynnerliga saker. Att Sveriges konstförhållanden äro så abnorma för tillfället, att en förändring *måste* blifva mera än en from önskan, det kan ingen undgå att se. Men att, när ett steg tages fram emot en reform till det bättre, man samtidigt vidtager en åtgärd, som gör svalget mellan de olika partierna allt svårare att utjemna, det är sorgligt, ty det visar helt enkelt brist på god vilja hos dem som makten hafva — så vida det ej påvisar oförstånd, hvilket vi ju ej kunna sätta i fråga.

Som bekant har akademien fått sin utställning till stånd. Den öppnades högtidligen med grant ljudande tal den 1 augusti. Det var en mildhetens och öfverseendets dag hos de få vid festen närvarande. Af konstnärerna saknades de fleste, akademiens professorer undantagna; dels voro de ute på landet, som naturligt är under högsommaren, dels ville de ej gå dit.

Akademiens utställning har blifvit rätt mycket omtalad på förhand, och vid sjelfva högtidligheten, då den gamla institutionen firade sin tredje halfsekelsfest, hade flertalet af våra tidningar endast aktningsfulla loford för den konstsamling, som på akademien då fans att skåda. Sedan har en viss liten reaktion inträdt. Man har ej kunnat undgå att märka huru föga af intresse akademiens utställning bjuder på. Man går der uppe och känner sig till mods alldeles som när man dåsar på gamla konstföreningen. Man ser en massa medelmåttiga taflor, åtskilliga under medelmåttan, några deröfver, ett par verkligt goda konst-

verk. Och dessa sistnämda blifva utropade för mästerverk — ty de lysa som sådana ibland hopen af tråkiga taflor.

Akademiens utställning väcker inga lifvande känslor; man blir icke glad, när man går der uppe — och det blef man den 1 april i Blanchs salong, på parisarne öppnade sin lilla lefnadsfriska konstutställning. *Der* fans ej ett spår af »konstföreningsstämning», men en fläkt från friare rymder blåste der. Och i hela tonen öfver alltsammans låg denna utställnings företräde framför akademiens. Detta *kan* ej nekas, och för att yttra detta behöfver man ej vara det allra minsta partisk, — fastän man naturligtvis blir ansedd för att vara det.

Tidningarna ha hittills i det mesta inskränkt sig till ett uppräknande af hvad på utställningen finnes att se. Någon genomträngande granskning af orsakerna, hvarför utfallet blifvit sådant, har man ej sett till. Och det skulle ändock gjort så godt, ty allmänheten behöfver upplysas, och den håller sig i det längsta till det, som har traditionen för sig. »Opponenterna» ha hittills ej haft mycket medhåll bland de röstberättigade. Men vi få väl se huru det går!

Det som nu retat, är den protektion staten egnar de konstnärer, hvilka ej slutit sig till rörelsen. Museet förklarade sig nämligen ämna välja till sitt höstinköp bland de på akademiens utställning befintliga konstverken. Konstföreningen skulle göra sammaledes. Opponenterna affattade, då detta blef bekant, en skrifvelse, hvari begärdes att äfven deras utställning skulle komma i nådig åtanke. Det förvägrades. Och på hvilka grunder! De kunde lemnat sina arbeten till akademien, det hade varit dem tillåtet, de hade fått inbjudning till utställningen. Men när de ej efterkommit denna inbjudning, så finge de skylla sig sjelfva och hade nu intet att vänta från statens sida.

Sådan var svarets andemening. Deri påpekades ock att staten på de tre sista åren alls ej visat sig partisk emot pariserskolan, ty den hade inköpt konstverk af Salmson, Hasselberg och Karl Larsson, alla tre hörande till upprorsmakarne. — Man hade ej varit partisk, men nu, nu ämnade man blifva det.

Saken är löjlig på samma gång som ömklig. Löjligt är detta stretande emot en skara, som inom sig räknar blomman af vår samtida svenska konst. Men ömkligt är det i hög grad att denna nämd, som har den betydelsefulla uppgiften att välja konstverk för statens museum, att denna nämd ej står öfver allt partiväsen, utan låter leda sig af det ena partiet emot det andra. Hvar man vet att det naturligtvis vore denna nämds enkla pligt att, utan hänsyn till den ene konstnärens åsigter eller den andres, välja för musei räkning *det bästa ibland den största möjliga mängd konstverk.* Endast på detta sätt skulle konstens intressen tjenas, och det vore väl dock konstens intressen som nämden borde tjena, i stället för partiandans.

Med denna handling ha de konstnärliga ärendenas vårdare

satt en svår fläck på sitt rykte. Ty detta gäller en principsak, och ingen obetydlig sådan.

Det är nu emellertid så. Konstnärerna skola skrämmas. Åtskilliga af dem äro unga och behöfva få sälja sina arbeten för att kunna draga sig fram. Detta skola de kunna endast genom att taga del i akademiens utställningar. Ty på opponenternas utställningar köper hvarken staten eller konstföreningarna, och de privatpersoner, som lägga sig till med konstverk, äro lätt räknade här i Stockholm — lättare nu än förut, när det är dåliga tider.

Vårt musei svenska moderna afdelning är som bekant ej synnerligt framstående. Der finnes goda saker, men der fins ock medelmåttiga, och der fins sådana taflor, som borde hänga med den målade sidan åt väggen. Och den tillökning samlingen nu får skall ej göra den bättre.

Nämden har redan gjort sitt val, och detta val gjordes — det skall medgifvas — i allmänhet med insigt och förstånd. Det var ej mycket att välja på just, men öfver sjelfva *valet* kan knappast någon klaga.

Man tog allra först Fagerlins holländska interiör, en liten vacker och bra gjord tafla, en af utställningens främsta, en tafla som pryder sin plats, hvar den än hänges upp. Men icke behöfdes den precis för museets samling, ty på museet funnos ju förut så många düsseldorftaflor, att denna skola är vida mer än nog representerad derstädes. Och Fagerlin var der förut företrädd af flere småtaflor, konstverk som tydligt nog visade hans vackra förmåga inom genren. All framgång åt honom, liksom åt andra ärliga, talangfulla konstnärer! Men då det gäller att på ett museum — landets främsta till på köpet — representera landets konst, så bör man väl välja med hänsyn till hvad som förut finnes der af denna konsts olika arter och söka göra samlingen så omfattande som möjligt, i stället för att hopa taflor af samma slag, låt vara att dessa oftast — dock visst icke alltid — äro goda verk.

De öfriga utvalda taflorna äro mindre betydande, äro sådana dukar, som kunde pryda ett galleri, men som alls ej äro museimessiga. Ett landskap af Forssell, en liten munk af Thure Cederström, ett litet porträtt af Nyberg, en stor lapplandsgenre af Tirén samt två akvareller af Anna Gardell-Ericsson och Regina Kyhlberg.

Att desse konstnärer — allesamman af förtjenst — kommo in bland de »odödlige» på museum var ju godt och väl. Men man kan svårligen underlåta att draga på smilbandet, då man tänker på att ibland musei samlingar saknas till exempel Hagborg, Gegerfelt, Skånberg eller Fallstedt samt att *minst* ett dussin samtida målare lika väl eller ännu hellre än de nu lyckliggjorda borde få plats på museet.

Men de höra ej till de akademivänlige och derför bli de ej

ihågkomne i år. Ett annat år kunna de lemna sina taflor till musei inköp, det är sant. Och det skall väl ej gå derhän, att de lära sig att förakta museet, liksom de redan se akademien öfver axeln.

Det fattades för öfrigt bara det. Men innan dess skall det väl bli något nytt uppslag i saken. Och det vore förhastadt att ens tro något dylikt mer.

* * *

Af alla dem, som uppträda på akademiens utställning, finnes knappast någon enda, som der visar någon ny sida af sitt konstnärskap. De mera till åren komne äro sådana de varit förut. Äfven om man ej sett samma taflor, som de visa denna gång, så tycker man sig ändock känna igen dem. Och af hvad de yngre här visa har man sett det mesta förut — på konstföreningar eller på de årliga förevisningarna af elevernes arbeten. Det lilla nya utgöres af det, som ett par af akademiens stipendiater skickat hem: ett par metande gossar från Frankrike af Jungstedt, ett förträffligt porträtt af Björck, Lundbergs statyett »Per svinaherde», arkitekturstudier från Italien och Spanien. Hos dessa ungdomar, lätt räknade, skönjes utveckling, och den är intressant att studera — men allt det andra?

Bevars! Aktningsvärda saker, flärdlösa landskap, dugtiga porträtt, inga extravaganser, men åtskillig dilettantism.

Nöjd blir man knappast annat än i den lilla skulpturafdelningen, der några verkligt goda saker finnas att skåda. Der har Börjeson sin skizz till »Geijers tanke» och sin staty af en ung man af kraftig realism, sin karakteristiska Scholander-byst och sin statyett af Schéele, fysikern. Der fins åtskilligt af föga intresse, men ett bekant verk påminner der om en afliden mästare, nämligen Alexander Carlssons bronsvas, som nu lär vara såld af grosshandlar Fürstenberg till nationalmuseet. Alexander Carlsson var en ovanligt dugtig skulptör. Hans arbeten, ej många till antalet, finnas i Göteborg. Bland dem är en »Baldersbrenna», en fris som blifvit mycket prisad. Och sist hann den unge konstnären, innan han rycktes bort 1878 vid 32 års ålder, fullborda denna formrena vas med dess nymfer omkring fotstället och dess lille roliga flöjtblåsande och dansande Pan högst upp. Det är ett konstverk, som står högt i smak, i finhet och stilrenhet, och som kommer att pryda sin plats på museet, fast man kanske njuter mera af dylika arbeten, då man finner dem der, dit de äro ämnade, i ett boningsrum, som dess konstnärliga medelpunkt.

* * *

På genrens vidsträckta område har under sista tiden de mest olikartade tolkningar af den enkla verkligheten sett dagen.

Gammal teknik och ny i brokigaste blandning. Gamla düsseldorfska bönder med känd fabriksstämpel, nya tyska effekttaflor, franska naturstudier, som ibland ej lyckas göra sig förstådda, derför att der är så mycket *nytt* i uppfattningen. Och man ser ju i allmänhet hellre på gammalt än på nytt, äfven, besynnerligt nog, om man är utledsen på det gamla.

En del af vår pariserskola har likväl under detta år slagit sig segerrikt fram, och det är Salmson, Hagborg, Hugo Birger och Karl Larsson.

Jag har aldrig tvekat att beteckna Salmson såsom den mest gedigne af våra genremålare och såsom den i tekniken yppersta. Hans »spinnande gumma», en liten duk med skånskt motiv, var en tafla, som stod högt öfver medelmåttan. Men det fordras smak och synförmåga för att hitta perlorna, i synnerhet då de dölja sig i hopar af mindre värderika föremål. I bredd med den friskhet och den finess, som utmärker den skånska gumman, utförd med denna djerfhet och bredd och på samma gång så ytterst samvetsgrant, som vi minnas från Salmsons förra dukar, blir en målare som Fagerlin, trots all sin finess och sin känsla, något torr och mycket konventionel i färgen.

Hagborg och Hugo Birger voro så godt som okända för Stockholmspubliken, ehuru den förre visat ett par strandbilder före de fina och vackra bitar, han sändt till parisarnes utställning, och fastän vi här haft utställdt det allra bästa Birger åstadkommit, nämligen hans koloristiskt praktfulla pariserinteriör »La toilette». Att hans algerieska eller syd-spanska stora dukar med deras glada färgprakt och deras djerfva sammanställningar af motsatser, ibland mera larmande än eleganta, skulle väcka intresse var att förutse. Hans häftiga solljus på den stora festtaflan från Granada, »La feria», der uppgiften varit allt för svårlöst för målarens krafter, var dock snarare intressant såsom ett karakteristiskt exempel på huru en sökande kolorist forskar sig fram, än på ett *fullt* lyckadt arbete. Efter utställningen i våras blir Birger ansedd här hemma som en färgkonstnär af betydenhet, en målare, hvars taflor lifva och pigga upp åskådaren och hvars färger smeka ögat.

Och Karl Larsson! Om honom har jag skrifvit förut och behöfver endast tillägga att en mera envis idealist och romantiker har visst aldrig klädt sina tankar i strängt realistisk kostym. En sådan skär och innerlig poesi, som genomströmmar den förtjusande akvarellen: konstnärens brud i sin bröllopsdräkt, stående i tankar i trädgården vid Grez, der det unga paret bodde, får man söka med ljus och lykta hos konstnärer af alla färger. Och ett så stämningsfullt vemod, som ligger öfver höstbilden af samma trädgård, har sin like endast i den friska lilla vinterbilden från samma ställe, der foglarne hoppa på snön i den klara morgonen, men alla menniskor hålla sig inne. En känslig konstnär som få är Karl Larsson. Och visste man ej fullväl

förut att det moderna parisermåleriet alls ej är ett andetomt modellkopierande, så behöfde man blott ställa sig framför en tafla af hans fina pensel för att genast blifva öfvertygad om denna sak.

Att han också beherskar oljemåleriets teknik ämnar han visa i höst, då hans senaste salongstafla kommer hit. Der sitter hans lilla dotter, glad och skrattande, midt uppe bland en hög målarsaker. Taflan är för öfrigt extravagant genom sin form, den är mycket smal och mycket, mycket hög.

Det franska genremåleriet har för öfrigt flere representanter, Pauli, som målar något ojemt, men som visat goda saker, Thegerström, Österlind, Hall och flere.

På akademiens utställning finnes ej mycket af franskt ursprung. Ett par mycket obetydliga genrer, ehuru alls ej dåligt utförda, af Hall och fröken Bonnier. Det bästa i denna väg är obestridligen fru Tiréns lilla motiv från Grez med de präktiga rödbetsplantorna i förgrunden.

Fru Tirén, född Gerda Rydberg, var en af akademiens mest lofvande elever på sin tid. Hennes studier förenade känsla och kraft. Den korta vistelsen i Frankrike var också nyttig för henne. Nu har hon flyttat jemte sin man upp till Jemtland och har liksom han slagit sig på att måla lappar. Men bättre målade hon franska trädgårdsinteriörer och dylikt.

Hennes man, Johan Tirén, gjorde sig tidigt bekant. Han är en mångfrestande natur, som försökt sig på itet af hvarje, såväl på historiemålningar och landskap, som pålbondelifsbilder och folksägner. Den norrländska naturen och det norrländska folket har han dock helst målat allt ifrån början af sin bana. Bäst lyckades han i landskapet. Det var dugtiga, djerfva studier han kom till Stockholm med efter hvarje sommars färd dit upp till Ångermanland och Jemtland. Och hans taflor rönte starkt bifall, mest den kända genrebilden »Jemtlandsvägen» med gossen, som lyssnar till Neckens spel i vattenfallet. Sedan följde studiefärden uppåt Lappmarken och taflor derifrån, derefter resor kring kontinenten utan annat märkligt utbyte än en påfallande osäkerhet i tekniken, en tveksamhet, som ännu ej blifvit öfvervunnen. Han har nu målat en lappkvinna, som sitter bredvid liket af en gosse, uppgräfd jemte sin ren ur snön, der de förgåtts i stormen: en stor bild med figurer i kroppsstorlek.

Många andra än Tirén egna sig för närvarande åt folklifsskildring. Riktningen ligger i luften, såväl inom den bildande konsten som inom literaturen. Oftast är det skåningar, som blifvit afmålade, dels derför att så många målare äro från Skåne, dels för att såväl den skånska kustbefolkningen som slättbon erbjuder så många karakteristiska drag, som äfven fallet är med den skånska naturen, dels slutligen derför att denna skånska natur närmar sig till den nordfranska, hvarför motiv från Skåne egna sig väl att ställas ut i Paris.

Axel Kulle har mycken humor i sina något chargerade,

men roliga skånska bönder. Hans bror Jakob Kulle är mera torr och enformig; hans taflor få ett mera etnografiskt än måleriskt intresse.

I Skåne samlas hvar sommar hela kolonier af målare, mest vid kusten och ute vid fisklägena, der utmärkta ämnen finnas för konstnärlig framställning. Numera komma flere af »parisarne» dit; Salmson, Hagborg, Borg, Bergh och flere ha gästat der. Skåningarne sjelfva få ej längre vara ensamma herrar på täppan. Och ungdomen slår sig ned der på fullt allvar, såväl landskaps- som figurmålare.

Midt öfver hafvet, på Skagens udde, fins äfven en målarekoloni, der nationel dansk konst kultiveras. Skagen är Holger Drachmanns, Michael Anchers och Kröyers konstnärliga skattkammare. Dit ha också någon gång svenske gäster kommit öfver. Kronthén och Nyberg ha varit der; trognast har dock Björck varit. De taflor denne sändt derifrån ha visserligen haft många förtjenster, men knappast ha de varit så sjelfständiga konstverk, som man kunnat vänta af en så gedigen förmåga som Björcks. Der var så mycket danskt — den ena af de större taflorna från Skagen har också hamnat i Danmarks nationalmuseum — och i den sista var det mera af Kröyers konst, än af Björcks egen. Nu har Björck efter en vinters uppehåll i Paris studerat i München, och derifrån har han skickat hem ett förträffligt porträtt af sin unga hustru, en dotter till Boklund. Det är ett öfverlägset arbete, likt och enkelt, osökt och koloristiskt allt igenom. Särskildt först i färgen. Och ej ett spår af detta gulbruna, som fått namn efter München och som särskildt Björck varit svag för i sin ungdom. Genom denna bild ställer sig Björck vid sidan af sin gamla medtäflare, Richard Bergh, såsom ypperlig porträttör.

Kronthén har nu hållit sig undan en tid. Men han kommer att vara med om »opponenternas utställning» den 15 september.

Nyberg slutligen har väckt uppseende genom ärligt studerade porträtt samt genom en liten interiör från en kamrats atelier med värden sjelf sittande vid sitt arbete, sysselsatt med att teckna en illustration till någon af alla de tidningar, der han är anställd såsom reporter eller som improvisatör.

Då meningen med denna öfversigt ej är att räkna upp en rad af namn på målare med större eller mindre talang, så skall jag nu ej säga ett ord om de öfriga medlemmarne af den yngre konstnärshopen.

Men som motsats mot denna få vi på akademiens utställning mer än en påminnelse om den gamla skolan. Ej blott i de äldre bilder, som Koskull, Wallander och Nordenberg framvisa, eller i Palms italienska ungdomsminnen, utan i splitternya dukar. Bland dessa är professor Salomans den största och mest anspråksfulla; kanske också den allra tråkigaste. Hållen i den

stil professor Saloman lärde sig på Eckersbergs atelier och på Coutures och behandlande ett motiv, så betydelselöst och så intetsägande, som man sällan får se, kan den knappast väcka annat än leda. Detta omdöme höres också från de flesta håll. Taflan framställer en episod från Gustaf Wasas befrielsekrig, huru han, då dalkarlarne efter en seger låter sig fiendens vinförråd väl smaka, kommer ned i källaren till dem och slår sönder vinfaten med sitt svärd; ett motiv, som ej kan blifva annat än en teatertablå, i synnerhet då uppfattning och framställningskonst ej visa någon karakter.

I allmänhet hedra sig de gamla föga på denna utställning. Herrar kritici förbigå dem med tystnad, då man ej vill tala illa om dem. Ett par af dem, som ha »namn», uppträda med så ytterst underhaltiga saker, att det väcker allmän förvåning. Det kan man göra i vårt land, när man väl blifvit en berömd samtida. Men det är sorgligt att det kan gå derhän, — det gör så allt för ofta.

Att i denna öfversigt, skrifven för en publik, som ej är i tillfälle att med egna ögon bekräfta hvad här står eller förkasta det, ingå i ett ännu mera detaljeradt beskrifvande af de enskilda verken vore otjenligt. Jag vill endast tillägga att den i allmänhet ytterst kännetecknande arkitekturafdelningen verkligen är karakteristisk för vårt lands byggnadskonst för närvarande, i det den upptager dels en rad restaurerade domkyrkor af Helgo Zettervall, kyrkrestauratör »par préference» — hvilka aldrig restaureras utan lifliga protester från ena hälften af dem, som skola släppa till pengarne — och dels några »hyreskaserner», sådana som det fins godt om i det allra modernaste Stockholm, väldiga stenhopar utan tecken till stil, men fullsatta med ornament och prydnader af diverse slag.

Melanders nya lutherska kyrka i Helsingfors är den enda *nya* tempelbyggnad, som på utställningen finnes att se, liksom Holmgrens ej särdeles nya ritningar till Upsala universitetshus är den enda publika byggnad, som der förekommer.

* * *

Det är sålunda mångt och mycket att säga om konstförhållandena och förvecklingarna i Sverige nu för stunden. I ofvanstående har jag sökt gifva några synpunkter öfver ämnet, sådant det ter sig för mina ögon. Här är åtskilligt att förarga sig öfver, annat att förundra sig öfver och litet att draga på munnen åt. Men inom den konstnärliga alstringens verld finnes ock åtskilligt, ja rätt mycket att glädja sig åt, om man ej har allt för höga fordringar på hvad vårt lilla land med dess inskränkta medel skall kunna frambringa. I synnerhet är det friska modet, hänförelsen för uppgiften en god sak hos många af konstens män, dernäst den uppdrifna skickligheten, som ju

förskaffat mer än en af de våra erkännande inom den stora konstverlden. Slutligen också sträfvandet att höja vår egen konstodling. Ty ropet på reform härrör alls ej, som en och annan här söker göra troligt, från två ärelystna ungdomar, som anse sig förbigångna och sjelfva vilja fram till makten, utan från konstnärsskaran nära nog mangrant. En reform kommer det alldeles säkert att bli, med godo eller ondo, nu eller en annan gång, äfven om den kanske blir af på ett annat sätt, än hvad de, som nu kalkylera eller spekulera, tänka sig saken.

G—g. N.

Don Juan-studier.

I.

Under hela tre århundraden finner man Don Juan-problemet tillgodogjordt för tiljan. Främst bland de tidigare behandlingarna deraf står det drama, som författades af spanioren Fray Gabriel Tellez, eller som man vanligen kallar honom efter hans författarenamn, Tirso de Molina, en samtida till Lope de Vega och jemte Calderon en prydnad för sitt land bland dess talrika dramatiska författare. Hans hithörande stycke »Förföraren från Sevilla eller stengästen» räknas dock icke till skaldens mera lyckade arbeten. Ytterst löst i sin komposition, spelar det ömsom i Neapel och i Sevilla, framställande en hel rad af hjeltens kärleksäfventyr, hvarvid hans egen gestalt genom mästerlig karaktersteckning utmärker sig framför styckets öfriga konventionelt hållna figurer, hans ledsagare och betjent — styckets så kallade Gracioso — jemväl inbegripen. Denne Don Juan är långt ifrån att ega detta slags demoniska sofisteri, som en senare tid älskat skänka honom för att dermed liksom påtvinga honom ett behof att trampa den sedliga samhällsordningen under fötterna. Tirsos Don Juan är en kraftfull epikuré med okuflig naturlig sinlighet, uteslutande begifven på djerf och obegränsad njutningslystnad. Men derjemte har författaren tilldelat denne vällusting så mycken sant ridderlig tapperhet, att hans Don Juan genom denna energiska kolorit blifvit grundtypen för nästan samtliga alster af verldsliteraturen, der denna karakter upptagits till behandling. Till styckets bästa scener höra de, hvilka senare intagits i Mozarts opera; en väsentlig beståndsdel i detta drama utgöra de likväl blott genom sitt omedelbara samband med slutepisoden, bildstodens uppträdande vid gästabudet, en detalj, som hos Tirso behandlas med en förvånande flyktighet och mest är afsedd för att låta styckets Gracioso framkomma med sitt skämtprat.

Redan 1620 finner man denna Don Juan-figur på den italienska teatern i pjeser, som numera äro förkomna, men från hvilka Frankrikes äldre dramatiska författare erhållit impulsen att i sin tur behandla samma tema.

Ibland de franska Don Juan-dramerna i medlet af nyssnämda sekel är Molières stycke, skrifvet 1665, onekligen det förtjenstfullaste, ehuru det ingalunda tillhör skaldens fullt lyckade pjeser. Liksom urtypen hos Tirso är äfven Molières Don Juan uteslutande begifven på njutning, men har dertill en viss anstrykning af individuel skepticism, tack vare hvilken han med lätthet sätter sig öfver moralens vanliga fordringar. Fri från detta pessimistiska grubbleri, som karakteren sedermera tidtals blifvit uppblandad med, är Molières Don Juan af en hänsynslös sinlighet, i sin verkan nästan så mäktig som en naturkraft. Tyvärr är detta drag icke konsekvent genomfördt hos Molière; karaktersteckningen afledes till sist åt ett håll, som påtagligen icke står i sammanhang med det föregående, ehuru den skicklighet, hvarmed det hela behandlas, gör denna oegentlighet mindre märkbar. För att nämligen öka Don Juans brottslighet låter skalden honom i en scen med sin fader, som kommit för att förehålla honom hans syndiga lefverne, tillgripa den fräckaste skenhelighet, för att sålunda dåra den olyckliga gubben. Med detta konstgrepp ledes styckets handling endast medelbart framåt, i sjelfva verket har denna scen tillkommit för att tillfredsställa ett hjertebehof hos skalden sjelf, som låter sin hjelte med glänsande vältalighet hålla en lång sermon mot fromleriet och sålunda uttömmer sin egen harm öfver »detta moderna sätt att göra lycka i verlden». Påtagligen har skalden här varit ledd af subjektiva motiv, dem han vid detta tillfälle ville ge uttryck innan han kom att göra det på ett mera storartadt sätt i sin Tartuffe.

I öfrigt är stycket icke särdeles omsorgsfullt arbetadt. Oaktadt äfven här »stengästen» har en väsentlig betydelse, har den motsvarande personligheten redan före handlingens början blifvit dräpt af Don Juan, och den af honom förförda dottern endast omtalas i stycket. Dess förnämsta kvinnofigur är den med Don Juan förmälda Donna Elvira, hvars tvenne bröder ätagit sig hämden på hennes trolöse make. Lika väl genomförd som denna kvinnas rörande tillgifvenhet för Don Juan är lika komiskt effektfull är hjeltens djerfva oförskämdhet vid

sina här synliga kärleksäfventyr. Han framställes hembärande sin hyllning åt tvenne landtliga skönheter, som utveckla en lustig täflingsstrid om den förnäme herrens hand. Mest lyckadt är Leporellos parti, eller Sganarelles som han hos Molière heter. Denna rol, som i tiden spelades af skalden sjelf, är långt mera individuel och vida roligare, än den ännu helt konventionelt hållna Gracioso hos Tirso. Visserligen är äfven denna karakter icke med tillbörlig noggrannhet vidhållen; liksom det hos Don Juan sjelf finnes en afvikning åt Tartuffe, så göres här en åt Molières starka benägenhet till att drifva gäck med sin tids läkare. Uti en med sjelfva handlingen endast nödtorftigt sammanlänkad scen låter skalden sin Sganarelle-Leporello påtaga sig förkläddnad som läkare, för att tilldela detta stånd en skoningslös straffpredikan. Rolen är emellertid rik på humor och derjemte icke blott den yppersta ibland samtliga likartade figurer inom öfriga Don Juan-dramer, utan ock en af de bästa bland Molières egna skapelser på detta område. Deremot äro de scener, som gälla »stengästen», ytterst knapphändigt hållna och påfallande skrala i sin sceniska behandling, ehuru med dem väl afsågs att skänka stycket en särskild dragningskraft.

Med vida större skicklighet har episoden med bildstoden liksom hela det dermed sammanhängande partiet af Don Juanfabeln blifvit behandlad i ett drama af spanioren Antonio de Zamora, hvilket ännu till senaste tider skall ha varit ett omtyckt repertoarstycke i hans hemland. Författaren, som var kammarherre vid kung Filip V:s hof och dog 1722, har endast åsyftat en omarbetning af Tirsos drama, och icke detta sjelft utan Zamoras stycke ligger till grund för den libretto, som af Lorenzo Daponte författades för Mozart. I Zamoras omgestaltning har stycket nästan den form, som det sedermera fått i operan. Handlingen är som i denna koncentrerad till Sevilla allena, och stycket begynner, som hos librettisten, med enviget mellan hjelten och Donna Annas fader.

Don Juan-temat hade under tiden mellan Zamora och Daponte äfven upptagits till behandling af en den mest populäre och produktive dramatiska författare, som någonsin funnits, den af sin samtid högt uppburne italienaren Carlo Goldoni († 1793). Hans »Don Juan Tenorio», skrifven i medlet af förra seklet, har dock med rätta fallit i glömska. I detta underhaltiga stycke är Don Juan en gemen vällusting af skändligaste

karakter, feg och svekfull, sökande sin framgång hos det täcka könet med tillhjelp af de plumpaste förföringskonster. Af de tillbedda damerna framställas i stycket endast tre, liksom representerande det förflutna, det närvarande och det tillkommande af hjeltens kärleksöden.

Hos de två första har han vunnit sitt mål: det är de begge motsvarande gestalterna ur den senare operan, den af honom öfvergifna Elvira, här kallad Isabella, och den landtliga sköna, operans Zerlina, som hos Goldoni heter Elisa. Den sistnämda är en erkekokett, som i kapp med Don Juan lurar sin tölpiga brudgum. Donna Isabella åter, som ihärdigt följer efter sin forne älskare, går hela stycket igenom i karlkläder, hvarigenom den trolöse upprepade gånger med lätthet gör sig utaf med henne, genom att förklara henne för galen. Hos den tredje damen i stycket, som bibehållit det traditionela namnet Anna och är dotter till »guvernören», visa sig Don Juans kärleksbemödanden vara förspilda, oaktadt hon icke har tycke för den af landets furste henne bestämde fästmannen, Don Octavio, och icke vore obenägen för den henne omsvärmande kärleksepikuréen, om han hade velat bedrifva sin sak med allvar och anständighet. Men då han just brister häri, kommer det till samma katastrof som i operan, dock med den skilnaden, att stenbilden icke besväras med att infinna sig till Don Juans gästabud, utan blir denne träffad af en åskvigg, då han i sin förmätenhet vågar framkomma med bjudningen till sagda måltid. Sedan Don Juan blifvit krossad, infinner sig styckets öfriga personal till stället för att afsluta det hela med den uppbyggeliga moralen, att den rättvisa himmeln straffar de gudlöse och afskyr vällustingarne.

Det var likväl blott medelbart som Tirso och med honom hans italienske, franske och senare spanske bearbetare bidragit till den eminenta populariseringen af Don Juan-typen. Detta skedde först genom Mozarts opera, oaktadt denna vid sitt första framträdande 1787, som bekant, hade rönt ett ganska ljumt mottagande. Under Mozarts mäktiga inverkan uppstodo sedan de många Don Juan-dramer, hvilka under trettio- och fyrtitalet af vårt sekel utmärka den romantiska efterskörden inom dess skönliteratur. Man kan ibland dem urskilja tvenne olika stadier i hållningen gentemot operan, och så må dess underkastas hvar sin skilda granskning.

II.

Hur högt man än må uppskatta det dramatiska värdet af Mozarts opera, kan dess ämne svårligen anses vara i hela sin vidd uttömdt genom en sådan behandling. Åtskillige Mozart-entusiaster påstå visserligen motsatsen, och det har skrifvits vidt och bredt om allt, hvad man trott sig finna i musiken, då man i sjelfva verket roat sig med parafraser af sagan med ledning af Dapontes libretto. Musiken må vara aldrig så fulländad, så tillkommer Don Juan-problemet en vida större poetisk betydelse än hvad libretton, som ju endast stannar vid sagans yttre konturer, förmår göra gällande i dramatiskt afseende. Oändligt mycket har Mozart tvifvelsutan gjort af den tacksamma texten, men bilden af den tygellösa, till titaniskt öfvermod stegrade njutningslystnaden träder genom tonsättarens hand, han må dervid utveckla aldrig så mycken kraft och lidelse, det oaktadt blott medelbart fram för åskådaren. Omedelbart kan det endast ske genom en behandling af ämnet, der dess elementer på ett helt annat sätt, än hvad en operatext är i stånd till, bringas till sin rätt. Häri just ligger en väckelse till täflan med tonsättaren, och sedan hans mästerverk i flere decennier beherskat alla länders teatrar, gjordes det första af de hithörande försöken.

Det skedde genom den högtbegåfvade tyske skalden Chr. Dietr. Grabbe i Detmold (f. 1801, † 1836). I sin sträfvan att komma till en djupare uppfattning af sjelfva problemet gjorde han likväl ett felgrepp redan vid sjelfva anläggningen, hvilket nogsamt skönjes af titeln på hans 1829 fulländade tragedi. »Don Juan och Faust» kallar han sitt besynnerliga elaborat. Icke nöjd med att ha en titan framför sig, sällar han till honom en annan, och följden är att de begge stå i vägen för hvarandra i stället för att genom samverkan höja och vidga ämnet. Ingendera gestalten kommer att fullt utveckla sig jemlikt sitt väsen, ja icke en gång till sann dramatisk lifaktighet i kött och blod. De stå emot hvarandra såsom välberäknade, men skematiskt genomförda representanter af tvenne diametralt motsatta lifsåskådningar. Att hvardera eftersträfvar njutning och dervid bär vittne om en för honom säregen lifsåskådning må väl berättiga till en sammanställning i och för estetisk skärskådning, men aldrig ger det skäl till en poetisk sammansmältning af de begge sagorna i

och för en konstskapelse, och det ännu till ett drama. Stycket är så ihåligt och overkligt, att äfven den största beundran för skaldens snille har nödgats erkänna att dess handling består af idel platthet och godtycklig lek af tillfälliga infall. Hvad kan det ock finnas gemensamt mellan Faust och Don Juan? Författaren ställer sina hjeltar emot hvarann i täflan om en och samma kvinnas gunst — en konflikt hvartill det sannerligen icke behöfves tvenne titaner. Medan Don Juan, för att komma åt den sköna, dödar hennes fader och fästman i envig — samtliga tre gestalter äro lånade från operan och heta som der Donna Anna, Don Octavio och guvernören, — enleverar Faust Donna Anna med hin ondes bistånd och för henne till ett trollslott på Montblanc, der han slutligen dödar henne genom sitt blotta ord, sedan hon ihärdigt tillbakavisat hans enträgna kärleksanbud! Don Juans försök att hemta den fängslade damen ned från Montblanc misslyckas, helst det sker utan öfvermenskligt bistånd, och leder icke en gång till ett återseende af den sköna. Till sist går stycket helt och hållet in i operans slutscener, besöket på kyrkogården och banketten med bildstoden som gäst, hvarvid författaren å sin sida, utom ett absurdt polisuppträde och Fausts hit alldeles godtyckligt förlagda aflifvande genom den onde, hopat i gästabuds-scenen en mängd smaklösa och barocka tillsatser, och det i den naiva inbillningen, att dermed ha stält finalen i Mozarts opera fullkomligt i skuggan.

Från samma tid — slutet på tjugu- eller början på trettitalet — härstammar en annan Don Juan-tragedi. Likaledes framkallad under inverkan af Mozarts opera, har detta stycke den danska skalden Joh. Karsten Hauch (f. 12 maj 1790, † 4 mars 1872) till upphofsman. Ehuru han nöjer sig med Don Juan-problemet allena, tangerar han likväl Faust-området, såtillvida som han tilldelar sin hjelte en viss mefistofelism. Härigenom erhåller denne visserligen ett pikant tycke, men går med det samma miste om sitt grunddrag att vara en lättsinnig njutningsvirtuos. Liksom Grabbes Don Juan är trolös af princip, emedan »blott omvexling ger lifvet behag och kommer oss att glömma dess odräglighet», har Hauchs Don Juan föresatt sig »att visa det allt endast är sken och den en dåre, som här på jorden söker något godt». Fullkomligt öfvertygad om sin egen nedrighet, anser han allt annat, som gäller för menniskovärdigt, att vara idel hyckleri, och att afslöja detta utgör hans särskilda

glädje. Härigenom erhåller karakteren tvifvelsutan detta demoniska, som man älskar att finna hos Don Juan; men detta är i alla fall icke det slags demonism, som tillkommer honom jemlikt hans väsen och som utgöres af denna omedelbart verkande älskvärdhet, hvilken förklarar hans ofelbara segrar hos de sköna och till någon del länder honom till ursäkt. Vid Hauchs negativa uppfattning förlorar Don Juan ohjelpligen all den trolska tjusning, som är honom egen i operan och helt säkert betingar den poetiska adeln af denna gestalt. I stället för att visas midt i sinnesfröjdernas berusning, framställes hjelten vid en föga tilldragande öfvermättnad; härigenom vinnes dock en handlingens koncentration, som är af vigt för ett korrekt inträde af katastrofen. Denna åter är helt och hållet intagen ur operan: festmåltiden med stengästen och alla dertill hörande förutsättningar, förförelsen af vederbörande dam deri inbegripen; hon heter Donna Elvira och är delvis identisk med samma gestalt i operan. Till denna styckets hufvudhandling kommer såsom bihandling — utom en i borgerliga sferer förlagd Zerlina-episod af föga lyckad beskaffenhet — ett förhållande mellan Don Juan och Elviras stjufmoder. Frånsedt ett något tätt ombyte af skådeplatsen är detta stycke gjordt med en viss scenisk skicklighet, hvilket äfven gäller om dess slutscen med bildstodens besök hos Don Juan, ehuru anslutningen till operan här leder till anlitande af opera-elementer, i det att sång och musik tagas till hjelp.

Likaledes påverkad af operan och jemväl tillhörande början af trettitalet, är ett egendomligt Don Juan-fragment af den ryske skalden Alexander Puschkin (f. 1799, † 1837). Det har påtagligen varit ämnadt till en tragedi om stengästen, hvilken äfven här föreställer den af hjelten dräpte guvernören. Denne är dock icke Donna Annas fader, utan hennes gemål, och vid hans graf gör Don Juan sitt kärleksanbud till den sörjande enkan. Hon har intet emot att bevilja det begärda kärleksmötet, och till detta låter den frivole älskaren genom sin tjenare Leporello inbjuda bildstoden såsom vittne. I denna ömma stund får Don Juan veta att det genom hans svärd upplösta äktenskapet icke varit slutadt af kärlek och att Donna Anna äfven är böjd att skänka honom sitt hjerta, oaktadt hon med det samma får veta att han är hennes makes baneman. Don Juan förklarar för henne att han nu först kände verklig kärlek och vore be-

sluten att framgent riktigt njuta deraf, men då framträder »stengästen» och drar Don Juan med sig ned i afgrunden, då denne icke ämnar upphöra med sin syndiga vandel. Fragmentet innehåller dessutom några scener af mindre betydelse, ur hvilka man blott kan sluta till att skalden på mångfaldigt sätt velat sammanfläta Don Juan-fabeln med en af egen uppfinning angående »guvernören».

Större sjelfständighet gentemot operan visar det drama, som utkom 1834 anonymt, men har den tyska literatören Karl v. Holtei (f. 1798, † 1880) till författare. Stycket kallar sig »dramatisk fantasi» och är af alldeles ospelbara proportioner. Författaren har försatt både handlingen och hufvudgestalten med en mängd främmande tillsatser, ämnade att framkalla ett lifligare intresse, men ohjelpligen af alldeles motsatt verkan. Hans Don Juan är en regerande furste, hvars tygellösa lefnad möjliggör att få en hel sammansvärjning af missnöjde undersåtar in i stycket. Sammansvärjningen ledes af Don Octavio och guvernören, som vilja hämnas det på Donna Anna öfvade våld, hvarmed pjesen begynner i brutalaste cynism. Af likartade vedervärdigheter öfverflödar dramat lika oskönt som godtyckligt; man icke blott får till bästa en lång rad af hjeltens egna kärleksäfventyr, utan får dessutom göra bekantskap med en skara andra vällustingar, som representera den sinliga njutningslystnaden i alla tänkbara stadier och former. Det ser ut som om författaren härigenom liksom velat urskulda sin hjelte, och läsarens deltagande för honom skall ytterligare stegras genom att han uppges vara barn af en oloflig förbindelse. Begge föräldrarne anträffar man i pjesen: en enkefurstinna af utpreglad Messalina-halt och hennes såsom eremit lefvande forne älskare, och såväl han som hon falla för Don Juans hand. Men ehuru denne under styckets förlopp afdagatar åtskillige individer, som på ett eller annat sätt äro honom i vägen, sträcker sig hans blodtörst icke till guvernören, hvilken förblir lefvande för att afsluta den ruskiga tragedin med ett högttrafvande politiskt tal. Stycket har emellertid liksom operan både en kyrkogårdsscen och en stengäst, men äfven i denna punkt visar sig författarens åtrå efter sjelfständighet. Bildstoden på kyrkogården föreställer nämligen Donna Anna, som efter den mot henne begångna våldsgerningen förblifvit liggande som död och äfven inför verlden fått gälla som död och begrafven, men som i sjelfva ver-

ket under ett annat namn tagit sin tillflykt till ett kloster. Här har tanken på hämd uteslutande sysselsatt henne, och vid en maskeradbal, der hon infinner sig klädd som eremit, lofvar hon sin förförare ett möte på kyrkogården, der man finner henne spökande bakom sin egen bildstod. Som sådan bjuden till Don Juans hem, kommer hon dit personligen och får emottaga hans försäkran om en verklig kärlek, den han nu först vet sig ha erfarit. Högeligen tillfredsställd häröfver bjuder hon till att stegra hans kärlekslängtan till det yttersta, och sedan hon lyckats häri, dödar hon sig med en dolk, hvarpå han, förtviflad öfver detta hårda straff, jemväl ger sig döden med samma vapen.

Ett lika brokigt virrvarr, ehuru utarbetadt med större förtrogenhet med scenens fordringar och på sin tid mångfaldiga gånger uppfördt såväl i Paris som annorstädes, är »Don Juan de Maruna eller en engels fall» af den äldre Dumas, skrifvet 1836 för Porte St Martin, betecknadt som »mystère» och afdeladt i nio taflor. Hjelten här skall visserligen icke vara den verklige Don Juan, hvilken uppgifves vara en aflägsen slägting i något tidigare sekel: i sjelfva verket är det dock samma problem, ehuru behandladt med större frihet. Det hela är anlagdt på att åstadkomma en bättring hos Don Juan och att rädda honom medels en dertill enkom från himmeln nedstigande kvinlig engel. Gripen af kärlek till denne beryktade syndare, uppenbarar sig hans himmelska beskyddarinna såsom nunna i en griftkyrka, väcker sann kärlek hos honom och bringar honom med tillhjelp af åtskilliga spökerier till så grundelig ruelse och ånger, att han för någon tid beger sig till ett trappistkloster. Häröfver mister emellertid engeln i nunneskepnad, besynnerligt nog, förståndet för att kunna glänsa i en Ophelia-lik vansinnighetsscen, dör till och med en jordisk död, för att derpå, väckt till lif genom öfvermensklig kraft, enleveras af sin älskare, hvars återlösning slutligen uppnås genom en hel mängd nya spökerier. Oaktadt dessa vanställande tillsatser innehåller handlingens kärna de väsentligaste beståndsdelarna af Don Juan-ämnet. Hjelten sjelf, nära beslägtad med den hos Daponte och Molière, är hos Dumas tecknad såsom grym och blodgirig egoist, men i grunden alldeles samma gestalt, som erhållit sin typ i Mozarts libretto. Äfven andra figurer och situationer derur äro trots ganska väsentliga modifikationer igenkänliga i sina ursprungliga drag. Leporello är svart, bär turban och heter Hus-

sein; af Octavio har blifvit en halfbror till Don Juan, af morisk härkomst och förlofvad med en donna, som visserligen heter Teresina, men alldeles som hennes förebild i libretton blir förförd af Don Juan, vid hvars slutliga omvändelse hon för sin del äfven medverkar såsom spöke, sedan hon gifvit sig döden af förtviflan öfver den henne tillfogade skymfen. Ibland spökena finner man äfven Don Juans aflidne far, som här trädt i stället för operans guvernör; såsom bildstod på kyrkogården får han besök af sin naturlige son och ger honom en posthum legitimationsurkund öfver sin högadliga börd. Styckets egentliga stenbild tillhör emellertid det täcka könet och heter Ines; hon har icke stått Don Juan så nära som de talrika andra skönheter, med hvilka hon deltager i de ofvanbemälda spökerierna, men både före och efter sin död uppfylles hon af en liflig åtrå att se den hjertlöse vällustingen straffad och är i sjelfva verket blott en gengångare af Donna Elvira, som i operan hyser precist samma känslor.

Äfven vid detta drama liksom vid de öfriga, dem vi sammanfört här, sak samma om Holteis afskyvärda elaborat räknas med eller icke, råder tydligen en viss sträfvan till konkurrens med operan; ty äfven Dumas' skräckdrama, trots alla sina uppsåtliga afvikelser från dess libretto, företer en operamessig karakter genom sina melodramer, körer och baletter. Framgången har ingenstädes tillfallit dessa konkurrensförsök, och till annat resultat kunde det icke komma; för att icke tala om de förfelade stycken, som aldrig någon teater kan våga sig på, äro äfven de bättre deribland längesedan glömda, medan operan bibehållit sig i sin ofelbara friskhet.

III.

Innan Mozart hade skapat sitt dramatiska mästerverk, var det poetiska intresset för Don Juan-problemet i hufvudsak fäst vid det sagoelement, som sammanhänger med bildstoden. Men sedan just detta parti af sagan i operan erhållit ett så fulländadt uttryck, måste hvarje dramatisk behandling af Don Juan-temat, hvilken ej vill konkurrera med operan, afsäga sig den fantastiska slutepisoden med bildstoden och rikta sin hufvuduppmärksamhet på utvecklingen af hjeltens karakter.

Endast med afseende härå förtjenar ett Don Juan-drama från 1840 att beaktas. Författadt är det af Sigismund Wiese

(f. 1800, † 1864), en skäligen talanglös literatör, hvars hithörande arbete, något anständigare och mindre omfångsrikt än Holteis förfärliga drama, utmärker sig genom företrädesvis retoriskt hållna scener och ter sig som en estetiskt-psykologisk analys af Don Juan-karakteren, om man frånser den metriska omklädnaden och dialogformen. Författaren har påtagligen velat göra sin hjelte riktigt intressant, men dertill icke vetat bättre råd än att tillfoga honom en ansenlig portion Faust-grubbleri, som dock utvecklas så utan poetisk inspiration, att man tror sig läsa det mest ihåliga filosofiska formelprat om verlden och naturen, om geniet och dess ställning till verldshistorien och annat dylikt, som någonsin föredragits från en akademisk kateder. Dermed fyller författaren hela tre akter af sitt omöjliga drama, den första och de begge sista, medan de två öfriga akterna delvis ansluta sig till Grabbe, delvis parafrasera Dapontes libretto. Det härifrån lånade Donna Anna-motivet utvecklas i de begge första akterna, der jemväl Don Octavio och guvernören falla för Don Juans svärd. I tredje akten, som spelar hela tre år efter den nästföregående, ses hjelten bli otrogen sin unga gemål, den han bortröfvat från ett kloster. Såväl hon som den, för hvars skuld han öfvergifvit henne, dö af förtviflan öfver hans ostadighet. De begge slutakterna tillhöra en besynnerlig episod, der Donna Anna-figuren från styckets början åter blir synlig. Genom att ge förgift åt Don Juan och en först här uppträdande dam, den han ämnar äkta, hämnas hon den henne tillfogade skymfen och dricker derpå sjelf af samma blandning. För öfrigt finnes inga vidare döda i stycket, som slutföres utan några spökerier.

Då här således ett annat slut än det för operan utmärkande blifvit försökt, betecknar detta drama en vändpunkt i förhållandet mellan den sjelfständiga dramatiska diktningen och Mozarts mästerverk. Visserligen står Wiese ännu under dettas inflytande, då han icke mäktar komma till rätta utan att nog mycket anlita libretton; men hos honom förmärkes en sträfvan att omgestalta de här gifna elementen, och blott hans ytterst tarfliga begåfning har vållat att intet bättre resultat kunde ernås.

Vida lyckligare var i sådant afseende en annan författare, hvars Don Juan-drama publicerades kort tid efter det nyss omtalade. Han hette Karl Johan Braun, Ritter v. Braunthal (f. 1802, † 1866), är numera helt och hållet bortglömd, men var på sin tid ganska mycket värderad såsom berättare. Ehuru

ospelbart också, är hans drama dock anmärkningsvärdt genom många poetiska skönheter och genom ett afgjordt oberoende från operan i ämnets behandling. Skrifvet i klangfulla verser, som blott på få ställen icke äro fullt klanderfria, återger detta stycke den rena Don Juan-karakteren i all dess reflexionsfria kraftighet och utvecklar honom i en rad af handlingar och situationer, der problemet sjelft konstnärligt utvecklas. Föreligger något inflytande från tidigare Don Juan-diktningar, så är det i ingen händelse från Daponte; på sin höjd kan anmärkas ett slags yttre analogi med Byron, i det att äfven Brauns hjelte visas stadd på resor. I fyra af Europas stora hufvudstäder få vi bevittna hans kärleksäfventyr, hvilket dock har en sådan splittring af handlingen till påföljd, att stycket helt och hållet saknar dramatisk enhet. Endast början och slutet, första och femte akten, stå i ett visst sammanhang och ha Madrid till skådeplats. Det gäller ett kärleksförhållande, som anknytes på en kyrkogård i en scen, som något påminner om en likartad i Richard III. Hjelten öfverger naturligtvis sin dam och kastar sig in i en rad galanta äfventyr i Neapel, London och Paris. Dessa stå i alldeles intet sammanhang med hvarandra och med det föregående, och endast en tidtals påkommande hågkomst af hans tidigare böjelse i hemlandet förenar början med slutet. Efter fem år kommer han emellertid hem, fängslas ånyo af sin sköna utan att ana hvem hon är, hvarpå det hela slutar med en dubbel förgiftning, vid hvilken begge tillstå sin kärlek. Styckets dramatiska betydelse minskas än mera genom den följeslagare, som hjelten här erhållit i ett slags välsinnad Mefistofeles, med hvars hjelp han icke blott tillryggalägger sina resor på ett trolskt sätt, utan likaledes blir dragen ur alla faror och förvecklingar, dem han åsamkar sig under sina utländska kärleksföretag. Endast gentemot den spanska damen är sagda skyddsande alldeles maktlös, enligt hvad nogsamt synes af hjeltens tragiska utgång, hvilken dock åvägabringas genom en annan högre makt, en helt och hållet ofattlig allegorisk figur, som begynner spöka mot slutet af stycket.

Genom att upptaga dylika trolska element har Braun tydligen eftersträfvat en omgestaltning af Don Juan-problemet i afsigt att åstadkomma ett slags motstycke till Faust-ämnet. Såsom den riktige Faust drages i förderfvet genom en ond ande, så skall Don Juan — i ett poetiskt företal kallar honom för-

fattaren »den klokare Faust, som vetat att lifvets enda sanning utgöres af njutningen» — i sin rastlösa längtan efter njutning främjas af en god ande, tills han slutligen ändå drabbas af sitt förderfliga öde. Icke mindre betecknande är Brauns hållning gentemot operan. Om ock han skickligt förmår undvika hvarje anslutning till Dapontes libretto, kan han likväl icke undandraga sig Mozarts stora välde och skattar äfven i sin mån åt den rådande operasmaken. Äfven hos Braun användes musiken flitigt både melodramatiskt och vokalt, och detta rätt ofta i förening med dekorativa och mekaniska tillbehör.

Fullkomligt sjelfständigt uppfattas Don Juan-problemet först af Lenau (f. 1802, † 1850), hvilken det likväl icke var förunnadt att slutföra sitt originela och språkligt i den vackraste form klädda arbete. Dramatisk koncentration har hans fragment icke; handlingen sönderfaller i en mängd episoder med de tio representanterna för hjeltens olika kärleksförhållanden. Men anmärkningsvärd är skaldens egendomliga uppfattning af sin hjeltes karakter. Han låter nämligen Don Juan af Donna Anna erhålla ett vida djupare intryck än af sina föregående hjertedamer. Och tyngdpunkten af en dramatiskt riktig behandling af Don Juan-problemet, såvidt det skall uppfattas djupare än hvad fallet är hos sagan i dess omedelbara form, ligger otvifvelaktigt just i ett sådant förhållande af verklig kärlek mellan hjelten och en kvinlig varelse af ädlare slag, hvarigenom en motsats uppstår till hans flyktiga och blott på ögonblickets berusning afsedda ömma relationer. Såsom tragisk konflikt erbjuder sig härvid den i hjeltens karakter liggande nödvändigheten, att offra äfven denna kärlek åt den sinliga berusningen, i följd hvaraf den älskande kvinnan, oförmögen att motstå älskarens öfverväldigande glöd, måste gå under, då hon finner sig sviken i sin tro på den, åt hvilken hon hängifvit sig. Äfven slutet är hos Lenau sjelfständigt, om ock sjelfva ansatsen ter sig som hos Mozart, i det att äfven här skådeplatsen är en bankett, som bivistas af vänner och »vänninnor». Men i stället för »stengästen» kommer dennes lifslefvande son såsom hämnare, och tätt efter honom en hel skara förförda kvinnor och deras barn, hvilka alla vilja göra sina rättigheter gällande på den lättsinnige husbonden. Dessa anspråk finna hos honom, visserligen på ett blott i sina allmänna grunddrag angifvet sätt, ett beredvilligt erkännande: han låter uppläsa sitt testamente,

der alla blifvit tillbörligen ihågkomna. Hjelten har omsider blifvit njutningsmätt och lefnadstrött; öfverväldigad af ledan vid det eviga enahanda i sin hittills förda lefnad, antar han den hämdlystne unge mannens utmaning och låter döda sig af honom.

Huru högt eller ringa man må uppskatta värdet af Lenaus fragment, föreligger deri ett alster, som icke blott bär pregeln af sann poetisk betydenhet, utan ock i sin grunduppfattning är fritt från hvarje inflytande af operan och likaså från hvarje inblandning af sådana element, som äro främmande för det till behandling upptagna problemet. Men det dröjde ännu innan den sålunda till sin rätta lösning förberedda uppgiften kom att erhålla sin tillbörliga poetiska gestalt.

IV.

Innan detta skedde genom det diktverk, som närmast gifvit anledning till förevarande betraktelser, försöktes en ny behandling af Don Juan-problemet på olika håll. Af de många, som ännu kunde anföras, stanna vi vid trenne, alla af nyaste datum och hvar för sig tillhörande en särskild riktning af den europeiska literaturen.

Främst det drama, som har den ryska poeten Alexis Tolstoi[1]) (f. 1817, † 1875) till författare. Stycket uppges visserligen vara en poetisk parafras af Mozarts opera, och det är till och med dediceradt till Mozarts minne, men på några enskildheter när är det dock ett alldeles sjelfständigt arbete, ehuru äfven här en sträfvan funnits att åstadkomma ett motstycke till Faust-diktningen. Dramat begynner med en prolog i himmeln, der öfverjordiska makter anställa poetiska betraktelser öfver verlden och menniskorna och ingå ett vad beträffande Don Juan. Dennes öden utvecklas derpå. Efter en på njutningar rik ungdomstid finner sig den just man vordne Don Juan lyckliggjord genom ett bref från Donna Anna, der hon skänker honom sitt hjerta, hvilket han länge sökt vinna. Oaktadt hennes far lofvat henne åt Don Octavio, afvisar hon denne och blir Don Juans trolofvade. Men hans öfvermod låter honom icke nöjas med en så »kälkborgerlig» lycka, och det kommer till en brytning. Vid en stor offentlig fest, der förlofningen skulle kungöras, ser man Don Juan med guitarren i hand hålla en sere-

[1]) Kusin till den längre fram i detta häfte behandlade Leon Tolstoi.

nad för en notorisk kurtisan, då med det samma hans fästmö och hennes far visa sig bland den böljande mängden promenerande. Gamla herren blir förtörnad, det kommer till tvekamp, och han faller för Don Juans värja. Oaktadt denna händelse icke utplånar Donna Annas kärlek för den brottslige, tänker hon ändock på hämd och ombetror dermed Don Octavio, ehuru hon fortfarande försmår hans kärleksanbud. Denne åtager sig detta värf, men faller efter en rad af dueller. Don Juan har under tiden återupptagit sina forna utsväfningar, föröfvat åtskilliga mord och ådragit sig inkvisitions-tribunalens synnerliga missnöje. Under sitt vanvettiga lefverne har han likväl icke glömt Donna Anna, hvilken ock bibehållit sin böjelse för honom. För att undgå inkvisitionens förföljelser vill han fly ur Spanien och kommer till henne för att taga afsked och få hennes förlåtelse. Hon å sin sida hoppas få omvända honom och väcka tron på Gud i hans själ. Förföljarena nalkas, men hon lyckas rädda honom och beviljar honom slutligen sin kärleks högsta gunst. Denna framgång väcker hos honom en olidlig leda för den älskade och bestyrker honom i föresatsen att fly ur landet. Derförinnan skall dock en storartad bankett hållas, hvartill jemväl guvernörens bildstod — och här reproduceras operans kyrkogårdsseen med alla detaljer — inbjudes. Till detta gelag infinner sig ock, för att än en gång försöka omvända honom, Donna Anna klädd i domino, finner likväl lika litet gehör som den derefter inkommande bildstoden, af hvilken Don Juan får höra att hon under tiden dött af förgift. Nu kommer den dittills oförbätterlige Don Juan till insigt om att han älskat Donna Anna, och ehuru han fortfarande vidhåller sina tvifvelsmål på allt högre, framhärdar han dock i sin tro på kärleken, hvarigenom han räddas från den straffdom, som blifvit honom utlofvad af bildstoden. På befallning af de nu tillskyndande öfverjordiska makterna försvinner denna spökgestalt, den räddade Don Juan dignar ned, sjuk till kropp och själ, och slutar kort derpå sina dagar i ett kloster, samt begrafvas vid sidan af Donna Anna och hennes fader. En mängd bifigurer, använda i en rad episodiska scener, hvarmed den nyss angifna hufvudhandlingen rikligen utsmyckas, äro icke utan skicklighet funna och med äkta romantisk drömbrokighet inflätade i det fantastiska hela. Det förtjenar anmärkas att stycket skrifvits 1867, på en tid då all romantik i den europeiska literaturen för öfrigt — så när som

på en stor nordisk diktares två dramatiska jätteverk — var fullkomligt bannlyst.

G. A. Caesareo heter författaren till den 1884 i Catania utgifna Don Juan, ett dramatiskt poem om stora dimensioner, ämnadt att omfatta icke mindre än tre volymer, af hvilka hittills blott den första blifvit offentliggjord med titeln »Gli amori». Diktningen inledes med ett fantastiskt förspel, der jemväl hvarjehanda öfvermenskliga varelser — dels allegoriserade begrepp, dels personifierade växter och djur — rådpläga om hjeltens blifvande öde. Detta framställes närmast i en mängd kärleksscener, närapå ett helt dussin till antalet, af de mest olika slag och ytterst realistiska i utförandet, hvarvid en viss enformighet i förloppet gör sig känbar. Likväl är grundtonen fullt naturlig, så att man får den bästa tanke om författarens begåfning. Enligt företalet skall det andra dramat i ordningen skildra »den moderna menniskans sträfvan efter de nya idealerna och deras slutliga seger», medan tredje delen, som skulle heta »Don Juans död», har till uppgift att åskådliggöra »lugnet hos den, som återvunnit sig sjelf och uppnått den fridsälla insigten i lifvets och naturens väsen».

Vida enhetligare och till sin anläggning äfven sceniskt korrektare är det tyska dramat »Don Juans sista äfventyr», författadt och utgifvet 1881 af Alfred Friedmann. Efter ett års frånvaro från Spanien återvänder hjelten till Sevilla och träffar i gatuvimlet en förtjusande kvinna, för hvilken han, just ett år tidigare vid ett flyktigt möte i Madrid, fattat ett djupt tycke. Detta hade ända hittills icke kunnat tillfredsställas, emedan damen spårlöst försvunnit. Han återfinner henne såsom sin egen broders unga maka, som under tiden äfven blifvit moder, upptäcker att hon icke är fullt lycklig i sitt äktenskap och att hon äfven kunde älska honom, om icke hennes pligter lade hinder i vägen. Sedan han fåfängt sökt öfvertala henne att uteslutande följa sitt hjertas röst, vill han tilltvinga sig hennes besittning medels våld och sticker sin dolk i barnet midt för moderns ögon. Då hon härigenom naturligtvis helt och hållet skiljs från honom, hämnas han genom förtal. Han gör sin bror svartsjuk på en ung page, ett slags Cherubin i knopp, som hyser ett platoniskt svärmeri för sin grefvinna och nu får den sällheten att kunna dö för henne; han dödas i sjelfva verket af hennes genom skenet dårade make. Sedan denna skändlighet lyckats,

bekänner Don Juan sanningen, men den nu uppkommande brödrastriden förhindras genom den unga frun, som dör af brustet hjerta. Erkännas måste att situationen blifvit utvecklad med en viss följdriktighet och med fullt liffulla gestalter, liksom ock att diktionen alltigenom är poetisk, färgrik och ledig till formen. Deremot förefaller det besynnerligt att denne Don Juan uppger sig vara identisk med Grabbes Faust-rival och dertill är så förtrogen med Mozarts musik, att han i ett trefligt samkväm hos brodern helt obesväradt kan föredraga den bekanta mandolinserenaden ur operan.

V.

Paul Heyses nyligen i tryck utgifna och på flere tyska scener spelade drama »Don Juans sista dagar» [1]) är den sista länken i den långa raden af dramatiska Don Juan-bearbetningar. Brytningen med operans fantastiska element är här fullständigt genomförd, uppfattningen af problemet äfven för öfrigt alldeles sjelfständig.

I sig sjelft utgör det ett afslutadt helt, och då det håller sig till hjeltens sista dagar, framställes han redan hemfallen åt en viss trötthet och öfvermättnad, som visa tillbaka på en häremot svarande lefnad. Man kan då fråga sig hvilken af de många Don Juan-figurerna det är, hvars sista dagar författaren här velat teckna, och derpå bör väl i allmänhet svaras att det är hjelten från Mozarts opera som föresväfvat honom. Men detta får dock alls icke fattas så, som om dramat utgjorde en fortsättning af operan från någon viss scen. Af allt som i operan tilldrager sig, är det endast förhållandet mellan Don Juan och Donna Anna, som i dramat förutsättes, och äfven detta är omgestaltadt. Don Juan sjelf är väsentligen den samma som hos Mozart, men episoden med Donna Anna tänkes ha egt rum för tjugu år sedan, då han lockat henne som ung nunna från altaret och derpå mördat hennes fader, då denne velat värja sin dotter. Förföljd af inkvisitionen hade förföraren räddat sig genom flykten, medan ryktet visste berätta att han blifvit bortförd af hin onde. Vittne till denna händelse var Leporello, som på så sätt i dramat representerar det förflutna.

---

[1]) Så anse vi oss rättast återgifva titeln »Don Juans Ende» (Trauerspiel in 5 Akten, Berlin 1883).

Den mästerligt koncentrerade handlingen omfattar vidpass halftannat dygn och tilldrager sig vid Neapel. Vid foten af Vesuvius sammanträffar Don Juan med en ungmö af underbar fägring, dotter till en i trakten bosatt rik greflig familj. Han nvänder sina gamla förförarekonster, men hon förblir otillgänglig. I sin ädla kvinlighet är denna unga Ghita en den älskligaste gestalt icke blott ibland skaldens många intagande varelser, utan i hela den moderna diktningen öfver hufvud. Don Juan blir härefter öfverfallen och sårad af röfvare, men finner en oväntad räddare i Gianotto, en ung medicinare, som just återkommit från Salernos berömda högskola. Denna yngling, likaledes en af skaldens yppersta karakterer, öfvar en så mäktig inverkan på Don Juan, att denne, för första gången i sitt lif gripen af en ädel känsla, höjd öfver hvarje lägre begär, önskar sig i honom ega en yngre bror, för att i en förtrolig stund kunna luta sitt hufvud mot hans skuldra och intala sig sjelf att någon mensklig själ kände en smula deltagande för honom. Men äfven här stöter Don Juan på motstånd. Han tror det härröra af ett ömmare förhållande mellan den unge läkaren Gianotto och den älskliga Ghita; trogen sin vana, besluter han att krossa äfven detta motstånd, hvartill han anser sig ha så mycket mera rätt, som han emellertid fått kunskap om att Gianotto, uppvuxen som fosterbarn hos Ghitas föräldrar, är hans egen son, född af Donna Anna, som aflidit då hon skänkte lifvet åt detta barn. Medan hvarje annan här skulle drifvas till sjelfförsakelse, kan Don Juan endast följa sin sjelfviskhet. Med tillhjelp af en tjenarinna, smyger han sig in till den unga flickan om natten, för att tvinga henne till afsägelse från sin kärlek; och då hon vägrar detta, tror han sig vinna sitt mål genom att lömskt väcka Gianottos svartsjuka. Detta effektfulla uppträde mellan de tre hufvudpersonerna i Ghitas sofgemak åskådliggör ypperligt den motsägelse, för hvilken de alla måste falla såsom offer. Äfven efter det Don Juan, djupt gripen af det nesliga dåd han begått mot de begge älskande, så mycket betvingar sig sjelf, att han hos Ghitas moder anhåller om hennes dotters hand för sin son, störta dock följderna af hans sjelfviska handlingar som en högre straffdom öfver honom, krossande honom sjelf och dem han velat älska. Ghita, »den enda kvinna utom Gianottos moder, till hvilken han blickat upp som till ett högre väsen», söker döden i böljorna, sedan hon genom Don

Juans skändlighet kommit att anses för trolös mot sin utkorade, och Gianotto, hvars tillgifvenhet han velat vinna, ger honom sin förbannelse, då han i sköflaren af sin lycka återfinner sin fader. Sedan Gianotto fåfängt bjudit till att få den ur sjön uppdragna Ghita till lifs, ger han sig sjelf döden, hvarpå Don Juan i dyster resignation beger sig upp till bergets krater, för att i dess djup finna den frid han på jorden aldrig mer kan hoppas på.

Det präktiga dramat utmärker sig jemväl genom en mängd lyckade bifigurer. Utom de redan angifna — grefvinnan-modern och Leporello med de begge banditerna från expositions-scenen — finnes deri en gammal trotjenarinna, som gält för att vara Gianottos moder; en landtlig värdshusvärd och hans trolofvade, den senare tillhörande det slags kvinnor, hos hvilka Don Juan städse når sitt mål; en sinrikt hållen munk och en treflig gammal fiskare, — alla lifslefvande och tilldragande i sin karakteristik, förträffligt inpassade i det hela och särdeles spelbara.

Utan tvifvel är stycket i många hänseenden af stor betydenhet och intar ett framstående rum icke blott inom den nyare diktningen öfver hufvud, utan ock ibland Paul Heyses egna skapelser, genom sin spelbarhet och kompositionens gedigenhet vida höjdt öfver samtliga härförinnan försökta Don Juan-dramer. Men hvad skalden dermed åstadkommit omfattar blott en del af sagan, och det »slut», som af honom blifvit behandladt, hänvisar nödvändigt till en »början», till hvilken hans drama skulle ansluta sig mera homogent och organiskt än till operan, den der tills vidare faktiskt innehåller de nödiga förutsättningarna till hans sorgespel. Måhända finner han skäl att med egen hand lyfta den skatt, som i Don Juan-ämnet förefinnes med hänsyn till förhållandet mellan hjelten och Donna Anna i den här ofvan framhållna riktningen.

Wilh. Bolin.

Kongolandet. [1])

Sedan de stora geografiska upptäckternas tid i slutet af femtonde århundradet torde ingen forskningsresa hafva gifvit anledning till så storartade och så hastigt vunna praktiska resultat, som Stanleys expedition tvärs genom Afrika åren 1876—77. I januari 1878 återvände Stanley från denna forskningsfärd till Europa; den 25 november samma år grundlade kung Leopold II af Belgien *le Comité d'études du haut Congo,* ett sällskap med rika penningetillgångar, som hade till sitt mål att öppna Kongobäckenet för civilisationen, och redan tre månader senare var Stanley, som blifvit utnämd till chef för en af komitén utrustad expedition, åter på väg till Afrika. Det närmaste syftet med denna nya expedition var att grundlägga en rad stationer, som skulle sträcka sig längs Kongofloden tvärs genom Afrika och bilda tillflykts- och hvilopunkter för i dessa trakter resande forskare äfvensom utgångspunkter för nya såväl vetenskapliga som kommersiela företag. År 1884, då Berliner konferensen sammanträdde för att reglera Kongo-frågan, hade redan närmare fyrtio stationer blifvit grundlagda. För dessa stationer äfvensom för väganläggningar med mera hade komitén, som emellertid antagit namnet *l'Association internationale du Congo,* af de infödde höfdingarne köpt betydande landsträckor. Den hade i sin tjenst öfver 150 europeer af en mängd olika nationaliteter och 2,000 negrer. För att här möjliggöra ett ordnadt samhälle, som skulle motsvara Associationens civilisatoriska afsigter, och tillika hindra områ-

---

[1]) Vid nedskrifvandet af denna uppsats hafva följande arbeten blifvit anlitade: H. M. Stanley: Genom de svartes verldsdel, Stockholm 1878, samt Kongo, den nya fristaten i de svartes verldsdel, Stockholm (under utgifvande); A. J. Wauters: Le Congo au point de vue économique, Bruxelles 1885; en mängd uppsatser i tidskrifterna Le mouvement géographique, Petermanns Geographische Mittheilungen, Globus, Ausland, m. fl.

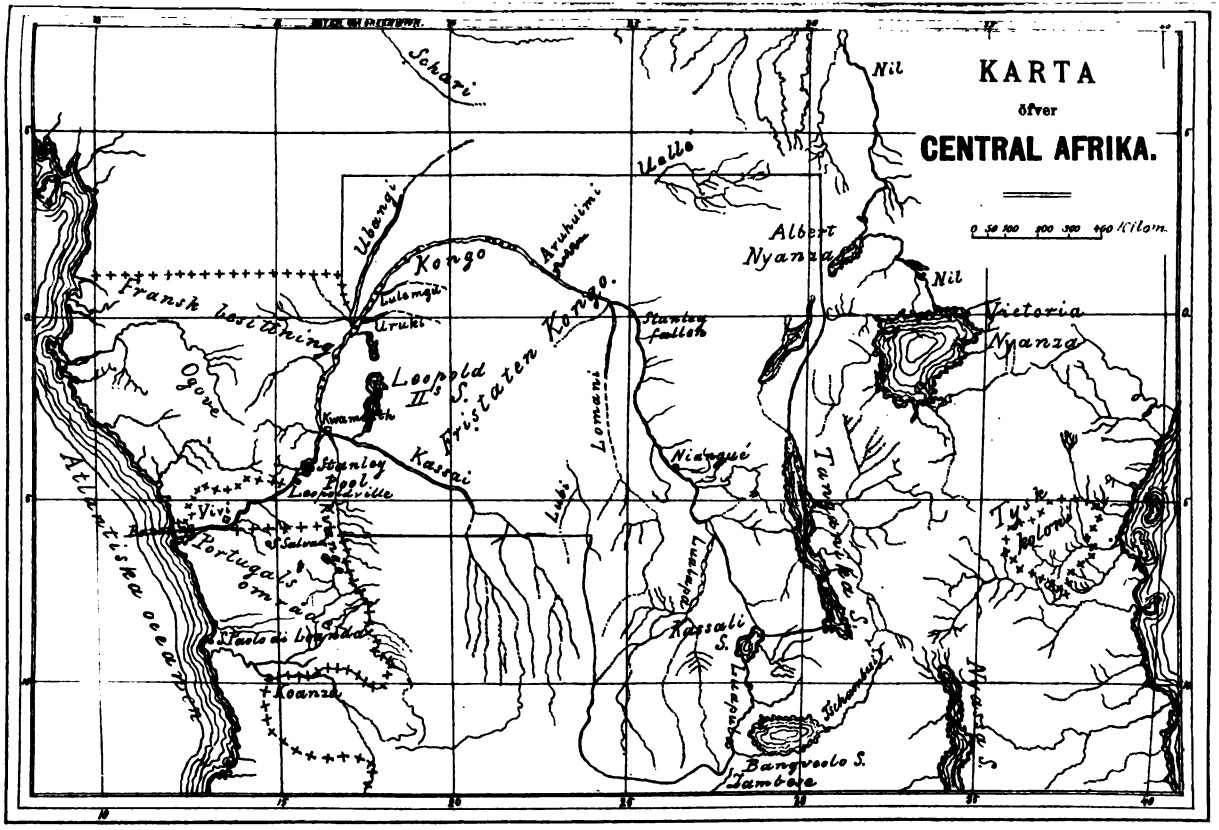
KARTA
öfver
CENTRAL AFRIKA.
0 50 100 200 300 400 Kilom.
Schari
Nil
Ubangi
Kongo
Arukuimi
Ulellé
Albert Nyanza
Nil
Fransk besittning
Lulonga
Uruki
Stanley fallen
Victoria Nyanza
Ogove
Leopold II:s S.
Kwamouth
Fristaten Kongo.
Kassai
Lomani
Stanley Pool
Leopoldville
Nianguè
Tanganyika S.
Vivi
Portugals
Salvador
Lubi
Luapula
Kassali S.
Tyu
Kalonge
Atlantiska oceanen
Kuala de Lundas
Koanza
Luanda
Tshombui
Bangweolo S.
Zambese
Nyasa S.

det från att blifva ett stridsäpple mellan olika kolonibildande stater, beslöt den i Kongobäckenet bilda en ny fristat. Denna nya stat erkändes allra först af Nord-Amerikas Förenta stater den 10 april 1884. Den 8 november samma år följde Tyskland exemplet och kort derpå äfven de flesta öfriga europeiska stater. Kronan öfver det nybildade riket Kongo erbjöds åt konung Leopold II af Belgien, hvilken sålunda tillika blef suverän öfver Kongostaten. Nio år hafva ännu icke förgått, sedan dess öfre Kongo för första gången sågs af en europé — och redan har der uppstått en modern konstitutionel stat.

I det följande vill jag försöka gifva en kort framställning af Kongobäckenets naturförhållanden och etnografi och af den europeiska kolonisationens historia och framtidsutsigter i dessa trakter.

I. Topografi och klimat.

Speke har ganska träffande förliknat Central-Afrika vid en upp- och nedvänd tallrik. Denna del af Afrika är nämligen en högplatå, som begränsas i öster och vester af parallelt med kusten löpande bergskedjor, från hvilka landet småningom sänker sig ned mot hafvet. På denna högslätt bildar Kongos flodområde den vidsträcktaste fördjupningen, hvars lägsta punkter utgöras af Kongoflodens bädd.

Detta flodområde torde näst Amazonflodens vara det största på jorden och har en yta af omkring 3,600,000 kvadrat kilometer eller 66,000 geografiska kvadrat mil [1]). Det gränsar i norr till Ogovés, Scharis och Nilens flodområden; i öster till det sistnämda äfvensom till den mellan sjöarne Victoria Nyanza och Nyassa befintliga höjdsträckning, som utgör vattendelare mellan de åt sjön Tanganika, således till Kongo, och de åt öster till Indiska hafvet rinnande floderna; i söder till Zambeses och Koanzas flodbäcken.

Landets orografi är ännu högst ofullständigt känd. Höga bergskammar saknas troligen inom området. Äfven vattendelarene, som skilja detta flodområde från de tillstötande, synas för

[1]) Dernäst i storlek följer La Plata flodbäckenet med 62,000, Ob's med 61,000, Mississippis med 58,000 och Nilflodens bäcken med 55,000 geogr. kvadr. mil. Volga, Europas största flod, har ett flodområde af endast 25,008 geogr. kvadr. mil.

det mesta utgöras af högplatåer. Sålunda är vattendelaren mellan Kongos norra och Nilens vestra tillflöden enligt Schweinfurth knappast märkbar; på samma sätt mellan Nilens sydligaste källor och Tanganikasjöns östra tillflöden enligt Stanley. Äfven vattendelaren mellan Kongos källor och Zambesefloden synes icke utgöras af någon bergskam, som man för icke länge sedan trodde, utan af vidsträckta slätter. Endast från Albert Nyanza skiljes Kongobäckenet af en bergskedja, Blåbergen, från hvilka utlöpare torde utgå åt vester och måhända bilda vattendelaren mellan Uellé och Kongo.

Höjdskilnaderna uti floddalen äro mycket oansenliga, hvilket synes deraf att Kongo straxt nedanför Stanley-fallen (belägna vid ekvatorn, omkring 25° öster om Greenwich) har en höjd af 490 meter öfver hafvet och vid ekvatorstationen, belägen omkring 1,000 kilometer närmare mynningen, en höjd af 409 meter; på denna långa sträcka är således höjdskilnaden endast 81 meter.

Kongo har två källfloder Lualaba och Luapula, af hvilka den förra i anseende till sin vattenmassa torde vara den vigtigare, den senare deremot den längre. Hvar dessa floders källor äro belägna är ännu okändt. De nyligen från en expedition tvärs igenom Afrika hemkomne portugisiske officerarne Capello och Ivens sägas hafva funnit Lualabas källa. Luapula, som genomflyter de två stora sjöarne Bangweolo och Moero, anses falla in i den förra af dessa sjöar från NO under namn af Tschambesi. Längden af hela Kongofloden från det ställe, der Tschambesi antagligen har sina källor, ända till Kongos utflöde i hafvet vid Banana uppgår till omkring 4,000 kilometer. Redan vid Niangué, således omkring 2,700 kilometer från hafvet, uppgår flodens bredd till 1,600 meter eller öfver 1 $^1/_2$ verst. Nedanför Stanleyfallen utvidgar Kongo sig ansenligt. Den når på sina ställen en bredd af 50 kilometer och är öfversållad af en mängd större och mindre öar. Vid Kwamouth, omkring 750 kilometer från mynningen, afsmalnar floden åter och får en bredd af endast 2 kilometer, men vidgar sig 125 kilometer lägre ned till den sjölika Stanleypool, som mäter öfver 100 kilometer i längd och 25 kilometer i bredd. Nedanför denna sjö bryter Kongo genom de den centralafrikanska högplatån omgifvande sandbergen och bildar derunder de storartade Livingstonefallen, hvilka räcka ända till stationen Vivi, det vill säga

380 kilometer. Den 180 kilometer långa sträckan mellan Vivi och Kongos mynning är åter segelbar. Den nedanom Stanleypool belägna delen af floden kallas Nedre Kongo. Ofvanom denna sjö får den namnet Öfre Kongo. Med undantag af Livingstonefallen kan denna väldiga flod befaras från mynningen ända till de 2,200 kilometer derifrån belägna Stanleyfallen. De ångbåtar, som nu trafikera Öfre Kongo, har Stanley fått lof att söndertaga vid Vivi och föra landvägen till Stanleypool, der de åter hopsattes.

Såväl från venstra som högra sidan upptager Kongo talrika bifloder och bland dessa några mycket ansenliga. Af de flesta är dock endast det nedersta loppet bekant. Några af de venstra bifloderna äro numera äfven kända till sitt öfre lopp, hufvudsakligen genom den berömde tyske Afrikaforskaren löjtnant Wissmann. Ett af de förnämsta af dessa venstra tillflöden är Kassai, som man hittills trott vara öfre loppet antingen af Lulemgu eller af den något lägre ned, nära ekvatorn i Kongo utfallande Uruki. Nyligen [1]) har Wissmann återkommit från sin forskningsresa nedför denna flod, men på ett alldeles annat ställe än man hade förmodat. Han kom nämligen till Kongo icke längs Lulemgu eller Uruki, utan på den öfver 400 kilometer närmare mynningen utfallande Kwa-floden. Kassai är således öfre loppet af Kwa eller Mfini, som den kallas före upptagandet af Kwango.

Af bifloderna från höger äro Aruhuimi och Ubangi de största. Äfven af dem känner man endast det nedre loppet. I synnerhet Ubangi synes vara en väldig flod. Vid sitt utflöde i Kongo är den 11 kilometer bred. Denna flods ursprung har den senaste tiden gifvit anledning till många gissningar. År 1870 upptäckte Schweinfurth, då han undersökte trakterna sydvest om Nilen, vid 4° nordlig bredd och 27° ö. Gr. en vacker flod, som infödingarne kallade Uellé. Den rann åt vester och var under den torra årstiden 245 meter bred. Schweinfurth sjelf trodde den vara en biflod till Schari (som utfaller i Tschadsjön). Stanley åter anser att Uellé är identisk med Aruhuimi, hvars nedre lopp han upptäckt. Detta synes dock icke stämma fullt öfverens med den senare flodens jemförelsevis mindre be-

[1]) Enligt ett till Brüssel den 14 september från Madeira anländt telegram.

tydliga vattenmängd. För icke länge sedan har derför den belgiske geografen Wauters framstält en hypotes, enligt hvilken Uellé vore den väldiga Ubangis källflod. I fall detta besannar sig, skulle Ubangi vara öfver 2,000 kilometer lång, hvilket godt stämmer öfverens med dess bredd och djup. Greenfell fann den nämligen vara ännu 540 kilometer från mynningen 600 meter bred och 6 meter djup.

Om klimatet vid nedre Kongo säger dr Chavanne: »Året sönderfaller i klimatologiskt hänseende uti två regniga och två torra årstider».

»Oregelbundenheter inträffa de dagar, då dessa årstider börja eller sluta, men i allmänhet börjar den långa torra perioden, som kallas *cacimba*, i medlet af maj och räcker till medlet af oktober. Den följes af regnperioden, som afbryts från medlet af december till slutet af januari af en sekundär torr årstid. År 1884 inträffade det sista regnet i Boma den 30 april; regntiden (regnen voro icke särdeles talrika) hade räckt endast tretton veckor. Den torra årstiden är den lämpligaste för odling och gifver mycket mer matnyttiga vegetabiliska produkter än regntiden.»

Dr von Danckelmanns tabell öfver de olika månadernas temperatur vid Vivi, der han i två års tid var Associationens agent, gifver det bästa begrepp om temperaturen vid Nedre Kongo:

	Medel. temp.	Absol. max.	Absol. min.	Absol. variat.
Januari	25°,8	32°,2	21°,1	11°,1 C.
Februari	26°,4	34°,5	19°,7	14°,8
Mars	26°,2	33°,5	20°,7	12°,8
April	25°,9	33°,9	19°,9	14°,0
Maj	25°,3	35°,2	19°,4	15°,8
Juni	22°,4	31°,3	15°,3	16°,0
Juli	21°,4	28°,1	12°,0	17°,1
Augusti	21°,4	29°,6	13°,2	16°,4
September	24°,0	31°,5	19°,1	12°,4
Oktober	25°,2	33°,9	20°,2	13°,7
November	25°,9	36°,2	20°,5	15°,7
December	25°,5	32°,6	20°,8	11°,8
För året	24°,6	36°,2	12°,0	24°,2

Af klimatet vid Tanganika sjön i Kongobäckenets östra

del gifver Wauters följande bild. »Året kan indelas i två lika delar: regntiden, som börjar med häftighet i slutet af oktober och räcker ända till maj, och den torra årstiden, som afslutar årscykeln. Det är i början af regntiden som naturen åter uppvaknar och antager sitt mest hänförande utseende. Regnet fortfar icke beständigt, och afbrottens längd varierar från några timmar till flere dagar. Regnskurarne åtföljas ofta af häftiga ovädder och äfven af hagel.»

»Medeltemperaturen är kl. åtta om morgonen 20° till 24° Celsius i skuggan, kl. tolf på dagen 25° till 35° och kl. nio på aftonen 21° till 23°. De två eller tre timmarne närmast före soluppgången äro de svalaste af dygnets tjugofyra timmar.»

Af det anförda synes att temperaturvexlingarna icke äro stora och att en öfverdrifvet hög värme icke förekommer i dessa trakter. Det oaktadt synes det vara svårt för europeer att fullständigt vänja sig vid klimatet. Så godt som alla angripas i högre eller lägre grad af malaria, rödsot eller anemi. Detta bör dock till en stor del tillskrifvas otjenlig föda och oförsigtighet. Uti sitt stora arbete om Kongo återkommer Stanley upprepade gånger till detta ämne. »Alla dryckesvaror, som äro upphetsande eller, som några hellre kalla det, lifvande, inspirerande, måste den nykomne européen undvika under dagens lopp, antingen de presentera sig i form af det vanligen som så oskadligt ansedda lagerölet, mildt Pilsener, vattenblandadt rödvin, *vin ordinaire* eller något annat »oskyldigt» vin eller öl, ty eljest kan den ringaste oförsigtighet, den minsta ovanliga ansträngning eller starkare kraftprof hastigt utfalla olyckligt. Det är min pligt att ej lägga hyende under den förskämda smaken eller vara rädd att stöta den för hufvudet. Jag tvingas att tala rent ut på grund af våra förluster, af min egen sorg vid minnet af de unga, starka och dugtiga kamrater, som dödat sig genom sin egen okunnighet.»

»*Un petit verre de cognac?*» — Ett glas lätt öl? Hvad kan det göra för skada?» invänder den oerfarne.

»Ingenting för mig personligen! Men er kan det kanske ådraga en plötslig död — en *coup de soleil!* Ett plötsligt och oförnuftigt utbyte af den svala skuggan mot det heta solskenet, en oförsigtighet, och en våldsam gastrisk eller rheumatisk feber lägger er i veckotal på sjukbädden, gör er kanske slutligen oduglig att arbeta och göra nytta. Ni förleddes af detta *petit verre*

konjak — ty om ni ej tömt det, skulle ni hafva varit mera betänksam i edra rörelser och alltför klok att i onödan utsätta er för en så fruktansvärd fiende som den tropiska solen är för den hvite mannens hufvud, då det blifvit ömtåligt genom konjaksångorna.»

»Om ni blir frisk, klandrar ni Afrika. Afrika är grymt! Afrika är mordiskt! Afrika vill européns död! Och edra enfaldiga, tanklösa vänner i Europa med sin fadda jargon skola upprepa dessa jeremiader — endast derför att en vekling som ni ej kunde undvara ert *petit verre* efter middagen. Måste hela denna verldsdel underkasta sig ert klander?»

I allmänhet är klimatet i de högländare inre delarne af landet mycket helsosammare än vid Nedre Kongo. Äfven här kan man genom att efter klimatet afpassa sitt lefnadssätt hålla sig frisk i tiotal år, hvarpå i synnerhet de här förlagda holländska faktoriernas europeiska personal gifver ett slående exempel.

II. Växt- och djurlif.

Med undantag af södra delen af det kring Kongos venstra tillflöden belägna området äfvensom ett bälte vid vestra kusten, hvilka till en stor äro uppfylda af gräsmarker eller savanner, utgör hela Kongobäckenet ett enda vidsträckt skogsområde.

Skogarnes hufvudmassa bildas af jettelika dikotyledona trädslag, såsom väldiga pelarlika *Bombax,* fina gråstammiga *Rubiaceer,* teakträd, gummiträd, med flere af de tropiska skogarnes jettar. Till dessa ansluta sig åtskilliga palmer af olika slag, såsom vinpalmer, oljepalmer, solfjäderpalmer och vilda dadelpalmer. Mellan de högstammiga träden är marken betäckt af ogenomträngliga snår »af ormbunkar, spjutgräs, vassrör och orkideer, blandade med vilda vindrufvor, kabeltjocka *Ficus elastica* och en mängd sensitivor, akasior och tamarisker, rotting och hundra andra olika växter, hvilka alla trängas om hvarje tumsbredd jord och sträfva uppåt med en yppighet och täthet, som endast denna utomordentliga drifhusatmosfer kan frambringa». Många af de här förekommande trädslagen hafva en stor teknisk betydelse, såsom oljepalmen, af hvilkens frukter beredes olja, gummiträdet, hvars kåda användes till gummi arabicum, åtskilliga lianer, af hvilkas stelnade saft fås kautschuk, färgträd af olika slag, och annat.

Gräsmarkerna eller savannerna äro betäckta af flere fot högt, sträft gräs och buskar af *Anona senegalensis*. Under den torra årstiden torkar gräset, och då bruka infödingarne ganska allmänt tända eld på det för att bereda rum för det under regntiden uppspirande unga gräset. Man kan lätt tänka sig den ödsliga anblick en sådan afbränd savann erbjuder. Dock sakna savannerna icke alltid helt och hållet trädvegetation. Tvärtom torde det vanligare vara att man här och der ser en ensam jättelik baobab *(Adansonia digitata)*, hvars tjocka stam ett tiotal personer tillsammans icke förmå omfatta och under hvars krona hundratals personer samtidigt kunna finna skydd för sol och regn. Äfven anträffar man ibland på savannen smärre palmdungar.

Infödingarnes sed att bränna det torra gräset och deras svedjebruk, som jag längre fram kommer att omtala, synas småningom utvidga savannerna på skogsområdets bekostnad.

Bland Kongobäckenets djur äro de stora tjockhudingarna genom sin storlek mest i ögonen fallande. Elefanten förekommer i hela området, men torde vara talrikast i de stora vildmarkerna söder om Kongoflodens källor. Den anträffas der i så stora hjordar, att Livingstone på en gång kunde räkna 800 stycken af dessa jättedjur. Vid flod- och sjöstränderna är flodhästen allmän i hela området. Af apor äro karakteristiska den stora schimpansen och gorillan äfvensom pavian. Bland rofdjur är troligen pantern allmännast, om man får döma af den stora mängd skinn af detta djur, som Stanley fann hos infödingarna längs Kongofloden. På savannerna i vestra delen af området beta stora hjordar af antiloper och röda bufflar. Inom fogelverden påminna oss de vid flodstränderna vadande långbenta röda flamingos, de svarta och hvita ibisfoglarne om att vi äro i Afrika. Af reptilier är krokodilen genom sin storlek och rofgirighet den mest anmärkningsvärda. Att Kongo icke är fattig på fisk kan man sluta till redan deraf att fiske är en vanlig näring hos strandbefolkningen. Men hvilka arter här förekomma är ännu okändt. I allmänhet är Kongobäckenets fauna så godt som alldeles outforskad, då ingen zoolog ännu beträdt detta vidsträckta område. I de talrika redogörelser öfver ofta långt in i det inre af landet företagna resor, som under de senaste åren publicerats, finner man sällan ett ord om djurverlden, och då är det vanligen endast elefanten, flodhästen eller krokodilen, som

figurera i olika ställningar och antal. Icke sällan får man dessutom höra den resande beklaga sig öfver muskiterna eller öfver de icke mindre blodtörstiga tsetse-flugorna, hvilka senare hufvudsakligen plåga boskapen. Några andra, mera utförliga uppgifter får man förgäfves söka.

III. Befolkning.

Kongoflodområdet är ganska tätt befolkadt. Dess folkmängd uppskattas af Stanley till 43 millioner. Denna beräkning måste dock vara ytterst osäker, då stora sträckor af området ännu aldrig beträdts af någon europé. Befolkningen hör till en hel mängd folkslag, hvilka med ett gemensamt namn kunna kallas negrer, men sinsemellan äro ganska olika och äfven af etnografer indelas olika. Sålunda särskiljer Fr. Müller och Peschel två hufvudgrupper, bantu-negrer och sudan-negrer, mellan hvilka gränsen skulle gå längs ekvatorn, på sina ställen något nordligare (ända till 5° n. br.). Enligt denna indelning skulle största delen af Kongobäckenets folkslag höra till bantu-folken [1]).

Kongofolken bilda en hufvudsakligen i språkligt afseende från sudannegrerna skild grupp. Dessutom utmärka de sig genom en mera klen benbyggnad, långt och smalt hufvud, starka skuldror och armar, men tunna ben, i synnerhet vador. Hudfärgen varierar från gul- eller rödbrun till svart. Håret är svart, krusigt och tofslikt, det vill säga icke jemnt fördeladt öfver huden, utan grupperadt uti tätare knippen eller tofsar.

Klädedrägten är ytterst enkel. Mellan kusten och Kongofloden gå infödingarne klädda i *panno,* ett fyra alnar långt tygstycke af europeiskt fabrikat. Längre inåt landet utgöres mannens kostym af ett antilop-, get- eller kattskinn, som fram- och baktill är fästadt vid ett omkring midjan knutet snöre, som aldrig saknas. Kvinnornas drägt utgöres ofta endast af detta snöre. Då de gå ut, fästa de dervid några friska maniokblad.

I många trakter är det brukligt att tatuera sig eller att betäcka ansigte och kropp med konstgjorda ärr. Äfvenså är det sed bland åtskilliga stammar, att männen, då de tåga ut i krig, måla kroppen, till exempel ena sidan hvit, den andra röd.

[1]) R. Hartmann (Die Völker Afrikas) för deremot till bantu eller a-bantu endast kaffrerna i södra Afrika, anseende att central Afrikas folkslag mer närma sig sudan-negrerna. Han kallar dem med ett gemensamt namn nigritier.

Några stammar såväl vid nedre som vid öfre Kongo bruka fila framtänderna spetsiga eller runda eller också bryta af dem. Eljes sköta negrerna mycket väl sina tänder och rengöra dem efter hvarje mål.

Invånarena i Manyema, mellan Tanganikasjön och Kongo, och i Uyansi ofvanom Kwa-flodens inflöde i Kongo nyttja de mest vidunderliga hårfrisyrer. I Manyema bruka männen rulla in håret i lera, som sedan formas på olika sätt; kvinnorna fläta in det med rotting, som öfver hufvudet sålunda bildar ett slags hatt, medan det i nacken får fritt hänga ned. I Uyansi lägga såväl männen som kvinnorna upp håret så att det ser ut som utstående horn. Kvinnorna bära allmänt jern-, koppar- och messingsringar på hals, armar och ben. I Uregga såg Stanley en kvinna, troligtvis en förnäm dam, som »bar åtminstone 12 skålpund jern- och 5 skålpund kopparringar på armar och ben förutom ett dussin halsband af den inhemska *Achatina monetaria*» (en snäcka). I Uyansi synes detta bruk bland kvinnorna vara ännu mer öfverdrifvet, då de bära ända till 30 skålpund messing kring halsen.

Utom de det vanliga negerbegreppet motsvarande folkslagen förekomma uti olika delar af Kongo-området några dvergliga folkstammar, hvilka i hufvudsak äro hvarandra lika. Sådana folkslag äro de af Schweinfurth upptäckta akka eller tikkitikki i Uellé dalen, du Chaillu's obongo i Ogovédalen, Stanley's watwa eller batua, som de enligt Wissman heta, mellan Lubi och Tanganika. Dessa folkstammar äro troligen de återstående resterna af Afrikas urbefolkning. De hafva en längd af endast 123—134 centimeter. Wissman beskrifver de af honom sedda batua på följande sätt. »Dessa af baluba-stammarne föraktade, små, vanskapligt växta, magra menniskor med ett smutsigt och vildt utseende bo i enstaka gårdar eller små byar, i små eländiga gräskojor. De odla ingenting; de hålla endast några höns, inga getter eller svin; de lefva endast af jagt och vilda frukter. De hafva ett eget språk, och deras vapen och verktyg stå på en särdeles låg ståndpunkt. Dock ser man här och der jernpilspetsar. Dessutom dressera de en bättre vindthundlik hundras för jagt.»

Med undantag af dessa dvergfolk lefva alla öfriga invånare i Kongo-området af jordbruk. De äro således bofasta. De lefva tillsammans i byar, hvilka ibland kunna vara af en ansenlig

storlek. Hos de högtstående bassonge, som bo öster om Lubi, såg Wissmann ända till 17 kilometer långa byar. Hos dessa, liksom hos många andra stammar, äro husen bygda på hvardera sidan om en enda lång gata; hos en del stammar äro byarne indelade af hvarandra korsande gator uti regelbundna kvarter. Husen äro vanligen fyrkantiga och hafva ett högt tak, som skjuter ett godt stycke ut öfver de oftast låga väggarne. Endast byggnadens skelett utgöres af trä, för resten är den uppförd af rör, palmblad och stampad lera. Icke sällan är den indelad i två eller flere rum, i hvilket fall den vanligen bebos af flere familjer. De vid Lomani boende bakuss bygga enligt Livingstone tvåvånings hus. Något annat möblemang än ofta ganska vackert utskurna stolar och mattor finnes vanligen inte. Endast på ett ställe fann Stanley under sin färd nedför Kongofloden soffor och bänkar — och detta i Uregga vid flodens öfre lopp, ofvanom Stanleyfallen.

Som nyss nämdt är jordbruket den förnämsta näringen i detta område. Af odlade trädslag omnämna resande oftast de storbladiga banan- eller pisang-träden *(Musa paradisiaca* och *M. sapientium),* hvilkas särdeles välsmakande och närande frukter utgöra en vigtig del af födan för de flesta tropiska folkslag, oljepalmen *(Elaeis)* och vinpalmen *(Raphia vinifera).* Af den förras frukt beredes olja, och ur den senare artens stam tappas saft, som jäst gifver det nästan öfverallt i Kongo-området använda palmvinet. Första rummet bland bantunegerns odlingar intager dock maniokväxten *(Manihot utilissima),* hvars rot utgör hans förnämsta föda. Denna växt blir ända till 5 meter hög. »Maniokfälten med sin saftiga, varma grönska bilda ett angenämt afbrott i savannlandskapet och bringa ofta redan på långt håll den tröstande nyheten, att man efter en flere dagars oafbruten ödemark åter närmar sig menskliga boningar. De anläggas sålunda, att mot slutet af den torra årstiden, i augusti eller september, ett rektangulärt stycke uthugges i savannskogen; såsnart solen hunnit torka buskvegetationen, antänds den, hvarpå man, sedan regnen begynt, uti den uppgräftade jorden sätter plantor.» Maniokväxtens rötter likna georginknölar, men äro större. — Vidare odlas mycket mais, som allt mer och mer undantränger de inhemska afrikanska sädesslagen *Sorghum, Eleusine* och *Penicillaria;* endast i det inre, till exempel i Lundariket, odlas ännu ganska mycket *Sorghum.* Af örtartade växter

odlas dessutom jordnötter *(Arachis hypogaea)*, af hvilkas frukt pressas olja, samt åtminstone vid nedre Kongo *madese* och *woandu*, tvenne växter som påstås gifva utmärkta bönor.

Boskapsskötseln spelar i det skogiga Kongobäckenet en underordnad rol. Af husdjur omnämna resande oftast getter och höns, äfven får och hundar; de sistnämda ätas, till exempel af niam-niam.

De vid Kongoflodens stränder boende infödingarne äro ifriga fiskare. De fiska hufvudsakligen med nät, men äfven med ryssjor och krok.

Som häraf redan framgår, hemta Kongobäckenets infödingar sin föda mer ur växt- än ur djurriket. Ett djur slagtas sällan, deremot ätas sjelfdöda djur. Negerns vanliga föda utgöres af en gröt af maniok-mjöl, som kallas *funsch*, jordnötter, bönor, bananer och torkad eller stekt fisk. I många af Kongobäckenets inre delar äro infödingarne menniskoätare: de uppäta såväl sina i strid fallna fiender som äfven i vissa trakter sina egna aflidna anhöriga. Denna kannibalism är ganska vidt spridd i det inre Afrika.

Af de ofvan uppräknade näringarne skötes jordbruket af kvinnorna, som derjemte ha de inre husgöromålen om hand. Mannen i familjen sysselsätter sig utom med fiske och jagt hufvudsakligen med handel. Marknadsplatser, der invånarena från omgifvande byar på bestämda dagar samlas för att idka handel, finnas längs hela Kongofloden. Dessutom är mannen ofta handtverkare, i synnerhet smed. Infödingarne synas nämligen sedan urminnes tider känt konsten att ur jern- och kopparmalm, hvilka ganska allmänt, i en del trakter i stor mängd förefinnas, smälta ut metallen och deraf smida sig olika verktyg, vapen och prydnader. I nästan alla hittills kända trakter af Kongobäckenet har man funnit smedjor eller föremål utvisande infödingarnes skicklighet i smedyrket. Oftast synas de förarbeta jernet till knifvar, svärd, lansspetsar och yxor. I kusttrakterna hafva dock dessa produkter af den inhemska industrin redan till största delen utträngts af europeiska redskap och vapen.

Med rätta säger Ratzel om de ociviliserade folken att »öfverallt der herdefolk öfverväga, är statsbildningen kraftig, då den deremot i rena åkerbruksstater bär pregeln af svaghet». Å andra sidan finner man de lägsta stadierna af politiskt lif hos jägarefolken. Som Afrikas förnämsta statbildande folkslag må-

ste vi också anse utom araberna wahuma, fulbe och zulukaffrerna — allt herdefolk. Det minst utvecklade politiska lif visa deremot de dverglika jägarefolken batua, doko och obongo, hos hvilka man knappast kan tala om några samhällen. Bland Kongobäckenets åkerbrukande bantunegrer har icke heller uppstått många större stater, och äfven dessa hafva vanligen varit af kort varaktighet. Då deras utsträckning så godt som uteslutande beror på den tillfälliga herskarens personliga kraft och den fruktan han förstår injaga hos sina underlydande, så är naturligt att dessa staters gränser ofta förändras. Äfven residensorten ombytes flere gånger till och med under samma herskares regering. Den största staten är för närvarande neger »kejsaredömet» Lunda, beläget vid öfre loppet af Kongoflodens venstra tillflöden.

Flertalet af Kongo-områdets stammar lefva uti små oligarkiska bysamhällen, hvilka ibland antaga en nästan republikansk pregel. Dessa småstater föra beständiga krig mot hvarandra, hvarvid de besegrade fienderna göras till slafvar och de stupade inom flere stammar uppätas.

En anmärkningsvärd sed bland negrerna är det så kallade blodsutbytet, hvarigenom tvenne stammar ingå förbund med hvarandra. Detta synes utföras något olika hos olika stammar. Löjtnant Storms beskrifver på följande sätt den ceremoni, genom hvilken han utbytte blod med negerhöfdingen Mpala vid Tanganika-sjöns vestra strand.

»En stor matta utbreddes på marken. Lusinga (en vid högtidligheten presiderande grannhöfding) lät oss taga plats på denna midt emot hvarandra i midten af en talrik församling af infödingar och vår karavans manskap, hvilka bildade en krets omkring oss. Derpå började ceremonin. Den presiderande höfdingen lät döda två höns, hvilkas lefver i vår närvara rostades. Samtidigt gjorde en af Mpalas nyampara (underhöfdingar) med en lansspets ett snitt på mitt bröst, medan en af mina män gjorde det samma med negerhöfdingen. Derpå hemtades de rostade lefrarne, hvilka fingo sugo i sig vårt blod. Jag stack nu i höfdingens mun den med mitt blod genomdränkta lefvern, medan han lät mig äta den med hans eget blod genomdränkta. Så öfvergick man till eden, hvarunder spjut hela tiden sammanstöttes öfver våra hufvuden. »Mtemi (höfding),» säger en svart talare vändande sig till Mpala, »du är nu den hvite mannens

bror; om du skadar honom eller någon af hans folk, skall du dö; om du börjar krig mot honom, skall du dö, din familj skall dö, och din makt kommer att försvinna.» Lusinga vände sig derpå till mig med följande ord: »Hvite man, den vänskapsed, genom hvilken du i dag förenar dig med Mpala, måste vara uppriktig. Du kommer till oss, du bör icke förakta oss. Om du skadar Mpala eller någon af hans folk, så skall du dö; börjar du krig mot honom, så skall du dö, alla de dina skola dö och din makt kommer att taga slut.»

Vid inträffande tvister mellan enskilda personer dömes enligt gammal häfd. Stammens höfdingar sammankallas och taga reda på om ett liknande fall förut förekommit, i hvilken händelse utslaget fälles i öfverenstämmelse dermed. Om ingen af de närvarande höfdingarne kan påminna sig något dylikt, så skall det ibland inträffa att höfdingar till och med från främmande stammar inkallas för att afgöra saken.

Religionen synes öfverallt inom Kongo-området vara en grof fetischism. Om dess beskaffenhet kan man bilda sig en föreställning af följande. Nyligen erhöll Kongo-associationens museum i Brüssel en fetisch från Boma, i närheten af Kongoflodens mynning. Den är en 1,1 meter hög ytterst groft gjord menniskofigur af trä. I stället för ögon hafva i dess hufvud blifvit insatta två små speglar. I kroppen är inslagen en mängd spikar. Då negern vänder sig med en bön till fetischen, börjar han nämligen med att bulta in en spik uti gudens arm eller buk, för att sålunda väcka hans uppmärksamhet. Derpå offrar han några tyglappar. Sedan bönen väl är gjord, gnider han fetischens panna med sin tumme för att derigenom bättre fästa bönen i hans minne. Den i Associationens museum förvarade fetischen har derför midt i pannan en stor fördjupning, som uppstått af talrika gnidningar.

Osc. Nordqvist.

Sederomanen i Ryssland.

III.

Vi hafva sett sederomanen i Ryssland födas med Gogol och utbildas af Turgenieff; vi hafva sett den, alltifrån första ögonblicket, likasom genom ett national-anlag, vända sig till den psykologiska iakttagelsen. Turgenieff, utbildad i vesterlandets skola, afviker ännu föga från de former, med hvilka vi äro förtrogna; han komponerar sina berättelser i öfverensstämmelse med våra fordringar på en sammanhängande enkel och enhetlig handling, en passions- eller en karaktersutveckling. Han söker i sitt verk endast ett konstnärligt mål och har icke anspråk på att grundlägga någon filosofi. I hans verk känna vi oss ännu liksom hemmastadda.

Men Tolstoi bereder oss helt andra öfverraskningar. Här kommer scyten, den verkliga scyten, som vänder upp och ned på alla våra ärfda och invanda föreställningar. Knappast tio år yngre än Turgenieff debuterar han nästan samtidigt; hans första stora roman är jemnårig med »Fäder och Söner». Men hvilket bredt svalg mellan de båda författarne! Den ene stöder sig ännu på literära traditioner och på det europeiska skråmästeriet; den andre har brutit med det förflutna och med träldomen under utlandet. Det är det nya Ryssland, som söker sig egna vägar, genträfvigt mot våra smakregler och ofta för oss obegripligt. Fordra icke att det skall begränsa sig, att det skall samla sin uppmärksamhet på en punkt, att det skall underordna sin uppfattning af lifvet under någon lära; hvad det erbjuder är just en bild af det moraliska kaos, hvaraf det sjelft lider. Tolstoi kom att fylla detta behof. Före någon annan, och mer än någon annan är han på en gång återgifvare och fortplantare af det ryska själstillstånd, som man kallat nihilism. I den religiösa bekännelse, som han nyligen afgifvit, meddelar oss den teolog vordne romanförfattaren hela sin själs historia på fem rader:

»Jag har lefvat i denna verld femtiofem år; med undantag af de fjorton eller femton barndomsåren har jag lefvat trettiofem år såsom nihilist i ordets egentligaste bemärkelse; icke socialist eller revolutionär, enligt den förvrängda betydelse, som bruket gifvit detta ord; men nihilist, det vill säga »tom på all tro».» Vi hafva icke behof af denna sentida bekännelse, hela mannens verk talar högt derom, ehuru ordet icke finnes der uttaladt. Ytliga kritici hafva kallat Turgenieff nihilismens fader, derför att han gifvit sjukdomen dess namn och beskrifvit några fall; med samma skäl skulle man kunna påstå att koleran blifvit införd af den läkare, som först uppstält sjukdomens diagnos, och icke af den förste kolerasjuke. Turgenieff har iakttagit det onda och objektivt studerat det; Tolstoi har från början lidit deraf, utan att i förstone hafva varit klart medveten om sitt tillstånd; hans sjuka själ höjer på hvarje sida af hans böcker ett skri af ångest, den ångest som hvilar tung på hela hans ras. Om de intressantaste böcker äro de som troget återgifva en del af mensklighet i dess tillvaro under en gifven historisk tidpunkt, då har vårt århundrade icke frambragt något intressantare än Tolstois verk.

Genom en egendomlig och ofta förekommande motsägelse är denna förvirrade, vankelmodiga ande, som omtöcknas af nihilismens dimmor, utrustad med en oförlikneligt klarsynt och genomträngande blick för det vetenskapliga studiet af lifvets fenomen; han har en skarp, snabb och analytisk blick för allt som ter sig på denna jord, för menniskans inre såväl som hennes yttre; först tingens åskådlighet, vidare lidelsernas spel, handlingarnas finaste driffjädrar, och de lättaste känningar af samvetskval.

Grefve Leon Tolstoi är född 1828. Hans yttre lif företer icke någonting af romanartadt intresse, det liknar nästan alla ryska adelsmäns; i sitt fädernehem på landet och sedermera vid universitetet i Kasan fick han af utländska lärare denna uppfostran, som gifver de bildade klasserna en så kosmopolitisk anstrykning. Efter inträde i militärtjenst tillbragte han några år i Kaukasus vid ett artilleriregemente. På egen begäran blef han öfverförd till Krim och deltog i försvaret af Sevastopol. Efter freden tog han afsked, vistades på resor samt lefde i Petersburg och Moskva inom de kretsar han tillhörde; han såg societeten och hofvet, likasom han sett kriget, med detta upp-

märksamma, obevekliga öga, som uppfattar företeelsernas form och fond, afrycker masken och genomtränger hjertan. Efter några vintrars lif i den förnäma verlden lemnade han hufvudstaden, till en del som man påstår för att undgå faran för de literära kotterier, som ville värfva honom. År 1860 gifte han sig och drog sig tillbaka till sitt fädernegods nära Tula. Här har han sedermera nästan utan afbrott vistats i öfver fem och tjugu år. Hela hans lif är historien om en tanke, som oupphörligt arbetar med sig sjelf. Han gifver oss i »Barndom och ungdom» under lätt förklädnad en autobiografi, vi följa hans vidare utveckling i hans två stora romaner, »Krig och fred» och »Anna Karenina», och slutligen, såsom det väl var att förutse, finna vi honom söka en hamn i teologiskt och moraliskt skriftställeri, som nu sedan några år helt och hållet upptager romanförfattarens själsverksamhet.

Hans första arbete »Kosackerna» är en frukt af hans vistelse i Kaukasien, det förlofvade landet för den tidens byroniserande ryska skalder Puschkin, Gribojedoff, Lermontoff, hvilka alla här gifvit dagen åt sina poetiska förstlingar. Men Tolstoi frigör sig under berättelsens gång från den romantiska poesiens konventionela sätt att betrakta orienten. Han stannar icke inom den gamla traditionen, som älskar att framställa de vilda cirkassiskorna såsom rörande hjeltinnor, systrar till Haidé och Bruden från Abydos. Från första beröringen med asiaterna fattar han huru barnsligt det är att inlägga i dessa instinktiva varelser våra raffinerade tankar och känslor, vår teatraliska framställning af passionen. Romanens dramatiska intresse förlägger han i det oundvikliga missförstånd, som måste råda mellan den civiliserades hjerta och det vilda naturbarnets. — »Det förfärliga och det ljufva i min belägenhet är att jag känner att jag förstår Marianne och att hon aldrig skall kunna förstå mig. Icke derför att hon är mig underlägsen, tvärtom, hon bör icke förstå mig. Hon är lycklig, hon är såsom naturen: jemn, lugn, hel i sig sjelf.»

»Krig och fred» [1]) är en skildring af ryska samhället un-

[1]) Vid rekvisition från Petersburg har det ryska originalet till »Krig och fred» befunnits i bokhandeln utgånget. En märkelig omständighet, som icke synes kunna förklaras annorlunda än så, att författaren, som af religionsgrubbel brutit stafven öfver sin vittra förtid, icke velat medgifva utgifvandet af en ny upplaga. Jag har begagnat den franska öfversättningen, liksom i öfrigt Vogüés förutnämda uppsats i Revue des deux Mondes.

der de stora napoleonska krigen från 1805 till 1815. Den ändlösa följden af episoder, porträtt och reflexioner, som författaren för oss upprullar, grupperar sig omkring några diktade personer, men den verkliga hjelten i detta epos är Ryssland i dess förtviflade kamp mot utlandet. Historiens gestalter, Alexander, Napoleon, Kutusoff, Speransky, intaga nästan lika stort rum som diktens. Den mycket enkla och ganska lösa tråden af romanens handling tjenar till att sammanbinda historiska, politiska och filosofiska kapitel, hopade om hvarandra i denna allt omfattande framställning af lifvet i Ryssland. Det är en sällsam blandning af storslagen episk anda och en skärskådande granskning ända in i det oändligt lilla; ett öfverströmmande flöde af bilder med verklighetens hela öfverväldigande mångfald, utan allt bekymmer om konstmessig komposition eller konventionela former. Dessa fältläger och soldater, detta hof och dessa salonger bära omisskänneligt sitt tidehvarfs pregel, och dock igenkänner man öfverallt våra dagars Ryssland.

Men kriget, framför allt kriget, är föremål för den filosofiska romanförfattarens iakttagelser. Det är såsom droges han dertill af en hemlighetsfull makt. Än håller han krigsråd med generalerna, än är han hos soldaterna vid lägerelden. Strax i början af boken ger han oss genom ett skickligt konstgrepp en öfverskådlig bild af den ryska hären. Under villervallan vid ett återtåg sammanpackas denna på bron vid Braunau. En af romanens personer, som råkat i klämman, betraktar förbitågandet och låter så att säga armén i detalj passera revy. När man sedan första gången kommer i affär, när första kanonskottet smäller och den första soldaten faller, har man redan länge med ångest väntat detta högtidliga ögonblick. Och de kejserliga slagtningarna upprullas för oss under fortgången af dessa volymer: Austerlitz, Friedland, Borodino. Men tro ej att det är hvad man vanligen kallar »bataljmålning»! Tolstoi talar om kriget såsom en man, som varit med derom, han vet att man aldrig ser en batalj. Soldaten, officeren, till och med generalen, som romanförfattaren inför på scenen, ser aldrig mer än en punkt af drabbningen. Men af det sätt, hvarpå några män här kämpa, tänka, tala och dö, anar man det öfriga förloppet och får en förnimmelse af åt hvilket håll segern lutar. Då Tolstoi vill gifva oss en sammanfattande skildring, rättfärdigar han den genom ett konstgrepp. Så i affären vid Schöngraben, der en fält-

adjutant framför en order långs de stridandes linier. Efter denna affär uppsätta kårcheferna sina rapporter; dessa rapporter berätta icke hvad som skett, men hvad som *bort ske*. Hvarför så? »Öfversten hade så gerna önskat utföra denna rörelse, det gjorde honom så ondt att icke hafva lyckats utföra den, att det syntes honom såsom om det i sjelfva verket så tillgått. Och kanske äfven att det verkligen gått så till! Har man väl någonsin i sådan villervalla kunnat urskilja hvad som tilldragit sig eller icke tilldragit sig?» Huru träffande är icke denna ironiska förklaring!

Fordra icke af den realistiske författaren enligt klassiska förebilder en armé som, genomträngd af hjeltemod och medveten om sitt mål, följer härföraren på hans bana mot lysande bedrifter. Tolstoi håller sig till den menskliga sanningen: hvarje soldat gör sin pligt, det är hela hans storhet; han är omedveten, upptagen af enfaldigt prat och struntgöra, officerarne af sina nöjen och sin befordran samt generalerna af sin ärelystnad och sina intriger. Hela denna verld betraktar såsom något vanligt och likgiltigt det som synes oss utomordentligt och storartadt. Icke desto mindre förmå dessa omedvetna hjeltar stundom att genom den enkla berättelsens makt aflocka oss tårar. Mot den ryska härens öfverbefäl är Tolstoi sträng. Med ledning af krigsrådsprotokoll låter han det förflutna lefva upp igen; han gör kol på de tyska och franska strateger, som omgåfvo Alexander, och hans historiska nihilism ger sig med välbehag fritt lopp vid skildringen af denna babyloniska förbistring i tungomål och skilda meningar. En enda man, generalbefälhafvaren Kutusoff, har hans hemliga sympatier. Kan man tänka sig på hvad grund? I sanning en rysk idé! Jo, emedan han icke kommenderade och icke studerade kartor, utan sof i krigsrådet och öfverlemnade händelsernas gång åt ödet. Alla dessa militära relationer sammanlöpa i denna idé, vidare utvecklad i romanens filosofiska tilläggs-kapitel: chefernas tillgöranden är en fåfänglighet och ett intet, allt beror af de små enheternas tillfälliga samverkan. Den enda afgörande faktor är den plötsliga hänförelse, som i vissa ögonblick bemäktigar sig den ostadiga och vacklande samling af själar, som man kallar en armé. Slagordningar och stridsplaner? Hvem frågar efter dem på fältet gentemot tusen oförutsedda tillfälligheter och nya kombinationer? Snilleblicken? Men sjelfva snillet kan icke se annat än

röken, underrättelser ingå och befallningar afgå alltjemt för sent. Härföraren, som rycker sina trupper med sig? Han rycker med sig tio, femtio, hundra man af hundra tusende, inom en omkrets af några famnar, och resten följande dag i en generalorder! Öfver de 300,000 stridande, som sönderslita hvarandra på Borodinos slagfält, sväfvar endast slumpen som likt en vindfläkt sänder antingen seger eller nederlag. Der hafva vi den mystiska nihilisten, sådan vi återfinna honom gentemot alla lifvets frågor.

Näst kriget äro den högre societetens intriger och deras gravitationscentrum hofvet föremål för Tolstois inträngande studier och träffande skildringar. Man må i synnerhet fästa sig vid de episoder, i hvilka Tolstoi låter kejsar Napoleon och kejsar Alexander uppträda handlande och talande; man skall härvid få en inblick i den ryska nihilismens förnekelse af mensklig storhet, sådan den är helgad af hopens dyrkan. Författarens ton är full af vördnad, man kan icke ens säga att han förringar maktens majestät, men han förintar det genom att ställa det i beröring med lifvets små omsorger och behof. Man finner här och der under berättelsens gång tio eller tolf små porträtt af Napoleon, utförda med en minutiös omsorg; ingen fiendtlighet, icke ett drag af karrikatur; men blott genom att ett ögonblick bli ställd utom legenden, sammanstörtar mannen med sin nimbus af öfvernaturlighet. Oftast är det någon liten iakttagelse rörande kroppsligheten som, behändigt insmugen, synes oförenlig med kejserlighetens imposanta emblem. Vid Tilsit gifver Napoleon ett hederslegions kors åt en rysk grenadier, på en slump utpekad af regimentets öfverste; från ett hyende tager kejsaren detta kors »med en liten hvit småknubbig hand»! Det är kvällen före Borodino; han är i sin sängkammare; Fabvier redogör för de fångar, som tagits under dagens lopp, medan en kammartjenare derunder »med en svamp aftvättar den nakna feta kroppen». Men om Tolstoi sålunda med Napoleon tog sig något större friheter, är det så mycket mer egendomligt att iakttaga hans sätt att gå till väga, då det gäller hans eget lands suverän. Här är hans varsamhet utomordentlig, hans konvenans fulländad, men kejserlighetens nimbus blir icke desto mindre lidande genom missförhållandet mellan en vanlig dödligs alldagliga handlingar och den fruktansvärdt stora rol han spelar. Ett exempel bland många: Alexander är i Moskva;

han mottager sitt folks hyllning i Kreml 1812, i det högtidliga ögonblick då det heliga kriget förklaras.

»Efter den kejserliga taffeln säger ceremonimästaren, som ser ut genom fönstret:

— »Folket önskar att ännu en gång få se Ers Majestät».

Kejsaren steg upp, medan han fortsatte att tugga på en bakelse, och trädde ut på balkongen.

— »Vår engel! Vår fader! Hurra, ropade folkmassan, och kvinnorna jemte de svagare bland männen gräto ånyo af lycka. Ett stort stycke af bakelsen, som kejsaren höll i handen, föll mot balustraden och derifrån ned till marken. Den man som stod närmast, en kusk klädd i blus, kastade sig öfver bakelsebiten. Andra rusade på kusken. Då kejsaren såg detta, lät han hemta en tallrik med bakelser, som han kastade ned från balkongen till folkhopen. Blodet steg Peter åt hufvudet, faran att blifva ihjälklämd uppeggade honom yttermera, och han störtade sig framåt. Han visste icke hvarför, men han måste hafva en af dessa bakelser, som fallit ur Zarens hand . . .»

Med en alldeles egendomligt öfverlägsen kallblodig objektivitet tecknar Tolstoi sina olikartade figurer och deras förhållande till den omgifvande verlden, åskådligt till det yttre och dervid genomskådligt till det inre. Exemplens mångfald vore frestande, men skulle här föra oss för långt.

Bland den mängd af personager, som uppträda inom ramen af denna vidlyftiga berättelse, koncentrerar sig handlingen, eller rättare romanens på hvarandra följande handlingar, kring två förgrundsfigurer: furst Andreas Bolkonsky och grefve Peter Bezuchoff. Dessa oförgätliga typer förtjena en särskild uppmärksamhet. Tolstoi har i dem återspeglat en dubbelbild af sin egen själ och af den ryska andan med alla de tankar, alla de motsägelser, som uppröra den. Furst Andreas tillhör såsom adelsman en förnämligare ras. Från sin öfverlägsna ståndpunkt beherskar han det lif, som han föraktar. Han är stolt, kall, tviflare, ateist till och med; och dock är han i högstämda stunder med oro gripen af lifvets stora frågor. Det är han som uttalar författarens omdömen öfver tidehvarfvets historiska personligheter, som klart genomskådar statsmännen och deras intriger. Då man ser honom röra sig i de högsta militära kretsar och i Petersburgs salonger, skulle man taga honom för en verklig europé. Men innerst röjer sig dock ryssen. Han um-

gås med Speransky, denne doktrinära rationalist, som på sin tid gjorde sådan obegriplig lycka och styrde riket i det rena förnuftets namn. Grunddraget i Speranskys karakter, det som mest gjorde intryck på furst Andreas, var hans absoluta orubbliga tro på förnuftets makt och rätt. Uppenbarligen hade aldrig i Speranskys hjerna funnits rum för den tanke, som var furst Andreas så förtrogen, att man icke kan finna uttryck för allt hvad man tänker; aldrig hade hos honom uppstått detta tvifvel: »Allt hvad jag tänker, allt hvad jag tror, är det väl annat än galenskap?» Det var i synnerhet detta *exceptionela* karaktersdrag hos statsmannen, som gjorde honom tilldragande för Andreas. På detta drag igenkänner man nihilisten. Den sista anmärkningen är särdeles träffande; den förklarar väl det inflytande, som Speranski tillvällat sig öfver sin monark och sitt folk; och mera generelt taget den dragningskraft, som ständigt återför dessa vankelmodiga sinnen till Vesterlandets mera positiva åskådningssätt. — Efter slaget vid Austerlitz ligger Andreas svårt sårad på slagfältet med ögonen riktade mot himmelen, »denna aflägsna, eviga, höga himmel». Hela detta stycke är af en sällsynt skönhet; låtom oss lyssna till den döendes ord: »Ack om jag nu kunde säga: Herre förbarma dig öfver mig! Men till hvem skulle jag säga det? Antingen en obegränsad, obeveklig makt, till hvilken jag icke kan hänvända mig, som jag icke ens kan med ord uttrycka, det stora allt eller det stora intet, eller ock den Gud som är insydd här i denna amulett, som Maria gifvit mig? . . Intet, det gifves intet säkert, utom intigheten af allt det som jag fattar, och majestätet hos någonting högt, som jag icke fattar!»

Peter Bezuchoff är en mera mensklig karakter, men hans intelligens är af en lika hemlighetsfull natur. Denne tjocke, lymfatiske, tankspridde man, som vid minsta anledning rodnar eller tåras, som ständigt är färdig att hängifva sig, med en fond af naiv känslofullhet i fråga om allt hvad kärlek heter, en outtömlig frikostighet gentemot alla lidanden, han är den gode ryske landtjunkaren, en nervös maskin utan vilja, det ständigt missledda offret för allehanda förehafvanden och funderingar; och i detta tjocka omhölje en fint förnimmande, mystisk själ, lik en hinduisk munk. En dag har Peter gifvit sitt hedersord åt sin vän Andreas att han icke skall gå i ett vildt lag bland ungdomar. När aftonen är inne tvekar han. Slutligen tänkte

han att alla sådana hedersord bero på huru man tar dem, att de icke hafva någon verklig betydelse, i synnerhet om man ger sig till att tänka: kanske är jag i morgon död eller kanske det inträffar något utomordentligt, så att det icke mera finnes hvarken något hederligt eller ohederligt. Sådana slags funderingar, tillintetgörande all beslutsamhet och allt uppsåt, kommo ofta Peter i sinnet . . . Tolstoi har skickligt betjenat sig af denna blöta natur, liksom en fotografisk plåt preparerad för alla intryck, för att låta oss förstå de stora idé-strömningar, som genomilade Ryssland under Alexander I. Undan för undan rycka de med sig denna lätt emottagliga adept, som genomgår alla deras skiftningar. Vi se huru i Bezuchoffs sinne de första årens liberala rörelse utvecklar sig, och vidare de senares frimureri-vurm och teosofiska svindel; vi finna häri en i hög grad intressant historisk studie öfver frimureriets dunkla makt vid den tidpunkt, då det beherskade suveränen och de högre klasserna samt var beklädd med ledningen af riksstyrelsen. Vidare är det Peter som personifierar ryska folkets känslor 1812, folkresningen mot utlandet, det vansinne som bemäktigade sig det besegrade Moskva, och som, man vet ej med hvilka händer, tände denna för alltid oförklarliga brand. Detta Moskvas vansinne är bokens höjdpunkt: Rostoptschins outgrundliga hållning, Vereschagins offrande åt folkhopen, dårar och straffångar lössläpta i staden, fransmännens intåg i Kreml, den hemlighetsfulla branden, som flammar upp i natten och med undran skådas och kommenteras af långa skaror flyende längs alla vägar, — allt lika många taflor af tragisk storhet, enkla linier och dystra färger.

Grefve Peter har stannat kvar i den brinnande staden. Likasom i en yrsel lemnar han sitt palats, och klädd som bonde blandar han sig med folket. Han vandrar framåt på må få i en obestämd afsigt att döda Napoleon, att bli en martyr, ett försoningsoffer för sitt folk. »Härvid leddes han af två känslor, båda lika oemotståndligt mäktiga. Den första var behofvet af uppoffring och lidande midt i den allmänna olyckan, ett behof under hvars inflytande han nyss vid Borodino kastat sig i den hetaste striden och som nu dref honom ur hans bostad, långt från lifvets öfverflöd och vanliga omsorger, som förmådde honom att söka en hård bädd och att dela portvakten Gerasims tarfliga måltid. Den andra var denna obestämbara uteslutande ryska känsla af förakt för allt konventionelt, konstgjordt,

menskligt, för allt det menniskors flertal skatta såsom denna verldens högsta goda. Peter hade första gången känt denna underbara berusande känsla den dag då han flydde; han hade plötsligen erfarit att rikedom, makt, lifvet, allt hvad menniskorna med så mycken åtrå eftersträfva och fasthålla, allt detta är intet värdt eller får sitt enda värde genom den vällust, som en frivillig försakelse af allt detta goda skänker oss.» Och sida efter sida utvecklar författaren denna tankeriktning sådan vi funnit den redan i anteckningarna från hans första ungdom, denna nirvana-hymn, sådan den sjunges på Ceylon eller i Tibet. Man kan icke undgå att i Peter Bezuchoff se en äldre broder till desse rike, desse lärde, som en gång i framtiden skulle »gå in i folket» för att af fri vilja dela dess lidanden, bärande en dynamitbomb under kaftanen, likasom Peter bar en dolk under sin, ledda af ett dubbelt behof: taga sin del af det allmänna lidandet, njuta af andras och sin egen tillintetgörelse.

Bezuchoff råkar i fransk fångenskap och träffar bland sina olyckskamrater en stackars soldat, en enfaldig bonde, knappast en tänkande varelse, Platon Karatajeff. Denna man uthärdar sin jemmerliga tillvaro med ett slagtdjurs undergifvenhet. Han betraktar grefve Peter med ett godt menlöst leende, han tilltalar honom naivt med några mångtydiga ordspråk ur folkets mun, i en anda af undergifvenhet, broderlighet och fatalism, framför allt fatalism. En afton, då han ej förmår gå längre, blir han skjuten under en tall och kvarliggande i snön. Han mottar döden med samma slöa liknöjdhet som en sjuk hund, ja rent ut sagdt som ett oskäligt kräk. -- Från detta möte daterar sig en moralisk omhvälfning i Peters själ. Vi komma här till något som en vesterländing aldrig till fullo kan fatta. Bezuchoff, den fint och vetenskapligt bildade ädlingen, går i skola hos denna naturmenniska. I denna andans enfald har han funnit sitt lifsideal och sin verldsförklaring. Såsom en talisman bevarar han minnet af Karatajeff. Från denna dag är det honom nog att tänka på en ringa muschik för att känna sig lugnad, lycklig och i stånd att fatta och älska hela skapelsen. Filosofens intellektuela utveckling är fullbordad, han har uppnått det högsta, mysticismens indifferentism.

Då Tolstoi för tjugofem år sedan nedskref denna episod, hade han väl någon förkänsla af att han sjelf en dag skulle finna sin Karatajeff, att han skulle genomgå samma kris och

samma skola för att derur utgå pånyttfödd? Vi skola i det följande se huru han profeterat om sitt eget öde, men vi må här strax lägga märke till att han sålunda är den förste, som framstält idealet för nästan hela den samtida ryska literaturen. Karatajeff, hans namn är legio. Under skilda namn och i olika gestalter framställes för oss denna vegetativa tillvaro. Dostojevsky egnar åt förhärligandet af denne hjelte, muschiken, och åt nödvändigheten att för honom offra civilisation och förnuft, en hel sibyllinsk bok, ett verk som genomträngt och upprört våra dagars Ryssland måhända lika djupt som Rousseau upprörde Frankrike under det förflutna århundradet.

I en afhandling om folkundervisningen sammanfattar Tolstoi sin grundåskådning med följande ord: »Vi söka vårt ideal framför oss, medan det är till finnandes bakom oss. Menniskans utveckling är icke ett medel till förverkligande af det harmoniska ideal, som vi bära inom oss, den är tvärtom ett hinder för dess förverkligande. Ett friskt barn, som födes till denna verlden, motsvarar fullkomligt detta ideal af sanning, skönhet och godhet, från hvilket det sedan med hvarje dag aflägsnar sig: detta barn är närmare de icke tänkande varelser, djuret, plantan, naturen, som är den eviga typen för sanning, skönhet och godhet.» Denna idé härstammar, såsom man finner, från den orientaliska asketismens mångtusenåriga yrsel, från den orörliga fakiren, som utan återvändo betraktar sin egen nafle. Vi äro icke så långt ifrån honom med den goda Karatajeff, »som långsamt drog af sig stöflarna, . . . med en utdunstning, som luktade sur svett, . . . och hopkrupen, med händerna i kors öfver knäna, styft betraktade Peter.» Äfven vesterlandet har icke alltid varit oberördt af detta onda. Äfven det har under asketismens förvillelser upphöjt kreaturet till helgon och förvrängt den gudomliga parabeln om de andeligen enfaldiga. Men denna smittosamma försakelses verkliga hemland är Asien; urkällan är Indien och dess läror. De återupplefva under föga förändrade former i det raseri, hvarmed en del af Ryssland rusar mot denna intellektuela och moraliska förnekelse, stundom stupid i sin kvietism, stundom sublim i sin sjelfuppoffring, likasom Buddhas evangelium.

Må vi vända oss från dessa ofattliga abstraktioner för att egna en flyktig uppmärksamhet åt Tolstois kvinnofigurer. De äro nära beslägtade med Turgenieffs hjeltinnor, behandlade med

mindre känsligt behag, men måhända med mera djup. Två figurer framstå framför de öfriga. Först Marie Bolkonsky, Andreas syster, den kärleksfulla dottern, som offrar sig att förljufva en knarrig faders ålderdom; en rörande uppenbarelse, englalik såsom en målning af någon gammal mästare inom den hårda teckningens linier. Helt annorlunda är Natascha Rostoff, ett sprittande förtjusande barn, älskad af alla, förälskad i många. Hon går igenom denna allvarsamma bok lemnande efter sig likasom en doft af kärlek. Hon är god, ärlig, flärdfri, men slaf under sin känslighet; fordra icke af henne några stränga grundsatser! Hon är förlofvad med furst Andreas, den ende man hon verkligen älskar, men hon gripes af ett olycksaligt dåraktigt tycke för den eländige Kuragin. Hon vaknar emellertid till besinning, återfinner Andreas döende af sina sår och vårdar honom under dyster förtviflan. Efter Andreas död blir Natascha slutligen gift med den hederlige Peter, som i hemlighet älskar henne. Man må icke taga illa vid sig öfver dessa kärlekens omkastningar. Sådant är lifvet, och Tolstoi uppoffrar alla konstlade föreställningar för behofvet att måla det sådant det är. Det är för öfrigt icke det romaneska han söker. Den unga flickans obeständighet leder dock sist och slutligen till äktenskaplig lycka, till den husliga härdens varaktiga sällhet. Den ryske författaren har en djup vördnad för familjens helgd och för kärlekens sedliga renhet; sådana tycken, som förirra sig utom dess råmärken, synas honom såsom sjukliga afvikelser, som man må skildra samvetsgrant, men utan någon medkänsla. I sådant afseende studerar han med välförfaren penna, men med synbar motvilja de petersburgska salongernas konstgrepp i det högre koketteriet. Likasom Turgenieff har han icke synnerligt höga tankar om hofvets damer.

I ett långt filosofiskt tilläggskapitel spekulerar författaren yttermera öfver de metafysiska frågor, som ligga honom närmast om hjertat. Man har i den franska öfversättningen, och med rätta, uteslutit detta bihang. Det är en villfarelse af Tolstoi att ständigt vilja med abstrakta räsonnemang inskärpa ideer, åt hvilka han såsom skald förmår gifva lif och plastiskt uttryck; han fattar icke att hans personager återgifva dem mycket klarare inför våra ögon genom sina handlingar och sina samtal.

»Anna Karenina» är Tolstois literära testamente; under långa år har han arbetat på denna roman, som styckevis sett da-

gen i en revy i Moskva. I sin helhet utkom arbetet 1877. Författaren har försökt att här gifva en bild af samtidens lif, likasom han i »Krig och fred» tecknat en förgången tid. Denna andra bok om lifvet i Ryssland har icke den karakter af hjeltedikt, den mäktiga dragningskraft och den rikt vexlande mångfald som dess föregångare. I dess ställe öfverensstämmer den mera med våra literära föreställningssätt genom ämnets enhet, handlingens sammanhängande förlopp och hufvudpersonens karaktersutveckling. Det har redan blifvit sagdt att författaren med långa mellanskof arbetat på denna roman under loppet af många år. De derunder försiggångna vexlingarna i hans inre lif återspeglas i styckets hufvudperson, Konstantin Levin, en ny inkarnation af Bezuchoff i »Krig och fred»; en landtjunkaradelsman, klok, upplyst, utan lysande egenskaper, en spekulativ drömmare, passionerad för lifvet på landet och alla de sociala frågor, som i Ryssland dermed sammanhänga. Levin egnar sin verksamhet åt dessa frågor och sträfvar i sin omgifning för reformer och förbättringar. Han har tagit del i alla de liberala lifsyttringar, som sedan tjugo år försports i landet. Naturligtvis gå dessa chimerer öfver ända den ena efter den andra, och hans nihilism triumferar bitterligen öfver deras nederlag. Men denna nihilism är i alla fall icke numera så smärtfull och lättretad som i hans ungdom. Han låter de svåraste problem, själens frågor, hvila i ro för att i stället upptaga de politisktekonomiska. Landtlifvets lugn och mödor, familjelifvets omsorger och glädje hafva söft ormen i hans bröst. Åren gå, och med lifvet fortskrider boken mot sin upplösning. Då inträffar plötsligen en följd af moraliska skakningar, som uppväcka Levin ur hans religiösa indifferentism. Hans broders död, det konfessionela gyckelspel, i hvilket han måst deltaga för att få gifta sig, ett barns födelse, läsningen af Schopenhauer, allt återför honom till en ångestfull begrundan. — Under hela denna vår var han icke sig sjelf, han genomgick förfärliga ögonblick. Han sade till sig sjelf: »Så länge jag icke vet hvad jag är och hvarför jag är här, blir mig lifvet omöjligt. Och som jag icke kan nå denna kunskap, är lifvet omöjligt. I tidens, i materiens, i rummets oändlighet bildar sig en organisk cell, består ett ögonblick och förgås. Denna cell det är jag!» — Detta syntes honom vara en rå sofism, och dock var detta det enda, det högsta resultatet af den menskliga tankens mångtusenåriga an-

strängningar till besvarande af denna fråga. Detta var den slutliga tro, hvartill denna tankes alla forskningar ledde. Öfvervåldigad af skräck, fasar Levin för sig sjelf och börjar förtvifla om allt. Då kommer muschiken med räddning och ljus. En afton, medan han vänder en höstack, låter den hederlige Feodor undfalla sig några aforismer af bondevisdom i Karatajeffs stil: »Man skall icke lefva för sig, . . . man skall lefva för Gud . . .» Och vid att lyssna till den mannen, fann Levin sin väg till Damaskus; han träffas af nåden, och det blir ljus i hans själ. »Allt ondt kommer af förnuftets dumhet, af förnuftets nedrighet». — Det gäller endast att älska och tro, det är icke svårare än så. Och boken slutar i strålglansen af denna mystiska lycksalighet, i hvilken menniskan öfverflödar af vishet, kärlek och glädje. Utan att försöka fatta något deraf, må man böja sig inför detta mysterium, en plötsligt inträdande stilla ro, en obestämd tro utan alla fastställda dogmer.

Denna kvietismens tröst, uppenbarad genom en ringa apostel, hade himmeln äfven i verkligheten förbehållit åt Tolstoi. Äfven han skulle finna sin Karatajeff. Han mötte i sin väg Sutajeff, sekteristen från Tver, en mild idealist, en af dessa många bönder, som för ryska folket predika broderskapets och kommunismens evangelium. Nu var Tolstoi förlorad för vitterheten. Han säger sjelf i sina »Bekännelser»: »Jag har lefvat en tid, som alla andra, af lifvets fåfänglighet. Jag har gjort literatur och undervisat andra om det, som jag sjelf icke kände.»

I »Min religion» och i »Kommentarier till evangelierna» utvecklar han närmare denna lära, hvars grundbeståndsdelar vi redan känna; en mystisk blandning af panteism, kristendom och buddhaism. Den sammanfaller med den för det ryska lynnet egendomliga extatiska dyrkan af lidandet, försakelsen, barmhertigheten, ödet, förtviflan — denna ryssarnes oöfversättliga *otschajanie* (отчаяніе), som genomgår deras nationalliteratur, hvari gifves oss en spegelbild af detta egendomliga folks innersta art. Gogol hade icke utan bitterhet blickat in i detta dunkla djup, Turgenieff har, mera såsom en kontemplativ betraktare än såsom en apostel, fördjupat sig deri från höjden af sin konstnärliga ståndpunkt; men Tolstoi är i viss mening det sociala medlidandets första apostel. Och likväl hör han genom börd och tidigare uppfostran till dem, som dit nedstiga från ofvan. I det följande skola vi lära känna dem, som uppstiga ur de djupa

lagren, frambärande deras hjertslitande, undergifna klagan, med det vekhjertade snillets omedelbara och oemotståndliga makt; och främst bland dem skola vi finna Dostojevsky.

Karl Wetterhoff.

Stackars Paavo.

Klar och skarp ljöd arbetsklockan genom höstmorgonens lätta dimmor. På den stora gården var redan full rörelse, och maskinpipans gälla hvissling tillkännagaf just att tröskningen nu skulle börja. Inne i maskinhuset vandrade lille Paavo beställsamt omkring med smörjkanna och trasa i handen. Hans ansigte glänste i kapp med metallskifvorna, och han förde sig med en viss gravitetisk stå i sin nya bomullsjacka. Och icke under att han var stolt, Paavo. Han hade ju i dag blifvit så godt som en half karl; han hade kommit i gårdens arbete och skulle nu få vara med om att sköta det flåsande, svarta vidundret, som hans runda barnaögon ännu för ett år sedan betraktat med sådan häpen fasa. Maskin-Kalle kunde ej ensam mäkta med alla de nya ledningarna till mejeriet, kvarnen och sågen, och så fick Paavo blifva hans handtlangare för maten och »unge herrns» aflagda kläder. Ja, vore han riktigt flink, skulle det vankas en 50-penni ännu om lördagskvällarna. Det var dock ej denna slant, en nyckel till verldens alla härligheter, som spelade hufvudrolen i gossens tankar, medan han gnodde och åter gnodde de blänkande metallskifvorna, och då och då i bäfvande beundran lät handen glida ned för kolossens sidor. Han hade med ens blifvit så stor i sina egna ögon. Tänk, om han glömde att lägga i veden, då skulle hela maskineriet stanna, tröskverket, sågen, tjärnan, kvarnen . . . .

»God morgon, Paavo!» ljöd i det samma husbondens glada helsning. Han stod på tröskeln, smärt, hög, med en pregel af energi och arbetsglädje öfver hela sitt väsen. Paavo lyfte skinnmössan med båda händerna och det lyste till i hans små, gulbruna ögon; »isäntä» var för honom fullkomligheternas fullkomning.

»Nå, pojke, låt nu se att du håller maskinen lika väl som din brud en gång i tiden.» Och med en vänlig nick fortsatte husbonden sin inspektionsfärd.

Paavo tog åter sin oljekanna och begaf sig till sidobyggnaden för att ånyo smörja de väldiga såghjulen. Utanför dörren mötte han modern, som kommit att skåda sin gosses första mandomsprof. Med den värdiga tystnad hans nya embete kräfde gick Paavo före henne in i såghuset, der de stora hjulen svängde om, två och två emot hvarandra. Brr, brr lät det så doft och hotfullt, och sågtändernas gnisslande skar som ett ångestskri genom luften.

»För Guds skuld, barn, inte skall du väl gå der alldeles mellan hjulen!»

»Husbonden har sagt», blef Paavos trygga svar, och så började han sitt arbete. Modern stod ett stycke ifrån och betraktade den lilla nödvuxna barnagestalten, som gick der så lugnt mellan de svängande hjulen. Hon var litet blek, och hennes händer tryckte sig hårdt mot hvarandra.

Efter en stund kommo gossen och hon ut tillsamman. Mor tycktes ej alls hysa respekt för Paavos nya värdighet, ty hon putsade helt ogeneradt hans näsa med förklädsnibben och stoppade i hans tröjficka en skorpa, som hon fått med kaffet uppe på herrgården. Och så gick hon. Men då hon kommit ett stycke framåt, vände hon sig om och blickade genom de öppna dörrarna in i såghuset. Derinne hvirflade hjulen om allt ännu i hejdlös brusande fart. Brr, brr, brr! Det låg i ljudet något hårdt, något hotfullt och skoningslöst, som gjorde henne tung om hjertat.

Men inne i maskinhuset vandrade Paavo ånyo omkring, troget fasthållande sina oljedoftande emblemer och lycksalig i känslan af att ega ett finger med i ledandet af verldens stora maskineri. Lycklige, lille Paavo! — — —

Blodröd höjde sig vintersolen vid horisonten och kastade ett svagt färgskimmer öfver de vida snöfälten. Det var december nu, och halfskymning rådde, fast klockan var öfver åtta. Också var det med sömnig säflighet, som drängarna spände för hästarna till utarbetet; både djur och menniskor tycktes längta efter att lägga sig i julide.

Vid maskinhuset hade deremot allt varit lif och rörelse i mer än en timme. I den bullrande ångtjärnan hade fettdrop-

parna redan samlat sig i små, gulskimrande smörkorn, och utanför sågverket låg en hög friskdoftande nysågade bräder. I maskinhuset vandrar vår vän Paavo. Den lilla gestalten har blifvit något resligare och de insjunkna ögonen större och klarare, om det nu är till följd af den nya kosten, eller en frukt af den vaknade sjelfkänslan. Dock tager han sig ej ut till sin fördel i dag, Paavo. Hans näsa är blåfrusen, och han värmer allt emellanåt sina händer framför eldstaden. Men lika lugn och trygg som förr ser han ut, under det han lägger in ved i ugnen, lyfter sig på tåspetsarna för att studera manometern, stänger en ventil här och öppnar en der. Han kan nu ensam sköta maskinen, har gjort det mer än en gång förut, då Kalle tagit sig en siesta eller varit på en titt inne hos mejeriflickorna. Han återvänder just från en sådan expedition, och Paavo ger tyst vika för den högre funktionären.

»Nå, Paavo, du har ju inte smort såghjulen i dag ännu.»

Gossen skulle kunna svara med att fråga hvems felet var, men han nöjer sig med att litet hårdare knipa om sin trofasta vän oljekannan. Och så ger han sig af, som vanligt i smått traf och med näsan käckt lyftad.

I nästa ögonblick genomskäres luften af ett barns ångestskri, ett skri så gält och klagande, att sjelfva Kalle rusar upp från vedtrafven, der han gjort allt i ordning till dagens första siesta. Stackars Paavo! Han, som satt sin stolthet uti att aldrig bringa maskinledningen i olag, han har nu för första gången vållat den förtret, hejdat de stora såghjulen i deras lopp och fläckat dem med blod. Och han skall aldrig kunna göra allt godt igen: hans högra arm är krossad. Stackars trofaste, lille Paavo! . . . .

I torpstugan utanför parkgrinden satt mor Lisa och stickade på ett bälte i bjertaste röda färger. Det skulle blifva julgåfva åt Paavo. Hon hade tagit plats framme vid fönstret och skjutit pelargonian åt sidan för att uppfånga så mycket som möjligt af vinterdagens knappa ljus. Det låg liksom skuggan af ett smålöje öfver hennes vissnade, gamla ansigte, under det de knotiga fingrarna klumpigt förde stickorna. Hon tänkte på hur grant bältet skulle lysa mot drifvorna, när de tillsammans vandrade till julottan.

Då hördes tunga steg ute på den knarrande snön; det blef ett trampande och stampande på trappan och i förstugan. Så

öppnades dörren och några män kommo in, bärande Paavo emellan sig.

Arbetet föll till golfvet; det stora nystanet flög som en olycksbådande komet genom rummet, men sjelf stod mor Lisa fullkomligt stilla, utan ljud, utan klagan; hon tryckte blott händerna hårdt mot hvarandra. *Så* kom han tillbaka, hennes gosse, hennes ende!

Hon stod vid sängen, der de lagt honom, och baddade hans bleka panna, för att han skulle vakna upp ur sin svimning. Hon klagade ej, gjorde inga frågor, hon förstod ju allt. Detta var orden till maskinhjulens melodi; på Paavos stora mandomsdag hade hennes modershjerta anat dem.

Fadern, som varit på arbete vid gården och sedan hjelpt till med att föra hem barnet, stod bredvid henne och tummade på sin ludna mössa. Luggen hängde honom långt ner i pannan, men man kunde dock se att hans ögon hade en fuktig glans. Stämman var också litet osäker, när han gaf sin enkla förklaring.

»Det var fruset på golfvet, och så slant han, när han skulle smörja i såghuset, och pelsen fastnade i hjulet. Och så gick det — — så der. Husbonden kommer visst sjelf hit och ser på honom.»

Mikkos ansigte ljusnade betydligt vid de sista orden. »Isäntä» hade ju förvandlat honom, den stackars, uthungrade dagsverkaren, till torpare med eget hem, der det aldrig saknades bröd och fisk. Hvad fans det väl då för ondt, som *han* ej kunde afhjelpa?

Husbondens dom blef kort och afgörande; Paavo skulle till sjukhuset i staden; Mikko skulle sjelf ditföra honom med gårdens häst och släde.

Fram mot aftonen bar man ut gossen och packade ned honom i släden bland fällar och dynor. Så mjukt och varmt hade han aldrig förr legat, men han tänkte ej nu derpå; hans ena arm var hårdt slagen kring moderns hals, och han tryckte henne med krampaktig häftighet intill sig.

»Mor, mor, skicka inte bort mig!»

Hon lösgjorde sig sakta från honom.

»Det måste så vara, Paavo. Var nu en snäll gosse. Du får ju allt så bra der borta.»

»Åh, mor, mor!» Han ville sammanknäppa händerna, men, ack! blott *en* darrande nedsölad liten hand lyftes upp mot modern.

Stora, tunga tårar runno ned för mor Lisas ansigte. Hon böjde sig än en gång ned öfver barnet, men i det samma vände gubben Mikko sig om från sin plats på slädkanten och nickade kort till afsked. En hojtning åt hästen, och så började Paavo sin färd ut i den stora, okända verlden.

Under större delen af färden låg Paavo försänkt i feberdvala. Ofvan honom på den mörknade natthimmeln lyste stjernor i tusental, och på båda sidor om vägen reste sig skogen mörk och hemlighetsfull i vinternatten, och stjernornas tindrande och skogens sus blandade sig i hans feberdrömmar. Den frusna snön kved och gnisslade under medarne, och Paavo tyckte sig åter och åter vara i maskinhuset midt bland dess skärande ljud, dess rastlösa oro. Nu grepo ju hjulen åter fatt i honom, de ryckte honom med sig, sleto honom i stycken. — — —

Det led mot aftonen, och tunga skuggor började falla in i sjuksalen, der Paavo låg. Fadern hade just sagt honom farväl; doktorerna hade förklarat gossen vara så feberfull och utmattad, att amputationen ej kunde ega rum förrän efter några dagar, och så länge kunde ej Mikko och husbondens häst vänta. Än en gång tryckte gubben den brännheta, lilla handen i sin, och så begaf han sig på hemfärden.

Och nu låg Paavo der ensam, fullkomligt ensam i denna okända verld, full af hemska ljud och syner. Han reste sig stönande på armbågen och såg utöfver sjuksalen. De långa raderna af hvita bäddar framstodo så spöklika och sväfvande i den tilltagande skymningen. Men hvad betydde de väl mot den ständiga, än stigande, än sjunkande jämmern omkring honom? En förfärlig ångest sammansnörde gossens hjerta. Han greps af en förtärande längtan efter något friskt och lugnt, något kändt och hemvandt, efter moderns stillande hand. »Mor, mor», ropade han ångestfullt och föll så afsvimmad tillbaka.

Stackars Paavo dog efter amputationen, dog bland främlingar. Ingen moder vakade och bad vid hans sida; hans mörka väg jemnades ej af den kärlek, som når bortom sjelfva döden. Främmande ansigten, främmande händer, främmande röster!

»Det var så Guds vilja, hustru.»

Det var Mikko, som talade. Han satt på sängkanten, hopsjunken, resigneradt slö inför sin stora sorg. Mor Lisa halflåg

öfver bordet, orörlig, med hufvudet lutadt mot de korsade armarna.

Husbonden hade för några timmar sedan varit hos dem och meddelat dem barnets död. Han hade talat så vackert om att man måste böja sig under Guds hand, om att det för deras lille Paavo var det bästa att lemna en verld, der han nu skulle varit blott en börda för andra. Tyst och orörlig hade modern lyssnat till hans vänliga uppmuntrande ord. Blott en gång hade hon sett upp och frampressat: »Han var vår ende!»

»Hustru, det var Guds vilja», upprepade Mikko, och nu lyfte mor Lisa hufvudet. I de insjunkna, gamla ögonen brann en hemsk eld!

»Det var *inte* Guds vilja», sade hon starkt.

»Hvad menar du, hustru?»

Mor Lisa hade rest sig upp. Derutifrån hördes bjellrors muntra klang, och herrgårdssläden for i ilande fart förbi. Man hann nätt och jemt uppfånga huru husbonden lutade sig fram och omsorgsfullt lade fällen till rätta omkring sin gosse.

Ett bittert leende spelade kring mor Lisas läppar.

»Tror du han skulle ha skickat sitt eget barn dit in mellan hjulen? Men vårt var godt nog.» Mikko klådde sig oroligt bakom örat. Denna verldsåskådning var för honom så ny och öfverraskande, att den fullkomligt förvirrade hans begrepp. Han lunkade ut ur stugan och ställde sig på förstugubron med det mest filosofiska uttryck hans hederliga anlete någonsin burit. Då ljöd ett råmande från det lilla uthuset, och Mikkos ansigte ljusnade. Ack, den präktiga kon, som husbonden skänkt honom vid hans återkomst från stadsresan! Hur glad och strålande hade han ej sett ut, då han sagt: »Helsa mor, att detta är ersättning för den hjelp Paavo nu ej kan ge er.» Ja, ingen husbonde var sådan som hans, det var då säkert.

Och medan Mikko strök kossans glänsande sidor och lade nytt hö för henne, löste sig lifvets gåtor, och verldens gång började åter ligga så klar och harmonisk för honom. Gud hade tagit bort gossen, för att han skulle slippa svälta och slita som far hans i tiden, och »isäntä» var den bäste husbonde i hela verlden.

Om Paavo blott kunnat få se kossan! Hvad han skulle tyckt om henne och skött henne och strukit henne! Och vid tanken derpå lutade gamle Mikko sitt hufvud mot kossans rygg och grät som ett barn.

Men i sitt arbetsrum satt husbonden och skref till sin broder:

»Allt här går ypperligt! Tröskade i dag 60 tunnor. Maskinpojken, som jag skref till dig om, dog efter amputationen.»

Rosamunda.

Urkundsamling i Östersjöprovinserna.

Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch. Begründet von F. G. v. Bunge, im Auftrage der baltischen Ritterschaften und Städte fortgesetzt von *Herman Hildebrand.* Band. 8. Riga, Moskau 1884. XXXVII + 688 sid.

I en tidigare årgång af denna tidskrift [1]) hafva vi haft tillfälle fästa allmänhetens uppmärksamhet på föregående, sjunde bandet af denna för oss finländare värderika urkundsamling. Oss föreligger nu nöjet att anmäla det af den framstående och flitige forskaren nyligen utgifna åttonde bandet af samma arbete. Detta band omfattar tiden från och med maj månad 1429 till och med december 1435, och innehåller ej mindre än 1041 urkunder, de flesta affattade på plattyska språket. Medan det föregående bandet företrädesvis gaf oss en inblick i de häftiga konflikter, uti hvilka den tyska riddareorden under jemförelsevis ostördt yttre lugn invecklade sig med den livländska kyrkan, särskildt med ärkebiskopen och domkapitlet i Riga samt biskopen på Ösel, och uti de ändlösa intriger, som af hvartdera partiet med anledning häraf bedrefvos vid den romerska kurian, få vi i den nu föreliggande tomen lära känna ej blott fortgången och afslutningen af dessa kyrkliga förvecklingar, utan äfven ordens deltagande i de inbördes strider, som i Litauen utbröto efter storfursten Witautz' 1430 inträffade död, en inblandning som genom den blodiga drabbningen vid Swienta för ordens redan förut genom Tanneberg slaget brutna makt blef af ödesdiger betydelse. Det är dock icke för dessa i och för sig visserligen mycket intressanta förhållanden vi här vilja redo-

[1]) Februarihäftet för 1882.

göra; det är de i bandet talrikt ingående, vårt eget land berörande urkunder, på hvilka vi önska fästa uppmärksamheten.

Till antalet inemot halftannat hundrade, kasta nämligen dessa skriftliga minnesmärken, som samtliga finnas uppbevarade i Revals rådhusarkiv, ett märkvärdigt rikt ljus öfver den lliliga samfärdsel, som, med rötter i det förflutna, denna tid försiggick mellan södra Finlands orter och nämda, på andra sidan viken belägna idoga hansestad.

Finlands handel på utlandet gick under medeltiden hufvudsakligen genom Reval. Visserligen finnas vittnesbörd om att en rätt liflig direkt förbindelse egde rum äfven med städerna vid södra östersjökusten, såsom Lübeck och Danzig, särskildt med den sistnämda, ur hvars (i dervarande rådhus förvarade) så kallade pfalgelds-bücher vi exempelvis för året 1476 antecknat ej mindre än 70 dit med last inkomna finländska fartyg [1]). Reval var dock i alla fall den ort, dit södra Finland först och sist öfverskeppade sina produkter och som å andra sidan i främsta rummet tillgodosåg vårt lands behof af utländska förnödenheter; och detta inträffade särskildt i än högre grad under tider som dessa, då de nordiska rikena med hansestäderna tidtals stodo i uppenbar fejd och all handel med dem till följd deraf var afbruten. Sådana tillfällen erbjödo nämligen för det enskilda handelsintresset alltför gynsamma konjunkturer för att icke staden, med uppoffrande af sin solidaritet med öfriga medlemmar i den nordiska hansan, stundom skulle ge sig in på enskilda spekulationer, ett tilltag som dock ej var utan sina vådor, ty mer än en gång fick staden med uppbringade fartyg och laddningar plikta för sin separatism.

Att den finländska handeln på Reval dock ingalunda alltid egde en ostörd gång finner man nogsamt af, man kan trygt säga, flertalet af de vårt land berörande urkunderna i föreliggande arbete. Än var det nämligen den ena, än den andra parten, som upphäfde högljudda klagomål öfver att den genom

[1]) Året 1474 ankommo till Danzig »vth Vynland» 2 fartyg, samt »von Abow» 25. — 1475: »vt Vynlandt» 2, »von Wyburch» 2, samt »von Abow» 34. (Antalet var detta år måhända till och med högre; texten i denna räkenskap är till en del utplånad af fukt.) 1476: »vt Vynlandt» 3 samt »von Abow» 67. — De varor, som med dessa fartyg infördes, voro: hästar (talrikt), sälspäck, smör, hafre, läder, hudar, osmund, kött och fisk (gäddor).

verkliga eller skenbara af motparten begångna öfvergrepp fått vidkännas skada. Utan att afvakta möjliga förklaringar, tog den förorättade i dylika fall merendels sin tillflykt till repressalier, och sålunda utspunno sig ofta långvariga tvister, som voro rätt hämmande för samfärdseln. I detta hänseende var särskildt herr Krister Nilssons på Wiborg förhållande till Reval utmärkt af ändlösa förvecklingar. 1429 om våren hade han nämligen låtit framför Narowa-mynningen uppbringa tvenne revalska fartyg, i hvilkas laddning anträffats varor tillhöriga köpmän i Lübeck, med hvilken stad konung Erik då som mest stod i krigiskt förhållande. Revalenserna å sin sida åter voro ej sena att med anledning af denna händelse taga i förvar några Krister Nilssons för tillfället i Reval vistande underhafvande jemte dem tillhörigt gods. Den 2 juni skrifver Krister Nilsson till den livländske ordensmästaren ett temligen vresigt bref, deri han med klagomål öfver revalensernes tilltag, på grunder, som i brefvet anföras, rättfärdigar sitt eget handlingssätt och, jemte det han afslår en af ordensmästaren tidigare gjord anhållan att i afvaktan på en föreslagen personlig sammankomst upphäfva beslaget, förklarar sig villig att hänskjuta saken till en kompromiss, som han föreslår att Johannetiden skulle sammanträda i Porkkala eller på Sandhamn (vid Helsingfors). Härpå svarar ordensmästaren att han väl vore ense om tvistens bilägganden på angifna sätt, men att den utsatta tiden vore alldeles för nära förestående, för att man skulle hinna bereda sig till den ifrågavarande kompromissen. Det blefve för vidlyftigt och tröttande att här relatera alla de skrifvelser, till antalet öfver fyratio, som ensamt i detta mål vexlades mellan parterna och andra deri indragna personer och myndigheter. Alltnog, det ena förslaget om ny sammankomst aflöste det andra. Än var mötesplatsen för endera kontrahenten otjenlig, än åter tiden olämplig. Under ömsesidig stigande ovilja drog man ej i betänkande att utöfva ytterligare våldsamheter. I sin förbittring sökte Krister Nilsson till och med att under ett personligt besök i Stockholm utverka att allt derstädes och i rikets öfriga orter tilläfventyrs befintligt revalskt gods skulle beläggas med kvarstad, en åtgärd hvartill riksrådet dock ej gaf sitt bifall. Det spända förhållandet blef dock i längden alltför tröttsamt och betungande för dem, som i sjelfva verket voro deraf närmast berörda — Wiborgs borgare. Den 5 juli 1431 aflät rådet derstädes en skrifvelse

till borgmästare och råd i Reval, deri med beklagande af det rådande förhållandet uttrycktes önskan om återställandet af den förra fredliga samfärdseln. Man var väl å andra sidan likaså böjd för en vänlig bilägggning, ty i medlet af samma månad kom den otaliga gånger beramade sammankomsten omsider till stånd, på Sandhamn, dock utan att man dervid kunde komma till fullkomlig enighet. Den slutliga uppgörelsen skedde ändtligen den 1 september 1431 i Wiborg, men i hvilken riktning den då utföll, framgår tyvärr ej af handlingarna.

Det var för öfrigt icke ensamt Krister Nilsson, som ansåg sig hafva skäl till klagomål mot den goda staden. Äfven från andra orter kommo yttringar af missnöje. Så till exempel riktade Otto Pogwisch, fogden på Raseborg, till Reval förebråelser att invånarne i hans län ofta för obefogade skuldfordringar »in juwer stad Revele gehindert unde beset werden unde in de hechte des bodels hus getoghen werden», och hotade att, om icke en förändring till det bättre häruti inträffade, hos sin konung anföra klagomål öfver huru illa dennes undersåtar der behandlades.

En annan gång är det en af samme fogde till Reval i och för föryttring öfversänd, men der under eganderättsanspråk i beslag tagen jernlast, som utgör föremål för ett bittert meningsutbyte. Berörda jernparti hade Pogwisch låtit ett antal bönder uppfånga från hafsbottnen, der det förmodligen genom skeppsbrott hamnat. På grund af ett sådant åtkomstsätt ansåg han sig som laglig egare till jernet och yrkade derför strängt på lastens frigifvande. Hade någon dertill bättre rätt, borde han öfverkomma till Finland, der hans anspråk skulle pröfvas.

Från Kastelholm åter klagar 1429 Henrik Gorieshagen, Bengt Pogwisch's fogde derstädes, att oaktadt revalenserne meddelat fri fart åt de åländingar, som besökte deras stad, likvisst en Magnus Danielsson jemte följe rakt för Revals hamn blifvit uppbringad och plundrad på varor till ett värde af 150 mark. Felet låg dock ej denna gång hos staden, ty i sitt på denna tillvitelse afgifna svar upplyser rådet att gerningen föröfvats, ej uti eller utanför Revals hamn, utan i öppna sjön af lübske utliggare, samt att rådet, då det derom fått kunskap, utsändt tvenne sina medlemmar, hvilka af kaparne utverkat de fångnes

frigifvande, och hoppades rådet härigenom hafva gjort sig förtjent af fogdens tacksamhet och vänskap.

Att revalensernes bemötande mot de till deras stad öfverkommande finländarne dock merendels icke var som sig borde framgår af en den 11 juni 1433 från Spetalsund (n. v. Degerby i Föglö socken) af biskop Magnus, Krister Nilsson, Johan Kröpelin och Klas Djäkn gemensamt afgifven protest, deri de framhöllo det otillbörliga uti att landsmän, som i ett eller annat ärende besökte Reval, derstädes åtnjöto vida mindre frihet och förmån, än från andra länder och städer öfverkommande främlingar; ty först och främst hade finländarne varit tvungne att, då de i och för tidsfördrif och knytande af bekantskaper med revalenserne infunnit sig på gillet (geseltschop) erlägga två penningar medan af andra främmande affordrats blott en penning; vidare hade för kort tid sedan allt besök i gillestugan blifvit dem förvägradt, och slutligen var det dem ej tillåtet att, om de som bofaste nedsatte sig i staden, som andre borgare idka näring med bakning och brygd, eller öfver hufvud träda i något slags handelsförhållande med stadens egna borgare. Ett sådant tillstånd vore så mycket beklagligare, som man i andra länder erfarit prof på helt annat bemötande, och anhöllo de derför om ändring häri; i annat fall voro de tvungne att anmäla saken för konungen; hvarförutom följden ock blefve att den hittills på Reval bedrifna handeln skulle söka sig till andra orter, der man hade att vänta ett bättre tillmötesgående.

Reval var för öfrigt den ort, dit personer, som genom en eller annan begången gerning här hemma hade att frukta en närmare beröring med lagens och ordningsmaktens upprätthållare, företrädesvis togo sin tillflykt. Härvidlag hafva ifrågavarande urkunder rätt märkliga saker att förtälja. — I Juustens af Porthan utgifna krönika om Finlands biskopar finnes den korta uppgiften: »Huius (ɔ: Magni episcopi) tempore anno 1429, die corporis Christi (= 2 juni) exusta est ecclesia Aboensis». Det torde icke lida något tvifvel att det är samma händelse, som afhandlas i några mellan Klas Lydikson och rådet i Åbo å ena sidan samt rådet i Reval å den andra vexlade meddelanden. Den 1 augusti 1429 skrifver rådet i Åbo till det i Reval att man förnummit det till sistnämda stad öfverkommit och der erhållit lejd, »ein grot misdeder», en smed vid namn Herman, som »vnse stat so jamerliken vorbrant hevet unde uns enen

unvorwinliken schaden gedan hevet». Berörde smed hade för öfrigt vid samma tillfälle gjort sig skyldig till ett groft helgerån, ty under det man i klostret öfverväldigats af elden, hade han gripit hammare och tänger och lupit till domkyrkan, der han uppbrutit och plundrat några der befintliga offerstockar, hvarefter han med penningarna flytt ur landet. Rådet fann sig fördenskuld nu föranlåtet att öfversända tvenne borgare, Hans Knesten och Jakob Laurensson, hvilka skulle i Reval omhändertaga och till Åbo återföra missdådaren. Kunde emellertid detta ej ske, vore nämda två personer bemyndigade att i Reval åtala honom för rätta. Den 21 i samma månad meddelar rådet i Reval åt Klas Lydiksson att bemälte Herman der infunnit sig, högeligen beklagande att Åbo stad, alldeles utan hans förvållande, genom oförsigtighet begången af hans arbetare råkat i brand. Med anledning af denna förklaring hade rådet beviljat honom lejd. Men sedan det genom Åbo stads utskickade erfarit sakens rätta sammanhang, hade mannen i och för rättslig behandling inmanats i häkte. Domen torde ock hafva fallit i Reval, ty ungefär fem veckor derefter öfversände rådet i Åbo ett vittnesbörd att sex i Åbo bosatte oförvitlige borgare hade med utsträckta armar och upprätta finger, på relikerna afgifvet ett edligt intyg att förenämde smed var en öfverbevisad missdådare och kyrkotjuf. Att branden måtte varit betydande får man antaga af att ej blott domkyrkan, enligt Juustens uppgift, utan äfven klostret härjades af elden, och att största delen af staden låg just mellan dessa tvenne punkter. Skadan var så mycket känbarare, som man den tiden ännu var i saknad af skicklige inhemske arbetsledare. För återuppbyggandet af det afbrunna klostret till exempel ingick man aftal med en i Reval bosatt murmästare vid namn Simon, en man som för öfrigt på något sätt kort förut hemma råkat i trassel, men som dock på Klas Lydikssons särskilda begäran af rådet fick tillstånd att öfverresa till Finland för att utföra det kontraherade arbetet.

En annan missdådare, som ock föranledde en liflig skriftvexling, var en Hans Dalhusen, hvilken, sedan han midt på ljusa dagen uppbränt en Jöns Olofsson tillhörig gård i Halikko, öfverflytt till Reval och derifrån, efter erhållen lejd, sändt biskop Magnus i Åbo ett »förwaringebreff» att han honom »argha» ville hvar han kunde. Biskopen med rätta häröfver uppbragt, så mycket mer som han ej visste sig hafva något med berörde

Dalhusen otaldt, förebrår rådet i Reval för den Dalhusen meddelade lejden och gör det ansvarigt om någon skada blefve honom af mannen tillfogad; och tillägger han förtrytsamt: »skulle tolke misdädhäre oc the, som thette landit mena swa argha utan rädhelighet, wara feladhe oc fridhadhe i ider stadh, tha tykker os ojämlika tilgaa then wenskapp, wi ärum aff idher formodhande oc wi gerna wiljom idher bewisa, hwar wi kunnom». Dalhusen hade emellertid i Reval uppträdt med mycken säkerhet och förklarat sig vilja återvända till Finland för att inför rätta svara för sin sak, blott lejd blefve honom tillförsäkrad. Sådan vardt honom ock meddelad, ej blott af biskop Magnus och Klas Lydiksson, hvilken senare han i ett bref tillsagt fiendskap på lif och död (gekondiget eyne doetvede) utan äfven af sjelfva egentliga målseganden, Jusse Olofsson; men innan underrättelsen härom hann till Reval ankomma, hade corpus delicti, enligt hvad rådet visste meddela, försvunnit från Reval och begifvit sig, som man trodde, till Tyskland.

Från den fosterländska resningen under Engelbrecht har slutligen bevarats tvenne rätt intressanta bref. Det ena är från fogden på Raseborg, Otto Pogwisch, till rådet i Reval, i hvilken skrifvelse han förmäler sig hafva hört att dalkarlarne samlat sig till ett stort parti för att sätta sig upp mot sin öfverhet, samt att några hans vänner underrättat honom att upprorsmännen ärnade sig till Raseborg för att belägra slottet. Han anhåller med anledning häraf om lån af två eller tre kanoner (kamerbussen), dem han i sinom tid ville återsända eller, om de på något sätt toge skada, betala, äfvensom af en man, som kunde handtera dem (de mit bussen scheten kan). Hans tro på borgens fasthet och möjligen ock på sitt eget mod synes, oaktadt de stora ord rimkrönikan, till kännedom af hans skrytsamma karakter, lägger i hans mun, emellertid ej hafva varit alltför stor, ty i samma bref anhålles att till rådet i Reval eller någon vän derstädes ohindradt få som deposition öfversända en eller två kistor honom tillhöriga saker att i sinom tid tillhandahållas honom, hans fru eller arfvingar. Redan förut hade han efter erhållen lejd i säkerhet till denna ort afsändt en sin likabenämda »vetter» jemte dennes tillhörigheter. Till Reval synes han ock sjelf omsider begifvit sig, efter det han åt Johan

Folkesson på hösten 1434 uppgifvit Kastelholm [1]), ty i det andra af ofvan berörda bref skrifver Folkesson, kort efter det han fått nämda fäste i sina händer, till rådet i Reval, att Pogwisch, då han till honom öfverlemnade slottet, med åländingarne öfverenskommit att möjliga ömsesidiga fordringar skulle underställas riksrådets pröfning och utslag, med anledning hvaraf Folkesson utbad sig att rådet icke ville tillåta Pogwisch att, såsom han hotat, anhålla åländingarne vid deras besök i Reval, med hvilken stad Folkesson för öfrigt önskade upprätthålla en fredlig förbindelse. — Det är, såvidt vi kunna erinra oss, första gången vi sett denna af krönikorna endast i förbigående omtalade, för öfrigt alldeles obekante Folkesson, så att säga, urkundligen bestyrkt. Af så mycket större intresse hade det derför varit att erfara något om utseendet af hans sigill, hvaraf rester, enligt dr Hildebrands uppgift, än skola finnas i behåll på sist anförda bref. Det är närmast med anledning häraf vi ej kunna undertrycka uttalandet af den önskan, att utgifvaren vid publikationen af sin urkundssamling också egnat någon uppmärksamhet åt sphragistiken, hvars betydelse med afseende å utredningen af medeltida slägtförbindelser med mera ingalunda får underskattas. Detta är den enda anmärkning vi hafva att göra beträffande denna annars med utomordentlig omsorg och sakkännedom redigerade publikation.

[1]) Att, såsom utgifvaren (under n:o 973) uppgifver, Otto P. efter det han lemnat Kastelholm, skulle återvändt till Raseborg, anse vi af flere orsaker för osannolikt. Åtminstone hafva vi ej funnit något, som skulle bestyrka ett sådant antagande. Vi äro ock af denna orsak böjda att hänföra det bref af 3 okt., hvaruti P. från Raseborg anhåller om lejd för sin slägtinge (n:o 867), till året 1433.

Reinh. Hausen.

I bokhandeln.

Utdrag ur Åbo stads dombok 1624—1625, utgifna af Carl von Bonsdorff: II + 178 sid. 8:o. Helsingfors 1885. *(Bidrag till Åbo stads historia,* utgifna på föranstaltande af Bestyrelsen för Åbo stads historiska museum II). Fmk 6.

Vi lyckönska bestyrelsen för Åbo stads historiska museum till den raskhet, hvarmed dess publikationer utkomma, och till det val, som nu senast blifvit träffadt. Åbo stads dombok, hvars flesta band blifvit räddade undan lågorna vid 1827 års brand, är hufvudkällan till stadens historia. Här finnes ett rikt biografiskt och statistiskt material; här äro de åtgärder, som vidtogos i afseende å stadens författning och ekonomi, antecknade; någon gång, till exempel vid val af riksdagsmän och andra funktionärer under frihetstiden, gifva sig till och med de politiska meningsbrytningarna uttryck i dessa åldriga, hittills föga omsorgsfullt bevarade volymer.

Utg. säger att han vid utarbetandet följt den princip, att ur de originala protokollen intaga *in extenso* hvad som kan anses vara af större vigt och tjena till att i någon mån belysa förhållanden af olika art under ifrågavarande tid, medan allt öfrigt blifvit endast i korthet refereradt; dervid har han äfven i referaten så vidt möjligt sökt begagna de uttryck och ordalag, hvilka i originalet blifvit använda. Jemte det ref. erkänner att utg. i allmänhet lyckligt skiljt det mindre vigtiga från det vigtigare, beder han att få taga fasta på det löfte utg. gifver att vid arbetets framtida fortgång en större sparsamhet vid målens återgifvande *in extenso* skall iakttagas. Kanske kunde äfven referaten blifva kortare med bibehållande af nödig trohet. Vi frukta att annars de medel, öfver hvilka sällskapet för utgifvande af bidrag till Åbo stads historia disponerar, ej mindre än de af enskild person frikostigt tillskjutna bidragen allt för mycket skola tagas i anspråk, så att arbetets utgifvande möjligen icke kan fullföljas. Att i första häftet en större vidlyftighet blifvit iakttagen, kan emellertid hafva sitt berättigande, ty först under redaktionens fortgång blir det möjligt att med säkerhet afgöra hvilken plan dervid bör följas. Så vidt ref. utan tillgång till de originala handlingarna kan bedöma, har utg. vid redaktionen förfarit med stor omsorgsfullhet och noggrannhet. Likasom i första häf-

tet framträder texten här så till vida i moderniserad form, att yttre, typografiska förändringar blifvit vidtagna, stora bokstäfver hafva blifvit utbytta mot små, en regelbunden interpunktion har införts och så vidare.

De två år häftet omfattar voro icke utmärkta af märkligare rörelser eller mera afgörande händelser i Åbo stads lif. Det är derför endast det alldagliga lifvet, sådant det framträdde inför domarenas blickar, man här lär känna. Slagsmål, förolämpningar och sedlighetsbrott tyckas icke varit synnerligen ovanliga. Mera än andra beredde en utländing vid namn Wellam Hållender rätten bekymmer, i det att han gång efter annan tillfogade borgmästaren Petter Plagman grofva förolämpningar. Af intresse är ett testamente, hvarigenom Daniel Matsson Kohmas beröfvade sina naturliga arfvingar all rätt till sin egendom och öfverlemnade en stor del deraf åt kyrkan och skolan. De *in extenso* införda borgare-längderna gifva en öfverblick af borgerskapets talrikhet och förmögenhets-förhållanden. Ett bidrag till belysande af yrkenas ställning är skomakarenas i protokollet för den 22 september 1624 införda skrifvelse, deri de anhålla om att få en skråordning likartad med den, som i Stockholm och andra lofliga städer var gällande, hvarjemte de begära skydd mot införsel af skor från Tyskland och landsbygden. Det lände de goda skomakarena i Åbo till ej mindre förargelse att Wellam Hållender underhöll en från utlandet medförd skomakare med kost och lön. »Detta kunna vi», heter det, »ingalunda lida». Bland förordningar, utfärdade af öfverheten, är märkligast Gustaf Adolfs arrendebref till förmån för Kasper Rottermund af Engelswald, hvarigenom denne erhåller rätt att uppbära all skatt från Åbo län mot skyldighet att till kronan erlägga en viss, fastställd afgift. — Formen för stadsstyrelsen är den gamla, från medeltiden ärfda. Landshöfdingen, slottslofven eller slottsfogden äro ständigt närvarande vid rådstugurättens sammanträden. Stadens äldste uppträda ännu icke, utan borgerskapet sammanträder i sin helhet, då rätten önskar höra dess mening.

Det kan ifrågasättas huruvida det varit skäl att i bihanget intaga »Embetsskrå och stadga af den 20 september 1621», som förut är tryckt hos Stiernman och gäller andra rikets städer lika väl som Åbo. Deremot är »Skråordning för skräddare-embetet i Åbo, den 22 september 1625» af stort intresse. Vi finna här att skråen, då de först upprättades i Finlands hufvudstad, noga togo de gamla, i Stockholm gällande skråordningarna till mönster. De flesta stadganden erinra lifligt om Stockholms-skräddarenas skrå, sådana de af G. E. Klemming offentliggjorts i Fornskrift-sällskapets samlingar, om ock deras affattning i allmänhet är sjelfständig. Det är en i ögonen fallande anda af hårdhändt stränghet och tuktan, som genomgår detta aktstycke, hvilket i original på pergament förvaras å Universitets-biblioteket i Helsingfors. — En bifogad karta öfver Åbo stad, som enligt en

gammal påskrift torde vara upprättad före 1652, gifver en föreställning om de skilda stadsdelarnas läge och utsträckning.

M. G. S.

E. Bonsdorff: Alkeis-geometria, oppikouluja varten. 179 s. 8:o. H:fors 1885, Weilin & Göös. Fmk 4.

J. E. Bergroths elementarkurs i geometrin, omarbetad af *E. J. Mellberg.* 237 s. 8:o. H:fors 1885, G. W. Edlund. Fmk 4.

Då vår skolboksliteratur nästan samtidigt riktats med dessa två arbeten, måtte en kännbar brist hafva förefunnits inom den. Och sant är äfven att många berättigade anmärkningar framstälts mot den hittills hos oss nästan allherskande Mundt-Bergroth'ska läroboken, hvilken för snart tjugu år sedan tog arf efter Euklides.

Hvad man i främsta rummet måste fästa sig vid hos Bergroths lärobok är dess brist på enhetlighet i metoden. Medan en del resultat vinnas på rent geometrisk väg, ledas åter andra satser i bevis medels algebraiska hjelpmedel. Detta till och med på så sätt, att mellanlänkarna i deduktionen icke kunna vinna någon geometrisk tolkning; resultatet framträder som ett maskinarbete, hvars utvecklingsstadier icke kunna iakttagas af den geometriska betraktaren. Väl kan man göra invändningar mot förkastandet af ett bekvämt instrument, hvars användning icke gör intrång på bevisets bindande kraft och ofta bidrager till demonstrationens elegans. Men huruvida denna metod är välgörande för undervisningen är en annan fråga. I elementarkursens syfte ligger icke endast att hastigt komma till en eller annan sats, utan äfven, och detta i lika grad, att på en metodisk väg vinna hvarje framåtskridande. Vi anse derför att den geometriska lärobyggnaden bör konstrueras med geometriska hjelpmedel, likasom algebran bör uppbyggas på aritmetisk väg. Härmed bannlysa vi dock icke en vexelverkan mellan de två disciplinerna. Fastmera vilja vi förorda en sådan, dock icke i bevisföringen, utan endast i användningen: geometriska resultat kunna med framgång klädas i aritmetisk form, och från de vunna relationerna nya härledas. Men allt detta bör ske i jembredd med kursen i geometri, icke som en integrerande del af denna. Blott på så sätt skall eleven vinna säkerhet icke endast i teorin utan äfven i dess tillämpning. Han vinner tvenne synpunkter för lösning af problem och skall då med större hopp om framgång kunna angripa sådana, än då han har att bygga på konstgrepp och en sväfvande teori.

Härmed har anm. angifvit den hufvudriktning, i hvilken en bearbetning af elementarkursen i geometri är önsklig, andra vigtiga om ock icke så fundamentala synpunkter att förtiga.

De två föreliggande arbetena förhålla sig i detta afseende olika.

Medan dr Mellbergs edition af Bergroths lärobok i detta afseende endast framträder som en ny upplaga af den gamla boken, finner man i prof. Bonsdorffs originalarbete den angifna principen konsekvent och på ett lyckligt sätt genomförd. Detta verk betecknar sålunda redan häri ett afgjordt framsteg i vår skolboksliteratur. — Lägges härtill ännu förtjensten af nödig koncentration, korrekt begreppsutveckling samt slutligen införandet af det för en systematisk problemlösning fruktbringande geometriska ortbegreppet med nödvändig och tillräcklig utförlighet, så är det nog för att karakterisera prof. Bonsdorffs arbete som en vägledning vid geometriundervisningen, till hvilken vi hafva allt skäl att lyckönska den finska skolan.

Men om vi ock afgjordt ställa den bonsdorffska boken i främsta rummet, kunna vi icke underlåta att omnämna det de af dr Mellberg vidtagna ändringarna i Bergroths lärobok i allmänhet äro verkliga förbättringar, särskildt med hänsyn till materialets mindre utbredda fördelning och aflägsnandet af en mängd onödiga utväxter. Dock hade vi önskat koncisare definitioner och en grundligare bearbetning af kapitlet om cirkelns rektifikation och kvadratur. Vidare saknas de i dr Bonsdorffs bok talrika geometriska öfningsuppgifterna. Omarbetningen ansluter sig äfven häri till de äldre upplagorna.

August Ramsay.

Ernst Eckstein: Claudierne, roman från romerska kejsartiden, öfvers. af Walborg Hedberg. 496 s. 8:o. Sthlm 1884, Alb. Bonnier.

Ernst Eckstein: Prusias, roman från den romerska republikens sista århundrade; aukt. öfvers. 320 + 324 s. 8:o. Sthlm 1884, Z. Haeggströms förlagsexp. 3 kr.

Ernst Ecksteins romaner ha blifvit jemförda med Ebers', och till en viss grad eger en likhet rum dem emellan. Gemensamme för de begge förff. äro sjelfva grunddragen af deras uppfattning af lifvet och menniskorna, sådan den framstår i framställningen af högsinta karakterer, i tron på menniskoslägtets förfullkomning förenad med en varm sympati för den ringe och felande. Ett annat drag af gemensamhet, om ock af underordnad vigt, är att de älska förlägga sina idealiserade personligheter till en länge sen svunnen forntid. Men i andra afseenden råder en ganska stor olikhet: Ebers fördjupar sig i själslifvets mångfaldiga skiftningar, medan Eckstein håller sig till tilldragelser; hos den förre äro de kvinliga karaktererna tecknade med synnerlig förkärlek samt helgjutna och lefvande, hos den senare är detta fallet med de manliga, hvaremot de kvinliga endast förefalla skizzerade.

Ernst Eckstein skrifver icke för att göra propaganda för en viss tendens, men en ledande idé framlyser dock ur hans arbeten. Storheten af grundtanken i någon verldshistorisk tilldra-

gelse griper hans fantasi, och han ger denna känsla uttryck i en poetisk skildring. I »Claudierne» är det kristendomens lära om förlåtande kärlek, sjelfförsakelse och menniskornas brödraskap, i »Prusias» läran om friheten och jemnlikheten, hvars första gnista sprang fram i slafupproret under gladiatoren Spartacus mot Roms verldsherravälde, som utgöra den röda tråden.

»Claudierne inför läsaren i den romerska kejsartiden under Domitiani sista regeringsår samt skildrar utvecklingen och den segerrika utgången af den sammansvärjning, genom hvilken den romerska staten för långa år skulle försäkras om frihetens och rättvisans välgerningar. Som handlande personer uppträda, utom flere med historiskt bekanta namn, framför allt medlemmarne af Claudiernes slägt, hvars öfverhufvud, Jupiterspresten Titus Claudius, framstår som försvarare och typ för den antika verldsåskådningen, medan hans son Qvintus, Roms skönaste yngling och lyckans bortskämde gunstling, blir den nya aerans banérförare. Särdeles väl tecknas öfvergången från njutningens öfvermättnad i en rikt begåfvad och känslig natur till den försakelsens och entusiasmens offervillighet, som utmärker martyren. En kärnfull. naturfrisk personlighet, midt i verldsstadens förderfvade atmosfär är den unge batavern Aurelius, medan den sköna galliskan Lykoris i sitt uppträdande och sina fester visar den öfverförfining i lyx, hvars skimmer endast svagt dolde den oerhörda grymhet och osedlighet, som rådde i sinnena. Till dessa sluter sig en mångfald af karakteristiska personligheter, som mer eller mindre ingripa i handlingens gång. Denna skrider raskt framåt, och intresset fängslas från början samt stegras genom de skickligt utförda förvecklingarna, tills det kulminerar i skådespelen på den flaviska amfiteatern. »Claudierne» är en helgjuten framställning oaktadt sin mångfald af personer och de många bredvid hvarandra förlöpande intrigerna, ty dessa äro af nöden för att fullt belysa det rikhaltiga ämnet och förläna det den färgprakt, som anstår en skildring af verldsstaden Rom under dess allmaktstid.

Den andra romanen »Prusias» för oss, som redan antydts, tillbaka till slafupproret under den romerska republikens sista sekel. Spartacus får träda något i skuggan, medan hufvudintresset koncentreras på bokens hjelte Prusias, en fingerad personlighet, konung Mithridates' broder, hvilken framställes som upprorets upphofsman och främste ledare. En storslagen karakter, hvars menskliga brister endast göra honom än mer sympatisk, går han genom egen skuld fastän utan förnedring under för sitt lifs höga uppgift. Den förra delen af romanen lider af longörer, men den senare läser man med ett intresse, som icke ett ögonblick slappas, innan det blodiga sorgespelet afslutats.

För den läsarekrets, som icke uteslutande vill se de stora samhällsfrågorna behandlade enligt nutidens realistiska form, utan äfven har sinne och smak för literaturens rent konstnärliga uppgift, erbjuda dessa romaner en läsning af verkligt värde.

L. A.

Samuel Grubbe: Filosofiska skrifter i urval, utgifna af rel Nyblæus och Reinhold Geijer; sjunde bandet, *Det skönas* *den sköna konstens filosofi;* 508 + X s. stor 8:o. Lund, Fi- Lindstedts förlag, 1884; pris kr. 5: 25.

Det är i den skandinaviska norden i sanning ej något van- bokhandelsföretag, att af trycket utgifva och förlägga en vid- fig samling föreläsningar af en för flere decennier sedan afli- akademisk lärare, äfven om denne på sin tid varit högt upp- ren och ansedd, såsom fallet var med Boströms föregångare, sofie-professorn i Upsala Samuel Grubbe. Af hans skrifter fö- ligga numera sju digra band, offentliggjorda under loppet af de senaste åren af ofvannämda utgifvare[1]). Och kan således dan sjelfva utgifvandet af de grubbeska föreläsningarna synas adt att väcka en viss undran hos vårt lands läsande allmän- för hvilken väl till och med namnet Grubbe numera kan sä- vara så godt som obekant, så kan det måhända vara skäl tillse hvad värde ett dylikt lärdt elaborat dock kan ega för allmänna bildningen.

Det må genast anmärkas att de grubbeska föreläsningarna sjelfva verket föga motsvara den vanliga föreställningen om demisk lärdom och abstrakt vetenskaplighet. Tvärtom synas oss trygt kunna hänföras till den kategori af literatur, som rekommenderas åt hvarje bildad menniska med någorlunda öfvad tankeförmåga och allvarligt intresse för djupare kun- p. Det ligger i sakens natur att en dylik bok dock inga- da behöfver vara till blott och bart till förströelse, utan fast- r mången gång kan kräfva rätt mycken uppmärksamhet och ertanke; men ett är ju i alla fall att för den lärda apparatens ld vara urståndsatt att inhemta kunskap om en sak, ett an- att, om än med någon ansträngning, vara i stånd dertill. h att Grubbe skulle ställa obilliga anspråk på sina läsares för- ga härutinnan torde väl ingen vilja påstå; oss synes han verk- en beundransvärd uti den svåra konsten att lättfattligt fram- lla ett djupt tankeinnehåll och sålunda med små medel åstad- mma stora resultat.

Ty man behöfver i sanning ej läsa många sidor ur hans ar- te, innan man får intryck af att hafva framför sig en klarsynt, l förfaren lärare, som tåligt och med urskiljning fortgår från t enklare till det mera invecklade, med ständig hänsyn till den läroämnet oinvigde. Och en fortsatt bekantskap är på intet sätt gnad att förstöra detta goda intryck; öfverallt samma säkra och mna disposition af ämnet, samma flärdlösa enkelhet och klarhet uttrycket. Ofta förekomma återblickar, sammanfattningar och mförelser mellan särskilda företeelsegrupper, hvarigenom åskåd-

[1]) De fyra första banden, innehållande *Praktiska filosofins historia* bd och *Filosofisk sedelära* (2 bd) utgåfvos af hr *Nyblæus* ensam; mte och sjette banden innehålla *Fenomenologi* och *Ontologi.*

ningen af det hela underlättas; och med försakande af de förd lar det strängt vetenskapliga språkbruket erbjuder fackmann väljes vanligen det lättfattligaste möjliga, ehuruväl en större bre derigenom blir oundviklig. Sålunda hvilar det öfver Grub hela framställning en fläkt af homeriskt lugn och klarhet. verkar desto mera välgörande, som innehållet fullkomligt har nierar med formen.

Ty är det än närmast i egenskap af akademisk lärare Grubbe i sin skönhetsfilosofi talar till oss, så låter han dock galunda af något slags pedagogisk hänsyn binda och begrä sig derhän, att han icke fullt och varmt skulle uttala sin personliga öfvertygelse och lifsåskådning. Och denna lifsåsk ning är, såsom man äfven af det redan sagda kan sluta t synnerhet utmärkt af en klar och fördomsfri blick samt sam grannhet och opartiskhet. Härtill kommer att Grubbe ingal är någon ensidig »schöngeist», så att han uteslutande skulle tressera sig för de estetiska företeelserna på bekostnad af lif öfriga vigtiga frågor. Ehuruväl de förra naturligtvis i hans sk hetsfilosofi äro hufvudföremål för undersökningen, så visar nämligen sinnet för de senare ganska tydligt redan deri, att förf. ofta och utförligt behandlar frågor sådana som de mycket omtvistade angående skönhetens förhållande till rel och sedlighet. I synnerhet härvid framträder fördelaktigt i förmåga att på en gång intressera sig djupt och odeladt för idealt och dock med säkert öga särskilja skönheten och upp dess sjelfständiga berättigande. I afseende å tillämpningen i enskilda kommer honom då jemväl hans fina skönhetsinne och fattande konstbildning väl tillpass. Så till exempel är han i s att skänka, såväl Aristofanes' och Bellmans ystra skämt, som sofokleiska eller shakespeareska sorgespelets höga allvar den undran, som rättvisligen tillkommer hvardera; och besinnar att de nu ifrågavarande föreläsningarna höllos i begynnels vårt sekel, eller vid en tidpunkt, då omdömena om Bellman voro allt annat än samstämmiga, så kan man, synes det oss annat än beundra hans klara blick för det väsentliga i de ofta missförstådda folkskaldens diktning och åskådningssätt. öfverhufvudtaget är Grubbe måhända mest lärorik just i afse å det vigtiga begreppet skämt jemte dess närmaste gränsbeg såsom komik, humor och kvickhet, allt saker af rikaste intr såsom säkert hvar och en estetiskt bildad skall medgifva; i annat är han äfven i dessa kapitel i tillfälle att på ett ver slående sätt uppvisa falskheten af det ännu så vanliga förd ningssättet att den komiske konstnären, genom att gifva det och förkastliga rum i sin framställning, nödvändigtvis måste synda sig emot sedlighetens, eller till och med skönhetens — och det så, att väl ingen det oaktadt skall djerfvas be upphöjdheten af hans egen sedelära.

Till att inlåta oss på frågan om den vetenskapliga be

n af Grubbes skönhetsfilosofi är här icke rätta stället, äfven om redan så snart efter arbetets utgifvande skulle tilltro oss att d tillräckligt stadgad öfvertygelse kunna afgifva ett totalomme derom. Vi åtnöja oss derför med att endast anmärka att n, som redan på förhand är något inne uti den estetiska veskapen och dess historiska utveckling, förmodligen till en börn skall finna en stor del af arbetet mindre originel, men vid mare öfvervägande dock skall känna sig manad att tillstå det n svenske tänkaren likväl, trots allt hvad han af sina föregånre inhemtat, till sitt egentliga grundåskådningssätt är fullt sjelfndig, ja till och med på ett märkvärdigt sätt anticiperar — n än ej genomför — de allmänna dragen af den för estetiken så ydelsefulla tankeriktning, som sedermera genom Herbart och ns skola gjorde sig gällande. Och tilläggas må att flere yttden hos Grubbe dessutom synas oss tyda på ett lyckligt undande af den herbartska formalismens svårigheter, hvadan ett slag till en ännu väsentligen ny riktning inom vetenskapen om den förre torde kunna sägas vara gifvet. Deremot är det väl sannolikt att mången vetenskaplig estetiker skall finna ubbes ofvan omtalade bredd i framställningen öfverflödig och got tröttande.

Sjelffallet hafva de af Grubbe fullständigt utarbetade föreningarna ej kunnat ordagrant aftryckas, utan flerahanda ändrin- och i synnerhet förkortningar blifvit nödvändiga; och det höfver knapt sägas att detta redaktionsarbete blifvit på det sorgsfullaste verkställdt. Derför äro redan utgifvarnes namn tillräcklig borgen, och för egen del har anm. dessutom gem jemförelse med sjelfva föreläsningsmanuskripten varit i tille att öfvertyga sig derom. Vi önska uppriktigt arbetet den idning det så väl förtjenar och tro oss kunna våga den förran, att äfven vårt lands bildningsökande allmänhet skall na göra bekantskap med en så upphöjd, klar och harmonisk rsonlighet som Samuel Grubbe och särskildt med hans »Det önas och den sköna konstens filosofi», — i synnerhet som ju i a dagar estetiska spörsmål allt mer och mer börja att fängsla pmärksamheten.

Edvard Rindell.

Theodor Hagberg: Cervantes' Don Quijote. (Literaturtoriska gengångare. Taflor ur förflutna tiders vitterhet. II) 6 s. 8:o. Upsala 1885, Almqvist & Wiksell; kr 1: 50.

Det är nu 25 år sedan Cervantes' verldsberömda roman utm i sin andra svenska öfversättning; en tidigare, verkställd af jernstolpe redan 1818, var längesedan utgången ur bokhandeln. ken bör således hafva blifvit rätt mycket spridd eller åtminstone t af vår nords bildade allmänhet; i alla fall står det utom t tvifvel att de deri tecknade hufvudgestalterna, för att tala d förf. till förevarande lilla arbete, »ännu i dag väcka lika myc-

ket deltagande och löje i Norden som någonsin i Spanien på Cervantes' tid, ännu i dag äro i sann mening populära öfver hela verlden, lika mycket som hjeltarne i någon alla länder till. folksaga». Säkert är att man nog allmänt har reda på hvad menas med uttrycken »att fäkta mot väderkvarnar» eller rida spärr mot en fårskock», men bekantskapen med upp mannen till dessa hjeltedater torde icke på långt när alltid förmedlad af Cervantes sjelf. Don Quijote är icke någon läs bok och framför allt hvarken »realistisk» i den nu omty bemärkelsen, eller såsom komposition underhållande i det syfte gjort bland annat den äldre Dumas' romaner så omtyckta. bor dock en egen tjusning i Cervantes' bok, men för att den erfordras numera en vägledning, och i sådant afseende Theodor Hagbergs oss föreliggande athandling välkomnas fyllande ett verkligt bildningsbehof. »Den verldshistoriska delsen af Don Quijote», säger förf. med rätta, »kan man för fatta, när man skärskådar honom såväl i förhållande till des fattares personliga utveckling, som den tid ur hvilken han gick.» Derför lemnas här först en blick på Cervantes' le omständigheter och föregående literära utveckling samt de tid hållanden, som utgjorde anledningen till denna hans snille nämsta skapelse. Derpå skildras den originela skriftställarens tidehvarf och de tilldragelser inom Spanien, som gåfvo material till hans arbete. Af särskildt intresse är förf:s re relse för sådana exempel ur det verkliga lifvet i Spanien, tjenat Cervantes till förebild för hans oförlikneliga hjelte Mancha; detta land kan nämligen berömma sig af att ha bragt verkliga riddare, hvilka i galenskap ej mycket öfver des af Don Quijote. Till sist (s. 94—133) ger denna athan en allmän öfverblick af bokens egentliga hufvudinnehåll, när dess hjeltes lif och äfventyr som vandrande riddare, hva förf. kritiskt afväger betydelsen af bokens tvenne delar, gi företrädet åt den förra delen, medan den senare påvisas va häftad med åtskilliga brister, förklarliga ur den misstämning oblida öden, som lägrat sig öfver dess upphofsman. För fulls hetens skuld må vi dock få tillägga att denna uppfattning manens senare del icke är alldeles enhälligt rådande. Bla dra har Ivan Turgenieff, för att nämna ett lätt åtkomligt om satt ett högt värde på denna senare del, der hjeltens karak sar sig i en anmärkningsvärd utveckling.

W. B.

Öfversigt.

Handarbetsutställningen i Helsingfors 1885. II. Den kvinliga handslöjdens anor sträcka sig vida längre än den manliga. Redan i den mytiska forntiden ansågs skicklighet i förfärdigande af konstnärligt utsirade väfnader och sömnadsarbeten höra till kvinnornas, äfven de högättades, vackraste dygder, medan männen, hjeltarne tänkte på allt annat än slöjd. Och denna höga tanke om handarbetets betydelse för kvinnan har bibehållit sig genom tiderna, hvarför ock knappast någon tvekan någonsin uppstått om befogenheten att låta det såsom integrerande del ingå uti en flickskolas undervisningsprogram, då deremot slöjdens införande i gosskolan ända till våra dagar betraktats såsom ett fantastiskt hugskott. Och dock lider det kvinliga handarbetet i pedagogiskt hänseende af vissa obestridliga olägenheter jemfördt med det manliga. Erbjudande tillfälle till knappt någon eller åtminstone en alldeles ensidig kroppsrörelse är det icke, i likhet med den manliga slöjden, egnadt att utgöra en motvigt mot de skadliga verkningarna af stillasittandet under det andliga skolarbetet. Icke heller kan det kvinliga handarbetet tillmätas synnerlig betydelse såsom formelt bildningsmedel. Men dessa brister uppvägas till fullo af tvenne betydande intressen, som handarbetsundervisningen för flickor har att tillgodose: det praktiska behofvet samt sinnet för ordning och huslig trefnad, hvilka intressen för all framtid skola tillförsäkra åt handarbetet betydelsen af att utgöra en vigtig undervisningsgren i hvarje flickskola.

Hvad nu vidkommer den kvinliga handslöjden i våra folkbildningsanstalter, kunna vi med stöd af de resultat den nyss afslutade handarbetsutställningen bragt i dagen med tillfredsställelse konstatera att också den — liksom den manliga — befinner sig i ett stadigt framåtskridande. Hvad som i synnerhet måste anses glädjande samt innebära en säker borgen för att den iakttagna utvecklingen icke skall i förtid afstanna är den mönstergilla ledning, som tillkommer undervisningen uti ifrågavarande ämne vid samtliga våra lärarinneseminarier. Kollektionerna från enhvar af dessa anstalter hade att uppvisa ett betydande antal arbeten i stickning, sömnad, märkning och spånad, hvilka i utförandets noggrannhet och enkel prydlighet måste vitsordas på det allra bästa; jemväl förekommo vackra tillverkningar i halmflätning, såsom hattar, mössor, väskor och mattor. Der-

till presterade Jyväskylä seminarium särdeles förtjenstfulla prof på lappning och på trådknappar, tvenne slag af kvinligt handarbete, som, ehuru skenbart oväsentliga, icke få ringaktas, allraminst inom folkskolans område. — Seminarium i Ekenäs tillkommer ensamt förtjensten att i handarbetskursen ha upptagit väfnad, i hvilken branche utmärkta prof af olika arter (linne-, bomulls- och mattväfnader) funnos utställda; dessutom äro dess framstående yllevirkningar värda att skildt omnämnas. För denna långt avancerade ståndpunkt i handarbeten, hvilka allt igenom buro pregeln af gedigen duglighet, står anstalten i tacksamhetsskuld hos sin skickliga och nitiska lärarinna, fru J. G. Wörstén, som ett par år handhaft denna undervisning i seminariet, dit kallad för sin kända duglighet från folkskolelärarinnans anspråkslösa ställning. Och mycket skulle hon utan tvifvel än framgent ha uträttat till fromma för landets folkbildning, hade icke den obetvingeliga allhärjaren helt nyss (den 2 dennes) ändat hennes af stilla verksamhet betecknade lif och åter gjort en svårfyld lucka i arbetarledet. — Minst omfattande var samlingen från Sordavala seminarium såväl i afseende å antalet insända artiklar som de arbetsgrenar dessa företrädde, men i betraktande af seminariets korta tillvaro vore det obilligt att icke erkänna det medhunna vara mycket nog, helst som prestationerna samt- och synnerligen voro af mönstergill beskaffenhet. — Af de med seminarierna förenade normalskolorna tillerkändes första priset med all rätt åt normalskolan i Sordavala. Dess tillverkningar omfattade alla de hufvudbrancher, som hittills ingått i sjelfva seminariets arbetsplan; äfven med hänsyn till det goda resultatet stodo de icke långt efter seminariets egna artiklar. Ekenäs och Jyväskylä normalskolor hade att uppvisa företrädesvis sticknings- och sömnadsarbeten af otadlig kvalitet; den förra derjemte goda spånader. Barnträdgårdarnes små elever sysselsättas mest med fröbelska pappersarbeten, och funnos också af deras flitiga händer många rätt intressanta alster framlagda.

I fråga om den manliga slöjden ha vi redan påpekat att man för ett rättvist bedömande af seminariernas och folkskolornas handarbeten icke får förbise de olika betingelser, under hvilka dessa blifvit utförda och hvilka i hög grad måste inverka på resultatet. Vi återhemta denna erinran här, då vi gå att kasta en hastig blick på det kvinliga handarbetet i våra folkskolor. Ty om också detta öfverhufvudtaget, mer än det manliga, står oberoende af sådana yttre förutsättningar som ett särskildt arbetsrum, modeller och verktyg, är dock för båda gemensam just den hufvudsakligaste skilnaden mellan seminariet och folkskolan, den som härrör af lärarepersonalens och elevernas olika kvalifikationer. — För att först vända oss till städernas folkskolor, hvilkas plats i rangskalan synnerligast i afseende å kvinlig handslöjd är emellan seminarierna och folkskolorna på landet, funnos 18 stadskommuner representerade på utställningen. Bland dessa

visade sig folkskolorna i Wiborg, Helsingfors, Åbo och Nystad ha uppnått en anmärkningsvärdt hög ståndpunkt uti ifrågavarande ämne. Från den förstnämda orten erinra vi oss, jemte framstående sömnads- och stickningsarbeten, de af eleverna vid »handarbetsklassen» — ett slags fortbildningsklass vid folkskoleinrättningen — tillverkade väfnadsalstren af flere olika slag såsom synnerligen förtjenstfulla. Att hufvudstadens flickskolor kunna ställas i raden bland de allra bästa gläder oss särskildt, med tanke på dess gosskolor, som alls ingenting hade att uppvisa. Man har visserligen trott sig sakna hos Helsingfors flickarbeten — hvilka nästan uteslutande utgjordes af alster i stickning, linne- och klädsöm — den yttre prydlighet, som främst gör effekt på en utställning. Vi för vår del se en hufvuddygd hos berörda kollektion just i den flärdfria enkelhet, för hvilken den saklöst fått uppbära klander. På en ort sådan som denna, hvarest arbetarklassen ofta nödgas kämpa hårdt nog med armod och nöd, men der begäret efter prål och lyx icke dess mindre vill taga ut sin rätt, är det kanske mer än annorstädes af behofvet påkalladt att i folkskolorna detta fåfängliga lyxbegär allvarligt motverkas och eleverna läras främst att tillverka solida, för det dagliga lifvet beräknade nödvändighetsartiklar. Dock funno vi till och med i förevarande samling prof på arbeten, som utvisade att äfven den finare smakens fordringar beaktats för såvidt tid och öfriga omständigheter sådant medgifvit. Ännu anteckna vi hufvudstadens folkskolor till förtjenst att hafva framlagt en systematiskt ordnad, hela folkskolekursen omfattande serie af handarbeten, börjande på lägre folkskolan med stickning och slätsöm af enklaste slag och öfvergående steg för steg till mera komplicerade arter, tills kursen på privata fortsättningsklasser fulländats med maskinsömnad, måttagning och mönsterritning. Af arbeten från Åbo må framhållas de med sällsynt omsorg förfärdigade hvitsömsartiklarna och de smakfulla korsstygnsarbetena, utförda efter finska mönster. Mycken beundran väckte jemväl de från denna ort utställda lappningsprofven: små fyrkantiga stycken af rutigt bomullstyg, sammansatta af flere olikformiga flikar med sådant mästerskap, att man vid första påseendet alls icke upptäckte hvar skarfvarna voro anbragta. Till och med deras kejserliga majestäter tycktes vid sitt å utställningen aflagda besök med lifligt intresse mönstra dessa i sitt slag ensamstående expositionsföremål, hvilka allmänheten sedermera tillhandlade sig som minnen från utställningen. Folkskolorna i Nystad utmärkte sig såväl genom välutförda alster af linnesömnad och stickning i allmänhet, som särskildt genom vackra hålsömsarbeten och åtskilliga andra tillverkningar i den finare genren, hvilka egentligen icke ligga inom folkskolans arbetsplan, men kunna anföras som exempel på hvad också der genom flit och skicklighet i förening med god smak kan i den vägen åstadkommas. — Af öfriga stadsfolkskolor nämna vi dem i Borgå, som genom framstående väfnader och spånader

häfdade åt staden dess af ålder åtnjutna anseende för dessa gedigna, gammaldags hemslöjder; äfvensom skolorna i Kexholm och Kristinestad, der vanliga handarbeten, bland annat äfven spånad, idkas med god framgång.

Till denna utställningsafdelning höra ännu par kollektioner, hvilka framför andra påkalla vår uppmärksamhet, egnade som de äro att glädja icke blott uppfostraren, utan i allmänhet hvarje menniskovän. Vi åsyfta de från blindanstalterna i Helsingfors och Kuopio utstälda elevarbetena. Den må i sanning medges vara ojemn, denna täflan i handfärdighet mellan de seende och dem, för hvilka hela tillvaron är höljd i beständig natt; och villigt må vi skänka vårt erkännande, när vi finna att de senare med heder, ja utmärkelse gå ur denna täflan. Programmet för Helsingfors blindanstalt och flickafdelningen af Kuopio anstalt upptager: stickning, linnesömnad — för hand och på maskin — krokning, virkning och knytning; för Helsingfors tillkommer ännu bastflätning, och för Kuopio spånad och borstbinderi; och funnos för enhvar af dessa brancher utstälda rikhaltiga arbetsprof. Gosseleverna i Kuopio anstalt få undervisning företrädesvis i korgarbeten af vide och esparto, af hvilka en samling om 53 föremål (korgar för olika användning, stolar, barnvagnar m. m.) gaf en fördelaktig tanke om de blinda tillverkarenes flit. Och den framgång med hvilken samtliga här nämda arbeten bedrifvits, den omtanke och noggrannhet, hvarom allt bär vittne ända till de minsta detaljer, förtjena de bästa loford. Också har hvardera anstalten vederfarits utmärkelsen att erhålla utställningens första pris och det så obetingadt, att alla förekommande handarbetsgrenar blifvit bedömda med högsta vitsordet. Ett amplare erkännande kan dock icke begäras för nitiskt och pligttroget arbete! Och med glad förtröstan må menniskokärleken än vidare utfinna medel, genom hvilka den kan undanrödja de svåraste hindren från de vanlottades och oskyldigt lidandes lefnadsstig, då dess mödor bära så riklig frukt.

Om anordnandet af de mångtusen utställningsartiklarna från gosskolorna på landet uti ett *enda* rum, så att nödig öfversigtlighet skulle uppstå, erbjöd åt vederbörande bestyrelse en uppgift kinkig nog att fullt tillfredsställande lösa, hade det sig än svårare att få flickarbetena från nämda skolor helst något så när presentabelt framlagda, dels då dessa, för att rätt framstå, kräfde en jemförelsevis större yta, dels emedan det för dem disponibla rummet utgjorde knappast hälften af det, som inrymde gossarbetena. Lätt kan inses att dessa omständigheter icke voro gynsamma för den, som önskade orientera sig i afseende å de 167 landsfolkskolor, som här låtit representera sig med sammanlagdt 3,159 numror. Till öfvervägande delen utgjordes dessa af artiklar i stickning och virkning (muddar, vantar, strumpor, dukar, tröjor, kjortlar, täcken o. s. v.) samt linne- och enklare klädsöm (linneunderkläder, dynvar, förkläden m. m.). Naturligtvis äro strumpstickorna och synålen de första verktygen, som sättas den lilla bond-

tösen i händerna, då hon gör sitt inträde i folkskolan, och de äro derjemte att anses såsom de för henne vigtigaste, i hvilkas bruk hon under hela sin skoltid har att öfva sig. Också var en blick på de förenämda sticknings- och sömnadsalstren tillräcklig för att öfvertyga en om, hvilka icke blott nyttiga, men äfven den goda smaken tillfredsställande saker med dessa enkla redskap kunna åstadkommas. Skada blott att de hafva svåra medtäflare i ett par andra små tingestar, som tyckas ofarliga nog, men i sjelfva verket hota att föra flickslöjden vid våra folkskolor på afvägar, vi mena den mera moderna virknålen och kanevanålen. De med dessa instrument förfärdigade arbetena — såsom spetsar, mohairgarnsdukar, gungstolsmattor, soffdynor och andra tapisseriarbeten, af hvilka syntes rätt många på utställningen, lämpa sig merendels icke för vår allmoges lefnadsvanor och behof, och borde de derför antingen alls icke eller åtminstone med större sparsamhet utföras i våra folkskolor. Och detta så mycket mer, som den för handarbete knapt tillmätta tiden mer än väl åtgår till behörigt inlärande af sådana nödvändiga grenar af detta ämne, hvari eleven icke bör få vara okunnig eller oskicklig. Till sådana räkna vi äfven stoppning och lappning, hvilka i det dagliga lifvet oundgängliga arter af kvinligt handarbete — att döma af de få prof utställningen endast undantagsvis hade att framvisa — tyckas på långt när icke ha vunnit tillbörligt beaktande. Denna benägenhet för hvarjehanda grannlåtstillverkning på bekostnad af den enklare handslöjden tro vi dock icke i allmänhet vara förvållad af lärarinnan, utan fastmer härröra af oförstånd i hemmen, som, blott alltför ofta skattande åt en ytlig fåfänga, ringakta det prållösa hvardagsarbetet och härigenom utöfva en ingalunda önskvärd påtryckning på riktningen af skolans verksamhet. — Med tillfredsställelse helsa vi upptagandet af spånad och väfnad i åtskilliga af våra landsfolkskolor, der de mången gång idkas med aktningsvärd framgång, såsom de här och der förekommande garnprofven och väfstyckena utvisade; vi önska blott att det goda föredömet må mana allt flere till efterföljd. Slutligen sysselsättas flickorna på några orter med nätknytning samt halm- och bastflätning; tillverkningarna i dessa slöjdgrenar utgjorde en särskild samling i ett af utställningsrummen och erbjödo åt betraktaren rätt mycket af intresse.

Vi afstå från försöket att utfinna en bestämd ordningsföljd för de olika delarne af landet enligt handarbetets ståndpunkt i de särskilda flickskolorna. Får man dock tillmäta proportionen af de utdelade prisen någon betydelse härvid, synes som skulle Wiborgs län också i afseende å den kvinliga slöjden böra först omnämnas. Af länets 20 vid utställningen representerade flickskolor funnos 8 pristagare och af dem 4, som tillerkändes första priset — ett förhållande som icke närmelsevis ens inträffade med något af de öfriga länen, (hela antalet första pris utgjorde för flickskolorna på landet 9). De åsyftade fyra skolorna äro: Ny-

gårds uppfostringsanstalt (Wiborgs socken), folkskolorna i S:t Andreæ (Hatula), Anttanala i Nykyrka och Trångsund, alla framstående genom välvitsordade sticknings- och sömnadsarbeten, Nygård derjemte genom utmärkta väfnader och god spånad. Med denna anstalt täflade om företrädet Käyrä uppfostringsanstalt (Brunkala), hvars omvexlande samling af handarbeten omfattade alla förenämda arter och dertill ännu berömvärda lappningsprof. Flickskolorna i Tammela och Nilsiä stälde sig värdigt vid sidan af öfriga här anförda skolor; den förra erinra vi oss särskildt såsom en af de få, hvilken utstälde välgjorda trådknappar, en i sanning nyttig artikel, som förtjenade att mera uppmärksammas i folkskolan. Till de allra yppersta räkna vi ännu de nyländska skolorna å Tervik-Tjusterby (Perno) och i Artsjö, den förra bekant främst för sina mästerliga sticknings- och halmarbeten — de bästa måhända i hela denna afdelning — och den senare för de med skäl beundrade dubbelväfnaderna efter flere smakfulla mönster, som kunde anses höra till utställningens värdefullaste artiklar. Men hon, som under ett decennium med outtröttlig flit och sällspord skicklighet handledt denna skolas arbeten, också hon har numera kallats bort från sin gagnrika verksamhet. Knapt var utställningen öppnad, då budet om folkskolelärarinnan S. S. Sivéns död spred sorg icke blott utöfver den lilla verld, der hon så länge utgjort själen, utan äfven till vidare kretsar af folkskolans vänner. — Bland så talrika utställare funnos sjelffallet ännu många, som gjort sig förtjenta att omnämnas, men det anförda må vara nog för att visa att ett sträfsamt arbete råder i afseende å handslöjd äfven i flickskolorna på landet.

A. H:nen.

Nya teatern. Nya teaterns repertoar har under den nu förflutna början af innevarande spelår icke erbjudit hvad man kunde begära af landets främsta scen för svenskt tungomål. Att man i viss mån afser fastheten af teaterns ekonomiska underlag och för sådant ändamål bjuder publiken ett lätt skratt och ett frivolt löje, något som litet hvarstans har god efterfrågan, må vara förlåtet, för så vidt detta är nödvändigt för att möjliggöra uppförandet af stycken, der hjertat, dess försakelser eller passioner gifva nyckeln till ett intresse, som lefver äfven sedan ridån fallit efter sista akten. Men vill man en gång hålla på satsen att teatern bör vara ett bildningselement, så må man ock se till att, när nu företaget bär sig, denna upphöjdare beståndsdel i repertoaren icke saknas. Att bjuda en hufvudstadspublik af den utsträckning som Helsingfors på operett efter operett, det är att föra den dramatiska konsten på det sluttande planet, ty hvar skall det sluta? Det kan invändas att det blir tid för dramat och komedin, när teatern en gång gör goda affärer. Som resonnement låter det. Men

man leker icke ostraffadt med elden. Man tror sig i den uppspirande inhemska teaterskolan och en ekonomiskt oberoende ställning hafva extinctorer till hands att i ett nu utplåna operettbranden. Det är vanskligt att räkna med så problematiska faktorer. Den inhemska teaterskolan arbetar fortfarande under det kväfvande trycket af de bildade klassernas fördomar och måste i de flesta fall rekrytera sig med element, för hvilka teaterkulisserna utgöra det första exemplet på den oerhörda lyxen af målade väggar. Hvad den ekonomiska sidan af saken åter vidkommer, så sätter man i allmänhet mera värde på en kamelia, som man vårdat med uppoffringar, än på »ögontrösten» och »förgätmigejen», som gratis sprida sin näpna men enformiga fägring backe upp och backe ned och längs alla diken.

Nya teatern tjenar två herrar, penningen och den goda smaken, och det har gått som det alltid går i dylika fall: den goda smaken har fått sitta emellan. Särskildt hade man denna termin icke behöft så rikligt skatta åt den gräsliga onatur som heter operett, då ju ingen konkurrens hvarken från Sandviken eller Esbo tull varit verksam. Nya teatern har varit i tillfälle att beherska anbud och efterfrågan i dramatisk väg helt och hållet och hade lugnt kunnat svara dem, som begära billig och dålig vara, med samma ord som herr X., ensam handlande i staden X., svarade sina missnöjda kunder: »va' så go' gå annan bodas!»

Om någon fattat min mening vara att underkänna betydelsen af en inhemsk teaterskola eller ett dramatiskt företag som bär sig, så vill jag upplysningsvis nämna att det endast är under operettens dominerande herravälde man med ringa förtröstan ser en teaterskola uppstå och teaterns bestånd byggas på metallisk valuta. Det är nämligen icke svårt att inse hvilken skola statistfacket (unge hertigens dragon eller Corinnas följeslagarinna) skall vara för den unga nybörjaren, i hvars fantasi Hamlet eller Maria Stuart lefvat. Hvad ser han på tiljan, när han beträder den med ett bref på en silfverbricka i hand? Den nye bibliotekarien och Marouffel gå omkring der, eländiga skottaflor för alla skalor af kvickhet, knapt värda ordryttarens. Och dessa klassiska storskrattare, en Falstaff, en Figaro, som vände upp och ned på allvaret omkring sig, som voro kvickare än allt folket och med sin fyndighet och satir illustrera satsen *castigat ridendo mores*, de äro som bortblåsta.

När man är tvungen att underhålla en så blandad repertoar som Nya teaterns, så bör urvalet åtminstone tillfredsställa approximativa billighetsfordringar. Under hela perioden från den 6 september, då säsongen öppnades med det förflutna spelårets stora *cheval de bataille* »Lilla helgonet», till den 4 november har icke ett enda stycke gått öfver scenen, som skulle väckt något djupare intresse, om jag undantager några drag i »En gård utan husbonde». Äfven här är följdriktigheten i karaktererna icke tillräckligt mensklig utan slår öfver i den apostoliska sjelfförne-

kelsens helgongloria. Icke ens så mycket som ett intrigskådespel har bjudits. Än »Herr ministern» då? Ja, »Herr ministern» af Jules Claretie hör till det fransyska moderna skådespelets rundresepjeser, men saknar dessas fyndighet i utvecklingen; dialogen kunde vara kvickare och plananläggningen originelare. Betraktadt ur synpunkten af den franska sensationela dramatiska skolan, representerad af Augier, Sardou och Dumas, gör »Herr ministern» intrycket af att vara ett omsorgsfullt gesällstycke, med alla skråets fel och delvis dess förtjenster, men saknande det fria arbetets omedelbara friskhet. Det följer skolans schematiska föreskrifter, en stor dosis politisk svindel, dito dito ömtåliga förhållanden mellan könen, en del tvifvelaktiga existenser — allt detta i en atmosfär af bländande humbug och esprit, hvarmed fransmannen skickligt fyller ut karakterens brister.

»Herr ministern» spelades lamt. Det låg en viss tyngd öfver hela framställningen, hvilket till stor del torde hafva berott på styckets för franska förhållanden mindre briljanta teknik samt på öfversättningens bristande omsorgsfullhet och mindre eleganta turnyr. Då publiken visade pjesen så ringa intresse, att den ohjelpligen föll efter tredje gången, torde det sagda vara nog att trösta dem bland publiken, som på grund af en fördröjd landtlig höstsejour icke voro i tillfälle att göra närmare bekantskap med »Herr ministern».

Under väntan på »Lilla hertigen», hvars ankomst och inträde på scenen flere veckor på förhand sysselsatte de teaterbesökande kretsarna, gafs som mellanmål »Blindbockar», lustspel i fyra akter af F. von Schönthan, derefter de romantiska taflorna »På Gröna lund» af H. Ch. Ehrenstam, med två akters komedin »Andra ungdomen» af Ch. Potron och Aug. Nitôt till efterpjes. När sedan L. Anzengrubers »En gård utan husbonde» gick öfver scen, var Lilla hertigen så nära, att man ville spara sig för hans räkning.

På Gröna lund har, ehuru till sin anläggning afgjordt hörande till romantikens gyllene ålder, ännu i vår tid sin publik, den nämligen som berusas vid klangen af ett historiskt namn och gråter när trogen kärlek belönas med en kunglig välsignelse, samma publik som vid läsningen af »Fältskärens berättelser» drömmer om underbara lefnadsöden och tror på en genomgående nemesis i slägt- och familjelif. Denna publik är ungdomen i de tidigare utvecklingsåren samt den generation, som älskar att kasta en blick tillbaka på sin egen ungdomstid och det bästa, som då tänkts och drömts. Stycken sådana som »På Gröna lund» tyckas äfven lämpa sig bäst för vår svenska scens resurser. Frånvaran af genomförd karakteristik i romantikens gestalter och den historiska kostymens färdigberedda ledning gör ett arbete för sådana roler icke så strikte beroende af den personliga uppfattningen, om hvilken alltid olika åsigter kunna göra sig gällande. — Bellman och Lidner, den flammande inspirationens mest gynnade

dödliga, hade till framställare fått hrr Berlin och Dahlström. Herr Berlins Bellman gaf ej detta berusande öfverdådiga intryck af snillet, som man så gerna tänker sig hafva utgjort grundtonen hos vinskalden. Han betonade kanske något för mycket den välgörande vännen, gentlemannen och verldsmannen. Hr Berlins framställning bar emellertid vittne om samvetsgranna studier och genomfördes allt igenom med en konsekvens och beherskning, utan hvilka ingen väg leder till skådespelarkonstens allra heligaste. Hr Dahlström gjorde Lidner alltför mycket till den ömklige stackarn; Lidners genialiska skaldestunder och nykterhetsglimtar gingo till stor del förlorade i den löjliga figuren, hvars historiska näsa med ledning af affischen måste säga en att man hade framför sig en af Sveriges berömde skalder. Värdinnan på »Gröna lund», fru Agardh, och hennes dotter, fröken Wessler, gåfvo lif åt taflan, den förra genom sitt naturliga ampra spel, den senare genom den sentimentala färg hon denna gång med rätta använde, samt genom sin täcka sång. Det vore kanske skäl att försöka med »På Gröna lund» som nyårspjes.

»Andra ungdomen» utfylde jemte »På Gröna lund» ett program. Det förra stycket saknar hvad man egentligen menar med handling. Det hela är ett känslo- och ordkrig, men originelt och underhållande, ehuru den franska dialogfyndigheten här hade bort finna mera tillfälle att vara både kvickare och kortare. En femtioåring med friska tänder, brunt hår och ett ungdomligt lynne blir förtjust i sin nevös fästmö. Nevön är en ung man, som är eller åtminstone tror sig vara blaserad, utom i fråga om god mat och dito cigarrer, som aldrig får tillräckligt bekväma stolar och af rikedomen beröfvats allt intresse för lifvet. Han har förlofvat sig, men tycker att fästmön är rysligt fordrande då hon önskar att han något mer skall sysselsätta sig med henne; hon förefaller honom för ungdomlig, för naturpoetisk och hurtig med sin lust för bergstigningar och dylika galenskaper. Deremot finner han under ett samtal med enkan fru de Courval i henne en de sanna kvinliga dygdernas representant, huslighet, ömhet, nyktert förstånd på hvad lifvet bjuder, en glad och vaken intelligens, egnade att skapa ett intimt präktigt äktenskap med underhållande aftonlektyr framför brasan. — Alltså, onkeln, hr Agardh, blir förtjust i nevöns fästmö, fröken Strömberg, och nevön, hr Berlin, förälskar sig i fästmöns tant, fru de Courval, fru Boström. Damerna märka ej det löjliga i sina inkommensurabla älskares tillbedjan förrän onkelns ungdomsvän, en kry gubbe med hvitt hår kommer och talar om deras gemensamma ungdomsminnen; den unga flickans ögon öppnas för den bedagade älskaren, hvars »andra ungdom» demaskeras af vännen, som slutligen förmår onkeln att förklara det han hycklat kärlek till flickan endast för att väcka sin nevö till svartsjuka och besinning. Allt blir naturligtvis godt och väl, första ungdomens representanter få hvarandra, och likaså andra ungdomens. —

Stycket ger goda tillfällen åt de uppträdande att visa både talang och studier. Hr Berlin som den cigarrökande nevön var den typiske dufne lättingen, hos hvilken reflexionen dödar hvarje tanke på företagsamhet. Äfven uppvaknandet ur likgiltigheten genom fru de Courvals nyktra målning af äktenskapets lycka framstälde hr B. på ett trovärdigt sätt. Om han under sin förra dåsighet erinrade om en i bomull inlagd leksak med mekanism, så hade nyckeln nu dragit upp verket och machinen fått lif. Det är alltid med nöje man ser hr Berlin. Det intelligenta studium han använder på sina roler, der allt är till sitt verkan beräknadt, gör dem i längden hållbarare än en framställning, der en ytlig abandon lemnar åt slumpen att åstadkomma effekt och fläkt. — Fröken Strömberg debuterade som niècen, och om man afser från en viss enformighet i armarnas rörelse, hvilka omotiveradt ofta knäptes ihop framtill, samt från vissa omodulerade tonfall i rösten, kan debuten anses som lofvande. Fröken S. rörde sig ej obehagligt och led ej märkbart af den dödande förlägenhet, som krossat så många debutanters förhoppningar. Det var ett intresseradt försök till måttfullhet och naturlighet, der den sjelfständiga färgläggningen helt naturligt ännu ej hunnit infinna sig. — Hr Agardh var icke på sin plats som den 50-åriga ungdomen. Rolen kunde derför icke hos åskådaren väcka det åsyftade löjet, om också en ljus rock, en brokig halsduk skulle något hjelpt upp situationen och gifvit skådespelaren mera af den elegans, som ofta följer narraktiga gubbar åt. — Fru Boström, som lemnade teatern den 1 oktober, visade som fru de Courval, hennes sista rol, att scenen i henne förlorade en af de samvetsgranna, som göra med nöje allt hvad på dem ankommer. — Hr Riego, vännen som vrider rätt på de befängda känslorna, spelade sin godmodiga rol rätt hemtrefligt.

Följde så på repertoaren *Blindbockar* af Schönthan, en modern tysk fars af det mest typiska slag, hvarken bättre eller sämre än andra af liknande fabrikat. Vitsen och skrattet herska mest alltigenom bland dessa glada och friska genomsnittsmenniskor, hvilkas små lyten här drifva sitt ofarliga spel. Godsegaren Fredrik Lörsch låter sin fru inbilla sig att han är skald. Hon har i hemlighet låtit i veckoskriften »Töckniga blad» införa några af mannens grönaste ungdomsdikter, hvaraf hon förvarat ett par klädkorgar fulla. Sjelf anser han sina ungdomliga utgjutelser för ingenting mer än en ungdomssynd, hvartill han liksom de fleste gjort sig skyldig. Men då »Töckniga blad» kommer och han slår upp och läser: »Blommor vid vägen, plockade af Fredrik Lörsch», då får tryckswärtan makt med honom och han börjar ana sin egentliga kallelse. Redaktören för »Töckniga blad» kommer på besök till Lörsch, som just håller på med ett drama om »Karl den tjocke» samt förmår honom att flytta till Berlin, då hans talang endast der har den rätta jordmånen. I hufvudstaden lockas Lörsch af »Töckniga blads» redaktör doktor Winkelburg till sin hustrus för-

tviflan in i de svirrande literära kretsarna, och hans diktarverksamhet råkar ut för en sträng kritik. I samråd med Winkelburg har fru Lörsch velat bereda sin man en glad öfverraskning på hans födelsedag och i hemlighet låtit trycka ett litet häfte af Lörsch' glödande kärlekspoesi från fästmanstiden och presenterar dem i ett elegant tryckt häfte åt sin »gubbe» på födelsedagsmorgonen. Men detta var som èld i krutdurken. Han nekade visst icke till att han skrifvit dikterna, men kunde ej rå för att Heine och han haft så märkvärdigt lika tankar. Reser i förtviflan ut till bokhandeln och köper hela upplagan, visar på dörren Winkelburg, som infinner sig för att förtälja om den strykande åtgång diktsamlingen haft, packar in och reser tillbaka till landet, lyckligen botad. Till denna hufvudhandling ansluter sig sedan naturligtvis en liten kärlekshistoria med lycklig utgång.

Doktor Winkelburg hade i hr Malmström fått en framställare, som gjorde intryck af att hafva träffat på spiken dessa romanbiblioteks-literatörer, som lefva af den stora tyska medelklassens literära behof. Stora ord, rundliga löften, misskänd talang, aldrig tiga och aldrig rodna, alla dessa sidor framträdde på ett slående sätt genom hr Malmströms spel. Lörschs parti låg deremot ej rätt väl för hr Agardh. Denne skådespelare skämmer visserligen aldrig bort sin uppgift — det har blifvit så ofta sagdt att man nästan skämmes för att upprepa det — men så väl han än ofta lyckades pointera det kvicka och roliga i rolen, så låg det dock öfver hans framställning här ett visst seriöst drag, som påminde om de roler, i hvilka hr A. firat sina största framgångar. — Fru Bruno gaf som Bertha Lörsch ett nytt bevis på sin anmärkningsvärda talang för naiva flickroler. När fru B. slår ner ögonen och drar på mungiporna, dansar en hel armé af de öfverdådigaste skalkar omkring henne. Äfven den slynaktiga näbbigheten, till exempel då fröken Lörsch afspisar hr Schwyburg, hvars ofördelaktiga beskrifning till sin mor om henne hon kommit öfver i ett bref, får i ett förlängdt ansigte och en indignerad min ett det lustigaste uttryck. Hr Wilhelmsson var som alltid på sin rätta plats i egenskap af den burschikose älskaren. Hr Riegos dansmästar Tamburini var bestämdt för öfverdrifven och alls icke rolig, måhända just emedan han gjorde för mycket deraf. Så begifna på att dansa äro troligen högst få dansmästare i verlden, att de ej kunna taga ett steg i en salong utan att sprattla med benen. Typen var nog genomtänkt, men illa funnen. — Som fru Lörsch återsåg man efter en längre tids vakans fröken Wennerqvist, som öfvertog rolen efter fru Boström. Den husmoderliga värdigheten hos det landtliga hemmets värdinna fans ej ett spår utaf. Fröken Wennerqvist håller på att arbeta sig in i ett manér af snusförnuftig hushållerska, i hvilket fack hon tidigare debuterat fördelaktigt, men som icke passar för en familjemor, låt vara att hon är af det rörliga sang-

viniska slaget. Sitt uttal har fröken W. lyckats något så när disciplinera, ehuru rösten fortfarande är entonig och något sträf Fröken W. besitter ej ringa scenvana, men vid större utbrott af häpnad, förskräckelse eller annan våldsam sinnesrörelse har hon ännu ej fått bort den flytande gången öfver scenen och de beskäftiga kroppsrörelserna, hvilka måttligt använda äro af god effekt. Det är emellertid föga tvifvel underkastadt att fröken W., som visat vackra prof på både uppfattning och god vilja, ej skulle kunna utveckla sig till en lämplig framställarinna af *mère*-roler.

Ett godt val af stycke var Anzengrubers *En gård utan husbonde,* folkskådespel i 4 akter. Oafsedt några långörer och den en smula in absurdum drifna upplösningen, är stycket onekligen det som i någon mån uppburit repertoaren under de par månader vår öfversigt gäller. Hjeltinnan i detta stycke är på sätt och vis en Nora-typ ur folkets leder, som väjer för svårigheten att söka göra den hon älskar till en sann och uppriktig menniska. Hon låter honom gå, emedan han ej varit fullt uppriktig emot henne, lemnande åt främmande förhållanden att fullborda hans uppfostran, och detta är en föga trolig asketism i hennes handlingssätt ej blott mot honom, utan ock mot sig sjelf, ty vid styckets slut har man intrycket af att hennes kärlek skall i framtiden flamma upp dubbelt så stark och då blanda ångerns bittra tår i försakelsens må vara ljufva vemod.

Annars är pjesen till sin anläggning enkel och okonstlad. Den vackra Agnes, egarinna till en präktig bondgård, blir kär i sin fogde, den hurtige, arbetsamme, men tillika vackre och skäligen lättsinnige Leonard Trübner. Huru hon, uppvuxen fjärran från bildningens diskussionsfält, får tag i den obevekliga fordran att den man, hon ger sin kärlek åt, äfven skall ge henne igen en ren och odelad förstlingskänsla, kan blott delvis förklaras af hennes starka och friska naturs gudomliga kraf på »allt eller intet» af den hon bevärdigar med sin hängifvenhet. Då hon derför i trolofningens stund låter honom veta att ve och förbannelse är hans lott, om hon någonsin funne att icke hon, utan någon annan varit första föremålet för hans kärlek, så är detta allt annat än en uppmuntran för honom att bigta sig med förhoppning att hon skall begagna sig af kärlekens vackraste privilegium »att kunna allt förlåta». Den ungdomliga värdinnan får genom presten reda på Leonards tidigare förhållande. Hon besöker kvinnan och barnet, och i dessas tarfliga koja utspelas styckets *grande scène,* den förskjutna älskarinnans och den älskande fästmöns tvekamp om Leonard Trübners manliga värde, den ena svärtande, den andra sökande försvar och tröstegrunder. Agnes sätter sedan Leonard på prof och ger honom tillfälle till förklaring, men blir förskräckt öfver hans förhärdade ihärdighet att intet vilja tillstå. Hon försmår derför hans kärlek, men unnar den heller icke åt någon annan och sänder Trübner på ett ärende

öfver sjön i ett förfärligt oväder, i förhoppning att han skall omkomma. Hennes oro och kval blifva under hans frånvara outhärdliga, och när han ändtligen oskadd återkommer, är hennes stolthet bruten och hon förlåter honom Men hon känner sig märkvärdigt nog ej öfvertygad om att han, som han försäkrar, skall blifva en annan. Omgifven af samma menniskor som förut, är väl en så plötslig förändring möjlig, frågar hon. Han går att blifva en ny menniska på andra sidan hafvet. När slutligen Therèse, fogdens för detta älskarinna, ångrande sin hårdhet vid deras tidigare möte, kommer och ödmjukt erbjuder henne att taga till uppfostran hennes lille gosse med Trübner, helsar hon jublande den lille som gårdens husbonde, hvilken hon vill göra till en så präktig karl som Leonard Trübner kunnat blifva. Sens moralen är, så som skolmästaren Weldner säger, att Agnes »kufvat sitt högmod, men hållit sin panna upprätt».

Språket i pjesen har dessa enkla folkliga uttrycksformer, som göra att man icke så lätt märker när författaren stuckit in sina egna reflexioner. Dessa falla lättast ögonen i scenen mellan Agnes och Therèse i den senares hem, der de båda bondflickorna tala om den manliga karakteren i allmänhet med en moralfilosofs psykologiska förfarenhet och säkerhet. Agnes spelades af fru Bruno, Therèse af fröken Lindberg. Den förra visade sig fullt hemma i den manligt viljestarka kvinliga karakteren, ehuru den ej är i slägt med hennes naiva roler. Då hon i första akten så godt som friar till Leonard, som ej djerfves tro på hennes känslor för honom, låg det i hennes spel någonting af den friska vårbäcken, som yster och lefnadsglad obändigt söker sig väg genom tusen lätta hinder för att nå hafvets famn. Och när hans osannfärdighet reser sig hotande emellan dem, då var hon lik bäcken, som möter på sin väg oanade svåra hinder, dem han trotsig i sin yra bräcker med ungdomlig kraft, tagande i stället för det naturliga utloppet till hafvet. en ny riktning, som hamnar i skogsträskets lugna men kvafva fristad. — Fröken Lindberg hade här en rol af ungefär samma art som Svea i fru Edgrens »Hur man gör godt» och röjde dervid något af en ung talangfull skådespelerskas vanliga begär att göra mera af sin uppgift än den tål. När det gälde Svea i fru Edgrens stycke, var den forcerade styrkan i hämdkänslan mot samhället bättre på sin plats än det trotsiga föraktet och skoningslösa hatet mot Leonard i scenen med Agnes, der fröken Lindberg förbisett den sjelfbeherskning, som lugnet hos de landtliga vanorna måste förläna äfven åt passionernas offer. —

Hr Brander som Leonard Trübner hade förtjensten att ej illa markera sin ställning som på en gång tjenare och fästman, men lyckades ej ge sin annars för denna rol särdeles lämpliga stora manliga figur utseende af det sorglösa, öfvermodiga sinnets ledighet och schwung. Den stora förändring till en själfullare framställning, som visar sig hvar gång hr Brander får en

uppgift, der kärleken och dess språk ej komma i främsta rummet, borde utgöra en tillräcklig fingervisning att söka odla andra fack än älskarens inom skådespelarkonsten. — Hrr Arppe och Riego, presten och skolläraren, voro lyckadt maskerade och skulle gifvit taflan mera lif, om icke på deras lott hade fallit en del reflexioner, som ej hörde till pjesen.

Innan vi sluta denna öfversigt är det oss ett nöje att konstatera det Nya teaterns repertoar just riktats med ett värdefullt stycke »Kriget om miljonerna». Redogörelsen derför nödgas vi uppskjuta till nästa häfte.

A. B.

Den romerska rättens betydelse för vår tid*).

Att den romerska rätten ännu utgör föremål för ett mer eller mindre grundligt studium hos alla folk med europeisk kultur, detta vet nästan hvarje bildad person. Men icke lika allmänt torde det vara bekant hvari orsaken till detta förhållande ligger, eller hvarpå det beror att den rätt, hvilken gälde i det gamla Rom och på en tid, hvars afstånd från vår egen redan kan mätas i årtusenden, skall åtnjuta ett så högt anseende inom våra moderna samhällen. Det måste i sanning för den oinvigde vara svårt att fatta hvarför denna, såsom man kunde tycka, ålderdomliga och alldeles främmande rätt skall studeras mer än de lagar och rättsbruk, som gälla hos de mest civiliserade nationer i vår egen tid. Med anledning häraf och då detta studium äfven vid vårt universitet har en om också knapt utmätt plats, vill jag vid detta tillfälle söka att visa ej blott hvaraf det kommer sig att den romerska rätten faktiskt utöfvar ett sådant välde, utan äfven den djupare grunden härtill eller de egenskaper hos denna rätt och de omständigheter i öfrigt, hvilka ännu i våra dagar göra dess studium så nödvändigt, ja oumbärligt för hvar och en, som vill förskaffa sig ett icke blott ytligt juridiskt vetande.

När man i vår tid talar om romersk rätt, förstår man dermed hufvudsakligen, om icke uteslutande, den af östromerske kejsaren Justinianus i sjette århundradet af vår tidräkning utgifna lagsamling, som är bekant under namnet *Corpus juris civilis*. Man skulle dock mycket misstaga sig, om man trodde att de rättsprinciper, hvilka här funnit uttryck, ledde sitt upphof från författarene till *Corpus juris*. Detta är så litet det verkliga förhållandet, att man snarare kunde säga att denna samling icke innehåller någonting nytt, utan endast utgör en sammanfattning af hvad som redan gälde på den tid då samlingen utgafs. Och

*) Inträdesföredrag, hållet den 18 november 1885 i Universitetets solennitetssal.

likväl var *Corpus juris* den första fullständiga kodifikation af den romerska rätten allt sedan de tolf taflornas lag, hvilken förty, ehuru redan ett helt årtusende gammal och faktiskt icke mer tillämpad, ännu vid denna tid formelt utgjorde hufvudkällan för den romerska rätten. Men det egendomliga hos denna rätt består just deri, att den icke är ett verk af någon enskild lagstiftares snille ej heller af någon lagstiftande församlings vishet, utan den mogna frukten af en under tusen år oafbrutet fortgående utveckling.

Och hurudan var då denna utveckling?

Utan tvifvel ligger dess mest utmärkande drag i sättet, hvarpå den försiggick, och beskaffenheten af de faktorer, hvilka dertill medverkade. Visserligen bidrogo i äldre tider till rättsbildningen såväl representanterne för det juridiska vetandet, *pontifices,* genom sin tolkning af de tolf taflornas lag, som äfven i någon mån innehafvarene af den lagstiftande makten, folkförsamlingarna, genom nya lagar, men det vigtigaste organet för denna utbildning var dock pretorn, en republikansk embetsman, hvilken valdes af folket för ett år och som af den gamla konungamakten ärft bland annat dess domaremyndighet *(jurisdictio).* Denna innebar icke ett dömande i den mening att pretorn skulle hafva sjelf afgjort saken eller deri meddelat slutligt utslag — den uppgiften ålåg i regeln en eller flere dertill utsedda privatpersoner *(judex, arbiter, recuperatores)* efter undersökning af sakförhållandet. Deremot tillkom det pretorn att afgöra huruvida en dylik pröfning af saken inför privatdomare i det förevarande fallet kunde ega rum eller icke. I äldre tider var det nämligen blott ett visst antal af lagen noga bestämda och formulerade anspråk, som kunde fullföljas vid domstol, och alla käromål, af hvad beskaffenhet de än voro, måste för att kunna blifva föremål för domstols pröfning, iklädas formen af ett sådant anspråk. Detta kallades *actio.* Då nu pretorn hade nästan oinskränkt makt att bevilja eller vägra käranden den af honom begärda *actio,* är det tydligt att han härigenom kunde i väsentlig mån inverka på rättsutvecklingen.

Medlet, hvarigenom pretorn gjorde nya grundsatser kända för allmänheten, var hans edikt. Med edikt förstods i allmänhet hvarje offentligen kungjordt förordnande eller förfogande af pretorn eller någon annan sådan embetsmyndighet, som dertill hade rättighet. I särskild mening utmärktes dermed den för-

ordning hvarje pretor vid tillträdet af sitt embete utgaf rörande de grundsatser han vid dess utöfning komme att följa.

En annan omständighet, som jemte ediktet och den romerska processens egendomliga inrättning bestämde arten af pretorns ingripande i rättsutvecklingen, var delningen af den romerska privaträtten i tvenne stora afdelningar, *jus civile* och *jus gentium* eller den endast för romerske medborgare gällande rätten och den rätt, som gälde både för romare och för främlingar.

Den förra, som ursprungligen var ensam rådande, kände endast ett visst, ganska ringa antal former, vid hvilka den fasthöll med oblidkelig stränghet. Den var, liksom hvarje annan ännu outvecklad rätt, fattig och ytterst formalistisk. Endast det köp var för den giltigt, hvilket afslutits genom en solenn akt, *mancipatio* benämd, med omyntad kopparmetall, som uppvägdes på våg af en dertill särskildt utsedd person *(libripens)*, i närvara af fem behörigen kvalificerade vittnen och derefter under uttalande af vissa högtidliga ord öfverlemnades af köparen åt säljaren. Och icke nog härmed. Emedan andra former för föryttring saknades, måste denna tunga och svårhandterliga form, hvilken ursprungligen hade afsett endast köp, begagnas äfven för helt andra aftal, såsom pant, lån, inlag och gåfva. Vid dessa aftal, och ej blott vid dem, utan öfver hufvud vid alla rättsärenden, var det af yttersta vigt att den lagliga formen noggrant iakttogs. Hade rättsärendet icke afslutits på det af lagen föreskrifna sättet eller hade någon af kontrahenterne vid uttalandet af den solenna formeln begått det ringaste misstag, var hela rättsärendet ogiltigt.

Deremot var *jus gentium* formlös och fri samt fäste afseende hufvudsakligen vid kontrahenternes uttalade vilja. Då de civilrättsliga formerna vid samhällets stigande utveckling helt naturligt måste blifva alltför trånga samt kännas såsom odräglig band på all samfärdsel, var det klart att en sträfvan skulle uppstå att utbyta *jus civile* mot *jus gentium*. Denna sträfvan kom pretorn till mötes med sitt edikt, hvilket under loppet af fem århundraden endast gick ut på att småningom införa *jus gentium* i stället för *jus civile*. Härvid gick pretorn tillväga med den största försigtighet och moderation, undvek sorgfälligt allt proklamerande af alldeles nya grundsatser och vidtog, medan han i princip bibehöll den gamla lagstiftningen, endast de förändringar, som det praktiska behofvet oundgängligen fordrade.

Och som hans edikt gälde endast för hans egen embetstid, hade hvarje förändring en försökstid af ett år, efter hvars förlopp den åter kunde införas, till dess den, efter att hafva under ett antal år regelbundet ingått i ediktet, slutligen betraktades såsom en beståndsdel af den gällande rätten.

Sådan var, i dess allmännaste drag, den pretoriska rättsbildningen, fortskridande visserligen långsamt och med små steg, men oafbrutet och konsekvent framåt samt alltid med ett praktiskt mål i sigte och afseende fäst endast vid det praktiska behofvet. När sedermera kejsar Hadrianus omkring år 131 efter Kristus lät utarbeta och i form af en bestående lag utgifva det pretoriska ediktet, upphörde dettas rol såsom organ för rättsutvecklingen. Men redan tidigare hade tvenne andra faktorer begynt verka för denna utveckling, nämligen den kejserliga lagstiftningen och den juridiska vetenskapen. Af dessa är den senare både i sig sjelf ojemförligt vigtigare och särskildt äfven för oss af vida större intresse än den förra, ty den romerska rättsvetenskapen har så helt och hållet tryckt sin stämpel på den romerska rätten, att de egenskaper, som kännetecknа denna, äfven tillhöra den förra.

Den förtjenst, som tillkommer Roms jurister, är hufvudsakligen tvåfaldig. För det första hafva de satt det visserligen rika men alldeles oordnade rättsmaterialet i system, ett verk som äfven för nyare tiders juridik är af största betydelse, enär det delvis är så förtjenstfullt utfördt, att någon förändring deri ej behöft göras. Vidare hafva de utvecklat de förhandenvarande rättssatserna i deras yttersta konsekvenser samt sålunda skapat en mängd enskilda bestämningar. Det är i synnerhet i detta afseende som de romerske juristerne gått långt, och om de i något voro öfverlägsne mästare, så var det just i kasuistiken, i konsten att för hvarje enskildt, i det verkliga lifvet förekommande fall genast finna den motsvarande rättsregeln. De voro icke vetenskapsmän i modern mening, de sökte icke efter de juridiska begreppen och filosoferade ej öfver det rättas väsen. Men de funno hastigt hvad som var det karakteristiska för de särskilda rättsinstituten och rättsärendena samt förstodo att med logisk skärpa och konsekvens derur draga alla slutsatser. Hvad vi mest beundra hos desse jurister är derför, jemte den praktiska, städse på lifvets konkreta förhållanden riktade blicken, deras logiska skarpsinne. Men med dessa egenskaper

förenade de ett sinne för formen, en måttfullhet och elegans i framställningssättet, som vore öfverraskande, om vi icke visste att de voro högt bildade män och dertill män med grekisk bildning.

Det var denna vetenskap, som gaf den romerska rätten dess sista gestaltning. Under tiden hade denna rätt, ifrån att hafva varit staden Roms rätt, blifvit den civiliserade verldens. Den gälde för galler och germaner lika väl som för greker, för Spaniens invånare såväl som för Egyptens och Asiens. Men det var naturligt att sederna och åsigterna hos de otaliga af Rom underkufvade folken måste inverka på tänkesättet hos segraren sjelf. Den romerska rätten började allt mer och mer att i sig upptaga element, som ursprungligen varit för den främmande. Men den försigtighet och moderation, hvarmed rättsbildningen i Rom försiggick, i förening med den romerska rättsvetenskapens öfverlägsna ståndpunkt, gjorde det för denna vetenskap möjligt att i hvarje fall så bearbeta och med sig införlifva dessa nya element, att de fullkomligt sammansmälte med det öfriga systemet. Medan således den romerska rätten till ande och gestalt förblef romersk, undergick den med afseende å innehållet den förändring, att de specifikt romerska föreställningarna småningom fingo lemna rum för grundsatser af mer universel beskaffenhet. *Jus civile* förvandlades till *jus gentium.*

Denna den romerska rättens allmänt menskliga karakter, hvilken gifvit den en pregel af allmängiltighet, denna egenskap är det, i förening med dess stora rikedom på rättssatser, som i främsta rummet betingat dess vidsträckta användbarhet äfven i nyare tiden.

Såsom redan nämdes, afslutades den romerska rättsutvecklingen med Justiniani *Corpus juris.* Denna bestod ursprungligen af tre delar, af hvilka den till omfånget största och i alla afseenden värdefullaste, under namnet *Digesta* eller *Pandectæ,* innehåller en samling utdrag ur de berömdaste juristers skrifter eller med andra ord, en kodifikation af hvad man kunde kalla juriträtten *(jus* i trängre mening), dervid man likväl icke skydde att ändra de store mästarenes uttalanden i öfverensstämmelse med de förändringar rättsbuden sedan dess undergått. En annan del af *Corpus juris,* den så kallade *Codex,* innehåller den kejserliga lagstiftningen *(leges),* en samling af kejserliga konstitutioner från och med Hadrianus. Härtill kommer slutligen, under benämningen

Institutiones, en kortfattad framställning af den gällande rätten, hvilken kejsaren lät utarbeta och ställa i spetsen för lagverket såsom ett slags inledning dertill. Denna samling borde, så förordnades det, gälla såsom den enda källan för rättskipningen. Men som all kommentering deraf var förbjuden samt domarene anvisade att i tvifvelaktiga fall vända sig direkt till kejsaren, blef det nödvändigt för denne att utgifva en mängd nya konstitutioner. Dessa samlades efteråt och blefvo sedermera under den gemensamma benämningen *Novellæ* fogade till *Corpus juris* såsom en fjerde del deraf.

När *Corpus juris* utgafs, hade Rom redan fallit för germaniske eröfrare. Det oaktadt blef den romerska rätten, ehuru i andra och långt bristfälligare samlingar, gällande i flere af de nya på det romerska väldets spillror uppvuxna rikena, först för den underkufvade romerska befolkningen och sedan äfven för de herskande germanerne. Ett varaktigt välde fick den i södra delen af Frankrike samt i Italien, hvilket sistnämda land vid dess eröfring af Justinianus äfven blef delaktigt af hans lagböcker. Då dessutom äfven den katolska kyrkan tillämpade romersk rätt, kan man säga att denna rätt under hela medeltiden icke upphörde att gälla i Europa. Likväl var det välde den då hade ringa emot det som den skulle erhålla vid nyare tidens början. Då, när Europas folk vaknande till nytt lif i alla riktningar ej blott upptäckte nya verldsdelar bortom hafven, utan ock genom antikens studium lärde känna en ny verld på vetenskapens och konstens områden, då öppnade äfven den romerska rätten för dem sina skatter, och liksom förr tvang denna rätt ännu en gång folken att lyda sina bud, ehuru icke mer med svärdets makt utan på fredlig väg, endast genom sin andliga öfverlägsenhet. I sanning, huru arma och torftiga måste icke de lokala rättsreglerna nu förefalla, huru otillräckliga att fylla det i alla riktningar sig utvecklande samhällslifvets kraf! Och i jembredd härmed, huru rika och fullständiga, huru klara och logiska den romerska rättens satser, som hade svar på alla dessa frågor, om hvilka den inhemska rätten icke visste något besked! Att juridiskt bildade domare med förkärlek vände sig till den främmande rätten kan derför icke räcka förvåning. Också var det nästan uteslutande genom domstolspraxis, utan några öfverhetliga påbud, som den justinianska rätten infördes såsom gällande rätt i större delen af den

europeiska kontinenten. I Tyskland fullbordades denna förändring, den så kallade receptionen, under sextonde århundradet. Sålunda hade större delen af den civiliserade verlden åter en gemensam rätt i stället för de otaliga lokala lagar och rättsbruk, hvilka hotat att alldeles förkväfva idén om rättens enhet och allmängiltighet.

Numera har väl detta förhållande så till vida förändrats att under loppet af detsista århundradet den romerska rätten såsom omedelbart bindande norm för lagskipningen nästan öfverallt fått vika för nyare lagstiftningsarbeten. Men dermed har dess inflytande likväl icke upphört. Under de århundraden, som följde på receptionen, har den romerska rättsuppfattningen så genomträngt det allmänna medvetandet, att det på samma sätt som andra element af den antika bildningen blifvit en beståndsdel af det moderna Europas kultur. En följd häraf är ock att de kodifikationer af den nyare rätten, som på senare tider sett dagen, i de flesta fall ej blott bära spår af romerskt inflytande, utan till väsentlig del bestå af romersk rätt. Sådana äro till exempel Preussens och Österrikes civillagböcker äfvensom, ehuru i mindre grad, Frankrikes och Italiens. Såsom bekant har vår svenska rätt liksom ock den engelska uppvuxit på inhemsk grund, men äfven de hafva från den romerska rätten, mest genom förmedling af den kanoniska, lånat flere vigtiga rättsinstitut.

Jag har i det föregående sökt teckna de yttre konturerna af den romerska rättens utveckling och tillika angifva dess stora inflytande på den allmänna rättsutvecklingen öfver hufvud. Det återstår att uppvisa den inre grunden till denna storhet samt dermed äfven förklara dess betydelse för vår tids juridiska vetenskap eller ändamålet med och vigten af dess studium. Härvid bör dock på förhand anmärkas att, då man talar om den romerska rättens framstående egenskaper och stora inflytande, man uteslutande afser privaträtten samt företrädesvis en viss del af denna, nämligen den del, som benämnes obligationsrätt och handlar om de olika slagen af fordringsrättigheter.

Gå vi nu att söka orsakerna till den höga ståndpunkt, som den romerska rätten intagit och fortfarande intager, så torde redan af det föregående framgå att en vigtig orsak härtill ligger i sjelfva sättet för denna rätts utveckling. Först i det långvariga, under ett helt årtusende oafbrutet fortgående arbetet derpå, vidare i den nästan underbara kontinuitet, som härvid iakttogs,

så att man hvarken gjorde något språng i framåtskridandet ej heller någonsin tog tillbaka ett steg, som en gång tagits framåt. Det är klart att möjligheten af en sådan utveckling berodde på beskaffenheten af de faktorer, hvilka i främsta rummet medverkade till sagda utveckling, nämligen pretorn, denne embetsman, som, för ett enda år bortryckt från det praktiska lifvets verksamhet, alltid hade dettas behof i sigte, samt rättsvetenskapen, denna vetenskap, hvilken, oaktadt den dialektik och det logiska skarpsinne, hvaröfver den förfogade, likväl aldrig lät förleda sig att blott för vinnandet af större följdriktighet uppställa någon sats, hvars praktiska värde hade varit tvifvelaktigt. Ett annat vilkor för möjligheten af en sådan utveckling låg också deruti att den fick fortgå ostörd af alla yttre inflytelser. Den afbröts hvarken genom någon eröfrares maktbud ej heller genom någon mer omfattande lagstiftningsåtgärd, ja till och med alla kodifikationer eller samlingar af den gällande rätten skedde först när denna redan nått det sista stadiet af sin utveckling.

En sådan rättsbildning är i sanning utan motstycke i alla tiders och alla folkslags historia. Att vetenskapen fått till den grad inverka på den positiva lagstiftningen, att denna delvis endast lånat de juridiska skriftställarenes egna ord, är verkligen exempellöst. Också vore ett sådant tillvägagående numera ingalunda att förorda. Att det i Rom ej blott lät sig göra utan äfven lemnade utmärkta resultat berodde derpå att den skilnad mellan teori och praxis, mellan vetenskapsmannens och den praktiske juristens uppgifter, hvilken nu eger rum och som under närvarande förhållanden ej kan undvikas, då icke existerade, och att i följd häraf vetenskapen ej lopp samma fara att förfalla i ett ensidigt teoretiserande, för hvilken den nu vore utsatt, om den finge uppgiften att stifta lagar sig ombetrodd. Endast den omständigheten att de rättslärde i Rom tillika voro praktiserande jurister, som dagligen fingo afgifva utlåtanden i allehanda konkreta tvistefrågor, kan förklara den alltigenom praktiska karakter, som utmärkte deras rättsvetenskap.

Men, frågar man ovilkorligen, hvarpå berodde det att en sådan vetenskap skulle uppstå just i det gamla Rom? Enligt min tanke stod denna företeelse i närmaste sammanhang med de politiska förhållandena i Rom och främst med dess ställning såsom verldsmakt.

För uppkomsten af en juridisk vetenskap hos ett folk är

det ingalunda nog att detta folk uppnått en viss kulturståndpunkt. Så till exempel förmådde de grekiska samhällena, ehuru mycket högt bildade, icke framalstra någon rättsvetenskap i högre mening. Orsaken härtill är den, att i sådana små stater, hvilka endast omfatta en stad med kringliggande landsbygd, de sociala och rättsliga förhållandena äro så enkla, att äfven ett mindre öfvadt förstånd förmår lösa de förefallande tvistigheterna och någon anledning för mera begåfvade andar att göra statens rätt till föremål för vetenskapligt arbete icke förefinnes. Deremot antager i stora stater, om de tillika äro kulturstater, samfundslifvet en mer komplicerad beskaffenhet, hvilken nödvändiggör stränga rättsliga distinktioner, såvida stadga och säkerhet skall kunna upprätthållas. Naturligtvis erhålla de rättsliga studierna härigenom en ofantlig betydelse, juridiken blifver en vetenskap jemsides med andra vetenskaper samt med samma mål och medel som dessa.

Är nu detta riktigt med afseende å större stater i allmänhet, så måste det i ännu högre grad gälla för ett verldsrike. Men nu var det romerska riket i alldeles särskild mening ett verldsvälde. Det var icke, såsom våra dagars största stater, ett rike i jembredd med andra riken, det omfattade ensamt största delen af den då kända jorden, det hade bland sina barbariska grannar ingen medtäflare och, hvad mera är, det hade i sig upptagit resultatet af mensklighetens hela föregående kulturarbete samt under århundradens lopp tvungit de underkufvade folken att mer eller mindre grundligt tillegna sig denna kultur. I följd häraf funno de juridiska studierna här en utmärkt jordmån; de blefvo en sysselsättning, åt hvilken de yppersta förmågor hängåfvo sig och genom hvilken de åstadkommo storverk. Man har sagt, och det med rätta, att romarne hade utmärkta anlag för juridik. Men jag vill påstå att de icke skulle hafva haft dessa anlag, om de ej tillika haft sällsynta anlag för att herska. Just emedan statens yttre makt och rättsväsendet stå i så nära samband med hvarandra, kan man säga att dessa båda anlag, de rättsliga och de statliga, äro i grunden identiska. Emedan Rom var den första större kulturstat med någon varaktighet, har en rättsvetenskap här först sett dagen; emedan det var ett verldsvälde i alldeles särskild betydelse, fick denna vetenskap här en sällspord blomstring. Den blef ej blott en romersk vetenskap, utan den romerska vetenskapen *par préférence,* i hvilken romarnden nedlade det bästa af sin vishet och sitt skarpsinne.

Det anförda torde i någon mån förklara huru den romerska rätten blef hvad den är, det romerska folkets största verk och öfver hufvud en af de mest storartade företeelser, som menniskoanden frambragt. Också framgår deraf huruledes studiet af denna rätt ännu i vår tid kan vara ej blott intressant och upplyftande, utan ock i hög grad lärorikt. Det är nämligen klart att ur en så rik källa som den romerska rätten, måste, om den rätt begagnas, kunna hemtas en mängd värdefulla upplysningar för både lagstiftaren, lagskiparen och den teoretiske juristen. Särskildt är det lätt att finna hvilken god och oumbärlig ledning den romerska rätten utgör vid tolkningen af de nyare lagstiftningsarbeten, som grunda sig på denna rätt. Slutligen inser man ock huru den romerska rätten, derigenom att den studeras af alla bildade folk, utgör så att säga det föreningsband, hvilket ej blott sammanhåller den juridiska vetenskapens idkare i olika land, utan ock bland dem upprätthåller idén om rättens enhet eller föreställningen om en rätt, som icke är någonting endast lokalt eller nationelt utan något universelt eller allmängiltigt.

Och härmed hafva vi kommit frågans kärnpunkt betydligt närmare. Ty den romerska rätten studeras och bör studeras icke så mycket för den direkta nytta deraf, som nyss antyddes, utan förnämligast för det höga värdet hos den vetenskap, som derur uppstått och hvilken hänför sig till denna rätt. Hvad jag härmed afser är icke den rättsvetenskap, som uppväxte hos romarene och hvilken utgör en del af deras rätt, utan den som efter den romerska rättens införande hos flere af det nyare Europas folk der idkats af dessa. Denna vetenskap, som börjat med kritiklös reception af den romerska rätten och slutat med en sjelfständig reproduktion deraf, går tillbaka ända till slutet af elfte århundradet, då Irnerius från Bologna grundade de så kallade glossatorernes skola. Sedan den romerska rätten under fyra århundraden på ett fullkomligt receptivt sätt studerats af desse och deras efterföljare, de så kallade postglossatorerne, öfvergick den från Italien till Frankrike, der den genast blef föremål för en mer kritisk och metodisk behandling. Från Frankrike utbredde sig dessa studier till Holland och Spanien samt i synnerhet till Tyskland, hvilket sistnämda land var bestämdt att föra dem längst framåt.

Uppblomstringen af denna nyvaknade rättsvetenskap gynnades af flere omständigheter. Först de klassiska studierna i

slutet af medeltiden, hvilka möjliggjorde de för ett djupare inträngande i den romerska rätten nödvändiga historiska och filologiska insigterna. Vidare de filosofiska studierna under adertonde århundradet, hvilka, jemte det de riktade blicken på vissa allmännare synpunkter, framkallade ett mer systematiskt och kritiskt sätt att gå tillväga jemväl i rättsvetenskapen. Mer än dessa yttre omständigheter verkade likväl ämnets egen beskaffenhet och det stora praktiska intresse, som med dess behandling var förenadt. Härtill kommo tvenne egenskaper hos den romerska rätten, sådan denna nu föredrogs, hvilka utomordentligt främjade ett vetenskapligt studium deraf och hvilka icke förefinnas med afseende å någon nyare rätt. Den ena bestod deri att denna rätt representerade en afslutad utveckling, den andra åter deri att den mer eller mindre fullständigt, direkt eller indirekt, tillämpades i större delen af den civiliserade verlden och sålunda utgjorde ett gemensamt studium för de rättslärde i flere olika land. Endast derigenom att den romerska rätten under loppet af flere sekler oförändrad eller med obetydliga förändringar utgjort det gemensamma föremålet för nästan hela Europas rättsvetenskap, endast derigenom har det blifvit möjligt för denna vetenskap att uppnå en sådan ståndpunkt, att en af det nyare Tysklands förnämste jurister kunnat derom säga: „det finnes mångahanda slags *rätt,* men det fins blott en enda *rättsvetenskap:* den, hvilken uppvuxit ur den romerska rätten“ [1]). Detta yttrande kan synas öfverdrifvet, men det är fullkomligt sant, ej blott i den mening, att det som åstadkommits af hvarje annan så kallad nationel rättsvetenskap, det är en sådan, som hänför sig till något visst folks inhemska rätt, är en obetydlighet i jemförelse med hvad den romanistiska vetenskapen frambragt, utan äfven sålunda att de satser, hvilka framställas af de förstnämda vetenskaperna, väsentligen endast utgöra en tillämpning af sanningar, som den sistnämda redan förut upptäckt. Huru skulle också en sådan nationel rättsvetenskap kunna täfla med den universela vetenskap, som hänför sig till romerska rätten? Å ena sidan såsom material antingen mycket bristfälliga positiva urkunder eller, om de äro rikhaltigare, i stället af så sent datum, att vetenskapen icke hunnit ens börja med deras bearbetande, i hvartdera fallet utgörande ett obrutet fält, på

[1]) *Sohm* i Oertzens Allgemeine konservative Monatsschrift, 1884, sid. 229.

hvilket tidigare åldrar icke nedlagt något vetenskapligt arbete, samt såsom arbetare en fåtalig kohort, endast det egna landets rättslärde utan samband med och utan hjelp af andra nationers jurister. På andra sidan åter summan af årtusendens erfarenhet och skarpsinne, den romerska kulturens yppersta arf till det nyare Europa, af detta rikligen förkofradt och förökadt genom seklers samfälda arbete och de bästa vetenskapliga metoder.

I följd häraf är det klart att något vetenskapligt studium af juridiken ej kan komma i fråga utan kännedom af den romerska rätten, om än icke i dess källor likväl åtminstone i den literatur, som hänför sig till dessa.

Men, säger man måhända, hvad behöfves öfver hufvud hela denna lärda apparat? Vi hafva ju våra lagar, från hvilka den som vill kan skaffa sig kännedom om deras stadganden.

Ehuru en sådan åsigt, hvilken identifierar juridik och lagkunskap samt derigenom förnekar möjligheten af all rätts*vetenskap,* måste falla vid någon eftertanke, vill jag dock, då den icke torde sakna anhängare äfven bland bildade personer, i korthet angifva rättsvetenskapens ändamål och de medel, den begagnar för att nå detta mål. Att jag härvid måste inskränka mig till några flyktiga antydningar, är i följd af den begränsade tiden och ändamålet med denna framställning sjelffallet. Att åter dessa antydningar närmast skola hänföra sig till den så kallade privaträtten, är af flere anledningar naturligt.

Redan en flyktig blick på det ekonomiska lifvet i våra moderna samhällen låter oss ana den oändliga mångfald af rättsförhållanden, hvari menniskorna dagligen träda till hvarandra. Må man tänka på de olika gestaltningar i rättsligt afseende, som förhållandena mellan särskilda personer kunna antaga genom handelns till det dagliga lifvets minsta behof sig sträckande utbredning, genom industrins och det öfriga samfälda arbetets förrättande, genom kreditens vidt utgrenade användning, genom vår tids kommunikationsväsen och samfärdsel öfver hufvud; man tänke vidare på de förhållanden, i hvilka personer inträda såsom egare af jord eller hus, såsom medlemmar af en familj, delegare i en kvarlåtenskap, såsom husbönder, tjenstehjon och så vidare: att finna den enhet, som beherskar denna mångfald, att ordna detta skenbara virrvarr af olika förhållanden under vissa allmänna synpunkter, att bringa in dem under ett fåtal rättsliga bestämningar, detta är rättsvetenskapens uppgift.

En liknelse må visa huru den dervid förfar. Bland alla företeelser är språket otvifvelaktigt en af de mest beundransvärda. Och måhända ännu märkvärdigare är den lätthet, hvarmed vi beherska och uttrycka den ofantliga massa ord, hvaraf ett språk består. Detta sker, såsom bekant, genom ett litet antal enkla tecken, hvilka kallas bokstäfver. Liksom nu de ljud, som bokstäfverna beteckna, bilda så att säga de enkla beståndsdelar, hvaraf orden utgöras och hvilka återkomma i alla ord, på samma sätt sönderdelar äfven juridiken de konkreta rättsförhållandena i vissa enkla element, hvilka kunna betecknas såsom deras grundbeståndsdelar.

Den första operation, som rättsvetenskapen har att verkställa, är derför en analys af de konkreta rättsförhållandena. En sådan analys företages redan i viss mån af lagstiftningen, i synnerhet den mer framskridna, ty såsom framställningen af språket börjat med hieroglyfer, så har ock lagstiftningen börjat med att uppställa bestämningar för speciela fall[1]). Men äfven i samhällen med mycket enkla kulturförhållanden dröjer det icke länge, innan man finner ett sådant sätt att stifta lagar alltför otympligt. Vill man i lagen uppräkna alla de fall, som i lifvet kunna inträffa, gör man den så vidlyftig och svårhandterlig, att både dess inlärande och dess tillämpning varda hardt när omöjliga. Och dock skall man snart finna en mängd fall, som icke voro förutsatta i lagen. Man börjar derför gifva rättsbuden en abstraktare formulering, hvarigenom de kunna hänföra sig till ett antal likartade fall. Sålunda vinner materialet i koncentration och öfverskådlighet, samt blifver lättare både att lära och att handtera. Denna uppgift tillhör ännu lagstiftaren. Men härmed nöjer sig icke vetenskapen. Den analyserar ytterligare de enheter, som lagstiftningen sålunda skapat, och sönderdelar dem

---

[1]) Såsom exempel på en dylik lagstiftning må här anföras äldre vestgötalagens stadganden om okväde: „Kallar någon någon hundhvalp. 'Ho är det', säger han. 'Du', sade den andre. 'Jag hänskjuter till vittnen det att du kallade mig med okvädinsord'! Det är mål med en sextonörtugs böter i hvar lott. — — — Kallar någon en annan frigifven, den ättboren är, eller säger: 'jag såg att du sprang en för en och hade ditt spjut på ryggen', det är okvädinsord, trenne sextonörtugers mål“ o. s. v. På detta sätt uppräknas sedan äfven andra okvädesord och de straff lagen för dem utsätter (VGL. I., Rætlösu-b. fl, 5; enligt Othmans öfversättning).

i andra ännu enklare element. Så till exempel, då lagen talar om köp, lega, lån med mera, uppsöker vetenskapen hvad som för dessa begrepp är gemensamt och finner härvid i aftalet det enkla element, hvilket ingår i dessa och flere andra rättsliga handlingar. På detta sätt skrider den juridiska vetenskapen genom fortsatt analys från den ena enheten till den andra, till dess hon slutligen kommer till en sådan, som icke vidare låter upplösa sig i några enkla beståndsdelar. Sedan hon funnit de enkla juridiska elementen, tillhör det henne att genom uppsökande af deras kännetecken samt genom deras afgränsande gent emot andra element fastställa de så kallade *rättsbegreppen*. Slutligen ordnas dessa på ett visst sätt öfver och jemte hvarandra, så att de bilda ett *system*. Och såsom det högsta begreppet i detta system, det, hvartill alla de öfriga medelbart eller omedelbart äro att hänföras, uppställer vetenskapen *det rättas begrepp*.

Genom ett dylikt förfarande har den romanistiska rättsvetenskapen vunnit ett sådant herravälde öfver sitt ämne, att den ej blott lyckats i jemförelsevis sammanträngd form — ett eller några få oktavband — framställa hela privaträttens system och det vida mer uttömmande än detta skedde i de ofantliga folianterna för några hundra år sedan, utan äfven utlagt det så att både dess inlärande och dess tillämpning i praktiken i förhållande till ämnets mångfald och rikedom sker med stor lätthet.

Och likväl äro rättsvetenskapens nytta och det arbete hon utfört härmed ännu ej fullständigt angifna. Till dess uppgift hör äfven att ur de funna rättsbegreppen härleda nya rättssatser. Hvarje lagstiftning, huru förträfflig den än må vara, samt huru allmänt och abstrakt dess satser än äro hållna, innehåller alltid luckor. Det menskliga lifvet är alltför rikt och mångskiftande för att alla deri förekommande fall skulle kunna förutses af någon lagstiftare, vore han ock den visaste af menniskor. Men genom att ur rättsbegreppen såsom högsta principer draga alla de slutsatser, som af dem kunna härledas, fyller vetenskapen dessa luckor. I förhållande till den positiva rätten eller lagen har således rättsvetenskapen en tvåfaldig uppgift. Å ena sidan tillkommer det henne att ur de rättssatser, som i lagen finnas uttryckligen uttalade, härleda rättsbegreppen, och å den andra eger hon, när dessa äro funna, ur dem utveckla äfven sådana rättssatser, som icke blifvit af lagen klädda i ord. Vetenskapen har förty ej blott att förklara, ordna och framställa

hvad som är rätt, den eger äfven bilda eller upptäcka nya rättssatser.

Det står således fast att juridiken är en vetenskap på samma sätt som till exempel naturvetenskaperna, samt att hon besitter sin vetenskapliga metod lika så väl som dessa. Användandet af denna metod på ett visst gifvet föremål är nu hvad man kallat dogmatisk konstruktion i juridiken. Denna konstruerande metod, hvartill visserligen en god grund blifvit lagd redan af de romerske juristerne, har likväl först på senare tid och i synnerhet genom den tyska vetenskapen blifvit bragt till en högre fullkomning.

I den lägre arten af analys voro visserligen romarne öfverlägsna mästare: liksom de å ena sidan visste att ur de lakoniska bestämningarna i de tolf taflornas lag härleda den största rikedom af rättssatser, upptäckte de å den andra hvad som var det karakteristiska i köpeaftalet, låneaftalet och så vidare. Men gälde det att gå längre och uppsöka de högre, enklare begreppen, samt att definiera och systematiskt ordna dessa, då misstogo de sig ofta, när de undantagsvis försökte sig på sådana uppgifter. Denna högre uppgift har den nyare tidens rättsvetenskap och erkanneligen den tyska med stor framgång företagit sig att fylla. Och om det också ej kan nekas att denna vetenskap, såsom man förevitat den, härvid någon gång gått till öfverdrift samt gjort sig skyldig till ensidigt teoretiserande och ett logiskt konsekvensmakeri utan afseende på de praktiska följderna, så är det dock å andra sidan denna metod, som åt juridiken gifver ej blott dess utomordentliga intresse, utan äfven större delen af dess värde såsom vetenskap.

Derför måste man ock, ehuru med all aktning för de utmärkta egenskaper, hvilka den romerska rätten i sig sjelf besitter och dem jag ofvan sökt angifva, likväl medge att det icke är dessa, som i främsta rummet betinga dess stora betydelse för vår tid, utan att denna beror hufvudsakligen på den skola romerska rätten genomgått eller den vetenskapliga behandling, som kommit den till del. Och emedan den romerska rätten är den enda, hvilken genomgått en sådan skola, är äfven dess studium för närvarande oundgängligen nödvändigt. Utan juridisk metod är det omöjligt att fullt genomtränga och beherska hvilken positiv rätt som helst. Men den juridiska metoden vinnes endast genom

kännedom af den romerska rätten, och derför är en sådan kännedom enda vägen till en djupare insigt i den nyare rätten.

Det är således icke uteslutande, ja ej ens företrädesvis för dess egen skuld som den romerska rätten studeras och bör studeras hos det moderna Europas folk, det är äfven och väsentligen såsom inledning till deras egen inhemska rätt. För ett vetenskapligt inträngande i den inhemska rätten är detta det enda medlet.

Härmed är likväl icke sagdt att så alltid skall förblifva. Den tid skall komma, och flere tecken tyda redan på dess ankomst, då mången nyare rätt har erhållit samma vetenskapliga bearbetning som den romerska. Att göra sin egen rätt delaktig af en sådan behandling är en uppgift, som tillkommer representanterne för de skilda landens rättsvetenskap hvar i sin stad. Denna uppgift är mycket svår, i synnerhet hos ett litet folk, der arbetarene äro få, fastän fältet kan vara nog vidsträckt. Den är svår äfven i det afseende, att särskildt den närvarande tiden till följd af den rörlighet och föränderlighet, som utmärker äfven dess lagstiftning, är synnerligen ogynsam för ett sådant arbete. Hvarje vetenskapligt arbete fordrar ett visst lugn samt en viss tid för sitt utförande, men när vetenskapens föremål förändrar sig, saknas dessa vilkor för framgången.

Å andra sidan måste det dock medges att med denna omständighet nära sammanhänger en fördel, som den nyare rätten erbjuder i förhållande till den romerska. Den sistnämda är ett under årtusenden utarbetadt fält, der hvarje detalj redan blifvit granskad från alla sidor och der följaktligen några nya problem icke locka forskaren. Derför måste också vid en fortsatt sysselsättning med denna rätt utbytet blifva vida mindre än vid bearbetandet af någon inhemsk rätt, som ännu ej genomgått vetenskapens skärseld.

Icke heller behöfver man befara att det samband och samarbete mellan vetenskapsidkare i de olika landen, som varit utmärkande för den romanistiska vetenskapen, skall helt och hållet upphöra och hvarje lands jurister komma att stå isolerade för sig. Till någon del kommer detta väl att blifva och är redan nu fallet, men å andra sidan finnas äfven tecken, som förebåda en ny sammanslutning. Ty utom att den jemförande rättsvetenskapen otvifvelaktigt har en framtid, så finnes det hos sjelfva rättsutvecklingen alltid en tendens till likformighet, till denationa-

lisering. Afven för de folk, hvilkas rätt utvecklat sig mest sjelfständigt, inträder alltid, när denna utveckling nått en viss höjd, en period, då ett närmande, en anslutning till andra folkslags rätt gör sig gällande. Till följd af denna regel, hvilken utan tvifvel beror på det rättas egen natur, har under senaste tider på särskilda lagstiftningsområden en sträfvan till universalitet gjort sig märkbar, hvilken helt säkert är i tilltagande och kommer att utbreda sig äfven till andra områden. Mest måhända har denna rörelse hittills gjort sig gällande inom vexelrätten och sjörätten.

Slutligen får man ej förbise den vigtiga hjelp, som vid arbetet för den nyare rättens utbildning kan hemtas af den ända till de minsta detaljer omsorgsfullt utarbetade romanistiska rättsvetenskapen. Endast i förbigående må här antydas dels att den tillämpning af romerska rättsprinciper, hvarom nu är fråga, alls icke eller blott i ringa mån hänför sig till rättens innehåll, utan hufvudsakligen till systemet och allra mest till den vetenskapliga metoden, dels att här ej kan bli fråga om någon kritiklös reception utan endast om ett sjelfständigt tillgodogörande af redan uppnådda resultat under ständigt aktgifvande på de stora olikheter, som ligga redan i sjelfva föremålet för behandlingen och dessutom betingas af flere andra omständigheter.

Och härmed har jag angifvit den enligt min tanke vigtigaste sidan af den romerska rättens betydelse för vår tid. Den består, hvad beträffar så väl vår egen som hvarje annan nyare rätt, deruti *att vi af den romerska rätten skola lära att vetenskapligt beherska och utbilda den inhemska.* För att bringa vår egen rätt till samma höjd som den romerska rätten, måste vi gå i skola hos denna. Uti en dylik skolgång ligger så litet något förödmjukande, att tvärtom hela den menskliga kulturens utveckling är sådan. Hvad har icke vår tid lärt af antiken? Eller, för att taga enskilda exempel, hvad hafva icke den nyare filosofin och estetiken inhemtat af den antika? Och dock är här, såsom redan framhållits, icke fråga om ett stycke ren antik, utan om ett arf från gamla tiden, hvilket ända till senaste tider oafbrutet förkofrats och riktats genom otaliga generationers erfarenhet och arbete. Att försmå detta vore det samma som att vilja göra om en icke ringa bit af menskligheten föregående kulturarbete.

Det moderna kulturlifvet är rikt och mångfaldigt, och det företer jemväl i rättsligt hänseende en mängd former, hvilka

saknades hos romarne. *Om* derför den nyare tidens rätt en gång varder så utarbetad af vetenskapen som den romerska, så skall ur den uppstå ett system, rikare och skönare än någonsin den romerska rättens. Då har denna sistnämda rätt äfven fylt sin vigtigaste uppgift, och den betydelse, som derefter ännu återstår för den, är väsentligen endast en historisk, nämligen i främsta rummet rättshistorisk och derigenom äfven kulturhistorisk. Man kunde derför i viss mening säga att den romerska rättens uppgift numera är att göra sig sjelf öfverflödig. Och dermed skulle man visserligen icke hafva förringat dess eminenta betydelse för vår tid.

R. A. Wrede.

Kongolandet.

IV. Tidigare kolonisationsförsök. Handel.

I det föregående har jag gifvit en kort framställning af landets topografi, klimat, växt- och djurlif samt befolkning. Det återstår att tala om den europeiska kolonisationens historia och framtidsutsigter i dessa trakter för att fylla det program, som jag uppstält i början af förra afdelningen.

För fyra hundra år sedan (1484—85) upptäckte den portugisiske sjöofficeren Diego Cão eller Cam Kongoflodens mynning. Han uppreste på flodens södra strand en stenpelare och tog sålunda landet i besittning för Portugals räkning. Dock hafva portugiserna aldrig vid Kongofloden anlagt någon koloni, om man undantager några slafbaracker.

Kongolandet i gammal mening begränsades i norr af Kongofloden, i söder af Koanza och sträckte sig inåt landet till Koango. Hufvudstaden, som låg in i landet omkring 125 kilometer sydost om närmaste landningsplats vid Kongofloden, kallades Ambassi eller Ambezé. Portugisiske missionärer bedrefvo här med stor framgång sitt omvändelseverk och lyckades döpa såväl höfdingen, eller konungen, som han vanligen kallades, som en del af hans folk, hvarpå de kallade orten San Salvador. »En

katedral och åtskilliga mindre kyrkor uppfördes, och år 1534 finna vi att man anslagit lön åt en biskop. Trettiosex år senare inträffade invasionen af de vilda Ajakkas, ömsom kallade Jaggas, Giagas, Yakkas, hvilka öfversvämmade hela landet, brännande och slagtande, hvar de drogo fram — och den kristna staden San Salvador blef förstörd med sin katedral och sina kyrkor. Med portugisisk hjelp fördrefvos dock Ajakkas, hvarpå Kongo-konungen återuppbygde sin sköflade stad. År 1630 afbrötos relationerna med Portugal, oroligheter utbröto i landet, och biskopssätet flyttades från San Salvador till den nära Koanzas mynning vid kusten belägna staden St Paolo de Loanda. Numera är San Salvador endast en medelstor, af infödingar bebodd stad med några få strödda minnesmärken från forna dagar.»

Under lång tid var slafvar den enda exportartikeln från Kongo. Enligt engelsmannen Tuckey, som 1866 undersökte Kongoflodens mynning, utskeppades derifrån årligen 2,000 slafvar till Amerika. Sedan de europeiska makterna och i synnerhet England genom kraftiga åtgärder undertryckt slafhandeln först norr om ekvatorn (1810) och sedan öfverallt utom Portugals besittningar, sjönk de vid Afrikas vestkust belägna portugisiska koloniernas rikedom och betydelse. De äro numera endast en skugga af hvad de fordom varit.

Att Portugal dock i sjelfva verket ännu icke helt och hållet afstått ifrån slafhandeln synes af den nyss i tidningarna synliga notisen att portugiserne tillhandlat sig 1,200 slafvar utaf konungen öfver negerriket Dahomey. Att köparen härför uppgifvit ett rent filantropiskt motiv, nämligen att »rädda dessa olyckliga krigsfångar» från att vid nästa religiösa högtidlighet offras åt gudarne och att med dem uppgjorts kontrakt, enligt hvilket de som frie arbetare under tre års tid äro skyldige att mot betalning arbeta vid kaffeplantagerna på St Thomas, minskar icke mycket det demoraliserande i detta företag. Ty så länge köpare finnas på denna vara, finnas äfven säljare. Det torde icke räcka länge, innan konungen af Dahomey anställer en ny menniskojagt, som förser honom med nya krigsfångar.

På tal om portugisernes slafhandel vid Afrikas vestkust är det omöjligt att icke äfven omnämna arabernas menniskojagter och handel i östra delarna af denne verldsdel, så mycket mer som deras härjningståg sträcka sig in i Kongoområdet, ända till »hjertat af Afrika». Numera bedrifves slafhandeln i östra

Afrika i mycket större skala än i vestern. Från det egyptiska Sudan ströfva arabernas plundringsexpeditioner åt söder och vester ända till de stora sjöarne och utkanterna af Kongobäckenet. Från Zanzibar utbreda sig slafhandlare allt längre och längre åt vester. Under de senaste årtiondena hafva de framträngt först till och sedan öfver Tanganika sjön. År 1876 utgjorde Niangvé vid öfre Kongo deras yttersta utpost åt vester. År 1882 såg Pogge dem redan vid Lomani, en af Kongos venstra bifloder, och följande året 1883 mötte Stanley deras röfvarhorder vid Mawembe nedanför Stanley-fallen. De hade således under de sex eller sju år, som förgått sedan dess Stanley för första gången beträdde Kongo, betydligt utvidgat sina jagtmarker inom denna flods område. Tillgången vid slafjagterna i de södra Nilländerna beskrifves på följande sätt af H. Almkvist, som länge vistats i dessa trakter.

»En rik köpman eller ett konsortium af flere utrustar en oftast med engelska dubbelbössor förträffligt beväpnad trupp om 100 à 200 man, hvilken på båtar fraktas till sin bestämmelseort, numera vanligen en vid någon af Bahr-el-razals bifloder belägen så kallad *zeriba*. En sådan zeriba består af en mängd hus, enkom uppförda för den dervarande garnisonens räkning under den tid, »jagtsäsongen» varar, och oftast skyddade af omgifvande graf och vall. Stundom underhåller konsortiet flere sådana zeribor på lämpliga, naturligtvis från hvarandra vidt aflägsna ställen. Från zeriban göres sedan ströftåg åt alla håll, byarne öfverrumplas nattetid, alla vapenföra män nedhuggas, och alla gossar och flickor under 20 år bortföras till zeriban. Sedan sålunda ett par hundratal slafvar sammanförts, afgår karavanen under ledning af en *djellab* (slafdrifvare). Hopkopplade två och två med ok om halsarna drifvas de fram till fots med piskslag af djellabens män, som alla äro beridna, och utstå förfärliga kval af törst, hunger och solhetta under den månadslånga vandringen till Chatum. En god del omkommer under vägen, och köpmannen anser det som en god affär, om djellaben bringar honom 75 procent lefvande, säljbar vara.»

Att denna slafhandel måste inverka ytterst demoraliserande på negerbefolkningen är naturligt. Plundringståg till grannfolken, hvarvid hufvudsyftet är anskaffandet af slafvar, höra derför till ordningen för dagen. Slafhandlarenas uppträdande har dessutom medfört en ytterlig misstänksamhet mot allt

hvad främlingar heter. Denna omständighet har i sin tur länge utgjort ett af de svåraste hindren för alla såväl forsknings- som kommersiela företag till det inre Afrika. Ett tredje resultat af dessa menniskojagter är att vidsträckta och bördiga landsträckor, som förut varit rikt odlade, nu stå öde och folktomma.

Har slafhandeln inverkat hämmande på utvecklingen af vår kännedom af Central-Afrika och på civilisationens inträngande dit, så måste deremot erkännas att de handelsfaktorier, som sedan medlet af 1850-talet grundlagts vid Kongoflodens mynning — oaktadt äfven de gjort mycken skada genom att införa spritdrycker — gagnat, dels genom att uppköpa af infödingarne landets produkter och derigenom vänja dem vid arbete, dels genom att väcka förtroende och minska fruktan för europeerna.

År 1855 grundlades det första faktoriet vid Kongoflodens mynning af Paris-firman Régis et C:i. Fjorton år senare anlände holländare och derpå äfven engelsmän och portugiser. För närvarande hafva fem europeiska firmor faktorier vid nedra Kongo. Af dessa är Nieuwe Afrikansche Handels-Venootschap i Rotterdam det mest betydande; detta bolag har utom flere faktorier vid kusten äfven 35 dylika vid Kongoflodens nedre lopp. Största delen af dessa faktorier förestås af portugiser. Då der icke finnes någon kontroll eller officiel statistik, är det omöjligt att noga uppgifva den årliga varuomsättningens storlek. Stanley har beräknat den till 70 millioner francs. Enligt handelskammarens i Rotterdam rapport för år 1883 utgjordes exporten från Kongo till Rotterdam nämda år af

Palmnötter (för oljeberedning)	3,310	tons
Arachis »	1,887	»
Palmolja	1,758	»
Kaffe	1,510	»
Sesam	436	»
Kautschuk	249	»
Färgträ	62	»
Ris	57	»
Kopal	54	»
Vax	27	»
Koprah	20	»
Orselj	15	»

Elfenben	15	tons
Hudar	14	»
Summa	9,414	»

värderade till öfver åtta millioner francs [1]). Den öfriga exporten går till England, Frankrike, Tyskland och Portugal.

Trafiken mellan Afrikas vestkust och Europa bedrifves för närvarande medels 36 ångare. För lokaltrafiken på Kongo finnes dessutom numera en mängd små ångbåtar.

Då man tager i betraktande huru nya dessa handelsföretag ännu äro, att de omfatta endast trakten omkring en del af nedre Kongo, således endast en obetydlig flik af det vidsträckta Kongo-området, och att landets odling är i sin linda, så inser man hvilken betydelse detta område ännu kan komma att få för verldshandeln.

V. Kongostatens uppkomst.

Oaktadt, såsom af det föregående framgår, Kongokusten redan under århundraden varit känd och delvis äfven koloniserad, misslyckades man länge uti alla försök att tränga till det inre af landet. Naturens beskaffenhet, infödingarnes fiendtlighet och portugisernes handelsafund förenade sig om att hindra hvarje försök dertill. Först genom Livingstones och Stanleys resor randades en ny tid för Afrikaforskningen. Man fann att de nyupptäckta länderna icke voro några öknar, utan i anseende till bördighet och naturens rikedom kunde ställas i bredd med de i detta afseende lyckligast lottade på jorden, och man började sjelffallet tänka på att tillgodogöra sig dessa skatter. Den första ordnade planen för utforskandet och exploiterandet af det inre Afrika har utgått från konung Leopold II af Belgien. Han sammankallade på sitt slott i Brüssel några af samtidens förnämsta geografer, resande och statsmän till en förberedande konferens, der det lämpligaste sättet för Central-Afrikas öppnande för handel och samfärdsel diskuterades. Det närmaste resultatet af denna sammankomst var grundandet af *Association internationale Africaine* den 15 september 1876, som skulle verka

[1]) En del af dessa varor förskref sig dock icke från sjelfva Kongo utan från närmaste kuster.

för det angifna målets uppnående genom att grundlägga stationer i det inre Afrika.

Med den kännedom af Central-Afrika man då hade, var det naturligt att man tog ostkusten till utgångspunkt. Innan associationens första expeditioner dock ännu hunnit blifva utskickade, hade Stanley emellertid fullbordat sin ryktbara färd tvärs igenom Afrika. Denna färd riktade konung Leopolds uppmärksamhet på Kongo. Då han strax insåg hvilken stor betydelse denna väldiga flod kunde hafva för förverkligandet af associationens planer, grundlade han den 25 november 1878 *Comité d'études du Haut-Congo.* Denna, uti hvilken flere af de förnämsta affärsmännen i Europa voro intresserade, hade betydligt större penningetillgångar än den afrikanska associationen. För att närmare undersöka Kongobäckenet utrustade komitén en expedition, på hvilken inga kostnader sparades. Ledningen af denna expedition uppdrogs åt Stanley.

Efter att hafva gjort en liten resa till Zanzibar, der han värfvade en skara zanzibariter, ibland hvilka åtskilliga af hans gamla följeslagare från de två föregående färderna, inträffade Stanley i augusti 1879 vid Kongoflodens mynning. Hans första omsorg blef att välja en punkt, som kunde tagas till bas för alla framtida företag på Kongo. På en kal kulle 340 fot öfver floden med ett sundt och mot fiendtligheter skyddadt läge beslöt Stanley att den första stationen skulle grundläggas. Detta var vid Vivi. Marken måste först köpas, och oaktadt de omgifvande höfdingarne voro vänligt sinnade, förstodo de dock att för det kala, oländiga jordstycket fordra i ersättning tyg till ett värde af 32 pund sterling och dessutom ett månadtligt arrende af två pund. Det första som här måste göras, var att bygga en väg uppför den branta strandsluttningen. Sedan detta svåra arbete väl var slutfördt och platån på kullens topp med infödingars tillhjelp rödjad och jemnad, uppfördes ett tvåvånings boningshus af trä åt stationschefen och baracker för arbetarene. Derpå anlade Stanley en trädgård, och till denna måste all mull släpas med skottkärror från flodstranden. Marken uppe på kullen var nämligen alldeles obrukbar. Sedan den ditsläpade mullen blifvit utbredd öfver en yta af omkring 2,000 kvadratfot, gångar blifvit gjorda, med mera, planterade Stanley nio mangoträd, några oranger, avocadopäron- och citronplantor, som han medfört från Zanzibar. En del inreddes till kökträdgård, uti

hvilken odlades morötter, lök, sallad, palsternackor, rofvor, kål, hvitbetor och tomater.

Jag har här något utförligare omtalat denna stations uppkomst, för att gifva ett begrepp om en sådans utseende och om huru Stanley ända till minsta detalj utförde sitt arbete. Sedan stationen var färdig, lemnade Stanley der en besättning af 21 man, deraf 12 europeer, resten negrer hufvudsakligen från Zanzibar och vestkusten, deri inberäknadt manskapet på komiténs ångbåtar på nedre Kongo.

Nästa uppgift var att med ångbåtar, redskap, varor och proviant komma förbi de svåra Livingstonefallen. Då landet på båda sidor om dessa fall är bergigt och genomskuret af talrika djupa och branta dälder, blef det nödvändigt att bygga en väg, på hvilken de tunga lastvagnarne kunde framforslas. För att undersöka hvar denna väg lämpligast skulle ledas, företog Stanley den 21 februari en rekognosering till Isangila. Efter att hafva valt en lämplig sträckning för vägen — den blef 52 engelska mil lång — och öfverenskommit med infödingarne om den härför nödiga markens inköp, återvände Stanley efter 18 dagar till Vivi.

De svårigheter, som måste öfvervinnas under denna första vägsträcka, framgå af följande utdrag ur ett bref från Stanley till komiténs ordförande, öfverste Strauch.

»Jag kan med temligen skaplig hastighet framtränga 12 mil med båt och vagn, efter att ha slagit gräset. Sedan börjar stretandet upp- och nedför branter, undanskaffandet af stora klippblock, fyllandet af håligheter, tills vi komma till en skog, som vi måste hugga oss igenom; sedan komma vi till en flod med en botten full af kiselsten, och ur den stiga vi upp för att draga vagnen uppför en sluttning med en fots stigning på fyra. Derefter en ny bit jemn väg, sex eller sju mil lång, genom busksnår och högt gräs, och så stå vi inför den värsta af alla svårigheter — ravin efter ravin, kulle efter kulle, ström efter ström, medan den stora floden sjelf på detta ställe är en smal, vild fors, som klämmes ihop af höga, svarta klippor, der ingen slipper fram.»

»Men eftersom det är vår uppgift att anlägga stationer och åtadkomma kommunikationsmedel mellan dem, måste vi gripa oss an med det svåra företaget. Först måste vi bryta en väg, sedan återvända till Vivi för att draga *Royal* öfver land 52 mil med dess maskineri. För det tredje ha vi att återvända med

vagnarna till Vivi och draga med oss *En avant* med ångpanna och maskineri. För det fjerde att återvända till Vivi med de tre vagnarna för att transportera båtarna och allt tungt gods. För det femte återvända till Vivi efter barackerna vid floden. Den sammanlagda längden af alla dessa resor kommer att utgöra 520 engelska mil, oberäknadt sjelfva väganläggningen. Och oaktadt denna stora väglängd ha vi ändå ej kommit längre än till Isangila.»

Hela det till Isangila transporterade godset, utgörande lifsmedel, bytesvaror, de begge omtalade ångarena samt 2 pråmar jemte tillbehör, vägde tillsammans 54 tons [1]).

Vid Isangila utskötos ångbåtarne i floden, hvarpå alla varor transporterades flodvägen till det 88 engelska mil högre upp belägna Manyanga. För detta ändamål måste de båda ångarena företaga 14 särskilda resor mellan de båda lägren. Detta arbete slutfördes den 1 maj 1881.

Knappast återställd från ett svårt feberanfall, som hållit honom öfver en månad till sängs och varit nära att kosta honom lifvet, rustade Stanley sig genast till sitt verks fortsättande. Under hans sjukdom hade en hjelptrupp af tre europeer och 70 zanzibariter under ledning af tysken Lindner anländt. Denne fick nu i uppdrag att med största delen af expeditionens manskap vidare transportera den ena ångaren jemte en del af varorna, medan Stanley sjelf med en mindre del af sitt folk skyndade i förväg till Stanleypool för att utvälja en lämplig plats för anläggandet af en station.

Då han i juli 1881 framkom dit, stötte han genast på nya och oväntade svårigheter. Han hade här blifvit förekommen af den franske marinlöjtnanten grefve Savorgnan de Brazza, hvilken med en liten karavan hade lyckats tränga uppför Ogowédalen och derifrån bana sig väg till Stanleypool. Han hade redan öfvertalat Makoko, höfdingen öfver den mäktiga Batekestammen på högra stranden af Kongo, att underkasta sig franska republikens protektorat. Då Stanley erfor detta, öfverflyttade han genast sina operationer till venstra flodstranden, der han grundlade stationen Leopoldville, som blef färdig i februari 1882 och sedermera raskt tillvuxit både i storlek och betydelse. I december 1881 hade emellertid vägen från Manyanga blifvit

[1]) En ton = 2,400 svenska skålpund.

fullbordad och ångaren »En avant» utskjuten på Stanleypool. Efter att hafva iordningstält Leopoldville, företog Stanley en ångbåtsfärd uppför Kongo, hvarunder han grundlade på venstra flodstranden stationen Msuata och derigenom hindrade Frankrike att taga Kongos båda stränder i besittning. Längre upp vek han in uti bifloden Mfini (Kassai's nedre lopp) och upptäckte en stor sjö, åt hvilken han gaf namn efter expeditionens beskyddare, konung Leopold II. Kort derpå återvände Stanley till Europa, der han hade ett obehagligt sammanträffande med de Brazza uti Geografiska sällskapet i Paris.

Före sin afresa hade Stanley lemnat befälet öfver expeditionen på öfre Kongo åt den belgiske kaptenen Hanssens. Medan Stanley var i Europa, undersökte denne floden mellan Stanleypool och ekvatorn och anlade två stationer.

Bland de många andra forskningsresorna i Central-Afrika år 1882 förtjena främst att omnämnas löjtnant Storms' framträngande från ostkusten till sjön Tanganika, på hvars östra strand han grundlade en station, och vidare kapten Grant Elliots expedition uppför den norr om Kongo utfallande floden Kuilu, längs hvilken han för associationens räkning grundlade åtta stationer, hvilka dock alla senare gingo förlorade till Frankrike.

Följande år finna vi Stanley åter i Afrika på väg uppför Kongofloden. Denna färd, som han företog med tre ångare, utsträcktes ända till Stanleyfallen. Här grundlade han en station, liksom redan tidigare vid Lukolea. De vildsinta och menniskoätande stammarne vid Aruhuimis mynning och vid Kongos nordligaste krökning, med hvilka Stanley vid sin första färd nedför denna flod 1877 kämpat mången hård strid, blefvo nu som förstelnade af förvåning och fasa vid åsynen af de ångande och utan roddare upp emot strömmen framilande båtarne. Förgäfves rördes krigstrummorna — ingen vågade gripa till vapen.

Efter att hafva slutfört expeditionen till öfre Kongo, återvände Stanley till Leopoldville. Då han nu ånyo begaf sig till Europa, som det synes i afsigt att icke återvända till Kongo, öfverlemnade han befälet för andra gången åt kapten Hanssens. Den 23 mars företog denne en stor inspektionsresa ända till Stanleyfallen och grundlade derunder han en ny station vid mynningen af Aruhuimi. Vid alla stationer herskade lugn och ordning. Efter sin återkomst till Leopoldville var han betänkt på att företaga en ny resa, men angreps af feber. Han for till Vivi

för att återställa sin helsa, men innan årets slut hade ett recidiv ändat hans verksamma lif. Uti honom förlorade Stanley sin förnämsta medhjelpare.

I maj samma år hade de Brazza för andra gången kommit till Stanleypool och der gjort anspråk på stora områden för Frankrikes räkning. De derigenom uppkomna tvistigheterna, som hotade att omintetgöra de af associationen vunna stora resultaten, blefvo först bilagda genom Berlinerkonferensen 1884.

Utan att inlåta mig på skildringen af de många andra företag och resor, som utfördes under dessa år inom Kongo-området och bland hvilka i synnerhet tyskarne Pogge's och Wissmann's forskningsfärder omkring öfre loppet af Kongos venstra tillflöden intaga ett i geografiskt afseende framstående rum, öfvergår jag nu till framställningen af de händelser i Europa, som ledde till bildandet af den fria Kongostaten.

Redan 1878 hade mr Moynier på en kongress af rättslärde i Paris uttalat önskvärdheten af att på folkrättslig grund för framtiden bestämma enligt hvilka principer landsträckor skulle kunna tagas i besittning inom Kongobäckenet. Här förelåg nämligen ett vidsträckt och rikt område, der troligen inom kort olika nationers stridiga handelsintressen skulle komma i konflikt med hvarandra. Förslaget ledde emellertid icke till något resultat denna gång, ej heller kom man till någon definitiv lösning vid en för ändamålet samlad internationel kongress i Lissabon, maj 1884. Detta var först den afrikanska konferensen i Berlin samma år förbehållet. Den 15 november sammanträdde denna under furst Bismarcks ordförandeskap. Som närmast intresserade makter voro der representerade Belgien, Spanien, Portugal, Nederländerna, Förenta staterna, Frankrike, England och Tyskland; som icke omedelbart intresserade Danmark, Italien, Sverige-Norge, Österrike-Ungern, Ryssland och Turkiet. Konferensen hade att pröfva en mängd, ofta rätt inveclade frågor af olika slag. Derför var det ofta svårt att vinna öfverensstämmelse i åsigter mellan de olika ländernas delegerade. »Sålunda opponerade sig England länge i handelspolitiska frågor, Portugal i historiska, Ryssland i folkrättsliga, Frankrike i territoriala, Turkiet i fråga om missionsväsen och slafhandel.» Slutligen enade sig konferensen i följande två hufvudpunkter:

»Kongo jemte bifloder skall vara fri för alla nationers skeppsfart.»

»Alla nationer skola i hela Kongobäckenet åtnjuta fullständig handelsfrihet.»

Dessutom beslöts af konferensen: grundandet af en internationel kommission för uppsigten öfver och ledningen af Kongo-angelägenheterna; beskydd åt kristna missionärer och forskningsresande; gemensammma åtgärder emot menniskohandeln; Kongostatens neutralisation. Slutligen öfverenskoms om grunderna för nya områdens annektering på Afrikas kuster. Konferensen afslutades den 26 februari 1885.

Emellertid hade genom enskilda öfverenskommelser mellan Kongo-associationen och olika makter associationens område blifvit fastställdt och förklaradt för en ny oberoende fristat. Den makt, som till först erkände den nya Kongo-staten, var Nord-Amerikas Förenta stater. Uti sin deklaration till nämda stater förklarar Kongoassociationen:

Att genom fördrag, som slutits med höfdingarna i Kongo- och Niadi-Kuilu-bäckenen samt i angränsande områden vid Atlantiska hafvet afträdts ett område »för de fristater, som redan grundlagts eller som hålla på att grundläggas under nämda associations protektion och öfverinseende»; att nämda Internationela association antagit för sig och för nämda fristater Internationela afrikanska associationens flagga: blå duk med en guldstjerna i midten; att nämda association och stater beslutat att icke uppbära någon skatt för handelsvaror, som införas på deras område eller transporteras på de vägar, som blifvit bygda omkring Kongofallen; att associationen tillförsäkrar alla främlingar, som bosätta sig på dess område, rätt att köpa, sälja och hyra mark och på denna befintliga byggnader, grundlägga handelshus och organisera transporter för byteshandel, med vilkor att de lyda lagarne.

Associationen förbinder sig att aldrig bevilja åt medborgare af hvilken nation som helst någon fördel, som icke också skulle medgifvas alla andra nationers medborgare och dessutom att göra allt som står i dess makt för att förhindra slafhandeln.

I sin svarsnot förklarar Förenta staternas regering att den, uppskattande associationens humana och ädla mål, gifvit befallning åt sina underlydande »att såväl till lands som sjös erkänna den Internationela associationens flagg som en vän-

skapligt sinnad regerings». — Detta fördrag slöts den 22 april 1884. Den 8 november erkändes Kongostaten af Tyskland, derpå af England, Italien och Österrike-Ungern. Frankrike gjorde deremot länge svårigheter, och dess erkännande vanns endast genom att uppoffra Kuilu-området, beläget mellan Ogowé och Kongos mynning, och dessutom en lång sträcka af den sistnämda flodens högra strand. Likaså tilltvang sig Portugal det gamla Kongolandet söder om Kongoflodens mynning och äfven en bit (Landana) norr om denna flod.

Kasta vi en blick på kartan i föregående häfte, så se vi att Kongostaten endast med en mycket smal flik af sitt område gränsar till hafvet. Denna flik vid Kongoflodens mynning stöter i norr till de franska och i söder till de portugisiska besittningarna. I norr utgöres fristatens gräns af fjerde nordliga breddgraden, i öster går den ungefär längs 30° Ö. Gr. och Tanganika sjön, derifrån den sträcker sig öfver sjön Moero [1]) till Bangveolo. Gränsen går härifrån åt vester, men bildar ungefär 24° Ö. Gr. ett stort knä norrut, hvarigenom floden Kassai's öfre lopp kommer att ligga utom fristatens område. Landet söder om detta knä har blifvit undersökt hufvudsakligen af tyska resande och kommer troligen derför att framdeles annekteras af Tyskland.

Det sålunda begränsade området, som återstod sedan de förnämsta medintressenterna (Frankrike, Portugal och Tyskland) blifvit tillfredsställda, är den nuvarande fristaten Kongo. Till suverän öfver den nybildade staten utsågs den ursprungliga upphofsmannen och befrämjaren af de flesta forskningsresor inom Kongobäckenet, konung Leopold II af Belgien. Den 30 april 1885 erhöll han de belgiska kamrarnes samtycke att emottaga denna värdighet, hvarigenom konungariket Belgien och fristaten Kongo kommo att stå uti personel union med hvarandra.

Den nya statens regering är förlagd till Brüssel. Den lokala administrationen i Kongo skötes af en generaladministrator. Denna befattning innehafves nu af engelsmannen Sir Francis de Winton. Hela området är för närvarande indeladt uti fyra stora administrativa områden, af hvilka hvart och ett före-

[1]) På kartan i föregående häfte har namnet Moero af förbiseende blifvit utelemnadt. Namnet Kassali, som står närmast Moerosjön hör till den venster om namnet endast till sina konturer betecknade sjön.

stås af en »divisionschef». Dessa fyra områden äro: 1:o nedre Kongo, 2:o Livingstonefallen och Stanleypool, 3:o Kongo mellan Stanleypool och ekvatorn och slutligen 4:o öfre Kongo ända till Stanleyfallen.

I Kongostatens tjenst finnas medlemmar af en mängd olika nationaliteter. Starkast representerade äro belgier, engelsmän och svenskar. Enligt *Mouvement géographique* för den 6 april 1884 voro då anstälda i associationens tjenst: 40 belgier, 39 engelsmän, 23 svenskar, 11 tyskar, 5 fransmän, 4 italienare, 2 amerikanare, 2 österrikare och 2 holländare, tillsammans 128 europeer. Den 27 juli 1884 uppräknar samma tidskrift redan 38 svenskar, anstälda uti associationens tjenst i Kongo. Huru många der för närvarande finnas är mig icke bekant. Så vidt jag vet, torde äfven en finne vistas i Kongo. Löjnant M. Juhlin-Dannfelt skrifver nämligen uti ett af sina bref från Kongo, att maskinisten på associationens ångbåt »Belgique» på nedra Kongo är hemma från Helsingfors och heter Lindström.

VI. Framtidsutsigter.

Försöka vi nu skärskåda hvilka framtidsutsigter en europeisk kolonisation af Kongo-området har, så kan icke nekas att dessa synas ganska lysande, då ju landet är rikt på naturprodukter och mycket bördigt.

Liksom Amerika i afseende å produktion af mineralolja är den förnämsta af verldsdelarne, så kommer Afrika att intaga det första rummet med hänsyn till sina växtoljor, hvilka också äro den mest betydande utförsvaran från Kongo. För närvarande erhålles denna växtolja dock endast från det obetydliga området kring nedre Kongo. Så snart det vidsträckta inre landet genom förbättrade kommunikationer kommer att kunna utföra sina varor, skall oljeutförseln mångdubblas. Äfven kautschuk intager ett framstående rum bland nedre Kongos exportartiklar. De trädslag, som lemna kautschuk, sägas förekomma ymnigt i Central-Afrikas skogar, och skulle negrerna något mer vinnlägga sig om att uppsamla detta ämne, så skulle exporten deraf kunna betydligt ökas. Äfven gummi, som utgör kådan af acaci-aartade trädslag, finnes i mängd. Bland Central-Afrikas produkter märkes dessutom ett rödt färgträd *(tavola)* — måhända finnas äfven andra arter — *camwood,* en buske hvars

bark gifver en ypperlig röd färg, orseille, en laf som också gifver röd färg och kopal. Den mest värderade af exportartiklarne härifrån är dock elfenben. Enligt W. Westendarp i Hamburg har under åren 1879—1883 från Afrikas ostkust erhållits 564,000 kilogram, från vestkusten 284,000 kilogram af denna vara, tillsammans representerande ett värde af omkring 20 millioner finska mark. Detta elfenben har erhållits af omkring 65,000 elefanter. Enligt Stanley har utförseln deraf varit betydligt större. Oaktadt elefanter vid Kongo icke förekomma i sådan mängd som uti de obebodda trakterna mellan Kongo och Zambese, så synas de dock ännu vara ganska talrika, och Stanley tror att ännu många generationer skola förgå, innan de blifvit utrotade. Af metaller förekomma, som tidigare blifvit anfördt, jern och koppar ganska allmänt och förarbetas äfven af infödingarne. Om de finnas i så stor mängd att en större fabriksindustri derpå kan grundas är ännu osäkert.

De nu uppräknade produkterna torde för närvarande vara af största betydelse. Genom odling kommer Kongo-området troligen framdeles att också producera en mängd kaffe, socker, bomull, kryddor och andra tropiska växtalster. Kaffebusken förekommer vild uti en stor del af Kongobäckenet. Enligt Livingstone skall den odlas af negrerna vid Lomani. Af europeer i Kongo hafva odlingsförsök dermed anstälts endast vid Leopoldville, der för ett år sedan 361 plantor blifvit satta och trifvas utmärkt bra. Deremot produceras i Gabon norr om och i Angola söder om Kongos mynning redan betydligt kaffe. Äfven bomullsbusken samt flere tropiska kryddväxter förekomma vilda mångenstädes i Central-Afrika, dock synes man ännu icke hafva gjort försök med deras odlande. Indigoväxten har visserligen ännu icke blifvit funnen inom Kongo-området, men väl i angränsande trakter, såsom öster om Tanganika, vid Nyassa och Zambese, der den förekommer vildt växande. Dessutom odlas tobak nästan i hela Afrika och skall i några trakter vara af utmärkt beskaffenhet.

Men för att odla och vårda alla dessa naturliga rikedomar behöfves det arbetskrafter — och hvarifrån taga dessa? Europeer kunna icke användas till jordarbeten i tropikerna. Man kan vara nöjd om de så pass kunna vänja sig vid Kongoklimatet, att de duga till att öfvervaka arbetet. Infödingarne vilja icke arbeta. Det är ytterst svårt att förmå dem till något ut-

hållande arbete. Deras behof äro äfven så små, att de vanligen med ett obetydligt mått af arbete kunna tillfredsställa dem. I kusttrakterna, hvilkas befolkning en längre tid varit i beröring med europeer, har dock en betydlig förändring i detta afseende redan inträffat, men af zanzibarer och andra kuststammar är det svårt att få ett tillräckligt antal arbetare. Bland infödingarne i det inre landet kan man, åtminstone tills vidare, icke påräkna något arbetsdugligt folk. Man har derför varit betänkt på att använda kineser, hvilka äfven i många andra tropiska länder visat sig vara dugliga och billiga arbetare. Huru denna fråga kommer att lösas får framtiden utvisa. Så mycket är säkert att den är en lifsfråga för landets uppodling.

En annan är inrättandet af bättre kommunikationer. Hela det vidsträckta landet omkring öfre Kongo och dess många stora bifloder är nämligen ännu, så länge en lämplig kommunikationsled saknas, så godt som afstängdt från hafvet och den öfriga verlden. Förenta staternes regering har till Kongo skickat en uti vestra Afrikas kolonial- och handelsväsen väl förfaren man, mr Tisdel, för att undersöka i hvilken mån Kongo-området kunde tjena till marknadsplats för den amerikanska handeln. Denne mr Tisdel har beräknat att »kostnaden per ton om 2000 engelska skålpund för transporten af förråd från Vivi till Leopoldville vid Stanleypool utgör 300 dollars och från Banana (vid Kongos mynning) till Vivi 75 dollars. Lägges härtill 25 dollars för transporten från Europa till Banana, erhålles en transportkostnad af 400 dollars per ton från Europa till Banana.» Det inses att endast mycket dyrbara varor, såsom elfenben, kunna bära en sådan transportkostnad och att alla andra produkter måste förblifva värdelösa, till dess en bättre kommunikationsled, antingen jernväg eller kanal, hunnit byggas från Vivi förbi Livingstonefallen till Stanleypool. Denna sträcka är 380 kilometer lång och höjdskilnaden omkring 300 meter. En jernväg, som direkte skulle förbinda Stanleypool med Vivi, kan enligt Stanleys beräkning byggas för 37 miljoner francs. I nödfall kunde man dock betjena sig af tvänne kortare bansträckor, af hvilka den ena skulle förbinda Stanleypool med Manyanga och den andra Isangila med Vivi. Mellan Manyanga och Isangila kan Kongo befaras af mindre ångbåtar på en sträcka af 128 kilometer. Byggnadskostnaden för dessa två banor jemte fyra ångbåtar för trafiken mellan Isangila och Manyanga skulle

enligt Stanley stiga till omkring 20 millioner francs. För närvarande är den nya Kongostatens suverän, Leopold II af Belgien, som bäst i verksamhet för att anskaffa det nödiga kapitalet. Detta torde emellertid blifva ganska svårt, då den nuvarande handeln icke kan betala räntorna på anläggningskapitalet, och få kapitalister finnas, hvilka vilja nedlägga penningar i ett företag, som först i en måhända icke alldeles snar framtid kan gifva någon vinst.

Kongostaten står således inför ett svårt dilemma: så länge ingen jernväg finnes, kan ingen odling af landet börja, och så länge icke en vidsträckt odling finnes, kan ingen jernväg bära sig. I andra länder och under andra förhållanden vore det statens skyldighet att befordra landets framtida uppblomstring genom att bygga denna jernväg. Men Kongostaten har inga inkomster, då inga tullar eller andra skatter uppbäras, hvarför den icke heller kan med egna medel utföra ett sådant arbete. Då den af samma anledning har svårt att erhålla någon kredit, inses lätt att utsigterna för detta jernvägsföretag och således äfven för hela statens framtid för närvarande äro ganska mörka. I civilisationens intresse bör man dock hoppas att de nödiga penningemedlen på ett eller annat sätt skola erhållas.

Oso. Nordqvist.

Sederomanen i Ryssland.

IV.

Feodor Michailovitsch Dostojevski föddes 1821 i Moskva i ett sjukhus för fattigt folk. Sålunda möttes han redan vid inträdet i lifvet af det djupa menskliga elände, hvarpå sedermera för all framtid hans blickar voro oafåtligt riktade. Hans fader, en afskedad militärläkare, hade här anställning. Hans slägt tillhörde den lägsta klass af adel, som rekryterar hären af underordnade tjenstemän, och egde i guvernementet Tula ett litet gods och några lifegna, såsom bland dessa slägter är vanligt. Som barn vistades han tidtals i denna landsbygd, hvaraf då och då på afstånd ett minne framskymtar i hans skrifter, men sällan och i förbigående. I motsats mot andra ryska författare, som i sin kärlek till naturen städse återkomma till den bygd, som sett dem uppväxa, egnar Dostojevski deråt endast en flyktig uppmärksamhet. Menniskosjälen och framför allt den menskliga tillvarans skuggsidor fängsla hans psykologiska blick, och de stora städernas fattigaste kvarter och uslaste gränder äro de landskap, vid hvilka han dröjer. Det är icke barndomsminnen från skogar och fält, som gifva färg åt hans taflor; då hans inbillningskraft skapar ur sitt eget innersta ursprung, framträder ständigt ånyo bilden af hospitalets trädgård med samhällets olycksbarn i bruna kåpor och hvita mössor.

Läkaren, hans fader, hade många barn och lefde under tryckta omständigheter. Det lyckades honom att åt de två äldsta sönerna, Alexis och Feodor, efter att de i Moskva åtnjutit elementarundervisning, vinna inträde i militär-ingeniör-skolan i Petersburg. En gemensam literär kallelse sammanknöt ytterligare det band af innerligaste tillgifvenhet, som städse förenade dessa båda bröder. De voro hvarandra till ömsesidigt stöd i gemensamma svåra pröfningar. I den samling bref af Feodor Michailovitsch, hvilka om hans lif lemna oss de förtroligaste

underrättelser, är största delen ställd till Alexis. Båda kände sig ganska vilsekomna i denna ingeniörskola, som för dem fick ersätta universitetet. De klassiska studier, som Dostojevski sålunda saknade, ersattes så godt sig göra lät med läsning af Puschkin och Gogol samt några franska romaner. Men Gogol var hans älsklingsförfattare; »Döda själar» uppenbarade för honom den ringhetens verld, till hvilken han kände sig dragen. 1843 utgick Dostojevski ur skolan med grad af underlöjtnant vid ingeniörkåren, men lade redan följande år in om afsked för att uteslutande egna sig åt literära sysselsättningar.

Från detta ögonblick började för skriftställaren en förbittrad fyratioårig kamp med eländet. Fadern var död, och det lilla arfvet, deladt på många händer, var snart förtärdt. Den unga Feodor Michailovitsch söker att med öfversättningsarbete förtjena sitt uppehälle hos tidningsredaktioner och bokförläggare. Under fyratio års tid äro hans bref ett enda uthållande ångestrop öfver den ständigt förnyade skuldbördan, som han under brist för dagen nödgas draga; en evig veklagan öfver ett yrke, som dömer honom att lefva såsom en »åkarkamp» i lega hos förläggaren. Ett betryggadt bröd finner han endast såsom statsfånge i Sibirien under de år han der tillbringar. I materielt hänseende hade Dostojevski kraft att försaka ända till det nödvändigaste, men han var ytterst känslig för de sårande förödmjukelser, som fattigdomen medför. Det ömtåliga högmod, som låg i botten af hans karakter, led förfärligt vid allt som röjde hans armod. Man känner smärtan af det ständigt öppna såret i hans bref, man känner det hos hufvudpersonerna i hans romaner, i hvilka hans egen själ så uppenbarligen tagit kött och blod; alla äro de plågade af en ljusskygg blygsel. Och redan nu var han sjuk, ett offer för dessa nervskakningar, som stundom gjorde honom till och med visionär. Någon gång innan han gick till sängs, lemnade han på sitt skrifbord ett papper med följande varningsord: »Måhända faller jag denna natt i en letargisk sömn; må man derför se till att jag blir begrafven först efter loppet af några dagar». Hvad som icke var någon vision det var det förfärliga onda, den hemska sjukdom, hvaraf han redan nu kände de första anfallen. Man har påstått att han ådragit sig den senare i Sibirien, men en ungdomsvän till honom försäkrar att det redan vid denna tid hände att Feodor Michailovitsch föll på gatan och rullade sig med fragga ur munnen. Ja väl, redan nu

var han sådan man kände honom på äldre dagar, en bräcklig, seglifvad, nervös och förtviflad varelse, en kvinnosjäl i en rysk bondes omhölje; en inåtvänd, dyster visionär, hvars hjerta flödade af en gränslös, öfversvallande ömhet vid anblicken af de ringa och vanlottade i lifvet. Endast arbetet tröstade och hänförde honom. I sina bref berättar han om sina romanprojekt under utbrott af en naiv förtjusning; och sedermera är det vid minnet af sin egen första berusning som han låter en af de personer han framdragit ur sitt eget inre, romanförfattaren i »Kränkta och förödmjukade» hänförd utbrista: »Om jag någonsin känt mig lycklig, var det icke under de första berusande ögonblicken af min framgång, utan då, när jag ännu icke hade visat mitt manuskript för någon, när ännu ingen hade läst det, under de långa nätter då jag var uppfyld af stormande förhoppningar och svärmerier samt af en passionerad kärlek till arbetet, då jag i min fantasi lefde tillsammans med personer, som min inbillning skapat, då jag älskade dem, gladdes och led med dem och stundom gret bittra tårar öfver min sorgbundne hjelte».

Detta visar sig äfven uppenbart i hans första roman, »De arme», som i sig innebär fröet till alla de följande. Dostojevski skref den vid tjugutre års ålder; han har sjelf vid slutet af sin lefnad i »En författares dagbok» berättat den vackra historien om detta första uppträdande. Den fattige lille ingeniören kände icke en enda själ inom den literära verlden och visste icke hvad han skulle göra med sitt manuskript. En kamrat lemnade det åt Nekrassoff, den lidande menskligheten store skald. Klockan tre på morgonen hörde Dostojevski en bultning på sin dörr; det var vännen som återkom och förde med sig Nekrassoff. Full af hänförelse omfamnade skalden den unge okände författaren; han hade hela natten läst romanen och var upprörd in i djupet af sin själ. Nekrassoff lefde äfven han i denna skygga tillbakadragenhet, som vid denna tidpunkt var nästan alla ryska skriftställares lott. Från första ögonblicket hängåfvo sig deras slutna men varma hjertan åt hvarandra med den oemotståndliga impuls som tillhör ungdomen, och ännu vid den gryende dagen sutto de i högstämda meddelanden om gemensamma förhoppningar och drömmar, i samspråk om konst och poesi. Då Nekrassoff lemnade sin skyddsling, begaf han sig direkte till Bielinski, Rysslands literära orakel på denna tid, den store kritikern, hvars blotta namn injagade skräck hos nybör-

jarne. »Oss är född en ny Gogol!» utropade skalden, då han inträdde hos sin vän. — »Nu för tiden växa Gogolar som svampar», svarade kritikern med sin allra surmulnaste uppsyn. Men äfven på Bielinski verkade läsningen likasom med en trolldoms makt. Då författaren med bäfvan inställde sig för sin domare, utfor denne alldeles utom sig: »Fattar ni väl, unge man, hela sanningen af hvad ni skrifvit? Nej, vid edra tjugo år ni kan icke förstå det. Det är konstens uppenbarelse, himmelens gåfva: håll denna gåfva i helgelse, och ni skall blifva en stor författare!» — Några månader senare blef Dostojevskis förstlingsarbete offentliggjordt i en tidskrift, och Ryssland stadfäste sin kritikers domslut.

Bielinskis förvåning var väl grundad. Man förmår icke fatta att en tjugoårings inbillningskraft kunnat framföda ett så enkelt och kvalfullt gripande sorgespel. Vid den ålder då det heroiska hägrar för fantasin och det patetiskt storslagna stämmer med lynnet, hvar hade Dostojevski från lifvets utför sluttande plan lärt känna dess lidanden, som i skygghet skylas likt ett elakartadt sår — hvar hade han i förtid lärt känna sådant, detta olycksfödda snille?

Det är en mycket vanlig historie,, en brefvexling mellan två personer. En underordnad kanslitjensteman, tryckt af år och bekymmer, går sitt lifs sorgliga utförväg, under kamp mot nöden och den kränkta sjelfkänslans oupphörliga kval; det fattas så litet att han skulle vara endast löjlig, denne okunnige och naive expeditions-skrifvare, ett släphjon för sina kamrater, enfaldig i tal och tankar, sättande sin högsta ära i en vacker afskrift. Men i denna ömkliga, skröpliga stofthydda bor kvar ett barnahjerta så ärligt, så hängifvet, man kunde säga så heligt enfaldigt i sin sjelfförsakelse! Det är en typ, som alla ryska iakttagare älska att framställa, en typ som sammanfattar det bästa i skaplynnet hos deras folk. Det är Lukeria i »Det lefvande skelettet» af Turgenieff, det är Karatajeff i »Krig och fred» af Tolstoi. Men dessa äro endast bondfolk; Djevuschkin i »De arme» står några grader högre på den intellektuela och sociala skalan. I detta lif, mörkt och kallt såsom en lång december-natt i Ryssland, finnes en enda ljusglimt, en enda glädje; midt emot den skrubb, der kanslisten renskrifver sina protokoll, i ett annat tarfligt vindsrum bor en ung flicka; det är en aflägsen slägting, tryckt af ödet äfven hon, och som i lifvet icke

har annat skydd än den arme vännens. Ensamma, kväfda af omständigheternas tryck och menniskors hårdhet, hafva dessa två olyckliga varelser slutit sig till hvarandra för att under inbördes kärlek och bistånd kämpa mot undergången. I denna ömsesidiga hängifvenhet inlägger mannen en grannlaga sjelfförnekelse; en finkänslighet, så mycket mera rörande, som den strider mot den otymplighet, som annars utmärker hans sätt att vara och uttrycka sig. Han pålägger sig försakelser till det yttersta för att uppehålla, till och med förljufva sin väns tillvara. Han döljer samvetsgrant dessa försakelser, man anar dem endats genom några misslyckade vändningar i hans skrifsätt, sjelf finner han dem helt naturliga! Det är ömsom en faders känsla, en broders, en trogen gammal hunds. Så skulle han sjelf på god tro nämna den, om han försökte göra sig reda för sig sjelf. Och dock anar man så väl det rätta namnet på denna känsla; men nämn det icke för honom, han skulle dö af blygsel om han hörde detta ord.

Kvinnans karakter är tecknad med förvånansvärdt mästerskap. Hon är sin vän betydligt öfverlägsen i begåfning och bildning, i hvad som rör intilligens är hon den oförfarnes ledare. Hon är känslofull och svag, hennes hjerta är ej så härdadt och undergifvet. Hon har icke helt och hållet afstått från lifvet; hon beklagar sig ständigt öfver de uppoffringar, som Djevuschkin pålägger sig och ber honom icke bry sig om henne, men innan kort undslipper henne en klagan, till och med någon barnslig önskan, till exempel begär till något bjefs. De två grannarna träffas endast sällan för att icke gifva anledning till prat; en nästan daglig brefvexling uppstår mellan dem; af dessa bref lära vi känna deras förtid, deras bittra lefnadsöden, dagens små tilldragelser och svikna förhoppningar, den unga flickans fasa för de försåt lasten för henne utlägger, tjenstemannens förtviflan i kampen för brödstycket och i hans ömkansvärda försök att undan grymma menniskors hårdhändta medfart rädda en trasig flik af sitt menniskovärde. Slutligen kommer krisen. Djevuschkin förlorar sitt lifs enda glädje. Men tro icke att hon blir honom frånröfvad genom en ung kärlek, som i hennes hjerta skulle intaga den systerliga tillgifvenhetens plats. Åh nej, det är något mycket mera menskligt, mera sorgligt. En man, som redan förut eftersträfvat hennes person och som är orsak till en stor del af de nuvarande svårigheterna, erbjuder

henne sin hand. Han är vid mognad ålder, mycket rik och en något tvetydig person. Men det är ett hedrande anbud. Trött af kampen mot ett oblidt öde och måhända äfven med en tanke på att i någon mån lätta sin väns tunga börde, gifver hon sitt samtycke. Här utmärker sig karakterteckningen för ett fullständadt mästerskap. Vid öfvergången från brist till öfverflöd blir den trolofvade till en början berusad af denna nya omgifning: toiletter, juveler och så vidare. Grym i sin naiva öppenhjertighet skrifver hon långa bref fulla af sådana vigtiga detaljer. Af gammal vana gifver hon i uppdrag åt den gode Djevuschkin, som förr alltid verkstält hennes uppköp, att gå till modehandlerskan, till juveleraren. Säg icke att hon är en lågsinnad själ, ovärdig den rena känsla hon ingifvit. Icke ett ögonblick får läsaren ett sådant intryck, så väl förstår berättaren att träffa den rätta tonen. Nej, det är ett grand af ungdom och mensklighet, som uppstiger till ytan ur denna förtryckta själ. Hvem vill väl klandra henne för det? Och dessutom finner denna grymhet sin förklaring i missförståndet mellan de bådas känslor; för henne var det endast ett vänskapsförhållande, som fortfarande i trohet och tacksamhet skulle ega bestånd om än icke under samma nära förtrolighet; huru skulle hon väl kunna fatta att detta för honom var det samma som förtviflan? Det var nämligen öfverenskommet att de nygifta strax efter bröllopet skulle flytta till en aflägsen landsort. Intill sista ögonblicket besvarar Djevuschkin hennes bref med minutiösa detaljer om de kommissioner han uträttat, icke utan stor svårighet att reda sig i fråga om spetsar och band. Knappast att en återhållen rysning någon gång förråder den fasa, som bemäktigar sig honom vid tanken på den förestående skiljsmessan. Men i det sista brefvet flödar hans brustna hjerta öfver, den arme mannen ser framför sig den tröstlösa återstoden af ett lif i ensamhet och tomhet; han vet icke mera hvad han skrifver; och icke desto mindre är hans klagan grannlaga, han synes icke ännu ana sin smärtas innersta hemlighet. Dramen slutar med denna suck, som höjer sig ännu i ensamheten efter afgången af det jernvägståg, som för alltid skiljer »De arma».

Jag har ansett lämpligt att lemna en något utförligare redogörelse för detta Dostojevskis förstlingsarbete, dels emedan det icke såsom hans andra mera betydande verk finnes till svenska öfversatt, dels emedan det visar huru fullständigt han redan fun-

nit sig sjelf före den stora fruktansvärda pröfning, som sedermera synes för hela lifvet hafva vigt honom till de »kränktas och förödmjukades» skald. För att rätt fatta Nekrassoffs och Bielinskis öfverraskning och fullt uppskatta originaliteten i detta verk bör man betänka att »En jägares dagbok» utkom först fem år senare. Det är sant att Gogol gifvit uppslaget, men dennes ironi öfvergår hos Dostojevski till en oemotståndlig, djup och blödig känsla. Hela Dostojevskis natur är nedlagd i denna dikt, hans sjukliga känslighet, hans behof af medlidande och sjelfuppoffring, hans bittra lifsåskådning, hans otyglade och ständigt svidande stolthet. Likasom Djevuschkins diktade bref så talar vid denna tid hans egen korrespondens om de kval han lider af blygsel öfver sina slitna kläder. Hvarken Turgenieff eller Tolstoi hafva personligen lärt känna kampen för tillvaran. De äro icke förtrogna med grändernas och vindskupornas problematiska existenser. Men Dostojevski rör sig bland dessa olyckliga öfvergångsmenniskor, som icke längre äro »folket» och icke ännu bilda en medelklass. Inom det literära proletariatet, bland »pauvres honteux» och lägsta graden tschinovnikar har han djupare än någon annan sonderat det ryska samhällets öppna sår. Hans pessimism är nära slägt med nihilismen. Hans med åren tilltagande religiositet utesluter icke denna slägtskap, ty nihilismen är i grunden icke någon rationalistisk sceptisism, utan en svärmisk sekt. Efter några års sökande och famlande, hvarunder han icke lyckades med samma styrka som i »De arma» anslå den rätta tonen, inträffade det tioåriga sibiriska martyrskap, som gör honom till en af verldsliteraturens mest tragiska författarepersonligheter.

* * *

De rörelser, som i Europa förberedde 1848 års revolution, hade fortplantat sig äfven till Ryssland. Bland studenterna bildade sig slutna sällskap, inom hvilka man med låg röst, men med högstämda känslor afhandlade de nya teorierna. Mot 1847 vunno äfven publicister och officerare inträde i dessa sällskap, som trädde i förbindelse med hvarandra under ledning af en före detta student, nu tjensteman i utrikesdepartementet, agitatorn Petraschevski. Vid denna sammansvärjning, hvars historia för öfrigt ännu sväfvar i dunkel, synes tvenne strömningar

hafva gjort sig gällande. Några slöto sig till sina föregångare, decembristerna från 1825; desse inskränkte sig till att drömma om lifegenskapens upphäfvande och en liberal konstitution; de andre gingo sina efterträdare, de nuvarande nihilisterna i förväg och fordrade att vår gamla sociala byggnad skulle till grunden nedrifvas. Man fattar lätt att Dostojevski skulle känna sig dragen till en sådan gemenskap, men det är utom allt tvifvel att han såsom medlem deraf hörde till de moderata. Den dom, som slutligen fälldes öfver honom, åberopade sig på bra förlåtliga förseelser: att hafva tagit del i sammankomster, att hafva »yttrat sig mot censurens stränghet», att hafva läst eller till och med blott åhört några straffbara pamfletter, att hafva lofvat bidrag till ett påtänkt tryckeri. Dessa opinionsförbrytelser synas verkligen lindriga, i synnerhet om man jemför dem med det hårda straff som följde. Den 23 april 1849, klockan fem på morgonen, blefvo trettiotvå personer häktade; de hade blifvit angifna af en förrädare. Bland dem voro bröderna Dostojevski. De fördes alla till Peter-Paul-fästet, för att i dess kasematter under åtta månader försmäkta, utan annat afbrott än det, som rättegångsförhören beredde dem. Först mot slutet tillät man dem att hafva några andaktsböcker hos sig i cellerna. Feodor Michailovitsch skref sedermera till sin bror, som i följd af otillräckliga anklagelsegrunder snart blifvit försatt i frihet: » I fem månaders tid har jag lefvat på mitt eget innehåll, det vill säga endast på min hjerna och på intet annat . . . Ständigt tänka och endast tänka, utan något yttre intryck, som kunde gifva tankarne näring och nytt lif, det är tungt . . . Jag var likasom i det tomma rummet under en luftpump.» Ack ja, denna liknelse hade på den tiden sin tillämplighet långt utom den ryska fästningens murar. Hippolyt Debout, en af fångarne, har i sina minnen omtalat den enda tröst, som blef dem förunnad. En ung soldat, som gjorde vakt i korridoren, hade blifvit rörd till medlidande med fångarnes ensamhet och öppnade tid efter annan på luckan, som var anbragt i dörren till kasematten, och hviskade: »Ni har väl bra ledsamt? Lid med tålamod; äfven Kristus led.» Måhända har Dostojevski, vid dessa soldatens ord fått idén till någon af de karakterer, i hvilka han så väl skildrar det ryska folkets fromma resignation.

Den 22 december fördes de anklagade ur fängelset utan att man gifvit dem del af domen, som i deras frånvara afkun-

nats af krigsdomstolen. De voro nu icke flere än tjugoen, de öfriga hade blifvit frigifna. Man förde dem till Semjonovski platsen, der en stor schavott var upprest. Medan man uppstälde dem på platformen och de under återseendets intryck samtalade med hvarandra, meddelade Dostojevski åt en af dem, Monbelli, som sedermera omtalat det, planen till en novell, på hvilken han under fängelsetiden arbetat i sitt hufvud. Vid 26 graders köld måste nu statsfångarna kläda af sig och i blotta skjortan afhöra domens uppläsande, hvilket räckte en half timme. Då rättstjenaren började, sade Feodor Michailovitsch åt sin granne Duroff: »Är det möjligt att vi skola afrättas?» Det var första gången denna tanke kom för honom. Duroff svarade med att peka på en vagn lastad med några föremål, som, dolda under en presenning, tycktes vara likkistor. Uppläsandet af domen slutade med dessa ord: » . . . dömas att mista lifvet genom arkebusering». Rättstjenaren nedsteg från schavotten, en prest steg upp, med ett krusifix i händerna, och uppmanade de dömde att bikta sig. En af dem, en man af handelsklassen, följde denna uppmaning, de öfriga kyste korset. Man band Petraschevski och två af de främste sammansvurne vid pålen. Officeren lät det midt emot uppstälda kompaniet ladda och uttalade de första kommandoorden. Då soldaterna sänkte gevären, hissades framför dem en hvit fana. Först nu erforo de tjugoen att kejsaren förvandlat deras straff. Telegorna, som väntade vid foten af schavotten, skulle föra dem till Sibirien. Man skiljde åt cheferna; en af dem, Grigorieff, hade blifvit träffad af vansinne och återfann aldrig sitt förnuft.

Dostojevski deremot har ofta på det uppriktigaste försäkrat att han ofelbart skulle blifvit galen, om han fått fortlefva ett alldagligt lif utan detta våldsamma slag och de svåra pröfningar, som försynen sedermera påläde honom. Den nervösa oro, den mjeltsjuka och den inbillningskraftens öfverretning, hvaraf han led under sista året af sin frihet och som efter hvad han sjelf tror ofelbart skulle hafva ledt till sinnesrubbning, skildrar han (i »Kränkta och förödmjukade») på följande sätt: »Då skymningen inbröt, föll jag ofta i detta slags oroliga själstillstånd, hvilket nu så ofta besvärar mig och hvilket jag benämner den *mystiska fasan*. Det är ett slags tung och oförklarlig oro, som griper mig, en fasa för något osannolikt, något som icke kan existera, men som icke dess mindre och just för ögonblic-

ket måste ske, likasom för att drifva gäck med alla förnuftskäl. Det öfvernaturliga skall infinna sig och framträda inför mig såsom ett obestridligt faktum, fasansfullt, vidunderligt och obevekligt.» Det låter ju i sjelfva verket tänka sig att han fann en räddning undan följderna af detta onda i den våldsamma brytningen och i nödvändigheten att härda sig mot ödets hårda slag. Intet förmår så som en verklig stor olycka bringa bot för ett inbilladt ondt. Emellertid är det väl tillåtet att tänka sig att något af högmodets sjelfbedrägeri kan ligga i denna Dostojevskis förklaring. I alla fall återfinner man i nästan alla Dostojevskis romaner en återspegling af det djupa intryck, som denna skräckscen kvarlemnat i hans själ; antingen en berättelse eller en dröm om en afrättning och ett genomgående studium af den lifdömdes själstillstånd.

Den kejserliga nåden reducerade hans straff till fyra års tvångsarbete och att sedermera tjena såsom simpel soldat, med förlust af adelskap och medborgerliga rättigheter. De deporterade stego direkte i slädar, som förde dem till Sibirien. I Tobolsk togo de farväl af hvarandra efter en gemensamt tillbragt sista natt; man bränmärkte dem, rakade deras hufvuden och transporterade dem vidare åt skilda håll. Det var här i stationens fängelsedepot som de besöktes af decembristernas hustrur. Dessa hjeltemodiga kvinnor hade gifvit ett beundransvärdt föredöme; tillhörande samhällets högsta och lyckligast lottade klasser, hade de öfvergifvit allt och följt sina män i den sibiriska landsflykten; sedan fem och tjugo år irrade de utanför fängelsernas portar. Då de erforo att fosterlandet sände en ny generation proskriberade, kommo dessa kvinnor till fängelset. De kommo för att gifva det unga slägtet — den yngsta var ännu icke trettio år gammal — en moderlig lärdom att så som deras föregångare med mod och sinnesstyrka bära de lidanden, som förestodo, och de gåfvo dem hvar och en det bästa de egde, ett evangelium. Dostojevski mottog gåfvan, och under de fyra åren i fängelset lemnade icke den boken hans hufvudkudde. Han läste den hvarje natt under sofrummets lampa, och han lärde andra att läsa den. Då efter dagens hårda arbete hans olyckskamrater i sömnen sökte återhemta sina kroppskrafter, sökte hans ande styrka att icke svigta under pröfningen.

Man tänke sig denna ädle, högtbegåfvade, stolte, till ytterlighet ömkänsliga skaldepersonlighet sammankopplad med van-

liga råa förbrytare, vid tvångsarbete under knutpiskan. Att mala kalksten och sönderhugga gamla prånar kändes tiofaldt betungande i medvetandet af att arbetet icke hade något annat mål än ansträngningen. Och han tillägger att det värsta af allt dock var att aldrig under åratal ett enda ögonblick få vara ensam. Men för en författare i sin fulla alstringskraft var dock omöjligheten att få verka i sin andas kall den yttersta moraliska tortyr.

Och likväl öfverlefde han allt detta renad och styrkt. Hans pinohistoria ligger framför oss under diktade namn i den bok, han skref efter återkomsten från Sibirien. »Anteckningar från Det döda huset» finnas äfven till svenska öfversatta, och ehuru det biografiska och etnografiska intresset här förenar sig med det literära, kunna vi således af hänsyn till det knapt tillmätta utrymmet inskränka oss till ett blott omnämnande af detta verk, som med afseende på den sibiriska straffkolonin, sådan den var och väl till en del ännu är, förblir ett klassiskt arbete för alla tider.

Efter tio års förvisning återkom Dostojevski 1859 till Ryssland. Han följdes af en ledsagarinna, enka efter en af hans medbröder i Petraschevskis sammansvärjning. Han hade der borta i de dödas land knutit äktenskapets band. Denna landsflyktens roman var liksom hela hans lif förbittrad af olycka och förädlad af sjelfförsakelse. Den unga kvinnans hjerta brann med varmare låga för en annan, och det var nära att hon skulle gift sig med denne. Dostojevskis brefvexling visar huru han under ett helt år använde allt sitt inflytande hos sina vänner i Petersburg för att undanrödja hindren för deras förening. »Hvad mig angår — tillägger han i ett af dessa bref — hvad mer! Jag dränker mig eller slår mig på att dricka». »Kränkta och förödmjukade», en roman äfven till svenskan öfversatt, är bygd på denna episod ur hans egen historia. Den är icke hans bästa. Man har svårt att förlika sig med hjeltens uppträdande såsom giftermålsagent gentemot sitt eget hjerta, och i teckningen af personer ur de högre samhällsklasserna, (rivalen och hans fader), röjer han en svaghet, som påminner om melodramens ytliga och uppstyltade vällustingar och skurkbulvaner. Dock röjer sig äfven här mästaren i de två kvinnofigurerna, Natascha och Nelly.

Från sin återkomst till Petersburg ända till 1865 förspilde

Dostojevski sina krafter på tidningsföretag, som det ena efter det andra slutade med ekonomisk undergång och lemnade honom i arf en skuldbörda, som bidrog att förbittra återstoden af hans lif. Hans mystiska fosterlandsdyrkan hade anvisat honom en plats mellan de liberala och slavofilerna, närmare de senare; men hans oklara ideer utan bestämd form och praktiskt mål förmådde icke göra sig gällande vid ledningen och upprätthållandet af ett eget organ.

Nu börjar för honom en följd af sorgliga år. Såsom tidningsman är han utan verksamhet, ruinerad; han har slag på slag förlorat sin hustru och sin bror Alexis, hvilken varit medarbetare i hans företag. För att undkomma sina fordringsegare flyr han till utlandet, der han framsläpar ett eländigt lif. Sjuk, i sitt arbete oupphörligen afbruten af epileptiska anfall, återvänder han endast för att hos förläggaren anhålla om förskott; han klagar i sina bref öfver dessa kontrakt, som strypa honom. Han förblir likgiltig för allt hvad han i vesterlanden sett; en enda sak har frapperat honom, en halshuggning hvartill han i Lyon blifvit vittne; detta skådespel har återfört honom i minnet Semjonovski-torget. Och detta oaktadt skrifver han vid denna tidpunkt: »Med allt detta synes det mig att jag först nu begynner att lefva. Det är märkvärdigt, icke sant? Seglifvad som en katt!» — Och i sjelfva verket författade han under denna orons tid från 1865 till 1871 tre stora romaner »Brott och straff» (Raskolnikoff), »Idioten» och »Demonerna».

Den förstnämda bland dessa betecknar höjdpunkten af Dostojevskis författareskap. De som förmå med forskarens intresse studera menniskosjälen skola i denna bok finna det djupaste studium af brottets psykologi, som sedan Macbeth sett dagen. De som finna behag i en moralisk tortyr få i denna bok en efter deras sinne lämpad näring för inbillningskraften. Men det är en fasensfull bok, hvars läsning torde öfverstiga mångens krafter. Likasom i tvekamp med författaren, söker man värja sig mot det ohyggliga i hans dikt, genom att intala sig sjelf att det dock i grunden icke gäller något annat än ett inbillningsfoster. Förgäfves! Författarens makt är så öfverväldigande, att man likasom mot sin vilja släpas genom alla grader af skräck, fasa, ångest, förtviflan; och med hans diktade personer, som framstå med den mest oafvisliga verklighet, måste vi likasom med en dödsjuk men dock vällustig medkänsla genomgå alla själ-

lens kval. Den franska författare vi förut flere gånger anfört gör härvid den fina anmärkning, att alla hittills kände klassiska författare i den hemskt oroväckande genren äro endast mystifikatörer i jemförelse med Dostojevski; man anar vid deras fantasifoster huru literatören drifver sitt spel; i »Brott och straff» känner man att författaren är gripen af samma fasa som vi för den menniska han framdragit ur sitt eget inre.

Karl Wetterhoff.

Studier på svensk språkbotten i Finland.

II.

Vid behandlandet af egenheter inom formlärans och syntaxens område, gäller särskildt det, som redan ofvan sades om svårigheten att skarpt begränsa, hvad som tillhör det bildade och vårdade talet, samt att derifrån afskilja det, som har sitt ursprung i vårdslöshet och individuel okunnighet. Ty huru allmän än kunskap i språk är i vårt land, så kan det ej bestridas att vi i frågor, som röra vårt modersmål, röja en ofta förvånansvärd brist på kunskap och omdöme.

Redan för tjugu år sedan talade A. O. F.[1]) om den vanvård, som svenska språket varit underkastadt i Finland och om de sorgliga följderna häraf. Många af dessa följder hafva visserligen och främst genom samma mans arbete och sträfvanden uteblifvit, men mycket återstår dock ännu att önska i afseende å en allmännare spridd teoretisk kännedom af språket och dess lagar. Utan en sådan kunskap kunna lätt oegentligheter uppkomma och rotfästa sig synnerligast inom ett språkområdes gränsmarker, hvilka i följd af sin aflägsenhet från de centralorter, där språkutvecklingens gång regleras, lättare undandraga sig detta inflytande och gå egna vägar.

I det följande skola vi upptaga hvarje ordklass för sig och göra därför början med substantiven.

---

[1]) Se Nyl. Alb. 1867.

Känslan för skilnad i genus mellan maskulina och feminina substantiv, som beteckna liflösa föremål eller äro abstrakta, är hos den bildade klassen i Finland kanske ännu svagare än i Sverige. Att den likväl ej håller i moderlandet är särdeles stark, därom vittna de regler för substantivens kön, som uppställas i Schwartz-Noreens språklära [1]). Denna egendomliga och från de historiska förhållandena fullkomligt bortseende indelning motiveras därmed att: »I det allmänna talspråket, i städerna och bland de mera bildade och nästan alltid i skriftspråket, ifrån dess mest vårdade till dess minst vårdade form, gör man lika litet som i stockholmskan skilnad mellan han-könliga och hon-könliga i andra fall, än då fråga är om lefvande väsen, ett ganska begränsadt fåtal. Den vanliga indelningen i 1) maskuliner 2) femininer och 3) neutrer är således vilseledande hvad riksspråket beträffar.» Denna indelning har väckt gensaga från flere håll, och om äfven utvecklingen går i den af Schwartz-Noreen antydda riktningen och dessa således stå på principielt riktig grund, så tyckas de likväl hafva tagit steget altför djärft ut och gått händelserna i förväg. En framskjutande ställning intager som sagdt den finländska svenskan i detta afseende, ty hos oss användes tredje persons personliga pronomina för maskulina och feminina endast när fråga är om människor eller lifägande varelser [2]). Eljes användes företrädesvis *den*. För att anföra ett exempel så säger man hos oss alltid vid angifvandet af klockslag: den — klockan — är tolf, under det att i Sverige detta uttryck utbytes mot: *hon* är tolf. I skrift söka visserligen ofta de finländska författarna att iakttaga skilnaden mellan maskuliner och femininer, vare sig könets angifvande sedan sker genom slutartikel, kongruensordets ändelse eller genom användandet af *han*

[1]) Se Schw. Nor. sid. 41 § 56. Här indelas substantiven i *Könliga* och *Okönliga*, de förra omfattande de ord, vid hvilka det böjliga adjektivet såsom biord antager en form utan *t*, de senare åter dem, vid hvilka det böjliga adjektivet såsom biord antager en form på *t*.

Bland de könliga särskiljas sedermera med afseende på ersättningsorden —:

Han-könliga (maskuliner), hvilka i fortsatt tal ersättas med *han*.

Hon-könliga (femininer), hvilka ersättas med *hon*.

Tve-könliga (substantiva communis generis), hvilka ersättas än med *han* än med *hon*.

Den-könliga, hvilka ersättas med *den*.

[2]) Jfr härom Ruotsin Kielioppi af K. W. Forsman sid. 112.

och *hon*. Dessa deras försök utfalla i allmänhet illa och bära en tydlig prägel af inkonsekvens, som väl stundom beror på vårdslöshet, men kanske oftare på okunnighet. Exempel tryta ej.

»År 1300 blefvo de (benen) *förde* till Åbo domkyrka» (Boken om Vårt Land). Den *gamle brunnen* och ett par rader därefter de *gamla brunnarne* (Lärobok i finskan af Kockström). Hos samma författare återfinnes: *enarne* och i likhet med honom skrifver Topelius: tallen blir här tjockare, fastän *han* ännu är lågvuxen; Gånge Rolf har *ekarnes* topp, Tavaststjerna *lönnarne*, alla dessa former trotsande den bestämda genusregel, enligt hvilken namn på inhemska träd äro femininer. Mindre underligt är att man påträffar uttryck sådana som: »Min hälsning till dig är ej *glader*» eller att hos Leistenius konung Pyrrhus klagar:

»Min taffel, förr sorterad på bästa vis;
nu äger till desert blott — en *stekter* gris [1]).

Kunskapen i fornspråket är hos oss så godt som ingen; ett dylikt felaktigt användande af arkaismer är för öfrigt vanligt hos skalderna på bägge sidor om Bottenhafvet [2]).

Sådana ord, som till kön vackla, följa hos oss vanligen sveadialekterna; ett och annat undantag kan dock antecknas: *bräm* upptages af Sundén såsom maskulint i Svea rike, hos oss är det neutrum.

Vid artikeln hafva vi redan påpekat olikheten i uttal hos *en* och *det*. *Ne* såsom maskulin slutartikel i pluralis är i Finland lika sällsynt i talspråket, som den synes vara det i Sverige. I skriftspråket dyker den visserligen här och där upp, men användes härvid, såsom ofvan på tal om skilnad i genus omnämdes, fullkomligt regellöst och inkonsekvent samt fogas ganska ofta till femininer. Den enda praktiska lösningen af denna fråga är det förfaringssätt, som Sundén [3]) uppställer i senaste upplagan af sin lärobok och hvarigenom *-ne* helt och hållet utdömes såsom saknande rot i talspråket.

---

[1]) Glader och stekter äro den gamla nom. sing. och således ej lämpliga såsom attribut till hälsning, som är fem. eller till acc. obj.

[2]) Rydqvist Sv. Spr. L. del II anför åtskilliga exempel härpå.

[3]) Se Svensk Språklära af dr D. A. Sundén IV uppl. 1882 sid. 51. Jfr äfven en uppsats om språkriktighet af A. Noreen. Nordisk tidskrift 1885. Samma regler gälla äfven mutatis mutandis för den maskulina ändelsen *-e* hos adj.

Från talspråkets område låta sig uppvisa en mängd anomalier vid bruket af artikeln. Flertalet af dem förbigås här, då de ej kunna sägas vara egendomliga för Finland, utan öfveralt, hvarest svenskt språk talas, dyka upp i det ovårdade talet. Missledande och oriktig är den hos Forsman [1]) förekommande uppgiften, att femte deklinationens substantiv alltid i talspråket skulle få i pluralis i bestämd form tillägget *-ena*, det vill säga att *barnena, skeppena* och dylikt skulle vara de enda gängse pluralformerna af barn, skepp etc. Detta påstående jäfvas på det bestämdaste af erfarenheten, som minst lika ofta ger vid hand formerna *barnen, skeppen.* I rak motsats till detta bruk står användandet af *bi-en, frö-en* jämte *bina, fröna* [2]).

Deklinationerna i nysvenskan äro som kändt fem och skilja sig från hvarandra genom sina ändelser i nominativus pluralis. Allmänt gängse bruk hos oss är att till första deklinationen, hvilken så när som på 4 à 5 oregelbundna endast omfattar femininer på *-a*, öfverföra substantiv från andra deklinationen. *Släde, lake, backe, hare, bod, svan* ja till och med *droppe* och *kälke* få en pluralis på *-or* [3]). »Tviskinn och brända *bullor*» jämrar sig den hedervärda herr Gyllendeg, hvars humör försättes ur jämvigt af den oefterrättliga Susanna, och att han fått formen för sitt uttryck af sin publik, det behöfver ej sägas i Finland. Samma ord bringas sedermera i full öfverensstämmelse med öfriga substantiv efter denna deklination och erhålla i singularis en form på *-a*. En sådan böjelse till öfvergång från ett böjningssätt till ett annat är ej någon enstaka stående företeelse på svenskt språkområde. Ofta består öfvergången däruti, att en gammal oblik kasus upptages som nominativ, hvarefter ordet under sin nya gestalt bildar pluralis i analogi med andra ord, som hafva liknande utljud. En dylik förvandling undergingo under en gången språkperiod ett stort antal maskuliner på *-e*, hos hvilka den oblikva singularisformen intog den gamla nominativens plats.

---

[1]) Puhekieli käyttää loppuartikkelia *-ena*, eikä koskaan *-en*, anf. arb. sid. 35.

[2]) De sistnämda äro från svenska grammatikens synpunkt de enda giltiga.

Jfr i motsats härtill Forsmans anf. arb. sid. 35 anm. 8.

[3]) Ofvan vid tal om fonetiska skiljaktigheter hade bort omnämnas att denna ändelse, som i Finland har ett öppet å-ljud, i Sverige oftast uttalas med o-ljud.

Genus maskulinum återbördade visserligen sin rätt till flere af dem, men många förblefvo oåterkalleligen femininer. Särskildt i poesi påträffar man en form på *-a* äfven af ord, i hvilka prosan återgått till den på *-e*. I Suomis sång tycker sig skalden höra »åskans dån från himlens båga». Samma ordgestalt träffas hos Tegnér. Lia (i singularis) och svanor (i pluralis) upptagas i svenska akademins ordlista såsom allmänna och tillåtliga i poetiskt språk. Hos oss är det sistnämda så godt som allena i bruk, och såväl *svanar* som *svaner* förefalla nästan stötande. Anomalin i detta liksom i andra liknande ord borde dock på det bestämdaste motarbetas, ty en pluralform på *-or* skall endera draga ordet helt och hållet öfver till första deklination [1]), en öfvergång som dock föga riksspråket skall erkänna, eller ock öka antalet af de med vacklande böjning, det vill säga störande ingripa i språkets regelbundenhet.

I öfrigt företer nominalböjningen, så vidt våra iakttagelser sträcka sig, ej mycket säreget. Hos adjektiven hafva vi antecknat den uppenbarligen på analogi beroende komparativbildningen *tjöckre*.

Bland indefinita prononima blir *hvardera* oftast oböjdt till genus både i tal och skrift. Denna oriktighet är väl åtminstone i senare fallet helt enkelt beroende på okunnighet om ordets uppkomst. En nyhet för svenska språket förtjänar kanske här att omnämnas, ej såsom räknade den så många anhängare hos oss, men emedan till och med försök gjorts med den i akademiskt tryck: det är det i analogi med ingendera bildade *hvarkendera*.

Liksom första deklinationen hos substantiven så tyckes också första konjugationen visa böjelse att inkräkta på den öfriga verbalböjningens område [2]). De verb, som af Sundén upptagas såsom vacklande mellan första och andra konjugationen, följa hos oss hällre den första, till exempel *fästa, förvärfva, spara*. Af dem, som upptagas såsom vacklande mellan andra och fjärde, afvika *begrafva, mala, gala* och *skafva* från bruket i Sverige,

---

[1]) Detta sträfvande skall äfven underlättas däraf att flere af nu nämda ord i nyländska allmogedialekterna hafva en singularis form på *-a*.

[2]) Bland den lägre befolkningen, särskildt i Helsingfors, går denna förkärlek för första konjugationen så långt, att man hör uttryck sådana som: »Jag ha' umgåttats med dem», »de ha' int' anmälats i polisen».

då de hos oss aldrig gå efter andra konjugationen, men väl jämte den starka böjningen hafva former efter första konjugationen. Sådana verb, som eljes hafva både stark och svag böjning, kunna i allmänhet hos oss sägas göra rättvisa åt bägge böjningssätten, kanske dock äfven med en viss förkärlek för de svaga formerna. Af några verb har den finländska svenskan starka former, som saknas i riksspråket; så imperfektum *las,* en åldrig, fullkomligt historiskt riktig form. Däremot äro *rang* af ringa, *dög* af duga och *veg* af viga analogibildningar. De två förra (särskildt dög) förefalla nästan stötande, men det sistnämda är en vacker bildning, som väl kan försvara sin plats i skriftspråket, dit det också redan införts af tvänne unga skalder. Gånge Rolf sjunger om Runeberg:

»Och när han sjöng det folk, som bröt dess bygder,
hur stort för oss, för världen fram det steg,
med hjältehåg, med enkla mannadygder,
vid nöd och lust vid det han så oss *veg.*»

Desslikes Tavaststjerna:

»Den manar ur skrofliga stenar
ett eko af spänstiga steg,
vid lönnarnes kalaste grenar
ett minne af grönska den *veg.*»

Äfven prosastilen har tillegnat sig viga som starkt verb. *Påminna, befalla, tåla* äro i den finländska dialekten stadda på afvägar, i det de hafva tempustecknet *t* i stället för det riktiga *d.*

De verb af andra konjugation, hvilkas stamkaraktär är *r,* antaga ingen personaländelse i presens indikativus singularis. Samma förhållande äger i Finland ofta rum med verbet *resa* samt stundom med *blåsa.* Det sistnämda verbet sålunda böjdt har Nervander tillåtit sig använda i Jephtas dotter:

»Så den vilda gräshoppsskaran,
när som östanvinden *blås,*
rycks från halfförtärda fältet,
drifs till hafvet och förgås.»

När Forsman [1]) i sin grammatik förunnar en plats, dock inom parentes, åt imperfektformen *sofde,* så stöder han sig vis-

[1]) Anf. arb.

serligen på ett ganska vanligt sakförhållande, men visar på samma gång afgjordt demagogiska tendenser i språkligt hänseende. En för oss säregen infinitivform är *måsta* [1]), som dock bör utdömas, då den ej fyller ett behof, utan kan ersättas genom andra fullt ut lika goda uttryck till exempel *nödgas, vara tvungen,* med flere. Den äfven förekommande supinum formen *måstat* bör utan gensägelse vika för den regelrätta formen *måst.*

I detta sammanhang kunna vi omnämna olikheten i användningen af det ursprungliga hjälpverbet *månne.* Detta har i Sverige stelnat till ett frågeord [2]), som följaktligen fordrar verbet i finit form, till exempel: *månne han går ut;* i Finland har det allmänt bibehållit sin verbala natur och konstrueras därför med verbet i infinitivus till exempel: *månne han gå ut.*

Det är icke allenast till ordens uttal och form, som olikheterna mellan svenskan hos de bildade på bägge sidor om Bottniska viken sträcka sig, utan äfven till ordbetydelsen och uttrycket. På detta område torde ganska rikliga skördar kunna göras af den, som har ett säkert högsvenskt öra. Här skola endast ett fåtal exempel af de allra vanligaste få en plats. Dessa kunna ej häller, i motsats till hvad som i det föregående ägt rum, blifva föremål för systematisering — därtill skulle fordras ett vida rikhaltigare material — utan ordningen, i hvilken ord och uttryck upptagas, är och måste förblifva godtycklig.

»Om du icke slutar grina, skall jag sätta dig i knuten» är en hotelse, som väl ett behörigt antal gånger utslungats från katedern i Finlands skolor. Om den hos oss varit egnad att injaga skräck, så skulle den i dess ställe helt säkert i Sverige blifvit oförstådd eller väckt till lif disciplinens farligaste fiende löjet, och detta emedan uttrycken äro främmande för högsven-

---

[1]) I det lägre folkspråket hör man former, som kanske till sin bildning kunna anses analoga med denna: »Jag skulle *borda* göra detta»; «de ha' int' *hördas* af».

[2]) Orsaken till att månne öfvergått från att vara och konstrueras såsom verb till partikel torde ligga däri, att i de flesta verb infinitivens form är identisk med pluralis af presens indikativus. I *månne de säga det* var månne ursprungligen finit verb och säga infinitiv, men då säga äfven kunde vara presens indikativus, uppfattades månne såsom partikel. Men sedan man uppfattat *månne de säga det* på detta sätt, förändrades i öfverensstämmelse därmed det äldre *månne han säga det* till *månne han säger det;* se Axel Kock, Tydning af Gamla svenska lagord, sid. 101.

skan. *Grina* är i Sverige liktydigt med gråta högljudt och under förvridning af anletsdragen [1]), då det hos oss har betydelsen skratta, flina. *Knut* i ofvananförda fras skulle i moderlandet utbytas mot skamvrå, och i många andra fall, där vi använda detta ord, skulle man föredraga hörn. Och slutligen *sätta*. Vi säga »sätt fast dörren»; »sätt koppen på bordet»; »han satte [2]) strumporna på sängen». Det oegentliga i de senare uttrycken inses lätt, då vi hvarken kunna säga »koppen satt» eller »strumporna sutto», utan måste använda motsvarande former af *stå* och *ligga*. Man tvekar huruvida man skall i det ständigt återkommande »sätta» se invärkan af finskans *panen*, som i sig förenar betydelser, som högsvenskan åtskiljer. Tvekan försvinner däremot nästan, då det gäller *slippa*, hvars för oss säregna användande i en mängd uttryck antagligen tillkommit under försöket att finna ett i svenskan motsvarande ord för finskans *pääsen*. I »jag slipper på teatern» skönjer man en öfversättning lika väl som i folkspråkets: »han blef dit» (hän jäi sinne).

Kyllä är den flegmatiska finnens älsklingsord. Uttaladt med olika modulationer återger det åtskilliga växlande stämningar och träffar ständigt vårt öra. Underligt är ej häller att den svenska befolkningen smittats af uttrycket och säger: »nog skulle en sådan resa ändå vara treflig»; »nog är man helt nöjd» etc. Ännu kunde väl flere exempel på finsk invärkan anföras ur hvardagsspråket, såsom till exempel »ta fast från örat» (ota korvasta kiini); »han visste berätta» (hän tiesi kertoa), men på samma gång bör också nämnas att flere uttryck, för hvilkas användande man sökt förklaring i finskan, vida ginare och riktigare låta sig förklaras genom jämförelse med våra allmogemål. Särskildt torde de ostnyländska dialekterna hafva invärkat på de bildades språk. Då man därför velat tillskrifva det i tal och skrift ofta uppdykande *ock, också* (ocksån) det täta användandet af anhängspartikeln *kin* i finskan, så har man helt säkert gått öfver ån efter vatten. I de nyländska dialekterna är det nämligen vanligt att vid meningens slut tillfoga ett pleonastiskt *o*, till exempel »får jag lite kaffe o».

---

[1]) Jfr A. F. Dalin, Svenska språkets synonymer. Någon gång har *grina* ock betydelsen »skratta med vidt uppspärrad mun», men denna betydelse tillhör pöbelspråket, jfr »bondgrin».

[2]) Stundom alldeles oriktigt äfven från formlärans synpunkt »satt».

Hvem skulle hos oss finna något märkvärdigt i ordet »skrinna»? Ordet är dock i Sverige fullkomligt obrukligt; där *åker* man skridsko likväl som kälke och kana: visserligen upptages skrinna hos svenska ordboksförfattare, men såsom föråldradt. Vi kunna dock trygt hålla på det; det fyller en brist i språket och har dessutom, i likhet med hvad som sades om böjningsformen *veg*, en mäktig förespråkerska i poesin, företrädd bland andra af J. L. Runeberg. Tvänne andra ord, hvilkas upptagande i språket med skäl och af samma grunder kan förordas, äro verben: *kälka* = åka kälke; *kräfta* = fånga kräftor, bägge främmande för högsvenskan. *Fått i* = mindre än, särskildt användt vid angifvandet af klockslag, väcker vanligen löje i Sverige, och likväl måste äfven det sägas fylla »ett kändt behof» i svenskan. »Klockan är en kvart fått i tolf» kan ingen missförstå, men så mycket lättare de växlande: klockan är en kvart på (i, till) tolf. *Fått i* står dessutom på gammal nordisk grund och har åldriga anor i språket [1]). Under dessa omständigheter låter uttryckets upptagande väl försvara sig, ehuru detta troligen ej skall ske utan gensägelse. En viss afvisande konservatism, särskildt då det gäller att ur fornspråkets rustkammare framdraga eller att ur dialekterna uppsöka nya, om äfven ändamålsenliga uttryck, kan ej frånkännas svenskan, och svenskarna. Däremot hafva främlingar från utländska språk aldrig haft skäl att beklaga sig öfver bristande gästfrihet.

Ett ur landsmålen lånadt och allmänt gångbart ord är *spisa* i betydelsen räcka till [2]). Samma är förhållandet med *hopa* = ro med ansigtet vändt åt den plats, dit man sträfvar, högsvenskans *stryka*.

Mera såsom förstärkningsord framför en såsom predikativ stående positiv utmärker stundom i finländskt språkbruk, utan jämförelse med något visst, en tämligen hög grad, till exempel »denna gran är mera hög». I god svenska torde *mera* i dylikt

---

[1]) Se Cleasby-Vigfusson, An Icelandic-English Dictionary sid. 247. Fár = få. Neutralt fátt förekommer adverbielt i fraser *α*) sofva fátt = sofva litet *β*) med numeralia, mindre än, minus till exempel vetri fátt i fjora tigu, i. e. fyrtio år så när som på ett d. v. s. 39 år. Lítid fátt i fimm tigi vetra. På denna öfverensstämmelse med fornspråket har jag uppmärksamgjorts på en föreläsning af prof. A. O. Freudenthal.

[2]) Jfr Rietz dial. lex.

fall böra utbytas mot något annat ord såsom »ganska», »jämförelsevis» eller något dylikt.

Vid bejakandet af en fråga begagna vi oss i Finland alltid af *jo,* hvilket däremot i högsvenskan endast användes i det fall, att frågan innehåller ett nekande ord; i annat fall svaras med *ja.*

I bruket af prepositionerna förekomma många olikheter mellan den finländska svenskan och riksspråket. Då emellertid den svenska syntaxen och särskildt den del, som rör prepositionernas bruk, ej ännu blifvit behandlad från riksspråkets synpunkt [1]), så har man ofantligt svårt att afgöra hvad som i detta afseende är riktigt eller ej. Örat måste fälla omdömet, och ett på denna väg vunnet resultat är ej alltid tillförlitligt. Säkert är likväl att preposition *på* har en altför vidsträkt användning i vårt talspråk. Man läser en nyhet *på* tidningen; man bor *på* en gata eller ett torg. Ja man går så långt, att man säger *på trädet, på köket, på stallet* [2]). Oriktigt användes äfven *i* framför dagars namn, till exempel *i måndag* i stället för *om måndag.*

Till slut några ord med afvikande betydelse. Främst hafva vi då att märka *laga,* som i Finland äfven har betydelsen förfärdiga, göra något nytt. Ordet, som egentligen betyder iståndsätta, förekommer i sin finländska betydelse i högsvenskan endast i sammanställningen »laga mat». *Brud* är hos oss i dagligt tal liktydigt såväl med »en kvinna på hennes bröllopsdag» [3]) som med fästmö. Denna senare betydelse har ordet eljes endast i oratorisk eller poetisk stil. Det från finskan lånade *kaima* ersätter ofta det rent svenska *namne;* likaså det utländska *vara mankerad* det svenska *vara stött.* Alldeles oegentligt tala vi *hårdt* i stället för *högt* och *gå och lägga oss* i stället för *gå till sängs.* Att många tekniska termer från skilda värksamhetsområden skola vara olika i Sverige och Finland är naturligt och beroende på utvecklingens gång och ståndpunkt i de bägge länderna.

---

[1]) Jfr dock K. V. Forsman anf. arb., där ett försök göres att genom regler bestämma bruket af de vanligaste prepositionerna.

[2]) Jfr K. V. Forsman anf. arb. sid. 139.

[3]) Jfr till exempel Fritiofs Saga:

»Jag kämpar om min unga brud,
om ock det var med dundrets gud».

Vårt material är för närvarande i det närmaste uttömdt. Hvad som nu anförts är ej mycket, om man tager i betraktande de skördar, som ännu torde kunna upphämtas från det nu öfverfarna fältet. Det bör dock hafva varit tillräckligt för att bevisa den värkliga förekomsten af skiljaktigheter mellan de bildades språk i Sverige och Finland. Olikheterna — hafva vi sett — uppträda tätast och påtagligast i afseende å betoning och uttal, men sträcka sig äfven till olikhet i former och konstruktion. Ehuru ej många af afvikelserna äro genomgående, så hafva de dock påtrykt den finländska svenskan en prägel, som gör den lätt igenkännelig. Icke ens skriftspråket har förmått hålla sig fullkomligt rent.

På samma gång vi säga »rent» och således häfda nysvenskans rätt särskildt att som skriftspråk fortfarande vara normgifvande äfven i vårt land, hafva vi dock icke velat förneka den finländska svenskan rätt att i enstaka fall göra sin röst hörd. I hvad mån och när detta skall och får ske är en skild fråga af stort och allmänt intresse. Den sammanhänger med den altmera i förgrunden trädande frågan om riksspråkets och dialekternas ömsesidiga förhållanden och den om de senares rättigheter gentemot det förra. Ej endast från språkvetenskaplig synpunkt är denna fråga af vigt. Den är det äfven ur literär och pedagogisk.

Karl Lindström.

Lisas julafton.

Butiken var skum, invid fönstret satt
blott Lisa allena i kölden.
Pang — vägguret skrälde, och mästarns katt
af välbehag spann framför elden.

Der ute en snöflock föll tung till jord,
och bjällrorna klungo så gälla.
Der skynda de alla på rike mans bord
mång dyrbara gåfvor att ställa.

Den isiga rutan hon andades på,
satt tyst och såg ut uti kvällen;
der tändes en julgran, nu glänste två,
det lyste så vänligt från tjällen!

Och blicken blef skum, der svälde en tår,
som het öfver kinderna sköljde.
Så tungt blef i hågen, ty liten i år
till grafven föräldrarne följde!

Då far var i lifvet, gick det väl än,
fast ofta motig var verlden.
Men utan ett hjerta, en ledande vän
hon räddes och frös uppå färden!

Du eviga makt, hur arm och allen
på mästarns nåde hon lefde!
— Men Misse spann vänligt i eldslågans sken,
och slutligt hon snyftningen kväfde.

Och mästarens skåp stod så lockande der
med rader af skodon så granna,

han sjelf var gången att jula, och här
fans ingen som slog eller banna.

Och Lisa tog fram ett par, som hon sett
en fröken i hufva probera;
hon mindes, de suttit vackert och slätt,
fast fröken försökt ännu flera.

Och lädret så mjukt och guldglänsande var,
hon kände på klack och på sula;
af kängor visst var det det finaste par,
och hennes hur slitna och fula!

Så hände det sig att hon drog dem på,
de glänsande tingestar tvenne,
och tog framför brasan ett steg eller två,
och fann dem som gjorda för henne.

Sen satt hon och blickade tankfull en stund
i flamman, som sagor förtäljde,
och visaren gjorde i tysthet sin rund,
och åter vägguret skrälde!

Men Lisa hon hörde nu mer ingenting!
Med skorna hon ren var på balen;
vid brusande toner hon ilade kring
den praktfulla, lysande salen!

Och sorgerna flyktat, bekymret rymt
för rikdomen, yran och glansen!
Juvelerna blänkte, hon skönjde en skymt
af mästarens skor uti dansen!

Sjelf smyckad och hvitklädd hon ilade fram,
och smekande toner hon hörde.
En speglande yta, ej stoft eller dam
de gyllene skorna berörde.

Då steg ur golfvet en skepnad vred,
som ljuset och glädjen skymde,

en tordönsröst ville ha besked
om den som med skorna rymde.

— Men Misse, när så en timme förgått,
steg upp och drog Lisa i kjolen
och sträckte på benen och jamade smått,
spann högt och strök rygg mot stolen.

Och ute en stämma så bister·röt:
»Låt upp du», och rösten hon kände
ty mästaren julat och nordan hon tjöt
så iskall, när hemåt han vände.

Och vredgad han ryckte i låset och drog,
och svor öfver kölden och natten.
Sen inne i rummet den lilla han slog
och skrämde och sparkade katten.

I bokhandeln.

Z. J. Cleve: Grunddrag till skolpedagogik. 594 s. 8:o. Helsingfors 1884, G. W. Edlund. Fmk 10.

Som bekant uppoffras i vårt land ovanligt mycket på pedagogik. Vi hafva icke blott två normallyceer med sammantaget åtta öfverlärare, utan dessutom en ordinarie professur i pedagogik och didaktik. Kanslirådet Cleves skolpedagogik står i nära samband med denna akademiska lärostol. Förf. utgaf 1861 ett professorsspecimen om skolan, hvilket i mycket påminner om detta verk, och de föreläsningar han i samma ämne hållit vid universitetet torde likaledes till stor del ingå deri. Antagligen skall det ock en längre tid framåt läsas för pedagogiska examina och enligt förf:s i företalet uttalade önskan möjligen äfven användas vid folkskolelärareseminarierna. Hur mycket dessa än äro välsignade med pedagogik, borde redan omfånget af denna bok med till exempel 57 sidor om metodiken för olika språks undervisning afskräcka vederbörande, om de ock ofta äro starkt sangviniska i bedömandet af det utförbara.

Förf. yttrar sig i företalet om det oberättigade i dogmatiskt framstälda pedagogiska satser och kategoriska regler; han vill ej veta af »de lösa hugskott som dagens vexlande meningar framkalla» och håller strängt på pedagogiken som vetenskap. Skolpedagogiken skall enligt § 1 »uppdaga, utreda och följdriktigt framställa de grundsatser, på hvilka skolan, såsom särskild (?) bildningsanstalt, stöder sig» och så vidare. De store pedagogerne hafva i allmänhet förhållit sig ganska återhållsamt gentemot absoluta system, och de tyske teoretikerne hafva nöjt sig med att uppställa en gymnasialpedagogik, en folkskoledidaktik och så vidare. Vår författare framhåller uttryckligen värdet af *skolpedagogiken.* Det oaktadt har han ansett sig kunna afstå från en grundlig deduktion af skolpedagogikens begrepp inom det pedagogiska systemet. I dess ställe upphöjes så mycket mer skolans »ändamål i sig sjelf» (§ 5); dess »egen och oföränderliga uppgift» (s. 5) får så mycket större vigt. Den varmhjertade menniskovännen och den kallt beräknande partimannen glömma, då de i skolan söka stöd för sina planer, att »menniskan icke ostraffadt vågar agera försyn». Troligen få vi lemna detta värf åt skolpedagogiken, då den af förf. förutspådda tid kommer, att »folken försäkra skolan om en autonomi, som sätter henne i stånd att reglera sin verk-

samhet med fästadt afseende allenast på ungdomens *sanna* bildning». — I väntan på denna tid finner förf. det »obetänkt, att icke säga samhällsvådligt» (sid. 54) att söka helt och hållet upplösa den fasta skolan och yrka derpå, »att vetandets inhemtande i hvarje fall skall öfverlemnas åt det enskilda godtycket». Privatskolans och den icke-traditionela skolans förhållande till statsläroverken finnes så litet bestämdt, att man icke rätt vet, om de alls äro berättigade från »skolpedagogisk» ståndpunkt. Den utläggning, ur hvilken skolans sjelfändamål skall framgå, är för kort att öfvertyga en motståndare till denna, så att säga, skolabsolutism. Skolan, heter det uttryckligen, är *icke* till för att understödja familjen, icke till för att bispringa samhället. Skolan skall införa sanning i ungdomens bildningsgång. »Familjen inför barnet i seden, skolan lär det att fatta sanningen.» Men när det sedan gäller att gå vidare, kommer det höga sanningsbegreppet, likasom det storartade sjelfändamålet på ett egendomligt sätt till korta. I stället för att klargöra begreppen bildning och bildningsgång samt gifva den psykologiska synpunkten dess rätta betydelse, eller åtminstone genom en historisk framställning gifva ett berättigande åt nutidens skola och en förklaring deraf, utgår förf. i sjelfva verket från den temporära skolorganisationen. »En närmare eftertanke» sätter skolan i beroende af olika samhällslager, af barnet, som måste »förberedas för det egentliga (?) lärandet», af nationalspråket och af vetenskapen; så få vi barnskolan, folkskolan och den högre eller vetenskapliga (?) skolan [1]). Den sistnämda skall »öppna tillträde till sjelfva vetenskapen i dess egen, af forskningen bestämda form», och ehuru till detta mål »egentligen blott en väg» leder, få vi åter en tredelning i humanistisk skola, realskola och högre skola för kvinnobildning. Äfven den fasta klassen är något oantastbart; så kallad fri flyttning bör undvikas och om valfrihet är ingen fråga. Något tvifvel hyser förf. icke derom att vetenskapen i gestalt af skolgrammatik så tidigt som

[1]) Denna indelning tyckes icke ens behaga alla dem, som i princip öfverensstämma med förf. Sedan detta skrifvits har i vår pedagogiska tidskrift ingått en utförlig recension öfver arbetet af E. B—k (s. 394 ff.) Denne skiljer i enlighet med »samhällsidéns särskiljande i vissa stånd» emellan a) folkskola b) realskola (inbegripet flickskolan) och c) den högre skolan. Den sista *med latin* som »grundläggande» språk omfattar äfven den högre realskolan, det vill säga reallyceet (»det enda förnuftiga sättet» att tillgodose den högre realbildningens intressen i vårt land), den leder ensam »till vetenskaplig uppfattning», hvilken kan bilda grundvalen för en omedelbar praktisk verksamhet i samhället eller för fortsatta studier vid polyteknikum eller universitet. Realskolan (den lägre) skall »icke strängt taget grundlägga vetenskaplig uppfattning, men den skall dana den bildade medborgaren» och, lyckligtvis äfven den, utgöra förskolan för polyteknikum och fackskolor. Denna imitation af den tyska skolorganisationen är åtminstone tydligare än hr Cleves, likasom den i sig är rediga re. De akademiske lärarene skulle dock, tro vi, ganska många, till och med vid latinstudierna hos sina lärjungar gerna se litet mindre »grundläggande» latin emot litet mera »vetenskaplig uppfattning».

möjligt bör göra sitt intåg i skolan, och utan vidare uppställer han fordran på ett främmande grundläggande språk. Den humanistiska skolans anor, heter det, gå tillbaka till Grekland och Rom. »Hon stöder sig äfven fortfarande på de gamla klassiska språken.» Dessa väldiga hopp emellan det antika samhället och latinets elementargrammatik och »bibringandet af förmåga af vetenskapliga studier» göras så ogeneradt, som om ingen i verlden tviflat på dessa tre tings oupplösliga sammanhörighet. Tysklands statspedagogik tages nu till hjelp, ehuru den ingalunda med herr v. Puttkamers sista förordning kan anses hafva vunnit i stadga och i erkännande bland skolmännen.

Obestämd och godtycklig som skilnaden förblir emellan realskolan och den humanistiska, är ock dessas ställning till kvinnoskolan, som åtminstone »måste ega en viss grundlighet, vara i viss grad vetenskaplig». Det »vissa» är nog ovisst, om ock förf. riktigt tillägger: »men sådant blir dessutom nödvändigt för att för kvinnan öppna väg till fortsatta studier, der hon anser sig vara dertill kallad». Hvad skulle nu i förf:s system hindra att tillämpa alldeles samma betraktelsesätt för gossundervisningen? Påståendet i förbigående, att flickor och gossar redan i folkskolan »med skäl åtskiljas», är vår förf:s enda bidrag till samuppfostringsfrågan.

Fördelarne af latinet som grundläggande språk i den så kallade humanistiska skolan framhållas utan någon undersökning af olägenheterna. Bland annat visas svårigheten att bland de moderna välja ett sådant, men sjelf medger förf. (s. 260) att man ännu kan ifrågasätta, om grekiskan eller latinet bör ega försteget. Och då Thaulow anser att den latinska literaturen tidigare kan fattas af eleverne, men att den grekiska grammatiken bör föregå den latinska, finner förf. yrkandet med hänsigt till grammatiken »absurdt» (s. 261). Hufvudskälet tyckes vara att i språkundervisningen »försenas (!) elevernes utveckling», om icke latinet införes på de lägsta klasserna; ty, står det i kursivt tryck (s. 263), »intet annat läroämne kan på de lägre stadierna af den humanistiska skolan behandlas med samma fördel för den fortsatta undervisningen (?) och dermed (?) för elevernas teoretiska bildning». Vidden af teorins berättigande på det lägsta stadiet undersökes emellertid icke. Matematiken eger ingen större slagvidd, ehuru (s. 70) »det tillkommer matematiken att i främsta rummet representera det sanna». Och att på lägre klasser läsa historia och naturvetenskap är att »förspilla tid och möda». Intetdera upptages (s. 12) bland de ämnen, på hvilka den etiska skolans läroplan skall i hufvudsak stöda sig. I afseende å undervisningen i modersmålet säges (s. 249) mycket riktigt att ojemförligt mera vigt ligger på det logiska, det af sjelfva tanken bestämda, än på grammatikens detaljer, men i latinet måste öfningen i deklination och konjugation »bringas till virtuositet». För denna dressyr, som på de högre klasserna (till exempel i gre-

kiskan) går ganska lätt och som der i de allra flesta fall dock måste förnyas, uppoffrar förf. lugnt ett stort antal latintimmar under piltens första skolår, dessa år, som för en verkligt etisk bildning samt för sinnets och tankens förnuftiga uppöfning äro af så stor vigt.

Sällan får man någon redogörelse för det bestämda, synliga gagnet af latinkunskapen på de lägre stadierna och öfver hufvud. Dock saknas icke antydningar härom. Sid. 291 förmenas att den egna literaturen icke såsom den fornklassiska öppnar vägen till den moderna, utan sjelf i de främmande söker sina förebilder. Tror då förf. att till exempel Runebergs episka dikter icke kunna och böra i undervisningen föregå Göthes Hermann und Dorothea, eller till exempel Die Jungfrau von Orleans föregå Sofokles Antigone, likaväl som till exempel geografi läses före geologi, zoologi före paleontologi. »Hvad i en skola med latin endast behöfver antydas, för att till fullo begripas, måste i en annan utan latin utförligen framläggas.» Vid utförandet af satserna i § 135, hvilken rörer fysiken, resonnerar förf. öfver naturvetenskaperna i allmänhet och upprepar påståendet om den gamla gymnasialbildningens företräde i fråga äfven om naturvetenskapliga studier. Erfarenheten är i dylikt mycket bedräglig, såsom man kan inhemta af de kuriösa misstag hyperklassicismens vänner i den vägen begått.

Det sanna i de klassiska språkens betydelse för skolundervisningen skall lätteligen alldeles underkännas, då dylika satser tvärsäkert framställas i vetenskapens och sanningens namn. Icke ens språkundervisningen i allmänhet vinner hos förf. en sträng och objektiv granskning, som skulle stöda sig på psykologiska och didaktiska grunder, på sociala och historiska förhållanden. Samma ensidighet röjer sig här som i fråga om latinet. Den teoretiska undervisningen i språk skall främst förläna lärjungen förmåga af en ideel uppfattning af tingen öfver hufvud (s. 244). Praktisk språkkunskap »kan väl svårligen för samhället blifva lika olycksbringande som konsten att åstadkomma dynamit» (sic!), men den ställes dock i samband med egoism och förderf för den sedliga bildningen. Med slika satser framkallar förf. kanske hos de trognaste starka tvifvelsmål, så litet än hans framställning af det, som berör de allmänna principerna för skolans organisation, är egnad att leda till egen eftertanke. — I detta sistnämda afseende, likasom äfven i öfrigt, måste man beklaga att förf. endast ställvis, och äfven då på ett ofullständigt sätt, berör den pedagogiska literaturen. Detta hade dock ovilkorligen hört till ett arbete med anspråk på vetenskaplighet och med den omfattning som det ifrågavarande. Det hade också möjligen gjort förf. något försigtigare i sina påståenden.

Förf:s höga tanke om den uppfostrande kraften af språkformen medför emellertid icke några starkare missgrepp i praktiskt hänseende, om man frånser den visserligen högst vig-

tiga frågan om läroämnenas succession i den så kallade humanistiska skolan, och om man undantager några enskildheter. I ett visst sammanhang med författarens språkideer står den ringa uppmärksamhet han egnar det lefvande talet i språkundervisningen, redan i afseende å modersmålet. Elementarboksmetoden och den fullständiga grammatikläsningen utan fördelning i koncentriska kurser hyllas af förf., som också icke ser någon väsentlig skilnad i metoden för inlärandet af de döda och moderna språken, eller af det andra inhemska språket, då eleverne praktiskt känna, och då de icke känna det.

Vi kunna icke anse att denna inhemska skolpedagogik i det vigtigaste och väsentligaste skall gagna skolans sak i vårt land. I det stora hela kunna vi deri se blott en schematisk gymnasialpedagogik af det tyska slaget. Den kan icke förmedla en frisk och omedelbar uppfattning af bildningens mål, kan icke bidraga till grundläggandet af ett nationelt skolsystem, kan icke införa läsaren i en naturlig undervisnings enkla och osvikliga principer. Trånga, partiska och konstlade äro ideerna i de delar, hvilka mest af alla mot den tanklösa slentrianens tvång borde ställa vetenskapens klarhet och frihet och sanna idealitet. Den ton förf. anslagit har icke minst föranledt oss att fullt utsäga vår mening, ehuru vi veta huru ringa den skall aktas och huru litet den skall göra sig hörd i de kretsar der arbetet skall användas.

Lyckligtvis gör sig öfverallt i arbetets detaljer förf:s sunda förstånd gällande bredvid den döda teorin. Ur rent empirisk grund uppspira sålunda många användbara maximer, många förtjenstfulla, delvis mästerliga utläggningar, sådana det gör oss glädje att kunna anteckna. Till och med den öfverdrifna uppfattningen af skolans absoluta ställning har fört något godt med sig. Skolans betydelse framstår sålunda tydligt nog, nödvändigheten af aktning för den inpreglas, kyrkans tidigare anspråk på undervisningens ordnande tillbakavisas. Olägenheterna af fackläraresystemet erkännas; redan här hade dock bort framhållas huru dessa åtminstone delvis kunna häfvas genom samtliga lärares och föreståndarens samverkan. Riktigt betonas vådorna af reglementerandet och särskildt det uniforma reglementerandet. Den fysiska uppfostran beaktas icke så litet, slöjden dock alls icke. En gammal tänkvärd sats upptages sid. 136: »skolan har för sin del gjort nog, om hon ingifvit ungdomen kärlek till det sanna och meddelat densamma den insigt, som erfordras för att uppfatta och förverkliga det rätta». Läraren, säges det, bör utröna elevens ståndpunkt, hellre förutsätta för litet än för mycket. Det falska lärdomsskenet, från hvilket få anstalter äro fria, klandras. Den rätta stämningen fordras; läraren må ställa så till, att han ej får falska svar. Ständig repetition, lugn och grundlighet i den första undervisningen, minnets skonande, tydliga åskådningar i stället för resonnement, undvikande af långtrådighet, frågans bestämdhet, det är allt gyllene regler, som icke

kunna nog inskärpas. Många lofvärda enskildheter kunde vi nämna ur de enskilda ämnenas metodik. Så säges till exempel (s. 413) att vetenskaplig dogmatik svårligen kan med fördel i skolan föredragas. — I kapitlet om det sedliga lifvet i skolan råder en human uppfattning, som ganska konsekvent genomföres. Okväden och hot från lärarens sida gisslas skarpt; straffets betydelse dikteras på ett sätt, som borde gifva våra lärare mycket att tänka på, då de med en kvarsittningsorder tro sig ha uppfylt allan rättfärdighet. Förf. fordrar att uppfostraren skall rådföra sig med medlärare, föräldrar och målsmän — huru litet göres icke i detta afseende! Kamratskapets betydelse erkännes så mycket man kan önska. Arbetar hvarje elev endast för sig sjelf, säger förf., kan visserligen ett kunskapsrikt slägte uppammas, men detta skall i framtiden bestämmas mera af egoismens låga begär än af sanningens höga idealer.

Dock, det skulle föra oss långt att delgifva läsaren vår tillfredsställelse eller våra betänkligheter i de många detaljfrågor, som förekomma i det innehållsrika arbetet. Hvad beträffar framställningen kunna vi i hufvudsak blott loforda den som lättfattlig, ofta värmande, öfvertygande och kraftig, der icke skefhet i tankegången gör detta omöjligt. Öfverdrifna uttryck saknas dock ej heller, såsom då (s. 323) det betecknas som »vansinne», att en lärare i en af Schweiz' borgarskolor användt större delen af en lektion för att bevisa att Wilhelm Tell var en lögn. Onödig vidlyftighet förmärkes icke sällan, till exempel sid. 301, invecklad framställning likaså, till exempel sid. 332—333. De svårigheter, under hvilka den af sjukdom bräckte förf. redigerat sitt verk, förklara lätt en och annan brist i det språkliga uttrycket. Som genomgående måste vi dock anmärka bruket af verbet »föreföra» och af former sådana som *reformation* (s. 26) i stället för *reformationen*.

Vi hafva ej kunnat annat finna än att denna skolpedagogik i grundläggande delar mera påverkats af filosofiska och socialpolitiska dogmer än en vetenskaplig, omfattande forskning, mera af en formal, att ej säga verbalistisk, än en lifskraftig idealitet, men det är med vördnad och tacksamhet vi erkänna den under ett långt lif skördade praktiska erfarenhet, som förlänat arbetet dess rätta värde.

F. Gustafsson.

Edvard Fredin: Skilda stämmor, efterbildningar från moderne diktare. 144 s. 8:o Sthlm 1884, Z. Hæggström; pris 2 kr.

K. A. Melin: Några dikter af Thomas Moore; öfversättning. 84 s. 8:o. Sthlm 1885, Wilhelm Bille; pris 1 kr. 50 öre.

Hjalmar Edgren: Dikter i original och öfversättning. 283 s. 8:o. Lund, 1884, Gleerupska Universitetsbokhandeln; pris 2 kr. 50 öre.

L. Berger: Dikter. 114 s. 8:o. Sthlm 1884, Z. Hæggström; pris 1 kr. 75 öre.

Det är ej nog för en öfversättare att fullt förstå både det språk och de känslor han har att tolka, han måste ovilkorligen sjelf värmas af diktens anda, om man ej, trots korrekta ordvändningar, skall erfara en obestämd, kylande känsla af att hafva framför sig en öfversättning. En sådan varm medkänsla utmärker hr Edv. Fredins tolkningar af några af nutidens förnämste författare. De äro så förträffliga, att de ofta klinga som god svensk sång. Fastän den ordagranna troheten någon gång, för stämningens skuld, uppoffrats, gör det hela ett riktigt och lefvande intryck, understödt af versmåttet, som alltid nära ansluter sig till originalets. I Thomas Hoods bekanta »Suckarnas bro» har öfversättaren t. ex. beundransvärdt väl lyckats bibehålla både den effektfulla, fantastiska formen och stämningen af nästan vanvettig förtviflan.

Samlingen innehåller efterbildningar af arbeten af Victor Hugo, Tennyson, Elisabeth Browning, Thomas Hood Mackay, Rosetti, Swinburne, Carleton, Freiligrath, Arthur Filger och Carducci, och genomgås af en lidelsefull längtan efter frihet för anden och rättvisa för de förtryckta; denna »århundradets oändliga melodi» har hr Fredin lyckats återgifva troget och enkelt, någon gång till och med storslaget.

»Att öfversätta en dikt», säger Shelley, »är som att lägga violer i en smältdegel för att fördrifva deras färg och doft», och dubbelt svårt måste det vara att hindra doften och färgen att fly då man har att göra med en sådan skald som Thomas Moore. Han säger om sig sjelf, i företalet till sina dikter, att källan till all den poetiska begåfning han visat prof på, var en stark, medfödd musikalisk känsla, och hvarje rad i hans sånger vittnar om att han talat sant. Versens klang, upprepandet af ett enda ord, ger ibland hans dikter en gripande innerlighet, som ofta fåfängt måste sökas i en öfversättning. Hr Melins tolkningar äro skickligt och omsorgsfullt gjorda, men här och der har dock den omedelbara känslan mattats, huru samvetsgrant än dikterna blifvit återgifna. Om man till exempel jemför första strofen i den lilla sången »Du arma själ» med originalet, så framstår olikheten af intrycket:

Du arma själ farväl,	Poor wounded heart farewell,
Din hvilas stund är när,	They hour of rest is come
Till hemmet vägen bär,	Thou soon will reach thy home,
Du arma själ farväl!	Poor wounded heart, farewell!
Ack, lätt blir dödens smärta	The pain thou'lt feelin breaking
Mot lefnadslånga kval,	Less bitter far will be
Som plågat här ditt hjerta	Than that long deadly aching
I denna jämrens dal.	This life has been to thee.

Öfvers:s diktion är ren och klangfull, och många af sångerna, i synnerhet de gladare, ovanligt uttrycksfulla och väl funna. Som exempel härpå kunna anföras »Säg, hvad skall man göra i dag för godt?» och »Allt, som är ljuft och kärt» ur National airs.

Ett fint öra för språkets behandling och högstämda tankar skönjas öfverallt i dr Hj. Edgrens dikter, äfven der de ej skildt anslå genom friskhet och originalitet. Sin kärlek till frihet i tanke och handling har förf. varmt tolkat i några af sina bästa sånger. I den nya verlden

»der framtidssådden nu i yppig jordmån gror,
der lifvet djerft sig uti nya former klär»

ser han grundvalen för framtidens utveckling, mäktig och oförkrympt af traditionens band.

Från Amerika har förf. också hemtat originalen till flere förtjenstfulla öfversättningar. Det lugna, underbart bildrika språket i inledningssången till Longfellows »Waif» är ypperligt återgifvet och likaså Poes tonmålning »The bells». Dessutom ingå några mindre dikter af Burns, samt Tennysons Enoch Arden och Locksley hall.

Detta sista skaldestycke återfinnes äfven i hr Fredins »Skilda stämmor", och vid en jemförelse mellan de båda öfversättningarna är det lätt att finna huru väl engelsk diktning är egnad att öfverflyttas till vårt modersmål. I sjelfva verket stå dessa arbeten så nära hvarandra, att det är svårt att gifva någotdera företrädet.

Hr L. Bergers »Dikter» äro i motsats till ofvanstående diktsamlingar uteslutande original — men tyvärr derför icke originela. Att Hæggströms förläggarfirma åtagit sig att publicera dessa ungdomliga utgjutelser kan i alla fall anses som en rekommendation. Det är visst ingenting ondt i dylik poesi, men också ingenting — nytt. De elake rike och de hederlige fattige, den kallsinniga sköna och den svekfulla vännen — hvem känner ej tusen variationer på dessa temata. — Hvad förf:s hjertas dam angår, hon som har på sitt samvete att hafva framkallat sådana sonetter, som följande motspänstiga rader låta ana —

»Om att mig ega, Henrik, är ditt syfte,
Låt framför allt af ingenting dig skrämma
Att ta ett godt brödstycke. Sa' den ljufva.»

så borde hon i sanning känna sig straffad af denna hotande möjlighet:

»Och om mitt hjerta bjuder mig att sjunga
Och om en väg hon rödjer sig min dikt,
Du dertill skuld är *aförnekeligt!*»

Hr L. Berger tyckes, att döma af flere af motiven, vara skåning och begagnar sig måhända i följd deraf af uttryck och bilder, som förefalla oss främmande. Så heter det i ett »Stilleben»:

»Vind ifrån söder. Bak plogen går
Drängen dåsig och smockar.
Spannet ej rör sig hur än han slår
Det är som att slå på — stockar.»

»Att slå på stockar» är en både ny och djerf bild, men är kanske någon speciel förströelse eller något straff från hr L. Bergers hembygd.

Ofvanstående citat kunna vara nog för att gifva läsaren begrepp om den fördomsfrihet, hvarmed hr L. Berger stundom behandlar såväl rim som reson.

N. F.

Carl Rupert Nyblom: Estetiska studier, ny samling, I och II; 223+288 s. 8:o. Upsala 1884, R. Almqvist & J. Wiksell.

Dessa tvenne volymer representera en literär verksamhet af bästa art. Intressanta personligheter eller sväfvande frågor från literaturens och konstens områden äro här framstälda i det klara och behagfulla språk, som utmärker allt förf:s skriftställeri. Den förra delen är egnad åt literära porträtt och karakteristiker, den senare åt kritiska undersökningar. Uppsatserna hafva tillkommit med anledning af dödsfall, minnesdagar, offentliggjorda skrifter eller andra tillfälligheter, och erbjuda således icke någon enhetlig plan, men en omvexlande och bildande läsning i olika ämnen. Det dunkel, som kan vara en följd af att undersökningen går mera åt djupet, än förmågan att upphemta skulle medge, besvärar icke förf:s framställning. Fakta, åskådningar, slutsatser, allt framträder klart och bestämdt.

En del af de literära porträtten, det utförliga minnestalet öfver A. F. Lindblad, tonsättaren, och Sergels biografi, som utgafs i promotionsprogrammet vid 1877 års jubelfest, är för läsaren bekant genom särskilda artiklar i vår tidskrift. Festtalet öfver Joh. Ludv. Runeberg, hållet vid den högtid Upsala Universitet begick till skaldens åminnelse, utgör en estetisk värdebestämning, i hvilken förf. fullständigare utfört den literära karakteristik, hvars hufvudpunkter finnas angifna i lefnadsteckningen framför den edition af Runeberg, som är i allas händer. Den är så riktigt tänkt och med sådan hängifvenhet framstäld, att der i hufvudsak icke torde vara något att ändra eller mycket att tillägga. Efter att hafva bestämt Runebergs ideal som utmärkt genom enkelhet, måttfullhet, sanning, lefvande och sund åskådning af menniskorna och naturen samt en sällsynt förmåga att uppfatta lifsföreteelserna på ett stort och ädelt sätt, undersöker förf. huru detta ideal förhåller sig inom de skilda diktarterna. Den

sista och högsta af dessa konstitutiva egenskaper i Runebergs snille ställer honom i närmaste förvandtskap med grekerne. Om Runebergs måttfullhet i användning af bildspråket säger förf. förträffligt: »När det hela är poetisk bild, skulle det bli för mycket, om äfven hvarje del formades såsom sådan. Såvida nämligen den enstaka bilden eller liknelsen är ett af skalden användt medel att ännu mer förklara eller gifva konkret lif åt en föreställning, som han vill frammana, då blir den mindre nödvändig, om denna föreställning redan i och för sig är så klar och åskådlig, att den öppet och rent säger ifrån hvad den är eller vill vara.»

Af de återstående porträtten, Wallins och Scholanders, gör det förra icke anspråk på att hafva bragt i dagen nya detaljer, och hvad uppskattningen beträffar, vidblir förf. det häfdvunna omdömet, att Wallin står högst som psalmdiktare och tillfällighetstalare. Karakteristiken är emellertid gjord med lefvande drag, sådana som detta: »Wallin är äkta dalkarl, något tung och fallen för en djup melankoli, som sammanhängde med hans naturliga fromhet och känsla af det intiga hos allt jordiskt och kanske äfven berodde på hans bittra erfarenhet af den verldsliga lyckans tomhet. Men å andra sidan hade han äfven, när han greps af ett ämne, lätt att entusiasmeras, och då han häråt gaf uttryck, ryckte han alla oemotståndligt med sig. Deraf denna dubbelhet i hans riktning: djup sorg och hänförd lyftning, såsom de naturligaste uttrycken för hans hjertas känslor, — och det kan icke nekas att dessa äro äkta nordiska, äkta svenska.»

Scholanders biografi är utförd med den hängifvenhet och beundran, som en personlig bekantskap med den utmärkte, mångsidigt begåfvade konstnären måste framkalla. Ingen fara dock att en falsk uppskattning deraf blefve följden. Åt Scholanders versificerade noveller ger förf. det rätta värdet, och bristfälligheten i hans figurteckning fördöljes icke. Det sannskyldiga området för Scholanders snille låg mellan arkitekturen och måleriet, och hans styrka som arkitekt röjdes derför främst i byggnadskonstens ornerande del, för hvilken han egde en fin stylkänsla, dock icke så som skulle han ej varit mästare jemväl i det konstruktiva, ehuru uppgifter af större betydenhet icke kommo honom till del. Om han som lärare och ledare af konstodlingen varit epokgörande, och äfven Finland vördar i detta hänseende hans minne, så har det visserligen berott på det stylfulla i hans egna verk, men derjemte på det friska, väckelserika och genialiska i hans personlighet, hvilken förf. tecknar som: »snillrik och gladlynt, vänfast och tjenstvillig, naiv och entusiastisk, en äkta konstnärsnatur, och derför äfven lättrörd och ombytlig, häftig och passionerad så i kärlek som motvilja, barnslig och älskvärd med både förtjenster och svagheter, bland hvilka den största var den, att han, oaktadt all sin tvärsäkerhet i uppsyn och sinnelag, i sitt innersta hjerta var mjuk som vax».

Äfven i den senare samlingen behandlas två lefnadsminnen, af Geijer, ur hvars privatlif förf. samlat en mängd motiv, som mestadels knyta sig till den bostad, Geijer i tiden egde i nedre Slottsbacken och dit förf. för icke längesedan flyttat sina lyckliga penater, samt af Johan Nybom, den gamle vännen, som aldrig blef annat än Upsala student och diktare och af hvilken förf. som förord för en ny upplaga af hans dikter skrifvit en lika varm som vacker karakteristik. Bland afhandlingar har förf. upptagit sin disputation »Om innehåll och form i konsten», hvilken kan läsas ännu med så mycket mer intresse, som frågan föga utvecklat sig på dessa tjugu år. Den största aktualitet eger uppsatsen om »Upsala domkyrkas restauration». Denna, för hvilken förf. inlagt sitt kraftiga deltagande, är som bekant på god väg till förverkligande, sedan Zettervalls senare projekt fastställts samt Upsala anslagit 200,000 kr. och senaste riksdag, om vi ej missminna oss, 400,000 kr. Det skall väl ej slå felt att återstående 400,000 kr. samlas genom allmänhetens offervillighet för det vördnadsvärdaste byggnadsminne i Svealand, men hvad man knappast vill tro är att en miljon skall kunna förslå, då det gäller ej blott att omforma templets så inre som yttre, genom tidernas orkeslöshet eller oskicklighet vanbildade eller outförda partier till så nära öfverensstämmelse som möjligt med hvad de enligt den rätta planen bort bli, utan ock att föra tornen till spetsen, d. ä. till 400 fots höjd. Till den arkitektoniska lösning frågan sålunda skall erhålla lyckönskar man förf. så mycket hellre, som han är i allo tillfreds dermed, så när som på färgen i det inre, som skall göras entonig med kvaderstreck, hvilket knappast blir tilltalande, men ock är jemförelsevis lätt att i en kommande tid förändra. Till denna uppsats ansluter sig en undersökning beträffande två af domkyrkans grafvårdar, Johan III:s i Danzig bestälda monument, som har en så kuriös historia, samt erkebiskop C. F. Mennanders. Från konstens område äro ytterligare två afhandlingar, en intressant karakteristik af Frankrikes yngste bataljmålare, Protais, de Neuville och Detaille, samt en redogörelse för fornminnena och deras uppgräfvande i Rom från förf:s vistelse derstädes 1877.

För att fullständigt ange alla ämnen i denna omvexlande läsning, nämna vi slutligen två literaturartiklar, »Shakespeares sonetter» och »Om periodindelningen inom den svenska literaturhistorien». I den senare yrkar förf. att historiens periodindelning må läggas till grund för framställningen af literaturens utveckling, men ehuruväl sjelfva drifkraften i ett folks öden är att söka i dess politiska historia, bör å andra sidan icke förbises att literaturen är en beståndsdel af kulturen, hvars historias indelning väl i allmänhet sammanfaller med den politiska historiens men ock kan afvika derifrån, särdeles i de länder, hvilkas högre odling varit mera en reflex från de stora kulturländerna än en spontan framalstring. Så finner man att, medan Sverige har en frihetstid med ytterlig parlamentarism och Frankrike är försjunket i abso-

lutism, alltså de båda länderna i politiskt hänseende befinna sig på motsatt bog, det icke förty är derunder Sverige öppnar sig för den franska bildningen, framalstrad som denna är af det mest monarkiska tidskifte. Enligt vår mening begynner vidpass 1750, med Lovisa Ulrikas, i politiskt hänseende visserligen icke epokgörande tronbestigning, en ny period i svenska literaturen, betecknad af Gyllenborgs och Creutz' framträdande och sträckande sig utan väsentligt afbrott, om ock modifierad genom rousseauismen, till fosforisternes och göternes tid, med hvilken den nationela perioden ingår, medan förra delen af frihetstiden utgör en egendomlig öfvergångsperiod mellan den karolinska och den franska bildningens tidskiften. Förf:s sats ville vi derför modifiera derhän, att det är den allmänna kulturhistoriens perioder, som böra läggas till grund.

C. G. E.

Alexander L. Kielland: Else, en julberättelse. — *Trofast.* — *Karen.* — Tre noveller, öfvers. af Ernst Lundqvist. 194 s. 8:o. Visby 1883, Gotlands Alleh. tryckeri; pris 2 kr.

— —: *Fortuna.* Roman. Bemyndigad öfversättning. 285 s. 8:o. Visby 1884, distrib. Fr. Skoglund, Sthlm; pris 3 kr.

Den knappa tillgången på dugliga originalberättelser i svenskan förklarar till någon del att så mycken skönliteratur öfversättes. Önskligt vore dock att denna ifver icke utsträcktes till arbeten af så ringa literärt värde som de här ofvan nämda. De ha visserligen sitt upphof från en högtuppburen författare, hvars talangfulla penna icke heller förnekar sig i förevarande fall, men af en så framstående förmåga kan man dock, så vida berättandet ännu skall anses för en konstverksamhet, fordra ett mindre flyktigt framställningssätt, än förf. vid samtliga dessa arbeten funnit för godt att utveckla. De tre förstnämda ha antagligen alldeles utan hans förvållande blifvit sammanförda till ett helt och dertill betecknade såsom »noveller». Rätteligen tillkommer detta epitet knappast den första, medan af de två öfriga den ena blott är en i hastiga drag tecknad liten eskiss, värd på sin höjd att ingå i en tidningsföljetong, den andra åter är en elak satir på en viss sinnesriktning hos ett nordiskt grannfolk, ytterst stark i öfverdrifter och utan spår till den humor, som gör dylika bilder konstnärligt tilldragande. För att kunna kallas novell, är berättelsen Else, trots sina många liffulla gestalter och sina delvis åskådligt tecknade situationer, för litet artistiskt utarbetad. Sammaledes förhåller sig med den till rang och värdighet af roman upphöjda berättelsen Fortuna, der ämnet i det hela fått en alltför ytlig behandling, för att bilden skulle te sig i den konstnärliga fullständighet, som en äkta roman bör erbjuda. Dertill är detta alster icke en gång ett verkligt helt, utan bildar en fortsättning till förf:s tidigare och med vida större omsorg ut-

arbetade berättelse »Gift», der bland annat grundläggningen af en fabrik omtalas, hvilken i förevarande bok befinnes bära namnet Fortuna. Här återkommer en god del personer från den föregående berättelsen, med far och son Lövdahl såsom hufvudfigurer. Handlingen hvälfver sig kring ett affärsvingleri, sådant det ganska ofta blifvit skildradt af de norske författarne både i bokform och från tiljan och allt fortfarande tyckes intressera den läsande allmänheten. Utan tvifvel finnes både här och i Else enskildheter af stor förtjenst, men just för deras skuld önskar man att det hela vore bättre genomarbetadt. Det är dock icke sådant, man nu för tiden tyckes sätta värde på. I stället för denna måttstock fästes vid bedömandet af de modernt-realistiska skapelserna mest afseende vid i huru hög grad förf. är fiendtlig mot bestående institutioner och häfdvunna åsigter, och lätteligen blir den upphöjd bland snillenas antal, som vid utförandet af sina om en viss begåfning vittnande alster vet ådagalägga en tillbörlig indignation mot allt som är dåligt, lögnaktigt och vedervärdigt, och dertill kan utföra vederbörande skildringar så som om han till först gjort den upptäckten att dylika uselheter finnas och böra behörigen brännmärkas. Om förf. skildrar en förtappad kvinlig varelses lefnadsöden, som fallet är med Else, så sker det med den färgläggningen, som om hela samhället bure skulden för hennes olycka, hvars tyngd ännu ökas med det skäligen godtyckligt anbragta utfallet mot julhögtidens betydelse, liksom om Elses sorgliga slut uteslutande vore fästadt vid denna högtids firande. I Fortuna åter hålles det revy öfver en hel hop karakterslösa och ohederliga menniskor med en vigtighet, som om först vid detta tillfälle dylika ömkligheter blifvit afslöjade. Den skicklighet, hvarmed denna ton vidhålles, är stor nog för att komma läsaren att tro, att han först genom denne författare kommit att upptäcka slika »sanningar». Att denna välberäknade effekt allena utgör hela tjusningen af åtminstone begge de här föreliggande berättelserna, derom kan man lätt öfvertygas vid en upprepad läsning. Vid en sådan försvinner nämligen hela effekten, och det som blir öfver är ett föga upphöjdt och obestridligen vårdslöst genomfördt tema.

W. Bolin.

Öfversigt.

Nya teatern. Med november månads ingång tycktes *Lilla hertigen* förlorat sin lifskraft, trots fröken Grönberg. Det är svårt att yttra sig om »*Le petit duc's*» fransyska visit på vår scen, då man försummat visa honom skyldig vördnad genom en uppvaktning. Under tiden har *Lilla helgonet* samvetsgrant och finkänsligt bjudit till att icke låta publiken glömma sitt: »jo, kära vän — jo, kära vän».

Men onsdagen den fjerde november hade man i god tid skaffat sig biljett. Max Nordaus namn stod på programmet, titeln lät retande modern: »*Kriget om millionerna*», och dessutom visste man som ett kuriosum att stycket icke ännu gått öfver någon europeisk scen. Skälen dertill kunde man nog misstänka förut och förstå efteråt, ty ehuru originalet undergått en stor omarbetning och förkortning för vår scen, voro likväl de två första akterna af sådan längd och tyngd, att pjesens verkligen stora intresse höll på att slockna bort i den finansiela exposén. Men i tredje akten tog spelet fart, stegrades mer och mer mot slutet och ändades nästan i en succès.

Styckets innehåll ligger i titeln. Det är det ärftliga egoistiska, europeiska penningfurstendömet, som segrar öfver den unga, käcka och ärliga affärs-intelligensen, hvilken i pjesen säges härstamma från Amerika — också den, likt så mycket annat sundt och godt.

I stycket finnas tre personer eller fyra, som verkligen ingripa i handlingen, de öfriga mer eller mindre på sidan.

Huru den unga baron Altenberg, som kommer nästan obekant hem från en par års vistelse på andra sidan Atlanten och finner sin far död och familjen ruinerad genom hans spekulationer, plötsligen kan blåsa ihop ett grundkapital på millioner för att bedrifva storartade spekulationer, förefaller något gåtlikt, men längre fram i pjesen blir man nästan öfvertygad om att han kunnat det, der är någonting af segerherre hos honom, medan han presiderar vid bolagsstämmor, tar emot affärsbesök i sitt eleganta kontor, expedierar, kalkylerar och är nervös — riktigt naturtroget nervös.

Uppriktigt sagdt, tror jag att baronessan och fröken Altenberg, mor och syster till hufvudpersonen, kunde lätt försvinna ur hela pjesen, utan att hvarken publiken eller den mönstergiltiga

sonen skulle sakna dem, för allt hvad förf. i första akten gör sig möda att grundlägga en familjekänsla hos honom. Ty sedan baronen en gång fått pengar om händer, tyckes det icke vidare vara fråga om att rädda en sörjande mor och en älskande syster, huru vackert än detta motiv helt visst hade varit.

Sedan fins det blott ett, som intresserar honom, affären med dess industriela anläggningar och den krigskonst, som fordras att försvara dem. På valplatsen fins intet rum för fruntimren eller behof af dem. Endast bankirfurstens dotter Dinorah, som från tredje akten framträder, kan vara egnad att vid denna duell på aktier uppträda som representant för kärleken och i det torra sifferspråket, på hvilket spelpassionens hesa känslor uttrycka sig, låta höra rösten af en menskligare lidelse. Det är ock ovisst om alla dessa spekulationer och operationer kunnat framställas med den tydlighet, som behöfts för att det stora publikum skulle rätt känna nödvändigheten af katastrofen. Det bör emellertid medges att hos hufvudpersonen framträder jemte det passionerade affärsintresset en ädelhet i tänkesättet, som just i kärleksscenen gör en angenäm brytning mot det förra.

Den andre hufvudpersonen är bankiren Nathaniel v. Liebert, representant för en god procent af de rörliga europeiska kapitalen, som sägas tillhöra fem eller sex stora hus, hvilka också icke vilja tillåta några sjelfständiga uppkomlingar träda i konkurrens med sig. Deraf den förbittrade fejden mot unge Altenberg, hvars talang han dock erkänner och som han först velat vinna genom att erbjuda honom sin dotter Dinorahs hand.

Utom dessa personer är det endast den gamle, giktbrutne, slöe riksgrefven Ebersberg, som griper in i händelsen genom att han af idiotism försäljer till motståndaren Altenbergs aktier just när situationens tyngd mäktigast hvilar på dem. Det är först när det är ohjelpligen för sent, som Altenbergs gode vän, ingeniören-uppfinnaren Karl Hartig bli färdig att med sitt patent lyfta in en tung vigt i händelsernas vågskål.

Emot slutet får hela stycket något oroligt, nervöst, men som verkar mycket naturligt. Steg för steg närmar sig katastrofen. I vägen för den sköna Dinorahs lidelsefulla kärlek och djerfva räddningsförsök står en blond comtesse, åt hvilken Altenberg händelsevis gett sin kärlek och som icke heller har någon annan uppgift i stycket än att korsa Dinorahs planer. Så kommer krachen med stormning af banklokalen i nedre våningen. Först då förstår Altenberg att han kan anses för brottslig. Polisen infinner sig, han går in i sitt toilettrum, och det obligata revolverskottet smäller konsekvent och väl beräknadt, verkeligen utan smak af teatereffekt. Ögonblicket derpå hade han varit räddad.

Ehuru publiken otvetydigt mot slutet lät märka att intresset var väl spändt, har *Kriget om millionerna* upplefvat endast fyra representationer, och det oaktadt spelet låg i mycket goda händer, hvad hufvudrolerna beträffar. Sällan har man sett

hr *Brander* så till sin fördel som i baron Altenbergs rol. Bara hr B. slipper spela karakteristiskt fint, är han räddad; i synnerhet som älskare, och här var verkligen kärlekspartiet i hans rol mera en konventionens, än en naturens sak och som sådan utan intresse. Man tror på hr B:s heroiska hållning i farans stund, om ock man inte litar på styrkan af den manlighet han så ymnigt framställer hela rolen igenom. Hans spel blir i slutpartierna nästan tragiskt; man tycker det är som om sjelfva menniskan hos hr B. skulle få släppa till sin styrka, der aktörens icke räcker till.

Som Nathaniel v. Liebert hade hr *Riego* sin första succès som karaktersskådespelare på Nya teaterns tiljor. Han framstälde det semitiska skaplynnet hos den judiske bankiren med en förvånande natursanning. Anmärkningar kunde väl göras mot hållning och till och med toilett, men om ock hr R. lade en nog stor portion borgerlighet i en så förnäm och betydande man som baron v. Liebert, inlade han ock en öfvertygelse i återgifvandet, som ofelbart tog publiken. Dinorah var just en rol för frk. *Reis*. Frk. Reis — för att vara kronologisk vis å vis händelserna vid teatern — har kreerat flere än en dylik. I Dinorah fins litet af alla de lidelsefulla brunetter, dem hon bränt in i den svenska teaterpublikens hågkomst. Dinorah är en af dessa kvinnor, som förmå allt, när de blott sjelfva helt och hållet få kasta sig med. Ung och rik, romantisk och illa uppfostrad, anser hon för sjelfständighet att göra precis hvad hon behagar midt för näsan på den beräknande fadern, men skall säkert sjelf en gång i framtiden lika beräknande behandla sin egen dotter. Hr *Arppe* var ypperlig som gamle riksgrefve Ebersberg; jag skall återkomma senare till denne skådespelare.

Det var något oväntadt man för tredje gången fick återse *Gengångarne* på Nya teaterns scen. De halftomma husen måste man väl förstå så, att publiken icke vill vidare se stycket. Att publiken icke skulle velat se frk. *Reis* som fru Alving kan man ej tänka sig; det hade varit den svartaste otacksamhet mot konstnärinnan, ty kraftigare hållning, mera djup och hopplösare förtviflan har väl en skådespelerska sällan mäktat med. Hr *Frank*, som nyss återkommit från en studieresa, profspelade i Osvalds rol. Det skall bli ett sant nöje att möta hr Frank i andra uppgifter, ty den bleka, blaserade morfinisttypen är väl dock icke en tacksam uppgift för en ung skådespelare. Emellertid märkte man med nöje en större ledighet i kroppens rörelser, om ock åtskilligt ännu återstår innan de äli rätt naturliga. Fru *Bruno* och hr *Agardh* voro sen gammalt väl uppskattade som Regina och pastor Manders, likasom hr *Arppe* i snickar Engstrands rol.

Kom så bröllopsrecetten för det nygifta konstnärsparet *Brander-Reis* med »Kämparna på Helgeland». Alla bättre platser torde varit slutsålda en eller par dagar förut, så den, som likt mig

kom för sent, fick bli utan. Allt som sig bör, då det gälde en publikens gunstling af fröken Reis halt. Af lätt förklarliga orsaker gafs stycket endast en gång, på recettaftonen, ty nu om någonsin borde väl de flitigt, ja, oftast oerhördt flitigt anlitade artisterna unnas någon liten ro.

Man kan icke med bästa vilja i verlden tänka sig ett mera komplett omslag i programmet, än när Nya teatern efter Gengångare, strax på bröllopsrecetten annonserade om *Guldspindeln*, lustspel i fyra akter af Frans von Schönthan. På samma program stod *Hos hans excellens* upptagen som förpjes, och för att gå i ordning, gäller det väl att nagelfara denna till en början. Nagelfara pjesen — ja, ty det kan icke det minsta skada hr Arppe, som på ett verkligen rörande godtroget och fromt vis råkade bära upp hufvudrolen, och denna hela det gamla, ur-sentimentala skräpet.

Hr *Arppe* som extra kopisten Knabe är, om icke något annat, en ytterligare illustration på hvad denna samvetsgranne skådespelare kan göra af en rol genom sorgfälligt studium. Det är hans styrka att få fram det typiska, de gemensamma svagheter eller dygder som karakterisera en hel klass af menniskor. Mindre lycklig är han som återgifvare af det starkt personliga, ehuru han äfven på detta område aldrig fått en rol om händer, utan att, såsom man säger, göra den väl ifrån sig. Genom sin samvetsgrannhet och tro på aktörens uppgift är han mera än någon annan egnad att stå i spetsen för den elevskola han af eget intresse satt i gång, och det kan väl icke räcka länge innan han skall se sitt arbete betryggadt för den närmaste framtiden, så det finge tid att sätta frukt och kanske en gång längre fram öfverraska oss med duglig och mogen sådan. — Större under hafva händt.

Med *Guldspindeln* kom ändtligen ett stycke upp på repertoiren, som haft kraft nog att hela sex teaterkvällar å rad fylla helt eller till större delen rader och parkett med en välstämd, godmodig och skrattlustig publik. För omkring ett år sedan lär stycket ha börjat sin rundresa, först kring Tysklands och sedan Skandinaviens scener. I godmodighet och uppfinningsrikedom af situationer står Guldspindeln onekligen långt framom den här tidigare i höst gifna farsen »Blindbockar». Lägger man dertill att stycket spelades par force alla roler igenom, var dess framgång lika naturlig som publikens nöje var osökt.

Intrigen är förvånande enkel för att kunna ge den röda tråden till en sådan mängd fyndiga scener. Guldspindeln är en dyrbar sjalnål, som den koleriskt-sangviniske firmachefen Teodor Klingenberg köpt åt sin syster hos en guldsmed, men hvilken nål hittar på att söka sig in mellan fodret och öfvertåget på hr chefens sommarpaltå. Han råkar så byta bort sin paltå ännu samma dag, misstänker strax och ger sig ut att forska efter tjufven i egen hög person. Dagen derpå märker den beskedliga ritläraren

Häufling att han begått bytet och får samtidigt reda på en annons, der stölden af guldspindeln omtalas. Allt slår in, men guldspindeln står icke att finna i paltån.

På denna lilla förveckling hopar förf. en uppsjö af många flere, ändå värre mellan Häufling, hans två döttrar och blifvande svärson å ena sidan, samt Klingenberg med son å den andra. Dessutom inblandas både poliser och hårfrisörer i saken, och hela sensmoralen — om det fins någon — går i tjenst hos den mest menniskoälskande borgerliga välvillighet, som bierseidlarna och det tyska gemytet ännu framfödt. — Slutet blir att hela verlden tar hvarann i famn och besluter att aldrig mera hvarken misstänka sin medmenniska eller misskänna hennes bättre natur. Alltsamman med en oefterhärmlig harmlöshet och ett storartadt godt humör, som kunde försätta berg.

Rolfördelningen var väl uttänkt. Hr *Wilhelmsons* slagfärdighet och replikstyrka som Teodor Klingenberg gjorde sig gällande nu som alltid, endast att hans rutin börjar bli nog bekant ända in i minsta detalj för den som nogare följt med honom. Dermed ingenting värre om honom, än att han löper den stora faran att bli enformig.

Hr *Riego* är född till *Berthold Häufling*. Hans godmodighet är smittande, den ligger i rösten, i gesterna, i sättet att rulla hufvudet, ja, hvarför icke i sjelfva den lilla goddagspiltsmagen.

Af hans döttrar har Jenny, fru *Bruno*, ojemförligt mycket mera att säga än Fransiska, fröken *Strömberg*. Och så hon säger det! Fru Bruno har också en mångsidighet att förfoga öfver, som ingen annan vid Nya teatern. Från den uppsluppnaste naiva flickrol ända till kraften hos Agnes uti »En gård utan husbonde» och den kalla fräckheten hos Regina i »Gengångare». Hon blir dag för dag mera ovärderlig för vår scen, objektiv, väl instuderad och ovanligt älsklig till sin yttre apparition som hon är. Af de öfriga rolerna gjorde hr *Salzenstein* mest af sin hårfrisör, dels genom rolens egen tacksamhet, dels genom förträfflig maskering. Som mask betraktad var äfven hr *v. Holten* lyckad, men masken passade ej in på rolen af betjent i ett förmöget handelshus.

Uppsättningen har varit ordinär, nu som fordom och troligen också framdeles.

—stst—

Julliteratur. Bland alstren af vitterlek i bunden form märkes främst *Nya vers* af *Karl A. Tavaststjerna*. Förf., som senast länsade undan för »morgonbris», synes nu hafva slagit in på annan bog, lemnat de egna känslornas lyrik och tagit ihop med berättande dikt. Han ger oss en mängd talangfullt tecknade, färgrika och stämningsfulla situationsbilder, löst samman-

fogade inom ramarne af tre novelletter. Vi skola framdeles återkomma till »Nya vers» och afstå derför från att i detta sammanhang taga till tals de anmärkningar, som antagligen skola göras så väl mot berättelsernas komposition som en viss modern hänsynslöshet i ämnenas val och formens behandling.

Fullkomligt menlösa åter äro *I svart och rödt,* dikter af *Anna A.* Ingen fara att läsaren här skall stötas af något slags modernitet; hvad han finner är tvärtom en genklang af gamla toner, gamla förtrogna tankar och bilder, uttryckta i en poetisk form, som, visserligen ofta alldaglig och stundom haltande, dock i lyckligare ögonblick är stämningsfull och harmonisk. — I *Vind för våg,* dikter och skizzer af *Toivo,* återljuder här och der vår bedröfliga tids klagolåt, hvilken dock lika litet som det öfriga fått något rätt tillfredsställande poetiskt uttryck.

Notturno, dikter af *Ola Hansson* visar en ganska ledig form, men blott föga tanke. Poesierna äro för det mesta ytterst modernt hållna och ytterst innehållslösa stämningsbilder. — *Framtidsbilder* af *Dagny* är ett inhemskt original af märkvärdig sort, en versifierad satir öfver kvinnoemancipationen; det är ingen godlynt drift, utan ett hån på ramaste allvar. Versen är väl gjord och taflorna icke illa tecknade; en smula mindre bitterhet i början och salvelse i slutet hade förhöjt effekten. — Hr *J. H. Erkko,* näst Ahlqvist och Krohn den främste af den finskspråkiga diktningens nu lefvande målsmän, har utsändt en poëmsamling, *Uusia runoelmia,* ett nytt vittnesbörd om hans vackra poetiska begåfning, öfverallt varsnad i versens välljud och språkets klang. I dessa dikter, af hvilka en stor del äro daterade på främmande botten, skola skaldens talrika vänner kunna följa senaste skedet af hans utveckling, som säkerligen rönt stort inflytande af en utrikes resa, företagen år 1884. Det synes som skulle äfven han, hvars åder väl ursprungligen varit ett utflöde af den friska och omedelbara folkpoesin, ej fullt kunnat undgå det grubbel, som vill tränga in, ej blott i nutidens romaner, utan ock i dess lyrik.

Af *Heines* »Buch der Lieder» hafva enskilda dikter tidt och ofta blifvit försvenskade, men oss veterligen är hr *Herman A. Ring* den första, som öfversatt den i dess helhet. Förf. har med temligen god framgång i vårt språks kargare jordmån omplanterat den tyska lyrikens finaste, men ock mest ömtåliga blomster.

Årets julliteratur har blott ett drama att uppvisa. Pseudonymen *Ernst Ahlgren,* känd som en af »det unga Sveriges» mest begåfvade novellister, har, i samarbete med *Axel Lundegård,* författat ett tre akts skådespel, *Final* — ett äktenskapsdrama naturligtvis, med en olycklig hustru och en lösaktig äkta man som stjäl bankmedel. Detta tema är hvarken nytt eller lockande, men det allvar och den obestridliga literära förmåga, hvarmed det här behandlas, göra arbetet förtjent af uppmärksamhet; vi skola framdeles återkomma till det. — Vid sidan af dess

dagars skönliteratur må det tillåtas oss att påminna om *Fredr. Cygnaei* samlade arbeten; helt nyss ha utkommit hft. 3 & 4 af bd. III, som innehåller hans diktverk.

Verdandi, IV, strödda blad utgifna af föreningen Verdandi, bjuder i detta häfte intressanta uppsatser i politik, skolväsende och konst, ett par berättelser och skizzer samt några dikter af våra yngre författare. Uppsatserna, som äro välskrifna och kanske gedignare än man förut läst i Verdandi, tyckas alltmera taga föreningen i anspråk framför det skönliterära, som icke lika förmånligt rekommenderar sig. Vi skola med det snaraste återkomma till publikationen i dess helhet. — Af julkalendrar ha vi från Sverige fått fyra: *Svea, Nornan, Svensk Kalender* och *Kalender för alla;* endast en inhemsk har framträdt: *Excelsior*, red. af »Finsk kvinnoförening». Denna sistnämda har särskilda anspråk på allmänhetens åtanke; den är en glädjande lifsyttring af det, som vi hoppas, framtidsrika sträfvandet för kvinnosaken i Finland. Kalendern innehåller »Finsk kvinnoförenings» stadgar och en kortfattad redogörelse för dess verksamhet; det är med tillfredsställelse man ser att föreningen ej blott nöjt sig med att diskutera utan ock tagit sig praktiska värf före, sändt uppmaning till röstberättigade kvinnor att deltaga i kommunala val samt framför allt inrättat en byrå för att åt arbetssökande kvinnor anskaffa såväl tillfällig sysselsättning som fast anställning. Hvad det öfriga innehållet beträffar, så upptages det, som naturligt är, till väsentlig del af allvarliga betraktelser öfver våra samhällsförhållanden; och man lär väl ej få klaga öfver att allvaret och tendensen inkräktat en god del af det område, som upplåtits åt skönliteraturen, hvilken för öfrigt är ganska väl representerad, i den svenska afdelningen af Topelius, Hertzberg och Lind, märkena Aarne, Wanda, Maria, Aina m. fl., i den finska af Minna Canth, Erkko och några pseudonymer. — Kalendrarne Svea, Nornan och Svensk kalender, som nu utkomma i sina resp. fyratioandra, trettonde och sjette årgångar, äro gamla bekanta för den finska allmänheten, som städse i dem varit van att finna en angenäm och omvexlande julläsning, profbitar af det nyaste och bästa, som i skönliterär väg frambringats på hinsidan Östersjön. De nya årgångarne träda jemngoda till föregångarnes sida. Man finner i dem en mängd underhållande noveller af »det unga Sverige», hrr Nordensvan, Geijerstam, Levertin, pseudonymen Ernst Algren m. fl., dikter af Snoilsky, Wirsén, Bååth o. a. Hr Tavaststjerna har några mycket karakteristiska dikter inne i Nornan och Svea; Kalender för alla innehåller roliga bitar, men är i det hela tarfligare än de tre förutnämda.

Några af de skandinaviska ländernas mest framstående skriftställare och artister ha i samverkan gifvit oss en vacker högtidsgåfva i *Jul-rosor*, ett rikt utstyrdt foliohäfte, hvilket särskildt rekommenderar sig genom sina humoristiska teckningar.

Af inhemska alster af prosadikt utkommo för någon tid sedan *Byberättelser* af *A. Allardt*, hvilka säkerligen redan äro be-

kanta för flere af våra läsare. Från det nyländska allmogelifvet, som förf. känner i grund och botten, tecknar han enkla och flärdfria bilder, ömsom resignationen och den hårda kampen för tillvaran, ömsom gammaldags sedvänjor, beskrifna med forskarens noggrannhet, eller komiska folktyper och situationer. Det raska och kärfva hos de naturer, från hvilka förf. hemtar sina ämnen, tyckes meddelat sig åt hans språk, som får relief af samtalens noggranna återgifvande i den breda allmogedialektens form. För enhvar, som hyser intresse för den svenska allmogen i Nyland, är boken en durabel och god julklapp. — *Samuli S.* är ett sedan länge väl kändt märke; den nya samling af hans *Novelleja,* som nyss utkommit, anbefallas bäst af sina föregångare. — *Juhani Aho* åter är en ung författare, som sedan kort tid tillbaka håller på att göra sig ett namn. Efter att hafva väckt uppseende genom en mängd smärre skizzer från folklifvet, har han för icke länge sedan offentliggjort en större berättelse, Rautatie, och är nu åter färdig med en annan, *Papin tytär.* Juhani Aho lärer väl inom den finska literaturen kunna anses som representant för den s. k. realistiska riktningen; men han har, hvad flere af dess svenska och danska anhängare sakna, ett flärdfritt och lugnt sätt att förtälja, äfvensom något af den härliga gudagåfva, som numera tryter de flesta, humor. I sin bok *I svenska bondehem* visar pseudonymen *Sigurd,* Smålandspostens viziga krönikör, att han ock har blick för det allvarliga i lifvet och förmåga att skildra det. *Solglöd och andra skizzer,* af —ii— är namnet på en samling noveller af en inhemsk författarinna, som berättar ledigt och ofta har lyckliga ingifvelser, men tyvärr är besatt af denna mani att skrifva nervöst och affekteradt, hvilken hr Bang och hans literära medsnobbar lyckats göra modern.

Af en för våra läsare välkänd författarinna, fru *Amanda Kerfstedt,* hafva vi att anteckna »*Kärlek och andra berättelser*», en samling af nio noveller, af hvilka Tidskriften redan haft nöjet publicera den första. De öfriga behandla för det mesta samma ämne som denna, kärleken i dess vexlande skepnader. Alla vittna om samma fina och rena uppfattning och samma blick för det ädla och sanna i lifvet, alla äro framstälda på det gripande och enkla sätt, som är förf. eget och som alltid hos läsaren kvarlemnar ett lika djupt som godt inryck. — En helt annan andas barn är romanen *Sämre folk,* också af en svensk författarinna, pseudonymen *Daniel Sten,* som i modernaste verklighetsmanér skildrar en ung tjensteflickas randiga öden och äfventyr i de ruskigare sfererna af Helsingforslifvet, hvilket återgifves på ett föga tilltalande sätt. — *Träldom och andra berättelser och skizzer,* af *Elin Ameen,* står på den stora novelliteraturens medelnivå; inga märkvärdiga fel och inga märkvärdiga förtjenster.

Hr *H. af Trolle,* väl känd genom tidigare sjö- och krigshistorier hållna i Marryats stil, har i de amerikanska sydstaternas upprorskrig funnit stoff för en underhållande berättelse, *Utkastad*

i verlden, hvilken väl likasom dess föregångare skall finna intresserade läsare bland den ungdom, som älskar örlig och hjeltedater. — Signaturen *Lodbrok,* produktiv som alltid och tarflig som alltid, har kastat sig öfver Karl XII:s krig och tillverkat en lång roman, *Ivan Mazeppa.*

Man öfversätter träget från finskan till svenskan och tvärtom. Under titel: »Det unga Finland» har en serie finska noveller i svensk drägt begynt utkomma; den börjar med ett häfte berättelser af den talangfulle författaren *Juho Reijonen,* öfversatta af hr *R. Hertzberg.* — Ett motstycke härtill är sammelverket *Nuori Suomi,* hvars första häfte innehåller en öfversättning af sign. *Aarnes* novell: »Åtta timmars erfarenhet». — Med rubriken *Skandinaviasta* har den kände öfversättaren *Aatto S.* utgifvit en volym berättelser af Björnson, Lie, Kielland, Jacobsen, Drachman, Strindberg och fru Edgren. — *Kodin kirjasto* I. är en till familjelektyr afsedd samling noveller af danska pseudonymen *J.*

Öfversättningarna från främmande språk bjuda åtskilligt af intresse.

Lifstidsfången af *Jonas Lie* blir säkert välkommen för den, som ej varit i tillfälle att läsa detta arbete af den högt uppburna författaren på hans eget språk. — Goda profstycken af den moderna sedediktningen i Ryssland, som för närvarande är föremål för en längre artikelserie i vår tidskrift, gifva *Leo Tolstois Katja* och ett antal noveller af *Turgenieff: Byns Kung Lear, Annuschka* m. fl. — I Tyskland har nyligen utkommit en märkvärdig bok, som i sitt hemland gjort oerhörd lycka, blifvit prisad af sjelfve furst Bismarck och redan hunnit öfverflyttas till flere främmande språk. Det är *Julius Stindes* skildring af ett småborgarherrskap i Berlin, familjen Buchholz. En del af arbetet, som behandlar deras färd till Italien, föreligger nu i Ernst Lundqvists lediga öfversättning med rubrik *Borgarfolk på resa.*

Af engelsk literatur är att anteckna tvenne romaner: *Lysande utsigter* af *Charles Dickens* samt *Soldaten och hans fästmö* af *Shirley B. Jevons,* af hvilka den förra rekommenderar sig sjelf och den senare, som bjuder på skildringar ur soldatlifvet i England, väl förtjenar att komma i allmänhetens åtanke. — Alla Tom Sawyers vänner skola glädja sig att i *Huckleberry Finns äfventyr* af *Mark Twain* stifta bekantskap med en af hans kumpaner och själsfränder.

Till den massa kritiska och biografiska uppsatser, för hvilka det yngsta ledet af nu verkande skandinaviske författare redan hunnit bli föremål, sälla sig *Literära silhouetter* af *Ola Hansson,* ledigt gjorda teckningar, af hvilka en behandlar vår landsman P. Päivärinta. — Kulturbilder af ett egendomligt och intressant slag bjuder oss *Thord Bonde* (hr *Oscar Svahn*), som i sitt arbete, *Våra öfverliggare,* dels på skämt, dels på allvar behandlar svenska universitetsförhållanden, tecknar roliga studenttyper från en tid, som gått, och dryftar den svenska högskolans program för den

tid, som är och kommer. — De sedemålningar från det moderna Frankrike, som hr *Richard Kaufmann* sammanfört i sin nyaste bok, *Pariserlif på 80:talet,* torde till stor del vara för allmänheten bekanta från våra dagliga tidningars spalter.

Till den österländska underverlden, Indien, Kina, Japan, Tibet och Birma, för oss hr *Gustaf Kreitners* resebeskrifning »*I fjerran östern*», försvenskad af hr *Anton Stuxberg*, sjelf en deltagare i långväga forskningsfärder. — Men det är ej blott af främmande vi få höra resebeskrifningar. Några unga herkuler, utsände af H:fors gymnastikklubb för att »se och lära» vid de internationela gymnastikfester, som i juni och juli detta år höllos i Antwerpen och Dresden, ha offentliggjort en samling »sommarminnen och dagboksblad», der friskt skämtlynne — mens sana in corpore sano — lyser igenom öfverallt. *Fem sportsmäns resa till kontinenten* kalla de den lilla boken, som med sin lätta, vitziga stil helt visst skall sprida nöje i långt vidare kretsar än de, hvilka bak krigsnamnen, »Brand» »Saxen», m. fl., som riddarne af barren och jernstafven för sin kontinentala härfärd tagit sig, känna igen gamla kamrater och vänner. — En gång inne på det skämtsamma kapitlet, anteckna vi i förbifarten *Humoresker och småplock* af *Thora*, temligen obetydliga försök i den Mark Twainska genren.

Vi helsa med glädje och tillfredställelse *Henrik Schücks* svenska literaturhistoria, hvars första häfte, nyss utkommet, väl må räknas till det gedignaste i denna juls bokmarknad. Den aktade forskaren, hvars tidigare arbeten ej äro för Tidskriftens läsare obekanta, har föresatt sig att fullständigt behandla svenska literaturens utveckling från äldsta till nyaste tid och skall sålunda fylla ett behof, som redan alltför länge fått göra sig känbart. — Ett värdefullt bidrag till kännedomen af Sveriges ej blott literära utan äfven politiska och sociala förhållanden på 1700-talet gifva skalden *Gyllenborgs* sjelfbiografiska anteckningar, som under titeln *Mitt lefverne* nyligen utgifvits af hr *Gudmund Frunck;* vi skola framdeles återkomma till denna intressanta publikation. — Ett annat sjelfbiografiskt arbete af en märklig personlighet är *Ur min lefnad* af *H. Martensen*, den ryktbara danske teologen; andra häftet af hr O. W. Lemkes auktoriserade öfversättning föreligger. — Den svenska tonkonstens vänner skola fägna sig åt hr *N. P. Ödmans* sakrika och varmt hållna minnesteckning öfver *Jakob Axel Josephson* och säkerligen med intresse mottaga *Svenska operasångare*, karakteristiker och porträtter af *Fr. Hedberg*.

Ett ödesdigert skifte af Sveriges häfder har i populär stil och med ledig penna skildrats i *Kriget mot Danmark 1675—1679* af *Gustaf Björlin*, väl känd för Finlands allmänhet genom sitt omtyckta och spridda arbete om 1808—9 års krig, hvilket till denna jul utkommit i finsk öfversättning, *Suomen sota 1808 ja 1809*. — Under titeln *Kulturbilder ur Finlands historia* har hr *Rafael Hertzberg* sammanstält och i allmänfattlig form meddelat

hvad fornforskningen bragt i dagen angående våra finske förfäders lif och seder. — Med nöje anteckna vi en ny försvenskning af ett af det allvarliga tänkandets alster: *Utilitarism*, moralen grundad på nyttans eller lyckans princip, af *John Stuart Mill*, öfvers. af *T.* och *Hj. Öhrvall.* W. C.

Böcker för barn och ungdom. Det är en glädje att bland arbeten, som blifvit Tidskriften tillsända, kunna börja med en så rekommendabel barnbok som *Guffars sagor*, gamla och nya historier af *Hugo von Becker*. Hr v. Becker är icke någon ny bekantskap för ungdomen. Redan från de tider då »Trollsländan» med sina fängslande berättelser intog de små, är han bekant för dem såsom en gladlynt sagoberättare. I bokform utkommo hr v. B:s sagor första gången 1877 och mottogos med förtjent bifall både af kritiken och den unga läsarekrets, för hvilken de voro ämnade. Af denna samling utgör förevarande bok en andra och med sex nya berättelser förstärkt upplaga. Då såväl de gamla som de nytillkomna historierna i mindre vanlig grad utmärka sig genom en frisk och hurtig lifsåskådning, som ingenting har att skaffa med pjunkig sentimentalitet, samt genom en lika fängslande som äfven för de små lättfattlig framställning, hvilken yttermera blifvit åskådliggjord genom åtskilliga efter texten väl afpassade teckningar af den kände illustratören C. Larsson, kunna vi oförbehållsamt anbefalla boken såsom en sund och munter jullektyr för barn, särskildt för gossar, inom icke synnerligen begränsadt åldersstadium.

I författarinnan till *I qvällstunden* af — *anna* ha vi att helsa en lofvande nybörjare, som i sina »sagor och teckningar» röjer en omisskännelig talang i konsten att berätta. Bilderna framstå lefvande och klara, framställningen löper raskt undan, språkbehandlingen är otvungen och korrekt. En poetisk stämning och ren sedlig halt höja ytterligare värdet af det anspråkslösa förstlingsarbetet. Boken, som inledes med en vacker versifierad tillegnan »till de små», prydes af ett antal vignetter och teckningar, utförda — såsom det säges — af den unga förf. sjelf med artistisk uppfattning och blick för det skiftande och lättrörliga barnalynnet, men merendels alltför skizzerade för att framstå tillbörligt tydliga för barn.

Till barnboksnoviteter från vårt vestra grannland hör *Barnafröjd*, berättelse på vers och prosa af *H. Mark.* Verserna ha nog både rim och reson, men med poesin är det mindre väl beställdt; deremot förråda prosaberättelserna betydligt mer poetiskt sinne, t. ex. den anslående berättelsen »milstolpen». Af komisk verkan är skildringen af »farbror Jeremias utländska resa». Ämnet till de flesta berättelser är hemtadt ur djurverlden och framställdt i Andersens manér. I sin helhet erbjuder arbetet — som jemväl är försedt med goda illustrationer,

bl. a. mästerliga teckningar af husdjur — underhållande läsning för 8—10-åringar, hos hvilka i synnerhet inplantas kärlek och välvilja mot djuren. — *I En liten verld bland fjellen* af *Laura Fitinghoff* har förf. satt för sig som uppgift att framställa barnen sådana som de äro i verkligheten, »häftiga, fantasirika och behäftade med barns vanliga fel och svagheter». Men trots de lifaktiga taflorna, der bakom det muntra skrattet och ystra raset dock alltid skymtar fram en fond af djupt sedligt allvar, har förf:s begåfning dock ej räckt till för att hålla intresset uppe igenom en hel bok med skildringar af hvardagslifvets allbekanta småbestyr. Också måste det anses för ett missgrepp att bokens små hjeltinnor presenteras för den unga läsaren (läsarinnan) med uttryck som »lilla guldlockiga Viva med den lilla, lilla näsan och klara, djupblå ögonen», likasom icke hvarje relatering af barnens anmärkningssjuka och andra felsteg är nyttig eller nöjsam, äfven om den vore naturenlig. Vid sidan af dessa brister har dock boken nog sina förtjenster, till hvilka vi jemväl räkna teckningarna af Jenny Nyström, hvars trefliga barngrupper vi känna från de närmast föregående jularna.

En intressant, ställvis spännande jullektyr erbjuder *Concordia Löfvings Sommarsaga för vinterqvällarne,* också den med teckningar af J. Nyström. Äfven uti dessa talangfullt sammansatta berättelser om sköna prinsessor, vidunderliga troll, elaka huldror och välvilliga völvor är lätt att spåra den vackra moraliska syftning de hafva, nämligen att visa huru egoismen, i hvilken form den än framträder, försänker menniskan i uselhet och mångahanda vedermödor, ur hvilka hon kan frigöra sig endast genom att med sjelfförsakelse hänge sig åt pligten, framför allt den uppoffrande kärleken. Men de breda och detaljerade framställningarna af dessa mången gång slippriga situationer, i hvilka den efter sina lägre böjelser handlande menniskan råkar — vi påminna endast om de nattliga orgiescenerna i drottning Manblekas borg uti sagan om »Halftrollet som blef menniska» — göra arbetet dock, trots den lofvärda syftningen, mindre lämpligt såsom läsning för barn. Den mognade läsaren, som fasthåller sammanhanget och anar målet, tager nog ingen skada af dessa i lifliga färger framhållna detaljer, men det unga oerfarna sinnet förlorar detta blott alltför snart ur sigte, förlänar åt episoderna en sjelfständighet, som de icke ega, och låter dem leda den lättrörda fantasin på afvägar. — *Berättelser vid spinnrocken* af den bekanta förf:nan *Louisa M. Alcott* utgör den 21 delen af »Läsning för ungdom af utmärkta engelska författare» i svensk drägt och innehåller inalles 11 sedelärande skildringar af olika värde. En del fängsla genom sin rikedom på vexlande tilldragelser, framstälda i en ledig stil; andra förefalla tröttande och overkliga genom den öfverhandtagande moraliserande tonen och genom det ideliga framhållandet af de englalika dygdemönstrens stridlösa segrar — fel som ofta besvära den engelska ungdomsliteraturen.

Af de många bilderböcker, som julen har i släptåg för småttingarnes räkning, kunna vi med desto större fägnad omnämna *Barnens julbok*, som boken alltigenom kan vitsordas såsom en bland de allra bästa i sitt slag, ja, vi föredraga den till och med framför Jenny Nyströms så förtjenstfulla »Barnkammarens bok», om hvilken den för öfrigt påminner. Bilderna utgöras af förträffligt utförda litografiska reproduktioner efter akvareller af en ung svensk konstnärinna, *Ottilia Adelborg*, och såsom text till dessa äro använda sen ålder kända, om också hos oss icke fullt så mycket som i bokens hemland begagnade barnkammarrim och visor, till hvilka lättfattiga och lekande melodier finnas i notskrift upptagna på de första sidorna af boken. Vi äro förvissade om att denna anslående bilderbok, som är egnad att redan från tidigaste år vänja barnens öga vid riktiga former och behagliga färgvalörer, skall verksamt bidraga till undanträngandet af de i skrikande färger utstyrda plancherna, som ännu dess värre florera i bokhandeln och barnkamrarne. — En onekligen treflig och på samma gång lärorik sysselsättning under helgen lemnar det splitternya sällskapspel, som i dagarna utkommit under benämningen *En engelsmans resa i Finland*. Under beledsagande af den rike John Bull och hans gamle trotjenare Tom på deras turistfärder får man göra bekantskap med åtskilliga af landets märkligaste orter, något som ju är mycket helsosamt. Det prydliga bladet, en konturteckning af Finlads karta, omgifven af landskapens och städernas vapen i färgtryck och guld, åtföljes af svensk, finsk och engelsk text.

A. H:nen.

Nittonde tomens innehåll:

Uppsatser: Sid.

Bolin, W., Don Juan-studier . . . . . 323.
Chydenius, W., Frankrikes jernvägspolitik, I—II . . . . . 3, 99.
Estlander, C. G., Konsthistorisk forskning . . . . . 43.
— —, F. A. Sjöström och J. Takanen † † . . . . . 294.
Ett aktstycke rörande förräderiet vid Sveaborg . . . . . 293.
Gustafsson, F., Literära föredrag och literärt lif under romerska kejsartiden . . . . . 81.
Hausen, R., Urkundsamling i Östersjöprovinserna . . . . . 376.
Lindström, K., Studier på svensk språkbotten i Finland I—II . . 264, 452.
Nordqvist, O., Kongolandet, I—VI . . . . . 342, 424.
S. J. V. S., Några anmärkningar angående den boströmska filosofin, I—X . . . . . 19, 120, 190.
Schultén, M. W. af, Läkarekursens förkortning vid vår högskola . . 161.
Schybergson, M. G., Wallensteins förbindelser med Sverige åren 1631—1634 . . . . . 284.
Tigerstedt, R., Om tillgodogörandet af våra födoämnen . . . . . 243.
Tikkanen, J. J., »Ett testamente» af Anselm Feurbach . . . . . 207.
Wetterhoff, K., Sederomanen i Ryssland, I—IV . . . . 175, 274, 356, 440.
Wrede, R. A., Den romerska rättens betydelse för vår tid . . . . . 407.

Vitterhet:

E(lfving), F., Kärleksbakterien, fragment af en framtida föreläsning . 38.
Rosamunda, Stackars Paavo . . . . . 370.
Lisas julafton . . . . . 463.

I bokhandeln:

Amicis, Edm. de., Konstantinopel, anm. af * *. . . . . 147.
Ammon, F. W. v., De första moderspligterna och den första barnavården, anm. af R. Sievers . . . . . 218.
Berger, L., Dikter, anm. af N. F. . . . . 472.
Bergroth, J. E., Elementarkurs i geometrin, omarb. af *E. J. Mellberg*
Bonsdorff, E., Alkeis-geometria oppikouluja varten
} anm. af A. Ramsay . . 386.
Bull, E., Om kunstige ernæringsmetoders anvendelse i terapin, anm. af G. Heinricius . . . . . 62.
Cleve, Z. J., Grunddrag till skolpedagogik, anm. af F. Gustafsson . . 466.

Edgren, Hj., Dikter i original och öfversättning, anm. af N. F. . . . 471.
Eckstein, E., Claudierne, roman } anm. af L. A. . . . . 387.
— —, Prusias, roman }
Ekholm, N., C. V. L. Charlier och *K. L. Hagström*, Fyrställiga logaritmisk-trigonometriska handtabeller, anm. af A. Donner . . . 303.
Fredin, E., Skilda stämmor, anm. af N. F. . . . . 471.
Gets, B., Om en forandret rettegangsmåde i straffesager, anm. af J. Serlachius . . . . . 305.
Grane, V., Ströftåg bland hvardagsmenniskor, anm. af L. A. . . . . 146.
Grubbe, S., Filosofiska skrifter i urval, utg. af A. Nyblæus och R. Geijer, b. 7: Det skönas och den sköna konstens filosofi, anm. af E. Rindell . . . . . 389.
Hagberg, Th., Cervantes' Don Quijote (Literaturhist. gengångare, II), anm. af W. B. . . . . 391.
Heiberg, H., Noveller, anm. af * * . . . . . 150.
Hjelt, E., Bruchstücke aus den Briefen F. Wöhlers an J. J. Berzelius, anm. af U. Collan . . . . . 309.
Hubendick, L. A., Rådgifvare vid valet af lefnadsbana, V, anm. af F. G. 221.
I (förf. till En ung flickas historie m. fl.), Från vägar och stigar, skizzer, anm. af H—a. . . . . 227.
Kamke, Hanna, Barnet, dess vård och uppfostran, anm. af R. Sievers. 218.
Kielland, Alex. L., Else; Trofast; Karen } anm. af W. B. . . . . 477.
— —, Fortuna }
Landtbruks-årsbok för Finland, 1:sta årg. 1883 (äfven på finska), anm. af G. Grotenfelt . . . . . 137.
Leinberg, K. G., Handlingar rörande Haapaniemi krigsskola } anm. af M. G. S. . . . 52.
— —, Bergenheimska realskolan i Åbo }
Lieblein, J., Gammel ægyptisk religion, II, anm. af K. J. Hartman . 59.
Lundberg, E., Ur tvenne verldar, roman, anm. af **. . . . . 226.
Lundqvist, E., April, roman, anm. af C. G. E. . . . . 141.
Maamiehen kalenteri ja käsikirja, toim. F. Forssell, anm. af G. Grotenfelt . . . . . 139.
Melin, K. A., Några dikter af Thomas Moore, anm. N. F. . . . . 471.
Nordensvan, G., Figge, en berättelse ur konstnärslifvet, anm. af C. G. E. 141.
Nyblom, C. R., Estetiska studier, ny saml., I - II, anm. af C. G. E. . 474.
Nyström, C. A., Handbok i telefoni, anm. af F. Zetterman . . . . . 144.
Segerstedt, A., Taflor ur minnet, anm. af L. A . . . . . 146.
Svedelius, V. E., Minne af generallöjtnanten, frih. Georg Carl von Döbeln, anm. af S. Nordenstreng . . . . . 55.
Svensk vältalighet, utg. af J. Almén, anm. af K. L—m. . . . . 223.
Tegnér, Esaias, Samlade skrifter, jubelfest uppl., b. 4, anm. af K. Lindström . . . . . 222.
Theokritos' idyller, öfvers. af E. Lagerlöf, anm. af F. Gustafsson . . 224.
Utdrag ur Åbo Domkyrkas räkenskaper 1553—1634, utg. af R. Hausen (Bidr. till Åbo stads historia, I), anm. af M. G. S. . . . 136.
Utdrag ur Åbo stads dombok 1624—1625, utg. af C. von Bonsdorff (Bidr. till Åbo stads historia, II) anm. af M. G. S. . . . . 384.

Wenström, E., & Lindgren, E., Engelsk-svensk ordbok, ster. uppl., h. 1, anm. af † . . . . . 225.
Wieselgren, H., Cavour, Italiens befriare, anm. af E. Öhrnberg . . . 300.

Öfversigt:

Sveriges konst i dess yngsta skede, I—II af G—g N. . . . . 70, 314.
Bref från Bonn, af I. A. Heikel . . . . . 236.
Landtdagen 1885, II, af A. G—g. . . . . 63.
Konstutställningen 1885, I—II, af —nn— . . . . . 151, 228.
Handarbetsutställningen i Helsingfors 1885, I—II, af A. H:nen. 310, 393.
Den franska Talisman-expeditionen, af E. Eriksson . . . . . 155.
Nya teatern, af A. B. och —stst—: Herr ministern (400) — På gröna lund (400) — Andra ungdomen (401) — Blindbockar (402) — En gård utan husbonde (404) — Kriget om millionerna (479) — Gengångare (481) — Hos hans excellens (482) — Guldspindeln (482).
Julliteratur, af W. C. och A. H:nen. . . . . 483.

H. 1. T. XIX.

FINSK TIDSKRIFT

FÖR

VITTERHET, VETENSKAP, KONST OCH POLITIK

UTGIFVEN

AF

C. G. ESTLANDER,
WILH. BOLIN och FREDR. ELFVING.

Juli 1885.

Innehåll:

Frankrikes jernvägspolitik, I, af Wilhelm Chydenius.
Några anmärkningar angående den boströmska filosofin, af S. J. V. S.
Kärleksbakterien, af F. E.
Konsthistorisk forskning, af C. G. Estlander.
I bokhandeln: K. G. Leinberg, *Handlingar rörande Haapaniemi krigsskola;* — Den samme, *Bergenheimska realskolan i Åbo*, anm. af M. G. S. — W. E. Svedelius, *Minne af generallöjtnanten, friherre Georg Carl von Döbeln,* anm. af S. Nordenstreng. — J. Lieblein, *Gammel ægyptisk religion,* II, anm. af K. J. Hartman. — E. Bull, *Om kunstige ernæringsmetoders anvendelse i terapin,* anm. af G. Heinricius.
Öfversigt: *Landtdagen 1885, II,* af A. G—g. — *Sveriges konst i dess yngsta skede,* af G—g N.

Helsingfors, J. Simelii arfvingars tryckeri, 1885.

På *Finsk tidskrift*, som utkommer 1885 i oförändradt skick med ett häfte om 5 ark 8:o i månaden och kostar *15 Fmk.* för hel och 8 *Fmk.* för half årgång, prenumereras:

i Helsingfors hos stadens bokhandlare, i Dagbladets kontor (Alexandersgatan 18) samt i hr O. W. Laurents butik (Norra Esplanadgatan 43);

i landsorten å postkontoren med tillägg af postarvode och fönsändningskostnad; eller hos Redaktionen skriftligen med tillägg af korsbandsporto *2 Fmk.* för hel och *1 Fmk.* för half årgång; i Åbo i Frenckellska bokhandeln samt i hr A. W. Jahnssons bokhandel; i Wiborg hos hr Clouberg & C:i och hr J. C. Lagerspetz; i Tammerfors hos hr Emil Hagelberg; i Borgå hos hr G. L. Söderström; i Nykarleby hos hr F. V. Illberg, med *17 Fmk.* för hel och *9 Fmk.* för half årgång;

i Ryssland skriftligen hos Redaktionen med *7 rbl* för hel och *4 rbl* för half årgång;

i Sverige å postkontoren samt i Stockholm hos hrr Samson & Wallin, i Norge hos J. W. Cappelen, Kristiania med *13 kronor* för hel och *7 kronor* för half årgång;

Distribution i Helsingfors verkställes af stadsposten. Reklamationer kunna skr ftligen eller muntligen göras i stadspostens kontor Nylandsgatan 6.

Lösa häften säljas till ett pris af 1 Fmk. 50 pk. och 1 kr. 25 öre.

Af äldre årgångar erhållas vid kontant handel t. I (okt.—dec. 1876) à 3 mk, t. II och III (1877) à 6 mk (af dessa tre tomer återstå endast några tiotal exemplar), t. IV och V (1878) à 4 mk, t. V—XIII (1879—1882) à 5 mk.

C. G. Estlander, Wilh. Bolin och F. Elfving, utgifvare, J. Ahrenberg, F. Gustafsson, S. Lemström, M. W. af Schultén, E. Schybergson, M. G. Schybergson, R. Tigerstedt, J. J. Tikkanen, R. F. v. Willebrand.

Lagman Cajan.

H. 2. T. XIX.

FINSK TIDSKRIFT

FÖR

VITTERHET, VETENSKAP, KONST OCH POLITIK

UTGIFVEN

AF

C. G. ESTLANDER,
WILH. BOLIN och FREDR. ELFVING.

Augusti 1885.

Innehåll:

Literära föredrag och literärt lif under romerska kejsartiden, af F. Gustafsson.
Frankrikes jernvägspolitik, II. af Wilhelm Chydenius.
Några anmärkningar angående den boströmska filosofin, VI & VII af S. J. V. S.
I bokhandeln: *Utdrag ur Åbo Domkyrkas räkenskaper 1553—1634* utg. af R. Hausen (Bidr. t. Åbo stads historia, 1), anm. af M. G. S. — *Landtbruks-årsbok för Finland,* 1:sta årg. 1883 (S. a. på finska); — *Maamiehen kalenteri ja käsikirja,* toim. T. Forssell, anm. af G Grotenfelt. — Georg Nordensvan, *Figge;* — Ernst Lundqvist, *April,* anm. af C. G. E. — C. A. Nyström, *Handbok i telefoni,* anm. af F. Zetterman. — A. Segerstedt, *Taflor ur minnet;* — V. Grane, *Ströftåg bland hvardagsmenniskor,* anm. af L. A. — Edm. de Amicis, *Konstantinopel,* öfvers.; — H. Heiberg, *Noveller,* öfvers., anm. af * *
Öfversigt: *Konstutställningen 1885,* I af —nn— *Den franska Talisman-expeditionen,* af E. Eriksson.

Helsingfors, J. Simelii arfvingars tryckeri, 1885.

På *Finsk tidskrift,* som utkommer 1885 i oförändradt skick med ett häfte om 5 ark 8:o i månaden och kostar *15 Fmk.* för hel och 8 *Fmk.* för half årgång, prenumereras:

i Helsingfors hos stadens bokhandlare, i Dagbladets kontor (Alexandersgatan 18) samt i hr O. W. Laurents butik (Norra Esplanadgatan 43);

i landsorten å postkontoren med tillägg af postarvode och försändningskostnad; eller hos Redaktionen skriftligen med tillägg af korsbandsporto *2 Fmk.* för hel och *1 Fmk.* för half årgång; i Åbo i Frenckellska bokhandeln samt i hr A. W. Jahnssons bokhandel; i Wiborg hos hr Clouberg & Co och hr J. C. Lagerspetz; i Tammerfors hos hr Emil Hagelberg; i Borgå hos hr G. L. Söderström; i Nykarleby hos hr F. V. Illberg, med *17 Fmk.* för hel och *9 Fmk.* för half årgång;

i Ryssland skriftligen hos Redaktionen med *7 rbl* för hel och *4 rbl* för half årgång;

i Sverige å postkontoren samt i Stockholm hos hrr Samson & Wallin, i Norge hos J. W. Cappelen, Kristiania med *13 kronor* för hel och *7 kronor* för half årgång;

Distribution i Helsingfors verkställes af stadsposten. Reklamationer kunna skriftligen eller muntligen göras i stadspostens kontor Nylandsgatan 6.

Lösa häften säljas till ett pris af 1 Fmk. 50 pi. och 1 kr. 25 öre.

Af äldre årgångar erhållas vid kontant handel t. I (okt.—dec. 1876) à 3 mk, t. II och III (1877) à 6 mk (af dessa tre tomer återstå endast några tiotal exemplar), t. IV och V (1878) à 4 mk, t. V—XIII (1879—1882) à 5 mk.

C. G. Estlander, Wilh. Bolin och **F. Elfving**, utgifvare, **J. Ahrenberg, F. Gustafsson, S. Lemström, M. W. af Schultén, E. Schybergson, M. G. Schybergson, R. Tigerstedt, J. J. Tikkanen, R. F. v. Willebrand.**

Lagman Cajander

H. 3. T. XIX.

FINSK TIDSKRIFT

FÖR

VITTERHET, VETENSKAP, KONST OCH POLITIK

UTGIFVEN

AF

C. G. ESTLANDER,
WILH. BOLIN och FREDR. ELFVING.

September 1885.

Innehåll:

Läkarekursens förkortning vid vår högskola, af M. W. af Schultén.
Sederomanen i Ryssland, I, af Karl Wetterhoff.
Några anmärkningar angående den boströmska filosofin, VIII—X, af S. J. V. S.
»Ett testamente» af Anselm Feuerbach, af J. J. Tikkanen.
I bokhandeln: F. W. v. Ammon, *De första moderspligterna och den första barnavården;* — H. Kamke, *Barnet, dess vård och uppfostran,* anm. af R. Sievers. — L. A. Hubendick, *Rådgifvare vid valet af lefnadsbana,* V, anm. af F. G. — *Esaias Tegnérs samlade skrifter,* jubelfestuppl., b. 4; — *Svensk vältalighet,* utg. af J. Almén, anm. af K. Lindström. — *Theokritos' idyller,* öfvers. af E. Lagerlöf, anm. af F. Gustafsson. — E. Lundberg, *Ur tvenne verldar,* anm. af ** — I., *Från vägar och stigar,* anm. af H—a. — Edm. Wenström & Erik Lindgren, *Engelsk-svensk ordbok,* ster. uppl., h. 1., anm. af †.
Öfversigt: *Konstutställningen 1885,* II, af —nn—. — *Bref från Bonn,* af I. A. Heikel.

Helsingfors, J. Simelii arfvingars tryckeri, 1885.

På *Finsk tidskrift,* som utkommer 1885 i oförändradt skick med ett häfte om 5 ark 8:o i månaden och kostar *15 Fmk.* för hel och 8 *Fmk.* för half årgång, prenumereras:

i Helsingfors hos stadens bokhandlare, i Dagbladets kontor (Alexandersgatan 18) samt i hr O. W. Laurents butik (Norra Esplanadgatan 43);

i landsorten å postkontoren med tillägg af postarvode och försändningskostnad; eller hos Redaktionen skriftligen med tillägg af korsbandsporto *2 Fmk.* för hel och *1 Fmk.* för half årgång; i Åbo i Frenckellska bokhandeln samt i hr A. W. Jahnssons bokhandel; i Wiborg hos hr Clouberg & C:i och hr J. C. Lagerspetz; i Tammerfors hos hr Emil Hagelberg; i Borgå hos hr G. L. Söderström; i Nykarleby hos hr F. V. Illberg, med *17 Fmk.* för hel och *9 Fmk.* för half årgång;

i Ryssland skriftligen hos Redaktionen med *7 rbl* för hel och *4 rbl* för half årgång;

i Sverige å postkontoren samt i Stockholm hos hrr Samson & Wallin, i Norge hos J. W. Cappelen, Kristiania, med *13 kronor* för hel och *7 kronor* för half årgång;

Distribution i Helsingfors verkställes af stadsposten. Reklamationer kunna skriftligen eller muntligen göras i stadspostens kontor Nylandsgatan 6.

Lösa häften säljas till ett pris af 1 Fmk. 50 pk. och 1 kr. 25 öre.

Af äldre årgångar erhållas vid kontant handel t. I (okt.—dec. 1876) à 3 mk, t. II och III (1877) à 6 mk (af dessa tre tomer återstå endast några tiotal exemplar), t. IV och V (1878) à 4 mk, t. V—XIII (1879—1882) à 5 mk.

C. G. Estlander, Wilh. Bolin och **F. Elfving,** utgifvare, **J. Ahrenberg, F. Gustafsson, S. Lemström, M. W. af Schultén, E. Schybergson, M. G. Schybergson, R. Tigerstedt, J. J. Tikkanen, R. F. v. Willebrand.**

Cajander

H. 4. T. XIX.

FINSK TIDSKRIFT

FÖR

VITTERHET, VETENSKAP, KONST OCH POLITIK

UTGIFVEN

AF

C. G. ESTLANDER,
WILH: BOLIN och FREDR. ELFVING.

Oktober 1885.

Innehåll:

Om tillgodogörandet af våra födoämnen, af Robert Tigerstedt.
Studier på svensk språkbotten i Finland, I, af Karl Lindström.
Sederomanen i Ryssland, II, af Karl Wetterhoff.
Wallensteins förbindelser med Sverige åren 1631—1634, af M. G. Schybergson.
Ett aktstycke rörande förräderiet vid Sveaborg.
F. A. Sjöström och J. Takanen ††, af C. G. Estlander.
I bokhandeln: H. Wieselgren, *Cavour,* Italiens befriare, anm. af E. Öhrnberg. — N. Ekholm, C. V. L. Charlier och K. L. Hagström, *Fyrställiga logaritmisk-trigonometriska handtabeller,* anm. af A. Donner. — B. Gets, *Om en forandret Rettegangsmaade i Straffesager,* anm. af J. Serlachius. — Edv. Hjelt, *Bruchstücke aus den Briefen F. Wöhlers an J. J. Berzelius,* anm. af U. Collan.
Öfversigt: *Handarbetsutställningen i Helsingfors 1885,* I, af A. H:nen. — *Sveriges konst i dess yngsta skedde,* II, af G—g N.

Helsingfors, J. Simelii arfvingars tryckeri, 1885.

På *Finsk tidskrift,* som utkommer 1885 i oförändradt skick med ett häfte om 5 ark 8:o i månaden och kostar *15 Fmk.* för hel och 8 *Fmk.* för half årgång, prenumereras:

i Helsingfors hos stadens bokhandlare, i Dagbladets kontor (Alexandersgatan 18) samt i hr O. W. Laurents butik (Norra Esplanadgatan 43);

i landsorten å postkontoren med tillägg af postarvode och fönsändningskostnad; eller hos Redaktionen skriftligen med tillägg af korsbandsporto *2 Fmk.* för hel och *1 Fmk.* för half årgång; i Åbo i Frenckellska bokhandeln samt i hr A. W. Jahnssons bokhandel; i Wiborg hos hr Clouberg & C:i och hr J. C. Lagerspetz; i Tammerfors hos hr Emil Hagelberg; i Borgå hos hr G. L. Söderström; i Nykarleby hos hr F. V. Illberg, med *17 Fmk.* för hel och *9 Fmk.* för half årgång;

i Ryssland skriftligen hos Redaktionen med *7 rbl* för hel och *4 rbl* för half årgång;

i Sverige å postkontoren samt i Stockholm hos hrr Samson & Wallin, i Norge hos J. W. Cappelen, Kristiania, med *13 kronor* för hel och *7 kronor* för half årgång;

Distribution i Helsingfors verkställes af stadsposten. Reklamationer kunna skriftligen eller muntligen göras i stadspostens kontor Nylandsgatan 6.

Lösa häften säljas till ett pris af 1 Fmk. 50 pi. och 1 kr. 25 öre.

Af äldre årgångar erhållas vid kontant handel t. I (okt.—dec. 1876) à 3 mk, t. II och III (1877) à 6 mk (af dessa tre tomer återstå endast några tiotal exemplar), t. IV och V (1878) à 4 mk, t. V—XIII (1879—1882) à 5 mk.

C. G. Estlander, Wilh. Bolin och F. Elfving, utgifvare, J. Ahrenberg, F. Gustafsson, S. Lemström, M. W. af Schultén, E. Schybergson, M. G. Schybergson, R. Tigerstedt, J. J. Tikkanen, R. F. v. Willebrand.

H. 5. T. XIX.

FINSK TIDSKRIFT

FÖR

VITTERHET, VETENSKAP, KONST OCH POLITIK

UTGIFVEN

AF

C. G. ESTLANDER,
WILH. BOLIN och FREDR. ELFVING.

November 1885.

Innehåll:

Don Juan-studier, af Wilh. Bolin.
Kongolandet (med en karta), af Osc. Nordqvist.
Sederomanen i Ryssland, III, af Karl Wetterhoff.
Stackars Paavo, af Rosamunda.
Urkundsamling i Östersjöprovinserna, af Reinh. Hausen.
I bokhandeln: *Utdrag ur Åbo stads dombok 1624—1625*. utg. af C. v. Bonsdorff, anm. af M. G. S. — E. Bonsdorff, *Alkeis-geometria* oppikouluja varten; — *J. E. Bergroths elementarkurs i geometrin,* omarb. af E. J. Mellberg, anm. af A. Ramsay. — Ernst Eckstein, *Claudierne,* roman; — Den samme, *Prusias,* roman, anm. af L. A. — Sam. Grubbe, *Filosofiska skrifter i urval,* utg. af A. Nyblæus och R. Geijer, b. VII: *Det skönas och den sköna konstens filosofi,* anm. af Edv. Rindell. — Th. Hagberg, *Cervantes' Don Quijote,* anm. af W. B.
Öfversigt: *Handarbetsutställningen i Helsingfors 1885,* II, af A. H:nen. — *Nya teatern,* af A. B.

Helsingfors, J. Simelii arfvingars tryckeri, 1885.

På *Finsk tidskrift,* som utkommer 1885 i oförändradt skick med ett häfte om 5 ark 8:o i månaden och kostar *15* ℳ för hel och 8 ℳ för half årgång, prenumereras:

i Helsingfors hos stadens bokhandlare, i Dagbladets kontor (Alexandersgatan 18) samt i hr O. W. Laurents butik (Norra Esplanadgatan 43);

i landsorten å postkontoren med tillägg af postarvode och fönsändningskostnad; eller hos Redaktionen skriftligen med tillägg af korsbandsporto *2* ℳ för hel och *1* ℳ för half årgång; i Åbo i Frenckellska bokhandeln samt i hr A. W. Jahnssons bokhandel; i Wiborg hos hr Clouberg & C:i och hr J. C. Lagerspetz; i Tammerfors hos hr Emil Hagelberg; i Borgå hos hr G. L. Söderström; i Nykarleby hos hr F. V. Illberg, med *17* ℳ för hel och *9* ℳ för half årgång;

i Ryssland skriftligen hos Redaktionen med *7 rbl* för hel och *4 rbl* för half årgång;

i Sverige å postkontoren samt i Stockholm hos hrr Samson & Wallin, i Norge hos J. W. Cappelen, Kristiania, med *13 kronor* för hel och *7 kronor* för half årgång;

Distribution i Helsingfors verkställes af stadsposten. Reklamationer kunna skriftligen eller muntligen göras i stadspostens kontor Nylandsgatan 6.

Lösa häften säljas till ett pris af 1 ℳ *50 pi. och 1 kr. 25 öre.*

Af äldre årgångar erhållas vid kontant handel t. I (okt.—dec. 1876) à 3 mk, t. II och III (1877) à 6 mk (af dessa tre tomer återstå endast några tiotal exemplar), t.-IV och V (1878) à 4 mk, t. V—XIII (1879—1882) à 5 mk.

C. G. Estlander, Wilh. Bolin och **F. Elfving,** utgifvare, **J. Ahrenberg, F. Gustafsson, S. Lemström, M. W. af Schultén, E. Schybergson, M. G. Schybergson, R. Tigerstedt, J. J. Tikkanen, R. F. v. Willebrand.**

H. 6. T. XIX.

FINSK TIDSKRIFT

FÖR

VITTERHET, VETENSKAP, KONST OCH POLITIK

UTGIFVEN

AF

C. G. ESTLANDER,
WILH. BOLIN och FREDR. ELFVING.

December 1885.

Innehåll:

Den romerska rättens betydelse för vår tid, af R. A. Wrede.
Kongolandet, IV—VI, af Osc. Nordqvist.
Sederomanen i Ryssland, IV, af K. Wetterhoff.
Studier på svensk språkbotten i Finland, II, af K. Lindström.
Lisas julafton, poem.
I bokhandeln: Z. J. Cleve, *Grunddrag till skolpedagogik,* anm. af F. Gustafsson. — E. Fredin, *Skilda stämmor;* — K. A. Melin, *Några dikter af Thomas Moore,* öfvers.; — Hj. Edgren, *Dikter i original och öfversättning;* — L. Berger, *Dikter,* anm. af N. F. — C. R. Nyblom, *Estetiska studier,* ny saml. I—II, anm. af C. G. E. — Alex. L. Kielland, *Else; Trofast; Karen,* tre noveller; — Den samme, *Fortuna,* roman, anm. af W. Bolin.
Öfversigt: *Teater,* af —stst—. — *Julliteratur,* af W. C. — *Böcker för barn och ungdom,* af A. H:nen.

Helsingfors, J. Simelii arfvingars tryckeri, 1885.

På *Finsk tidskrift*, som utkommer 1886 i oförändradt skick med ett häfte om 5 ark 8:o i månaden och kostar *15 Fmk.* för hel och 8 *Fmk.* för half årgång, prenumereras:

i Helsingfors hos stadens bokhandlare, i Dagbladets kontor (Alexandersgatan 18) samt i hr O. W. Laurents butik (Norra Esplanadgatan 43);

i landsorten å postkontoren med tillägg af postarvode och försändningskostnad; eller hos Redaktionen skriftligen med tillägg af korsbandsporto *2 Fmk.* för hel och *1 Fmk.* för half årgång; i Åbo i Frenckellska bokhandeln samt i hr A. W. Jahnssons bokhandel; i Wiborg hos hr Clouberg & C:i och hr J. C. Lagerspetz; i Tammerfors hos hr E. Wesander; i Borgå hos hr G. L. Söderström; i Nykarleby hos hr F. V. Illberg, med *17 Fmk.* för hel och *9 Fmk.* för half årgång;

i Ryssland skriftligen hos Redaktionen eller hos hr A. Lindeberg, S:t Petersburg, med *7 rbl* för hel och *4 rbl* för half årgång;

i Sverige å postkontoren samt i Stockholm hos hrr Samson & Wallin, med *13 kronor* för hel och *7 kronor* för half årgång;

Distributionen i Helsingfors verkställes af stadsposten. Reklamationer kunna skriftligen eller muntligen göras i stadspostens kontor Nylandsgatan 6.

Lösa häften säljas till ett pris af 1 Fmk. 50 pi. och 1 kr. 25 öre.

Af äldre årgångar erhållas vid kontant handel t. I (okt.—dec. 1876) à 3 mk, t. II och III (1877) à 6 mk (af dessa tre tomer återstå endast några tiotal exemplar), t. IV och V (1878) à 4 mk, t. V—XIII (1879—1882) à 5 mk.

C. G. Estlander, utgifvare, **J. Ahrenberg, Wilh. Bolin, W. Chydenius, F. Elfving, F. Gustafsson, I. A. Heikel, S. Lemström, A. Ramsay, M. W. af Schultén, E. Schybergson, M. G. Schybergson, R. Tigerstedt, J. J. Tikkanen, R. F. v. Willebrand.**

På Redaktionens bord äro inlemnade:

Från **G. W. Edlund**, H:fors: Ivanhoe, kirj. *Walter Scott*, 2 uppl. m. illustrationer. — Nuori Suomi, novelleja ja kertomuksia, I. — **Humoresker** och småplock, af *Thora*. — Kulturbilder ur Finlands historia, af *R. Hertzberg*. — En psykologisk blick på kvinnofrågan, af *W. Ruin*. Från **W. Söderström**, Borgå: Kodin kirjasto, I: Kertoelmia, kirj. J., suom. E. Tamminen. — Det unga Finland, I: Noveller af *Juho Reijonen*, öfvers. af R. Hertzberg. — Novelleja, uusi sarja, kirj. *Samuli S.* — Skandinaviasta, novelli-kirja, suom. Aatto S. — Papin tytär, kirj. *J. Aho*. — *J. H. Erkko*, Uusia runoelmia. — Ijäisyys-aatelmia krist. hartausta varten. Från **Ad. Allardt**, Åbo: Byberättelser, bilder ur sv. allmogelif i Nyland, af *And. Allardt*.

Från **F. & G. Beijer**, Sthlm: Kärlek och andra berättelser, af *Amanda Kerfstedt.* Från **W. Bille**, Sthlm: Nederländernas frihetsstrid, af *J. L. Motley*, h. 8. Från **Alb. Bonnier**, Sthlm: Nya vers, af *K. A. Tavaststjerna.* — Utkastad i verlden, ber. af *H. af Trolle.* — Ivan Mazeppa, hist. roman af *Lodbrok.* — Antikrist, skådespel af *Chr. Svahn.* — „Sämre folk", en berättelse af *Daniel Sten.* — Våra öfverliggare, akademiska studier af *Thord Bonde.* — Svea, folkkalender för 1886. — Nya berättelser af *Jonas Lie:* I, Lifstidsfången. — Pariserlif på 80:talet, af *R. Kaufmann*, h. 3—5. — Kongo, den nya fristaten i de svartes verldsdel, af *H. M. Stanley*, h. 17—24 (slut). — Träldon och andra berättelser af *Elin Ameen.* — I fjerran Östern, reseskildringar af *G. Kreitner*, sv. bearb. af A. Stuxberg, h. 13—17 (slut). — Barnafröjd, af *H. Mark.* — Guffars sagor, af *Hugo von Becker.* — Berättelser vid spinnrocken, af *L. M. Alcott.* — Barnens julbok, gamla visor och rim med teckningar af *Ottilia Adelborg.* Från **A. V. Carlson**, Sthlm: Allmänna metoder vid plangeometriska problems lösning, andra kursen, af *A. E. Hellgren.* — Lärobok i naturkunnighet, af *Fr. Sandberg*, I, 4 uppl. Från **Exped. af Nord. Familjebok**, Sthlm: Nordisk Familjebok, konversations-lexikon, b. 9, h. 10—11: Leszczynski. — Linköpings stift. Från **Fahlcrantz & C:o**, Sthlm: Johan Gottschalk Wallerius som landtbrukskemist och praktisk jordbrukare, af *C. E. Bergstrand.* — Borgarfolk på resa, af *Jul. Stinde.* — Vademecum för alla, af *J. B. Lundström* och *A. Montgomery*, h. 1. — Svenska Biblioteket, h. 39—40: afd. VI, Praktisk handbok för alla, red. af *V. Köersner*, h. 9; afd. VI, Vårt land, h. 6. — Jesu lif, af *F. W. Farror*, h. 11—16. Från **C. E. Fritze**, Sthlm: Svenska operasångare, karakteristiker och porträtter af *Fr. Hedberg*, m. illustrationer af V. Andrén. — Handbok i helso- och sjukvårdslära, af *O. F. Hallin*, h. 13—14 (slut). — Predikningar öfver kyrkoårets högmessotexter, af Stockholms prester, h. 10 (slut). — Ledstjernor, tänkvärda yttranden af *G. J. Keijser.* Från **Z. Haeggström**, Sthlm: Nornan, svensk kalender för 1886, red. af *G. Nordensvan.* — Literära silhouetter, af *Ola Hansson*, I. — Notturno, dikter af *Ola Hansson.* — Fem berättelser, af *I. Turgenjew.* — Final, skådespel i 3 akter, af *E. Ahlgren* & *A. Lundegård.* — Lysande utsigter, af *Ch. Dickens.* — Katja, novell af *L. Tolstoj.* — En liten parfvels lefnadsöden, af *Maria Rob. Halt.* — Ur en svensk tonsättares lif, minnesteckning öfver J. A. Josephson, af *N. P. Ödman*, h. 1. — Utilitarism af *J. Stuart Mill.* Från **L. Hökerberg**, Sthlm: I svart och rödt, dikter af *Anna A.* — En liten verld bland fjällen, ber. för barn af *Laura Fitinghoff*, m. teckn. af J. Nyström. Från **Looström & C:o**, Sthlm: Sommarsagor för vinterqvällarne, af *Concordia Löfving*, m. teckn. af J. Nyström. Från **P. A. Nordstedt**, Sthlm: Svensk kalender 1886. — Kriget mot Danmark 1675—1679, af *G. Björlin.* Från **Seelig & C:o**, Sthlm: *Hans Tegner* Album, h. 1—6. — Julrosor, skand. julklapp för 1885. — Från **J. Seligmann**, Sthlm. Huckleberry Finns äfventyr, af *Mark Twain.* — Mitt lefverne, 1731—1775, af *G. Fr. Gyllenborg.* — Svensk literaturhistoria af *V. Schück*, b. 7. — I svenska bondehem, af *Sigurd.* — Jordbrukarens handlexikon, af *H. Juhlin-Dannfelt*, h. 3. Från **Fr. Skoglund**, Sthlm: Ur min lefnad, af *H. Martensen*, h. 2. (Visby). — Soldaten och hans fästmö, af *Shirley B. Jevons.* Från **Sv. Familj-journalens förl:s exped.**, Sthlm: Vind för våg, dikter och skizzer af *Toivo.* Från **Universal Bibl:s förl:exped.**, Upsala: Reformatorn från Galilæen, af *O. M. Möller.*

Från **A. Cammermeyer**, Kr:nia: Pattedyrene, beskr. och illustr. af *C. Vogt* och *Fr. Specht*, h. 11. — Stamtavle over Slægten Sverdrup, af *M. Arnesen* og *J. Sverdrup.* — Norsk Forfatter-Lexikon, 1814—1880, af *J. B. Halvorsen*, h. 11.

Enskilda sändningar: Meddelanden af Societes pro fauna et flora fennica, h. 11—12 (H:fors). — Bidrag till kännedom af vårt land, saml. och utg. af *K. G. Leinberg.* I (Jyväskylä, J. Länkelä). — Märkliga skeden i vår folkundervisnings äldre historia, af *K. G. Leinberg* (H:fors, särtr. ur Pedag. förs tidskr., 1885) — Om dagen för Kristi födelse, af *S. G. Elmgren* (H:fors). — Meddelanden från Svenska slöjdföreningen år 1885—86 (Stockholm). I Östra Finland, af Severin Falkman, del I: En vecka på Siitola gästgifveri, h. 3—4 (H:fors, Förf.).

Valvoja, red. af Th. Rein m. fl. 1885 h. 11 innehåller: en förut okänd riddarballad från Finlands medeltid, af J. K.: en jemförelse mellan esternes och finnarnes lyriska sånger, af K. E. af Hällström; utfärder från Eden (slut); för exemplets skuld af Juhani Aho; till Valvojas redaktion (i kvinnofrågan), af X; redaktionens svar; inhemsk literatur; förteckning på nya böcker; prenumerationsanmälan.

Tidskrift utgifven af Pedagogiska föreningen i Finland, red. af C. Synnerberg, 1885, h. 4—5 innehålla: Finlands första folkskolestadga, af K. G. Leinberg; försök under senare delen af 18:de seklet att åstadkomma en folkskoleförfattning för Sverige och Finland, af dens.; skolärendena vid landtdagen år 1885, af A. Ramsay; pedagogiska anteckningar från Sverige, af O. Grotenfelt; puhe lukuvuoden alkaessa Jyväskylän seminarissa elok. 20 p. 1885, af K. G. Leinberg; literatur; notiser; polemik; bibang.

Nordisk Tidskrift, utg. af Letterstedtska föreningen, red. af O. Montelius; 1885, h. 7 innehåller: Nordamerikas transkontinentale jernbaner, II, af C. St. A. Bille; om tidsförloppet vid processer i nervsystemet, I, af R. Tigerstedt; skitse af formuens fremvækst i Danmark i indeværende århundrede, af V. Falbe Hansen; literaturöfversigt; nyutkomna böcker.

Ny illustrerad tidning, red. af D. Weber, 1885, n:ris 46—49 innehålla bl. a.: porträtt och lefnadsteckning af kemieprofessorn på 1700-talet i Upsala J. G. Wallerius, Alfons XII af Spanien, kung Milan af Serbien, svenska utrikesministern grefve Alb. Ehrensvärd af Karl Warburg, J. J. Dickson, Hj. Kylberg, Sofie Menter; Venus och Amor, efter Takanens grupp, med konstnärens lefnadsteckning af Z.; efter snöstormen, efter tafla af lapparnas målare J. Tirén; ett Bellmansminne, teckn. af V. Andrén; teckningar från den nya storartade badinrättningen vid Sturegatan, af V. Broling; elden är lös, liffull teckn. af en ny förmåga, G. Stolpendal; skånsk folkdiktning, på dialekt af Jens Agas Anners, med roliga teckningar; berättelser af Krist. Janson och Lydia Paschkoff; utan frimärke, af Lea; hvar fjortonde dag; musik, literatur och konst.

Hemvännen, red. af Lars Hökerberg, 1885, n:ris 7—10 innehålla bl. a.: porträtt och lefnadsteckning af lord Salisbury, prinsen af Wales, Ulysses Grant; mellan grafvar, poem af D. Fallström; hvad vi förtära, uppsats af K. S.; från konstakademins utställning, med teckn. af par taflor; från utställningen i Blanch's salong med d:o; nya kyrkan vid Östermalm i Sthlm, teckn. för Hemvännen af H. Flychting; ute och gå med pappa, näpen bild ur fogelverlden af H. Giacomelli; Runebergsstatyn i H:fors, teckn.; far sjelf vid sin målning, teckn. för Hemvännen af Anna Palm; Eleonora, teckn. af P. Krämer till poem af Lissen; charader, logogryfer, kryptogram o. d.

Djurvännen, red. af G. V. Sjöstedt, 1885, n:ris 7—10 innehålla bl. a.: dragfjedrar, uppfinning till skydd för hästar; husdjuren, huru de böra brukas och huru de ofta missbrukas, en serie tänkvärda artiklar ang. hästen, nötkreaturen, fåret m. m.; en bifader på vandring med sina bin; teckningar: St. Bernhardshundar på sök efter förolyckade vandrare; nötkreaturen söka svalka under betet; en trädgårdsmästarens vän; huru man i England behandlar fångare af småfoglar; en barnsängsvisit.

La Revue littéraire et artistique, red. af Ch. Fuster, för den 15 nov. 1885 innehåller bl. a.: la poésie décadente, af utg.; le petit monde de mon enfance, af Jules Breton; le pessimisme naturaliste en poésie, af Maxime Formont; Sully-Prudhomme poète, af Georges Gourdon; une femme auteur en Espague; Gertrudès Gomez de Avellaneda, af Albert Savine; chronique de Russie, af Francis Cheneval; Les hommes et les choses; les livres.

12 KJ

AUG 1 5 1927